ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year:18 Sayı / Number:49 Nisan/ April 2025

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADIYAMAN UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ /JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)

ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adıyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Kurulu/ Co-Editors in Chief

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Aziz COŞKUN

Doç. Dr. Fadime TOSİK DİNÇ

Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Doç. Dr. Mahmut GÜRSOY

Doç. Dr. M. Çağlar KURTDAŞ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Eylül Ceren DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Özge GÜMÜŞ

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi KILINÇ

Dr. Öğr. Üyesi Sultan BİLGET GÜÇLÜER

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba GÜCENMEZ

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Mehmet ÖZTÜRK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUMAN- İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Tayfun SERVİ-Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar KAYA-İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ayça AVCI- Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-İzmir Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Fuat ŞANCI-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ- Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Ümit YETİŞ- Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-Adıyaman Üniversitesi

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Hakkı ŞİMŞEK

Adres / Adress

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADIYAMAN

e-mail: adyusbd@gmail.com

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ- *Dicle Üniversitesi*

Prof. Dr. Hakan EVİN- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-*Erciyes Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN-*Malatya Turgut Özal Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ-*Başkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT-*Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa TALAS-*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi*

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-*Hacettepe Üniversitesi*

Prof. Dr. Orhan YAZICI-*İnönü Üniversitesi*

Prof. Dr. Osman ULUYOL-*Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-*Amasya Üniversitesi*

Prof. Dr. Yücel UYANIK- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADIYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

"ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN, ARASTİRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH BİBLE, TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN ULAKBİM"

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi **Nisan, Ağustos** ve **Aralık** aylarında olmak üzere yılda üç defa **online** olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**'ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılırlık vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract)bulunmalıdır. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto**, **1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto**, **1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5** cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto**, **1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te* Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Efecan KARAGÖL

Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (2024): Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bağlamında Alan Becerilerine Eleştirel Bakış

Middle School Turkish Curriculum (2024): A Critical Look at Domain Skills in the Context of the Revised Bloom Taxonomy

1-28

Emine KAYA- Ali ÜNiŞEN

Eğitim Yolculuğu: Deprem Sonrası Birinci Sınıf Öğrencileri İçin Geçici Okul Değişiminin İncelenmesi

Education Journey: Examining Temporary School Transition for First Grade Students Following an Earthquake

29-63

Enes Furkan DANACI- Ersan ÇİFTÇİ

Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Orkestra Ders Tutumuna Etkisi

The Impact of Studies Based on Polyphonic Turkish Music and Classical Western Music Compositions, Etudes, And Series on Orchestra Lesson Attitude

64-98

İbrahim Halil DOĞAN- Metin KIRBAÇ

Dijital Demokrasi Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Digital Democracy Scale: A Validity and Reliability Study

99-134

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Rukiye Zeynep GENCAL ÖZTÜRK- Nilşen Sünter EROĞLU

Öğretmenlerin Tekstil Sürdürülebilirliği Konusundaki Bireysel Tutumlarının Değerlendirilmesi

Evaluation Of Teachers Individual Attitudes on Textile Sustainability

135-170

Selda ÖZER

ELT Students' Reflections on Reading and Writing Course at Preparatory Class

İngilizce Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Hazırlık Sınıfındaki Okuma ve Yazma Dersine İlişkin Görüşleri

171-203

Yunus ŞAKİROĞLU- Ramazan ASLAN

Çocuk Edebiyatındaki Özgür Ruhlu Kahramanların Yaşadıkları Çatışmalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

A Comparative Study on The Conflicts Experienced by Free-Spiritted Heroes in Children's Literature

204-228

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Emre VURAL

Zamane Çocuğu mu Zamanın İnsanı mı? Klasik Türk Şiirinde "İbn-i Vakt" Üzerine

A Child of The Time or a Man of The Time? About "İbn-İ Vakt" In Classical Turkish Poetry

229-260

Ergin ALTUNSABAK

"Aslan Sütü Arama" Motifli Masalların Çeşitlenmesi ve "Bilmem" Masalı

The Variation of Tales With "The Lion's Milk Quest" Motif and The Tale Of Bilmem

261-290

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Fatma KOÇ

Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Yer Alan Sıfat-Fiil Yapılarının Durum Bildiren Semantik Karşılıklarının Değerlendirilmesi

Evaluating The Semantic Equivalents of The Adjective-Verb Structures in The Proverbs in The Mouths of the Region

291-325

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Abdullah KARATAŞ

Hayvan Hakları Bağlamında Sokak Hayvanları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on Stray Animals in the Context of Animal Rights

326-354

Celal ASLAN

Nâsırüddin Şah'ın İngilizlere Tanıdığı Tütün İmtiyazına Gösterilen Tepkinin Toplumsal Hayata Yansımaları

Reflections of the Reaction to the Tobacco Concession Granted to the British by Nâsirüddin Shah on Social Life

355-381

Çetin ÇELİK- Yakup DURMAZ

The Mediating Role of Environmental Consciousness in the Effect of Green Product Awareness on Consumer Purchase Intention

Yeşil Ürün Farkındalığının Tüketicilerin Satın Alma Eğilimlerine Etkisinde Çevre Bilincinin Aracılık Rolü

382-406

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Emine ERDEN KAYA

Benzerlikleri ve Farklılıkları ile Türk-Japon Modernleşmesi

Turkish- Japanese Modernization Processes with Their Similarities and Differences

407-435

Fatih Ferhat ÇETİNKAYA

Ruminatif Düşüncenin Umut Düzeyine Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Rolü

The Mediating Role of Perceived Organizational Support in the Effect of Ruminative Thinking on the Level of Hope

436-472

Günsu YILMA ŞAKALAR

The Digital Reflection of Cultures: Analyses of Sami Yusuf's L'amour Vivant Vol. 2

Kültürlerin Dijital Yansıması: Sami Yusuf L'amour Vivant Vol 2. Çözümlemeleri

473-505

İhsan KONAK

Piqueteros (İşsiz İşçi Hareketi)

Piqueteros (Unemployed Workers' Movement)

506-539

İsmail ÇELİK- Mehmet KAYGUSUZOĞLU

Örgütsel Etkililiği Gerçekleştirmede Sistem Modelinin Sunduğu İmkânlar

The Possibilities Provided by Systems Model for The Realization of Organizational Effectiveness

540-575

Mehmet Akif YÜCEKAYA- Ahmet Enes SAĞIN- Sinan UĞRAŞ

Beden Eğitimi Dersi Akran İlişkileri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Peer Relationships Scale in Physical Education Class: Validity and Reliability Study

576-602

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Mertcan MUTLU

Çin Sosyolojisinin Doğuşu, Gelişimi, Kurumsallaşması ve Ana Eğilimleri

The Emergence, Development, Institutionalization and Main Trends of Chinese Sociology

603-637

Murat DEMİR

Meta-Anlatılarda İktidar: Karl Marx ve Max Weber'in Karşılaştırmalı Analizi

Power In Meta-Narratives: A Comparative Analysis of Karl Marx and Max Weber

638-673

Necmettin BİLİK

İS Birinci Yüzyılda Yahudi Peygamber Hareketleri

Jewish Prophetic Movements in The First Century CE

674-703

Nuh OKUMUŞ

Döngüsel Ekonomi Kapsamında Atık Miktarlarının Bulanık Mantık ile Hesaplanması: Türkiye Örneği

Calculation Of Waste Quantities Within the Scope of Circular Economy with Fuzzy Logic: The Case of Turkey

704-736

Şule ERGÜN- Nursen IŞIK

Diyarbakır/Suriçi Akkoyunlu Dönemi Mescitleri Mimarisi ve Yapısal Sorunları

Diyarbakir/Surici Akkoyunlu Period Masjid Architecture, Construction Technique, Current Situation and Problems

737-771

Yıl: 18 Sayı: 49 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2025

Yeliz DEMİR

Müşterilerin Unesco'nun Gastronomi Şehirleri'nde Bulunan Asırlık Aile Lokantalarındaki Gastronomi Mirası Algılamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Customers' Perceptions of Gastronomical Heritage in Century-Old Family Restaurants in Unesco's Gastronomical Cities: A Comparative Analysis

772-804

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 04.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 17.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1613117
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Karagöl, E. (2025). Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (2024): Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bağlamında Alan Becerilerine Eleştirel Bakış. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 1-28.

ORTAOKUL TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI (2024): YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİ BAĞLAMINDA ALAN BECERİLERİNE ELEŞTİREL BAKIŞ

Efecan KARAGÖL*

Öz

Bu çalışma Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (TYMM-2024) alan becerilerine ilişkin öğrenme çıktılarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma nitel bir durum çalışması olarak tasarlanmış ve doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. TYMM-2024'te yer alan dinleme/izleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerine yönelik toplam 106 öğrenme çıktısı incelenmiştir. Analiz sonuçları programın özellikle "analiz etme" ve "değerlendirme" düzeylerinde yoğunlaştığını ve üst düzey bilişsel becerilerin geliştirilmesine öncelik verdiğini göstermiştir. TYMM-2024, öğrencilerin üst düzey bilişsel süreçleri etkin bir şekilde kullanabilmelerini sağlamak için eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca araştırmada TYMM-2024, 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ile karşılaştırılmıştır. Buna göre TYMM-2024'ün daha dengeli bir taksonomik dağılım sunduğunu ve üst düzey öğrenme becerilerine daha fazla vurgu yaptığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programı, alan becerileri, öğrenme çıktısı*

** Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, efecankaragol@gmail.com, Zonguldak/Türkiye

MIDDLE SCHOOL TURKISH CURRICULUM (2024): A CRITICAL LOOK AT DOMAIN SKILLS IN THE CONTEXT OF THE REVISED BLOOM TAXONOMY

Abstract

This study aims to evaluate the learning outcomes related to the domain skills of the Turkish Language Teaching Program for the Turkish Century Education Model 2024 (TYMM-2024) within the framework of the Revised Bloom's Taxonomy. The research was designed as a qualitative case study and employed the document analysis method. A total of 106 learning outcomes related to listening/monitoring, reading, speaking, and writing skills in TYMM-2024 were analyzed. The results indicated that the curriculum particularly focuses on the "analyzing" and "evaluating" levels, prioritizing the development of higher-order cognitive skills. TYMM-2024 emphasizes critical and creative thinking skills to enable students to engage effectively in higher-order cognitive processes. Furthermore, TYMM-2024 was compared to the 2019 Turkish Curriculum in this study. It was found that TYMM-2024 offers a more balanced taxonomic distribution and places greater emphasis on higher-order learning skills.
Keywords: *Revised Bloom's Taxonomy, 2024 Turkish Curriculum, language domain skills, learning outcomes*

1. GİRİŞ

Eğitimde öğrenme çıktılarını belirlemek, etkili bir öğretim sürecinin temel taşlarından biridir. Öğrenme hedeflerini yapılandırma ve değerlendirme sürecine sistematik bir yaklaşım getiren yenilenmiş Bloom Taksonomisi (Anderson vd., 2018), özellikle bilişsel beceriler üzerinde durarak eğitimin planlanmasına rehberlik etmektedir ancak yenilenmiş Bloom Taksonomisi, yalnızca bilgi edinimini değil aynı zamanda analiz, değerlendirme ve yaratma gibi üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesini de merkeze alır. Bu bağlamda Türkiye Maarif Modeli Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki (TYMM-2024) öğrenme çıktılarının yenilenmiş Bloom Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi (taksonomi), öğrencilerin üst düzey bilişsel beceriler açısından ne derece desteklendiğini ortaya koymak açısından önemlidir.

2024 yılında yayımlanan ve yürürlüğe giren TYMM-2024, Türkçe öğretiminde özgün bir yaklaşımı benimseme iddiasıyla öğrencilerin dil becerilerini çok yönlü bir şekilde geliştirmeyi amaçlamaktadır. TYMM-2024, becerilere ilişkin yenilikçi ve uygulanabilirliği yüksek tasarımlarla ön plana çıkmaktadır. Dijital araçların ve okuryazarlık becerilerinin öğretim sürecine entegrasyonu ile önceki programlara kıyasla önemli bir farklılık göstermektedir. TYMM-2024, öğretim süreçlerinde "Kademeli Sorumluluk Devri Modeli" ve çoklu değerlendirme yöntemlerini kullanarak öğrencilerin öz düzenleme becerileri kazanmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda program, Türkçe eğitiminde bütüncül bir gelişim sağlamayı ve öğrencilerin öğrenme sürecine daha aktif katılım göstermesini teşvik etmektedir (MEB, 2024).

TYMM-2024'te dinleme/izleme ve okuma becerileri, öğrencilerin dil gelişimini çok boyutlu bir şekilde desteklemeye yönelik olarak tasarlanmıştır. Programda dinleme/izleme için 27, okuma için de 29 öğrenme çıktısı belirlenmiş ve bu çıktılar öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını sağlamak için süreç bileşenleriyle desteklenmiştir. Bu becerilerin geliştirilmesinde bilişsel stratejiler ile üstbilişsel stratejiler ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca dinleme/izleme ve okuma etkinlikleri diğer dil becerileriyle ilişkilendirilmiş, bu süreçlerde kullanılan dijital araçlar ve materyaller, öğrencilerin süreç odaklı bir şekilde öğrenmelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. TYMM-2024, bu yönleriyle çağdaş bir öğretim anlayışını yansıtarak öğrencilerin metinlerle daha derin bir etkileşim kurmasını sağlamayı hedeflemektedir (MEB, 2024). Ayrıca dinleme/izleme ve okuma becerileri anlamaya dayalı süreçler olarak öğrencilerin analiz, çıkarım ve problem çözme gibi üst düzey bilişsel becerilerini geliştirmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır.

TYMM-2024'te konuşma ve yazma becerileri, öğrencilerin dil gelişimini desteklemek ve dil becerilerini çok yönlü geliştirmek amacıyla iki temel

kategoriye ayrılmıştır. Konuşma becerileri için (f=28) "sözlü üretim" bireysel konuşmaları, "sözlü etkileşim" ise karşılıklı konuşmaları kapsarken yazma becerilerinde (f=22) "yazılı üretim" bireysel yazma etkinliklerini, "yazılı etkileşim" ise yazışma ve ortak yazma etkinliklerini ifade etmektedir. Her iki beceride de planlama, değerlendirme ve düzenleme gibi adımlara vurgu yapılmıştır. Özellikle yazma becerisinde taslak oluşturma, metni gözden geçirme ve paylaşma süreçleri stratejik bir şekilde ele alınmıştır. Bu süreçlerde öğrencilerin dil becerilerini bağımsız kullanmaları hedeflenmiş ve dijital ortamlar dâhil olmak üzere öğrencilere çeşitli öğrenme deneyimleri sunulmuştur.

TYMM-2024'te yer alan öğrenme çıktıları, dil becerilerinin anlama ve üretim süreçlerine yönelik stratejik bir yapı sunmaktadır. Her bir beceri öğrencilerin yorumlama, analiz ve değerlendirme gibi süreçleri kapsayan sistematik ilerlemesini hedeflemektedir. Bu yapı öğrencilerin dil becerilerini yalnızca yüzeysel düzeyde kullanmalarını değil aynı zamanda daha derin bir kavrayışla geliştirmelerini desteklemektedir. Söz konusu yaklaşımla öğrenme çıktıları dilsel yeterliliklerin yanı sıra bilişsel süreçlerin gelişimine de katkı sunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu becerilerin taksonominin bilişsel alan basamaklarına dayalı olarak ele alınması gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, eğitim hedeflerini hiyerarşik bir düzende ele alarak öğrencilerin bilişsel süreçlerdeki gelişimini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir çerçevedir. "Hatırlama, anlama, uygulama, analiz etme, değerlendirme ve yaratma" basamaklarından oluşan bu taksonomi, öğrenme süreçlerini yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı görmeyip öğrencilerin derinlemesine düşünmesini ve anlam oluşturmasını teşvik eder. Diğer taksonomiler de öğrenme süreçlerinde etkili olarak kullanılmaktadır ancak bu taksonominin hem ilk olması hem de kapsamlı ve yapılandırılmış yapısı (Yeşilyurt, 2022), dil becerilerinin geliştirilmesi açısından daha pratik bir çerçeve sunmaktadır.

TYMM-2024, Türkçe eğitimi alanına yeni bir düzenleme olarak kazandırılmış olsa da üzerine yapılan akademik araştırmalar oldukça sınırlıdır. Mevcut çalışmalar, genellikle TYMM-2024'ün daha önceki programla karşılaştırılması (Kaya & Aydın, 2024; Memiş & Kalyoncu, 2024) ve TYMM-2024'teki bilişsel ve üstbilişsel stratejilerin analizine (Can & Kardaş, 2024) odaklanmaktadır. Bu durum araştırmanın yapılma gerekçesi olarak temel boşluğu oluşturmaktadır. Belirtilen boşluktan hareketle bilişsel basamaklar açısından öğrenme çıktılarına yönelik detaylı bir sınıflandırma ve bu çıktıların programın pedagojik hedefleriyle uyumuna dair ampirik çalışmaların yapılmasına gereksinim vardır. Böyle bir çalışma yalnızca programın öğrenme çıktılarının etkili bir şekilde yapılandırılıp yapılandırılmadığını değerlendirmekle kalmaz, aynı zamanda program yazarlarına pedagojik tasarımı güçlendirme ve çıktıları daha net tanımlama konusunda rehberlik sağlayabilir. Ayrıca programı rehber olarak kullanan ders kitabı yazarlarının öğrenme çıktılarını üst düzey bilişsel becerilere yönelik etkinliklerle ilişkilendirmesine katkıda bulunabilir. Bu tür analizler programın uygulanmasında karşılaşılabilecek sorunları tespit etmek adına önem taşımaktadır. Ayrıca Büyükalan Filiz ve Yıldırım (2019), 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarını taksonomik bir çerçevede inceledikleri çalışmalarında 5-8. sınıf düzeyindeki kazanımların büyük bir kısmının bilişsel süreç boyutunda "anlama" ve "uygulama" basamaklarında yoğunlaştığını tespit etmiştir. Bu bulgu, kazanımların genellikle alt düzey bilişsel süreçlere yönelik olduğunu göstermektedir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda taksonomik düzeylerin alt basamaklara yoğunlaştığı tespit edilmişken TYMM-2024'te bu durumun nasıl bir değişim gösterdiği sorusu araştırmaya değer bir konu ve gerekçe olarak öne çıkmaktadır.

Belirtilen gerekçelerden hareketle araştırmanın amacı TYMM-2024'teki alan becerileri öğrenme çıktılarını yenilenmiş Bloom taksonomisi bağlamında incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

Taksonominin bilişsel düzeylerine göre TYMM-2024'te yer alan;

1. Dinleme/izleme becerisi öğrenme çıktılarının durumu nedir?

2. Okuma becerisi öğrenme çıktılarının durumu nedir?

3. Konuşma becerisi öğrenme çıktılarının durumu nedir?

4. Yazma becerisi öğrenme çıktılarının durumu nedir?

5. Öğrenme çıktılarının tamamında taksonominin bilişsel düzeylerinin dağılımı nasıldır?

6. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (TDÖP-2019) kazanımları ile TYMM-2024'ün öğrenme çıktıları taksonomi bağlamında karşılaştırıldığında aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar hangi yönleriyle öne çıkmaktadır?

TYMM-2024'te yer alan bütün alan becerilerine (dinleme/izleme, okuma, konuşma, yazma) ilişkin öğrenme çıktıları araştırmaya dâhil edilmiştir. Bununla birlikte öğrenme çıktılarının alt boyutları olan süreç bileşenlerine araştırmanın hacminin artmasına yol açacağı gerekçesiyle yer verilmemiştir. Ayrıca değerlendirme sürecinde yalnızca taksonominin bilişsel boyutları dikkate alınmış, duyuşsal ve psikomotor boyutlar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın deseni, inceleme nesnesi, verilerin toplanması ve analizi bilgilerine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma nitel bir durum çalışması olarak planlanmıştır. Nitel araştırmalar, nicel araştırmalardan farklı olarak değişen ve gelişen dünyanın dinamiklerini, yeni anlayışları ve bunların beraberinde ortaya çıkan sorunlarla mücadeleleri derinlemesine anlamayı mümkün kılar (Seggie & Bayyurt, 2015). Durum çalışmalarında temel amaç, durumu, kişiyi veya olguyu özgün ortamı içerisinde keşfetmek, ayrıntılı olarak betimlemek ve yorumlamaktır (Paker, 2015). Nitel araştırmalarda durumun açıkça belirlenmesi kritik bir adımdır. Bu durum insan veya toplum olabileceği gibi belirli bir proje gibi somut varlıklar da olabilir (Creswell, 2019). Given (2021), nitel araştırmaya insanların doğrudan dâhil edilebileceği gibi dolaylı yollardan da dâhil edilebileceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda görüşme doğrudan, insan elinden çıkan yazılı ve sözlü ürünler de dolaylı dâhil etme kapsamına girmektedir. Araştırmada ele alınan durum, TYMM-2024'teki alan becerilerine ilişkin öğrenme çıktılarının taksonominin bilişsel boyutlarına göre hangi düzeylere karşılık geldiğini belirlemektir.

2.2. İnceleme Nesnesi

Araştırmanın odak noktası, TYMM-2024'te yer alan dinleme/izleme (f=27), okuma (f=29), konuşma (f=28) ve yazma (f=22) alan becerisi öğrenme çıktılarından oluşmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri TYMM-2024 kapsamında yer alan öğrenme çıktılarından oluşmaktadır. TYMM-2024'teki veriler doküman analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Doküman analizi, çalışmada kullanılacak dokümanların elde edilip belirli bir sistem içerisinde inceleme işlemidir (Karasar, 2008; Yıldırım ve Şimşek,

2011). Verilerin toplanması sürecinde taksonomik çerçevenin (Anderson vd., 2018) rehberliğinden yararlanılmıştır.

Nitel araştırmalarda verilerin analizinde söylem analizi, konuşma analizi ve içerik analizi gibi çeşitli tekniklerden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada içerik analizi tekniği tercih edilmiştir. İçerik analizi bir ya da birden fazla metin içinde yer alan sözcüklerin, kavramların, temaların, deyimlerin veya cümlelerin tespit edilerek nicel verilere dönüştürülmesini amaçlayan bir yaklaşımdır (Kızıltepe, 2015). Bu doğrultuda araştırmanın bütün alt problemleri için öğrenme çıktıları taksonominin bilişsel boyutuna göre incelenmiştir. Ardından öğrenme çıktıları taksonomik düzeylere göre gruplandırılmıştır. Araştırmanın bu aşamasında tümdengelimsel içerik analizi yapılmıştır. Tümdengelimsel içerik analizi, tümevarımsal içerik analizinden farklı olarak verilerin mevcut teori veya kavramsal çerçeveler temelinde değerlendirilmesini esas alır (Patton, 2014). Bu yöntem verilerin önceden belirlenmiş kategorilere göre sınıflandırılıp yorumlanmasını sağlar. Araştırmada verilerin sıklık ve yüzdeleri de hesaplanmıştır. Büyüköztürk vd.nin (2008) belirttiği gibi içerik analizinin önemli özelliklerinden biri sayısallaştırma sürecidir. Bu süreçte uygun kategoriye giren her bir öge ayrı ayrı sayılır ve kodlama sonucunda elde edilen veriler sayısal bir formatta sunulur.

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmak amacıyla çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Araştırmacının analiz ve kodlama sonuçları Türkçe eğitimi alanında farklı bir araştırmacı tarafından incelenmiş ve kodlayıcılar arası uyum, Miles ve Huberman'ın (2015) formülüyle değerlendirilmiştir. Kodlayıcı uyum oranı 0,93 olarak hesaplanmış olup bu değer içerik analizinin güvenilirliğini desteklemektedir (Tavşancıl & Aslan, 2001). Araştırma süreci detaylı bir şekilde raporlanmış ve analizlerde kullanılan kodlara ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Çalışma aynı zamanda Creswell'in (2019) dış denetçi veya akran

değerlendirmesi yaklaşımına uygun şekilde uzman görüşlerine sunulmuş ve bu doğrultuda elde edilen dönütlerle süreç güçlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Dinleme/İzleme Becerisi Öğrenme Çıktılarının Taksonomideki Bilişsel Düzeylere Göre Görünümü

Dinleme/İzleme Alan Becerisi Öğrenme Çıktıları	Düzey
1. Dinlemede/izlemede materyal seçimini yönetebilme	Değerlendirme
2. Dinlemede/izlemede strateji ve yöntem seçimlerini yönetebilme	Değerlendirme
3. Dinleyeceğinin/izleyeceğinin içeriğine yönelik tahminde bulunabilme	Anlama
4. Dinlediğinde/izlediğinde geçen anlamını bilmediği söz varlığı unsurlarının anlamını tahmin edebilme	Anlama
5. Dinlediğinin/izlediğinin yüzey anlamını belirleyebilme	Anlama
6. Görselle iletilen anlamı belirleyebilme	Anlama
7. Dinlediğinin/izlediğinin derin anlamını belirlemeye yönelik basit çıkarımlar yapabilme	Anlama
8. Dinlediğinin/izlediğinin derin anlamını belirlemeye yönelik üst düzey çıkarımlar yapabilme	Analiz Etme
9. Dinlediğini/izlediğini kendi içinde karşılaştırabilme	Anlama
10. Dinledikleri/izledikleri arasında karşılaştırma yapabilme	Anlama
11. Dinlediğindeki/izlediğindeki unsurları sınıflandırabilme	Anlama
12. Dinlediğini/izlediğini yorumlayabilme	Anlama
13. Öyküleyici metinlerdeki hikâye unsurlarını belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
14. Bilgilendirici metinlerde metin yapılarından hareketle önemli bilgileri belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
15. Bilgilendirici metinde anahtar kelimeleri belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme

16. Metnin bölümlerini belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
17. Bilgilendirici metinde düşünceyi geliştirme yollarını belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
18. Dinlediğindeki/izlediğindeki söz sanatlarını belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
19. Dinlediğinde/izlediğinde kullanılan ikna etme tekniklerini belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
20. Dinlediğinden/izlediğinden hareketle söz varlığını geliştirmeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
21. Çoklu ortam ögelerine yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
22. Dinlediğini/izlediğini özetleyebilme	Anlama
23. Dinlediğini/izlediğini değerlendirebilme	Değerlendirme
24. Medya içeriğini değerlendirebilme	Değerlendirme
25. Dinlediğini/izlediğini eleştirebilme	Değerlendirme
26. Dinlediğindeki/izlediğindeki probleme çözüm üretebilme	Yaratma
27. Dinleme/izleme sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme	Değerlendirme

Tablo 1'de TYMM-2024'te yer alan dinleme/izleme becerisinin taksonomiye göre durumu yer almaktadır. Bu bağlamda 27 öğrenme çıktısının bulunduğu ve en sık kullanılan taksonomi düzeylerinin "analiz etme" (f=10) ve "anlama" (f=10) olduğu gözlemlenmektedir. Bu düzeyler öğrencilerin bilgiyi yorumlama, çıkarımlar yapma, materyalleri organize etme ve ilişkilendirme becerilerini geliştirme hedefine yöneliktir. Daha üst düzeyde ise "değerlendirme" (f=6) ve "yaratma" (f=1) basamaklarının yer aldığı görülmekte ancak bu düzeylere ait öğrenme çıktılarının daha sınırlı bir kapsama sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu dağılım, programın öğrencilerin bilişsel süreçlerini geliştirmeye odaklanırken eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini de desteklediğini göstermektedir.

Program, öğrencilerin dinleme/izleme becerilerini çok yönlü olarak geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda materyal seçiminden strateji kullanımına, içerik tahmininden söz varlığına dair çıkarımlar yapmaya kadar farklı alanlarda öğrenme çıktıları tanımlanmıştır. Ayrıca derin anlam belirleme, görsel ögelerle ilişkilendirme ve eleştirel değerlendirme gibi üst bilişsel süreçlere de özel bir vurgu yapılmıştır. Öğrenme çıktılarının kademeli bir yapıda sunulması, öğrencilerin sınıf düzeylerine uygun bir şekilde ilerlemesini desteklemektedir.

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Okuma Becerisi Öğrenme Çıktılarının Taksonomideki Bilişsel Düzeylere Göre Görünümü

Okuma Alan Becerisi Öğrenme Çıktıları	Düzey
1. Okumada materyal seçimini yönetebilme	Değerlendirme
2. Sesli ve sessiz okurken akıcı okuma unsurlarını yönetebilme	Uygulama
3. Okumada strateji ve yöntem seçimlerini yönetebilme	Analiz Etme
4. Okuyacağı metnin içeriğine yönelik tahminde bulunabilme	Anlama
5. Metinde geçen anlamını bilmediği söz varlığı unsurlarının anlamını tahmin edebilme	Anlama
6. Metnin yüzey anlamını belirleyebilme	Anlama
7. Görselle iletilen anlamı belirleyebilme	Anlama
8. Metnin derin anlamını belirlemeye yönelik basit çıkarımlar yapabilme	Anlama
9. Metnin derin anlamını belirlemeye yönelik üst düzey çıkarımlar yapabilme	Analiz Etme
10. Metin içi karşılaştırma yapabilme	Anlama
11. Metinler arası karşılaştırma yapabilme	Anlama
12. Metindeki unsurları sınıflandırabilme	Anlama

13. Metni yorumlayabilme	Anlama
14. Öyküleyici metinlerdeki hikâye unsurlarını belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
15. Bilgilendirici metinlerde metin yapılarından hareketle önemli bilgileri belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
16. Bilgilendirici metinde anahtar kelimeleri belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
17. Metnin bölümlerini belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
18. Şiirin biçim özelliklerini belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
19. Bilgilendirici metinde düşünceyi geliştirme yollarını belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
20. Metindeki söz sanatlarını belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
21. Metinde kullanılan ikna etme tekniklerini belirlemeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
22. Metinden hareketle söz varlığını geliştirmeye yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
23. Çoklu ortam ögelerine yönelik çözümleme yapabilme	Analiz Etme
24. Okuduğunu özetleyebilme	Anlama
25. Okuduğunu değerlendirebilme	Değerlendirme
26. Basılı ve dijital medya metinlerini değerlendirebilme	Değerlendirme
27. Metni eleştirebilme	Değerlendirme
28. Metindeki probleme çözüm üretebilme	Yaratma
29. Okuma sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme	Değerlendirme

TYMM-2024; öğrencilerin okuma süreçlerini anlama, analiz etme, değerlendirme, uygulama ve yaratma gibi bilişsel süreçlerle ilişkilendiren toplam 29 öğrenme çıktısı içermektedir. Bu öğrenme çıktıları öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyaçlarına uygun olarak kademeli bir yapıda sunulmuş ve her bir düzeyde belirli bir beceriyi geliştirmeye odaklanmıştır. Programda yer alan öğrenme çıktıları analiz edildiğinde en sık kullanılan taksonomi düzeyinin “analiz

etme" olduğu görülmektedir. Toplamda 12 öğrenme çıktısı bu düzey altında sınıflandırılmıştır. Analiz etme düzeyindeki çıktılar öğrencilerin okuma materyallerini ayrıştırma, organize etme ve metin unsurlarını ilişkilendirme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Özellikle materyal seçimi, metin yapısının çözümlenmesi ve önemli bilgilerin belirlenmesi gibi süreçler bu düzeyde yoğunlaşmaktadır. "Anlama" düzeyi, programın ikinci en fazla öğrenme çıktısı içeren kategorisidir ve toplam 10 öğrenme çıktısı bu düzeyde yer almaktadır. Bu düzey öğrencilerin metinlerin yüzey ve derin anlamlarını belirleme, içerik hakkında çıkarımlar yapma ve metinler arasında karşılaştırma yapma gibi becerilerini desteklemektedir. Bu süreç öğrencilerin okudukları metinleri yorumlamalarını ve anlamlandırmalarını kolaylaştırmak amacıyla yapılandırılmıştır. Programda yer alan "değerlendirme" düzeyi, toplam 5 öğrenme çıktısı ile öğrencilerin eleştirel düşünme ve metinleri sorgulama becerilerini geliştirmeye yöneliktir. Bu düzey öğrencilerin okuma materyalleri hakkında yargılara ulaşmalarını ve bu yargıları sağlam temellere dayandırmalarını sağlamaktadır. "Yaratma" ve "uygulama" düzeyleri ise yalnızca birer öğrenme çıktısı ile temsil edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Konuşma Becerisi Öğrenme Çıktılarının Taksonomideki Bilişsel Düzeylere Göre Görünümü

Konuşma Alan Becerisi Öğrenme Çıktıları	Düzey
1. Konuşma sürecini yönetebilme	Uygulama
2. Konuşma yöntem ve tekniklerine yönelik seçimlerini yönetebilme	Uygulama
3. Konuşmasında ön bilgilerden yararlanabilme	Hatırlama
4. Konuşmasında uygun tepki verebilme	Uygulama

5. Konuşmasında çoklu ortam ögeleriyle içerik oluşturabilme	Yaratma
6. Yaratıcı konuşma yapabilme	Yaratma
7. Hazırlıksız konuşma yapabilme	Uygulama
8. Konuşmasında sesini uygun şekilde kullanabilme	Uygulama
9. Konuşmasında tahminlerinden yararlanabilme	Uygulama
10. Konuşmasında karşılaştırma yapabilme	Anlama
11. Konuşmasında sınıflandırma yapabilme	Anlama
12. Yorumunu sözlü olarak ifade edebilme	Anlama
13. Sözlü olarak özetleyebilme	Anlama
14. Değerlendirmesini sözlü olarak ifade edebilme	Değerlendirme
15. Eleştirisini sözlü olarak ifade edebilme	Değerlendirme
16. Problem çözümüne yönelik konuşma yapabilme	Yaratma
17. Konuşmasında düşünceyi geliştirme yollarını kullanabilme	Uygulama
18. Konuşmasını zenginleştirecek biçimde söz varlığını kullanabilme	Uygulama
19. Konuşmasında açık ve örtük ifadeleri kullanabilme	Uygulama
20. Uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanabilme	Uygulama
21. Konuşmasında amaç ve içeriğe yönelik seçimlerini yönetebilme	Uygulama
22. Sözlü sunum yapabilme	Uygulama
23. Hazırlıklı konuşmasını yapılandırabilme	Yaratma
24. Konuşmasında uygun tepki verebilme	Uygulama
25. Konuşmasında çoklu ortam ögeleriyle içerik oluşturabilme	Yaratma
26. Sözlü olarak tartışmaya katılabilme	Değerlendirme
27. Konuşmasında beden dilini ve mekânı etkili kullanabilme	Uygulama

28. Konuşma sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme	Değerlendirme

TYMM-2024'e göre konuşma becerisi bilişsel süreçlerle ilişkilendirilmiş 28 öğrenme çıktısı içermektedir. Bu çıktılar; öğrencilerin konuşma süreçlerini anlama, uygulama, değerlendirme ve yaratma gibi çeşitli bilişsel düzeylerdeki becerilerini geliştirmeye yönelik bir yapı sunmaktadır. Analiz edilen öğrenme çıktıları arasında en sık kullanılan düzey "uygulama"dır. Bu düzey toplamda 14 öğrenme çıktısı ile öğrencilerin konuşma sürecini yönetme, uygun tepki verme, düşüncelerini geliştirme yollarını kullanma ve konuşmayı zenginleştirme gibi temel becerilere odaklanmaktadır. İkinci en çok kullanılan düzey olan "yaratma", 5 öğrenme çıktısıyla öğrencilerin yaratıcı konuşma yapma, problem çözme ve alternatif çözümler sunma gibi üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. "Anlama" düzeyi 4 öğrenme çıktısıyla sınıflandırma, karşılaştırma ve özetleme gibi bilişsel süreçleri desteklemektedir. "Değerlendirme" düzeyi ise 4 öğrenme çıktısıyla öğrencilerin eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmeye yöneliktir. Programda en az yer verilen düzey olan "hatırlama", yalnızca 1 öğrenme çıktısı ile temsil edilmiştir. Bu düzey öğrencilerin konuşmalarında ön bilgilerinden yararlanarak temel bir başlangıç yapmalarını sağlamayı hedeflemektedir.

3.4. Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 4. Yazma Becerisi Öğrenme Çıktılarının Taksonomideki Bilişsel Düzeylere Göre Görünüm

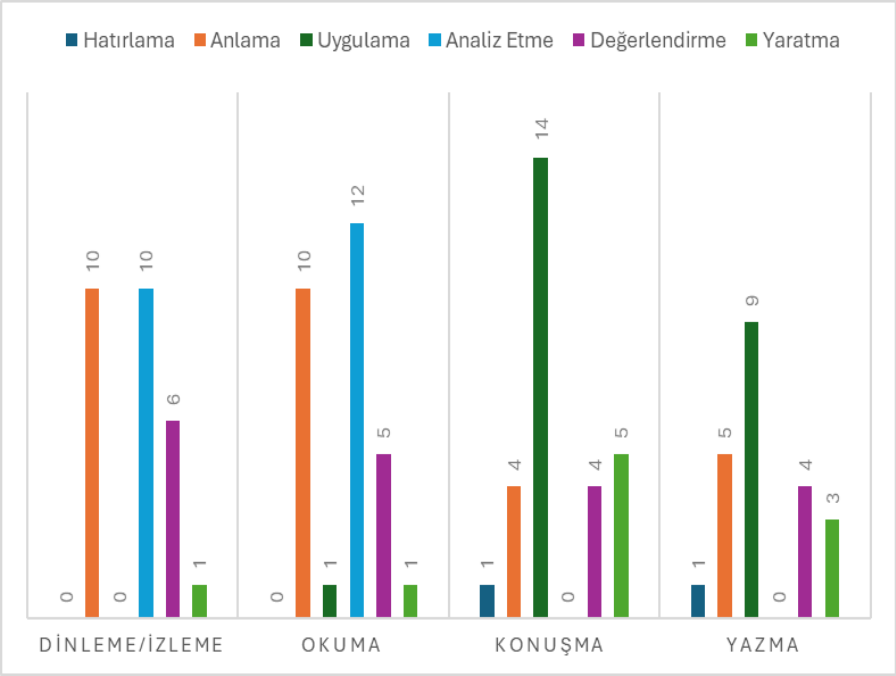
	Yazma Becerisi Öğrenme Çıktıları	Düzey
1.	Yazma sürecini yönetebilme	Uygulama
2.	Yazma strateji, yöntem ve tekniklerine yönelik seçimlerini yönetebilme	Uygulama
3.	Yazısında içerik ve yapıya yönelik seçimlerini yönetebilme	Uygulama
4.	Yazılı üretim ve yazılı etkileşiminde ön bilgilerinden	Hatırlama

	yararlanabilme	
5.	Yazılı etkileşiminde uygun tepki verebilme	Uygulama
6.	Yazısında çoklu ortam ögeleriyle içerik oluşturabilme	Yaratma
7.	Yaratıcı yazı yazabilme	Yaratma
8.	Yazılı üretim ve yazılı etkileşiminde tahminlerinden yararlanabilme	Anlama
9.	Yazısında karşılaştırma yapabilme	Anlama
10.	Yazısında sınıflandırma yapabilme	Anlama
11.	Yorumunu yazılı olarak ifade edebilme	Anlama
12.	Yazılı olarak özetleyebilme	Anlama
13.	Değerlendirmesini yazılı olarak ifade edebilme	Değerlendirme
14.	Yazılı üretiminde ve yazılı etkileşiminde tartışabilme	Değerlendirme
15.	Eleştirisini yazılı olarak ifade edebilme	Değerlendirme
16.	Problem çözümüne yönelik yazabilme	Yaratma
17.	Yazısında düşünceyi geliştirme yollarını kullanabilme	Uygulama
18.	Yazısında zenginleştirecek biçimde söz varlığını kullanabilme	Uygulama
19.	Yazısında açık ve örtük ifade etmeye yönelik yapıları kullanabilme	Uygulama
20.	Uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanabilme	Uygulama
21.	Yazım kuralları ve noktalama işaretlerini uygulayabilme	Uygulama
22.	Yazma sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme	Değerlendirme

TYMM-2024, yazma süreçlerine ilişkin farklı bilişsel düzeyleri içeren 22 öğrenme çıktısı ile temsil edilmektedir. İncelenen öğrenme çıktıları arasında en sık kullanılan düzey "uygulama"dır. Bu düzey 9 öğrenme çıktısıyla öğrencilerin yazma süreçlerini yönetme, içerik oluşturma, geçiş ifadelerini kullanma ve yazım kurallarını uygulama gibi temel becerilerini geliştirmeye yöneliktir. "Anlama" düzeyi ise 5 öğrenme çıktısıyla programın ikinci en yoğun düzeyini oluşturmaktadır. "Değerlendirme" düzeyi de 4 öğrenme çıktısıyla öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye odaklanmıştır. Bu düzeydeki öğrenme çıktıları öğrencilerin yazılı tartışmalar yapma, yazılı değerlendirme sunma ve kendi yazma süreçlerini öz yansıtma yoluyla iyileştirme becerilerini hedeflemektedir. "Yaratma" düzeyi (f=3) öğrencilerin yaratıcı yazılar yazma, problem çözme ve çoklu ortam ögeleriyle içerik oluşturma becerilerine

odaklanmıştır. Programda en az yer verilen düzey olan "Hatırlama", yalnızca 1 öğrenme çıktısı ile temsil edilmektedir.

3.5. Araştırmanın Beşinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

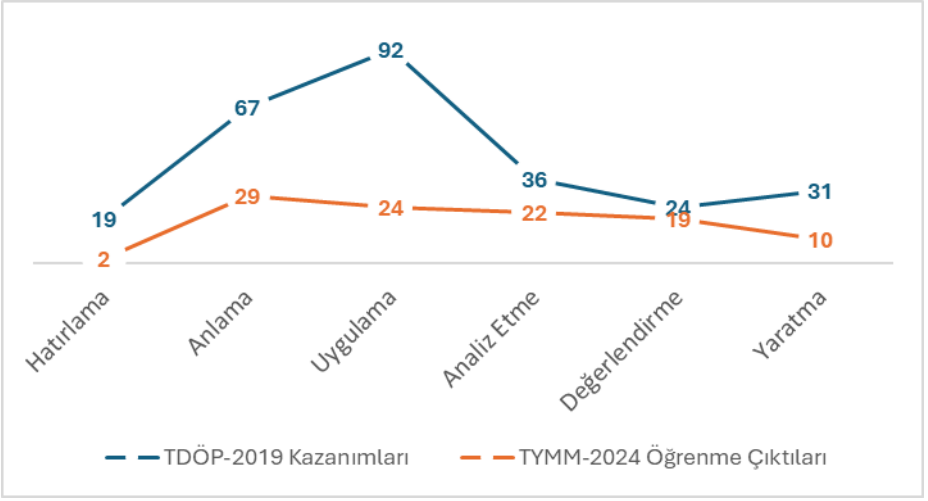


Şekil 1. Becerilerin Öğrenme Çıktılarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Durumları

Grafik, farklı bilişsel süreçlerde dört temel dil becerisi olan dinleme/izleme, okuma, konuşma ve yazmanın kullanım sıklığını karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Hatırlama düzeyinde tüm becerilerin oldukça düşük bir kullanım sergilediği görülmektedir. Anlama düzeyine gelindiğinde ise dinleme/izleme ve okuma becerilerinin eşit derecede yüksek bir kullanıma sahip olduğu, konuşma ve yazmanın daha düşük sıklıkta yer aldığı dikkat çekmektedir. Uygulama düzeyinde ise konuşma becerisi oldukça baskın bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Analiz etme sürecinde dinleme/izleme ve okuma becerilerinin

yüksek kullanım sıklıkları ile ön planda olduğu, konuşma ve yazmanın bu düzeyde yer almadığı gözlemlenmektedir. Değerlendirme düzeyinde ise tüm öğrenme çıktılarının birbirine yakın sıklıkta kullanımda olduğu dikkat çekmektedir. Son olarak yaratma düzeyinde konuşma becerisinin diğer becerilere göre belirgin şekilde daha yüksek bir kullanıma sahip olduğu, yazma ve diğer becerilerin nispeten daha düşük oranlarda temsil edildiği görülmektedir.

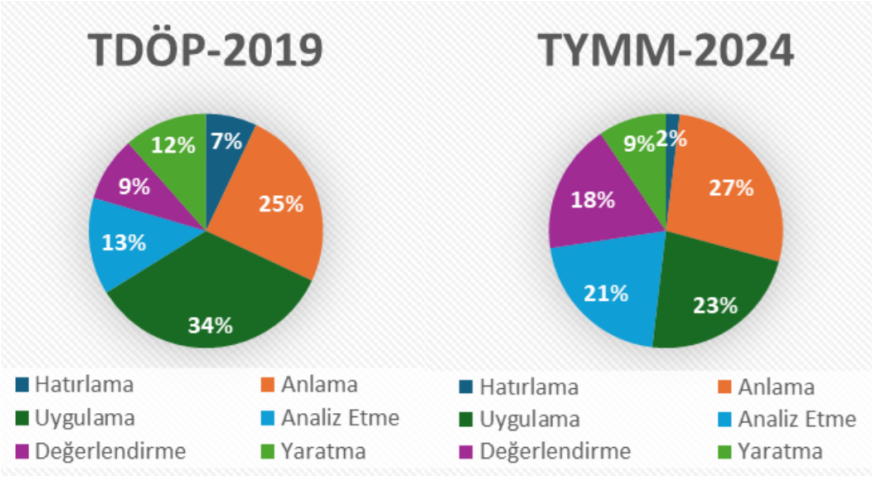
3.6. Araştırmanın Altıncı Alt Problemine İlişkin Bulgular



Şekil 2. TDÖP-2019 ile TYMM-2024'ün kazanım ve öğrenme çıktılarının sıklık bilgileri (TDÖP-2019 verileri Büyükalan Filiz ve Yıldırım, 2019'dan alınmıştır.)

TDÖP-2019 ve TYMM-2024 programları taksonomi düzeyleri açısından karşılaştırıldığında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. TDÖP-2019'da "anlama" düzeyi (92) en yüksek sıklıkta görülürken TYMM-2024'te bu düzey daha düşük bir sıklıkta yer almıştır. Benzer şekilde "hatırlama" düzeyi TDÖP-2019'da (19) daha fazla vurgulanmışken TYMM-2024'te yok denecek kadar azdır. "Uygulama" ve "analiz etme" düzeyleri her iki programda orta sıklıkta yer alsa da TDÖP-2019 genel olarak daha alt düzey taksonomilere odaklanmış

görünmektedir. TYMM-2024 ise üst düzey becerileri önceliklendiren daha dengeli bir öğrenme çıktısı yaklaşımı sergilemektedir. Bununla birlikte TDÖP-2019'da toplam 269 kazanım bulunurken TYMM-2024'te 106 öğrenme çıktısı yer almaktadır. Daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için bu kazanım ve öğrenme çıktılarının oranlarına dayalı bir analiz gerçekleştirilmesi gerekmektedir.



Şekil 3. TDÖP-2019 ile TYMM-2024'ün kazanım ve öğrenme çıktılarının oranları (TDÖP-2019 verileri Büyükalan Filiz ve Yıldırım, 2019'dan alınmıştır.)

Grafiğe göre TDÖP-2019'da kazanımların en büyük yüzdesi (%34) "uygulama" düzeyinde yer alırken bunu %25 ile "anlama" takip etmektedir. "Analiz etme" %13, "değerlendirme" %9, "yaratma" %12 ve "hatırlama" %7 oranında yer almaktadır. TYMM-2024'te ise en yüksek oran %27 ile "anlama" düzeyindedir. "uygulama" %23, "analiz etme" %21, "değerlendirme" %18, "yaratma" %9 ve "hatırlama" %2 oranındadır. Bu oranlar, TYMM-2024'ün öğrenme çıktılarında daha dengeli bir dağılım sunduğunu ve üst düzey bilişsel süreçlere ağırlık verdiğini göstermektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

TYMM-2024'teki alan becerileri öğrenme çıktılarını Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında incelemeyi amaçlayan bu araştırmada elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır:

TYMM-2024, Türkçe öğretiminde dinleme/izleme, okuma, yazma ve konuşma becerilerini desteklemek üzere farklı bilişsel düzeylerde yapılandırılmış, toplamda 106 öğrenme çıktısından oluşan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Dinleme/izleme becerilerinde en sık kullanılan "analiz etme" ve "anlama" düzeyleri, öğrencilerin bilgiyi organize etme, yorumlama ve ilişkilendirme becerilerini geliştirirken "değerlendirme" ve "yaratma" düzeyleri eleştirel düşünme ve yaratıcı problem çözme yetkinliklerini desteklemektedir. Okuma becerilerinde de "analiz etme" düzeyi öne çıkmakta ve metinleri çözümleme ile ilişkilendirme süreçlerine odaklanmaktadır. Yazma ve konuşma becerilerinde ise "uygulama" düzeyi belirgin bir yoğunluk göstererek öğrencilerin pratik becerilerini ve iletişim etkinliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

TYMM-2024 ve TDÖP-2019 programlarının taksonomik düzeyler üzerinden karşılaştırılması, her iki programın öğrenme hedefleri ve pedagojik öncelikleri konusunda önemli farklılıklar ortaya koymuştur. TYMM-2024'te özellikle "analiz etme" (%21) ve "değerlendirme" (%18) düzeylerinin daha önemli bir yer tuttuğu görülürken TDÖP-2019'da bu düzeylerin oranları %13 ve %9'da kalmıştır. Bu farklılık TYMM-2024'ün öğrencilerin eleştirel düşünme ve çözüm odaklı yaklaşımlarını desteklemeyi daha öncelikli bir hedef olarak belirlediğini göstermektedir. Buna karşın TDÖP-2019, "uygulama" (%34) düzeyine yoğunlaşarak alt düzey bilişsel süreçlere daha çok vurgu yapmaktadır.

TYMM-2024'te "yaratma" düzeyine %9 oranında bir vurgu yapılması, programın yaratıcılığa dayalı çıktılara verdiği önemi ortaya koyarken TDÖP-2019'da bu

oranın %12 ile daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ancak TYMM-2024'te öğrenme çıktısı sayısının TDÖP-2019 kazanımlarına göre daha az olduğu ve TYMM-2024'teki öğrenme yaşantılarının alt boyutlarını oluşturan süreç bileşenleri düşünüldüğünde TYMM-2024'ün yaratıcılığa dayalı çıktılarda daha etkin bir yaklaşım izlediği söylenebilir. Bu bulgu TYMM-2024'te sınırlı sayıdaki çıktının daha kapsamlı ve stratejik olarak yapılandırıldığına işaret etmektedir. TYMM-2024, bu bağlamda yaratıcı düşünme becerilerinin dil eğitimi çerçevesindeki kullanımına dair literatüre yeni bir perspektif sunmaktadır.

Literatürde TYMM-2024'teki öğrenme çıktılarını taksonomik olarak ele alan bir araştırma bulunmamaktadır (31.12.2024). Bu nedenle bu araştırmanın bulgularının literatürle kıyaslanmasında bir sınırlılık ortaya çıkmaktadır ancak daha önceki programlar için yapılan taksonomi araştırmaları Türkçe eğitimi programlarının taksonomik gelişimi hakkında çıkarım yapabilmek için bir fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda Büyükalan Filiz ve Yıldırım (2019), TDÖP-2019'daki kazanımları kapsamlı bir incelemeye tabi tutmuştur. Araştırmanın sonucuna göre 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde "anlama" ve "uygulama" düzeyindeki kazanımlar baskındır. Benzer biçimde Erol ve Kavruk (2021), 2018 yılında yayımlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı (TDÖP-2018) kazanımlarını taksonomik olarak inceledikleri araştırmada kazanımların %4,9'unun hatırlama, %47,8'sinin anlama, %18,2'sinin uygulama, %7,7'sinin analiz etme, %11,7'sinin değerlendirme ve %9,7'sinin yaratma boyutunda olduğunu saptamıştır. Çerçi de (2018), TDÖP-2018'de kazanımların çoğunluk olarak "anlama" ve "uygulama" düzeylerinde yoğunlaştığını belirtmektedir. TYMM-2024'te de durum aynıdır. Bu açıdan üç araştırmanın bulguları bu araştırmayla örtüşmektedir. Bunun yanı sıra TYMM-2024'te "analiz" ve "değerlendirme" düzeylerindeki kazanımların TDÖP-2018 ve 2019'a kıyasla daha fazla olması programlar arasında taksonomik düzeyde olumlu yönde bir gelişimsel farklılığa işaret etmektedir. Bu durum

Türkçe eğitimi programlarının öğrenme çıktılarında daha yüksek bilişsel becerilere odaklanma eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

TYMM-2024'e ilişkin mevcut bazı araştırmalar, bu programdaki üst düzey taksonomik becerilere verilen önemi farklı açılardan doğrulamakta ve açıklamaktadır. Memiş ve Kalyoncu (2024), TYMM-2024 ve TDÖP-2019'u karşılaştırdıkları çalışmada, TYMM-2024'ün içerdiği strateji, yöntem, teknik ve Kademeli Sorumluluk Devri Modeli (KSDM) gibi yenilikçi özelliklerin programı üstün kıldığı sonucuna ulaşmıştır. Can ve Kardaş (2024), TYMM-2024'ü bilişsel ve üstbilişsel stratejiler açısından inceledikleri araştırmada konuşma becerisi hariç diğer alan becerilerinde yeterli sayıda bilişsel ve üstbilişsel stratejiye yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Memiş ve Kalyoncu (2024) ile Can ve Kardaş'ın (2024) bulguları bir arada değerlendirildiğinde TYMM-2024'te üst düzey taksonomik becerilere (analiz ve değerlendirme) verilen önemin programın yenilikçi uygulama ve stratejileriyle desteklenerek öğrencilerin bilişsel gelişimine daha güçlü bir katkı sağlamayı hedeflediği açıkça görülmektedir.

TYMM-2024'te KSDM'nin varlığının öğrenme çıktılarının uygulanabilirliğini desteklediği açıktır ancak hem bu modelin hem de öğrenme çıktılarının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için dersliklerdeki fiziki şartların ve sınıf mevcutlarının uygunluğu büyük önem taşımaktadır. Türkiye'deki mevcut eğitim ortamı değerlendirildiğinde sınıf mevcutlarının, teknolojik altyapının ve öğretmenlerin bu modeli uygulama konusundaki yeterliliklerinin değişkenlik göstermesi, öğrenme çıktılarında çeşitli zorlukların ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, TYMM-2024'ün etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için altyapı ve eğitim ortamlarının iyileştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

1. Programın taksonomik yapısında “analiz etme” ve “değerlendirme” düzeylerine verilen önem olumlu bir gelişmedir ancak “yaratma” düzeyindeki kazanımların artırılmasıyla daha dengeli bir yapı oluşturulması hedeflenmelidir.

2. TYMM-2024, “analiz etme” ve “değerlendirme” düzeylerini ön plana çıkararak eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir ancak bu becerilerin etkin bir şekilde kazandırılabilmesi için programda önerilen strateji ve tekniklerin öğretmenler tarafından etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle öğretmen eğitim programlarının TYMM-2024'teki öğrenme çıktılarını destekleyecek şekilde yeniden tasarlanması önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin yayımlanmasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2010). *Öğrenme öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama: Bloom'un eğitimin hedefleri ile ilgili sınıflamasının güncelleştirilmiş biçimi* (D. A. Özçelik, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Büyükalan Filiz, S., & Yıldırım, N. (2019). Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *İlköğretim Online, 18*(4), 1550-1573. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.632521

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Can, F., & Kardaş, M. N. (2024). 2024 Türkçe dersi öğretim programlarının bilişsel ve üstbilişsel stratejiler açısından incelenmesi. *İçtimaiyat, 8*(Özel Sayı), 166-185. https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1533868

Creswell, J. W. (2019). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri* (H. Özcan, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Çerçi, A. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının (5, 6, 7, 8. sınıf) yenilenen Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları, 6*(2), 70-81.

Erol, T., & Kavruk, H. (2021). Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre sınıflandırılması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 9*(4), 1421-1442.

Given, L. M. (2021). *100 soruda nitel araştırma* (A. Bakla & İ. Çakır, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kaya, M., & Aydın, E. (2024). 2019 Türkçe dersi öğretim programı ile 2024 Türkçe dersi öğretim programının karşılaştırılması. *Harran Maarif Dergisi, 9*(1), 108-146. https://doi.org/10.22596/hej.1482003

Kızıltepe, Z. (2015). İçerik analizi nedir? Nasıl oluşmuştur? F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (s. 253-266). Ankara: Anı Yayıncılık.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı*.

Memiş, M., & Kalyoncu, M. R. (2024). 2024 Türkçe öğretim programı ile 2019 Türkçe öğretim programının karşılaştırmalı incelenmesi. *International Journal of Language Academy, 12*(2), 176-199. https://doi.org/10.29228/ijla.76352

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi* (S. Akbaba Altun & A. Ersoy, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Paker, T. (2015). Durum çalışması. F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (s. 124-139). Ankara: Anı Yayıncılık.

Patton, Q. M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Seggie, N. F., & Bayyurt, Y. (2015). Nitel araştırma yöntemi. F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (ss. 11-22). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tavşancıl, E., & Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri.* İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Yeşilyurt, E. (2022). Eğitim taksonomisi: Temel kavramlar ve tarihsel süreç. E. Yeşilyurt (Ed.), *Eğitim taksonomileri* içinde (s. 1-31). Ankara: Vizetek Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Defining learning outcomes in education is a fundamental aspect of effective teaching. The Revised Bloom's Taxonomy (Anderson et al., 2018) provides a systematic framework for structuring and assessing these outcomes, particularly focusing on cognitive skills. This taxonomy not only emphasizes the acquisition of knowledge but also highlights the importance of higher-order thinking skills such as analyzing, evaluating, and creating. In this context, examining the learning outcomes related to listening and reading in the Türkiye Maarif Modeli 2024 Middle School Turkish Curriculum (TYMM-2024) is crucial for understanding how well students are supported in developing advanced cognitive skills.

This study aims to analyze the skill-based learning outcomes in TYMM-2024 through the lens of the Revised Bloom's Taxonomy.

Method

This research employs a qualitative case study design, focusing on the learning outcomes specified in TYMM-2024. The data includes outcomes related to listening/monitoring (f=27), reading (f=29), speaking (f=28), and writing (f=22) skills. Document analysis, a method involving the systematic examination of documents (Karasar, 2008; Yıldırım & Şimşek, 2011), was used to collect data. The Revised Bloom's Taxonomy framework (Anderson et al., 2018) guided the analysis.

Content analysis was conducted to convert textual elements such as words, concepts, and themes into quantitative data (Kızıltepe, 2015). The outcomes were categorized based on their alignment with the taxonomy’s cognitive levels. Deductive content analysis was employed to systematically group the outcomes under these levels.

Findings (Results)

TYMM-2024 provides a structured framework with 106 learning outcomes designed to support listening, reading, speaking, and writing skills. These outcomes are distributed across various cognitive levels, reflecting a balanced approach to fostering both basic and higher-order skills.

For listening and monitoring skills, the most prevalent cognitive levels are "Analyzing" and "Understanding," which aim to enhance students' abilities to

organize, interpret, and relate information. Additionally, the "Evaluating" and "Creating" levels are present, promoting critical thinking and creative problem-solving. These findings suggest a comprehensive approach to developing listening and monitoring competencies.

In reading skills, "Analyzing" emerges as the dominant level, emphasizing the breakdown of texts into components and the establishment of relationships between them. This focus aligns with objectives such as improving comprehension and fostering deeper engagement with texts.

Writing and speaking skills are predominantly aligned with the "Applying" level, emphasizing the practical application of language skills. This level supports students in developing functional communication and expressive abilities. The "Creating" level, although less frequent, encourages originality and the generation of unique content, reflecting the program's commitment to fostering creativity.

A comparison of TYMM-2024 with the 2019 Turkish Language Curriculum (TDÖP-2019) highlights significant differences in the distribution of cognitive levels. TYMM-2024 places greater emphasis on higher-order levels such as "Analyzing" (21%) and "Evaluating" (18%), compared to 13% and 9%, respectively, in TDÖP-2019. This suggests a stronger focus on critical thinking and problem-solving in TYMM-2024.

In contrast, TDÖP-2019 emphasizes "Applying" (34%), reflecting a focus on lower-order cognitive processes. While this approach supports foundational skills, it may limit the development of advanced cognitive abilities. These findings indicate that TYMM-2024 aligns more closely with contemporary pedagogical principles that prioritize higher-order thinking.

Although the "Creating" level is emphasized in both curricula, TYMM-2024 features a slightly lower proportion (9%) compared to TDÖP-2019 (12%). However, the outcomes in TYMM-2024 are fewer and more strategically structured, suggesting a targeted approach to fostering creativity. This design reflects an understanding that fewer, well-defined outcomes can have a greater impact on students' creative development.

Conclusion and Discussion

As of December 31, 2024, no prior studies have specifically analyzed the learning outcomes in TYMM-2024 through a taxonomic framework. This lack of existing research presents a limitation in comparing findings with the broader

literature. However, earlier studies on previous Turkish language curricula provide valuable insights into their taxonomic evolution.

For instance, Büyükalan Filiz and Yıldırım (2019) analyzed TDÖP-2019 and found that the majority of outcomes were concentrated at the "Understanding" and "Applying" levels across grades 5-8. Similarly, Erol and Kavruk (2021) examined the 2018 Turkish Language Curriculum (TDÖP-2018) and reported that 4.9% of outcomes were at the "Remembering" level, 47.8% at "Understanding," 18.2% at "Applying," 7.7% at "Analyzing," 11.7% at "Evaluating," and 9.7% at "Creating." Çerçi (2018) also highlighted the dominance of "Understanding" and "Applying" levels in TDÖP-2018.

TYMM-2024 exhibits a positive developmental shift compared to these earlier curricula. The increased emphasis on "Analyzing" and "Evaluating" outcomes indicates a progression toward higher-order cognitive skills. This shift reflects a growing focus on critical and creative thinking in Turkish language education, aligning with global trends in contemporary pedagogy.

Overall, TYMM-2024 offers a forward-looking framework that balances foundational skills with the development of advanced cognitive abilities. Its strategic structuring of outcomes provides a valuable model for integrating higher-order thinking into language education, contributing to a deeper and more meaningful learning experience.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 16.02.2025 Yayına Kabul Tarihi: 20.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1640890
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Kaya, E. ve Ünişen, A. (2025). Eğitim Yolculuğu: Deprem Sonrası Birinci Sınıf Öğrencileri İçin Geçici Okul Değişiminin İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 29-63.

EĞİTİM YOLCULUĞU: DEPREM SONRASI BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ İÇİN GEÇİCİ OKUL DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ*

Emine KAYA** Ali ÜNİŞEN*

Öz

Deprem insan yaşamını farklı açılardan olumsuz etkilemektedir. Depremlerin sıklıkla gözden kaçırılan bir yönü, eğitim üzerindeki derin etkileridir. Bu araştırma, Adıyaman ilinde ikamet eden fakat 6 Şubat Kahramanmaraş depremi nedeniyle göç etmek zorunda kalan ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin göç, yeni okula uyum sağlama ve eski okula geri dönüş sürecinde yaşadıklarını onların gözüyle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Adıyaman il merkezinde bir ilkokulda öğrenim gören 18 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış olup veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bulgular; öğrencilerin depremi yaşadıkları ilde öncelikle barınma, beslenme, hijyen gibi temel yaşamsal ihtiyaçlara ulaşmakta bile zorlandıklarını göstermektedir. Araştırma sonuçları öğrencilerin deprem sonrasında korku, çaresizlik ve endişe gibi olumsuz durumlar yaşadıklarını, eski okullarına özlem duyarak yeni okullarına uyum sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir. Çalışma depremzede çocukların eğitim yolculuklarının psikolojik ve pedagojik

* Bu çalışma için Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 05.06.2024 tarih 75 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, eminekaya@adiyaman.edu.tr, Adıyaman/Türkiye

*** Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, aunisen@adiyaman.edu.tr, Adıyaman/Türkiye

açıdan onları nasıl etkilediğine odaklanmış ve bu doğrultuda öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitime erişim, deprem ve eğitim, öğrenme kayıpları, deprem ve çocuklar.

EDUCATION JOURNEY: EXAMINING TEMPORARY SCHOOL TRANSITION FOR FIRST GRADE STUDENTS FOLLOWING AN EARTHQUAKE

Abstract

Earthquakes have negative impacts on human life in various aspects. One of their overlooked aspects is their profound effects on education. The present study aims to examine the experiences of first-grade primary school students who were residing in Adıyaman province but had to migrate due to the February 6th Kahramanmaraş earthquake, from their own perspective, during the process of migration, adaptation to a new school, and return to their previous school. The study group consists of 18 students enrolled in a primary school in the city center of Adıyaman during the 2023-2024 academic year. The research was conducted in qualitative method, and the data were analyzed using descriptive analysis techniques. The findings indicate that the students had difficulty accessing basic life necessities such as shelter, food, and hygiene in the province where they experienced the earthquake. The results of the study show that the students experienced negative emotions such as fear, helplessness, and anxiety after the earthquake, while attempting to adapt to their new schools with a sense of longing for their previous schools. The study focused on how the educational journey of earthquake-affected children influenced them psychologically and pedagogically and provided recommendations in this regard.

Keywords: Access to education, earthquake and education, learning losses, earthquake and children.

1. GİRİŞ

Öngörülemeyen ve yıkıcı sonuçlarıyla tabii afetler, tarih boyunca tüm topluluklar için endişe kaynağı olmuştur. Bu felaketler arasında yer alan depremler, altyapıya, geçim kaynaklarına ve topluluklara zarar verebilecek, tabiatın en zorlu güçlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Depremler sadece şehirleri yıkmakla

kalmayıp insan psikolojisini de harap etmektedir. İnsanlar deprem sonrası can ve mal kaybının yanı sıra uzun süreli psikolojik travmalara maruz kalabilmektedir.

Depremlerden özellikle çocuklar çok farklı şekillerde etkilenmektedir. Henüz yaşadıkları durumu anlamlandıramayan çocuklar deprem sonrası değişen hayatlarına ayak uydurmaya çalışmakta zorlanmaktadır. Deprem gibi olumsuz bir deneyim çocukların dünyanın güvenli bir yer olduğu algısına ket vurmaktadır. Deprem sonrası hasar alan evlerinde barınma ihtiyacını karşılayamayan çocuklar aileleriyle geçici yaşam merkezlerinde ya da göç ederek farklı yerleşim yerlerinde hayatlarına devam etmeye çalışmaktadır. Çocuklar deprem sonrası süreçte alıştıkları eğitim ortamından da kopabilmektedir. Depremlerin sıklıkla gözden kaçırılan bir yönü, eğitim üzerindeki derin etkileridir. Eğitim öğretim hizmetlerinin yürütüldüğü okul binalarının hasar alması ya da çocuğun herhangi bir nedenle okuluna devam etmekte zorlanması nedeniyle birtakım sorunlar yaşanmaktadır. İlköğretim düzeyi, bir çocuğun akademik yolculuğunda temel aşama olarak hizmet etmekte ve gelecekteki öğrenme ve gelişim için zemin hazırlamaktadır. Bu yıllar çocukların temel becerileri, bilgileri ve sosyal yeterlilikleri edindiği önemli gelişim yıllarını kapsamaktadır. Ancak depremler meydana geldiğinde ilköğretimin istikrarı ve sürekliliği aniden kesintiye uğramakta ve arkalarında bir dizi zorluk ve engel kalmaktadır. Her şeyden önce, depremlerin okul altyapısı üzerindeki fiziksel etkisi göz ardı edilemez. Sismik aktivitenin neden olduğu yapısal hasar, çoğu zaman okul binalarının yıkılmasına veya ciddi hasar görmesine yol açarak onları güvensiz hatta kullanılamaz hale getirmektedir. Sonuç olarak, deprem sonrasında sayısız ilköğretim okulu erişilemez veya işlevsiz hale gelmekte; çocuklar güvenli ve elverişli bir öğrenme ortamından mahrum kalmaktadır. Tesislerin kaybı yalnızca devam eden eğitim faaliyetlerini aksatmakla kalmamakta, aynı zamanda normal okullaşma faaliyetlerine devam edilmesinin önünde de uzun vadeli engeller

oluşturmaktadır. Üstelik depremlerin neden olduğu değişimlerin öğrenci kayıtları ve devamları üzerinde derin etkileri vardır. Sismik bir olayın ardından evlerini boşaltmak zorunda kalan aileler genellikle kendilerini öz topluluklarından uzak geçici barınaklara veya yeniden yerleşim alanlarına hatta başka şehirlere yerleşmiş bulmaktadır. Bu gibi durumlarda çocuklar, yeni ortamlara uyum sağlama, alternatif eğitim olanaklarına erişme ve yerinden edilme travmasının üstesinden gelme gibi zorluklarla uğraşırken, okul rutinlerinde önemli aksamalar yaşamaktadır. Ayrıca depremler, eğitime erişim ve eğitime erişimdeki mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikleri daha da kötüye sürükleyebilmektedir. Marjinalleştirilmiş topluluklar, kırsal alanlar ve düşük gelirli haneler de dahil olmak üzere savunmasız nüfus, deprem sonrasında orantısız bir şekilde etkilenmekte ve eğitimde aksama ve dışlanma gibi yüksek risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Kaynaklara sınırlı erişim, yetersiz altyapı ve sosyo-ekonomik engeller, bu toplulukların karşılaştığı zorlukları arttırmakta, bu zorluklar olduğu gibi eğitime de aksetmektedir. Bu çok yönlü zorlukların ışığında, depremlerin ilköğretim üzerindeki etkisini ele almanın kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşım gerektirdiği ortaya çıkmaktadır.

Depremin çocuklar üzerindeki etkileri konusunda daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır. Aydoğdu ve Fofana (2023) depremin küçük çocuklar üzerindeki etkilerini literatür taraması yaparak incelemiş ve depremi yaşayan çocuklara yönelik müdahale programlarını tartışmışlardır. Darga (2023) ise 6 Şubat depremini yaşamış 14 ebeveyn ve bu ebeveynlerin yaşları 3 ile 21 arasında değişen 29 çocuğu üzerinde araştırma yapmıştır. Araştırmada çocukların deprem sürecindeki duygu durumları ve ebeveynlerinde tanık oldukları duygu durumlarıyla ilgili veriler görüşme yoluyla toplanmıştır. Darga (2023) araştırma sonucunda ebeveyn ve çocukların yaşadığı travmatik deneyimleri ortaya koymuştur. Aral (2023) yaptığı araştırmada depremin çocuklar özelinde etkisini inceleyerek yapılması gerekenler hakkında

farkındalık oluşturmaya çalışmıştır. Türksoy ve diğerleri (2023) yaptıkları çalışmada depremzede çocukların göç nedeniyle sınıfa kabul durumlarını belirlemek amacıyla sınıfında depremzede öğrenci bulunan 40 sınıf öğretmeniyle görüşme yapmış ve görüşmeler neticesinde elde ettiği sonuçları ortaya koymuştur. Erbil (2023) yaptığı çalışmada ülkemizde meydana gelen afet ve krizlerin çocukları nasıl etkilediğini ortaya koymuştur. Erbil (2023) araştırmasında çocuk merkezli afet yönetimi, pandemi ve çocuklar gibi farklı başlıklar üzerinde durmuştur. Gürbüz ve Koyuncu (2023) yaptıkları çalışmada depremin çocuklar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Yılmaz ve Arslan (2023) yaptıkları çalışmada okul öncesi öğrencileri gözüyle depremi metafor analizi yoluyla incelemişlerdir. Ataç ve Özsezer (2021) depremden etkilenen çocuk ve ergenlerin ruhsal durumunu literatür ışığında değerlendirmiştir. Limoncu ve Atmaca (2018) yaptıkları çalışmada çocuk merkezli afet yönetimi konusunda çalışmıştır. Karakuş (2014) yaptığı araştırmada depremi yaşayan ve yaşamayan 12. sınıf öğrencilerinin deprem algısını metafor analizi yoluyla incelemiştir. Karakuş (2014) araştırma sonucunda depremi yaşayan öğrencilerin daha çok metafor ürettiğini bulmuştur. Sarman (2012) Elazığ depremini yaşayan ilköğretim çağı öğrencilerinin kaygı düzeyi, depresyon belirtileri gibi durumları anket yoluyla incelenmiştir. Sarman (2012) araştırma sonucunda depremi yaşayan öğrencilerin durumluk kaygı, sürekli kaygı ve depresyon puanlarının oldukça yüksek olduğunu saptamıştır. Sabuncuoğlu ve diğerleri (2003) yaptıkları çalışmada Marmara depreminden etkilenen, ikamet yeri Avcılar ve Gölcük olan çocukların depresyon, kaygı ve davranış özelliklerini incelemiştir. Sabuncuoğlu ve diğerleri (2003) depremden 6 ay sonra çocuklar için depresyon ölçeği ve çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanteri aracığıyla veri toplamıştır. Araştırma sonucunda Gölcük ile Avcılar'da yaşayan çocukların depresyon, kaygı ve davranış özellikleri açısından benzer olduğu görülmüştür. 2017 yılında 5.4 şiddetindeki Pohang depremi sonrasında araştırma yapan Yeon ve diğerleri

(2020) depremin büyüklüğüne bakılmaksızın çocuklara afet eğitimi verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Khan ve diğerleri (2023) ise 6 Şubat depremi sonrası yaptıkları çalışmalarında Türkiye ve Suriye'deki çocuk ve gençlere yönelik zamanında ve etkili destek sağlanmasını gerektiğini vurgulamışlardır. Dube ve diğerleri (2017) ise 2010 yılında yaşanan Haiti depreminin çocuklarda bıraktığı fiziksel, sosyal, psikolojik sorunlara odaklanmıştır.

Türkiye bulunduğu konum itibariyle bir deprem ülkesidir. Saniyeler içerisinde insanları dehşete düşüren, hayatlarını alt üst eden depremler Türkiye'nin acı gerçeğidir. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş depremi Türkiye'de büyük yıkıma neden olmuştur. Deprem insan yaşamını farklı açılardan olumsuz etkilemektedir. Depremin önlenemez oluşu insanoğlunu çaresizliğe sürüklemekte ve insan hayatını derinden etkileyen birçok soruna yol açmaktadır. Deprem sırası ve sonrasında sadece yetişkin insanlar değil çocuklar da fiziksel tahribat, psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Barınma, giyinme, beslenme, eğitim gibi farklı ihtiyaçları karşılanamayan ve deprem sürecini yaşamış bir çocuğun bu süreci atlatması bazen çok uzun zaman alabilmektedir. Bu makalede, depremler ile ilköğretim özelinde eğitim arasındaki karmaşık ilişki incelenerek, bu sismik olayların öğrenme ortamlarını nasıl bozduğunu, eğitime erişimi nasıl engellediğini ve etkilenen bölgelerdeki eğitim ortamını nasıl şekillendirdiği araştırılmaktadır. Bu çalışma 06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş depremini yaşayan ve Adıyaman ilinde ikamet eden ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin deprem nedeniyle yaşadıkları göç sürecinde duygularını, düşüncelerini ve yaşadıkları sorunları incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin seçilme nedeni bu öğrencilerin sosyal dinamiklerinin ve uyum süreçlerinin diğer yaş gruplarına göre farklılık göstermesidir. İlkokul birinci sınıf öğrencileri yapılandırılmamış eğitim ortamından tamamıyla yapılandırılmış bir eğitim ortamına geçiş yapmaya yeni başlamaktadır. Uyum ve sosyal becerileri üst sınıflara göre farklılık

gösterebilmektedir. İlkokul birinci sınıf öğrencileri okul ve sosyal ortamda oluşabilecek durumlardan diğer yaş gruplarına göre farklı miktarda etkilenebilmektedir. Rutinlerinin değişmesi bu yaş grubu çocuklarda diğer yaş gruplarına göre daha belirgin sonuçlar bırakabilmektedir. Yaş grubu büyüdükçe çocuklar daha hızlı sosyalleşebilmekte ve bulunduğu ortama daha hızlı adapte olabilmektedir. İlkokul birinci sınıf öğrencileri bu sosyal geçişte dezavantajlı duruma düşebilmektedir (Metin Aslan, 2016; Bıyık ve Erdoğan, 2016: 104-105). Yaş grubu büyüdükçe çocuklar duygusal durumlarla başa çıkmada daha güçlü duruş sergilemektedir (Çubukçu ve Gültekin, 2006; Yoleri ve Tanış, 2014). İlkokula yeni başlayan birinci sınıf öğrencilerinin duygusal dayanıklılıkları daha yetersiz olabilmektedir (Gözüküçük, 2016: 4-7; Martin ve Waltman-Greenwood, 2002: 350). Ayrıca ilkokul birinci sınıfta akran ilişkileri ve sosyal dinamikler ebeveyn ve öğretmenden daha fazla etkilenebilmekte olup, arkadaşlık bağları kurmada daha yetersiz kalabilmektedirler (Martin & Waltman-Greenwood, 2002: 255-256). Bu yaş grubunda sosyal çevrenin etkisi daha fazla gözlemlenebilmektedir (MEB, 2013). Ek olarak, sosyal değişimin özel koşulları, mevcut destek sistemi ve okul ortamı da farklı sınıflardaki öğrencilerin bu tür değişikliklere nasıl uyum sağlayacağını etkileyecektir. Bireysel farklılıkların her sınıf düzeyinde mevcut olduğu ve farklı yaş gruplarının değişen sosyal ortamlara aynı şekilde tepki vermeyeceği düşüncesi bu araştırmada birinci sınıfların seçilmesinde ana nokta olmuştur. 06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş depremini yaşayan ve Adıyaman ilinde ikamet eden ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin deprem nedeniyle yaşadıkları göç sürecinde duygularını, düşüncelerini ve yaşadıkları sorunları incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada süreci yaşayan öğrencilerin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1.Öğrencilerin deprem sonrası okula devam edemedikleri döneme ilişkin görüşleri nelerdir?

2.Deprem sonrası eğitim için başka bir yere taşınan birinci sınıf öğrencilerinin karşılaştığı bilişsel ve duygusal zorluklar nelerdir?

3.Öğrencilerin depremi yaşadıkları eski illerindeki okullarına döndükten sonraki sürece ilişkin görüşleri nelerdir?

Yapılan çalışmalar ve alan yazın incelendiğinde depremin ilkokul öğrencilerinin eğitim süreçleri üzerinde etkisini inceleyen ve ilkokul birinci sınıf öğrencilerini doğrudan katılımcı alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülerek, eğitim sürecinin henüz başındaki öğrencilerin deprem sonrası eğitim yolculuğu süreci araştırmaya değer görülmüştür. Depremi yaşayan birinci sınıf öğrencilerinin gerek gittikleri okullarda gerek eski okullarına geri döndüklerinde karşılaştıkları durum ve olaylar karşısında süreci nasıl yönettikleri, kullandıkları başa çıkma stratejilerinin onların eğitime bağlılıklarını ve psikolojik durumlarını nasıl etkilediği bu araştırmanın dayanak noktasını oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarının bu yönüyle eğitim psikolojisi ve çocuk psikolojisi alanlarına katkı sunacağı ortadadır. Yine araştırma sonuçlarının afet müdahale planlamaları geliştirilirken uzmanlara ışık tutacağı beklenmektedir. Çocukların deprem sonrası günlük yaşamlarındaki değişimlerin eğitim süreçlerini nasıl etkilediği gösteren bu araştırmanın afet sonrası çocuk psikolojisiyle ilgili çalışmakta olan meslek gruplarına da ışık tutacağı ortadadır. Türkiye'nin deprem ülkesi olduğunu düşünüldüğünde depremin farklı yaş grubundaki çocukların eğitimi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların zamanla artacağı düşünülmektedir. Araştırmanın bu yönüyle de konu üzerinde çalışmayı düşünen araştırmacılara yol göstereceği açıktır. Yine araştırma sonuçlarının gelecekteki krizlerde genç öğrencileri daha iyi desteklemek için eğitimcilere, politika yapıcılara ve afet müdahale ekiplerine değerli bilgiler sunarak birinci sınıf öğrencilerinin bu tür zorlu koşullardaki hassas tecrübelerine ışık tutacağı umut edilmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş depremini yaşayan ve Adıyaman ilinde ikamet eden ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin deprem nedeniyle yaşadıkları göç sürecinde eğitim yolculuklarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları güncel bir olay ya da olguyu kendi doğal ortamında derinlemesine inceleyerek (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 289) ayrıntıları tanımlamak, görmek amacıyla yapılmaktadır. Yine durum çalışmaları var olan durumla ilgili olası açıklamalar geliştirmek, olayı veya olguyu değerlendirmek amacıyla da kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018: 23). Durum çalışmaları araştırma sorularının hazırlanması, alt problemlerin geliştirilmesi, analiz edilecek bölümün belirlenerek çalışılacak durumun tespit edilmesi, görüşülecek bireylerin seçilmesi, görüşme sonrası elde edilen verilerin analizi, yorumlanması ve değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 292). Bu araştırmada deprem sonrası eğitim süreci bir durum olarak ele alınmış ve bu durumla ilgili öğrenci görüşleri derinlemesine incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 yılı eğitim öğretim yılı Adıyaman merkez ilçede aynı okulun farklı iki şubesine giden 18 1.sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu 10 kız, 8 erkek öğrenciden oluşmaktadır. 06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş depremini yaşayan ve Adıyaman ilinde ikamet eden ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin deprem nedeniyle yaşadıkları göç sürecinde eğitim yolculuklarını incelemek amacıyla yapılan bu araştırmada örneklem grubu belirlenirken amaçlı örnekleme türlerinden tipik durum örneklemesi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme araştırmacının belirlediği ya da

aradığı özelliğe sahip durumdaki bireylerle çalışma grubunu oluşturmasıdır. Tipik durum örneklemesinde ise evrende veya grupta en tipik, durumu temsil etme kabiliyeti en yüksek bireyler seçilerek araştırma hakkında daha derin bilgiler elde edilmeye çalışılmaktadır (Cohen vd., 2021: 218-219). Araştırmanın yapıldığı okulun bulunduğu bölge Adıyaman ilinde depremden büyük oranda zarar gören yerlerin başında gelmektedir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 18 öğrenciyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Veriler öğrenciler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla 01.01.2024-20.01.2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Görüşme öncesi gerekli kurumlardan resmi izinler alınmıştır. Öğrencilerle görüşmeden önce velilerinin onayı veli onam formu aracılığıyla alınmıştır. Ayrıca görüşme öncesinde öğrencilere görüşme hakkında bilgi verilmiş, kendilerini rahat hissedecekleri bir ortamda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler genellikle 15-20 dakika arasında sürmüş ve öğrencinin bilgisi ve izni dahilinde ses kaydı alınmıştır.

2.4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmada veriler toplanırken ve analiz edilirken geçerlik ve güvenirlik için birtakım önlemler alınmıştır. Görüşme formu hazırlanırken önyargılı ve yönlendirme içeren sorular hazırlanılmasından kaçınılmıştır. Görüşmeler ilkokul ikinci sınıf öğrencileriyle yapıldığı için sorular öğrencilerin yaşı gözetilerek doğru seviyede sunulmaya çalışılmıştır. Görüşme formları hazırlandıktan sonra uzman görüşü alınarak kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler tamamen gönüllülük esasına bağlı olarak yürütülmüştür. Görüşme öncesi karşı tarafa araştırma hakkında yeterince bilgi verilmiştir. Görüşülen kişiye kimliğinin gizli tutulacağı belirtilerek sorulara rahatça cevap vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmacı görüşme esnasında kendi düşüncelerini

yansıtmaktan ve yönlendirmekten kaçınmıştır. Sorular yöneltildikten sonra karşı tarafın tamamen anladığından emin olunduktan sonra soruyu cevaplanması istenmiştir. Görüşme esnasında karşı tarafın bilgisi dahilinde ses kaydı alınmıştır. Yanıtlar yazıya dökülürken ses kaydı birebir aktarılmıştır. Yanıtlar yazıya döküldükten sonra ses kaydı tekrar dinlenerek yazı dili ile ses kaydı arasında birlik sağlanmıştır. Sorular görüşülen tüm kişilere aynı sırayla sorulmuştur. Görüşmeler araştırmacı ile görüşülen öğrencinin yalnız olduğu, öğrencinin kendini rahat hissettiği okul ortamında yapılmıştır. Görüşme süresince karşı tarafın cevap vermesi için herhangi bir süre kısıtlaması uygulanmamıştır. Karşı tarafa cevap vermesi için yeterince süre tanınmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. İki araştırmacının elde ettiği analiz sonuçları birbiriyle karşılaştırılmış ve mutabakat sağlanmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanırken araştırma amacı ve yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilme ilkeleri (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 136-145) göz önünde bulundurularak taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Sorular 2 ilkokul ikinci sınıf öğrencisine ve 2 sınıf öğretmenine inceletilerek birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler öğrencilerin seviyesine uygun olmayan anlayamadıkları kelimelerin değiştirilmesi ve daha anlaşılır cümlelerle soruların ifade edilerek güncellenmesi yoluyla olmuştur. Alan uzmanına gönderilen taslak form yapılan değişiklerle uygulamaya hazır hale getirilmiştir. 2 tane ilkokul öğrencisiyle yapılan pilot görüşme sonrasında formda anlaşılır olmayan veya farklı anlaşılan sorular olmadığı görülerek görüşmelere başlanmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırma verileri betimsel analize tabi tutulmuştur. Veri analizinde çerçeve oluşturma, verilerin temalara işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamaları takip edilmiştir. Verilerin kategorize edileceği temalar daha önce araştırmacı tarafından belirlenmiş, temalandırma bu doğrultuda yapılmış, gerektiği yerlerde katılımcı ifadeleri doğrudan verilmiştir. Verilerin sistemli ve düzenli bir şekilde okuyucuya sunulması amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240). Veriler analiz edilirken öğrencilerin gerçek isimleri kullanılmayarak Ö1, Ö2, Ö3… şeklinde kodlanmıştır.

3.Bulgular

Bu bölümde öğrencilerle yapılan görüşme verilerinin analizine dair bulgular yer almaktadır.

3.1. Öğrencilerin Deprem Sonrası Okula Devam Edemedikleri Döneme İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan "Öğrencilerin deprem sonrası okula devam edemedikleri döneme ilişkin görüşleri nelerdir?" kapsamında öğrencilere iki soru sorulmuştur. İlk soru Öğrencilere depremde arkadaşları, öğretmenleri veya yakın çevrelerinden vefat eden olup olmadığı, vefat eden varsa bu durumu nasıl atlatmaya çalıştıkları, ikinci soru deprem sonrasında okula devam edemedikleri kısa süre içerisinde neler yaşadıkları ve hangi duyguları hissettikleri sorusu yöneltilmiştir.

3.1.1. Depremde Yaşanan Kayıplar ve Öğrencilerin Baş Etme Süreçlerine Dair Bulgular

Öğrencilere depremde arkadaşları, öğretmenleri veya yakın çevrelerinden vefat eden olup olmadığı, vefat eden varsa bu durumu nasıl atlatmaya çalıştıkları sorulmuştur. Öğrencilerin 8 tanesi herhangi bir yakınını kaybetmediğini ifade etmiştir (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö11, Ö13, Ö16). Bu öğrenciler herhangi bir yakınını kaybetmediği için çok mutlu olduklarını, bunun için şükrettiklerini, eğer ölen olsaydı çok üzüleceklerini düşündüklerini, depremden hemen sonra sevdikleri için çok endişelendiklerini ve onlardan iyi haber gelince mutlu olduklarını belirtmişlerdir.

Ö2: "*Arkadaşlarım ya da öğretmenime bir şey olmadı. Onlara bir şey olsaydı çok üzülürdüm. Depremden sonra onlara bir şey oldu diye çok endişelendim. Onlar benim ailem gibi. İyi ki varlar. Hepsini çok seviyorum.*"

10 öğrenci ise okul müdür yardımcıları, sınıf arkadaşları, teyze, dayı, yenge, kuzen, amca, komşu, arkadaşlarının aileleri gibi yakın veya uzak tanıdıklarından vefat edenler olduğunu belirtmiştir (Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö12, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18). Öğrenciler vefat edenler için çok üzüldüklerini, onların yıkılan evlerinin önünden geçerken hatırlayıp üzüldüklerini anlatmışlardır. Öğrenciler yaşadıkları durumun acı verici olduğunu, ölüm haberlerini duyduklarında ilk başlarda sürekli ağladıklarını, ölenleri unutamadıklarını, yakınları ölmesin diye ailelerinin ellerinden geleni yaptıklarını ama kurtaramadıklarını, şimdi bile mutsuz olduklarını, onları çok özlediklerini, bir daha böyle bir şey yaşanmasını istemediklerini ifade etmişlerdir.

Ö8: "*Evet, oldu. Okuldan arkadaşım Ömer Faruk ailesiyle vefat etti. Evlerinin oradan geçmemeye çalışıyorum. Onların güzel bir yerde olduğunu hayal ederek alışmaya çalışıyorum.*"

3.1.2. Okula Ara Verilen Dönemde Yaşananlara Dair Bulgular

Öğrencilere birinci alt problem kapsamında ikinci soru olarak deprem sonrasında okula devam edemedikleri kısa süre içerisinde neler yaşadıkları ve hangi duyguları hissettikleri sorusu yöneltilmiştir. Öğrenciler tüm eşyalarının evde kaldığını, günlük ihtiyaçlarını gideremediklerini, Adıyaman'da kalacak yerleri olmadığı için taşınmak zorunda kaldıklarını, farklı yerlere yolculuk yaptıklarını, oralarda barınma ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Bazı öğrenciler (Ö8, Ö14, Ö17) deprem nedeniyle il merkezi çok hasar aldığı için köylerine gittiklerini, orada çok kalabalık bir şekilde yaşamak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler ise hasar alan evlerinin önüne çadır kurduklarını belirtmiştir. Öğrenciler bu süreçte genel olarak duygu durumlarının karışık olduğunu, yaşadıklarının şaşkınlığı yanı sıra kaybettikleri yakınlarının üzüntüsünü yaşadıklarını belirtmiştir. Bazı öğrenciler okullarına bir daha dönemeyecekleri gibi karamsar düşüncelere kapıldığını (Ö3, Ö8, Ö13, Ö14), öğretmeni ve arkadaşlarının hayatından endişe ettiklerini, onları bir daha hiç göremeyecekleri endişesi yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler okuldan uzak kalınca hayatlarının bomboş olduğunu, sevdiklerini hayal ederek günlerini geçirdiklerini, Adıyaman diye bir yer kalmadı diyerek bir daha hiç dönemeyecekleri endişesi taşıdıklarını, evleri olmadığı için düzenlerinin bozulduğunu ve bu durumun onları çok üzdüğünü ifade etmişlerdir.

Ö13: "*Depremde okul formam, çantam içeride kalmıştı. Ben nasıl okula gideceğim demiştim. Arabada kaldık. Sonra köye gittik. Ben köyde okula gidemediğim için çok üzüldüm. Arkadaşlarımı ve öğretmenimi çok özledim. Adıyaman diye bir yer kalmadı diyorduk. Okulumuza tekrar dönememekten korkuyorduk. Çünkü her yer yıkılmıştı. İnsanların evleri yıkılmıştı. Biz araba içindeyken bile yer sallanıyordu ve ben çok korkuyordum, ağlıyordum.*"

Ö4: "*Depremden sonra evim yok, okulum yoktu. Arkadaşlarım yoktu. Haber alamıyordum. Ders çalışamıyordum. Kitabım, defterim yoktu. Okul olmadığı için çok üzülüyordum. Bir süre sonra okullar açıldı ama ben kendi okuluma gidemedim. Çünkü uzak bir yerde çiftlikte kalıyorduk. Başka bir okula gitmek zorunda kaldım. O okula da alışamadım. Öğretmenim ve arkadaşlarım iyiydi ama kendi okulumu, arkadaşlarımı, öğretmenimi çok özlüyordum.*"

3.2. Deprem Sonrası Eğitim İçin Başka Bir İle Taşınan Birinci Sınıf Öğrencilerinin Karşılaştığı Bilişsel ve Duygusal Zorluklara İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Deprem sonrası eğitim için başka bir yere taşınan birinci sınıf öğrencilerinin karşılaştığı bilişsel ve duygusal zorluklar nelerdir?" kapsamında öğrencilere 3 soru sorulmuştur. Birinci soru kendi okulları açılana kadar eğitimlerine nerede ve nasıl devam ettikleri, ikinci soru deprem sonrası gittikleri yeni okullarında onları mutlu ve mutsuz eden durumlar olup olmadığı, üçüncü soru deprem sonrası gittikleri yeni okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla iletişimlerinin nasıl olduğu, onlara uyum sağlayıp sağlayamadıklarıdır.

3.2.1. Öğrencilerin Eğitimlerini Devam Ettirdikleri Yerlere ve Deneyimlerine Dair Bulgular

İkinci alt problem kapsamında öğrencilere kendi okulları açılana kadar eğitimlerine nerede ve nasıl devam ettikleri sorulmuştur. Öğrenciler bu soruya Antalya, İzmir, Mardin, Karaman, Mersin, Samsun, İstanbul, Gaziantep, Ankara, Batman, Şanlıurfa gibi farklı illerde eğitimlerine devam ettiklerini dile getirmişlerdir. Öğrenciler okula anne babasıyla, okul servisiyle, dedesiyle, amcasıyla gidiş geliş yaptıklarını ifade etmiştir.

Ö2: "*Mersin'de okula gittim. Oradaki öğretmenimi de seviyordum ama buradaki öğretmenim kadar değil. Oradaki arkadaşlarıma çok ısınamadım. Onlar da beni sevmediler bence. Adıyaman'daki arkadaşlarımı daha çok seviyorum. Bir daha onlardan uzak kalmak istemiyorum.*"

3.2.2. Yeni Okullarda Mutluluk ve Mutsuzluk Sebeplerine Dair Bulgular

Öğrencilere deprem sonrası gittikleri yeni okullarında onları mutlu eden durumlar olup olmadığı, olduysa bunları dile getirmeleri istenmiştir. Bu soruya öğrencilerin bir kısmı olumlu yanıt verirken bir kısmı da gittikleri okulda kendilerini mutlu eden bir durum olmadığını belirtmiştir. Öğrenciler (Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18) mutlu eden durumları sıralarken; yeni arkadaşlarının olması, arkadaşlarının kendisiyle iyi anlaşması, öğretmenlerinin onlara iyi davranması, okul müdürünün olumlu davranışları, okuldaki öğrenci, öğretmen ve velilerden gelen hediyeler, tanıdık akraba çocuklarıyla aynı okulda olmak, sınıftaki eğlenceli etkinlikler, gittikleri okulda başka yerlerden gelen depremzede öğrencilerin varlığı, okul binasının fiziksel görünümünün cezbedici olması, teneffüs süresinin uzun olması, öğlen yemeğinde okul yemekhanesinde arkadaşlarıyla vakit geçirmek, okula giderken yolun doğayla iç içe olması ve bu yürüyüşten keyif alma gibi gerekçeler sunmuşlardır.

Ö17: "*Bana çok iyi davrandılar. Öğretmenim iyiydi. Kuzenim Yasin'le beraber aynı okula gittik. Orada çok arkadaşım oldu. Benim gibi depremzede çocuk vardı. Onlarda farklı yerlerden gelmişti. Okuldakiler hepimize çok iyi davrandılar.*"

Gittiği okulda mutsuz olan öğrenciler ise (Ö1, Ö2, Ö8, Ö16) bu durumu eski öğretmenlerini ve arkadaşlarına özlem duyma, yeni gittiği okulda herkesi yabancı olarak görme, arkadaşlarının dışlaması gibi gerekçelerle açıklamışlardır.

Ö2: "*Okulda beni mutlu eden hiçbir şey yoktu. Okulu sevmeye çalıştım ama olmadı. Zaten sonra bıraktım. Oradaki arkadaşlarım beni aralarına almıyorlardı. Üzüldüm. Kuzenimde benimle aynı okuldaydı ama o ana sınıfı olduğu için teneffüse çıkamıyordu.*"

Öğrencilere deprem sonrası gittikleri yeni okullarında onları mutsuz eden durumlar olup olmadığı, olduysa bunları dile getirmeleri istenmiştir. Bazı öğrenciler (Ö4, Ö6, Ö12, Ö17) onları mutsuz edecek herhangi bir durumun yaşanmadığını ifade etmiştir. Bazı öğrenciler ise (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö18) mutsuz olmalarının gerekçelerini detaylandırmışlardır. Arkadaşlarının onlarla dalga geçmesi, dışlaması, oyuna almamaları, küçümsemeleri, sınıf öğretmeninin ayrımcılık yapması, ilk başlarda herkesten utanmaları, öğretmenlerinin sinirli olması, sınıftaki öğrencilerin çok yaramaz olması, sınıfın genellikle gürültülü olması, sınıfların kalabalık olması gibi gerekçeler sıralamışlardır. Bazı öğrenciler ise gittikleri okulda mutlu olduğunu ama Adıyaman'daki öğretmen ve arkadaşlarını özledikleri için üzüldüklerini belirtmiştir.

Ö10: "*Öğretmenin ayrımcılık yapması, başka çocukların bana karışması. Bazı arkadaşlarımın beni dışlaması. Bazı kişilerin beni sevmemesi, bana inanmamaları, beni sevmemeleri, beni oyuna almamaları. Bana karışmaları, beni düşünmemeleri, benle ara sıra dalga geçmeleri. Bana futbolda kötü olduğumu söylemeleri.*"

3.2.3. Yeni Okullarda İletişim ve Uyum Sürecine Dair Bulgular

Öğrencilere deprem sonrası gittikleri yeni okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla iletişimlerinin nasıl olduğu, onlara uyum sağlayıp sağlayamadıkları sorusu yöneltilmiştir. Öğrenciler; yeni sınıfa alışmanın zor olduğunu, ilk başta hepsinin yabancı geldiğini ve bu nedenle iletişim kurmakta sıkıntı yaşadıklarını,

öğretmeninin kendisini önemsemediğini, sınıfta yaramaz bir çocuğun zorbalığına maruz kaldığı için içine kapandığını, uyum sağlayamadığı için kısa bir süre okula gidip sonra bıraktığını, arkadaşları kendine acıdığı için kendini kötü hissederek kimseye yanaşmadığını, deprem dolayısıyla psikolojisinin bozulduğunu ve bu nedenle kimseyle iletişime geçmek istemediğini, sınıf arkadaşları kavgacı olduğu için onlardan uzak durdukları gibi gerekçeler ortaya koymuşlardır.

Ö16: "*Uyum sağlayamadım. Çünkü okula gitmedim. 20 gün falan gittim. Annem beni evde çalıştırdı.*"

İletişimlerinin iyi olduğunu belirten öğrenciler ise arkadaşlarının onları anladığını ve destek olduğunu, ilk zamanlar arkadaşlık kurmakta zorlandıklarını ama zamanla bunu aştıklarını, öğretmeninin destek olduğunu belirterek iletişimlerinin iyi olduğunu ifade etmişlerdir.

3.3. Öğrencilerin Deprem Sonrası Eski Okullarına Dönüş Sürecindeki Görüşlerine Dair Bulgular

Bu bölümde araştırmanın üçüncü alt problemi olan "Öğrencilerin depremi yaşadıkları eski illerindeki okullarına döndükten sonraki sürece ilişkin görüşleri nelerdir?" kapsamında 4 soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan birincisi depremden sonra eski sınıflarına döndüklerinde yaşadıkları olumlu ya da olumsuz durumlar, ikincisi okullarına döndüklerinde yaşadıkları duygular, üçüncü soru okullarına geri döndükten sonra okul çalışanlarının ve ailelerinin kendilerine destek olup olmadıkları, dördüncü soru depremin eğitimlerini genel olarak nasıl etkilediği yöneltilerek onların süreci değerlendirmeleri istenmiştir.

3.3.1. Eski Okullara Dönüşte Yaşanan Olumlu ve Olumsuz Durumlar

Öğrencilere depremden sonra eski sınıfınıza döndüklerinde yaşadıkları olumlu ya da olumsuz durumlar olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Öğrenciler; olumlu

durumlar olarak arkadaşlarına ve öğretmenlerine kavuştukları için mutlu olduklarını (Ö1, Ö10, Ö12), ruhsal olarak daha iyiye gittiklerini, sınıfa yeni gelen arkadaşları olduğunu (Ö3) ve bu durumun onları mutlu ettiğini dile getirmişlerdir.

Olumsuz durum olarak ise; arkadaşlarından başka yerlere gidenler olduğu için üzüldüklerini (Ö5, Ö9, Ö11, Ö16), derslerden geri kaldıkları için endişe ettiklerini, okula giderken yolda yıkılmış bina enkazları görüp korktuklarını (Ö7, Ö13), o görüntüler nedeniyle depremi sık sık hatırlayıp üzüldüklerini (Ö18), eski okuldaki arkadaşlarını ve öğretmenlerini özlediklerini, deprem olur korkusuyla sınıfa girmek istemediklerini (Ö8), kendilerini güvende hissetmek için ebeveynlerini okul bahçesinde beklettiklerini ifade etmişlerdir. Ö6 öğretmenleri tayin isteyip gidince sınıfları dağıtıldığı için eski sınıfını bulamayıp üzüldüğünü, Ö12 Şanlıurfa'daki okulu daha güzel olduğu için Adıyaman'daki okuluna dönünce kendini kötü hissettiğini dile getirmiştir.

Ö13: "*Okuluma gittiğimde bazı arkadaşlarım yoktu bazı arkadaşlarım vardı. En güzel şey öğretmenimin başka bir yere gitmemesiydi. Biz okula giderken yolda yıkılmış evler vardı, onlar bizi üzdü. Her yer çok kötüydü. Evler, yollar çok kötüydü. Okula giderken korka korka gidiyorduk.*"

3.3.2. Eski Okullara Dönüşteki Duygusal Tepkilere Dair Bulgular

Öğrencilere eski okullarına geri döndüklerinde ne hissettikleri sorulmuştur. Öğrenciler okula döndüklerinde sevinçli olduklarını (Ö1, Ö16), okullarına kavuşmanın onları mutlu ettiğini (Ö11), öğretmenine ve arkadaşlarına kavuşarak hasret giderdiklerini, sınıflarıyla ders işlemeyi hikaye okumayı özlediklerini (Ö10), her şeye yeniden başlayacakları için heyecanlı olduklarını, eskiye göre daha enerjik daha sakin hissettiklerini, Adıyaman'a dönmenin onları mutlu ettiğini (Ö18), öğretmen ve arkadaşlarına kavuşamayacakları endişesinin son

bulduğunu (Ö2), okulun tamir edilip boyatıldığını görünce (Ö3) sevindiklerini vurgulamışlardır.

Ö15: "*Kendimi çok enerjik, çok mutlu, çok huzurlu, çok sakin, çok iyi hissettim. Say say say say bitmez.*"

Okuluna geldiğinde üzülen öğrenciler ise buna gerekçe olarak eski okullarını daha çok sevdikleri için buraya dönmenin onları mutsuz ettiğini (Ö12), deprem sonrasında sınıfa ait eşyalar çalındığı için üzüldüklerini (Ö7), okulun etrafındaki yerlerin yıkık olmasının onları kötü etkilediğini, sınıftan giden arkadaşlarını göremedikleri için üzüldüklerini (Ö17) dile getirmişlerdir.

Ö7: "*İyi hissettim. Çünkü hiçbir şey değişmemişti. Öğretmenim ve arkadaşlarım hepsi iyiydi. Sadece okulumuzun etrafında yıkık yerler çoktu. Yollar çok kötüydü. Sınıfımızdaki eşyalar depremden sonra çalınmıştı. Ona da üzüldüm.*"

3.3.3. Okul Çalışanları ve Ailelerin Destek Sürecine Dair Bulgular

Öğrencilere okullarına geri döndükten sonra okul çalışanlarının (sınıf öğretmeni, rehber öğretmen vb.) deprem sonrası kendilerini daha iyi hissetmeleri için çaba gösterip göstermedikleri sorulmuştur. Öğrencilerin tamamı bu soruya okul çalışanlarının kendilerini daha iyi hissetmeleri için çaba gösterdiği yönünde yanıt vermişlerdir. Sınıf ve rehber öğretmenlerinin onları rahatlatıcı konuşmalar yaptığını, deprem sırasında ve sonrasında yapılması gerekenleri anlatarak onları bilgilendirdiklerini, okul binasının durumuyla ilgili bilgi vererek onların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağladıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerinin deprem sonrası okula uyum sağlayabilmeleri için derslerde bol bol etkinlik yapması, onları mutlu edecek çalışmalar planlaması, okulda aileleri yanlarında yokken korkmamaları gerektiğini söylemesi ve hep yanlarında olup onları koruyacaklarını ifade etmeleri öğrencileri sevindirmiştir. Ö16 ise diğer

öğrencilerin aksine öğretmenlerinin deprem konusu açıldığında hemen konuyu kapatarak konuşmaktan kaçınıp onların tekrar üzülmesini engellemeye çalıştığını ifade etmiştir. Öğrenciler; okul çalışanlarının bu süreçte kendilerine güler yüzlü davrandığını, öğretmenlerinin ise eskiye göre daha anlayışlı ve samimi davrandığını, onlar mutlu olsun diye herkesin elinden geleni yaptığını belirttiler.

Ö10: *"Beni teselli ettiler. Bana destek çıktılar. Bu süreçle ilgili konular anlattılar. Dediler ki bu birçok kişinin başına geldi. Bizim okulumuz çok sağlam, inşallah bu büyüklükte bir deprem bir daha olmaz. Olursa da korkmayın, çok sağlam bu okul. Hayatta yıkılmaz dediler. Sakın korkmayın ben size gözüm gibi bakıyorum size hiçbir şey olmaz sakın üzülmeyin dediler. Benden desteklerini esirgemediler. Dersler konusunda da bana yardımcı oldular.*"

Öğrencilere deprem sonrası büyüklerinin (öğretmen, aile, akrabalar vb.) eğitim süreçlerinin aksamaması için neler yaptıkları ve yapılanların yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya yanıt veren bazı öğrenciler yapılanları yeterli bulurken bazıları yetersiz bulduklarını ifade etmiştir. Deprem sonrası aile desteğini yeterli bulan öğrenciler eğitimleri aksamasın diye ailelerinin gittikleri yerde hemen okula yazdırdığını, onlara ders çalıştırdığını, eksiklerini kapatmaya çalıştıklarını, okul ihtiyaçlarını hemen karşıladıklarını, kaynak kitap ve hikaye kitapları konusunda ailelerinin elinden geleni yaptığını, ders çalışmaları konusunda telkinde bulunduklarını vurgulamışlardır. Öğretmenlerinin ise deprem sonrası okula dönüşte onların akademik başarıları düşmesin diye çok çalıştığını, yaz ayında telafi kursu açtığını, sık sık onları arayıp sorduğunu ifade etmişlerdir.

Ö4: "*Herkes bize yardımcı oldu. Evimiz yok, üstümüz yoktu. Ailem beni okula yazdırdı. Dedem okula götürdü. Öğretmenim derslerimde daha iyi olmam için uğraştı.*"

Ö11: "*Yapılanlar yeterli değildi. Fakat öğretmenimde ailemde elinden gelen herşeyi yaptılar. Öğretmenim kurs açtı. Elinden gelen her şeyi yaptı. Annem, ben ve ablalarım okuldan geri kalmayalım diye bizi Antep'e götürdü.*"

3.3.4. Depremin Eğitim Üzerindeki Etkilerine Dair Bulgular

Öğrencilere size göre deprem sizin eğitiminizi genel olarak nasıl etkiledi sorusu yöneltilerek onların süreci değerlendirmeleri istenmiştir. Bu soruya öğrencilerin çoğu depremin eğitimlerini olumsuz yönde etkilediği yönünde cevaplar vermiştir. Bu öğrenciler depremin onların ruhsal sağlığını etkilediğini, gittikleri şehirde okula devam etseler de kendilerini derse veremediklerini, deprem sonrası okula devam edemedikleri sürede eğitimlerinin aksadığını, okumalarının yavaşladığını, gittikleri okulda uyum sürecinin derslerini etkilediğini, depremin kendilerinde yarattığı üzüntünün derslerine odaklanmayı azalttığını, ailelerinden vefat edenler olduğu için sık sık onları hatırladıklarını ve beyinlerinin yaşadıkları travmayla yorulduğunu, gittikleri yerde okula zorla gittiklerini hatta bir süre devam edip bıraktıklarını belirtmişlerdir.

Ö3: "*Deprem eğitim hayatımı kötü etkiledi. Çünkü okullar kapandı. Okullar kapalı olduğu için eğitimimizden geri kaldık. Evimiz hasar aldığı için şu an köyde kalıyoruz. Her gün köyden Adıyaman'a geliyorum. Bu da beni çok yoruyor*."

Ö6: "*Depremde benim okulum yıkıldı. Annemin teyzesi öldü. Eski öğretmenim de gitti. Okul değiştirdim. Ben bunların hepsini yaşadığım için çok üzüldüm. Derslerden de geride kaldım.*"

Eğitiminin olumsuz etkilenmediğini belirten Ö1 ise düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

Ö1: "*Kötü etkilemedi. Antalya'da okula gittim. Okumayı ve yazı yazmayı unutmadım. En azından öğrenmeye çaba gösterdim. Bu da beni mutlu etti*."

3.4. Ekstra Görüşler ve Dileklere Dair Bulgular

Öğrencilere bu sorular dışında başka eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya bazı öğrenciler eklemek istedikleri herhangi bir şey olmadığını söylerken 7 öğrenci eklemek istediklerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

Ö1: "*Şimdiki sınıfımı, arkadaşlarımı, öğretmenimi çok seviyorum*."

Ö2: "*Bir daha deprem olmasın, olursa çok korkarım*."

Ö4: "*Depremde okula gidemedik. Arkadaşlarımızı göremedik. Öğretmenimizi göremedik. Bize yardım dağıtılmasaydı biz dışarda soğukta donacaktık, bir de aç kalacaktık*."

Ö7: "*Depremden çok etkilendim. İnşallah kimsenin evine bir şey olmaz*."

Ö8: "*Evet, var. Bir daha o günleri hatırlamak istemiyorum. Zaten depremden önceki evimizin ve diğer binaların enkazını okula gidip gelirken hep görüyorum ve çok üzülüyorum*."

Ö9: "*İnşallah bir daha böyle bir deprem olmaz*."

Ö17: "*İnşallah o felaket bir daha yaşanmaz. Herkes kendi evinde sevdikleriyle yaşar. Hepimiz bir arada oluruz*."

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmanın birinci alt problemi olan öğrencilerin deprem sonrası okula devam edemedikleri döneme ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara göre öğrencilerin yarısından fazlasının depremde herhangi bir yakınını kaybettiği, kayıp sonrasında acı verici duygu ve durumlar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine öğrencilerin depremde okuldan uzak kaldıkları süreçte duygu durumlarının karışık olduğu; üzüntü, endişe, korku gibi olumsuz duygular yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Gökler Danışman ve Okay (2017) çalışmalarında travmatik deneyim yaşayan çocuklarda bu tepkilerin görülebileceğinin altını çizmiştir. Karabatak ve Alanoğlu (2023) çalışmalarında deprem sonrası çocuklarda korku, kaygı, öğrenmeye odaklanamama, huzursuzluk, mutsuzluk, çaresizlik gibi olumsuz duyguların ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir. Sönmez (2022) çalışmasında deprem sonrası incinebilir grupların başında gelen çocuklarda kaygı, korku, gelişim döneminde gerileme, donukluk, ani öfke patlamaları gibi durumların olabileceğini ifade etmiştir. Araştırmanın bir başka sonucu da öğrencilerin tamamının evinin depremden hasar aldığı ve bunun sonucu olarak barınma sorunu yaşadıkları, köylere ya da il dışına gitmek zorunda kalmalarıdır. Öğrenciler deprem sonrası giyim, beslenme, barınma gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Darga (2023) da yaptığı araştırmada çocukların barınma sorunu yaşadıklarını ifade etmiştir. Çalışmasında çocukların araba, köy evi vs. gibi yerlerde barındıklarını belirtmiştir. Gürbüz ve Koyuncu (2023) da çalışmalarında depremin çocuklar üzerinde fiziksel, sosyal ve psikolojik gibi birçok açıdan etkisi olabileceğinin altını çizmiştir. Lora-Suarez vd. (2002) ise yaptıkları çalışmada deprem sonrası çocuklarda salgın hastalıklar baş gösterdiğini tespit etmiştir. Goenjian vd. (1995)'nin Ermenistan'da 1988 yılında

yaşanan deprem sonrası okul çağındaki çocuklarla yaptıkları çalışmada travma sonrası stres bozukluğu ve depresif bozukluğun yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Doostgharin (2009) depremin çocuklar ve gençler üzerindeki psikolojik etkilerine değinmiştir. Çalışmaların sonuçları incelendiğinde bu araştırmayla benzerlik gösterdikleri görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan öğrencilerin göç ettikleri ilde kayıt yaptırdıkları yeni okullarında yaşadıkları eğitim sürecine ilişkin görüşleriyle ilgili bulguların incelenmesi sonucunda, öğrencilerin ailelerinin geçici olarak taşındığı şehirlerde eğitimlerinde devam ettikleri görülmüştür. Öğrenciler Antalya, İzmir, Mardin, Karaman, Mersin, Samsun, İstanbul, Gaziantep, Ankara, Batman, Şanlıurfa gibi farklı illerde eğitimlerine devam etmişler ve bu süreçte olumlu ya da olumsuz durumlarla karşılaşmışlardır. Bazı öğrenciler gittikleri yeni okula uyum sağlarken, bazıları sağlayamamıştır. Uyum sağlayamayan öğrencilerden bir süre sonra okulu bırakanlar olmuştur. Aral (2023) çalışmasında deprem sonrası orta çocukluk dönemindeki çocuklarda ebeveynlerinden ayrılma korkusu, depremi tekrar yaşamaktan korkma gibi nedenlerle okula gitmek istememe durumuyla karşılaşılabileceğini belirtmiştir. Aral (2023) çalışmasıyla bu çalışma örtüşmektedir. Yine Danışman ve Okay (2017) çalışmalarında travmatik deneyim yaşayan çocukların sosyal becerilerde sorun yaşayabileceğini, sosyal ipuçlarını yanlış yorumlayabileceklerini belirtmiştir. Yeni okuluna uyum sağlayamayan öğrencilerin Danışman ve Okay (2017)'ın ifade ettiği durumu yaşamış olma ihtimali yüksek olabilir. Limoncu ve Atmaca (2018) çalışmalarında deprem travması yaşamış okul çağı dönemindeki çocukların okula gitmek istemeyebileceklerini ifade etmiştir. Bu araştırmada öğrencilerin bir kısmı yeni öğretmenine uyum sağlamakta sorun yaşarken bazı öğrenciler arkadaşlarının onlara tutumundan dolayı iletişimde sorun yaşamışlardır. Gittikleri okula uyum sağlayan öğrenciler farklı sebeplerle memnuniyetlerini ortaya koymuşlardır. Okullarında yeni sınıf arkadaşlarının ve öğretmenlerinin

onlara kucak açtığını belirten öğrenciler okula uyumda sıkıntı yaşamamışlardır. Türksoy ve diğerleri (2023) yaptıkları çalışmada öğrencilerin depremzede öğrencileri kabullenici bir tutum sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Yine Türksoy ve diğerleri (2023) yaptıkları çalışmada öğretmenlere sınıflarındaki depremzede öğrencilerde en çok gözlemlenen davranışlar olarak korku, endişe, kaygı, odaklanamama, panik, içe kapanıklık, suskunluk vb. gibi durumlar gözlemlemişlerdir. Bu çalışmada da öğrenciler yeni gittikleri okullarında benzer duygular yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Türksoy ve diğerleri (2023) yaptıkları çalışma ile bu çalışmanın sonucu bazı açılardan benzerlik göstermektedir. Bozkurt (2023) çalışmasında depremden kurtulan insanların sürekli geçmişe özlem duyduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada da öğrencilerin verdikleri cevapların çoğunda eski okullarıyla yeni okullarını farklı açılardan kıyasladıkları ve eski okullarına özlem duydukları görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan öğrencilerin deprem sonrası eski sınıflarına döndüklerinde yaşadıkları olumlu ya da olumsuz durumlarla ilgili görüşlerine ilişkin sonuçlar incelenecek olursa 1 öğrenci (Ö12) dışında tüm öğrencilerin eski okullarında döndüklerinde kendilerini daha iyi hissettikleri ortaya çıkmıştır. Öğrenciler eski okullarına döndüklerine her ne kadar sevinseler de olumsuz durumlar da yaşamışlardır. Eski arkadaşlarını bulamayan, öğretmeni tayin isteyip farklı ile giden ve bu durumdan dolayı kendini kötü hisseden ya da tekrar deprem olmasından korkan öğrenciler bulunmaktadır. Darga (2023) yaptığı çalışmada çocukların depremin tekrar yaşanmasından korktuklarını ifade etmiştir. Ataç ve Özsezer de (2021) çalışmalarında depremi yaşayan çocuklarda tekrar depremi yaşama ve ebeveynlerinden ayrılma konusunda sıkıntı yaşayabileceklerini belirtmiştir. Limoncu ve Atmaca (2018) çalışmalarında okul çağı dönemi çocuklarının afet olursa yakınlarıma ulaşamam endişesi taşıdıklarını, bu nedenle yakınlarından ayrı kalmayı istemeyebileceklerini vurgulamıştır. Ataç ve Özsezer (2021), Darga (2023), Limoncu ve Atmaca (2018)

çalışmalarıyla bu çalışma örtüşmektedir. Öğrenciler eski okullarına döndüklerinde göze çarpan olumsuz bir nokta da okul çevresinde halen yıkılmamış orta hasarlı binaların varlığının onları ürkütmesi ve depremi hatırlatmasıdır. Öğrenciler deprem sonrası süreçte ailelerinin ve öğretmenlerinin onları akademik anlamda desteklemelerine rağmen eğitim süreçlerinin aksadığı konusunda hemfikirdirler. Erbil (2023) çalışmasında deprem sonrası öğrencilerin öğrenme kaybının diğer illerde okullarına devam eden çocuklarla aralarında derin bir uçuruma neden olabileceğinin altını çizmiştir. Yine Erbil (2023) deprem sonrası yaşanan travmanın öğrenme üzerinde olumsuz etkilerinin giderilmesi konusunda hassas davranılması gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak; öğrencilerin deprem sonrası ilk başta korku, çaresizlik, endişe gibi olumsuz duyguların yanı sıra fiziksel ihtiyaçlarının karşılanamayışı gibi sebeplerle zorlandıkları, sonrasında aileleriyle farklı illere taşınmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Gittikleri okullarda genel olarak eski okullarına özlem duyarak ve kendilerini en başta yabancı gibi gördükleri yeni okullarına alışmaya çalışarak uyum sürecine girmişler fakat hepsi başarılı olamamıştır. Depremi yaşadıkları ile döndüklerinde aileleriyle hayata yeniden başlayarak öğrenme açıklarını kapatmaya çalışmışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1.Araştırma farklı yaş grubunda ya da farklı bir çalışma grubu üzerinde yapılabilir.

2.Öğrencilerin deprem sonrası duygu durumlarının izlenmesi amacıyla ileriki yıllarda aynı öğrenci grubunun takibine yönelik farklı çalışmalar yapılabilir.

3.Öğrencilerin eğitim sürecini daha derinden incelemek amacıyla aile ve öğretmenlerini de kapsayan çalışmalar yapılabilir.

4.Öğretmenlere travma sonrası çocuk psikolojisi konusunda eğitimler verilebilir.

5.Afetlere hazırlık ve dayanıklılık eğitimi eğitim programlarına entegre edilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 05.06.2024 tarih ve 75 numaralı karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Aral, N. (2023). "Depremin Çocuklara Etkileri." Çocuk ve Gelişim Dergisi, 6(11), 93-105. Https://Doi.Org/10.36731/Cg.1299175

Ataç M. & Özsezer G. (2021). "Depremden Etkilenen Çocuk ve Ergenlerin Ruhsal Durumu ve Hemşirelik Yaklaşımı." Acil Yardım ve Afet Bilimi Dergisi*, 1*(1), 22-27.

Aydoğdu, F. & Fofana, A. (2023). "Depremin Küçük Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Müdahale Programları", International Conference On Trends İn Advanced Research, 4-7 Mart, Konya. Https://As-Proceeding.Com/İndex.Php/İctar/Article/View/176

Bıyık, M. & Erdoğan, T. (2016). "İlk okuma yazma hazırlık çalışmaları". Susar Kırmızı, F., Ünal, E. (Ed.). *İlkokuma Yazma Öğretimi* (ss. 154-178). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bozkurt, V. (2023). "Depremin Toplumsal Boyutu." Avrasya Dosyası Dergisi, 14(1), 89- 111.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2021). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Çev. Erkan Dinç, Kasım Kıroğlu. Ankara: Pegem Akademi.

Çubukçu, Z. & Gültekin, M. (2006). "İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler." Bilig*, 37*, 155-174.

Darga, H. (2023). "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Çocukların Yaşadıkları ve Ebeveynlerinde Tanık Olduğu Duygu Durumları."

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 68, 213-248. Https://Doi.Org/10.21764/Maeuefd.1341292

Doostgharin, T. (2009). "Children Affected by Earthquakes and Their İmmediate Emotional Needs." International Social Work, 52(1), 96-106. https://doi.org/10.1177/0020872808093346

Dube, A., Moffatt, M., Davison, C. & Bartels, S. (2018). "Health Outcomes For Children İn Haiti Since The 2010 Earthquake: A Systematic Review." Prehospital and Disaster Medicine, 33(1), 77–88. doi:10.1017/S1049023X17007105

Erbil, F. (2023). "Türkiye'de Krizler, Afetler ve Çocuk." Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 357-372. Https://Doi.Org/10.47613/Reflektif.2023.110.

Goenjian, A. K., Pynoos, R. S., Steinberg, A. M., Najarian, L. M., Asarnow, J. R., Karayan, I. & Fairbanks, L. A. (1995). "Psychiatric Comorbidity İn Children After The 1988: Earthquake İn Armenia." Journal Of The American Academy Of Child & Adolescent Psychiatry, 34(9), 1174-1184.

Gökler Danışman, I. & Okay, D. (2017). "Afetlerin Çocuk ve Ergenler Üzerindeki Etkileri Ve Müdahale Yaklaşımları." Türkiye Klinikleri Journal Of Psychology- Special Topics, 2(3), 189-197.

Gözüküçük, M. (2016). "Yapılandırmacılık". Susar Kırmızı, F., Ünal, E. (Ed.). *İlk Okuma Yazma Öğretimi* içinde (ss. 99-140). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gürbüz, F. & Koyuncu, N. (2023). "Çocuklar ve Deprem", 2. International Conference on Scientific and Academic Research, 14-16 Mart, Konya. Https://As-Proceeding.Com/İndex.Php/İcsar/Article/View/326.

Karabatak, S. & Alanoğlu, M. (2023). "Deprem Sonrası Eğitim Hayatına Dönüş", *11. Uluslararası Gap Zirvesi Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 15-17 Aralık, Gaziantep.

Karakuş, U. (2014). "Depremi Yaşamış ve Yaşamamış Öğrencilerin Deprem Algılarının, Metafor Analizi ile İncelenmesi." Doğu Coğrafya Dergisi, 18(29), 97-116. Https://Doi.Org/10.17295/Ataunidcd.31309.

Khan, Y. S., Khan, A. W. & Alabdulla, M. (2023). "The Psychological İmpact Of The Turkey-Syria Earthquake On Children: Addressing The Need For Ongoing Mental Health Support And Global Humanitarian Response." European Journal Of Psychotraumatology, 14(2). https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2249788

Limoncu, S. & Atmaca, A. (2018). "Çocuk Merkezli Afet Yönetimi." Megaron, 13 (1), 132- 143. DOI: 10.5505/Megaron.2017.49369.

Lora-Suarez, F., Marin-Vasquez, C., Loango, N., Gallego, M., Torres, E., Gonzalez, M. M., Castaño-Osorio, J. C. & Gómez-Marín, J. E. (2002). "Giardiasis İn Children Living İn Post-Earthquake Camps From Armenia (Colombia)." BMC Public Health, 2(5). https://doi.org/10.1186/1471-2458-2-5

Martın, M. & Waltman, Greenwood, C. (2002). *Çocuğunuzun Okulla İlgili Sorunlarını Çözebilirsiniz. Çev.* Fatma Zengin Dağıdır. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.https://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Gelişim.pdf

Metin Aslan, Ö. (2016). "Davranışsal Ketlenme, Sosyal İçedönüklük, Utangaçlık ve Sosyal İlgisizlik Üzerine Bir Derleme." Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(57), 487 - 511. Https://Doi.Org/10.17755/Esosder.69298

Sabuncuoğlu, O., Çevikaslan, A. & Berkem, M. (2003). Marmara Depreminden Etkilenen İki Ayrı Bölge Ergenlerde Yaşanan, Kaygı ve Davranış. Klinik Psikiyatri, 6, 189-197.

Sarman, A. (2012). *Elazığ ili Karakoçan ilçesinde yaşanan yıkıcı deprem sonrasında, depremi yaşayan ilköğretim çağı çocuklarda kaygı düzeyi, depresyon belirtileri ve etkileyen faktörler. (Yayınlanmış* Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Sönmez, M. B. (2022). "Depremin Psikolojik Etkileri, Psikolojik Destek ve Korkuyla Baş Etme." Totbid Dergisi, 21(3). 337-343. Https://Doi.Org/10.5578/Totbid.Dergisi.2022.46.

Türksoy, E., Karabulut, R. & Gürbüz, M. (2023). "Deprem Nedeniyle Nakil Gelen Öğrencilerin Sınıflarına Kabul Durumlarının Belirlenmesi." Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 15-26. Https://Doi.Org/10.51177/Kayusosder.1293450

Yeon, D.-H., Chung, J.-B. & Im, D.-H. (2020). "The Effects of Earthquake Experience on Disaster Education for Children and Teens." International Journal Of Environmental Research and Public Health, 17(15), 5347. https://doi.org/10.3390/ijerph17155347

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, H. & Arslan, E. (2023). "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Gözünden Deprem." Sosyal Bilimlerinde Güncel Tartışmalar, 12, 1257-1269.

Yoleri, S. & Tanış, H. M. (2014). "İlkokul Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okula Uyum Düzeylerini Etkileyen Değişkenlerin İncelenmesi." Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2), 130-141. Https://Doi.Org/10.14230/Joiss82

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Turkey is a seismic country due to its geographical location. Earthquakes that strike within seconds, terrifying people and disrupting their lives, are the bitter reality of Turkey. The earthquake that occurred on February 6, 2023, in Kahramanmaraş caused extensive damage in Turkey. This study was conducted to examine the emotions, thoughts, and problems experienced by first-grade primary school students who experienced the migration process due to the earthquake and reside in Adıyaman province, experiencing the earthquake in Kahramanmaras on 06.02.2023.

Method

In this research, conducted to examine the educational journey of first-grade elementary school students residing in Adıyaman province who experienced the Kahramanmaras earthquake on February 6, 2023, the case study design, one of the qualitative research designs, was utilized. The study group of the research consists of a total of 18 students from 2 different 1st classes of the same school in Adıyaman city center during the 2023-2024 academic year. In this research, which aimed to examine the educational journey of first-grade elementary school students who experienced migration due to the earthquake, purposeful sampling, specifically typical case sampling, was used to determine the sample group. In the research, data were collected through a semi-structured interview form. The research data underwent descriptive analysis.

Findings (Results)

Students were asked whether any of their friends, teachers, or acquaintances from their immediate environment had passed away in the earthquake, and if so, how they attempted to cope with this situation. The students stated that the situation they experienced was painful, that they cried continuously when they heard about the deaths at first, that they could not forget the deceased, that their families did their best to prevent their relatives from dying but could not save them, that they still feel unhappy now, that they miss them very much, and that they do not want such a thing to happen again.

Students were asked if there were any situations that made them happy at their new schools after the earthquake. When listing the situations that made them happy, students mentioned having new friends, getting along well with their friends, being treated well by their teachers, positive behavior from the school deputy, gifts from students, teachers, and parents at school, being in the same school with familiar relatives' children, fun activities in class, the presence of earthquake-affected students from different places, the attractive physical appearance of the school building, long breaks, spending time with friends in the school cafeteria during lunchtime, enjoying the walk on the road surrounded by nature, and enjoying this walk. For situations where students are unhappy; they listed reasons such as their friends making fun of them, excluding them from activities, underestimating them, the class teacher being discriminatory, feeling ashamed initially, their teachers being angry, the students in the class being very naughty, the class being generally noisy, and the classes being crowded.

Students were asked to evaluate the overall impact of the earthquake on their education. Most students responded that the earthquake had negatively affected their education. These students mentioned that the earthquake affected their mental health, even though they continued attending school in the city they moved to, they couldn't concentrate on their studies, their education was disrupted during the period they couldn't attend school after the earthquake, their reading pace slowed down, the adaptation process at the new school affected their studies, the sadness caused by the earthquake reduced their focus on their studies, they often remembered their deceased family members, and their minds were tired from the trauma they experienced. They mentioned that they went to school reluctantly and even stopped attending for a while.

Conclusion and Discussion

Based on the findings obtained from the examination of the opinions regarding the period when students could not attend school after the earthquake, which is the first sub-problem of the research, it was concluded that more than half of the students lost any of their relatives in the earthquake and experienced painful emotions and situations after the loss. It was also found that students had mixed emotions during the period they were away from school due to the earthquake; they experienced negative feelings such as sadness, anxiety, and fear.

As a result of examining the opinions of the students about the education process they experienced in the new schools where they registered after migrating to the cities, which is the second sub-problem of the research, it was

observed that students continued their education in the cities where their families temporarily moved. Students continued their education in different cities such as Antalya, Izmir, Mardin, Karaman, Mersin, Samsun, Istanbul, Gaziantep, Ankara, Batman, Sanliurfa, and encountered positive or negative situations during this process. While some students adapted to the new school they attended, some did not. Some students who could not adapt to school dropped out after a while.

Upon examining the results related to the views of students regarding the positive or negative situations they experienced when returning to their old schools after the earthquake, except for one student, it emerged that all students felt better when they returned to their old schools. Although students rejoiced upon returning to their old schools, they also experienced negative situations. There are students who could not find their old friends, felt bad because their teacher requested a transfer and moved to a different city, or feared another earthquake.

In conclusion, it has been observed that students struggled initially after the earthquake due to reasons such as fear, helplessness, anxiety, as well as the inability to meet their physical needs, and later had to move to different cities with their families. Generally, upon going to their new schools, they entered the adaptation process by longing for their old schools and trying to get used to their new schools, which they initially felt like strangers, but not all of them succeeded. Upon returning to where they experienced the earthquake, they tried to start everything anew with their families and attempted to fill the learning gaps.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 18.11.2024 Yayına Kabul Tarihi: 17.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1587554
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Danacı, E. F. ve Çiftci, E. (2025). Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Orkestra Ders Tutumuna Etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 64-98.

ÇOK SESLENDİRİLMİŞ TÜRK MÜZİĞİ VE KLASİK BATI MÜZİĞİ ESER, ETÜT VE DİZİLERİNE DAYALI ÇALIŞMALARIN ORKESTRA DERS TUTUMUNA ETKİSİ*

Enes Furkan DANACI** Ersan ÇİFTCİ**

Öz

Bu araştırmanın amacı; Çok Seslendirilmiş Türk Müziği (ÇSTM) ve Klasik Batı Müziği (KBM) eserleri, etütleri ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programının orkestra dersine yönelik tutum üzerinde ne düzeyde etkiye sahip olduğunu tespit etmektir. Araştırmada karma yöntem araştırmalarından açımlayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısımda yarı deneysel araştırma modellerinden ön test-son test deseni kullanılmıştır. Araştırmanın nitel kısımda ise durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İnönü Üniversitesi müzik

* Bu çalışma için İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Etik Kurulundan 27.10.2023 tarih, E.240916 sayılı yazı ve 022/19-13 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.
Bu makale Enes Furkan DANACI'nın İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi anabilim dalında Prof. Dr. Ersan ÇİFTCİ danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, enesfurkandanaci@gmail.com, Malatya/Türkiye

*** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, ersan.ciftci@inonu.edu.tr, Malatya/Türkiye

öğretmenliği programında öğrenim gören 20 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmada toplanan verilerin analizinde eşleştirilmiş örneklem t-testi yapılmıştır. Ayrıca nitel kısımda elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda Çok Seslendirilmiş Türk müziğine yönelik oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediği belirlenmiştir. Araştırmanın nitel analizleri sonucunda öğrenciler, orkestra dersine yönelik tutumlarının olumlu yönde değiştirdiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Müzik Eğitimi, Orkestra, Oda Müziği, Çok Seslilik, Çok Sesli Türk Müziği.*

THE IMPACT OF STUDIES BASED ON POLYPHONIC TURKISH MUSIC AND CLASSICAL WESTERN MUSIC COMPOSITIONS, ETUDES, AND SERIES ON ORCHESTRA LESSON ATTITUDE

Abstract

The aim of this study is to determine to what extent the training program created for polyphonic Turkish Music and Classical Western Music works, etudes and scales has an effect on the attitude towards the orchestra course. Exploratory sequential design from mixed method research was used in the study. In the quantitative part of the research, pretest-posttest design was used from quasi-experimental research models. In the qualitative part of the research, case study design was used. The study group comprised 20 participants currently enrolled in the music teaching department of Inonu University. Paired sample t-test was used to analyze the data collected in the study. In addition, content analysis was used to analyze the data obtained in the qualitative part. As a result of the research, it was determined that the training program created for polyphonic Turkish music had a statistically significant effect on students' attitudes towards the orchestra course. As a result of the qualitative analysis of the research, the students stated that their attitudes towards the orchestra course changed positively.

Keywords: *Music Education, Orchestra, Chamber Music, Polyphony, Polyphonic Turkish Music.*

1. GİRİŞ

Müzik, toplumların edindiği deneyimlerin sonucu ortaya çıkmış ve diğer alanlar gibi sürekli bir gelişim içerisinde olan sanat dalıdır. Müziğin gelişim gösterdiği alanlardan biri de orkestra dersleridir. Toplum katılımının ve müzisyenlerin kişisel gelişiminin öneminin artması, orkestralarda eğitim girişimlerinin artmasına yol açmıştır (Renshaw, 1992). Müzik eğitiminin alt boyutlarından biri olan çalgı eğitiminin devamı niteliğinde olan eğitimlerden biri orkestra eğitimidir. Orkestra, müzik eğitiminde grupla öğretimin yapıldığı alanlar arasında yer almaktadır. Orkestra şefinin önderliğinde gerçekleşen eğitim, öğrencilerin müzikal gelişimi üzerinde büyük öneme sahiptir.

Çok sesli müzik, aynı anda çalınan ve zengin bir ses örgüsü oluşturan birden çok bağımsız sesin oluşturduğu kompozisyonları ifade etmektedir (Treder vd., 2014). Çok seslilik, ezginin doğasını bozmadan kompozisyona bir derinlik ve farklı bakış açısı kazandırır. Müzik bu sayede gelişme göstererek, evrensel bir boyut kazanmış olur.

Tutum, bireyin bir olay, durum ya da olguya karşı ortaya koyduğu davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır (İnceoğlu, 2010). Bireyin bir değişkene yönelik tutumu, onunla olan ilişkisinin niteliğini de belirlemektedir (Karadağ, 2022).

Orkestra-oda müziği dersleri, müzik eğitimi anabilim dalları içerisinde üçüncü sınıftan itibaren dört yarıyıl şeklinde verilmektedir. Türkiye'de, müzik öğretmenliği programlarının Orkestra ve Oda Müziği dersi içeriklerine göre orkestra dağarında; Türk, Batı ve Popüler Müzik kapsamında eserler icra edilir (YÖK, 2018).

Batı müziği, genel olarak Avrupa kökenli olarak bilinen bir müzik türüdür. Gelişimi, büyük ölçüde rönesans, barok, klasik, romantik ve modern dönemler gibi farklı müzikal dönemlere ve akımlara dayanan bu tür, Klasik Batı Müziği olarak da bilinmektedir. Türk müziği, zengin ve köklü bir tarihe sahip olan ve Türk kültürünün önemli bir parçasını oluşturan müzik türüdür. Türk müziği, Türk kültürü, örf, adet, gelenek ve görenekler, yaşam stilleri, Türk müziği çalgıları, tarihin kültürümüze kattığı değerler gibi unsurları içermektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, Türk müziği ve batı müziğinin çalgı, orkestra, bireyler üzerindeki etkilerine yönelik birden fazla çalışma bulunmaktadır. Turan (2020), çalışmasında, oda müziği eğitiminde Türk bestecilerine ait oda müziği literatürün kullanılma durumunu ve bu eserlerin oda müziği ders içeriğinde yer alan kazanımlara yansımalarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çetmioğlu (2019), çalışmasında ortaokul öğrencilerinin keman ile seslendirilen Türk müziği ve Klasik Batı Müziği türlerine ilgi düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin ilk olarak Türk halk müziği, ikinci olarak Türk sanat müziği, üçüncü olarak ise Klasik Batı müziği türlerinin kemanla seslendirilişini beğendikleri sonucuna varılmıştır. Öztopalan ve Uçan Canakay (2016), çalışmalarında batı müziği eğitimi alan konservatuvar öğrencilerinin orkestra dersine yönelik tutumlarını ölçmek için kullanılabilecek bir ölçme aracı geliştirmeyi amaçlamışlardır. Tabak (2016), çalışmasında eşit tampere sisteme uyarlanmış Türk müziği makamlarıyla yazılan etüt ve eserlerden oluşan bir repertuarla klasik gitar öğretimini ve uygulamasını amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, makamsal ezgilere olan aşinalığın ve kulak yatkınlığının öğrencilerde teknik kazanımların gelişmesini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Türkmen (2005), mesleki müzik okullarındaki orkestra derslerinde orkestra düzenlemeleri yapılmış halk ezgilerinin kullanılabilirliğine yönelik öğretmen ve öğrenci tutumlarını araştırmıştır.

Ülkemizde orkestra-oda müziği derslerinde Türk ve Batı müziği örnekleri birlikte seslendirilmektedir. Orkestra üyeleri Batı müziği ve Türk Müziği bestecilerinin bestelediği eserleri icra etmektedirler. Öğrencilerin Orkestra-oda müziği dersine olan ilgilerinin, ders içerisinde işlenen müzik türleri açısından değişiklik gösterme durumu bilinmemektedir. Buradan hareketle Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği eserleri, etütleri ve dizilerine dayalı oluşturulan eğitim programlarının orkestra ders tutumunu ne düzeyde etkilediği, araştırmanın temel problem durumunu oluşturmaktadır.

1.6. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği eserleri, etütleri ve dizileri ile çalışmanın orkestra-oda müziği dersini alan müzik öğretmenliği programı 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin orkestra ders tutumlarına etkisinin ne düzeyde olduğunu tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çok seslendirilmiş Türk Müziği (ÇSTM) ve Klasik Batı Müziği (KBM) eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programı, orkestra dersine yönelik öğrenci tutumunu etkilemekte midir?

2. Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eser, etüt ve dizilerinin orkestra dersinde kullanılmasına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

3. Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizilerinin orkestra dersinde kullanılmasına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni/Modeli

Bu araştırmada hem nicel hem de nitel yöntemlerden oluşan karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, nitel ve nicel yaklaşım yöntemlerinin birlikte kullanılarak, verilerin toplandığı, analiz edildiği ve bulgulardan çıkarımların yapıldığı araştırma türü olarak bilinmektedir (Bergman, 2008; Tashakkori ve Creswell, 2007; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Bu araştırmada karma yöntem desenlerinden olan "açımlayıcı sıralı karma yöntem deseni" kullanılmıştır. Bu desen ilk aşamada nicel çalışmanın yürütülüp sonuçlarının analiz edildiği, ikinci aşamada ise bu sonuçları nitel araştırma ile daha detaylı hale getirip tekrar yapılandırıldığı bir desendir. Nicel veri sonuçları nitel verilerle açıklandığından dolayı açımlayıcı olarak isimlendirilmektedir (Creswell, 2017).

Türkiye'de, müzik öğretmenliği programlarının Orkestra ve Oda Müziği dersi içeriklerine göre orkestra dağarında; Türk, Batı ve Popüler Müzik kapsamında eserler icra edilir (YÖK, 2018). Araştırmada ise bu içeriklerden Türk ve Batı müziği seçilerek bu iki türe ilişkin öğretim yaklaşımlarının, tutum bakımından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu sebeple çalışma, kontrol grubu oluşturulmadan, iki deney grubu üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın nicel bölümünde, Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizilerine dayalı çalışmaların orkestra ders tutumuna etkilerini belirlemek amacıyla yarı deneysel araştırma modellerinden öntest-sontest deseni kullanılmıştır. Ön test ve son test tasarımı, katılımcıların bir olaya ilişkin tutumlarının veya algılarının değerlendirilmesinde veya bir eğitim oturumunda sunulan bilgilerin uygulanmasındaki memnuniyeti değerlendirmek için veya yeni bir kavramın tanıtılmasında da kullanılır (kabul ve etkinlik çalışması). Bir ön teste kıyasla bir son testte daha iyi puanlama ile ortaya çıkan bilgi veya olumlu tutumdaki bir artışın, ön testten sonra uygulanan bir müdahaleye göre daha iyi bilgi veya algı anlamına geldiği varsayılabilir (Stratton, 2019).

Araştırmada katılımcılar, seçkisiz örnekleme yöntemi ile deney gruplarına atanmıştır. Deney gruplarında bulunan öğrencilere (N=20) öntest olarak "Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanmıştır. Sonrasında ise uzman görüşleri alınarak oluşturulmuş olan öğretim programı dahilinde Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizileri ile deney gruplarına 12 hafta eğitim verilmiştir. Bu eğitim sonrasında bağımlı değişkenin etkilerini kontrol edebilmek için her iki gruba sontest olarak "Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeği" tekrar uygulanmıştır. Tablo 1'de araştırmaya yönelik izlenen nicel yöntem ve deneysel tasarım verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Yönelik Deneysel Tasarım

Grup	Öntest	İşlem	Sontest
Deney 1 (n=10)	O_1	Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eser, etüt ve dizileri	O_3
Deney 2 (n=10)	O_2	Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizileri	O_4

Bu çalışma nitel boyut bakımından Çok Seslendirilmiş Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizilerinin deney gruplarındaki öğrencilerin tutumlarını nasıl etkilediğini araştırdığı için bir durum çalışmasıdır. McMillan (2000) durum çalışmalarını, bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlamıştır (Akt: Büyüköztürk vd., 2018: 23). Araştırmanın nitel boyutunda; deney gruplarındaki öğrencilerin görüşlerini almak için araştırmacı tarafından uzman görüşleri alınarak oluşturulmuş olan açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; Malatya İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programında 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Orkestra ve Oda Müziği dersini alan 3. ve 4. sınıf yaylı çalgı öğrencileri (N=20) oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılar araştırmanın hem nicel hem de nitel boyutuna yer almışlardır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin deney gruplarına atanması seçkisizlik ilkesine uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öğrenci numarasının son hanesi çift rakam olan 10 öğrenci ÇSTM deney grubuna, numarasının son hanesi tek rakam olan 10 öğrenci ise KBM deney grubuna atanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda yer alan katılımcılara yönelik kişisel bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyet, Sınıf ve Orkestra Çalgısına Göre Dağılımları

		ÇSTM/f	KBM/f	Toplam/f
Cinsiyet	Kız	7	6	13
	Erkek	3	4	7
Sınıf	Lisans 3	5	4	9
	Lisans 4	5	6	11
Orkestra Çalgısı	Keman	6	6	12
	Viyola	2	2	4
	Viyolonsel	2	2	4
Toplam		10	10	20

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, Öztopalan ve Uçal Canakay (2016) tarafından geliştirilen "Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeği" ve araştırmacı tarafından uzman görüşleri alınarak hazırlanan "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılarak toplanmıştır.

Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeği

Bu ölçekte 16'sı olumlu, 9'u olumsuz olmak üzere toplam 25 madde bulunmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri 0.41 ile 0.78 arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ise 0.92'dir. Ölçek, (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Az katılıyorum, (4) Katılıyorum ve (5) Tamamen katılıyorum maddelerinden oluşan beşli derecelendirmeli Likert tipi bir ölçektir.

Ölçekten alınan toplam puanlar hesaplanırken olumsuz anlamlı maddeler tersten kodlanarak puanlanmıştır. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarının daha olumlu yönde olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Deneysel işlem sonrasında deney gruplarında yer alan öğrencilere yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Görüşme, deneysel sürecin sonunda deney gruplarında yer alan 20 öğrenci ile gerçekleşmiştir. Görüşme sorularının hazırlanmasında; literatür taramasından faydalanılmış, kullanılan formda (orkestra dersine yönelik tutum ölçeği) yer alan soruları destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte soruların oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Görüşme sorularının hazırlık aşamasından sonra veri toplama aracı, kapsam geçerliliğinin sağlanması amacıyla alanında uzman üç öğretim üyesinin görüşlerine sunulmuştur. 12 haftalık deneysel süreç sonrasında öğrencilere son şekli uzmanlar tarafından verilmiş olan görüşme formu uygulanmıştır. Görüşmeler sessiz bir ortamda, ders saatleri dışında gerçekleşmiştir. Öncelikle konu ve görüşmenin amacı hakkında öğrenciler bilgilendirilmiş ve görüşmelerin ses kaydına alınacağı belirtilerek öğrencilerden gerekli izinler alınmıştır. Yapılan

görüşmeler ile öğrencilerin ÇSTM ve KBM eser, etüt ve dizileri ile eğitim almaya ilişkin görüşleri ayrıntılı olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan nicel verilerin analizinde deney gruplarındaki öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinden aldıkları aritmetik ortalama puanları hesaplanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak olumsuz anlamlı maddeler tersten puanlanmıştır. Daha sonra deney gruplarındaki öğrencilerin Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinden aldıkları öntest ve sontest puanlarının aritmetik ortalaması hesaplanmıştır. Ayrıca araştırmanın birinci alt problemi kapsamında, deney gruplarındaki öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarının öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla eşleştirilmiş örneklemli t-testi yapılmıştır. Anlamlı bir fark olduğu durumda, orkestra dersine yönelik oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumları üzerindeki etki büyüklüğünü belirlemek amacıyla Cohen d etki büyüklüğü katsayısı hesaplanmıştır. Cohen d 0.2 düşük 0.5 orta ve 0.8 yüksek etki büyüklüğü olarak ifade edilmektedir (Cohen, 1992). Analiz sonucunda elde edilen etki büyüklüğü katsayıları yorumlanırken bu değerler kabul edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen nitel veriler ise içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizinde, öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları, dijital ortamda yazıya dönüştürülmüştür. Yazılı dökümanlar tekrar tekrar okunarak yazım yanlışları kontrol edilmiştir. Verilerde ilk olarak temalar belirlenmiş, temalar titiz bir şekilde incelenerek benzer veya birbiriyle ilişkili ifadeler için kodlar oluşturulmuş ve bu kodlar alt temalarda bir araya getirilmiştir. Temalar, alt temalar ve kodlar; tablolar ile görselleştirilmiş ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemine yanıt bulmak amacıyla deney gruplarında yer alan öğrencilerin Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları öntest ve sontest puanları eşleştirilmiş örneklemli t-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Deney Gruplarının Orkestra Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Öntest-Sontest Puanlarının T-Testi Sonuçları

Grup	Test	N	$\bar{x}$	Ss	*t*	*p*	Cohen's d
Deney 1 (ÇSTM)	Öntest	10	4.08	0.48	4.23	0.002	1.34
	Sontest	10	4.51	0.27			
Deney 2 (KBM)	Öntest	10	4.06	0.53	2.12	0.06	-
	Sontest	10	4.32	0.47			

Tablo 3'deki bulgular incelendiğinde deney 1 grubunda yer alan öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark [t = 4.23, p = < .001] olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Çok Seslendirilmiş Türk Müziği (ÇSTM) eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programına katılan öğrencilerin uygulama öncesi ile uygulama sonrası orkestra dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Aritmetik ortalama puanları incelendiğinde deney 1 grubundaki öğrencilerin öntest puanlarının aritmetik ortalaması 4.08, sontest puanlarının aritmetik ortalaması 4.51'dir. Bu bulgu, Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eserlerine yönelik oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumları üzerindeki etki büyüklüğünü belirlemek amacıyla hesaplanan Cohen d etki büyüklüğü katsayısı 1.34 olarak hesaplanmıştır. Bu

bulgudan hareketle, Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eserlerine yönelik oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumları üzerinde büyük düzeyde etkiye sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan Klasik Batı Müziği (KBM) eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programına katılan deney 2 grubunda yer alan öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark [$t = 2.12$, $p > .05$] olmadığı tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, deney 2 grubundaki öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarının öntest ve son test puanlarının benzer olduğu söylenebilir.

3.2. Çok Seslendirilmiş Türk Müziği Eser, Etüt ve Dizilerinin Orkestra Dersinde Kullanılmasına Yönelik Öğrenci Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

ÇSTM deney grubu öğrencilerinin (f=10) uygulanan eğitim programı ile ilgili görüşleri analiz edilmiş ve verilerin alan uzmanları gözetiminde incelenmesi sonucunda üç tema oluşturulmuştur. Tablo 4'de bu tema ve alt temalar sunulmuştur.

Tablo 4. ÇSTM Grubu Öğrenci Görüşmeleri Sonucunda Oluşturulan Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar
Orkestra Dersine Yönelik Tutum	• İlgi ve Motivasyon • Önem ve Sorumluluk • Duygusal Durum
Çalgıya Yönelik Tutum	• İlgi ve Motivasyon • Duygusal Etki
Faydalanmaya Yönelik Beklenti ve Hedefler	• İcracı Olarak • Şef Olarak

Çok Seslendirilmiş Türk Müziği Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Orkestra Ders Tutumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tablo 5. ÇSTM Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Orkestra Ders Tutumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Görüş Bildiren Öğrenciler = Ö	f
Orkestra Dersine Yönelik Tutum (f=10)	İlgi ve Motivasyon	Derse daha fazla zaman ayırabilme	Ö (1,2,3,4,5,6,7,9,10)	9
		Derse daha çok ilgi duyma	Ö (1,2,5,6,7,8,9,10)	8
		Zevk ve keyif alarak çalma	Ö (1,2,3,4,5,6,8)	7
		Daha dikkatli ve disiplinli çalışabilme	Ö (4,5,9)	3
		Dersi daha eğlenceli bulma	Ö (3,8)	2
		Derse hevesle katılma	Ö (2)	1
	Önem ve Sorumluluk	Derse hazırlıklı gelme	Ö (1,2,3,6)	4
		Sorumluluk bilincinin artması	Ö (4,7,9,10)	4
	Duygusal Durum	Özgüvenin artması	Ö (1,2,5,7,8)	5
		Derste mutlu hissetme	Ö (2)	1
		Umut edebilme	Ö (2)	1
		Özgür hissetme	Ö (2)	1

Tablo 5'te görüldüğü üzere deneysel sürecin tamamlanmasından sonra ÇSTM deney grubunu oluşturan öğrencilere uygulanan görüşme formu neticesinde "Orkestra Dersine Yönelik Tutum" teması ve bu tema doğrultusunda ilgi ve motivasyon, önem ve sorumluluk ve duygusal durum konulu üç alt tema oluşturulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda ÇSTM grubundaki öğrenciler deneysel süreç öncesinde kendilerini yetersiz hissettiklerini, derse az zaman ayırdıklarını, çalarken dikkatsiz olduklarını, sorumluluk bilinçlerinin az olduğunu, derste sıkıldıklarını, motive olamadıklarını, derse hazırlıksız geldiklerini ve dersten zevk alamadıklarını belirtirken; deneysel süreç sonrasında olumsuz olarak yaşadıkları bu belirtilerin olumlu yönde değiştiğini, bunlara ek olarak derse daha çok ilgi duyduklarını (f=8), özgüvenlerinin arttığını (f=5), derse hevesle katıldıklarını (f=1), derste mutlu hissettiklerini (f=1), derse yönelik umutlarının arttığını (f=1) ve kendilerini daha özgür hissedebildiklerini (f=1) ifade etmişlerdir.

Deneysel süreç sonrasında ifade edilen bu görüşler, ÇSTM eser, etüt ve dizileri ile çalışmanın orkestra dersine yönelik tutumu olumlu yönde değiştirdiğini göstermektedir. Öğrencilerin ÇSTM eser, etüt ve dizilerinin orkestra ders tutumu üzerindeki etkisine ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Ö1: *Yani aslında orkestra dersleri önceden biraz daha sıkıcı geçiyordu. Çok saat, eserler, yetişmemiz gerekiyor. Ama daha sonrasında böyle bir olumlu yaklaşım elde ettim. Dersi daha çok sevmeye başladım. Hani daha fazla sürsün, orkestra dersi biraz daha fazla sürsün diye böyle düşüncelerim bile oldu. Daha çok sevmeye başladım yani.*

Ö3: *Bu dizi çalışmaları, etütler ve eserler, orkestra dersi için çalışmamı da etkiledi. Daha fazla vakit ayırmaya başladım. Orkestra dersi zaten sevdiğimiz bir ders çok da geliştiriyor. Bu Türk müziği çalışmasıyla birlikte daha da gelişti. Daha da severek girdim derslere. Çok keyifliydi. Gerçekten çok keyif aldım ve eğlendim.*

Çok Seslendirilmiş Türk Müziği Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Bireysel Çalgıya Yönelik İlgi ve Çalışma İsteği Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tablo 6. ÇSTM Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Bireysel Çalgıya Yönelik İlgi ve Çalışma İsteği Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Görüş Bildiren Öğrenciler = Ö	f
Çalgıya Yönelik Tutum (f=10)	İlgi ve Motivasyon	Çalgıya daha çok zaman ayırabilme	Ö (1,3,4,5,6,7,8,9,10)	9
		Çalışma isteğinde artma	Ö (1,2,3,6,7,8,9,10)	8
		Olumlu etkisi olma	Ö (1,2,3,4,5,6)	6
		Çalgıya yönelik ilgide artma	Ö (2,3,4,7,8)	5
		Daha dikkatli çalabilme	Ö (4,7)	2
		Motivasyonun artması	Ö (7)	1

	Çalgıyı daha çok sevme	Ö (1,2,4,10)	4
Duygusal	Daha rahat çalabilme	Ö (5)	1
Etki	Çalarken mutlu hissetme	Ö (2)	1
	Çalgıyı daha keyifli çalabilme	Ö (4)	1

Tablo 6'da görüldüğü üzere deneysel sürecin tamamlanmasından sonra ÇSTM deney grubunu oluşturan öğrencilere uygulanan görüşme formu neticesinde "Çalgıya Yönelik Tutum" teması ve bu tema doğrultusunda ilgi ve motivasyon ve duygusal etki konulu iki alt tema oluşturulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda ÇSTM grubundaki öğrenciler ilgi ve motivasyon alt temasında en çok çalgıya daha çok zaman ayırabildiklerini (f=9), çalışma isteklerinin arttığını (f=8), olumlu yönde etkilendiklerini (f=6) ve çalgıya yönelik ilgilerinin arttığını (f=5) belirtmişlerdir. Duygusal etki alt temasında çalgıyı daha çok sevdiklerini (f=4), daha rahat çalabildiklerini (f=1), çalarken mutlu hissettiklerini (f=1) ve çalgıyı daha keyifli çalabildiklerini (f=1) ifade etmişlerdir.

Deneysel süreç sonrasında ifade edilen bu görüşler, ÇSTM eser, etüt ve dizileri ile çalışmanın bireysel çalgıya yönelik ilgi ve çalışma isteğini arttırdığını göstermektedir. Öğrencilerin ÇSTM eser, etüt ve dizilerinin bireysel çalgıya yönelik ilgi ve çalışma isteği üzerindeki etkisine ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Ö4: *Sanırım kulak aşinalığı olduğu için çalgımı çok daha keyif alarak çalıştım. Daha çok verimli çalıştığımı hissettim. Yani o eseri daha çok severek çaldım ve seslerimin temizlendiğini düşünüyorum.*

Ö10: *Daha güzel yaptığımı fark edince kendi eserlerime gidip daha fazla çalıştım. Çalgıma daha böyle severek çalışmaya başladım.*

Çok Seslendirilmiş Türk Müziği Eser, Etüt ve Dizilerinden Faydalanmaya İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tablo 7. Orkestra Eğitimi Süreci Sonrasında Çok Seslendirilmiş Türk Müziği Eser, Etüt ve Dizilerinden Faydalanmaya İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Görüş Bildiren Öğrenciler = Ö	f
Faydalanmaya Yönelik Beklenti ve Hedefler (f=10)	İcracı Olarak (f=10)	Yararlı olacağına inanma	Ö (1,2,3,4,5,6,7,8,9,10)	10
		Türk müziği ile yakınlaşma isteği	Ö (2,3,4,5,6)	5
		Dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışma	Ö (6,9,10)	3
		Özel günlerde icra etme	Ö (2)	1
		Orkestralarda kullanmak isteme	Ö (8)	1
	Şef Olarak (f=5)	Yararlı olacağına inanma	Ö (1,2,6,7,8)	5
		Dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışma	Ö (1,6,10)	3
		Orkestra kurmak isteme	Ö (1,2)	2
		Orkestralarda kullanmak isteme	Ö (1,8)	2
		Okullarda icra ettirme	Ö (2)	1
		Özel günlerde icra ettirme	Ö (2)	1

Tablo 7'de görüldüğü üzere deneysel sürecin tamamlanmasından sonra ÇSTM deney grubunu oluşturan öğrencilere uygulanan görüşme formu neticesinde "Faydalanmaya Yönelik Beklenti ve Hedefler" teması ve bu tema doğrultusunda icracı olarak ve şef olarak konulu iki alt tema oluşturulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda ÇSTM grubundaki öğrenciler icracı olarak alt temasında en çok yararlı olacağına inandıklarını (f=10), Türk müziği ile yakınlaşmak istediklerini (f=5) ve dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışacaklarını (f=3) ifade etmişlerdir. Şef olarak alt temasında en çok yararlı olacağına inandıklarını (f=5), dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışacaklarını (f=3), orkestra kurmak istediklerini (f=2) ve orkestralarda kullanmak istediklerini (f=2) ifade etmişlerdir.

Öğrenciler, orkestra eğitimi süreci sonrasında Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eser, etüt ve dizilerinden faydalanmak istediklerini ifade etmişlerdir. İcracı ve şef olarak faydalanmak istemelerinin nedenlerini ise; Türk müziğinin talep görmesine, kulak aşinalığının olmasına, Türk müziği ile yakınlaşmak istemelerine, Türk müziği içerisinde çok geniş ve güzel eserlerin olmasına, repertuvarı genişletmek ve öğrencileri geliştirmek istemelerine bağlamaktadırlar. Öğrencilerin orkestra eğitimi süreci sonrasında Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eser, etüt ve dizilerinden faydalanma konusundaki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Ö1: *Bu çalışmadan sonra biz staj eğitimi de aldığımız için çocuklara gösteriyoruz. Mesela Türk müziği ağırlıklı gösteriyoruz. Ben lisans eğitimimi tamamladıktan sonra, Türk müziği üstüne bir eğitim verebilirim. Mini orkestralarda olur, böyle küçük orkestralar. Dizi, etüt eser şeklinde basamak basamak giderim. Daha sonra bir çalışma yaparım, yani bir şef olarak devam ederim mutlaka buna.*

Ö2: *Faydalanmayı çok isterim. Çünkü kendi müziğimiz. İcra edilmesinden de yanayım. Özellikle Türk müziğinde çok geniş ve çok güzel eserler var. Özel günlerimizde bunların icra edilmesi taraftarıyım. Ben şef olduğum zaman ya da okullarda küçük bir orkestra kurduğum zaman da Türk müziği çalışmalarını yapacağıma eminim.*

3.3. Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerinin Orkestra Dersinde Kullanılmasına Yönelik Öğrenci Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

KBM deney grubu öğrencilerinin (f=10) uygulanan eğitim programı ile ilgili görüşleri analiz edilmiş ve verilerin alan uzmanları gözetiminde incelenmesi sonucunda üç tema oluşturulmuştur. Tablo 8'de bu tema ve alt temalar sunulmuştur.

Tablo 8. KBM Grubu Öğrenci Görüşmeleri Sonucunda Oluşturulan Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar
Orkestra Dersine Yönelik Tutum	• İlgi ve Motivasyon • Önem ve Sorumluluk • Duygusal Durum
Çalgıya Yönelik Tutum	• İlgi ve Motivasyon • Duygusal Etki
Faydalanmaya Yönelik Beklenti ve Hedefler	• İcracı Olarak • Şef Olarak

Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Orkestra Ders Tutumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tablo 9. KBM Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Orkestra Ders Tutumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Görüş Bildiren Öğrenciler = Ö	f
Orkestra Dersine Yönelik Tutum (f=10)	İlgi ve Motivasyon	Derse daha fazla zaman ayırabilme	Ö (1,2,4,5,6,7,8,9,10)	9
		Keyif alarak çalma	Ö (1,2,3,4,5,6,8,10)	8
		Derse daha çok ilgi duyma	Ö (2,3,6,7,8)	5
		Dersi daha eğlenceli bulma	Ö (3,8)	2
		Daha verimli olma	Ö (2)	1
	Önem ve Sorumluluk	Sorumluluk bilincinin artması	Ö (1,3,4,5,6, 8,9,10)	8
		Özen gösterme	Ö (1,2,8,9)	4
		Girişken olma	Ö (6)	1
		Derse hazırlıklı gelme	Ö (7)	1
	Duygusal Durum	Uyum sağlayabilme	Ö (1,4,6)	3
		Özgüvenin artması	Ö (6,10)	2
		Samimi bir ortam sağlama	Ö (1,3)	2
		Derse yeni anlamlar yükleme	Ö (6)	1
		Derste mutlu hissetme	Ö (7)	1

Tablo 9'da görüldüğü üzere deneysel sürecin tamamlanmasından sonra KBM deney grubunu oluşturan öğrencilere uygulanan görüşme formu neticesinde "Orkestra Dersine Yönelik Tutum" teması ve bu tema doğrultusunda ilgi ve

motivasyon, önem ve sorumluluk ve duygusal durum konulu üç alt tema oluşturulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda KBM grubundaki öğrenciler deneysel süreç öncesinde kendilerini yetersiz hissettiklerini, derse uyum sağlayamadıklarını, sorumluluk bilinçlerinin az olduğunu, derse karşı isteksiz olduklarını ve derse hazırlıksız geldiklerini belirtirken; deneysel süreç sonrasında olumsuz olarak yaşadıkları bu belirtilerin olumlu yönde değiştiğini, bunlara ek olarak derse daha fazla zaman ayırabildiklerini (f=9), çalarken keyif aldıklarını (f=8), derse karşı daha özenli olduklarını (f=4), dersi daha eğlenceli bulduklarını (f=2), bu çalışmaların samimi bir ortam oluşturduğunu (f=2), derse yeni anlamlar yüklediklerini (f=1), daha girişken olduklarını (f=1), derste daha mutlu hissettiklerini (f=1) ve derste daha verimli olduklarını (f=1) ifade etmişlerdir.

Deneysel süreç sonrasında ifade edilen bu görüşler, KBM eser, etüt ve dizileri ile çalışmanın orkestra dersine yönelik tutumu olumlu yönde değiştirdiğini göstermektedir. Öğrencilerin KBM eser, etüt ve dizilerinin orkestra ders tutumu üzerindeki etkisine ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Ö6: *Ben çok girmek istemiyordum orkestra dersine açıkçası. Çünkü çalışmıyordum. Öncesinde bir çalışma sarf etmiyordum. Ama tabi bu çalışma ile bana bir çalışma isteği geldi ve orkestra dersine olan tutumum olumlu yönde değişti.*

Ö10: *Öncelikle tutumum olumlu yönde etkilendi. Daha önce orkestradan çok korkuyordum. Yapamayacağım gibi düşünüyordum. Eskiden orkestra dersine çalışıyordum ama bu çalışma ile daha da çok üstüne düşmeye başladım. Yapabileceğime inandığım için daha da çalışmaya yönlendirdi beni.*

Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Bireysel Çalgıya Yönelik İlgi ve Çalışma İsteği Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tablo 10. KBM Eser, Etüt ve Dizilerine Dayalı Çalışmaların Bireysel Çalgıya Yönelik İlgi ve Çalışma İsteği Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Görüş Bildiren Öğrenciler = Ö	f
Çalgıya Yönelik Tutum (f=10)	İlgi ve Motivasyon	Çalgıya daha çok zaman ayırabilme	Ö (1,2,4,5,6,7,8,9)	8
		Çalışma isteğinde artma	Ö (1,3,4,5,7,8,9,10)	8
		Çalgıya yönelik ilginin artması	Ö (2,4,5,6,7,8)	6
		Olumlu etkisi olma	Ö (1,2,5,7,9,10)	6
		Dizi-etüt çalışmaları yapabilme	Ö (1,2,7)	3
		Çalgıya yönelik bilginin artması	Ö (2,4)	2
		Çalgı performansının artması	Ö (2)	1
	Duygusal Etki	Çalgıyı daha çok sevme	Ö (1,3,6)	3
		Çalgıya yeni anlamlar yükleyebilme	Ö (6,10)	2

Tablo 10'da görüldüğü üzere deneysel sürecin tamamlanmasından sonra KBM deney grubunu oluşturan öğrencilere uygulanan görüşme formu neticesinde "Çalgıya Yönelik Tutum" teması ve bu tema doğrultusunda ilgi ve motivasyon ve duygusal etki konulu iki alt tema oluşturulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda KBM grubundaki öğrenciler ilgi ve motivasyon alt temasında en çok çalgıya daha çok zaman ayırabildiklerini (f=8), çalışma isteklerinin arttığını (f=8), çalgıya yönelik ilgilerinin arttığını (f=6) ve olumlu yönde etkilendiklerini (f=6) belirtmişlerdir. Duygusal etki alt temasında çalgıyı daha çok sevdiklerini (f=3) ve çalgıya yeni anlamlar yüklediklerini (f=2) ifade etmişlerdir.

Deneysel süreç sonrasında ifade edilen bu görüşler, KBM eser, etüt ve dizileri ile çalışmanın bireysel çalgıya yönelik ilgi ve çalışma isteğini arttırdığını göstermektedir. Öğrencilerin KBM eser, etüt ve dizilerinin bireysel çalgıya yönelik ilgi ve çalışma isteği üzerindeki etkisine ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Ö2: *Çaldığıma yönelik büyük bir ilgim var. Fakat bu çalışma sayesinde çalgıma yönelik bilgim ve ilgim daha da arttı ve doğal olarak bireysel olarak daha da fazla çalışmaya başladım. Yani bu yönden de çokça olumlu etkiledi beni. Dizi ve etüt çalışmaları konusunda benim biraz eksiklerim vardı. Onlar daha da gün yüzüne çıktı. Ben onları tamamlamaya yönelik çalışmaya başladım.*

Ö3: *Bu çalışmada Batı müziği üzerine çalışmalar yaptığımız için ben biraz daha böyle çalgıyı sevmeye başladım. Batı müziğini kemanda icra etmeyi çok seviyorum. Bu nedenle çalgıma olan ilgim ve isteğim arttı.*

Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerinden Faydalanmaya İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tablo 11. Orkestra Eğitimi Süreci Sonrasında Klasik Batı Müziği Eser, Etüt ve Dizilerinden Faydalanmaya İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Görüş Bildiren Öğrenciler = Ö	f
Faydalanmaya Yönelik Beklenti ve Hedefler (f=10)	İcracı Olarak	Yararlı olacağına inanma	Ö (1,2,3,4,5,6,7,8,10)	9
		Orkestralarda kullanmak isteme	Ö (1,3,8,10)	4
		Dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışma	Ö (1,5,9)	3
	Şef Olarak	Yararlı olacağına inanma	Ö (2,3,5,6,7,10)	6
		Orkestralarda kullanmak isteme	Ö (1,2,3)	3
		Orkestra kurmak isteme	Ö (5,6)	2
		Dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışma	Ö (5,6)	2

Tablo 11'de görüldüğü üzere deneysel sürecin tamamlanmasından sonra KBM deney grubunu oluşturan öğrencilere uygulanan görüşme formu neticesinde "Faydalanmaya Yönelik Beklenti ve Hedefler" teması ve bu tema doğrultusunda icracı olarak ve şef olarak konulu iki alt tema oluşturulmuştur

Yapılan analizler sonucunda KBM grubundaki öğrenciler icracı olarak alt temasında yararlı olacağına inandıklarını (f=9), orkestralarda kullanmak istediklerini (f=4) ve dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışacaklarını (f=3) ifade etmişlerdir. Şef olarak alt temasında yararlı olacağına inandıklarını (f=6), orkestralarda kullanmak istediklerini (f=3), dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışacaklarını (f=2) ve orkestra kurmak istediklerini (f=2) ifade etmişlerdir.

Öğrenciler, orkestra eğitimi süreci sonrasında Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizilerinden faydalanmak istediklerini ifade etmişlerdir. İcracı ve şef olarak faydalanmak istemelerinin nedenlerini ise; Batı müziğine ilgili olmalarına, repertuvarı genişletmek istemelerine, Batı müziğini kolay icra ettirebileceklerine ve Batı müziğini sevmelerine bağlamaktadırlar. Öğrencilerin orkestra eğitimi süreci sonrasında Klasik Batı Müziği eser, etüt ve dizilerinden faydalanma konusundaki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Ö2: *Tabi ki faydalanmak isterim. Bu toplu çaldığımız eserlerin keman için yazılmış partisyonları var. Onları kendi öğrencilerime çaldırırım. Yani burada çokça faydalanırım. Orkestralarımda kullanırım. Bir müzik öğretmeni olarak repertuvarımı çokça geliştireceğini düşünüyorum. İlerleyen süreçte de bu çaldığımız eser, etüt ve dizileri kesinlikle kullanacağım.*

Ö5: *Dizi ve etütler sayesinde eserlerin pasajlarını, kalıplarını daha iyi çıkarabildim. Bu sayede de deşifrem ilerledi ve bu da bana faydalı oldu. Bana faydası olduğu için kendi kuracağım orkestraya da faydalı olabilir. O yüzden ileride aynı eserleri, etütleri ve dizilerden faydalanacağım.*

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında, Çok Seslendirilmiş Türk Müziği (ÇSTM) ve Klasik Batı Müziği (KBM) eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programlarının, orkestra dersine yönelik öğrenci tutumuna etkisi incelenmiştir. ÇSTM eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programına katılan öğrencilerin uygulama öncesi ile uygulama sonrası orkestra dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Aritmetik ortalama puanları incelendiğinde ÇSTM eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Öte yandan KBM eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programına katılan deney 2 grubunda yer alan öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle, deney 2 grubundaki öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarının öntest ve son test puanlarının benzer olduğu söylenebilir.

Öncel (2021), uzman görüşlerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda, ulusal müzikleri seslendirmenin öğrenci motivasyonu üzerinde olumlu etki bıraktığı sonucuna ulaşmıştır. Çetmioğlu (2019), ortaokul öğrencilerinin keman ile seslendirilen Türk müziği ve Klasik Batı Müziği türlerine ilgi düzeylerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında, öğrencilerin en çok Türk halk müziği, ikinci olarak Türk sanat müziği, üçüncü olarak ise Klasik Batı Müziği türlerinin kemanla seslendirilişini beğendikleri sonucuna ulaşmıştır. Tabak (2016), öğrencilerin makamsal içerikli etüt ve eserlerin gitar performansına etkisine ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda öğrencilerin verdikleri cevaplar üç temada toplanmıştır. Bu temalar; motive olma ve ezberleme, teknik açıdan gelişim ve müzikalite gelişimi olarak ortaya çıkmıştır. Buzduğu (2016),

düzenlenmiş halk türkülerinin, öğrencilerin oda müziği derslerine yönelik motivasyonlarında anlamlı bir gelişme sağladığını ve öğrencileri oda müziği çalışmalarına teşvik ettiğini belirtmiştir.

Yapılan bu çalışmaların sonuçları incelendiğinde bu araştırmada ortaya çıkan ÇSTM eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programının öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuyla paralellik göstermektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında, Çok Seslendirilmiş Türk Müziği (ÇSTM) eser, etüt ve dizilerinin orkestra dersinde kullanılmasına yönelik öğrenci görüşleri incelenmiştir. Deney 1 (ÇSTM) grubu öğrencilerinin deneysel süreç sonunda almış oldukları eğitimine yönelik görüşleri içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Bu bağlamda; " orkestra dersine yönelik tutum", "çalgıya yönelik tutum" ve "faydalanmaya yönelik beklenti ve hedefler " olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir.

Orkestra dersine yönelik tutum teması, "ilgi ve motivasyon", "önem ve sorumluluk" ve "duygusal durum" olmak üzere üç alt temadan oluşmaktadır. Bu bölümde öğrencilere, çalışma süreci sonunda orkestra dersine yönelik tutumlarında fark olup olmadığı, olduysa ne gibi farklılıklar olduğu soruları yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre, ÇSTM deney grubu öğrencileri deneysel süreç sonrasında ilgi ve motivasyon ile ilgili derse daha fazla zaman ayırabildiklerini, daha çok ilgi duyduklarını, hevesle katıldıklarını, dersi daha eğlenceli bulduklarını, zevk ve keyif alarak çaldıklarını ve daha dikkatli ve disiplinli çalışabildiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler önem ve sorumluluk ile ilgili deneysel süreç sonrasında derse hazırlıklı geldiklerini ve sorumluluk bilinçlerinin arttığını ifade etmişlerdir. Öğrenciler duygusal durum ile

ilgili özgüvenlerinin arttığını, derste mutlu hissettiklerini, umut edebildiklerini ve özgür hissedebildiklerini belirtmişlerdir.

Akyürek (2009), öğretim elemanlarının, orkestra/oda müziği dersi kapsamında öğrencilerin derse hazırlıksız gelmelerinden kaynaklı bir takım sorunlarla karşılaştıkları, orkestra/oda müziği dersinin genel amaçlarının toplu çalma yoluyla Türk ve Batı müziğinin seçkin örneklerini tanıyabilme ve bu örnekleri çalmaktan zevk alabilme olduğu sonucuna ulaşmıştır. Türkmen (2005), orkestra derslerinin sevdirilmesinde orkestra düzenlemeleri yapılmış halk ezgilerinin önemli bir katkısı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin ifadeleri nicel verilerden elde edilen ön test-son test puanları arasındaki anlamlı farklılığı destekler niteliktedir. Bu doğrultuda, ÇSTM eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programının, öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarında olumlu görüşler ifade etmeleri, oluşturulan eğitim programını benimsediklerini göstermektedir.

Çalgıya yönelik tutum teması, “ilgi ve motivasyon” ve “duygusal etki” olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre, ÇSTM deney grubu öğrencileri deneysel süreç sonrasında ilgi ve motivasyon ile ilgili çalgıya daha çok zaman ayırabildiklerini, çalışma isteklerinin arttığını, olumlu yönde etkilendiklerini, çalgıya yönelik ilgilerinin ve motivasyonlarının arttığını, çalgıyı daha çok sevdiklerini ve daha dikkatli çalabildiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler duygusal etki ile ilgili daha rahat ve keyifli çalabildiklerini ve çalarken mutlu hissettiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda ÇSTM eser, etüt ve dizileri ile çalışmanın bireysel çalgıya yönelik ilgi ve çalışma isteğini olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Faydalanmaya yönelik beklenti ve hedefler teması, "icracı olarak" ve "şef olarak" olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. Bu bölümde öğrencilere orkestra eğitimi süreci sonrasında ve mesleki yaşantılarında Çok Seslendirilmiş Türk Müziği eser, etüt ve dizilerinden faydalanmayı düşünüp düşünmedikleri ve hangi yönde düşündükleri soruları yöneltilmiştir. Verdikleri cevaplar doğrultusunda ÇSTM deney grubu öğrencilerinin icracı olarak yararlı olacağına inandıkları, Türk müziği ile yakınlaşmak istedikleri, dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışmalar yapacakları, özel günlerde icra etmek istedikleri ve orkestralarda kullanmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler şef olarak ise yararlı olacağına inandıklarını, dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışmalar yapacaklarını, orkestra kurmak, orkestralarda kullanmak, okullarda ve özel günlerde icra ettirmek istediklerini belirtmişlerdir.

ÇSTM eser, etüt ve dizilerine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda öğrencilerin Türk müziği ile yakınlaşmaları, onların gelecekle ilgili düşüncelerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Öğrencilerin mesleki ve müzikal yaşantılarında ÇSTM eser, etüt ve dizilerinden faydalanmayı düşünmeleri, çalışmanın öğrenciler üzerinde etkili olduğunu ve öğrencilere okul sonrası yaşantıları hakkında yeni fikirler oluşturduğunu göstermektedir.

Miran (2019), entonasyon sorunlarının gidermesi ve entonasyonun geliştirilmesi açısından dizi çalışmalarının önemli olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Entonasyon sorunlarının çözümü için çalışılacak eserin tonunda dizi seslerinin farklı ritim kalıplarıyla çalınması yavaş bir şekilde çalınması, dizi seslerinin ve gibi çeşitli önerilerinde bulunmuştur. Akyürek (2009), orkestra-oda müziği öğretim elemanlarının toplu çalmaya ilişkin dizi, etüt, alıştırmalara mümkün olduğunca derslerinde yer verdikleri sonucuna ulaşmıştır. Parasız (2009), keman öğretiminde kullanılmakta olan çağdaş Türk müziği eserlerinin seslendirilmesine yönelik olarak oluşturulan hazırlayıcı alıştırmaların işgörüsellik ve etkililiği

incelemeyi amaçladığı çalışmasında, keman eğitiminde, eser dağarcığının yetersiz olması ve kullanılan çağdaş Türk müziği eserlerinin sınırlı sayıda olmasından dolayı Çağdaş Türk müziği eserlerinden faydalanma düzeylerinin az olduğu ve faydalanılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında, Klasik Batı Müziği (KBM) eser, etüt ve dizilerinin orkestra dersinde kullanılmasına yönelik öğrenci görüşleri incelenmiştir. Deney 2 (KBM) grubu öğrencilerinin deneysel süreç sonunda almış oldukları eğitimine yönelik görüşleri içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Bu bağlamda; " orkestra dersine yönelik tutum", "çalgıya yönelik tutum" ve "faydalanmaya yönelik beklenti ve hedefler " olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir.

Orkestra dersine yönelik tutum teması, "ilgi ve motivasyon", "önem ve sorumluluk" ve "duygusal durum" olmak üzere üç alt temadan oluşmaktadır. Bu bölümde öğrencilere, çalışma süreci sonunda orkestra dersine yönelik tutumlarında fark olup olmadığı, olduysa ne gibi farklılıklar olduğu soruları yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre, KBM deney grubu öğrencileri deneysel süreç sonrasında ilgi ve motivasyon ile ilgili derse daha fazla zaman ayırabildiklerini, daha çok ilgi duyduklarını, dersi daha eğlenceli bulduklarını, keyif alarak çaldıklarını ve derste daha verimli olduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler önem ve sorumluluk ile ilgili deneysel süreç sonrasında derse hazırlıklı geldiklerini, özen gösterdiklerini, sorumluluk bilinçlerinin ve girişkenliklerinin arttığını ifade etmişlerdir. Öğrenciler duygusal durum ile ilgili özgüvenlerinin arttığını, derste mutlu hissettiklerini, uyum sağlayabildiklerini, samimi bir ortam oluşturabildiklerini ve derse yeni anlamlar yüklediklerini belirtmişlerdir.

Akyürek (2009), öğretim elemanlarının, orkestra/oda müziği dersi kapsamında öğrencilerin derse hazırlıksız gelmelerinden kaynaklı bir takım sorunlarla

karşılaştıkları, orkestra/oda müziği dersinin genel amaçlarının toplu çalma yoluyla Türk ve Batı müziğinin seçkin örneklerini tanıyabilme ve bu örnekleri çalmaktan zevk alabilme olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda KBM eser, etüt ve dizilerine yönelik oluşturulan eğitim programının, öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Öğrencilerin orkestra dersine yönelik tutumlarında olumlu görüşler ifade etmeleri, oluşturulan eğitim programını benimsediklerini göstermektedir.

Çalgıya yönelik tutum teması, "ilgi ve motivasyon" ve "duygusal etki" olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre, KBM deney grubu öğrencileri deneysel süreç sonrasında ilgi ve motivasyon ile ilgili çalgıya daha çok zaman ayırabildiklerini, çalışma isteklerinin arttığını, olumlu yönde etkilendiklerini, çalgıya yönelik ilgilerinin ve bilgilerinin arttığını, dizi-etüt çalışmaları yapabildiklerini ve çalgı performanslarının arttığını belirtmişlerdir. Öğrenciler duygusal etki ile ilgili çalgıyı daha çok sevdiklerini ve çalgıya yeni anlamlar yüklediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda KBM eser, etüt ve dizileri ile çalışmanın bireysel çalgıya yönelik ilgi ve çalışma isteğini olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Faydalanmaya yönelik beklenti ve hedefler teması, "icracı olarak" ve "şef olarak" olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. Bu bölümde öğrencilere orkestra eğitimi süreci sonrasında ve mesleki yaşantılarında çok seslendirilmiş Türk müziği eser, etüt ve dizilerinden faydalanmayı düşünüp düşünmedikleri ve hangi yönde düşündükleri soruları yöneltilmiştir. Verdikleri cevaplar doğrultusunda KBM deney grubu öğrencilerinin icracı olarak yararlı olacağına inandıkları, orkestralarda kullanmak istedikleri ve dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışmalar yapacakları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler şef olarak ise yararlı

olacağına inandıklarını, dizi-etüt-eser sıralaması ile çalışmalar yapacaklarını, orkestralarda kullanmak ve orkestra kurmak istediklerini belirtmişlerdir.

Miran (2019), entonasyon sorunlarının gidermesi ve entonasyonun geliştirilmesi açısından dizi çalışmalarının önemli olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Entonasyon sorunlarının çözümü için çalışılacak eserin tonunda dizi seslerinin farklı ritim kalıplarıyla çalınması yavaş bir şekilde çalınması, dizi seslerinin ve gibi çeşitli önerilerinde bulunmuştur. Akyürek (2009), orkestra-oda müziği öğretim elemanlarının toplu çalmaya ilişkin dizi, etüt, alıştırmalara mümkün olduğunca derslerinde yer verdikleri, birlikte müzik yapabilme disiplini sağlamak amacıyla değişik egzersizler oluşturdukları, çalışılan eserin karakterine ve ait olduğu döneme uygun teknik alıştırmalar uyguladıkları ve orkestra-oda müziği dersinin müzik eğitimcisinin mesleki yaşamın önemli katkılar sağladığı-sağlayacağı sonuçlarına ulaşmıştır.

KBM eser, etüt ve dizilerine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda öğrencilerin Klasik Batı müziği ile yakınlaşmaları, onların gelecekle ilgili düşüncelerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Öğrencilerin mesleki ve müzikal yaşantılarında KBM eser, etüt ve dizilerinden faydalanmayı düşünmeleri, çalışmanın öğrenciler üzerinde etkili olduğunu ve öğrencilere okul sonrası yaşantıları hakkında yeni fikirler oluşturduğunu göstermektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, gelecekte yapılacak çalışmalara ve uygulayıcılara katkı sağlamak amacıyla aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Bu araştırmada, Rast, karcığar, kürdi ve hicaz makamlarında dizi, etüt ve eserlere yer verilmiştir. Çok seslendirmeye uygun olan farklı makamlarda dizi, etüt ve eserler eklenerek düzenlemeler çeşitlendirilebilir.
- Bu araştırma yalnızca yaylı çalgılar ile yürütülmüştür. Orkestra ve oda müziği ders kapsamında farklı çalgı grupları da önemli bir yere sahiptir. Orkestra oda müziği alanında farklı çalgı grupları ile çalışmalar yapılabilir.
- Orkestra ve Oda müziği derslerinde dizi, etüt ve eser sıralaması başarıyı arttırabileceğinden, dersler icra edilecek olan eserin ilgili tonunda dizi ve etüt çalışmaları ile başlayıp ardından ilgili eserin seslendirilmesi şeklinde gerçekleştirilebilir.
- Orkestra oda müziği derslerinde çok seslendirilmiş Türk müziği eserlerine daha fazla yer verilmesi önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma, İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler, Bilimsel Araştırma Etik Kurulundan alınan 20.10.2022 tarihli ve 27.10.2022-E.240916 sayılı izinle yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Akyürek, R. (2009). *Müzik eğitimcisi yetiştiren kurumlarda orkestra/oda müziği eğitimi ve orkestra yapılanmalarının incelenmesi*. Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Bergman, M. M. (2008). Whither mixed methods? In M. M. Bergman (Eds.), *Advances in Mixed Methods Research* (s. 1). Sage publication Ltd.

Buzduğu, M. (2016). *Konservatuvarlarda yürütülmekte olan oda müziği derslerine yönelik eğitimci tutumları.* Sanatta Yeterlik Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (21. Baskı). Pegem Akademi.

Çetmioğlu, Ö. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin kemanla seslendirilen Klasik Batı Müziği ve Türk müziği türlerine ilgi düzeyinin saptanması (Diyarbakır Silvan ilçesi örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological bulletin, 112*(1), 155-159.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları.* Ankara: Eğiten Kitap.

İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, Algı, İletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.

Johnson, R. B. & Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: a research paradigm whose time has come. *Educational Researcher, 33*(7), 11-26.

Karadağ, N. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin okuma tutum ve alışkanlıklarıyla Türkçe, matematik ve fen bilimleri dersi akademik başarıları arasındaki ilişki.* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Miran, E. (2019). *Yaylı çalgılar öğrenci orkestralarında entonasyon sorunlarını gidermeye ve entonasyonu geliştirmeye yönelik öğretim elemanı görüşleri.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Öncel, M. B. (2021). *Klasik gitar eğitiminde ulusal müziklere yer verilmesinin öğretim ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Öztopalan, R., ve Uçal Canakay, E. (2016). Konservatuvarların orkestra derslerine yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9 (42), 1275-1282.

Parasız, G. (2009). *Keman öğretiminde kullanılmakta olan çağdaş Türk Müziği eserlerinin seslendirilmesine yönelik olarak oluşturulan hazırlayıcı alıştırmaların işgörüsellik ve etkililik yönünden incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Stratton, S. J. (2019). Quasi-experimental design (pre-test and post-test studies) in prehospital and disaster research. *Prehospital and Disaster Medicine, 34*(6), 573-574.

Tabak, C. (2016). *Klasik gitar öğretiminin makamsal içerikli etüt ve eserlerle uygulanabilirliği.* Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Tashakkori, A., & Creswell, J. W. (2007). Exploring the nature of research questions in mixed methods research. *Journal of mixed methods research, 1*(3), 207-211.

Turan, H. S. (2020). *Türk müziği literatürü ile oda müziği eğitimi ve müzik eğitimi lisansüstü programlarındaki ders kazanımlarına yansımaları.* Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Türkmen, U. (2005). *Mesleki müzik okullarındaki orkestra derslerinde orkestra düzenlemeleri yapılmış halk ezgilerinin kullanılabilirliğine yönelik öğretmen ve öğrenci tutumları.* Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) (2018). *Müzik öğretmenliği lisans programı.* https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Muzik_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2024)

Renshaw, P. (1992). Orchestras and the training revolution. *British Journal of Music Education, 9*(1), 61-70.

Treder, M. S., Purwins, H., Miklody, D., Sturm, I., & Blankertz, B. (2014). Decoding auditory attention to instruments in polyphonic music using single-trial EEG classification. *Journal of neural engineering*, *11*(2), 026009.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In our country, Turkish and Western music examples are performed together in orchestra and chamber music lessons. Orchestra members perform works composed by Western and Turkish music composers. It is not known whether the students' interest in the Orchestra-Chamber Music course varies in terms of the types of music covered in the course. From this point of view, to what extent the training programs based on polyphonic Turkish Music and Classical Western Music works, etudes and scales affect the orchestra lesson attitude constitutes the main problem of the research.

Method

In this study, a mixed method consisting of both qualitative and quantitative methods was used. Mixed method is known as a type of research in which qualitative and quantitative approach methods are used together, data are collected, analyzed and inferences are made from the findings (Bergman, 2008; Tashakkori & Creswell, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). In this study, “exploratory sequential mixed method design”, which is one of the mixed method designs, was used. This design is a design in which the quantitative study is conducted and the results are analyzed in the first stage, and in the second stage, these results are further detailed and reconstructed with qualitative research. It is called exploratory because quantitative data results are explained with qualitative data (Creswell, 2017).

Findings (Results)

It was determined that there was a significant difference between the attitudes of the students who participated in the training program created for polyphonic Turkish music works, etudes and scales towards the orchestra course before and after the application. This finding shows that the training program for polyphonic Turkish music works has a positive effect on students' attitudes towards the orchestra course.

Conclusion and Discussion

It was observed that there was a significant difference between the attitudes of the students who participated in the training program created for the works, etudes and scales of the CSTM towards the orchestra lesson before and after

the application. On the other hand, it was observed that there was no statistically significant difference between the pretest and posttest scores of the students in the experimental group 2 who participated in the training program created for KBM pieces, etudes and scales. Öncel (2021), in line with the results obtained from expert opinions, concluded that performing national music had a positive effect on student motivation. Buzduğu (2016) stated that arranged folk songs provided a significant improvement in students' motivation towards chamber music lessons and encouraged students to chamber music studies. The students in the ÇSTM experimental group stated that after the experimental process, they were able to allocate more time for the lesson, were more interested in the lesson, participated enthusiastically, found the lesson more enjoyable, played with pleasure and enjoyment, and were able to work more carefully and disciplined. Akyürek (2009) concluded that the instructors encountered some problems due to the students' unpreparedness for the orchestra/chamber music lesson, and that the general aims of the orchestra/ chamber music lesson were to recognize the distinguished examples of Turkish and Western music through collective playing and to enjoy playing these examples. As a result of the studies on ÇSTM pieces, etudes and scales, students became closer to Turkish music, which led to significant changes in their thoughts about the future. The fact that the students thought of making use of ÇSTM pieces, etudes and scales in their professional and musical lives shows that the study was effective on the students and created new ideas about their post-school lives. Miran (2019) concluded that scale studies are important in terms of eliminating intonation problems and improving intonation. Akyürek (2009) concluded that orchestra-chamber music instructors include scales, etudes and exercises related to ensemble playing in their lessons as much as possible.

Within the scope of the third sub-problem of the research, student opinions on the use of Classical Western Music pieces, etudes and scales in orchestra lessons were examined. The opinions of the Experimental 2 (KBM) group students about the education they received at the end of the experimental process were analyzed by content analysis. In this context, three main themes were identified. KBM experimental group students stated that after the experimental process, they were able to allocate more time for the lesson, were more interested in the lesson, found the lesson more fun, enjoyed playing and were more productive in the lesson. Akyürek (2009) concluded that the instructors encountered some problems due to the students' unpreparedness for the orchestra/chamber music lesson, and that the general aims of the orchestra/chamber music lesson were to recognize the distinguished examples of Turkish and Western music through collective playing and to enjoy playing these examples.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 28.02.2025 Yayına Kabul Tarihi: 20.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1649099
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Doğan, İ. H. ve Kırbaç, M. (2025). Dijital Demokrasi Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 99-134.

DİJİTAL DEMOKRASİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

İbrahim Halil DOĞAN* Metin KIRBAÇ**

Öz

Bu araştırmada, dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Araştırmacılar tarafından alanyazın taraması, öğrenci görüşleri ve uzman görüşleri doğrultusunda 56 maddeden oluşan bir taslak ölçek hazırlanmıştır. Taslak ölçek, tamamı eğitim fakültesinin farklı bölümlerinde okumakta olan 1006 öğrenciye uygulanmıştır. Ancak yapılan normal dağılım istatistikleri sonucunda uç değerler ve eksik doldurulan ölçekler elendiğinde 943 kişi üzerinden analizler yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik ve geçerliğini sağlamak için "Cronobach Alpha Analizi", "Alt-Üst Grup Farkları Analizi", "Madde-Ölçek Toplam Korelasyon Analizi", "Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)" ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)" yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, toplam 37 maddeden oluşan 5 faktörlü ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin "Cronbach Alpha İç Tutarlılık Katsayısı" ise 0,87 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Demokrasi, Öğretmen Adayları, Geçerlik, Güvenirlik*

* Bu çalışma için İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 09.12.2024 tarih 10 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, ibrahim.dogan@inonu.edu.tr, Malatya/Türkiye

*** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, metin.kirbac@inonu.edu.tr, Malatya/Türkiye

DIGITAL DEMOCRACY SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Abstract

In this study, it was aimed to develop a scale to determine the level of attitudes towards digital democracy. A draft scale consisting of 56 items was prepared by the researchers in line with the literature review, student opinions and expert opinions. The draft scale was applied to 1006 students studying in different departments of the faculty of education. However, when extreme values and incompletely filled scales were eliminated as a result of the normal distribution statistics, 943 people were analyzed. In order to ensure the reliability and validity of the scale, "Cronobach Alpha Analysis", "Lower-Upper Group Differences Analysis", "Item-Scale Total Correlation Analysis", "Exploratory Factor Analysis (EFA)" and Confirmatory Factor Analysis (CFA)" were conducted. As a result of the analyses, a 5-factor scale consisting of 37 items was obtained. The "Cronbach Alpha Internal Consistency Coefficient" of the scale was calculated as 0,87.

Keywords: *Digital Democracy, Prospective Teachers, Validity, Reliability*

1. GİRİŞ

Dijitalleşme, günümüz toplumlarının ayırt edici niteliklerinden biri haline gelmiştir. Teknolojik içerikli bir anlama sahipmiş gibi görünen bu kavram; ekonomik, sosyal ve siyasi alanlar başta olmak üzere toplumsal yapının bütün katmanlarını ve ilişki biçimlerini etkisi altına alan bir süreci ifade etmektedir. Teknolojinin taşıyıcı öğeleri aracılığıyla gelişen dijitalleşme, gündelik yaşamın hemen her alanına nüfuz etmiş ve toplumsal yapının bütün kurumlarını etkilemiştir (Kurtdaş, 2021). Geleneksel tanım ve uygulamalar, dönüşüme uğramış veya bunlara yenileri eklenmiş ve nitekim bu etkiden, "demokrasi" de payını almıştır.

Geleneksel modelde demokrasi kavramı, köken itibariyle Eski Yunan uygarlığına kadar uzanmaktadır. Eski Yunancada "demos" (halk) ile "kratos" (kuvvet, otorite, hükümet) sözcüklerinin birleşmesiyle (Başgil, 2006) "halkın egemenliği

temeline dayanan yönetim biçimi" (Türk Dil Kurumu, 2025) anlamına gelen demokrasi kavramı üzerine, süreç içerisinde farklı tanım ve görüşler ortaya atılmıştır.

Sanayi sonrası toplumda bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, modern çağın zorluklarını da beraberinde getirmiştir. Geleneksel modelde demokrasi için bir kriz oluşturan siyasi ve sosyal yapıdaki değişimlerin neden olduğu çeşitli sorunlarla karşılaşılmış ve bunlara yönelik çözüm yolları aranmıştır (Storozhenko vd., 2023). Özellikle bir küresel iletişim ağı olarak tanımlayabileceğimiz internetin yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler; bilgi sahibi olma, iletişim kurma ve etkileşimde bulunma becerilerini geliştirerek yönetim süreçlerine daha etkin katılabilme olanağı bulmuştur. Bu doğrultuda; "dijital medya (e-medya)", "dijital yönetişim (e-yönetişim)", "dijital devlet (e-devlet)", "dijital demokrasi (e-demokrasi)" gibi kavram ve uygulamalar çerçevesinde yöneticiler ve vatandaşlar arasında karşılıklı çalışan bir iletişim kanalı açılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri kanalıyla yöneticiler; plan, program, çalışma ve düşüncelerini vatandaşlarla paylaşırken vatandaşlar da hizmetlere ilişkin şikayet, talep ve önerilerini ilgili mercilere yöneltebilmiştir. Demokraside yaşanan bu dijital dönüşüm, internetin toplumsal hayata girmesinden çok daha önce matbaanın ve telgrafın icadına dayanan medyanın bir siyaset yapma ortamı olarak kurgulanması, kısaca iletişim ile siyaset arasındaki ilişkinin giderek güçlenmesi sürecinin günümüzde geldiği tarihsel bir aşamadır (Güler ve Şahnagil 2017; HM Government, 2002; Kurtuluş, 2016).

Dijital demokrasi kavramına ilişkin alanyazın incelendiğinde söz konusu kavram yerine; "e-demokrasi", "çevrimiçi demokrasi", "siber-demokrasi", "sanal demokrasi" ve "katılımcı demokrasi" gibi benzer kavramların da sıkça kullanıldığı görülmektedir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında özellikle televizyon ve telefon gibi kitle iletişim araçlarının kullanılmasıyla birlikte alanyazında yer

almaya başlayan "Tele-demokrasi" kavramı ise bunun ilk örneği olarak bilinmektedir (Buchstein, 2004; Hacker ve Van Dijk, 2000; Heywood, 2016; Kotsiopoulos, 2009). Dijital demokrasi kavramının alanyazına girmesinde, Haziran 1994'te ABD Minnesota'da Steven Clift'in yönetiminde yürütülen Minnesota Elektronik Demokrasi Projesi (The Minnesota E-Democracy Project) oldukça önemlidir. Projenin amacı, "elektronik ortamda halkın seçim kampanya ve bilgilerine daha fazla erişimini sağlamak için partizan olmayan gönüllü bir çaba" olarak belirtilmiştir. Başlatılan proje, gönüllülerin desteği ve kampanyaya halkın gösterdiği yoğun ilgi sayesinde dikkat çekmiş, konuyla ilgili kendinden sonraki tanım ve uygulamaların da fikri alt yapısını oluşturmuştur (E-democracy. org-Project Blog, 1994; Çetin, 2010; Kotsiopoulos, 2009;).

Hacker ve Van Dijk (2000) dijital demokrasiyi; zaman, mekan ve diğer fiziksel koşulların sınırları olmaksızın geleneksel siyasi uygulamaların yerini almak yerine, onlara ek olarak bilgi ve iletişim teknolojisinin ve bilgisayar aracılı iletişimi kullanarak siyasal demokrasiyi veya vatandaşların demokratik iletişime katılımını artırmak amacıyla kullanılması olarak tanımlamışlardır. Clift (2003)'e göre; yerel toplulukların, devletlerin/bölgelerin, ulusların siyasi süreçlerinde ve küresel sahnede "demokratik kesimler" tarafından bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve stratejilerinin kullanılmasıyken Macintosh (2004)'a göre ise demokratik karar alma süreçlerini desteklemek için bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanılmasıdır. Heywood (2016), vatandaşların demokratik süreçlere katılımını artırmak amacıyla bilgisayar tabanlı teknolojilerin kullanılması şeklinde ifade etmiştir. Korthagen vd. (2018)'e göre, siyasi iletişim ve katılımda dijital medyanın desteğiyle demokrasinin uygulanmasıdır. Storozhenko vd. (2023), dijital demokrasinin demokratikleşme politikasının dışında ayrı bir politika olarak görülemeyeceğini ve dijital demokrasinin ancak geleneksel demokrasinin varlığıyla mümkün olacağını vurgulayarak dijital demokrasiyi, vatandaşların bilgi ve iletişim araçları ve bilgi teknolojileri

aracılığıyla kamu yönetiminin tüm düzeylerine katılımı olarak tanımlamışlardır. Han (2023) ise dijital demokrasiyi, mesafe yaratan temsilin yerini, doğrudan katılımın aldığı bir mevcudiyet demokrasisi olarak tanımlayarak akıllı telefonu, günün her saati her yerde tartışan bir mobil parlamentoya dönüştürdüğünü dile getirmiştir.

Konuyla ilgili yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere dijital demokrasi, mevcut geleneksel demokrasinin yerini almaktan daha ziyade çeşitli yollarla demokratik süreçlere katılımı artırmayı ve demokrasinin temel ilkelerini (ifade özgürlüğü, medya ve basın özgürlüğü, katılım, seçme ve seçilme hakkı, siyasal eşitlik, çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı vb.) pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda, dijital demokrasi kanalının birçok kazanımı söz konusudur. Van Dijk (2012)'a göre, siyaset ve hükümete yönelik bilgi edinme ve paylaşımın çok daha iyi yapılabilmesi dijital demokrasinin en büyük kazanımıdır. Dijital demokrasi, her şeyden önce vatandaşları geleneksel kitle iletişim araçlarına bağlı kılmayıp onlara özgürce seçim yapabilecekleri muazzam bir bilgi birikimini çevrimiçi olarak sunmaktadır. Bu sayede vatandaşların, politikacılara ve yöneticilere daha kolay erişimini sağlayarak yönetici ile vatandaş arasındaki bağı güçlendirmektedir. Ayrıca benzer düşünen vatandaşların fikirlerini paylaşabilecekleri ve organize hareket edebilecekleri bir ortam oluşturmaktadır. Tüm bu kazanımları, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla uygun maliyette sunması ise dijital demokrasiyi önemli kılmaktadır. Dijital demokrasi bu yönleriyle hem katılım sorununun hem de toplumun, siyasal ilgisizliğinin önüne geçebilmektedir. Bilgi, iletişim, müzakere ve katılım için yeni kanallar açması ve şeffaflık ile hesap verebilirliği artırması nedeniyle demokratik kurum ve süreçlerdeki eksiklikleri tamamlama potansiyeline de sahiptir (Council of Europe, 2009; Işık, 2020; Kusumasari, 2018; Van Dijk, 2012).

Demokratik kurum ve süreçlerine kazanımlarının yanında dijital demokrasiye karşı çekinceyle yaklaşanlar da mevcuttur. Bu çekincenin önemli savunuculardan biri olan Han (2023), dijitalleşmenin ilk günlerinde geleceğin demokrasisi olacağı hayal edilen dijital demokrasinin bir yanılsama olduğunu demokrasinin enfokrasiye dönüştüğünü dile getirmiş ve konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "*Dijital medyanın yeni özneleri olan takipçiler, akıllı "influencer"ler tarafından eğitilip sağılan tüketici hayvanlar haline gelmiştir. (...) Dijital iletişim, bilgi akışlarını demokratik süreci baltalayacak şekilde tersine döndürür. Bilgi, kamusal alandan geçmeden yayılır. Özel odalarda üretilir ve özel odalara gönderilir. Bu şekilde internet kamusal alan oluşturmaz. Dijital medya, bu topluluktan yoksun iletişimi pekiştirir. "Influencer"lerden ve takipçilerden politik bir kamuoyu oluşturulamaz. Dijital toplulukların meta biçimleridir. Gerçekte bunlar ticari emtiadır. Politik eylemde bulunma kudretine sahip değildirler."*

Buna rağmen demokrasinin belirleyici anahtarının katılım olduğu düşünüldüğünde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin ve internetin yaygınlaşmasının yeni bir kamusal alan sağladığı açıktır. Ancak dijital demokrasinin ön koşulunun, sansürsüz ve düşük maliyetli internet erişimi ve internet için alınan güvenlik önlemlerinin uluslararası insan hakları ve hukuk devleti standartlarıyla uyumlu olmasından geçtiği anlaşılmaktadır. (Gönül, 2022; Sönmez, 2023). Böylelikle dijital demokrasinin etkileşimselliği temsili demokrasiyi, katılımcı demokrasiye dönüştürerek bilgiye ulaşımın eşit bir şekilde yayılması, erişim kolaylığı ve iletişim ve ifade özgürlüğü gibi kazanımları ortaya koyacaktır (Önen, 2020). Avrupa Konseyi'nin de üzerinde durduğu; şeffaflık, hesap verebilirlik, yanıt verebilirlik, katılım müzakeresi, kapsayıcılık, erişilebilirlik, katılım, yerindenlik (yetki ikamesi), demokratik kurum ve süreçlere güven ve sosyal uyum hedeflerine ulaşmak da bu şekilde mümkün olabilecektir (Council of Europe, 2009).

Tüm bu bilgiler ışığında yapılan alanyazın taramasında, dijital demokrasiye ilişkin ulusal ve uluslararası anlamda farklı araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası araştırmalarda, 2000'li yılların başında niceliksel olarak artış gözlemlenirken (Bingham vd., 2005; Bunchstein, 2004; Clift, 2003; Congge vd., 2023; Dahlberg, 2011; Evans, 2019; Fuchs, 2021; Gauja, 2021; Hacker ve Dijk, 2000; Jaeger, 2004; Kneuer ve Datts 2020; Kusumasari 2018; Larsson ve Moe 2012; Lee vd. 2014; Macintosh, 2004; Schradie 2011; Storozhenko vd. 2023; Van Dijk, 2012; Wright ve Street 2007; Zuniga vd. 2010) ulusal araştırmalara ise bu artışın 2010 ve sonrasında olduğu (Afşar, 2019; Durdu, 2024; Gönül, 2022; Güler ve Şahnagil 2017; Güngör, 2014; Işık, 2020; Mahmutoğlu, 2012; Meriç Fermanoğlu 2021; Oral, 2008; Önen, 2020; Özkök, 2024; Sobacı ve Eryiğit, 2015; Şendağ, 2010; Ünlü, 2017; Yegen vd., 2022; Yel, 2023; Yıldız vd., 2012) görülmektedir. Bu durumun oluşmasında, özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak internet ve kitle iletişim araçlarının diğer ülkelere nazaran daha hızlı yaygınlaşması gösterilebilir.

Alanyazında yer alan ölçek geliştirme araştırmaları incelendiğinde, Şendağ (2010) ve Arı (2014)'nın araştırmaları göze çarpmaktadır. Şendağ (2010) öğretmen adaylarını örneklem olarak aldığı araştırmasında, e-demokrasi ve e-siyasete katılım konusundaki inançlarını ölçmeye ilişkin bir ölçek geliştirmiştir. Arı (2014) ise e-demokrasinin okullarda uygulanabilirliğine ilişkin geliştirdiği ölçeğini, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yapmakta olan öğretmenlere uygulamıştır. Alanyazın taramasından da anlaşılacağı üzere, bu alanda yapılan ölçek geliştirme araştırmalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca söz konusu ölçeklerin dijital demokrasiyi kavramsal açıdan algı düzeyinde incelemeyi amaçlaması, konuya ilişkin tutum düzeyinde bir ölçek geliştirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dijital demokrasiyi; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları açısından tutum düzeyinde incelemenin konuya farklı bir bakış açısı kazandıracağı düşünülebilir. Geleneksel

anlamda demokrasiye ilişkin alanyazında yer alan tutum ölçeklerinden farklı olarak dijital anlamda ölçülmek istenmesi de araştırmayı ayrıca önemli kılmaktadır. Bu nedenlerden hareketle araştırmada, dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, öğretmen adaylarının dijital ortamlardaki demokrasi kavramına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılacak bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Ölçek geliştirme araştırması kavramından yola çıkarak ölçüm sonuçlarını göstermenin yanı sıra hedeflenen olgu, olay, kişi, sistem ve konu hakkında bilgi vermek için kullanılır (Yurdugül, 2005).

Araştırmacılar tarafından geliştirilen "Dijital Demokrasi Ölçeği (DDÖ)"nin 56 maddelik taslak hali eğitim fakültesinde görev yapmakta olan beş alan uzmanı ve bir dil uzmanı öğretim üyesinin (3 Eğitim Bilimleri Bölümü, 3 Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü) görüşüne sunularak gerekli düzeltme önerileri alınmış olup Türkçe dil bilgisi ve anlaşılırlığının incelenmesi yapılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulan ölçeğin taslak hali, öğretmen adaylarına uygulanarak veriler elde edilmiş; gerekli istatistiksel analizler hesaplanmış ve tüm bu işlemler detaylı bir şekilde aşağıda sunulmuştur.

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın verileri yapılacak istatistik işlemler açısından iki farklı örneklem grubundan toplanmıştır. Birinci örneklem grubu, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 943 öğretmen adayından oluşmaktadır. Bu örneklem grubundan elde edilen veriler ile "*Açımlayıcı Faktör Analizi* (AFA)" yapılmıştır. Birinci örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Birinci Örnekleme İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	696	73.8
	Erkek	247	26.2
Sınıf	1. Sınıf	320	22.1
	2. Sınıf	259	26.8
	3. Sınıf	195	23.7
	4. Sınıf	169	27.5
Bölüm	Fen Bilgisi Öğr.	111	11.8
	İlköğretim Matematik Öğr.	107	11.3
	İngilizce Öğr.	73	7.7
	Müzik Öğr.	26	2.8
	Okul Öncesi Öğr.	149	15.8
	Özel Eğitim Öğr.	82	8.7
	RPD	94	10.0
	Resim-İş Öğr.	20	2.1
	Sınıf Öğr.	115	12.2
	Sosyal Bilgiler Öğr.	103	10.9
	Türkçe Öğr.	63	6.7

İkinci örneklem grubu ise yine İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 400 öğretmen adayından oluşmaktadır. Örneklem grubundan elde edilen veriler ile "*Doğrulayıcı Faktör Analizi* (DFA)" yapılmıştır. İkinci örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İkinci Örnekleme İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	296	74.0
	Erkek	104	26.0
Sınıf	1. Sınıf	75	18.8
	2. Sınıf	158	39.5
	3. Sınıf	80	20.0
	4. Sınıf	87	21.8

Bölüm	Fen Bilgisi Öğr.	4	1.0
	İlköğretim Matematik Öğr.	58	14.5
	İngilizce Öğr.	21	5.3
	Müzik Öğr.	23	5.8
	Okul Öncesi Öğr.	71	17.8
	Özel Eğitim Öğr.	16	4.0
	RPD	83	20.8
	Resim-İş Öğr.	17	4.3
	Sınıf Öğr.	24	6.0
	Sosyal Bilgiler Öğr.	83	20.8

2.2. Veri Toplama Aracı

Dijital Demokrasi Ölçeği (DDÖ)'nin taslak hali, alan yazın taraması, kavram ile ilgili alan uzmanlarının görüşleri ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlardan yararlanılarak elde edilen veriler ışığında likert tipi bir ölçek olup, 56 maddeden oluşmaktadır. Araştırmacılar, örneklem olarak öğretmen adaylarından oluşan 1006 kişiyi belirlemiştir. Ancak yapılan normal dağılım istatistikleri sonucunda uç değerler ve eksik doldurulan ölçekler elendiğinde 943 kişi üzerinden analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin 37 maddelik son halinin alt boyutları sırasıyla; dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutu 1-8 arasındaki maddelerden, dijital katılım boyutu 9-18 arasındaki maddelerden, dijital bilgilendirme boyutu 19-24 arasındaki maddelerden, dijital erişilebilirlik boyutu 25-32 arasındaki maddelerden ve son olarak da dijital çoğulculuk boyutu 32-37 arasındaki maddelerden oluşmaktadır.

2.3. İşlem

DDÖ'nün taslak halinin oluşturulmasında Eğitim Fakültesi öğrencilerinden 50 kişilik bir gruba demokrasi ve dijital ortamlardaki demokrasi kavramlarına ilişkin görüşleri, açık uçlu sorular sorularak alınmıştır. Sonrasında öğrencilerin görüşleri, alan yazında ilgili kavrama ilişkin yapılan ölçek çalışmaları, alan yazının

teorik açıdan incelenmesi ve alan uzmanlarının görüşleri alınarak ölçeğin 56 maddelik taslak hali oluşturulmuştur. Mevcut çalışmada yapı geçerliğine ilişkin madde-toplam ölçek analizi, faktör analizleri (AFA ve DFA) ve güvenirlik ile iç tutarlılığın sağlanıp sağlanmadığına yönelik güvenirlik katsayısının hesaplanabilmesi için analizler yapılmış ve araştırmanın bulgular bölümünde analizlerin sonuçlarına yer verilmiştir.

DDÖ'nün geliştirilme aşamasında iyi maddelerin seçilmesi amacıyla "Korelasyona Dayalı Madde Analizi" ve "Alt-Üst Grup Ortalama Farkına Dayalı Madde Analizi" yapılmıştır. Tezbaşaran (2004)'a göre,

> "*Korelasyona dayalı madde analizinde, her bir madde ile ölçek toplam puanı arasındaki ilişki incelenir. Hesaplanan "Korelasyon Katsayısı" sıfır veya düşük ise maddenin diğer maddelerle ölçülmek istenen özelliği yeteri kadar ölçmediği sonucuna varılır ve maddenin ölçekten çıkarılması önerilir. Alt-üst grup ortalama farkına dayalı madde analizi ile her bir maddenin %27'lik üst dilimde yer alan yüksek puanlar ile %27'lik alt dilimde yer alan düşük puanlar arasındaki anlamlı fark incelenir*."

Üst dilimdeki grubu oluşturan kişilerin madde puanları ile alt grubu oluşturan kişilerin madde puanları arasında anlamlı fark çıkmasından kaynaklı, üst gruptaki kişiler, ölçülmek istenen tutuma karşı olumlu yani pozitif yönde, alt dilimdeki grubu oluşturan kişiler ise olumsuz yani negatif yönde tutuma sahip olduğu söylenebilir.

Ölçme aracını oluşturan maddelerin yapı geçerliğini ortaya koymak için kullanılan istatistiksel yöntem faktör analizidir (Baykul, 2015). DDÖ'nün boyutlaşma gösterip göstermediğini, göstermişse de maddelerin boyutlarda nasıl yüklendiklerini anlayabilmek için AFA ve DFA yapılmıştır.

Güvenirlik, ölçme sonuçlarının tesadüfi hatalardan arınık, duyarlı, kararlı, tutarlı ve objekif olma durumu olarak tanımlanmıştır (Turgut ve Baykul, 2012). Bu araştırmada, Dijital demokrasi ölçeği, beşli likert tipi bir ölçek olduğu için güvenirlik katsayısı "*Cronbach Alpha"* ile hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

DDÖ'nün geliştirme sürecinde betimsel analiz olarak; frekans tabloları, aritmetik ortalama, mod, medyan, standart sapma, standart hata, minimum ve maksimum puanlar, ranj, çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Araştırmacıların, toplanan verilerin, normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin karar verebilmeleri amacıyla Büyüköztürk vd. (2023)'e göre, "frekans tablolarından veya grafiklerinden yararlanır. Bir dağılımdaki aritmetik ortalama, mod ve medyanın birbirlerinden uzak değerler alması çarpıklık, dağılımın genişliği ise basıklık olarak tanımlanır. Çarpıklık katsayısı -1 ile +1 arasında değer alır; sıfırdan küçük ise sola, büyük ise sağa doğru; sıfıra eşitse simetrik olduğu söylenir". DDÖ ile toplanan veriler için "Korelasyon Katsayısı", "Bağımsız Gruplar T-Testi", "AFA" ve "DFA" gerçekleştirilmiştir. Veriler analiz edilirken SPSS 26.0, RStudio ve JASP paket programları kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde DDÖ'nün; "Betimsel Analizleri", "Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)", "Madde-Toplam Analizleri", "Alt-Üst Grup Ortalamaları Farkına Dayalı Madde Analizleri", "Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)" ve "Cronbach Alpha Güvenirlik Analizi"ne ilişkin bulgularına yer verilmiştir.

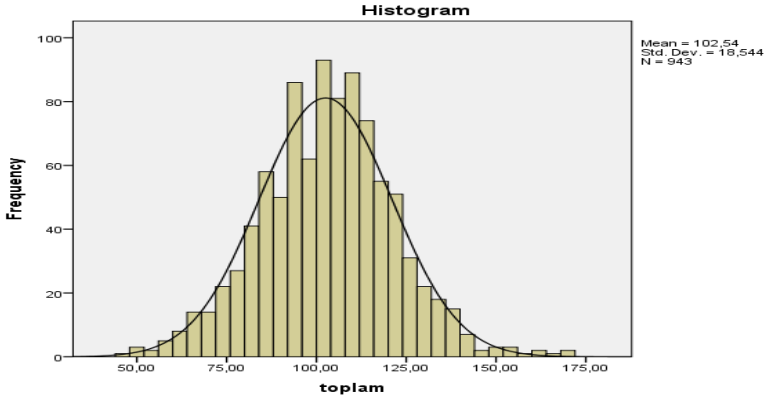
3.1. Betimsel Analizlere İlişkin Bulgular

DDÖ'nün "Betimsel Analizleri"ne ilişkin bulgular, Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. DDÖ'nün Betimsel Analizlerine İlişkin İstatistikler

Betimsel İstatistikler	Değer
Ortalama	102.54
Medyan	103.00
Mod	100.00
Standart Sapma	18.54
Minimum	47.00
Maximum	169.00
Ranj	122.00
Çarpıklık	.070
Basıklık	.462

Beşli likert tipi bir ölçek olan DDÖ'den alınan maksimum puan 169, minimum puan ise 47'dir. DDÖ ile 943 öğretmen adayından toplanan veriler için aritmetik ortalama puanı 102.54, standart sapması 18.54, çarpıklık 0.070 ve basıklık 0.462 olarak hesaplanmıştır. Büyüköztürk vd. (2023)'e göre, "çarpıklık ve basıklık katsayısının +1, -1 arasında olması; aritmetik ortalama, mod ve medyanın birbirine yakın olması veri setinin normale yakın dağılım gösterdiği" bilgisini verir. DDÖ için dağılım değerleri incelendiğinde normalden ciddi bir oranda sapma olmadığı görülmektedir. DDÖ'nün veri dağılımına ait "Histogram Grafiği" Şekil 1'de verilmiştir.



Şekil 2. *Histogram Grafiği*

DDÖ'ye ait "Histogram Grafiği"ne bakıldığında, verilerin oldukça normale yakın dağıldığı görülmektedir. Ayrıca veri setine ilişkin ortalama (103), mod (100) ve medyana (103) bakıldığında da birbirlerine oldukça yakın değerler aldığı görülmektedir. Dolayısıyla 943 kişilik öğretmen adaylarından oluşan veri setinin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

3.2. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

DDÖ'nün 56 maddelik taslak hali üzerinden AFA yapılabilmesi için gerekli koşullar sağlandıktan sonra, veri setinin "Açımlayıcı Faktör Analizine" uygunluğunun test edilmesi için "Kaiser-Meyer-Olkin" (KMO) katsayısı ve "Bartlett Küresellik Testi" ile sınanmıştır. Yapılan analizlerde, verilerin faktör analizine uygunluğu belirlendikten sonra (KMO = .908, Bartlett Test of Sphericity = 15903.016, p=.000), yapı geçerliliğinin belirlenmesi için elde edilen veriler üzerinden, temel bileşenler analizi yöntemine göre AFA yapılmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda, ölçekte yer alan bazı maddelerin düşük faktör yüküne sahip oldukları, bazı maddelerin ise birden fazla faktörde yüklendikleri görülmüştür. Faktör analizinde, örneklem 350 ve üzeri bir sayı ise önerilen 0.3 ve üzeri faktör yüklerinin anlamlı olarak kabul edilebilir değerler iken (Hair vd., 2010), bir ifadenin birden fazla faktör altında yüklenmesi için eşik değer 0.10 olarak baz alınmıştır (Büyüköztürk vd., 2013). Bu nedenlerden ötürü, yapılan faktör analizi ve diğer analizler ile uzman önerileri ışığında, ölçeğin taslak halinde bulunan toplamda 19 maddenin çıkarılması sonucuna varılmıştır. Bu maddelerin ölçekten atılmasından sonra tekrarlanan faktör analizi neticesinde elde edilen bulgular, Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	1	2	3	4	5
M16	,763				
M15	,739				
M10	,728				
M9	,713				
M13	,678				
M14	,667				
M11	,640				
M18	,621				
M17	,546				
M12	,423				
M8	-,366				
M3		,815			
M2		,808			
M1		,803			
M6		,781			
M5		,741			
M4		,728			
M7		,660			
M34			,803		
M35			,799		
M33			,746		
M36			,669		
M37			,596		
M31			,528		
M32			-,382		
M30			,329		
M23				,261	
M19				,745	
M20				,744	
M21				,737	
M22				,565	
M24				,383	
M28					,792
M27					,772

M26					,740
M25					,464
M29					,377
Özdeğer	8.873	3.960	3.140	1.885	1.495
Açıklanan Toplam Varyans (%52.31)	23.981	10.703	8.487	5.096	4.042
Cronbach Alpha (Ölçek .87)	.873	.852	.755	.688	.767

DDÖ'nün AFA sonuçlarına bakıldığında, açıklanan toplam varyansın (%52.31) %50'den fazla olduğu ve ölçeğin nihai halinin 5 faktörlü bir yapıdan oluştuğu görülmektedir. 8. ve 32. ifadelerin eksi yüklenmesinin etkinin yönüyle ilgili olduğu dolayısıyla bu değerlerin mutlak değer olarak düşünülmesi gerektiği söylenebilir (Yaşlıoğlu, 2017). Ayrıca yapılan "Monte Carlo" simülasyonu sonucunda da ölçeğin 5 faktörlü yapısının uygun olacağı sonucuna varılmıştır.

3.3. Madde-Toplam Analizlerine İlişkin Bulguları

DDÖ'nün geliştirilme sürecinde ölçekte yer alacak en uygun maddelerin seçiminde, 943 öğretmen adayından elde edilen veriler için her bir maddenin ortalama puanı ile toplam ortalama puan arasındaki korelasyona "Madde-Toplam Analizi" yapılarak bakılmıştır. Analiz sonucu elde edilen "Madde-Toplam Korelasyon Değerleri", Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. DDÖ'nün Madde-Toplam Korelasyonları

Maddeler	Madde–Ölçek Korelasyonları	Maddeler	Madde–Ölçek Korelasyonları
M1	,484	M21	,546
M2	,519	M22	,380
M3	,533	M23	,224
M4	,499	M24	,445
M5	,501	M25	,409
M6	,489	M26	,444
M7	,485	M27	,393

M8	,230	M28	,353
M9	,400	M29	,401
M10	,401	M30	,429
M11	,447	M31	,462
M12	,293	M32	,243
M13	,300	M33	,486
M14	,434	M34	,532
M15	,474	M35	,547
M16	,490	M36	,439
M17	,447	M37	,442
M18	,516		
M19	,492		
M20	,419		

DDÖ'de yer alan maddelerin "Madde-Toplam Korelasyon" değerleri 0.224 ile 0.547 arasında değiştiği görülmüştür. "Madde-Toplam Korelasyon" değerinin 0.3 üzerinde olması iyi, 0.2-0.3 arasında olması ise kabul edilebilir değerler olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk, vd. 2023). Veri setindeki madde-toplam korelasyonuna bakıldığında 4 maddenin (M8, 0.230; M12, 0.298; M23, 0.224; M32, 0.243) 0.3'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu değerler hem kabul edilebilir değerler arasında hem de silindiğinde güvenirlik katsayısını düşüren maddeler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda tablodaki değerlere bakıldığında, maddeler arasında .01 düzeyinde anlamlı korelasyon olduğu görülmektedir. Bu durum, maddelerin kendi aralarında ve ölçeğin bütünü ile uyumlu bir yapıda olduğunu göstermektedir.

3.4. Alt-Üst Grup Ortalamaları Farkına Dayalı Madde Analizlerine İlişkin Bulgular

DDÖ için maddelerin seçilmesi aşamasında uygulanan bu adımda, veri seti içerisinde en yüksek puan alan üst %27'lik dilimdeki (255) öğretmen adayları ile en düşük puan alan alt %27'lik dilimdeki (255) öğretmen adaylarının puanları

gruplanarak belirlenmiştir. "Alt-Üst Grup Ortalamaları Farkına Dayalı Madde Analizi"ne ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Alt-Üst Grup Ortalamalar Farkı T-Testi Sonuçları

Maddeler		t değeri	Serbestlik derecesi	p değeri
M1	Varyanslar eşit	15,843	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,843	495,716	,000
M2	Varyanslar eşit	17,451	508	,000
	Varyanslar eşit değil	17,451	507,690	,000
M3	Varyanslar eşit	17,553	508	,000
	Varyanslar eşit değil	17,553	501,016	,000
M4	Varyanslar eşit	15,988	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,988	443,264	,000
M5	Varyanslar eşit	16,687	508	,000
	Varyanslar eşit değil	16,687	418,084	,000
M6	Varyanslar eşit	16,186	508	,000
	Varyanslar eşit değil	16,186	496,132	,000
M7	Varyanslar eşit	17,293	508	,000
	Varyanslar eşit değil	17,293	498,339	,000
M8	Varyanslar eşit	12,687	508	,000
	Varyanslar eşit değil	12,687	507,435	,000
M9	Varyanslar eşit	12,037	508	,000
	Varyanslar eşit değil	12,037	422,984	,000
M10	Varyanslar eşit	11,453	508	,000
	Varyanslar eşit değil	11,453	408,634	,000
M11	Varyanslar eşit	14,541	508	,000
	Varyanslar eşit değil	14,541	418,584	,000
M12	Varyanslar eşit	8,781	508	,000
	Varyanslar eşit değil	8,781	465,603	,000
M13	Varyanslar eşit	8,570	508	,000
	Varyanslar eşit değil	8,570	356,503	,000
M14	Varyanslar eşit	14,605	508	,000
	Varyanslar eşit değil	14,605	406,824	,000
M15	Varyanslar eşit	15,502	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,502	415,353	,000

M16	Varyanslar eşit	15,007	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,007	385,238	,000
M17	Varyanslar eşit	15,065	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,065	439,305	,000
M18	Varyanslar eşit	16,910	508	,000
	Varyanslar eşit değil	16,910	435,337	,000
M19	Varyanslar eşit	16,936	508	,000
	Varyanslar eşit değil	16,936	495,924	,000
M20	Varyanslar eşit	14,501	508	,000
	Varyanslar eşit değil	14,501	442,822	,000
M21	Varyanslar eşit	19,371	508	,000
	Varyanslar eşit değil	19,371	464,499	,000
M22	Varyanslar eşit	12,991	508	,000
	Varyanslar eşit değil	12,991	455,041	,000
M23	Varyanslar eşit	-3,859	508	,000
	Varyanslar eşit değil	-3,859	475,971	,000
M30	Varyanslar eşit	14,667	508	,000
	Varyanslar eşit değil	14,667	501,422	,000
M24	Varyanslar eşit	12,683	508	,000
	Varyanslar eşit değil	12,683	507,723	,000
M25	Varyanslar eşit	15,236	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,236	492,584	,000
M26	Varyanslar eşit	12,253	508	,000
	Varyanslar eşit değil	12,253	501,345	,000
M27	Varyanslar eşit	11,760	508	,000
	Varyanslar eşit değil	11,760	494,372	,000
M28	Varyanslar eşit	11,706	508	,000
	Varyanslar eşit değil	11,706	469,104	,000
M29	Varyanslar eşit	13,582	508	,000
	Varyanslar eşit değil	13,582	507,215	,000
M31	Varyanslar eşit	14,709	508	,000
	Varyanslar eşit değil	14,709	456,256	,000
M32	Varyanslar eşit	-3,930	508	,000
	Varyanslar eşit değil	-3,930	504,632	,000
M33	Varyanslar eşit	17,234	508	,000
	Varyanslar eşit değil	17,234	507,907	,000
M34	Varyanslar eşit	19,680	508	,000

M35	Varyanslar eşit değil	19,680	502,874	,000
	Varyanslar eşit	19,824	508	,000
	Varyanslar eşit değil	19,824	503,038	,000
M36	Varyanslar eşit	14,633	508	,000
	Varyanslar eşit değil	14,633	454,069	,000
M37	Varyanslar eşit	15,244	508	,000
	Varyanslar eşit değil	15,244	465,982	,000
Toplam	**Varyanslar eşit**	**49,509**	**508**	**,000**
	Varyanslar eşit değil	**49,509**	**504,107**	**,000**

Tablo 6 incelendiğinde, "Bağımsız Gruplar T-Testi" sonuçlarına göre ölçekteki 37 maddenin tümü için ortalamalar arasında fark anlamlı bulunmuştur.

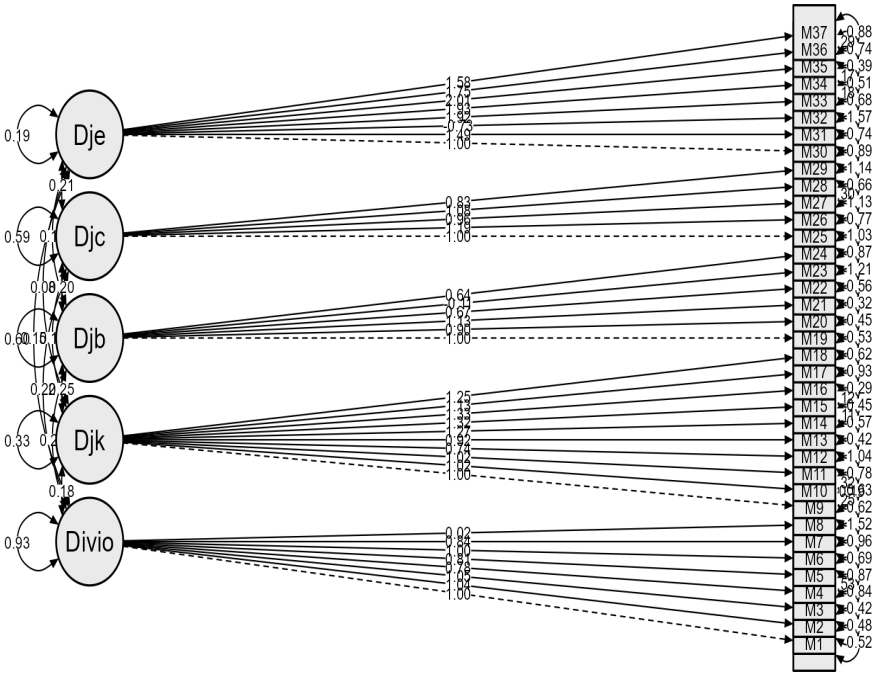
3.5. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), çoğunlukla ölçme modellerin oluşturulmasında, önceden belirlenen bir modelin test edilmesinde, ölçek geliştirme ve geçerlik çalışmalarında kolaylık sağlayan bir yöntemdir. Bu karar alınırken alan uzmanlarının görüşleri ve ölçek geliştiricilerin kanaatine başvurulmuştur. Ayrıca 8. maddenin doğrulayıcı faktör analizi esnasında hesaplanan MI (düzeltme indisi) uyarısı vermemesinden kaynaklı olarak dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda yer alması gerektiği kararına varılmıştır. Çünkü 8. madde dijital katılım boyutunda yer aldığında MI=34.46, par change değeri ise -0.47 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlerin 943 kişilik bir örneklem için kabul edilebilir değerler olmadığı sonucuna varılmıştır (Saris ve Aalberts, 2003). DFA yapılırken RStudio ve JASP adlı paket programlardan yararlanılmıştır. Gerekli modifikasyonlar yapılıp 61 iterasyon sonucunda DDÖ'nün 5 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Bu analiz için uyum iyiliği istatistiklerine ait bulgular, Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri

İncelenen Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum için Kriterler	İyi Uyum için Kriterler (Kabul Edilebilir Kriterler)	Elde Edilen Uyum İndeksleri	Sonuç
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$	3.523	İyi Uyum
RMSEA	.00 ≤ RMSEA ≤ .05	.05 < RMSEA ≤ .08	0.05	İyi Uyum
SRMR	.00 ≤ SRMR ≤ .05	.05 ≤ SRMR ≤ .10	0.07	İyi uyum
CFI	.95 ≤ CFI ≤ 1.00	.90 ≤ CFI < .95	0.90	İyi Uyum
NFI	.90 ≤ NFI ≤ 1.00	.90 ≤ NFI < .95	0.90	İyi Uyum
TLI	.97 ≤ TLI ≤ 1.00	.95 ≤ TLI ≤ .97	0.95	İyi Uyum
IFI	.95 ≤ IFI ≤ 1.00	.90 ≤ IFI ≤ .95	0.93	İyi Uyum
GFI	.95 ≤ GFI ≤ 1.00	.90 ≤ GFI < 95	0.90	İyi Uyum
AGFI	.95 ≤ AGFI ≤ 1.00	.90 ≤ AGFI < 95	0.90	İyi Uyum

Tablo 7'ye bakıldığında, DDÖ'nün faktör yapıları ve maddeler arasındaki uyumluluğunu ortaya koymak için öncelikle "Ki-Kare"nin serbestlik derecesine oranı hesaplanmış olup diğer uyum indeksleri ifade edilmiştir. X^2/df oranı örneklem için 3'ten küçük olması mükemmel uyum; RMSEA ve SRMR değerleri 0.05'nın altında olması mükemmel uyum; NFI 0.90'nın üstünde çıkması iyi uyum ve CFI ise 0.90'nın üstünde olması mükemmel uyum; TLI 0.95'in üstünde çıkması iyi uyum; IFI 0.90 üstünde çıkması iyi uyum; GFI 0.90 üstünde çıkması iyi uyum, AGFI 0.90 olması iyi uyum olduğunu göstermektedir (Kline, 2010; Şimşek, 2007; Çokluk, vd. 2010). DDÖ'nün "Ki-Kare/Serbestlik Derecesi (X^2/df)", 3.523 olarak hesaplanmış olup bu da iyi uyum olduğunu ifade etmektedir. RMSEA=.05 ve SRMR=.07 olarak hesaplanmış yine aynı şekilde iyi uyumu göstermektedir. NFI=0.90, CFI=0.90, TLI=0.95, IFI=0.93, GFI=0.90 ve AGFI=0.90 olarak hesaplanmış olup bunlar da iyi uyumu ifade etmektedir. Ayrıca en iyi modeli belirlemede sıklıkla kullanılan AIC ve BIC değerlerine bakılarak mevcut modelin en iyi model olduğuna karar verilmiştir. Şekil 2'de standartlaştırılmış yüklerin gözlenen değişkenlerle arasındaki ilişki gösterilmiştir. DFA Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri, Şekil 2'de yer almaktadır.



Şekil 2. *DFA Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri*

Şekil 2'ye bakıldığında boyutlar için; "Dje: Dijital Erişilebilirlik", "Djc: Dijital Çoğulculuk", "Djb: Dijital Bilgilendirme", "Djk: Dijital Katılım" ve "Divio: Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü" şeklinde kısaltmalar yapılmıştır.

3.6. Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Likert tipi bir ölçek olan DDÖ'nün güvenirlik iç tutarlılık katsayısı olarak ortaya koymak için bu çalışmada toplanan verilerle "Cronbach Alpha Güvenirlik

Katsayısı" hesaplanmıştır. DDÖ'nün faktörlerine ilişkin güvenirlik değerleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Güvenirlik Katsayıları

Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	8	.852
Dijital Katılım	10	.873
Dijital Bilgilendirme	6	.688
Dijital Çoğulculuk	5	.767
Dijital Erişilebilirlik	8	.755
Dijital Demokrasi Ölçeği (Genel)	**37**	**0.87**

DDÖ'nün 943 kişilik veri seti üzerinden, boyutlar ve maddeler için hesaplanan "Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı" değerlerinin hepsi 0.70 üzeri olarak gözlemlenmiştir. Baykul (2015)'a göre, "bu değerin 0.70'nin üstünde olması" yeterli görülmektedir. Ancak "dijital bilgilendirme" boyutunda, bu değerin sınırda çıktığı (0.68) tespit edilmiştir. Söz konusu değer, beklenenin altında olsa da bu alt boyuttaki maddeler kuramsal çerçevede ihtiva edilmesi gereken maddelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kavramsal olarak boyutta bulunması gereken maddeleri içermektedir. Ayrıca Cronbach Alpha değeri 0.65 ile 0.70 arası olması asgari düzeyde kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (DeVellis, 2017). Sonuç olarak DDÖ, 37 madde ve 5 faktörlü bir yapı olarak belirlenmiş olup 8., 23. ve 32. maddeler ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 37, maksimum puan ise 185'tir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada, dijital demokrasiye ilişkin öğretmen adaylarının tutum düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, konuyla ilgili kuramsal çerçeve oluşturulmuş ve daha sonra yapılan alan yazın taramasında, dijital demokrasiyle ilgili ölçeklerin oldukça sınırlı sayıda olduğu

gözlemlenmiştir (Arı, 2014; Şendağ, 2010). Ayrıca söz konusu ölçeklerin dijital demokrasiyi kavramsal açıdan algı düzeyinde incelemeyi amaçladığı tespit edilmiştir. Bu gibi nedenler, dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Ölçeğin taslak madde havuzu oluşturulurken dijital demokrasiye ilişkin geliştirilen benzer ölçeklerden (Arı, 2014; Şendağ, 2010), konuyla ilgili kuramsal çerçeveden, alan uzmanlarının ve öğrenci görüşlerinden yararlanılmıştır. Buna ek olarak, benzer konularla ilgili geliştirilen ölçeklerden de (Erdem ve Koçyiğit, 2019; Keçe ve Dinç, 2015; Metin ve Cin, 2021) istifade edilmiştir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen "Dijital Demokrasi Ölçeği (DDÖ)"nin 56 maddelik taslak hali eğitim fakültesinde görev yapmakta olan beş alan uzmanı ve bir dil uzmanı öğretim üyesinin (3 Eğitim Bilimleri Bölümü, 3 Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü) görüşüne sunularak gerekli düzeltme önerileri alınmış olup Türkçe dil bilgisi ve anlaşılırlığının incelenmesi yapılmıştır.

Uzman görüşleri doğrultusunda elde edilen 56 maddelik madde havuzu oluşturulduktan sonra güvenirlik ve geçerlik çalışmalarını yapmak amacıyla betimsel analizlere geçilmiştir. Analizler sonucunda ölçeğin nihai hali olan 37 maddelik ve 5 faktörlü yapısına ait değerlerin kabul edilen aralıklar arasında olduğu ve normal dağılım gösterdiği görülmüştür. DDÖ için "Madde-Ölçek Toplam Analizi" ve "Alt-Üst Grup Ortalamalarına Dayalı Madde Analizleri" yapılmış olup elde edilen değerlerin istenilen aralıklarda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin güvenirliği için iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış olup Cronbach Alpha değerleri ölçeğin toplamı için 0.87 olarak bulunmuştur. Bu değer, Şendağ (2010)'ın araştırmasında 0.91 iken Arı (2014)'ın araştırmasında ise 0.84 olarak belirtilmiştir.

DDÖ'nün yapı geçerliği kapsamında, farklı örneklemler üzerinde açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. 943 öğretmen adayından toplanan

veriler üzerinden yapılan "Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)", "Cronbach Alpha Analizi", "Alt-Üst Grup Fark Analizi", "Madde-Ölçek Toplam Korelasyon Analizi" sonucunda ölçeğin 5 boyut (dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişilebilirlik) ve 37 maddeden oluşan yapısının güvenilir ve geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. 400 öğretmen adayından toplanan veriler üzerinden yapılan "Doğrulayıcı Faktör Analizi" sonucunda ise 5 faktörlü ve 37 maddelik yapının iyi uyum gösterdiği görülmüştür (RMSEA=.05, SRMR=.07, NFI=0.90, CFI=0.90, TLI=0.95, IFI=0.93, GFI=0.90 ve AGFI=0.90). Ayrıca ölçeğin toplam varyansı açıklama oranının %52,31 olduğu ortaya konulmuştur. Ölçeğin taslak halinde 10., son halinde ise 8. olarak numaralandırılan madde, yapılan analizler sonucunda dijital katılım boyutunda yüklenmiştir. Ancak hem ölçek geliştiriciler hem alan uzmanları hem de yapılan DFA sonucu ortaya çıkan değerlerden dolayı bu maddenin kuramsal açıdan dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda yer alması gerektiğine karar verilmiştir. Yapılan analizler ve uzman görüşleri doğrultusunda, ölçeğin bu haliyle 18 yaşını doldurmuş bireylere uygulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen Dijital Demokrasi Ölçeği, 37 madde ve 5 faktörlü bir yapı olarak belirlenmiş olup 8., 23. ve 32. maddeler ters puanlanmıştır. AFA için 943, DFA için 400 öğretmen adayından veri toplanmıştır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 37 iken maksimum puan ise 185 puandır. Bu sonuçlardan hareketle araştırmacı ve uygulayıcılara şu öneriler sunulabilir:

- Araştırmada, öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini incelemek amaçlanmıştır. Söz konusu ölçek, farklı örneklem grupları üzerinde de uygulanarak dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeyleri belirlenebilir.
- Dijital demokrasinin alt boyutları özelinde araştırmalar yapılabilir.

- Araştırmada, dijital demokrasi kavramının nicel yönden incelenmesi amaçlanmışsa da söz konusu kavram üzerine nitel araştırmaların da daha derinlemesine yapılmasıyla alana katkı sağlayabilir.
- Dijital Demokrasi Ölçeği aracılığıyla gerek kamu gerek özel sektördeki kurumların bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında, kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap verecek iyileştirmeler yapılabilir.
- Vatandaşların dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini tespit edip farkındalık oluşturarak geleneksel demokratik kurum ve süreçlerdeki eksiklikler tamamlanabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 09.12.2024 tarih 10 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Afşar, Ö. A. (2019). Nitelikli demokrasi bağlamında demokrasi ve e-demokrasi ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *15*(4), 1101-1118.

Arı, İ. (2014). *Eğitim kurumlarında e-demokrasinin uygulanabilirliğine yönelik Antalya merkez ilçelerdeki öğretmenlerin algıları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Başgil, A. F. (2006). *Demokrasi yolunda* (2. Baskı). Yağmur Yayınları

Baykul, Y. (2015). Eğitim ve psikolojide ölçme: *Klasik test teori ve uygulaması. (3. Baskı).* Pegem Akademi Yayıncılık.

Bingham, L. B., Nabatchi, T. & O'Leary, R. (2005). The new governance: Practices and processes for stakeholder and citizen participation in the work of government. *Public administration review*, *65*(5), 547-558.

Buchstein, H. (2004). Online democracy, is it viable? Is it desirable? Internet voting and normative democratic theory. In *Electronic voting and democracy: a comparative analysis* (pp. 39-58). Palgrave Macmillan UK.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2023). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Clift, S. (2003). E-democracy, e-governance and public net-work. 01.02.2025 tarihinde,http://www.opensourcejahrbuch.de/download/jb2004/chapter_04/IV-5-Clift.pdf adresinden alınmıştır.

Congge, U., Guillamón, M. D., Nurmandi, A., Salahudin & Sihidi, I. T. (2023). Digital democracy: A systematic literature review. *Frontiers in Political Science*, *5*, 972802.

Council of Europe (2009). Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). 03.02.2025 tarihinde, https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/activities/key-

texts/recommendations/recommendation_cm_rec2009_1_en_pdf.pdf adresinden alınmıştır.

Çetin, S. (2010). *Kamusal karar alma sürecinde e-demokrasi uygulamaları ve Türkiye.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çokluk, O., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, S. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamalar.* Pegem Akademi Yayıncılık

Dahlberg, L. (2011). Re-constructing digital democracy: An outline of four 'positions'. *New Media & Society*, *13*(6), 855-872.

DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and applications (Ölçek geliştirme: kuramlar ve uygulamalar).* (T. Totan, Çev.). Nobel Yayınevi

Dinç, E. ve Keçe, M. (2015). Demokratik katılım ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(1), 177-207.

Durdu, Z. (2024). Dijital demokrasi: Olanaklar ve riskler. *Sosyolojik Bağlam 5(3),* 504-530.

E-democracy. org-Project Blog (1994). The Minnesota e-democracy project. 02.01.2025 tarihinde, http://www.e-democracy.org/1994/top.html adresinden alınmıştır.

Erdem, C. & Koçyigit, M. (2019). Exploring Undergraduates' Digital Citizenship Levels: Adaptation of the Digital Citizenship Scale to Turkish. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, *7*(3), 22-38.

Evans, O. (2019). Digital politics: internet and democracy in Africa. *Journal of Economic Studies*, *46*(1), 169-191.

Fuchs, C. (2021). The digital commons and the digital public sphere: How to advance digital democracy today. *Westminster Papers in Communication and Culture*, *16*(1).

Gauja, A. (2021). Digital democracy: Big technology and the regulation of politics. *University of New South Wales Law Journal, 44*(3), 959-982.

Gil de Zúñiga, H., Veenstra, A., Vraga, E. & Shah, D. (2010). Digital democracy: Reimagining pathways to political participation. *Journal of Information Technology & Politics*, *7*(1), 36-51.

Gönül, A. F. (2022). *Dijital siyasi partiler ve e-demokrasi*. Bilim ve Sanat Yayınları

Güler, T. ve Şahnagil, S. (2017). Dijital demokrasi ve yönetişim ilişkisi çerçevesinde e-demokrasi/e-devlet uygulamaları. *Journal of Emerging Economies and Policy*, *2* (2), 16-29.

Güngör, S. (2014). E-Demokrasi: Umutlar ve riskler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (39), 68-89.

Hacker, K. L. & Van Dijk, J. (2000). What is Digital Democracy?. *Digital democracy: Issues of theory and practice*. (pp. 01-09). Sage Publications.

Hair, J. F. J., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (Seventh Edition). Prentice Hall.

Han, B. C. (2023). *Enfokrasi* (3. Baskı). (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları

Heywood, A. (2016). *Siyaset* (17. Baskı). (B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla ve H. Y. Başdemir, Çev.). Adres Yayınları.

HM Government (2002). In the service of democracy: A consultation paper on a policy for electronic democracy. 25.01.2025 tarihinde, https://ntouk.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/07/e-democracy.pdf adresinden alınmıştır.

Işık, A. (2020). *Dijital demokrasi.* On İki Levha Yayınları

Jaeger, P. T. (2004). The social impact of an accessible e-democracy: Disability rights laws in the development of the federal e-government. *Journal of Disability Policy Studies*, *15*(1), 19-26.

Kline, R.B. (2010). *Principles and practice of structural equation modeling.* The Guilford Press.

Kneuer, M. & Datts, M. (2020). E-democracy and the Matter of Scale. Revisiting the Democratic Promises of the Internet in Terms of the Spatial Dimension. *Politische Vierteljahresschrift*, *61*(2), 285-308.

Korthagen, I., Van Keulen, I., Hennen, L., Aichholzer, G., Rose, G., Lindner, R., Goos, K. & Nielsen, R. Ø. (2018). *Prospects for e-democracy in Europe.* European Parliamentary Research Service.

Kotsiopoulos, I. (2009). *Bringing Together and Accelerating eGovernment Research in the EU.* ICT for Government and Public Service Unit, European Commission.

Kurtdaş, E. M. (2021). Distance education in the digital age: hopes, dreams and facts. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, *22*(3), 2347-2378.

Kurtuluş, Ö. (2016). Dijital demokrasi. 22.01.2025 tarihinde, https://ozgurkurtulus.com.tr/dijital-demokrasi/ adresinden alınmıştır.

Kusumasari, B. (2018). Humanizing or dividing: The challenge of digital democracy implementation in Indonesia. *Management Research and Practice,* 10 (4), 6-20.

Larsson, A. O. & Moe, H. (2012). Studying political microblogging: Twitter users in the 2010 Swedish election campaign. *New media & society*, *14*(5), 729-747.

Lee, C. P., Chen, D. Y. & Huang, T. Y. (2014). The interplay between digital and political divides: The case of e-petitioning in Taiwan. *Social science computer review*, *32*(1), 37-55.

Macintosh, A. (2004, January). Characterizing e-participation in policy-making. In *37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 2004. Proceedings of the* (pp. 10-pp). IEEE.

Mahmutoğlu, V. (2012). A Glimmer of Hope for Mass Media in a Liberal Democracy: istanbulrumazinligi. com. In *Active Citizen Participation in E-Government: A Global Perspective* (pp. 497-509). IGI Global.

Metin, Ö. & Cin, M. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik dijital vatandaşlık yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, *11*(2), 445-469.

Oral, B. (2008). The evaluation of the student teachers' attitudes toward Internet and democracy. *Computers & Education*, *50*(1), 437-445.

Önen, A. (2020). İnternet, dijital demokrasi ve bilgi dezenformasyonu ekseninde yeni medya: sosyal medya kullanıcıları üzerinden değerlendirme. *İletişim Çalışmaları Dergisi*. 8 (16), 13-35.

Özkök, A. (2024). Dijital Demokrasi ve E-Demokrasi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Management and Political Sciences Review*, *6*(2), 72-95.

Saris, W. E. & Aalberts, C. (2003). Different explanations for correlated disturbance terms in MTMM studies. *Structural Equation Modeling*, *10*(2), 193-213.

Schradie, J. (2011). The digital production gap: The digital divide and Web 2.0 collide. *Poetics*, *39*(2), 145-168.

Sobaci, M. Z. & Eryigit, K. Y. (2015). Determinants of e-democracy adoption in Turkish municipalities: An analysis for spatial diffusion effect. *Local government studies*, *41*(3), 445-469.

Sönmez, P. (2023). Dijital demokrasinin önemine dair. 03.02.2025 tarihinde, https://www.politikyol.com/dijital-demokrasinin-onemine-dair adresinden alınmıştır.

Storozhenko, L., Ignatenko, O., Yaroshovets, T., Antypenko, I. & Vlasenko, V. (2023). E-democracy in the context of the information society: prospects, challenges and opportunities. *Revista Amazonia Investiga*, *12*(70), 63-77.

Şendağ, S. (2010). Pre-service teachers' perceptions about e-democracy: A case in Turkey. *Computers & Education*, *55*(4), 1684-1693.

Şimşek, O. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve LISREL uygulamaları.* Ekinoks Yayınları.

Tezbaşaran, A. (2004). Likert tipi ölçeklere madde seçmede geleneksel madde analizi tekniklerinin karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi. TPD Yayınları, 19*(54), 77-87.

Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (2012). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme (4. Baskı).* Pegem Akademi Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu (2025). Demokrasi. 09.01.2025 tarihinde, https://sozluk.gov.tr/adresinden alınmıştır.

Ünlü, H. (2017). Internet and democracy: Is the Internet an important predictor for physical education teacher candidates' attitudes towards democracy?. *Cogent Education*, *4*(1), 1275088.

Van Dijk, J. A. (2012). Digital democracy: Vision and reality. In *Public administration in the information age: Revisited* (pp. 49-62). IOS Press.

Wright, S. & Street, J. (2007). Democracy, deliberation and design: the case of online discussion forums. *New Media & Society*, *9*(5), 849-869.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, Özel Sayı,* 74-85.

Yegen, C., Ayhan, B. & Demir, Y. (2022). Twitter's role in digital democracy, post-truth, and political polarization. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, *24*(2), 45-65.

Yel, N. (2023). Dijital demokrasinin değerlendirilmesi: Demokrasinin sorunlarına bir çare mi yoksa bir mit mi? *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13 (3), 759-776.

Yıldız, M., Sumbas, A. & Dede, K. (2012). Online Presence of the Members of the Turkish Parliament: Evaluation of the Turkish MP Web Sites. In *Digital Democracy: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 766-781). IGI Global Scientific Publishing.

Yurdugül, H. (2005, 28-30 Eylül). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliliği için kapsam geçerliliği indekslerinin kullanılması* [Bildiri Sunumu]. 14. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Denizli.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Developments in information and communication technologies in post-industrial society have brought with them the challenges of the modern era. Various problems caused by changes in the political and social structure, which constitute a crisis for democracy in the traditional model, have been encountered and solutions have been sought (Storozhenko et al., 2023). Especially with the widespread use of the Internet, which can be defined as a global communication network, individuals have found the opportunity to participate more effectively in governance processes by improving their ability to have information, communicate and interact. In this direction, a mutual communication channel has been opened between administrators and citizens within the framework of concepts and practices such as “digital media (e-media)”, “digital governance (e-governance)”, “digital state (e-state)”, “digital democracy (e-democracy)”. Through information and communication technologies, administrators were able to share their plans, programs, studies and thoughts with citizens, while citizens were able to direct their complaints, demands and suggestions regarding services to the relevant authorities. This digital transformation in democracy is a historical stage in the process of constructing the media as a medium for politics, in short, the process of strengthening the relationship between communication and politics, which dates back to the invention of the printing press and the telegraph long before the internet entered social life (Güler and Şahnagil 2017; HM Government, 2002; Kurtuluş, 2016).

When the scale development studies in the literature are examined, Şendağ (2010) and Arı (2014)'s studies stand out. Şendağ (2010) developed a scale to measure pre-service teachers' beliefs about e-democracy and participation in e-politics. Arı (2014),

on the other hand, applied his scale on the applicability of e-democracy in schools to teachers working in schools affiliated to the Ministry of National Education. As can be understood from the literature review, it is seen that the scale development research in this field is quite limited. In addition, the fact that these scales aim to examine digital democracy conceptually at the perception level reveals the necessity of developing a scale at the attitude level. In this context, it can be thought that examining digital democracy at the attitude level in terms of its cognitive, affective and behavioral dimensions will provide a different perspective on the subject. Unlike the attitude scales in the literature on democracy in the traditional sense, the fact that it is desired to be measured in the digital sense also makes the research important. Based on these reasons, the study aimed to develop a scale to determine the level of attitudes towards digital democracy.

Method

The "Digital Democracy Scale" developed by the researchers received contributions from field experts and linguists for language validity; then the scale draft, which was made ready for application, was applied to prospective teachers and data were collected; necessary statistical analyzes were performed on the data obtained using SPSS 26.0, RStudio and JASP package programs.

Findings (Results)

Within the scope of the construct validity of the Digital Democracy Scale, exploratory and confirmatory factor analyses were conducted on different samples. As a result of "Exploratory Factor Analysis (EFA)", "Cronbach Alpha Analysis", "Lower-Upper Group Difference Analysis", "Item-Scale Total Correlation Analysis" conducted on the data collected from 943 pre-service teachers, it was concluded that the structure of the scale consisting of 5 dimensions (digital communication and freedom of expression, digital participation, digital information, digital pluralism and digital accessibility) and 37 items was reliable and valid. As a result of the "Confirmatory Factor Analysis" conducted on the data collected from 400 pre-service teachers, it was seen that the 5-factor and 37-item structure showed good fit (RMSEA=.05, SRMR=.07, NFI=0.90, CFI=0.90, TLI=0.95, IFI=0.93, GFI=0.90 and AGFI=0.90). It was also revealed that the scale explained 52.31% of the total variance. The item numbered 10th in the draft version of the scale and 8th in the final version was loaded in the digital participation dimension as a result of the analyzes. However, it was decided that this item should theoretically be included in the digital communication and freedom of expression dimension due to both the scale developers, field experts and the values obtained as a result of CFA.

Conclusion and Discussion

In line with the analyzes and expert opinions, it was concluded that the scale is applicable to individuals over the age of 18. The Digital Democracy Scale developed by the researchers was determined as a structure with 37 items and 5 factors, and the 8th, 23rd and 32nd items were reverse scored. Data were collected from 943 pre-service teachers for EFA and 400 pre-service teachers for CFA. While the minimum score that can be obtained from the scale is 37, the maximum score is 185 points.

EK1: DİJİTAL DEMOKRASİ ÖLÇEĞİ

Madde No	Maddeler	Hiç Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Dijital ortamlarda görüşlerimi özgürce ifade edebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Dijital ortamlarda istediğim herhangi bir içeriği serbestçe paylaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3	Dijital ortamlarda paylaşılan herhangi bir içeriğe çekinmeden yorum yapabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4	Dijital ortamlarda istediğim herhangi bir içeriği takip edebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5	Dijital ortamlarda paylaşılan içeriklerden dilediğimi beğenebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6	Adaletsiz olduğunu düşündüğüm herhangi bir durumu dijital ortamlarda eleştirmekten çekinmem.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7	Dijital ortamlarda görüşlerimi herkese açık bir biçimde (kimseden gizlemeden) paylaşırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8	Dijital ortamlarda görüşlerimi rahatlıkla paylaşabilmek için sahte bir hesap kullanmayı tercih ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9	Dijital ortamlarda yapılan her türlü çevrimiçi toplantıya katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10	Dijital ortamlarda yürütülen her türlü imza kampanyasına katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11	Dijital ortamlarda yapılan her türlü ankete katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12	Dijital ortamlarda yapılan seçimlerin (e-seçim) daha güvenilir olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13	Dijital ortamlarda siyasi partilerce düzenlenen her türlü etkinliğe katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14	Dijital ortamlarda sivil toplum kuruluşlarınca düzenlenen her türlü etkinliğe katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15	Dijital ortamlar üzerinden ulusal yönetimlerce düzenlenen her türlü etkinliğe katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16	Dijital ortamlar üzerinden yerel yönetimlerce düzenlenen her türlü etkinliğe katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

17	Toplumsal konularla ilgili dijital ortamlarda yer alan tartışma gruplarına (Twitter hashtagları, Whatsapp ve Telegram grupları, blog siteleri vb.) katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18	Toplumsal sorunlara yönelik dijital ortamlarda düzenlenen her türlü etkinliklere katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19	Dijital ortamlarda kamu kurum ve kuruluşlarca yapılan bilgilendirmelerin doğruluğuna güvenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20	Dijital ortamlarda siyasi partilerce yapılan bilgilendirmelerin doğruluğuna güvenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
21	Dijital ortamlarda sivil toplum kuruluşlarınca yapılan bilgilendirmelerin doğruluğuna güvenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22	Dijital ortamlarda paylaşılan herhangi bir içeriğin doğruluğuna inanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
23	Kamu kurum ve kuruluşların dijital ortamlar üzerinden kamuoyunu bilgilendirmede yetersiz olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
24	Dijital ortamlarda yapılan bilgilendirmelerin daha işlevsel olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
25	Dijital ortamlarda farklı etnik veya dini gruba ait içerikleri takip edebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
26	Dijital ortamlarda her türlü düşüncenin temsil edilmesini desteklerim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
27	Dijital ortamlarda her türlü azınlığın görüşüne saygı duyarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
28	Dijital ortamlarda farklı düşüncelere sahip içeriklerin bir zenginlik olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29	Dijital ortamlarda farklı düşüncelere sahip bireylerle tartışabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30	Dijital ortamlar üzerinden kamu kurum ve kuruluşlara bilgi edinme, şikayet, istek, öneri gibi yaptığım başvurulardan dönüt alırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
31	Dijital ortamlarda istediğim içeriklere kolaylıkla erişebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
32	Erişimi engellenen içeriklere erişebilmek için VPN bağlantısı üzerinden farklı ağlara bağlanma ihtiyacı duyarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
33	Siyasi partilere ait bilgilere (amaç, misyon, vizyon, tüzük, yönetmelik) dijital ortamlardaki içerikler üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
34	Sivil toplum örgütlerine ait bilgilere (amaç, misyon, vizyon, tüzük, yönetmelik) dijital ortamlardaki içerikler üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
35	Kamu kurum veya kuruluşlarına ait bilgilere (amaç, misyon, vizyon, tüzük, yönetmelik) dijital ortamlardaki içerikler üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
36	Dijital uygulamaların (E-devlet, arama motoru, gazete ve haber, e-mail, mesaj, sosyal medya uygulamaları vb.) bilgi ve hizmetlere erişimimi kolaylaştırdığını düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
37	Fiziksel olarak ulaşamadığım kişi veya kurumlara dijital ortamlar üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 02.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 20.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1612243
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Gencal Öztürk, R. Z. ve Sünter Eroğlu, N. (2025). Öğretmenlerin Tekstil Sürdürülebilirliği Konusundaki Bireysel Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 135-170.

ÖĞRETMENLERİN TEKSTİL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ KONUSUNDAKİ BİREYSEL TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Rukiye Zeynep GENCAL ÖZTÜRK** Nilşen SÜNTER EROGLU***

Öz

Bu çalışma, lise düzeyinde görev yapan öğretmenlerin tekstil sektöründeki sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm konularındaki bireysel tutumlarını inceleyerek, bu tutumların öğrencilere yansıma biçimlerini ve farkındalık oluşturma potansiyelini değerlendirmektedir. Moda endüstrisinin çevresel etkilerinin artması ve hızlı tüketim alışkanlıklarının doğa üzerindeki baskısı karşısında, eğitimcilerin sürdürülebilir yaşam tarzlarını benimseyip öğrencilere örnek olma rolleri kritik önem taşımaktadır. Araştırmanın temel amacı, öğretmenlerin sürdürülebilirlik konusundaki bireysel tutumlarının, okul ortamındaki davranışlarına yansıyarak öğrenciler üzerinde farkındalık yaratma potansiyelini değerlendirmektir. Öğretmenlerin kişisel yaşantılarında benimsedikleri sürdürülebilir uygulamaların, öğrencilere aktardıkları değerler üzerinde belirleyici olabileceği öngörülmektedir. Araştırmada, Bilfen Okulları'nda görev yapan toplam 378 lise öğretmeni örneklem olarak seçilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmış; elde edilen veriler, SPSS 26 paket programı ile istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Araştırma

* Bu çalışma için Haliç Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 29.01.2025 tarih 01 sayılı yazı ve 01 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr., Haliç Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, ozozturk99@gmail.com, İstanbul/Türkiye

*** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, nilseneroglu@halic.edu.tr, İstanbul/Türkiye

sonuçları, öğretmenlerin çoğunluğunun sürdürülebilir tekstil ürünlerine olumlu yaklaştığını, fiyatlandırma stratejilerinin gözden geçirilmesi ve sürdürülebilir tekstil ürünlerinin erişilebilirliğinin artırılması gerektiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürebilirlik, Tekstil, Eğitim, Moda*

EVALUATION OF TEACHERS INDIVIDUAL ATTITUDES ON TEXTILE SUSTAINABILITY

Abstract

This study examines the individual attitudes of high school teachers on sustainability and recycling in the textile industry and evaluates the reflection of these attitudes on students and their potential to raise awareness. In the face of increasing environmental impacts of the fashion industry and the pressure of fast-paced consumption habits on nature, the role of educators in setting an example for students by adopting sustainable lifestyles is critical. The main purpose of the research is to evaluate the potential of teachers' individual attitudes towards sustainability to raise awareness on students by reflecting their behaviours in the school environment. It is foreseen that the sustainable practices adopted by teachers in their personal lives can be decisive on the values they convey to students. In the study, a total of 378 high school teachers working in Bilfen Schools were selected as a sample. Survey technique was used as the data collection method; The obtained data were statistically analysed with SPSS 26 package program. The results of the research showed that many teachers have a positive approach to sustainable textile products, pricing strategies should be reviewed, and the accessibility of sustainable textile products should be increased.

Keywords: Sustainability, Textile, Education, Fashion

1. GİRİŞ

18. ile 19. yüzyılların Batı sanayi devrimi ve fosil yakıtlar içindeki enerjinin engin büyüme potansiyelini kullanmaya başladı. 1973 ve 1979 enerji krizleri küresel toplumun yenilenemez enerji kaynaklarına ne ölçüde bağımlı olduğunu gözler önüne sermiştir (Wikipedia, 2025). Bu bağımlılık doğa ve insan ilişkisini bir araya getirmiştir. İnsanlığın doğaya vermiş olduğu zararların getirisi olarak kabul edilen

sürdürebilirlik, doğanın yoksulluğunu azaltmak ve dünyadaki eşitliği sağlamak amacıyla doğaya zarar vermeyen teknolojilerin çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. Doğal kaynakların sınırlı olması ve artan insan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamayacağı konusu, 1800'lerin başlarında İngiliz politik ekonomist Thomas Malthus'un çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma olarak adlandırılan bu kavram, ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun hazırladığı raporda yer almıştır. O tarihten itibaren sürdürülebilirlik kavramı, çevre ile doğrudan ilişkilendirilerek daha işlevsel hale getirilmiştir (Gedik, 2020). Birleşmiş Milletler'in 2005-2014 yıllarını Sürdürülebilir Gelişme Odaklı Eğitim Dönemi olarak ilan etmesi ve 2014 raporunda, eğitimin yalnızca bir amaç değil, aynı zamanda küresel kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir araç olduğunu vurgulaması, eğitim sisteminin 2015 sonrası sürdürülebilir gelişme hedeflerindeki rolünü ön plana çıkarmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının da Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ve Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından bu yaklaşımı uyguladığı görülmektedir (Öztürk, 2017:1-11).

Moda endüstrisi, küresel ölçekte çevreye en fazla zarar veren ikinci sektör olarak öne çıkmaktadır. Özellikle hızlı moda, yüksek üretim ve tüketim hızından dolayı, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %50 artırarak dünya genelindeki toplam karbon emisyonlarının %8'inden ve küresel atık suyun %20'sinden sorumlu olacaktır (Bailey vd.,2022). Tekstil tüketiminin artışı çevresel bir kriz yaratmakta olup, sürdürülebilirlik için tüketimin azaltılması, kapsamlı atık yönetimi stratejilerinin benimsenmesi ve geri dönüşümün yaygınlaştırılması gerekmektedir (Nemeša vd.,2024). Tekstil ve moda dahil tüm tüketim göz önüne alındığında alanda yatırım yapılan başlıca konunun sürdürülebilirlik ve gelişim odaklı olduğu görülmektedir. (Gürcüm & Yüksel, 2012:49). Günümüzde doğanın kaynaklarını yenileme kapasitesi, insanlığın artan ve hızlanan tüketim talebine karşılık verememektedir. Özellikle moda sektöründe, günümüzde "hızlı moda" anlayışı çerçevesinde neredeyse her ay güncellenen koleksiyonlarla sürekli tüketime dayalı

bir üretim modeline dönüşmüştür (Öymen ve Kocabay,2024:118) Dünyada her yıl tahmini olarak 92 milyon ton tekstil atığı çıkmakta ve yine çok fazla çevre kirliliğine sebep olmaktadır, bu da üretim hızının ve adetlerinin artmasıyla normal değerlerin üzerinde hava kirlilikleri görülmektedir (Çetin & Tezcan, 2022:855). Hızlı moda düşük maliyet ve yüksek hızla kitlelere ulaşırken, artan atık ve kısa ömürlü ürünlerle sürdürülebilirliğe zarar vermektedir. Buna karşılık yavaş moda, kaliteli ve uzun ömürlü üretimi merkeze alarak çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla sürdürülebilirliği hedefleyen bir alternatif sunmaktadır (Onay ve Arslan,2023). Sürdürülebilir moda ilk olarak 1960'larda tüketicilerin giyim üretiminin çevre üzerindeki etkisinin farkına varması ve endüstrinin uygulamalarını değiştirmesini talep etmesiyle ortaya çıkmıştır (Jung & Jin, 2014:510-519). Eko-moda ilk başta olumsuz olarak algılansa da 1980'lerde/1990'larda ortaya çıkan kürk karşıtı kampanyalarla bu durum değişti, ardından 1990'ların sonlarında etik giysilere ilgi duyuldu. Etik moda, adil çalışma koşulları, sürdürülebilir bir iş modeli (Joergens,2006:365), organik ve çevre dostu malzemeler (Ismayilova & Silvius, 2021:54-80) sertifikalar ve izlenebilirlik ile (Henninger. 2015:6018) ilişkilidir.

Araştırmada tekstil alanında sürdürülebilirlik konusunun seçilmesinin temel nedenleri aşağıda açıklanan çevresel, etik ve toplumsal dinamiklere dayanmaktadır:

Artan tüketici bilinci de bu alandaki çalışmaları motive etmektedir. Günümüz tüketicileri, satın aldıkları tekstil ürünlerinin çevresel ve etik etkilerinin daha fazla farkına varmakta; bu farkındalık, moda endüstrisini çevre dostu ve sorumlu üretim modellerine yönelmeye zorlamaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir tekstil araştırmaları hem sektörün dönüşümüne katkı sağlamakta hem de çevresel ve toplumsal refahın geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Bu çalışma, lise düzeyinde görev yapan öğretmenlerin sürdürülebilirlik konusundaki bireysel tutumlarını ve bilinç düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel çıkış noktası, eğitimcilerin bireysel değer ve yaklaşımlarının, sürdürülebilirlik

kavramının eğitim ortamlarında yer bulması ve öğrencilerde çevresel farkındalık gelişimi açısından belirleyici bir rol oynayabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda, öğretmenlerin sürdürülebilirlik ilkelerine yönelik bilgi düzeyleri, tutumsal yaklaşımları ve bu yaklaşımları incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilecek bulguların, eğitim politikaları ve öğretmen yetiştirme programlarında sürdürülebilirlik temelli içeriklerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı ve öğretmenlerin bu alandaki rolünü daha görünür kılacağı öngörülmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmada öğretmenlerin sürdürülebilirlik konusundaki bireysel tutumlarının öğrenciler üzerindeki farkındalık yaratma potansiyelinin değerlendirilmesi için araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Sürdürülebilir tekstil ve geri dönüşüm konularında ne kadar bilgi sahibi oldukları, alışveriş tercihlerinde geri dönüşümden kazanılan ham maddeyle üretilen ürünleri tercih edip etmemeleri, geri dönüşüm hakkındaki bilgi ve tutumları, hızlı modaya bakış açıları, ambalaj ve etiketin sürdürülebilir tekstil ve geri dönüşüm açısından önemine dair bilgiye sahip olup olmadıkları ,onarma, kurtarma, dönüştürme gibi tüketici odaklı olan geri dönüşüm zincirine katkı sağlayacak davranışlarda bulunup bulunmadıkları, öğretmenlik yaptıkları kurumdaki öğrenci davranışlarının gözlemlenmesi sonucunda geri dönüşümün okul içindeki işleyişi, bu eğitimin yeterli olup olmadığı, öğrenci farkındalığı gibi konulardaki fikir ve tutumları incelenmiştir. Toplamda 200 ve üzeri katılımcıya ulaşmak amacıyla, Google Form aracılığıyla anket formu dağıtılmış ve bu sayede geniş bir öğretmen kitlesiyle etkileşim sağlanmıştır. Google Form ’un kullanımı, veri toplama sürecini kolaylaştırmış ve katılımcılara online bir ortam üzerinden rahatça yanıt verme olanağı sunarak, araştırmanın kapsayıcılığını artırmıştır.

Araştırmada evren, araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla ölçüm yapılması gereken tüm bireyler veya nesnelerden oluşan geniş bir topluluktur. Örneklem,

veri toplamak amacıyla incelenen evrenin belirli ve sınırlı bir bölümüdür (Garip,2023:5). Bu çalışmanın evreni, Türkiye'de farklı şehirlerdeki Bilfen Okulları'nda lise kademesinde görev alan öğretmenleri kapsamaktadır. Evren, araştırmanın genellemelerini ve sonuçlarını doğrudan etkileyen, üzerinde çalışılan konu ile ilgili olan tüm bireyleri içermektedir. Evreni belirlemek için yapılan seçim, öğretmenlik mesleğini fiilen yapan öğretmenler yapılmıştır. Evren öğretmenlik mesleğini fiilen yapan bireyleri temsil etmektedir. 2023-2024 öğretim yılında Türkiye'de lise kademesinde görev yapan 397000 civarında öğretmen olduğu bilinmektedir (MEB, 2025). Anket çalışması ise bu evrenden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen gönüllü 378 kişiyi içermektedir. Bu örneklem, evrenin bir yansıması olmaya çalışarak, öğretmenlerin sürdürülebilirlik konusundaki bilinç düzeylerini ölçmek ve bireysel tutumlarının öğrencilerde farkındalık yaratma potansiyelini değerlendirmek amacıyla çeşitli alt grupları içermektedir. Örneklem= n/N formülüne göre seçilmiştir. (Özen ve Gül, 2007:411)

Örneklem grubuna alınan lise öğretmelerinin %44'ünü erkekler, %56'sını ise kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %66,4'ü lisans düzeyinde, %31,0'lık bir kesim yüksek lisans derecesinde, %2,6'lık bir Doktora düzeyinde eğitim alan bireylerdir. Örneklemde katılımcıların yaşadıkları şehirlere göre dağılımı incelendiğinde, İstanbul %36,5, İzmir %14,0, Ankara %13,2, Antalya %10,1, Gaziantep %7,4, İskenderun %7,1, Kayseri %6,3 ve Bursa %5,3 oranında temsil edilmektedir. Örneklemde katılımcıların branşlarına göre dağılımı incelendiğinde, Matematik %18,8, Türk Dili ve Edebiyatı %13,0, Fizik %9,3, Biyoloji %8,5, Kimya %8,5, Rehberlik %6,9, İngilizce %6,6, Beden Eğitimi %5,6, Tarih %4,2, Coğrafya %4,0, Felsefe %2,9, Almanca %2,9, Din Kültürü %2,6, Bilgisayar %2,4, Görsel Sanatlar %1,9, Müzik %1,3 ve Fransızca %0,8 oranında temsil edilmektedir. Ankete katılanların medeni durumlarına göre dağılımı incelendiğinde, %70,9'u evli, %29,1'i ise bekâr olarak temsil edilmektedir. Katılımcıların çocuk sahipliğine göre dağılımı incelendiğinde, %38,9'u çocuğu olmadığını belirtirken, %35,2'si bir çocuğa

sahiptir. Katılımcıların %23,5'i iki çocuğa sahipken, %2,4'ü üç veya daha fazla çocuğa sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Lise seviyesinde ders veren öğretmenleri sürdürebilirlik hakkındaki davranışları, bilgilerini ve tüketici tutumlarını belirlemek amacı ile anket formu hazırlanmıştır. İlk bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, yaşadıkları şehir, eğitim durumu, medeni durumları, değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımları incelenmiştir. İkinci bölümde, 29 adet soru, öğretmenlerin sürdürülebilirlik algısını ölçmek amacıyla 5'li Likert ölçek modeline göre oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda anket yardımı ile elde edilen verilerin istatistiksel değerlendirilmesi bilgisayar ortamında SSPS 26 paket programından yararlanılarak hazırlanmıştır. Elde edilen verilerin türüne göre frekans, yüzde dağılım değerleri ve Ki-Kare testleri uygulanmıştır.

2.BULGULAR

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda elde edilen veriler ve yorumları aşağıda yer almaktadır. Çalışmada, Tablo 3 "Tekstil giyim ürünlerini yalnız ihtiyacım olduğu zaman satın alırım", Tablo 5 "Tekstil ürünlerinde sürdürülebilirlik hakkında bilgi sahibiyim" ve Tablo 9 "Sürdürülebilirliği destekleyen geri dönüştürülmüş tekstil ürünlerinin ambalajlarının da geri dönüşüme uygun olması gerektiğini düşünüyorum" ifadelerine ilişkin katılımcı görüşleri, cinsiyet değişkeni üzerinden Ki-Kare testi ile analiz edilmiştir. Cinsiyet, tüketici tutum ve davranışlarını biçimlendiren belirleyici sosyo-demografik değişkenlerden biri olup, sürdürülebilirlik kavramına yönelik toplumsal farkındalık düzeyinin anlaşılması açısından analize dahil edilmiştir.

Tablo 1. Ev Tekstil Ürünlerini Yalnız İhtiyacım Olduğu Zaman Satın Alırım Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	217	57,41
Kesinlikle katılıyorum	97	25,66
Katılmıyorum	47	12,43
Kesinlikle katılmıyorum	7	1,85
Kararsızım	10	2,65
Toplam	378	100,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi lise öğretmeninin katılmış olduğu ankette, Ev tekstil ürünlerini yalnız ihtiyacım olduğu zaman satın alırım sorusuna öğretmenlerin %57,41'i "katılıyorum" %25,66'sı "kesinlikle katılıyorum" katılımcıların yanıtının ihtiyaç doğrultusunda alışveriş eğiliminde olduklarını görmekteyiz.

Tablo 2. "Tekstil Giyim Ürünlerini Yalnız İhtiyacım Olduğu Zaman Satın Alırım" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	160	42,33
Kesinlikle katılıyorum	58	15,34
Katılmıyorum	93	24,60
Kesinlikle katılmıyorum	40	10,58
Kararsızım	27	7,14
Toplam	378	100,0

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan lise öğretmenlerinin %42,33'ü "katılıyorum" %15,34'ü kesinlikle katılıyorum yanıtını tekstil giyim ürünlerini ihtiyaçları doğrultusunda satın aldığını belirtmişlerdir. Bu yaklaşım, gereksiz tüketimin azaltılmasına ve doğal kaynakların korunmasına katkı sağlayabilir. Ancak, kararsız olan ve katılmayan katılımcıların da oranının yüksek olduğu dikkate alındığında, sürdürülebilir moda farkındalığının artırılması ve tüketicilerin bilinçlendirilmesi için daha fazla çalışma yapılması gerektiğini söylenebilir.

Tablo 3. "Tekstil Giyim Ürünlerini Yalnız İhtiyacım Olduğu Zaman Satın Alırım" Ki-Kare Testi Test Değerleri

	Değer	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık Düzeyi (Asimptotik Anlamlılık, 2 yönlü)
Pearson Ki-Kare	47,114[a]	4	,021
Olabilirlik Oranı	50,044	4	,013
Doğrusal-Doğrusal İlişki	44,236	1	,004
Geçerli Vaka Sayısı	378		

Hiçbir hücre (%0,0) beklenen değeri 5'in altında olan frekans içermemektedir. En düşük beklenen değer 11,79'dur.

Tablo 3.'te en düşük beklenen değerin 11,79 olarak hesaplanması, Ki-Kare testinin temel varsayımlarından biri olan "beklenen frekansların yeterli düzeyde olması" koşulunun sağlandığını göstermektedir. Beklenen frekansların yeterli olması, testin geçerliliğini ve elde edilen sonuçların istatistiksel açıdan güvenilirliğini desteklemektedir. Ayrıca p <0,05 olduğu için ihtiyaç halinde satın alma üzerinde durumu cinsiyet üzerinde anlamlı bir ilişki oluşturmuştur.

Tablo 4. "Tekstil Ürünlerinde Sürdürülebilirlik Hakkında Bilgi Sahibiyim" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	195	51,59
Kesinlikle katılıyorum	44	11,64
Katılmıyorum	58	15,34
Kesinlikle katılmıyorum	9	2,38
Kararsızım	72	19,05
Toplam	378	100,0

Tablo 4'te verilen cevaplar doğrultusunda araştırmaya katılan lise öğretmenlerinin %51,59'u "katılıyorum" cevabını vererek tekstil ürünlerinde sürdürülebilirlik hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Ancak, %15,34'lük bir kesim bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Bu verilere göre, tüketicilerin tekstil

ürünlerinin sürdürülebilirliği hakkında daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünebiliriz.

Tablo 5."Tekstil Ürünlerinde Sürdürülebilirlik Hakkında Bilgi Sahibiyim" Sorusunun Ki-Kare Testi Test Verileri

	Değer	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık Düzeyi (Asimptotik Anlamlı 2 yönlü)
Pearson Ki-Kare	13,447[a]	4	,009
Olabilirlik Oranı	13,540	4	,009
Doğrusal-Doğrusal İlişki	12,073	1	,001
Geçerli Vaka Sayısı	378		

1 hücre (%10,0) beklenen değeri 5'in altında olan frekans içermektedir. En düşük beklenen değer 3,93'tür.

Tablo 5 incelendiğinde, $p<0.05$'ten küçük olması, sürdürülebilirlik hakkında bilgi sahibi olmanın cinsiyet üzerinde anlamlı bir ilişki olduğunu gösterir. Diğer bir ifade ile yöneltilen soru cinsiyetler üzerinde farklı cevaplar alınmasına sebep olmuştur. %10'luk bir hücrede beklenen frekansın 5'ten büyük olması" kuralının hafif bir şekilde ihlal edilmiştir ancak minimum değer 3,93 olduğu için sonuç genel olarak geçerli kabul edilebilir.

Tablo 6. "Geri Dönüştürülmüş veya Organik Tekstil Ürünlerinin Daha Çevre Dostu Olduğunu Düşünüyorum" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	205	54,23
Kesinlikle katılıyorum	144	38,10
Katılmıyorum	9	2,38
Kesinlikle katılmıyorum	2	0,53
Kararsızım	18	4,76
Toplam	378	100,0

Tablo 6'da görüldüğü gibi ankete katılan öğretmenlerin geri dönüştürülmüş veya organik tekstil ürünlerinin daha çevre dostu olduğunu düşünüyorum ifadesi

sorusuna %54,23'ü "katılıyorum" şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu sonuç, tekstil endüstrisi ve tüketiciler arasında çevre dostu üretim ve tüketim trendlerinin arttığına işaret edebilir. Bununla birlikte, bu fikre %2,38'i "katılmadığını", %0,53'ü "kesinlikle katılmadığını" belirtmiştir ve bu da konu hakkında daha fazla farkındalık yaratma konusunda önem teşkil etmektedir. Bu sonuçlar, tekstil endüstrisi ve tüketiciler arasında çevre dostu üretim ve tüketim trendlerine yönelik daha fazla çalışmanın yapılması gerekmektedir.

Tablo 7. "Alışveriş Yaparken Çevreye Karşı Sürdürülebilirliği Destekleyen Firmaları Öncelikli Olarak Tercih Ederim" Anket Sonuçlarının Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	192	50,79
Kesinlikle katılıyorum	52	13,76
Katılmıyorum	60	15,87
Kesinlikle katılmıyorum	7	1,85
Kararsızım	67	17,72
Toplam	378	100,0

Tablo 7'de Ankete katılan öğretmenlerin %50,79'u "katılıyorum" %13,76'sı "kesinlikle katılıyorum" ifadesini tercih etmişlerdir. Sürdürülebilirliği destekleyen firmaları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Çevre bilincinin arttığını ve tüketicilerin alışveriş tercihlerinde çevresel faktörleri göz önünde bulundurduklarını düşünebiliriz. Diğer yandan, kararsız olan ve katılmayan katılımcıların toplam oranı (%33,59), bu konuda henüz bir fikirleri olmadığını veya bu faktörleri alışveriş tercihlerinde belirleyici olarak görmediklerinin işareti olarak düşünebiliriz. Bu sonuçlar, firmaların çevreye duyarlılıklarını artırmaları ve tüketicilere bu konuda daha fazla farkındalık yaratmaları gerektiğini açıkça göstermektedir.

Tablo 8. "Sürdürülebilirliği Destekleyen Geri Dönüştürülmüş Tekstil Ürünlerinin Ambalajlarınında Geri Dönüşüme Uygun Olması Gerektiğini Düşünüyorum" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	169	44,71
Kesinlikle katılıyorum	195	51,59
Katılmıyorum	5	1,32
Kesinlikle katılmıyorum	2	0,53
Kararsızım	7	1,85
Toplam	378	100,0

Tablo 8'de, Sürdürülebilirliği destekleyen geri dönüştürülmüş tekstil ürünlerinin ambalajlarının da geri dönüşüme uygun olması gerektiğini düşünüyorum sorusuna %47,71'i "katılıyorum", "%51,59'u kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıt verilmiş, ürün ambalajlarının da geri dönüşüme uygun şekilde üretilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ürün ambalajlarının geri dönüşüme uygun şekilde tasarlanması, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel koruma açısından kritik bir öneme sahiptir. Ambalaj atıklarının geri dönüşümü, atık yönetimi stratejilerinde temel bir bileşen olup, kaynakların verimli kullanımı ve çevresel ayak izinin azaltılması açısından büyük katkılar sağlamaktadır. Bu tür davranış tutumları, atık miktarını azaltacak, doğal kaynakların tükenmesini yavaşlatacak ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir geleceğe yönelik atılan bir adım olarak nitelendirilebilinir.

Tablo 9. "Sürdürülebilirliği Destekleyen Geri Dönüştürülmüş Tekstil Ürünlerinin Ambalajlarının Da Geri Dönüşüme Uygun Olması Gerektiğini Düşünüyorum" Sorusunun Ki-Kare Testi Test Değerlendirmesi

	Değer	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık Düzeyi (Asimptotik Anlamlı 2 yönlü)
Pearson Ki-Kare	5,761[a]	4	,218
Olabilirlik Oranı	6,081	4	,193
Doğrusal-Doğrusal İlişki	1,637	1	,201
Geçerli Vaka Sayısı	378		

6 hücre (%60,0) beklenen değeri 5'in altında olan frekans içermektedir. En düşük beklenen değer 0,87'dir.

Tablo 9'da cinsiyet değişkeni anlamında incelendiğinde, P-değerinin 0.05'ten küçük olması, analiz edilen değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösterir. Diğer bir ifade ile yöneltilen soru cinsiyetler üzerinde farklı cevaplar alınmasına sebep olmuştur. Yapılan Ki-Kare testi sonucunda, analizde yer alan 6 hücrenin (%60,0) beklenen frekans değeri 5'in altında kalmıştır. Ayrıca, en düşük beklenen değer 0,87 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, Ki-Kare testinin geçerliliği açısından ciddi bir sınırlılık oluşturmakta ve test varsayımlarının sağlanmadığını göstermektedir.

Tablo 10. "İkinci El Kıyafet Almayı Tercih Ederim" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	43	11,38
Kesinlikle katılıyorum	12	3,17
Katılmıyorum	164	43,39
Kesinlikle katılmıyorum	105	27,78
Kararsızım	54	14,29
Toplam	378	100,0

Tablo 10'da görüldüğü gibi ankete katılan öğretmenlerin %43,49'u "katılmıyorum", %27,78'si şeklinde yanıt vererek, "ikinci el kıyafet almayı tercih ederim" sorusuna olumsuz cevap vermişlerdir. İkinci el ürünlerin yeniden kullanımı hem ürünlerin hem de hammaddelerin ömrünü uzatmakta ve yeni ürün üretimine duyulan ihtiyacı azaltarak atık oluşumunu minimize etmektedir. Bu yaklaşım, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynamakta ve kaynakların daha verimli kullanılmasına katkı sağlamaktadır. Yalnız, ikinci el ürün alımında sürdürülebilirlik genellikle doğrudan bir motivasyon kaynağı olarak

görülmemektedir. Tüketiciler, çevresel faydaların farkında olsalar da bu durum satın alma kararlarını belirleyen temel etkenlerden biri olarak öne çıkmamaktadır.

Tablo 11. "Yıpranan Kıyafetlerimi Onararak Tekrar Kullanmayı Tercih Edebilirim" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	206	54,50
Kesinlikle katılıyorum	66	17,46
Katılmıyorum	50	13,23
Kesinlikle katılmıyorum	8	2,12
Kararsızım	48	12,70
Toplam	378	100,0

Tablo 11'de görüldüğü gibi ankete katılan lise öğretmenlerinin Yıpranan kıyafetlerimi onararak tekrar kullanmayı tercih edebilirim ifadesi sorusuna %54,50'si "katılıyorum, %17,46'sı "kesinlikle katılıyorum" cevabını vermişleridir. Basit tamir yöntemleriyle doğaya tonlarca tekstil atığının karışmasının önüne geçmek mümkündür. Katılımcıların, onarım ve iyileştirme süreçleri aracılığıyla geri dönüşüme doğrudan katkı sağladıkları söylenebilir.

Tablo 12. "Sürdürülebilir Kıyafet ve Diğer Tekstil Ürünlerini Bulmak Zor Değildir." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	100	26,46
Kesinlikle katılıyorum	17	4,50
Katılmıyorum	150	39,68
Kesinlikle katılmıyorum	23	6,08
Kararsızım	88	23,38
Toplam	378	100,0

Tablo 12'de ankete katılan lise öğretmenlerinin %39,68'si sürdürülebilir kıyafet ve diğer tekstil ürünlerini bulmak zor değildir sorusuna olumsuz cevap vermişlerdir. Bu doğrultuda; sürdürülebilir kıyafet ve diğer tekstil ürünlerini bulmak konusunda geniş kitlelere ulaşmak gerektiği sonucunu düşünebiliriz. Üretici firmaların sürdürülebilir ürünlerinin farkındalığını artırmak gibi stratejiler yer alabilir. Dijital platformlarda da reklam yaparak daha geniş kitlelere ulaşılabilir.

Tablo 13. "Sürdürülebilir Tekstil Ürünlerinin Fiyatlarının Yüksek Olması Kabul Edilebilir Bir Durumdur." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	63	16,67
Kesinlikle katılıyorum	19	5,03
Katılmıyorum	186	49,21
Kesinlikle katılmıyorum	63	16,67
Kararsızım	47	12,43
Toplam	378	100,0

Tablo 13'te ankete katılan lise öğretmenlerinin %49,21'i "katılmıyorum" ve %16,67'i "kesinlikle katılmıyorum" ifadeleri seçmişlerdir. Katılımcıların "kesinlikle katılmıyorum" ve "katılmıyorum" yanıtları, sürdürülebilir tekstil sektörü hakkında farkındalık seviyelerinin yeterli olmadığına işaret etmektedir. Sürdürülebilir tekstil ürünlerinin yüksek maliyeti, üretim sürecinde doğal kaynakların korunması, atık yönetimi ve işçi haklarının gözetilmesi gibi sürdürülebilirlik ilkelerine uygun hareket edilmesinden kaynaklanmaktadır. Sürdürülebilir tekstil ürünlerinin yüksek maliyeti, üretim sürecinde doğal kaynakların korunması, atık yönetimi ve işçi haklarının gözetilmesi gibi sürdürülebilirlik ilkelerine uygun hareket edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ürünler, geleneksel tekstil ürünlerine kıyasla daha yüksek kalite standartlarına sahiptir ve üretimde kullanılan çevre dostu yöntemler, uzun vadede hem ekonomik hem de ekolojik açıdan daha avantajlıdır. Sürdürülebilir

tekstil ürünlerinin maliyetini belirleyen en önemli faktör, bu yüksek standartların üretim sürecinin her aşamasında titizlikle uygulanmasıdır. Katılımcıların bu konudaki olumsuz görüşleri, sürdürülebilirlik kavramı ve sektördeki uygulamalar hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarının göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Tablo 14. "Sürdürülebilir Tekstil Ürünlerini Satın Almayı Tercih Edebilirim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	262	69,31
Kesinlikle katılıyorum	64	16,93
Katılmıyorum	9	2,38
Kesinlikle katılmıyorum	1	0,26
Kararsızım	42	11,11
Toplam	378	100,0

Tablo 14'te verilen bilgilere göre ankete katılan lise öğretmenlerinin %69,31'i "katılıyorum" ifadesini seçmişlerdir. Sürdürülebilir tekstil ürünlerini satın almayı tercih edebilirim ifadesi verilen cevaplara göre katılımcıların sürdürebilir tekstil ürünlerini almaya olumlu baktıkları düşünülmektedir.

Tablo 15. "Hazır Giyim Ürünleri Kolay Ulaşılabilir Olduğu İçin Geri Dönüşüme İhtiyaç Olmadığını Düşünüyorum" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	38	10 ,05
Kesinlikle katılıyorum	6	1,59
Katılmıyorum	186	49,21
Kesinlikle katılmıyorum	113	29,89
Kararsızım	35	9,26
Toplam	378	100,0

Tablo 15'te görüldüğü gibi ankete katılan lise öğretmenlerinin %49'21'i "katılmıyorum" %29,89'u ise "kesinlikle katılmıyorum ifadesini tercih etmişlerdir.

Verilen cevaplar doğrultusunda; hazır giyim sektöründe ürünlerin hızlı tüketiliyor olması çevre açısından olumsuz bir durumdur. Hazır giyim sektöründeki üretimi yavaşlatma adına ve kaynakları daha sınırlı şekilde kullanmak için geri dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı hazır giyim ürünlerinin kolay ulaşılabilir olmasının geri dönüşüm ihtiyacını ortadan kaldırmadığını düşünülmektedir.

Tablo 16. "Tekstil Ürünlerinin Kullanım Talimatına Uygun Kullanılmasının Giysinin Ömrünü Uzattığını Düşünüyorum" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	176	46 ,56
Kesinlikle katılıyorum	164	43 ,39
Katılmıyorum	18	4,76
Kesinlikle katılmıyorum	4	1,06
Kararsızım	16	4,23
Toplam	378	100,0

Tablo 16'da görüldüğü gibi ankete katılan lise öğretmenleri %43,39'u "katılıyorum" yanıtları, tekstil ürünlerinin kullanım talimatlarına uygun şekilde kullanılmasının giysilerin ömrünü uzattığı fikrini büyük oranda benimsediklerini göstermektedir. Bu sonuç, katılımcıların sürdürülebilir tekstil kapsamında, ürün etiketlerinde yer alan kullanım talimatlarının önemli bir rol oynadığının farkında olduklarını düşündürmektedir. Bakım etiketleri, giysilerin uzun ömürlü olmasını sağlamak amacıyla ürünün doğru şekilde kullanılması ve korunması için gerekli bilgileri içermektedir. Bu etiketlerde, giysinin malzeme yapısına ve üretim özelliklerine uygun bakım yöntemleri uluslararası standartlara dayalı sembollerle gösterilmektedir. Doğru bakım uygulamaları, tekstil ürünlerinin deformasyonunu önleyerek kullanım süresini uzatmakta ve dolayısıyla sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların kullanım

talimatlarına gösterdiği hassasiyet, sürdürülebilir moda ve çevre dostu tüketim anlayışının güçlenmesine yönelik önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Tablo 17. "Tekstil Ürünü Satın Alırken Geri Dönüşüm Yoluyla Üretilen Ürünleri Öncelikle Tercih Ederim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	148	39 ,15
Kesinlikle katılıyorum	25	6,61
Katılmıyorum	92	24,34
Kesinlikle katılmıyorum	6	1,59
Kararsızım	107	28,31
Toplam	378	100,0

Tablo 17'de görüldüğü gibi ankete katılan lise öğretmenlerinin %39,15'i "katılıyorum" seçeneğini seçmişlerdir. Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda geri dönüşüm döngüsü içinde hammaddenin geri dönüşüm malzemesi ile yapılmasının satın alma tercihlerinde öncelikli nedeni haline gelmesini vurgulayacak çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir. Tekstil ürünü satın alımında dikkat edilecek unsurlardan biri de kullanılan hammaddenin geri dönüşüm döngüsü içinde olmasıdır. Hammadde olarak geri dönüşüm malzemelerinden yapılmayan ürünlerin doğaya karışma süresinin binlerce yıl sürebilme sorunu oluşturmaktadır. Doğaya dönüşmeyen atıklar çevre kirliliğine sebebiyet vermektedir. Tekstil atıklarının dünya üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaya yardım etmenin yollarından biri, geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmış ürünleri tercih etmek ve satın almaktır.

Tablo 18. "Tekstil Ürünlerinde Bulunan İçerik Etiketlerinde Sürdürülebilirliğe Ait Açıklama ve Sembollerin Yeterli ve Etkili Olduğunu Düşünüyorum." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	106	28,04
Kesinlikle katılıyorum	29	7,69

Katılmıyorum	147	38,89
Kesinlikle katılmıyorum	15	3,97
Kararsızım	81	21,43
Toplam	378	100,0

Tablo 18'de görüldüğü gibi ankete katılan lise öğretmenlerinin, %38,89'u "katılmıyorum", şeklinde verdikleri yanıt doğrultusunda tüketicilerde etiket bilgilerine bakarak ürünleri satın alma alışkanlığının oluşması, ürünün geri dönüşüme kazandırılması açısından önemlidir. Özellikle ambalaj etiketlerine geri dönüşüm işaretinin konulması, sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması açısından önemli bir uygulamadır. Verilen cevaplara göre etiket üzerinde sürdürebilirliğe ait sembol ve açıklama kısmının yetersiz olduğu fikrinin ağır bastığını düşünebiliriz.

Tablo 19. "Geri Dönüşüm Yoluyla Kazanılmış Bir Ürün Almayı Tercih Etmeyebilirim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	72	19,05
Kesinlikle katılıyorum	10	2,65
Katılmıyorum	188	49,74
Kesinlikle katılmıyorum	50	13,23
Kararsızım	58	15,34
Toplam	378	100,0

Tablo 19'da görüldüğü gibi ankete katılan lise öğretmenlerinin %49,74'ü "katılmıyorum" şeklinde verdikleri yanıtla geri dönüşüm yoluyla kazanılmış bir ürün almayı tercih etmeyebilirim ifadesi, geri dönüşüm yoluyla kazanılmış bir ürün almayı tercih etmeyebilirim şeklindedir ve görünüşte olumsuz bir ifade gibi görünmektedir. Ancak, ifade gerçekte bir olumlu davranışın ifadesidir. Bu nedenle, katılımcıların geri dönüşüm yoluyla kazanılmış ürünleri tercih ettikleri ve sürdürülebilirlik bilincine sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 20. "Tekstil Ürünleri Satın Alırken Doğal İçerikli veya Geri Dönüşümlü Ürünler Almayı Tercih Ederek Gelecek Nesilleri Düşünürüm" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	227	60,05
Kesinlikle katılıyorum	90	23,81
Katılmıyorum	16	4,23
Kesinlikle katılmıyorum	1	0,26
Kararsızım	44	11,64
Toplam	378	100,0

Tablo 20 incelendiğinde ankete katılan lise öğretmenlerinin %60,05'i "katılıyorum" seçeneğini tercih edenlerin tekstil ürünleri satın alırken doğal içerikli veya geri dönüşümlü ürünler almayı tercih ederek gelecek nesilleri düşünürüm ifadeleri sürdürebilirlik kavramı için önem teşkil etmektedir. Katılımcıların doğal içerikli veya geri dönüşümlü ürünleri tercih ederek gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanıdığı ve bu şekilde bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecekteki kaynakların tükenmesini önleme çabası gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu, sürdürülebilirlik kavramının temel öğelerinden biri olan gelecek nesillere duyarlılık ve sorumluluk bilincinin katılımcılar tarafından önemsendiğini ve davranışlarına yansıttıklarını görmekteyiz.

Tablo 21. "Okullarda Verilecek Sürdürülebilirlik Eğitiminin Sürdürülebilirliğe Karşı Farkındalığı Arttıracağını Düşünüyorum." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	172	45,50
Kesinlikle katılıyorum	184	48,68
Katılmıyorum	10	2,65
Kesinlikle katılmıyorum	1	0,26
Kararsızım	11	2,91
Toplam	378	100,0

Tablo 21 incelendiğinde ankete katılan lise öğretmenlerinin %48,68 "kesinlikle katılıyorum" ve %45,50'si "katılıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Lise öğretmenlerine yapılan bu ankette, okullarda verilen sürdürebilirlik eğitimlerinin yetersiz kaldığını, zorunlu ders olarak müfredatta yer alması halinde farkındalığın artacağını düşünmektedirler.

Tablo 22. "Sürdürülebilirlik ve Geri Dönüşüm Konularında Yeterli Duyarlılığa Sahip Olduğumu Düşünüyorum." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	200	52,91
Kesinlikle katılıyorum	42	11,11
Katılmıyorum	50	13,23
Kesinlikle katılmıyorum	5	1,32
Kararsızım	81	21,43
Toplam	378	100,0

Tablo 22 incelendiğinde ankete katılan lise öğretmenlerinin %52,91 "katılıyorum" seçeneğini tercih etmiştir büyük oranı kişisel olarak yeterli duyarlılığa sahip olduğunu düşünmektedir.

Tablo 23. "Satın Alacağım Tekstil Ürününün Üretiminde Kullanılan Hammadde İçeriklerine Dikkat Ederim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	208	55,03
Kesinlikle katılıyorum	86	22,75
Katılmıyorum	39	10,32
Kesinlikle katılmıyorum	6	1,59
Kararsızım	39	10,32
Toplam	378	100,0

Tablo 23'te ankete katılan lise öğretmenlerinin %55,03'ü katıldıkları seçeneğini tercih etmelerini satın alınan ürünlerin hammadde içeriğine dikkat etmesi katılımcıların çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik konularında önemli bir farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 24. "Büyük Tekstil Markalarının Sürdürülebilirlik ile İlgili Farkındalık Çalışmalarını Yeterli Buluyorum." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	36	9,52
Kesinlikle katılıyorum	8	2,12
Katılmıyorum	216	57,14
Kesinlikle katılmıyorum	46	12,17
Kararsızım	72	19,05
Toplam	378	100,0

Tablo 24 incelendiğinde ankete katılan lise öğretmenlerinin %57,14'ü katıldıklarını seçeneğini tercih etmelerinin büyük tekstil markalarının sürdürülebilirlik ile ilgili farkındalık çalışmalarını yeterli bulduğundan dolayı olduğu düşünülmektedir. Covid-19 pandemisinin, insanların dışarıya çıkamadığı dönemlerinde doğa, kendini yenileyerek tüm insanlığa; siz olmasınız da ben yaşarım mesajını net bir şekilde vermiştir. Bu doğrultuda bir sonraki nesli düşünülerek harekete geçilmesi gerektiği bilinci taşıyan moda markalarının sayısı artmıştır.

Tablo 25. "Çalıştığım Okulda Geri Dönüşüm Konusunda Öğrencilerin Bilgi Sahibi Olduğunu Düşünüyorum." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	132	34,92
Kesinlikle katılıyorum	15	3,97
Katılmıyorum	108	28,57
Kesinlikle katılmıyorum	31	8,20
Kararsızım	92	24,34

Toplam	378	100,0

Tablo 25 incelendiğinde ankete katılan lise öğretmenlerinin %34,92'si "katıldıklarını" seçeneğini tercih etmelerini çalıştıkları okulda geri dönüşüm konusunda öğrencilerin bilgi sahibi olduğunu yeterli bulduğunu düşünebiliriz. Geri dönüşüm düşüncesinin, erken çocukluk döneminden itibaren okul öncesinden lise düzeyine kadar tüm derslerde bir yöntem olarak ele alınması, bu bilincin günlük yaşama kazandırılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Erken yaşlarda edinilen bu tutum, bireylerin çevresel sürdürülebilirliğe yönelik duyarlılığını artırarak, kalıcı davranış değişikliklerine katkıda bulunmaktadır.

Tablo 26. "Tekstil Ürünlerini Satın Alırken Yalnızca Fiyatına Dikkat Ederim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	39	10,32
Kesinlikle katılıyorum	10	2,65
Katılmıyorum	263	69,58
Kesinlikle katılmıyorum	39	10,32
Kararsızım	27	7,14
Toplam	378	100,0

Tablo 26 incelendiğinde ankete katılan lise öğretmenlerinin %69,58'si "kesinlikle katılmadıkları" seçeneğini tercih etmelerini Katılımcıların tekstil ürünü alırken sadece fiyatına bakmadıklarını, bazı değerleri göz önünde bulundurdukları fikrini düşünebiliriz. Tekstil ürünlerini satın alırken dikkat etmemiz gereken bazı önemli maddeler bulunmaktadır. Ürünün kalitesi, hangi malzemeden yapıldığı, beden ve uygunluğu, marka güvenilirliği ve fiyat ve bütçe olarak sıralandırabiliriz.

Tablo 27. "Tekstil Giyim Ürünü Satın Alırken Tercih Ettiğim Markanın Prestijine Dikkat Ederim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	152	40,21
Kesinlikle katılıyorum	25	6,61
Katılmıyorum	138	36,51
Kesinlikle katılmıyorum	27	7,14
Kararsızım	36	9,52
Toplam	378	100,0

Tablo 27'de, ankete katılan lise öğretmenlerinin %40,21'inin "katılıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. Bu sonuç, tekstil giyim ürünü satın alırken tercih edilen markanın prestijinin tüketici tutumlarında önemli bir parametre olduğunu göstermektedir. Marka prestijinin önemi ürün satın alırken dikkate alınması gereken bir faktördür. Tüketiciler, markanın prestijini genellikle ürün kalitesi, güvenilirlik ve itibarla ilişkilendirir. Bu nedenle, bir ürünün markası, satın alma kararlarını doğrudan etkileyebilir. Bununla birlikte, yalnızca marka prestijine odaklanmak, ürünün gerçek kalitesi veya diğer önemli faktörler göz ardı edildiğinde yanlış bir karar alınmasına neden olabilir. Bu sebeple, marka prestiji, diğer faktörlerle birlikte değerlendirilerek satın alma sürecinde dikkate alınmalıdır.

Tablo 28. "Satın Alacağım Tekstil Ürünlerinde Öncelikli Tercihim Güncel Modaya Uygun Bir Ürün Olmasıdır." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	79	20,90
Kesinlikle katılıyorum	24	6,35
Katılmıyorum	194	51,32
Kesinlikle katılmıyorum	40	10,58
Kararsızım	41	10,85
Toplam	378	100,0

Tablo 28 incelendiğinde, ankete katılan lise öğretmenlerinin %51,32'si "kesinlikle katmıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 29. "Kullanılmış ve Yıpranmış Giysilerimi Tekstil Geri Dönüşüm Kumbarasına Atmayı Tercih Edebilirim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	198	52,38
Kesinlikle katılıyorum	138	36,51
Katılmıyorum	14	3,70
Kesinlikle katılmıyorum	5	1,32
Kararsızım	14	6,08
Toplam	378	100,0

Tablo 29 incelendiğinde, ankete katılan lise öğretmenlerinin %52,38'i "katılıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. Tüketici sonrası tekstil atığı, tüketicinin bir giysiyi artık giymeyip çöpe attıktan sonra ortaya çıkan atığa denir. Sürdürülebilir moda için geri dönüşüm dolapları önemli bir yere sahiptir. Sıfırdan yeni ürünler üretmek yerine, geri dönüştürülen malzemelerin kullanımı teşvik edilir.

Tablo 30. "Kullanılmış ve Yıpranmış Tekstil Ürünlerimin Onarımını Yaparak Tekrar Kullanabilirim" Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	209	55,29
Kesinlikle katılıyorum	68	17,99
Katılmıyorum	48	12,70
Kesinlikle katılmıyorum	3	0,79
Kararsızım	50	13,23
Toplam	378	100,0

Tablo 30 incelendiğinde, ankete katılan lise öğretmenlerinin %52,29'u "katılıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. Katılımcıların kurtarma, onarım ve tamir

işlemlerini tercih etmeleri sürdürülebilir tekstil ve geri dönüşüm alanlarına olumlu bir katkı sağladıklarını düşünebiliriz.

Tablo 31. "Kullanılmış Tekstil Ürünlerimin Geri Dönüşümünü Yapmadan Doğrudan Çöpe Atabilirim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	19	5,03
Kesinlikle katılıyorum	7	1,85
Katılmıyorum	191	50,53
Kesinlikle katılmıyorum	135	35,71
Kararsızım	26	6,88
Toplam	378	100,0

Tablo 31 incelendiğinde, ankete katılan lise öğretmenlerinin %50,03'ü "katılmıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. Katılımcıların kurtarma, onarım ve tamir işlemleri seçeneklerinden en az birini uyguladığı ve katkıda bulunduğunu düşünebiliriz.

Tablo 32. "Tekrar Kullanmayacağım Tekstil Ürünlerini Dolabımda Saklamayı Tercih Ederim." Sorusunun Frekans ve Yüzde Dağılım Verileri

	Frekans	Yüzde değeri
Katılıyorum	41	10,85
Kesinlikle katılıyorum	12	3,17
Katılmıyorum	196	51,85
Kesinlikle katılmıyorum	75	19,84
Kararsızım	54	14,29
Toplam	378	100,0

Tablo 32'de, ankete katılan lise öğretmenlerinin %51,85'i "katılmıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. Katılımcıların kurtarma, onarım ve tamir işlemlerini tercih etmeleri sürdürülebilir tekstil ve geri dönüşüm alanlarına olumlu bir katkı sundukları düşünülmektedir. Tekstil ve giyim sektöründe ortaya çıkmış sürdürülebilirlik

yaklaşımlarının içinde kullanılmayan ürünleri yeniden dönüştürme, yeniden kullanım (reuse), yeniden giyim (rewear), kurtar (rescue), yeniden keşif (reinvent), başka amaca uygun hale getir (repurpose), onar (repair), azalt (reduce) ve değerlendir (reclaim) şeklinde sıralanır. Dolapta saklanmayan giysilerin belirtilen aşamalardan herhangi birisini uyguladıklarını, yeniden değerlendirilmesi için sürdürülebilir bir moda döngüsü oluşturmak adına kaynakların verimli kullanılmasını ve atık miktarını azaltmak için bu döngüye dahil oldukları öngörülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Sürdürülebilirlik kavramının gelişimi ve hayata tam olarak geçirilebilmesi için günümüz tüketici ve üretici profilinin bilinçlenmesi, sivil toplum kuruluşlarının etkin katılımı, eğitimci ve öğrencilerin bilinçlendirilmesi, okul öncesi kademesinden başlayarak gündelik hayata entegre edilmesi, hükûmetlerin olumlu yaklaşımlarını da kapsayan bir zincir oluşturmak gerekmektedir. Sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm için bütün paydaşların çabalarının ortak sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Aile içinde eğitimine başlayan çocuk, okul öncesi eğitim ile okula ilk adımını atar. Öğretmenlerinin yardımı ile bulunduğu dünyayı kavrama beceresini elde eder. Öğretmenlerinin kişisel tutumlarını gözlemleyerek kendi davranışlarını şekillendirir. Bu durum, öğrencilerin öğretmenlerini taklit ederek benzer davranışları sergileme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Bu çalışmada lise öğretmenlerinin; sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm hakkındaki kişisel bilgilerinin de tüketici davranışlarına yansıdığını düşünebiliriz. Günlük hayatlarında da “yeşil tüketici” davranışları sergiledikleri anlaşılmaktadır. Yeşil tüketici terimi; tüketim alışkanlıklarının çevresel etkilerini ve sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini göz önünde bulunduran, çevre dostu ürünleri tercih eden ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını benimseyen bireyleri ifade etmektedir.

- Gerçekleştirilen çalışma kapsamında, katılımcıların %42,33’ü, “Tekstil giyim ürünlerini yalnızca ihtiyaç duyduğumda satın alırım” ifadesine katıldıklarını, %51,59’u, “Tekstil ürünlerinde sürdürülebilirlik hakkında bilgi sahibiyim”

ifadesine katıldıklarını, %54,23'ü, "Geri dönüştürülmüş veya organik tekstil ürünlerinin daha çevre dostu olduğunu düşünüyorum" ifadesine katıldıklarını aktarmışlardır.

- Çalışma dahilindeki katılımcıların %50,79'u, "Alışveriş yaparken çevreye karşı sürdürülebilirliği destekleyen firmaları öncelikli olarak tercih ederim" ifadesine katıldıklarını ifade etmiştir. "Sürdürülebilirliği destekleyen geri dönüştürülmüş tekstil ürünlerinin ambalajlarının da geri dönüşüme uygun olması gerektiğini düşünüyorum" ifadesine katılımcıların %47,71'i katıldıklarını, %51,59'u ise kesinlikle katıldıklarını ifade etmiştir.
- Öğretmenlerin %43,49'u, "İkinci el kıyafet almayı tercih ederim" ifadesine katılmadıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların %54,50'si, "Yıpranan kıyafetlerimi onararak tekrar kullanmayı tercih edebilirim" ifadesine katıldıklarını, %17,46'sı ise kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir.
- Sürdürülebilir kıyafet ve diğer tekstil ürünlerini bulmak zor değildir" ifadesine katılımcıların %39,68'i katılmadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %49,21'i, "Sürdürülebilir tekstil ürünlerinin fiyatlarının yüksek olması kabul edilebilir bir durumdur" ifadesine katılmadıklarını, %16,67'si ise kesinlikle katılmadıklarını ifade etmiştir.
- Çalışmaya katılanların %43,39'u, "Tekstil ürünlerinin kullanım talimatına uygun kullanılmasının giysinin ömrünü uzattığını düşünüyorum" ifadesine katıldıklarını belirtmiştir. Tekstil ürünü satın alırken geri dönüşüm yoluyla üretilen ürünleri öncelikli tercih ederim" ifadesine katılımcıların %39,15'i katıldıklarını ifade etmiştir.
- En fazla oranla Katılımcıların %60,05'i, "Tekstil ürünleri satın alırken doğal içerikli veya geri dönüşümlü ürünler almayı tercih ederek gelecek nesilleri düşünürüm" ifadesine katıldıklarını belirtmiştir. Bu durum öğretmenlerin hammadde konusundaki tercihlerinin çevre bilinci doğrultusunda odaklandığını ifade etmektedir.

- En az oranla yanıtlanan soruda, Katılımcıların %34,92'si, "Çalıştığım okulda geri dönüşüm konusunda öğrencilerin bilgi sahibi olduğunu düşünüyorum" ifadesine katıldıklarını belirtmiştir. Bu cevaba istinaden sürdürülebilirlik ile ilgili eğitimlerin arttırılması ve farkındalık oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.
- Katılımcıların %69,58'i, "Tekstil ürünlerini satın alırken yalnızca fiyatına dikkat ederim" ifadesine kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. Bir diğer çok yüksek oranda cevap alan soruda, Katılımcıların %69,58'i, "Tekstil ürünlerini satın alırken yalnızca fiyatına dikkat ederim" ifadesine kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. Bu cevap ile öğretmenlerin ekonomik unsurları ön planda tuttuğu ve sürdürülebilirlik ile ilişkilendirme konusunu ikinci planda düşündüğü öne çıkmaktadır. Katılımcıların %40,21'i, "Tekstil giyim ürünü satın alırken tercih ettiğim markanın prestijine dikkat ederim" ifadesine katıldıklarını ifade etmiştir.
- Ev tekstili ürünlerini sadece ihtiyacım olduğunda satın alıyorum" sorusunda p değeri 0,05 anlamlılık düzeyinden daha küçüktür ($p < 0,05$), bu da analiz edilen cinsiyet değişkeni ile yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. "Tekstil giyim ürünlerini sadece ihtiyacım olduğunda satın alıyorum" ve "Tekstil ürünlerinde sürdürülebilirlik konusunda bilgi sahibiyim" sorularında da benzer şekilde örneklemdeki cinsiyet değişkeninin bağımlı olduğu ve rastgele bir dağılım göstermediği görülmüştür.

Sonuç olarak, gerçekleştirilen çalışma kapsamında, lise öğretmenlerinin sürdürülebilirlik ile ilgili farkındalıklarını analiz etmek için, tekstil sürdürülebilirlik algısının eğitim, cinsiyet, yaş, branş gibi çeşitli demografik faktörler üzerinden anlaşılabileceği istatistiksel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışma, katılımcıların tekstil ürünleri satın alma tercihleri, sürdürülebilirlik bilinci ve geri dönüşüm konusundaki tutumlarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Öz-

bildirim temelli veriler, katılımcıların kendilerini olumlu gösterme eğilimleri nedeniyle sosyal beğenirlik yanlılığına açık olabilir. Ayrıca, bu çalışmada elde edilen verilerin analizi araştırmacının yorumu doğrultusunda gerçekleştirilmiştir; dolayısıyla farklı araştırmacılar benzer verileri farklı şekillerde yorumlayabilir. Bulgular, katılımcıların önemli bir kısmının tekstil ürünlerini yalnızca ihtiyaç duyduklarında satın aldığını ve sürdürülebilir tekstil ürünlerine yönelik farkındalığa sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, çevre dostu ürünleri tercih etme eğiliminde olan katılımcıların, geri dönüşümle üretilen ürünlerin ambalajlarına da dikkat ettiği ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığın artırılmasının önemi, özellikle okullarda sürdürülebilirlik eğitiminin gerekliliği vurgulanarak bir kez daha öne çıkmıştır. Ancak, katılımcıların ekonomik unsurları ön planda tuttuğu ve fiyat gibi faktörlerin sürdürülebilirlik bilincine kıyasla daha etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bireylerin birçok akademik çalışmada (Öner, 2023:2021; Tiber ve Yücel, 2018:969; Şahinkoç ve Öncel, 2022:371) sürdürülebilirlik konusundaki farkındalıklarının artmakta olduğu görülmektedir. Bu çalışma, literatürü destekler nitelikte, sürdürülebilir tekstil ürünlerinin erişilebilirliğinin artırılması, fiyatlandırma stratejilerinin gözden geçirilmesi ve sürdürülebilirlik bilincinin yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmektedir.

4.ÖNERİLER

Gerçekleştirilen çalışmanın bulguları ışığında, sürdürülebilirlik bilincinin artırılması ve çevre dostu tekstil ürünlerinin tercih edilmesine yönelik çeşitli adımlar önerilmektedir. Bu öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

- Eğitim kurumlarında, öğretmenlere ve öğrencilere yönelik, atık yönetimi ve geri dönüşüm, yenilenebilir enerji, su tasarrufu ve yönetimi, doğal kaynakları koruma, karbon ayak izi azaltma, iklim değişikliği farkındalığı gibi sürdürülebilirlik temalı eğitimlerin ve projelerin yaygınlaştırılması sağlanabilir. Müfredata ders içeriği olarak eklenebilir.

- Öğretmenlerin sürdürülebilirlik konusundaki bireysel tutumlarının öğrenciler üzerindeki etkisini daha sağlıklı değerlendirebilmek için ilerleyen çalışmalarda nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma desenli araştırmalara yer verilmesi önerilmektedir. Nicel düzeyde, öğretmen ve öğrencilere uygulanacak ölçekler aracılığıyla çevresel farkındalık, tutum ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak analiz edilebilir. Nitel açıdan ise, öğrenci görüşmeleri, odak grup tartışmaları ve sınıf içi gözlemler yoluyla öğretmen tutumlarının öğrenci algısına ve davranışlarına yansımaları daha derinlemesine incelenebilir. Bu tür çok boyutlu yaklaşımlar, sürdürülebilirlik eğitiminin etkililiği konusunda daha kapsamlı ve geçerli sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

- Basit bir yapay zekâ modeli tasarlayarak çevre sorunlarını analiz etme sağlanabilir. Örneğin, atık yönetimi optimizasyonu sağlayabilen ve doğayı koruma yöntemlerini öneren bir chatbot geliştirilebilir.

- Günlük kullanılan ürünlerin yaşam döngüsünü analiz eden bir araştırma yapılabilir. Bir tekstil materyali örnek alınarak tüm malzeme süreci incelenebilir ve daha çevre dostu alternatifler öğrencilere tanıtılabilir.

Bu öneriler, öğretmenlerin bireysel tutumlarını olumlu yönde geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda öğrenciler ve topluma bu bilinci aşılamak için önemli adımlar oluşturabilir. Ayrıca gelecekte yapılacak sürdürülebilir tekstil araştırmalarına ve geri dönüşüm sektörüne öngörü oluşturabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 29.01.2025 tarihli ve 01 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Bailey, K., Basu, A., & Sharma, S. (2022). The environmental impacts of fast fashion on water quality: a systematic review. Water, 14(7), 1073.

Carey, L., & Cervellon, M.-C. (2014). Ethical fashion dimensions: Pictorial and auditory depictions through three cultural perspectives. Journal of Fashion Marketing and Management, 18*(4), 483*–506.

Çetin, L., & Tezcan, H. (2022). Geri Dönüşüm Kumaşlarla Giyim *Koleksiyonu.* Social Sciences Studies Journal (SSSJournal, 8 (95), 852–861.

Garip, S. (2023). Sosyal Bilimlerde Nicel Araştırma Geleneği Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. International Journal of Social Science Research, 12(1), 1-19.

Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, *3*(3), 196-215.

Gürcüm, B. H., & Yüksel, C. (2012). Moda Sektörünü "Yavaşlatan" Eğilim: Eko Moda ve Moda'da Sürdürülebilirlik. 1. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu, 48-51.

Henninger, C. E. (2015). Traceability the new eco-label in the slow-fashion industry? - Consumer perceptions and micro-organisations responses. Sustainability, *7*, 6011-6032.

Ismayilova, A. & Silvius, G. (2021). Cradle-to-Cradle in Project Management: A Case Study. International Journal of Circular Economy and Waste Management (IJCEWM, 1*)*(1), 54-80.

Joergens, C. (2006). Ethical fashion: Myth or future trend? Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 10*(3), 360–371.

Jung, S., & Jin, B. (2014). A theoretical investigation of slow fashion: Sustainable future of the apparel industry. International Journal of Consumer Studies, *38*(5), 510–519.

MEB. (2025),2023-2024 Eğitim Öğretim İstatistikleri**,** *Erişim Tarihi: 14.02.2025,* https://www.meb.gov.tr/

Nemeša, I., Pešić, M., & Bozoki, V. (2024). MECHANICAL RECYCLING OF TEXTILE WASTE. Textile Industry/Tekstilna Industrija, 72(4).

Onay, İ., & Arslan, İ. K. (2023). Moda Giyim Sektöründe Sürdürülebilirlik Arayışları; Yavaş Moda'nın Yükselişi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(46), 311-332. https://doi.org/10.46928/iticusbe.1200641

Öner E. (2023). Tüketici Sonrası Tekstil Atıklarının Geri Dönüşümüne Yönelik Tüketici Tutumlarının İncelenmesi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(3): 2009-2022.

Öymen, G., & Kocabay-şener, N. (2024). Döngüsel Ekonominin Moda Sektöründeki Rolü. İletişim Çalışmaları Dergisi, 10(2), 116-137.

Özen, Y., & Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimlerinde evren-örneklem sorunu. KKEFDI] OKKEF, 1.

Öztürk, M. (2017). Sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim: Kuramsal çerçeve, tarihsel gelişim ve uygulamaya dönük öneriler. İlköğretim Online, 16(4), 1–11.

Şahinkoç, E. M., Aydın, S., & Öncel, K. (2022). Türkiye'de Ekolojik Moda İçin Marka Yaratılması: Swot Analiziyle Durum Değerlendirilmesi. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 6(3), 359-377.

Tiber, B., & Yücel, S. (2018). Hazır Giyim Endüstrisinde Çalışan Tasarımcıların Sürdürülebilir Modaya Yönelik Yaklaşımları. Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi, 20(60), 955-971.

Wikipedia. (2024). Sürdürülebilirlik. *Erişim tarihi: 01.01.2025*, https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

An estimated 92 million tons of textile waste is generated in the world every year and causes a lot of environmental pollution, which causes air pollution above normal values with the increase in production speed and quantities (Çetin & Tezcan, 2022:855). With the effect of globalization and intense competition, the fashion industry deeply affects both consumption habits and environmental balance. While fast fashion reaches the masses at low cost and high speed, it harms sustainability with increased waste and short-lived products. This study aims to evaluate the potential of high school teachers' individual attitudes toward sustainability in the field of textile and fashion design to reflect in their behaviour within the school environment, thereby creating awareness among students. Additionally, it seeks to anticipate how the sustainable practices adopted by teachers in their personal lives might influence the values they pass on to students. By examining the impact of teachers' individual attitudes toward textile sustainability on students, the study aims to contribute to enhancing environmental awareness and a sense of responsibility in education.

Method

In the study, a questionnaire form prepared by the researcher was used to evaluate the potential of teachers' individual attitudes toward sustainability to create awareness among students. The questionnaire aimed to assess the participants' knowledge of sustainable textiles and recycling, whether they prefer products made from recycled raw materials in their shopping choices, their knowledge and attitudes about recycling, their perspectives on fast fashion, and their awareness of the importance of packaging and labelling in the context of sustainable textiles and

recycling. It also explored whether participants engaged in consumer-driven recycling behaviours such as repairing, salvaging, and transforming, their observations of student behaviour related to recycling in the institutions where they teach, the functioning of recycling processes within the school, the sufficiency of this education, and their opinions and attitudes regarding student awareness on these topics.

In the first section, the frequency and percentage distributions of participants' demographic variables, such as age, gender, city of residence, educational background, marital status, and parenthood, were examined. In the second section, a pool of survey items was prepared following the survey development processes outlined by Anderson (1990). From this pool, 16 appropriate questions were selected and designed using a 5-point Likert scale model to measure students' reasons for choosing the textile and fashion design department. Participants responded using a scale consisting of five options: “agree,” “strongly agree,” “disagree,” “strongly disagree,” and “neutral.” The 5-point Likert model was chosen to offer participants more options and increase reliability. A neutral response option was included to allow participants to refrain from providing a definitive answer if desired. The statistical evaluation of the data collected through the survey was conducted using the SPSS 26 software package. Based on the type of data obtained, frequency and percentage distribution values were analyzed, and cross-tabulations were created by comparing related questions.

Findings

Teachers actively practicing the teaching profession were chosen as the population for this study, representing individuals currently working in teaching roles. The survey study included a random sample of 378 individuals selected from this population. Among the high school teachers in the sample group, 44% were male, and 56% were female. Of the participants, 66.4% had a bachelor’s degree, 31.0% held a master’s degree, and 2.6% had a doctoral degree. When analyzing the distribution of participants based on the cities they lived in, Istanbul accounted for 36.5%, İzmir for 14.0%, Ankara for 13.2%, Antalya for 10.1%, Gaziantep for 7.4%, İskenderun for 7.1%, Kayseri for 6.3%, and Bursa for 5.3%. Regarding the distribution of participants by their teaching fields, Mathematics represented 18.8%, Turkish Language and Literature 13.0%, Physics 9.3%, Biology 8.5%, Chemistry 8.5%, Guidance 6.9%, English 6.6%, Physical Education 5.6%, History 4.2%, Geography 4.0%, Philosophy 2.9%, German 2.9%, Religious Education 2.6%, Computer Science 2.4%, Visual Arts 1.9%, Music 1.3%, and French 0.8%.
For the question "I only purchase home textile products when I need them," the p-value is smaller than the significance level of 0.05 ($p < 0.05$), indicating a statistically significant relationship between the analyzed gender variable and the

responses. For the questions "I only purchase textile clothing products when I need them" and "I am knowledgeable about sustainability in textile products," it was similarly observed that the gender variable in the sample is dependent and does not exhibit a random distribution.

Conclusion and Discussion

The highest proportion of participants, 60.05%, stated that they agree with the statement, "When purchasing textile products, I prefer natural or recycled products with future generations in mind." This indicates that teachers' preferences regarding raw materials are focused on environmental awareness. Similarly, 54.50% of participants stated that they agree with the statement, "I prefer to repair and reuse my worn-out clothes," while 17.46% indicated that they strongly agree. The high response rate to this question demonstrates that educators with a strong awareness of recycling are prevalent. In another question that received a very high response rate, 69.58% of participants stated that they strongly disagreed with the statement, "When purchasing textile products, I only pay attention to the price." This response highlights that teachers prioritize economic factors while considering the relationship with sustainability as a secondary concern. In the question with the lowest response rate, 34.92% of participants stated that they agree with the statement, "I think students in my school are knowledgeable about recycling." Based on this response, it is suggested that sustainability-related education should be increased, and efforts to raise awareness should be prioritized.

As a result, within the scope of the conducted study, a statistical analysis was carried out to analyze high school teachers' awareness of sustainability, demonstrating that the perception of textile sustainability can be understood through various demographic factors such as education, gender, age, and subject area.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 17.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1477472
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Özer, S. (2025). ELT Students' Reflections on Reading and Writing Course at Preparatory Class. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 171-203.

ELT STUDENTS' REFLECTIONS ON READING AND WRITINGCOURSE AT PREPARATORY CLASS*

Selda ÖZER**

Abstract

The study aimed to analyze ELT students' reflections on reading and writing course at preparatory class. Case study design and convenient sampling technique were used. Fifteen ELT students participated in the focus group interviews voluntarily in which a semi-structured interview form was used. The data were analyzed using content analysis. The students' reflections were grouped into four themes as objectives and outcomes, content and materials, learning experiences and evaluation process. The findings of the study indicated that the outcomes of the instruction in preparatory class mostly met the students' expectations, and the objectives of the course were reached. The majority of the students declared that they were satisfied with the content and materials. The students expressed their satisfaction with the classroom atmosphere, learning experiences and evaluation process. The research findings were discussed in the light of the literature, and recommendations were made for curriculum/syllabus designers, instructors and researchers.

---

* Ethics committee permission was received for the research from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, dated 26.12.2023 and registration number 2023.15.333.
This article was presented orally in 1st International Cappadocia ELT Conference (CAPELT 2023) on 1st and 2nd of September 2023.

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, sozer@nevsehir.edu.tr, Nevşehir/Türkiye

Anahtar Kelimeler Keywords: *ELT students, preparatory class, prospective teachers of English, reading and writing course, reflection.*

İNGİLİZCE ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN HAZIRLIK SINIFINDAKİ OKUMA VE YAZMA DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Öz

Bu çalışmanın amacı, İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin hazırlık sınıfındaki okuma ve yazma dersine ilişkin görüşlerini incelemektir. Durum çalışması deseni ve kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanıldığı odak grup görüşmelerine on beş öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Öğrencilerin görüşleri, öğrenme hedefleri ve çıktıları, içerik ve materyaller, öğrenme deneyimleri ve değerlendirme süreci olmak üzere dört tema altında gruplanmıştır. Araştırmanın bulguları, hazırlık sınıfındaki öğrenme çıktılarının çoğunlukla öğrencilerin beklentilerini karşıladığını ve dersin hedeflerine ulaşıldığını göstermiştir. Öğrencilerin çoğunluğu içerikten ve kullanılan materyallerden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler sınıf ortamından, öğrenme deneyimlerinden ve değerlendirme sürecinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırma bulguları alanyazın ışığında tartışılmış ve program tasarımcılarına, öğretim görevlilerine ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İngilizce Öğretmenliği, hazırlık sınıfı, öğretmen adayı, okuma ve yazma dersi, görüş.*

1. INTRODUCTION

Reading is an interactive process that involves the student and the text in print or electronic, and it is the cornerstone of all learning. Writing is a means that allows student to understand new concepts and share them with others and it includes a mental process. Reading lays a solid foundation for writing to

flourish, and writing reveals the influence of reading (Nazario, Borchers, & Lewis, 2010). Since reading and writing are two sides of the same coin, it is often believed that learning one makes it easier to learn the other (Tang, 2013).

The studies in reading and writing connections have three basic approaches as rhetorical relations, procedural connections, and shared knowledge (Tierney & Shanahan, 1991). The foundation of the rhetorical approach is that writing and reading are forms of communication, and readers and writers may learn more about the mechanics of communication as receivers and senders (Nelson & Calfee, 1998). The procedural approach views writing and reading as functional skills that may be used to achieve external objectives. The emphasis of this approach is on integrating writing and reading in academic assignments. To illustrate, how note-taking influences comprehension (Slotte & Lonka, 1999), how students synthesize texts while writing reports (Lenski, 1998), or how reading is employed in writing revision (Beal, 1996) may be considered in the procedural approach. The underlying assumption of shared knowledge is that writing and reading are collections of cognitive processes that rely on several language levels of knowledge representation (phonemic, orthographic, semantic, syntactic and pragmatic). These perspectives advocate that reading and writing are related because they are based on comparable or identical information representations, cognitive functions, contexts, and contextual limitations (Fitzgerald & Shanahan, 2000). As a result, writing and reading develop quite similarly.

A natural sequence and thematic connections are essential for teaching reading and writing in English Language Teaching (ELT) because they establish a strong and beneficial relationship that helps to learn the target language. This sequence cannot be created by the conventional segregated skills teaching method since teaching reading and writing separately prevents acquiring

necessary skills (Alhujaylan, 2020). In order to guarantee higher and more meaningful learning, it is required to integrate teaching reading and writing skills in ELT. The concept of integrated skill instruction is not new, and several scholars have long debated and approved it. Since the integrated skills teaching speeds up students' communicative skill development, it is considered as a natural learning strategy (Alhujaylan, 2020; Pardede, 2019; Pysarchyk & Yamshynska, 2015).

In teaching integrated reading and writing in ELT, teachers have the opportunity to choose reading materials and writing assignments to complement each other. Using appropriate texts to read helps teachers to make students involve more in the writing process (DuBrowa, 2011). Students may not be able to write proficiently without the assistance of reading. In this respect, reading appropriate texts helps students see and learn how written language functions. Writing exercises allow them to practice the related vocabulary, sentence structure, and rhetorical devices (Nam & Seong, 2020). They may write about the topics that reading texts cover, or they may use reading texts as an inspiration for their writing. The ability to read critically is a prerequisite for academic writing because reading texts serve students as proof and support for their writing tasks. Moreover, students' writing processes reflect their knowledge-transforming paradigms (Rahmat, 2020). In conclusion, it is important to note that mastery in both reading and writing skills is facilitated by integrating them.

Reading and writing courses are commonly designed in an integrated way and the integrated reading and writing course syllabi are put into practice in the field of ELT, specifically at preparatory classes. In addition, syllabus design plays a crucial role in shaping students' learning experiences and learning outcomes. Traditionally, syllabi are created by educators and curriculum developers

without actively involving students in the decision-making process. However, it is increasingly recognized that students' voices and reflections are essential in designing effective ELT syllabi (Ahmadi & Hasani, 2018). The inclusion of students' reflections in the design or improvement of ELT syllabi is important to promote learner-centered education, enhance language learning outcomes, and foster a positive and engaging classroom environment (Flutter, 2006). By actively involving students in the decision-making process (Bovill, 2013a; Bovill, 2013b), educators can tailor learning objectives to individual needs, promote autonomy and ownership (Morgan & Streb, 2001), enhance relevance and authenticity (Rudduck & Fielding, 2006), encourage reflective practice (Rumenapp, 2016), and foster collaboration and communication (Bahou, 2011; Mitra, 2008).

When the literature was reviewed, integrated or segregated reading and writing course was investigated in some studies. Alhujaylan (2020) examined whether segregating reading and writing courses is a drawback in developing Saudi students' reading and writing proficiency at the graduate level. The study applied a pre-test and post-test research design with experimental (integrated) and control (segregated) groups and analyzed the perceptions of instructors. Nam and Seong (2020) used a survey with students and interviewed the instructors to investigate the teaching activities in integrated reading and writing courses and students' preferences in a Korean university. Rahmat (2020) carried out a quantitative study with 176 undergraduate students taking academic writing course in a public university in Malaysia. The study aimed to determine what students do when they read materials to prepare for their writing.

The studies also included improving reading and writing skills using different instructional methods. To illustrate, Miftah (2015) applied an action research to

enhance writing skill using writing process approach. Piri Ardakani and Lashkarian (2015) investigated whether mind mapping technique is an effective way to increase Iranian students' reading comprehension using a pre-test and post-test experimental design. Yulianti, Lestari and Yana (2019) applied an action research to improve students' reading comprehension through think pair share (TPS) technique. Ali and Ulker (2020) examined the effect of inquiry-based approach on university students' reading and writing skills. They used a pre-test and post-test experimental study design with the control group and found out that inquiry-based approach improved students' reading and writing skills significantly.

Mulatu and Regassa (2022) investigated practice and procedures applied by teachers to help learners with low reading skills through classroom observations, semi-structured interviews with teacher, and a questionnaire. Shah, Hussain and Rashid (2023) examined the difficulties and challenges that Pakistani public high school students had when learning how to write, and they also recommended some solutions based on their personal professional observations as teachers of English. Al Bloushi and Al Shuraiaan (2024) compared theoretically the product and process approach, their significance in teaching writing and how they are utilized in ELT classes. Albore, Woldemariam and Chali (2024) investigated the impacts of process-genre approach on students' writing strategy use when they write paragraphs.

In Turkish context, few studies have been carried out in terms of reading and writing course at preparatory classes. Canbay (2017) analyzed ELT students' reading habits and interests. Varol and Varol (2022) identified to what extent Turkish teachers of English teach reading comprehension strategies in their classes. Keyvanoğlu and Atmaca (2023) investigated foreign language writing anxiety levels of Turkish students at preparatory class.

After the literature review, it is observed that ELT students' reflections on their reading and writing course have not been investigated both in Türkiye and abroad. By valuing and incorporating students' voices, ELT syllabi can truly become a product of shared understanding and collaboration (Flutter, 2007), leading to more effective and meaningful language learning experiences (Bovill, Cook-Sather, & Felten, 2011). In this respect, it is crucial to comprehend ELT students' reflections on their reading and writing course for practical conclusions to keep enhancing the educational process. Instructors can better address different needs of their students and improve the efficacy of their teaching techniques by putting the recommendations of this study into practice. These changes may result in enhanced writing and reading abilities as well as more fulfilling educational opportunities. The study's conclusions may offer insightful information that may be applied to raise the efficiency of teaching reading and writing to ELT students. The present study is important because its conclusions will contribute to the foreign language teaching literature since reading and writing skills are the cornerstones of language learning. Therefore, the study aimed to analyze ELT students' reflections on reading and writing course at preparatory class. The following research questions were sought to reach the aim of the study:

- What do ELT students think about their objectives and outcomes in reading and writing course at preparatory class?
- What do ELT students think about the content and materials used in reading and writing course at preparatory class?
- What do ELT students think about their learning experiences in reading and writing course at preparatory class?
- What do ELT students think about the evaluation process applied in reading and writing course at preparatory class?

2. METHOD

2.1. Research Design

Qualitative research methodology and case study design were used to collect prosperous data and to explain concepts, facts and relationships between them (Merriam & Tisdell, 2015). In this context, the purpose of case study design is not to generalize but define the case (Patton, 2014). Case study design was preferred in this research to thoroughly analyze reflections of ELT students on reading and writing course at preparatory class, allowing them to express their thoughts, feelings, and observations about their learning experiences in a more personal and subjective manner.

2.2. The Current Context

As reading and writing skills are correlated with each other, in the current context, ELT students were taught reading and writing together at preparatory class. The students took reading and writing course in fall semester with nine hours a week. An appropriate course book was selected and used including both reading and writing skills. The course book included eight units and two different reading passages in each unit. Each passage had exercises about new vocabulary and comprehension questions with differing levels of cognitive domain of Bloom's Taxonomy. For out-of-class reading, the students were assigned to read a reader each month. After they had read the reader, their comprehension was assessed using different evaluation methods. Each time the evaluation method changed, and the students were informed about the method and the date. Some evaluation methods included onsite quizzes in the classroom, online quizzes, reading circle activities and reader assessment forms. The students' reading skills were also evaluated in midterms.

The course book included two different writing assignments in each unit. The topic of the first assignment was about the first reading passage and the topic of the second assignment was about the second reading passage. The writing part included some content, organization, and grammar exercises for the students to determine the content, to plan the organization and to use appropriate grammatical structures. After each reading passage in a unit, the related writing part was studied to prepare the students for the first writing assignment. Then the students were assigned to write their first assignment, which is the first draft. After the instructor checked the first draft, the students had to write their second draft. The instructor also checked the second draft. The students had to write their final draft and file all versions in their portfolios. The same procedure was applied for the second writing assignment after the second reading passage. The writing assignments included paragraph writing in the first four units and essay writing in the following four units. In each draft, students' writings were scored out of ten. The students' writing skills were also evaluated in midterms.

2.3. Participants

The participants included ELT students at preparatory class. Convenient sampling technique based on voluntariness was utilized. Five male and ten female students out of fifty-four students participated in the study voluntarily. Their average level of English was intermediate ranging from pre-intermediate to upper-intermediate when the study was carried out.

2.4. Data Collection Tool

The data about ELT students' reflections on reading and writing course at preparatory class were collected with focus group interviews using a semi-structured interview form. Focus group interviews are frequently used to

uncover the factors influencing participants' attitudes and reflections. Furthermore, unlike in personal interviews, participants can speak freely and ponder out loud, discuss opposing points of view with the group, and change their minds as the discussion progresses, just like in casual social settings (Krueger & Casey, 2014). Focus group interviews provide more in-depth information than individual interviews because of participant interaction (Yıldırım & Şimşek, 2011).

The research was carried out at the end of the first semester. The data for this research was collected via a semi-structured interview form developed by the researcher. To prepare the interview form, the studies obtained as a result of the relevant literature review were examined, and questions that could be used in the research were determined. An expert's opinion was taken regarding the questions in the draft interview form. The interview form was finalized in line with the expert's suggestions. After consulting the expert, the interview form included the following eight questions:

(1) What would you like to learn in your reading and writing course?

(2) After taking reading and writing course, what can you do that you couldn't do before?

(3) Are you satisfied with the course book and other materials used in your reading and writing course? Why?/Why not?

(4) Do you need extra materials in your reading and writing course? What kind of materials can they be?

(5) Do you have problems in reading and writing course? If yes, what are they?

(6) How do you think you can overcome these problems? What do you think your instructor can do to help you overcome these problems?

(7) What kind of classroom environment would you like in your reading and writing course? Are you satisfied with the current atmosphere? Why?/Why not?

(8) Are you satisfied with the evaluation process applied in your reading and writing course? Why?/Why not?

The interviews were carried out in English in three sessions with five students in each session and recorded after getting the students' consents. During the focus group interviews, when further explanation was required, the questions were expanded upon, and more data were gathered using probing questions in order to widen the students' opinions. It took approximately 45 minutes to complete each interview.

2.5. Data Analysis

In the research, the recorded data were transcribed and analyzed via content analysis. The goal of content analysis is finding codes, categories and concepts that can explain the research data (Cohen, Manion, & Morrison, 2007). Employing content analysis helps researchers to define and characterize the data and make some implicit facts apparent. After becoming familiar with the collected data, a coding strategy was used. This strategy included the following steps: (a) finding keywords by reading and re-reading the information; (b) searching through categorized codes using a mind map to find emerging ideas; (c) grouping categories; and (d) identifying larger themes with a list of pertinent sub-themes and supporting quotes (Saldana, 2009). In this study, students' reflections on reading and writing course at preparatory class were grouped into four themes.

2.6. Validity and Reliability

Description and detailed reports of the data, direct quotations from participants and explanations of the findings based on these quotations have a substantial impact on the validity of qualitative research (Wiersma & Jurs, 2008; Yıldırım & Şimşek, 2011). In order to assure validity in this research, the data collection and analysis processes were explained in details and direct quotations from the students' own words were included. Some codes were used to indicate the students. For instance, the student who talked first was assigned the code "S1".

An expert in curriculum and instruction and qualified in qualitative research was consulted to assure reliability. First, the researcher determined the sub-themes and themes by reading and re-reading the students' opinions. Then the expert was asked to group the sub-themes into appropriate themes. The coding made by the researcher and the expert were compared and the consistency was tested. The reliability formula [Reliability= agreement/agreement+ disagreementX100] proposed by Miles and Huberman (1994) was used, and inter-rater reliability was calculated as 92%, exceeding the expected level (80%) recommended by Miles and Huberman (1994) and Patton (2014).

3. FINDINGS

After the analyses, students' reflections on reading and writing course at preparatory class were grouped into four themes as (a) objectives and outcomes, (b) content and materials, (c) learning experiences and (d) evaluation process.

2.6. 3.1. Objectives and Outcomes

In terms of objectives, most of the students said that they wanted to learn different writing and reading techniques, write good paragraphs and essays

because writing is hard for them, and they wanted to get necessary qualifications to be good teachers. Only one student expressed about different cultures. Some of the students' reflections were as follows:

"I want to learn how to write better."(S1)

"I want to read short paragraphs." (S2)

"I love culture stuff, and if our reading topics are about something like that, I can improve my life, that will be awesome. Mostly, they are about this stuff, so I am okay."(S7)

"I want to reach ultimate qualifications so that I can be a good teacher." (S12)

"I want to learn my writing mistakes; my instructor always does this and this is really good for me to improve myself in writing. I want to learn how to write good paragraphs and essays." (S13)

In terms of outcomes, after taking reading and writing course in the first semester, the students mentioned that they could read different kinds of texts and books (readers), they acquired the skill to analyze a paragraph and an essay, they could use punctuation marks correctly, and they learned how to write some kinds of paragraphs and essays. Some of the students' reflections were as follows:

"I can read different kinds of books, and I can write an opinion essay." (S5)

"I have already learned how to analyze a paragraph and an essay. I can find the topic, supporting and concluding sentences in a paragraph. Moreover, I can find thesis statement, topic sentences in body paragraphs in an essay." (S9)

"In this course, I have learned how to use punctuation. Because I didn't have to write in English before, I didn't know anything about punctuation. I could just use full stop before taking this course." (S13)

"I have learned how to write a paragraph and an essay in this course. Writing an essay was hard for me at the beginning, but now I can write an essay. But of course, I should continue to learn new things about writing." (S15)

3.2. Content and Materials

The students were satisfied with the content. One of the students declared that he wanted to read some short texts. He expressed his opinion by saying, *"The book includes very long reading passages, so I am bored and confused while I am reading them. I want to read short reading passages." (S8)*

In terms of the course book and other materials used in reading and writing course, some students were satisfied with them while a few of them were not. The students who were not satisfied with the course book and other materials were divided into two opposing groups. The first group thought that the readers were not hard enough while the second group thought that some writing topics were hard and boring. In fact, student dissatisfaction stemmed from the difficulty in writing and the easiness in reading. Some of the students' reflections were as follows:

"I am not satisfied with the readers because in my opinion, the books aren't hard enough for our language skills." (S3)

"I am not satisfied with my course book because some writing topics are really hard and boring for me. I am not interested in these topics, so I couldn't find what to write about them." (S10)

"I am satisfied with the book because it's very useful, and we can learn a lot of things thanks to this book." (S11)

All the students expressed that they did not need extra materials other than the materials used in reading and writing course. The students also stated that the instructor already provided them extra materials, and they were satisfied with them because the materials were qualified and provided them better learning. Some of the students' reflections were as follows:

"I think we have enough materials for this course. Our instructor provides us extra materials, and I am satisfied with them because the materials are qualified." (S4)

"Our instructor provides us some extra materials such as some short notes from other books, and I am satisfied with them because they help us learn better." (S6)

"Our instructor sometimes opened other books on projection. She sent some PDFs to us. She gave us some assignments like reading books." (S11)

"Our instructor has already given us a lot of extra materials, so we can learn lots of things, and I am satisfied with them. We do not need any other extra materials." (S14)

3.3. Learning Experiences

In terms of teaching-learning process, most of the students did not have any problems in reading and writing course. However, a few of them declared that

they were not good at writing, and they needed to improve their writing skill. One of the students expressed that she had some problems in grammar while writing. One of the students said that he sometimes could not find anything to write in his essays. When they were asked how to overcome these problems, they gave some suggestions about the related problems. Some of the students' reflections were as follows:

"Sometimes I can't find anything to write. We can analyze more paragraphs or essays and give more examples about the topic during the course to overcome this problem." (S2)

"I'm not good at writing. I'm trying to do my best every time. The only reason is I write like I am talking. It must be formal. To overcome this problem, I have to write more essays than our instructor gives us as assignments. Well, she can help me to read my essays and correct my mistakes without any doubt." (S7)

"I have some grammatical problems in writing. I can study some grammatical structures. Our instructor always shows my mistakes to me, and also explains my mistakes. It will also help me to overcome this problem." (S10)

"I don't have any problems in reading and writing course." (S13)

All the students were satisfied with the current classroom atmosphere. One of the students offered to write in groups, and another offered to write essays/paragraphs together including all students in the classroom. In addition, one of the students recommended increasing the course hours. Some of the students' reflections were as follows:

"In our classroom, the population is approximately 18 students, not very crowded, and it provides efficient courses. I am satisfied with the current atmosphere." (S1)

"Sometimes we wrote some paragraphs together in the classroom, and this is very helpful for us because we can learn easier." (S5)

"I am satisfied with our current atmosphere because it's fresh." (S8)

"I think more course hours can be more effective to increase learning." (S12)

"To increase learning, maybe all class can write an essay or paragraph together." (S15)

3.4. Evaluation Process

All the students were satisfied with the evaluation system applied in reading and writing course. Most of them added that they learned a lot and improved their writing skill in the course. For evaluation process, only one student offered that all the students can choose their own books as readers. Some of the students expressed that having quizzes regularly was very useful. A student expressed clearly that she wanted easy quizzes and midterms. Some of the students' reflections were as follows:

"We have a good exam system like having quizzes frequently, and it's very useful because we can learn from our mistakes." (S1)

"At first I was really bad at writing, but now I'm better than the first time I started university thanks to the evaluation process." (S3)

"The easy exams and quizzes will be better." (S7)

"Writing an essay is a little bit hard during the exam. I can write a better essay as an assignment, but during the exam I don't know what to write." (S9)

"Instead of reading the same book as a reader for quizzes, each student can choose his or her own book, and they can read it, then they can summarize it for reading skill." (S11)

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The present study explored ELT students' reflections on reading and writing course at preparatory class to gain insight into their experiences and to reveal if any changes are needed in syllabus design and its implementation. The study employed convenient sampling technique and case study design. Fifteen ELT students at preparatory class took part in the focus group interviews willingly. The data were analyzed using content analysis. Four themes emerged after the analyses: objectives and outcomes, content and materials, learning experiences and evaluation process.

For reading and writing course, the students' goals included reading different kinds of books and learning how to write paragraphs or essays because writing is hard for them. They wanted to learn new things, do their best to write good paragraphs and essays for their future teaching careers. Therefore, it can be concluded that they are aware of the objectives of reading and writing course because all of them want to improve their reading and writing skills.

After taking reading and writing course in the first semester, they reported positive outcomes, such as improved reading abilities, enhanced writing skills, and a better understanding of punctuation and paragraph/essay structure. These findings indicate that the outcomes of the instruction in preparatory class have met the students' expectations, and the objectives of the course have been reached. Likewise, an experimental study proved that integrating reading and writing course rather than segregating them had a significant impact on students' reading and writing proficiency over a short time. In addition,

interviewed teachers stated that integrating writing and reading courses could improve students' language learning outcomes in both skills (Alhujaylan, 2020). In this respect, teaching reading and writing together may have a positive effect on improving students' language skills.

The majority of the students expressed their satisfaction with the content of the course except one student who wanted to read short reading passages. In terms of the course book used in the course, some students found it useful but others wanted more challenging content. The reasons for dissatisfaction were different and opposing. To illustrate, while the readers were not hard enough for some students, the passages in the course book were hard and boring for a student because of their length. These opposing findings may have resulted from the difference in student proficiency as the participants' level of English proficiency ranged from pre-intermediate to upper-intermediate. The findings are in parallel with the literature. A study in Malaysia found out that students preferred to read only the materials that interest them (Rahmat, 2020). Grabe and Zhang (2013) state that students in academic settings confront a variety of challenges in integrating reading and writing such as long passages, a lack of fluency in reading and writing, low prior knowledge, a lack of expertise and practice. Combining these two skills for academic reasons, limited time and tasks with a lot of inference also cause difficulties for students as well (Grabe & Zhang, 2013).

When it comes to extra materials, all students appreciated the extra materials (notes from other books as hard copy, electronic materials, PDFs, assignments like readers) provided by the instructor. Therefore, they did not need any other extra materials for the course. Similarly, Korean students expected extra materials from their instructors. They preferred PPT presentations to explain grammar, the full text on a slide to analyze sentence structures, or

supplementary handouts for grammar instruction instead of relying just on the textbook (Nam & Seong, 2020). Mulatu and Regassa (2022) observed that Ethiopian teachers were dependent on the course book and they deduced the absence of supplementary reading materials from classroom observations. The finding of the current study reflects that the instructor serves as a "buffer" between language instruction and language learning by adapting and supplying extra materials in order to reach the objectives of the course, as Canniveng and Martinez (2014) suggested. Students have varied learning needs and preferences, and they may sometimes not find the themes in the course book engaging, so it is important for the instructors to use supplementary materials in the classroom. From this point of view, the instructors should choose and use the proper materials for reading courses in order to meet both the needs/demands of the students and the objectives of the course. The instructors should offer a range of reading topics to make the course more engaging, and they can diversify writing topics appropriate for their students with varying abilities and interests.

In terms of teaching-learning process, the students were content with the process. While some students did not face significant problems in the course, some of them struggled with writing, grammar, or generating ideas for paragraphs/essays. Likewise, Keyvanoğlu and Atmaca (2023) examined foreign language writing anxiety levels of Turkish students at preparatory class and found out that 43.3% of the students had high, 34.2% of them had moderate and 22.5% of them had low levels of foreign language writing anxiety. Moreover, the students with A1 level had the highest level of writing anxiety. The literature shows that the challenges faced by students in writing include lack of vocabulary, poor grammar, poor spelling, students' readiness level, and lack of exposure to books and reading materials (Moses & Mohamad, 2019; Shah, Hussain & Rashid, 2023). In another study, lack of vocabulary was the

reason for difficulty in writing (Rahmat, 2020). Students studying a second language encounter several difficulties in educational environments. These difficulties include the requirement for academic vocabulary, the necessity to communicate effectively, and to integrate reading and writing abilities in order to acquire and present knowledge (Grabe & Zhang, 2013).

In the current study, the students' suggestions to overcome the problems included more analyses of paragraphs/essays, additional practice, and correcting their mistakes during the course. The ability to think critically may assist students to identify actions to solve their writing problems as well as reducing their anxiety. In this respect, the instructors may provide more in-depth analyses of paragraphs/essays to help their students struggling with writing understand paragraph/essay structure and generate content while writing.

The students were satisfied with the classroom atmosphere but recommended collaborative writing activities. On the contrary, Nam and Seong (2020) carried out a study to investigate students' preferences for the activities used by instructors in integrated reading and writing courses in Korean context, and the students preferred accessing online dictionaries in class and checking vocabulary; however, the least favorite activity was pair or group work in the class. These two opposing findings may be resulted from cultural differences. In Turkish context, the instructors may use collaborative activities with the entire class or in groups more often to promote peer learning and creativity. The literature reveals that face-to-face interactions of students improve their degree of social contact, which helps them create positive and cooperative attitudes (Van Zant & Kray, 2014). Increasing student engagement in the classroom may also help them achieve their goals by supporting and encouraging each other while sharing resources.

The students expressed overall satisfaction with the evaluation process. The evaluation process included onsite and online quizzes, reading circle activities, reader assessment forms, all writing drafts and midterm scores. Specifically, they found the quizzes helpful to learn from their mistakes. The satisfaction in the evaluation process may have resulted from the formative assessment utilized in preparatory classes. As stated in the literature, formative assessment involved five key strategies in preparatory class: (a) defining, communicating, and understanding learning objectives and success criteria with students; (b) creating engaging activities and tasks in the classroom that elicit evidence of students' learning; (c) giving feedback that advances learning; (d) empowering students to take responsibility of their own learning; and (e) empowering students to act as a resource for mutual learning (Wiliam & Leahy, 2015).

For the evaluation process, a student recommended choosing their own readers that they wanted to read and summarizing them. Islam and Mares (2014) suggest that teachers should regard students' choices during materials selection or adaptation process in language teaching. The recommendations made by the students may also be taken into consideration to include them as decision-makers in the educational process (Bovill, 2013a, Bovill, 2013b). Allowing students to choose their own reading materials may be more effective to motivate them read in English, which may also enrich the reading assessment process.

The most stunning finding of the study was that the students focused more on writing than reading in their reflections although the subject of the study was reading and writing course. A similar finding was attained in a study in Ottawa that highlighted the interconnection between reading and writing, with a focus on writing (Yin, 2015). As stated in the literature, compared to other language skills, writing can be the most challenging and complex language skill to learn

for language learners. Producing meaning in writing needs more time and effort than recognizing meaning in reading (Dixon & Nessel, 1983). Writing requires numerous cognitive processes, which makes it a challenging multiplex activity (Vasu, Ling, & Nimehchisalem, 2016). In language learning, students regard writing as the most difficult skill (Çelik, 2019). Although the participants of the current study are ELT students who had been learning English intensively since high school and who had taken the university entrance exam in language department, writing is still the most difficult skill for them because of its requirements like proper word choice or structural accuracy. In this vein, the instructors may be recommended to include more writing activities in the courses.

In conclusion, understanding and taking into consideration the reflections of ELT students on reading and writing course is essential to improve their learning experiences continually. Instructors of English may implement the recommendations made in this study which are appropriate in their context and they can enhance the effectiveness of their teaching methods and better meet the diverse needs of their students. In this way, they can make their instruction more effective by taking a student-centered approach. These implementations may also lead students to improve their reading and writing skills and have more rewarding learning experiences.

The current study has some limitations. First, there is a generalization restriction due to the nature of qualitative research methodology used in the study. Quantitative research methodology may be recommended to apply to be able to generalize the findings of the study. Second, the research included fifteen voluntary ELT students. Further studies may be carried out with more ELT students or with students learning English as a second/foreign language (ESL/EFL) from other departments at preparatory classes, and the findings may

be compared. Finally, the findings are restricted to the students' reflections in the focus group interviews carried out for the study. Further research may collect longitudinal data periodically to expand the findings and to compare the changes in students' reflections.

Conflict of Interest:

The author declares no conflicts of interest for the study.

Financial Disclosure:

The author didn't get any financial support for the study.

Ethics Committee Approval:

Ethics committee permission was received for the research from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, dated 26.12.2023 and registration number 2023.15.333.

REFERENCES

Ahmadi, R., & Hasani, M. (2018). Capturing student voice on TEFL syllabus design: Agenticity of pedagogical dialogue negotiation. *Cogent Education, 5*(1), 1522780. https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1522780

Al Bloushi B.J., & Al Shuraiaan, A. (2024). Product approach and process approach and their significance to teaching writing in TESOL and how they are utilized in ELT classes. *International Journal of English Language Teaching, 12*(3), 7-22. https://doi.org/10.37745/ijelt.13/vol12n722

Albore, A. K., Woldemariam, G. S., & Chali, G. T. (2024). Effects of process-genre approach on students' writing strategy use in paragraphs: Second-year Wachemo University students. *Education Research International, 2024*, 5527768. https://doi.org/10.1155/2024/5527768

Alhujaylan, H. (2020). Evaluating the effectiveness of ıntegrating reading and writing pedagogy in EFL setting and teachers' perceptions. *English Language Teaching, 13(*5), 177-190. https://doi.org/10.5539/elt.v13n5p177

Ali, H. F., & Ulker, V. (2020). The effect of inquiry-based approach on development of reading and writing skills of a university EFL students. *Asian EFL Journal Research, 27*(2), 84-100. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3621259

Bahou, L. (2011). Rethinking the challenges and possibilities of student voice and agency. *Educate, 1*(1), 2-14.

Beal, C. R. (1996). The role of comprehension monitoring in children's revision. *Educational Psychology Review, 8,* 219-238. https://doi.org/10.1007/BF01464074

Bovill, C. (2013a) Students and staff co-creating curricula: An example of good practice in higher education? In E. Dunne, & D. Owen, (Eds.), *The*

student engagement handbook: Practice in higher education (pp. 461-476). Emerald Group Publishing.

Bovill, C. (2013b). Students and staff co-creating curricula: A new trend or an old idea we never got around to implementing? In C. Rust (Ed.), *Improving student learning through research and scholarship: 20 Years of ISL* (pp. 96-108). The Oxford Centre for Staff and Learning Development.

Bovill, C., Cook-Sather, A., & Felten, P. (2011). Students as co-creators of teaching approaches, course design, and curricula: Implications for academic developers. *International Journal for Academic Development, 16*(2), 133-145. https://doi.org/10.1080/1360144X.2011.568690

Canbay, F. (2017). *Investigation of the reading habits and interests of ELT students*. Berlin: Lambert Academic Publishing.

Canniveng, C., & Martinez, M. (2014). Materials development and teacher training. In B. Tomlinson (Ed.), *Developing materials for language teaching* (pp. 479-489). Bloomsbury Academic.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203029053

Çelik, B. (2019). Developing writing skills through reading. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies, 6*(1), 206-214. doi: 10.23918/ijsses.v6i1p206

Dixon, C. N., & Nessel, D. (1983). *Language experience approach to reading (and writing) Language-experience reading for second language learners.* Alemany Press.

DuBrowa, M. (2011). Integrating reading and writing: One professor's story. *Research and Teaching in Developmental Education, 28*(1), 30-33. https://www.jstor.org/stable/42802379

Fitzgerald, J., & Shanahan, T. (2000). Reading and writing relations and their development. *Educational Psychologist, 35*(1), 39-50. http://dx.doi.org/10.1207/S15326985EP3501_5

Flutter, J. (2006). 'This place could help you learn': Student participation in creating better school environments. *Educational Review, 58*(2), 183-193. https://doi.org/10.1080/00131910600584116

Flutter, J. (2007). Teacher development and pupil voice. *The Curriculum Journal, 18*(3), 343-354. https://doi.org/10.1080/09585170701589983

Grabe, W., & Zhang, C. (2013). Reading and writing together: A critical component of English for Academic Purposes teaching and learning. *TESOL Journal, 4*(1), 9-24. https://doi.org/10.1002/tesj.65

Islam, C., & Mares, C. (2014). Adapting classroom materials. In B. Tomlinson (Ed.), *Developing materials for language teaching* (pp. 86-100). Bloomsbury Academic.

Keyvanoğlu, F. B., & Atmaca, Ç. (2023). An investigation into preparatory class EFL students' L2 writing anxiety. *Journal of Higher Education and Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 13*(1), 73-85. https://doi.org/10.5961/highereducsci.1135409

Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2014). *Focus groups: A practical guide for applied research* (5th Ed.). SAGE Publications.

Lenski, S. D. (1998). Strategic knowledge when reading in order to write. *Reading Psychology, 19*, 287-315. https://doi.org/10.1080/0270271980190303

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). John Wiley.

Miftah, M. Z. (2015). Enhancing writing skill through writing process approach. *Journal on English as a Foreign Language, 5*(1), 9-24. https://doi.org/10.23971/jefl.v5i1.88

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis.* SAGE Publications.

Mitra, D. L. (2008). Balancing power in communities of practice: An examination of increasing student voice through school-based youth-adult partnerships. *Journal of Educational Change, 9*(3), 221-242. https://doi.org/10.1007/s10833-007-9061-7

Morgan, W., & Streb, M. (2001). Building citizenship: How student voice in service-learning develops civic values. *Social Science Quarterly, 82*(1), 154-169. https://digitalcommons.unomaha.edu/slceslgen/83

Moses, R. N., & Mohamad, M. (2019). Challenges faced by students and teachers on writing skills in ESL Contexts: A literature review. *Creative Education, 10*(13), 3385-3391. https://doi.org/10.4236/ce.2019.1013260

Mulatu, E., & Regassa, T. (2022) Teaching reading skills in EFL classes: Practice and procedures teachers use to help learners with low reading skills. *Cogent Education, 9*(1), 2093493. https://doi.org/10.1080/2331186X.2022.2093493

Nam, E., & Seong, M. (2020). Teaching activities and students' preferences in integrated college English reading and writing classes. *English Teaching, 75*(2), 69-91. https://doi.org/10.15858/engtea.75.2.202006.69

Nazario, L. A., Borchers, D., & Lewis, W. (2010). *Bridges to better writing.* Wadsworth, Cengage Learning.

Nelson, N., & Calfee, R. C. (1998). The reading-writing connection. In N. Nelson & R. C. Calfee (Eds.), *Ninety-seventh yearbook of the national society for the study of education* (pp. 1-52). National Society for the Study of Education.

Pardede, P. (2019). *Integrated Skills Approach in EFL Classrooms: A Literature Review*. In Proceeding English Education Department Collegiate Forum (EED CF) 2015-2018. UKI Press, Indonesia, Jakarta, pp. 147-159.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. Ed. M. Bütün & S. B. Demir). Pegem Akademi Yayıncılık.

Piri Ardakani, M., & Lashkarian, A. (2015). Using mind mapping strategy to improve reading comprehension ability to intermediate Iranian student. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi (CFD), 36*(3), 1077-1095.

Pysarchyk, O. L., & Yamshynska, N. V. (2015). The importance of integrating reading and writing for the EFL teaching. *Advanced Education, 3,* 77-83. https://doi.org/10.20535/2410-8286.44298

Rahmat, N. H. (2020). Knowledge transforming in writing: An analysis of read-to-write process. *European Journal of English Language Teaching, 5*(4), 1-17. DOI: 10.5281/zenodo.3883649

Rudduck, J., & Fielding, M. (2006). Student voice and the perils of popularity. *Educational Review, 58*(2), 219-231. https://doi.org/10.1080/00131910600584207

Rumenapp, J. C. (2016). Analyzing discourse analysis: Teachers' views of classroom discourse and student identity. *Linguistics and Education, 35*, 26-36. https://doi.org/10.1016/j.linged.2016.04.002

Saldana, J. (2009). *The coding manual for qualitative researchers*. SAGE Publications.

Shah, T. A., Hussain, S., & Rashid, S. (2023). Challenges of teaching writing to ESL learners in a Pakistani public high school: Issues, contributing factors, and solutions based on personal reflections. *Pakistan Languages and Humanities Review, 7*(2), 550-563. https://doi.org/10.47205/plhr.2023(7-II)49

Slotte, C., & Lonka, K. (1999). Review of process effects of spontaneous note-taking on text comprehension. *Contemporary Educational Psychology, 24*, 1-20. https://doi.org/10.1006/ceps.1998.0980

Tang, R. (2013). Two sides of the same coin: Challenges and opportunities for scholars from EFL backgrounds. In R.Tang (ed.), *Academic writing in a second or foreign language* (pp.204-232). Continuum.

Tierney, R. J., & Shanahan, T. (1991). Research on the reading–writing relationship: Interactions, transactions, and outcomes. In R. Barr, M. L. Kamil, P. Mosenthal, & P. D. Pearson (Eds.), *The handbook of reading research* (Vol. 2, pp. 246-280). Longman.

Varol, M., & Varol, V. (2022). Reading Comprehension Strategies Taught by Turkish EFL Teachers. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(4), 393-399. https://doi.org/10.52835/19maysbd.1220121

Vasu, K., Ling, C. H., & Nimehchisalem, V. (2016). Malaysian tertiary level ESL students' perceptions toward teacher feedback, peer feedback and self-assessment in their writing. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature, 5*(5), 158-170. http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.5n.5p.158

Wiersma, W., & Jurs, S. G. (2008). *Research methods in education: An introduction* (9th ed.) Pearson Education Inc.

Wiliam, D., & Leahy, S. (2015). *Embedding formative assessment: Practical techniques for K-12 classrooms.* Learning Sciences International.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yin, Q. (2015). Reflections on observing ESL reading and writing course at University of Ottawa. *Overseas English, 6,* 6-9.

Yulianti, A., Lestari, H. A., & Yana, L. (2019). Think pair share (TPS) technique for improving students reading comprehension of narrative text in the

seventh grade students of SMPN 3 Klari Karawang. *Project Professional Journal of English Education, 2*(6), 830-837. DOI: 10.22460/project.v2i6.p830-837

Van Zant, A. B., & Kray, L. J. (2014). "I can't lie to your face": Minimal face-to-face interaction promotes honesty. *Journal of Experimental Social Psychology, 55,* 234-238. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.07.014

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Okuma, öğrencinin basılı metninle etkileşim içinde olduğu bir süreçtir ve tüm öğrenmelerin temel taşıdır. Yazma ise, öğrencinin yeni kavramları anlamasını ve bunları başkalarıyla paylaşmasını sağlayan zihinsel bir süreç ve araçtır. Okuma, yazmanın gelişmesi için bir temel oluşturur ve yazma da, okumanın etkisini ortaya çıkarır (Nazario, Borchers ve Lewis, 2010). Okuma ve yazma aynı madalyonun iki yüzü olduğundan, genellikle biri öğrenildiğinde, diğerinin öğrenilmesinin kolaylaştığına inanılır. (Tang, 2013).

İngilizce öğrenen öğrenciler için İngilizce okumayı ve özellikle İngilizce yazmayı öğrenmek zor bir süreçtir. Okuma ve yazma dersi açısından yazmayı öğrenmek, İngilizce Öğretmenliği bölümü öğrencileri için de zordur. Eğitim sürecini geliştirmeye yönelik pratik sonuçlar elde etmek amacıyla İngilizce Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin okuma ve yazma derslerine ilişkin düşüncelerini anlamak önemlidir. Öğretim görevlileri, bu çalışmanın önerilerini uygulamaya koyarak öğrencilerinin farklı ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilir ve kullandıkları öğretim tekniklerinin etkinliğini artırabilir. Bu değişiklikler, öğrencilerin okuma ve yazma becerilerini geliştirmenin yanı sıra daha tatmin edici öğretim fırsatları sunabilir. Bu açıdan çalışmanın sonuçları, yabancı dil öğretim alanyazınına katkıda bulunacaktır. Bu çalışmanın amacı, İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin hazırlık sınıfındaki okuma ve yazma dersine ilişkin görüşlerini incelemektir.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni kullanılmıştır (Merriam ve Tisdell, 2015). Çalışmaya hazırlık sınıfında öğrenim gören İngilizce Öğretmenliği bölümü öğrencileri katılmıştır. Öğrenciler güz döneminde hazırlık sınıfında haftada 9 saat okuma ve yazma dersi almışlardır. Gönüllülüğe dayalı amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya beş erkek ve on kadın öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Veriler odak grup görüşmesi ve yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada kaydedilen veriler yazıya dökülmüş ve içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir.

Bulgular

Analizler sonucunda, öğrencilerin görüşleri (a) öğrenme hedef ve çıktıları, (b) içerik ve materyaller, (c) öğrenme deneyimleri ve (d) değerlendirme süreci olmak üzere dört tema altında gruplanmıştır.

Öğrenme hedef ve çıktıları temasında, öğrencilerin çoğu farklı okuma ve yazma tekniklerini öğrenmek, İngilizce yazmak onlar için zor olduğundan iyi paragraf ve makale yazmak ve iyi bir öğretmen olmak için gerekli nitelikleri kazanmak istediklerini belirtmişlerdir. Sadece bir öğrenci farklı kültürlerle ilgili konular okumak ve yazmak istediğini ifade etmiştir. Öğrenme çıktıları açısından, öğrenciler ilk yarıyılda okuma ve yazma dersini aldıktan sonra farklı türde metin ve kitapları okuyabildiklerini, bir paragraf veya makaleyi analiz etme becerisi kazandıklarını, noktalama işaretlerini kullanabildiklerini ve bazı paragraf ve makale türlerinin nasıl yazılacağını öğrendiklerini belirtmişlerdir.

İçerik ve materyaller temasında, bütün öğrenciler genel olarak içerikten memnun kaldıklarını ifade ederken, öğrencilerden sadece bir tanesi kısa okuma parçaları okumak istediğini belirtmiştir. Okuma ve yazma dersinde kullanılan ders kitabı açısından bazı öğrenciler memnun olduklarını, bazı öğrenciler ise memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Ders kitabından memnun olmayan öğrencilerin bir kısmı, kitapların yeterince zor olmadığını, bir kısmı da bazı yazma konularının zor ve sıkıcı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konudaki öğrenci memnuniyetsizliğinin, bu öğrenciler için okumanın kolay ancak yazmanın zor olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Öğrencilerin tamamı okuma ve yazma dersinde kullanılanlar dışında ekstra materyallere ihtiyaç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler ayrıca öğretim elemanının kendilerine ekstra materyal sağladığını, bu materyallerin kaliteli olduğunu ve daha iyi öğrenmelerini sağladığını belirtmişlerdir.

Öğrenme deneyimleri temasında, öğrencilerin büyük çoğunluğunun okuma ve yazma dersinde herhangi bir sorun yaşamadığı görülmektedir. Ancak bazı öğrenciler yazma konusunda iyi olmadıklarını ve yazma becerilerini geliştirmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir öğrenci İngilizce yazma konusunda dilbilgisi kullanımı ile ilgili bazı sorunlar yaşadığını; bir diğeri de bazen makale yazma sürecinde yazacak bir şey bulamadığını dile getirmiştir. Öğrencilerin tamamı mevcut sınıf ortamından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerden biri grup halinde yazmayı, bir diğeri ise sınıftaki tüm öğrencileri kapsayacak şekilde birlikte paragraf veya makale yazmayı önermiştir. Bir öğrenci ise, ders saatlerinin artırılmasını önermiştir.

Değerlendirme süreci temasında, tüm öğrenciler bu derste kullanılan değerlendirme sisteminden memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Bazı öğrenciler bu derste çok şey öğrendiklerini ve çoğunlukla yazma becerilerini geliştirdiklerini eklemişlerdir. Değerlendirme sürecinde sadece bir öğrenci, tüm öğrencilerin kendi okuma kitaplarını kendilerinin seçmesini ve o kitabı özetlemesini önermiş ve bunun daha etkili olacağını belirtmiştir. Öğrencilerden biri, düzenli quiz yapılmasının çok faydalı olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç ve Tartışma

İngilizce Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin okuma ve yazma dersine yönelik düşüncelerini anlamak, öğrenme deneyiminin sürekli iyileştirilmesi açısından önemlidir. Öğretim görevlileri, bu önerileri uygulayarak öğretim yöntemlerinin etkinliğini artırabilir ve öğrencilerinin farklı ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilir. Bu uygulamalar okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesine ve daha verimli öğrenme deneyimlerine yol açabilir. Bu açıdan, çalışmanın bulguları, İngilizce Öğretmenliği bölümü öğrencilerine okuma ve yazma öğretiminin etkinliğini artırmak için kullanılabilecek değerli bilgiler sunmaktadır.

Mevcut çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle çalışmada kullanılan nitel araştırma yönteminin doğası gereği, çalışma bulguları açısından genelleme yapılamaz. Araştırma bulgularının genellenebilmesi için nicel araştırma yönteminin kullanılması önerilebilir. Araştırma on beş gönüllü İngilizce Öğretmenliği bölümü öğrencisini kapsamaktadır. Hazırlık sınıflarında öğrenim gören İngilizce Öğretmenliği bölümünden daha fazla öğrencinin veya hazırlık sınıflarında öğrenim gören diğer bölümlerden öğrencilerin katıldığı çalışmalar yapılarak bulgular karşılaştırılabilir. Son olarak bulgular, çalışma için gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinde öğrencilerin belirttiği görüşlerle sınırlıdır. İleride yapılacak çalışmalar, bulguları genişletmek ve öğrencilerin düşüncelerindeki değişiklikleri karşılaştırmak için verilerin periyodik olarak toplandığı boylamsal çalışma deseni kullanılarak yürütülebilir.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 31.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 17.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd. 1630324
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Şakiroğlu, Y. ve Aslan, R. (2025). Çocuk Edebiyatındaki Özgür Ruhlu Kahramanların Yaşadıkları Çatışmalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 204-228.

ÇOCUK EDEBİYATINDAKİ ÖZGÜR RUHLU KAHRAMANLARIN YAŞADIKLARI ÇATIŞMALAR ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Yunus ŞAKİROĞLU* Ramazan ASLAN**

Öz

Bu araştırmada, çocuk edebiyatı ürünlerindeki çatışma türleri, alt çatışma birimleri, kahramanın konumu ve çatışma çözüm yöntemlerinin tespit edilmesi ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma materyali olarak "Küçük Kara Balık" ve "Martı Jonathan Livingston" adlı kitaplar amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Nitel araştırma deseninde gerçekleştirilen çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada incelen iki kitap, çatışma türleri açısından karşılaştırıldığında "Küçük Kara Balık" adlı eserde, kişileri arası çatışmanın en çok başvurulan çatışma yöntemi olduğu görülmüştür. Kişiler arası çatışmada en çok kullanılan alt çatışma biriminin "kötü kişi veya kişiler ile çatışma" olduğu tespit edilmiştir. "Martı Jonathan Livingston" adlı eserde ise en çok kullanılan çatışma türü kişinin kendiyle olan çatışmasıdır. Bu çatışma türünde "bir hayali/isteği gerçekleştirme çabası" alt çatışma birimine en çok yer verildiği tespit edilmiştir. Kahramanların çatışmanın çözümünde ağırlıklı olarak etkin rol aldığı görülmüştür. Çalışma sonunda elde edilen veriler kapsamında bazı öneriler sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, y.sakiroglu@alparslan.edu.tr, Muş/Türkiye

** Öğretmen, MEB, mukadderat.depe@gmail.com, Bingöl/Türkiye

Anahtar Kelimeler: *Çocuk edebiyatı, çatışma türleri, alt çatışma birimleri, çatışma çözme yöntemleri.*

A COMPARATIVE STUDY ON THE CONFLICTS EXPERIENCED BY FREE-SPIRITTED HEROES IN CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

In this research, it is aimed to identify and comparatively examine the types of conflict, sub-conflict units, the position of the hero and conflict resolution methods in children's literature products. The books named "Little Black Fish" and "Jonathan Livingston Seagull" were determined as the study materials of the research by purposeful sampling method. The document analysis method was used in the study carried out with a qualitative research design. The data obtained in the study was analyzed with the descriptive analysis method. When the two books examined in the research were compared in terms of conflict types, it was seen that interpersonal conflict was the most frequently used conflict method in the work called "Little Black Fish". It has been determined that the most commonly used sub-conflict unit in interpersonal conflict is "conflict with bad person or people". In the work titled "Jonathan Livingston Seagull", the most used type of conflict is the conflict with oneself. It has been determined that in this type of conflict, the sub-conflict unit "attempt to realize a dream/desire" is given the most space. It has been observed that heroes mainly take an active role in resolving the conflict. Some suggestions were presented within the scope of the data obtained at the end of the study.

Keywords: *Children's literature, conflict types, conflict subunits, conflict resolution methods.*

1. GİRİŞ

Tabiattaki bazı canlılar doğaları itibarıyla özgür olmak isterler. Ruhlarında özgürlük hissi barından canlılar özgür ruhlu olarak nitelendirilirler. Özgür ruh terimi, kişinin özgürlüğünü ve ruhsal bütünlüğünü ifade eder. Bir kişinin özgür ruhu, onun kendi kendine yön veren ve özgürce hareket eden bir ruhsal varlık olduğunu gösterir. Bu kişiler, özgür iradeleri ile kendi kararlarını alırlar ve

başkalarının baskısından veya etkisinden kolayca etkilenmezler. Özgür ruh sahibi insanlar, kendilerine özgü bir kişilik sergilerler ve diğer insanlardan farklı düşünce ve davranış kalıplarına sahip olabilirler. Kendi gerçeklerini keşfetmeyi ve kişisel gelişimlerini tamamlamayı hedefleyen özgür ruhlu kişiler, sıra dışı hayat tarzlarının yanı sıra sanat, müzik, edebiyat ve diğer yaratıcı alanlarda da başarılı olabilmektedirler. Özetle özgür ruh, insanın özgürce davranışlarına ve yaratıcı düşüncelerine izin veren bir ruhsal durumudur. Bu kişiler özgüvenli ve kendilerine özgü bir davranış biçimi geliştirirler (Popova, 2016).

Her birey, sahip olduğu yetenekler doğrultusunda kendini gerçekleştirmek, yaşamın anlamını oluşturmak ve varoluşa katkıda bulunmak için bu dünyada bulunmaktadır. Bu bağlamda, bir çocuğun kendini gerçekleştirme sürecinde "kendi olabilme" yetisini kazanması ve yaşamda bir birey olarak varlık göstermesi büyük önem taşımaktadır. Çocuklar, bu süreçte ilk ve en temel desteği ebeveynlerinden beklerler. Ancak, ebeveynler bazen farkında olmadan çocuklarının bireyselleşme süreçlerini engelleyebilir. Bu durum, çocuklarda hırçınlık, içe kapanma, bağımlılık veya dikkat dağınıklığı gibi davranışsal sorunlara yol açabilmektedir. Çoğu zaman, bu davranışlar çocukların bireyselleşme sürecindeki engellenmelere yönelik bir tepki niteliği taşır (Akçakaya, 2020). Bu tür engellemeler sonucunda, çocukların çevreleriyle çatışma yaşaması veya görüş ayrılıklarına düşmesi kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkabilir.

Çatışma, taraflar arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu ortaya çıkan tartışma veya gerilim durumudur. Bu kavram, genellikle karşılıklı olarak anlaşılmayan ya da uyuşmayan amaçların bir rekabet ortamı oluşturmasıyla meydana gelir. Çatışma, kaynaklar, güç, statü, inançlar, çıkarlar gibi unsurlar üzerinde yaşanan çekişmelerden kaynaklanabilir. Aynı zamanda, en az iki taraf arasında değerler, fikirler, inançlar, ilgiler, algılar, kültürel faktörler, sosyal roller, ihtiyaçlar ve

iletişim becerileri açısından farklılıklar bulunduğunda ortaya çıkabilir. Bu farklılıklar, gerilim, engellenme, rekabet, değişim ya da dış müdahaleler sonucu çatışma durumunu tetikleyebilmektedir (Karip, 2000; Kavalcı, 2001; Melanlıoğlu, 2020; Nutku, 1998; Oğuzkan, 1974).

İnsan, toplumsal bir varlık olarak diğer bireylerle etkileşim kurduğu süreçte uzlaşı ve çatışma durumlarıyla karşılaşması kaçınılmazdır. Cüceloğlu'na (1991) göre, bireyler bir arada yaşarken ne kadar iyi niyetli ve anlayışlı olsalar da aralarında sürtüşmelerin ve çatışmaların ortaya çıkması doğaldır. Özdemir (1994), insan yaşamını yansıtan edebiyatın da çatışma unsurundan yoksun bir şekilde kurgulanmasının mümkün olmadığını ve çatışmanın, okurun eserlerdeki gizem perdesini aralayarak kitabı okuma nedenini oluşturduğunu ifade eder. Özakman (1998) da bu görüşü destekleyerek çatışmanın, edebî metinlerde mutlaka bulunması gereken bir unsur olduğunu belirtir. Karatay (2011) ise çocuk edebiyatında yer alan karakterlerin, çocuğun günlük yaşamında karşılaşabileceği kadar yakın ve gerçekçi bir şekilde kurgulanmasının önemine dikkat çekmektedir.

Çocuk kitaplarında yer alan kahraman ve karakterlerin bir konuya yaklaşım biçimleri, sorunlara çözüm üretme becerileri ve meselelere yönelik kullandıkları yöntemler, yazınsal yapıtlarda önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir (Yakar ve Yılmaz, 2015). Çocuğun okuduğu kitabın kahramanı ile özdeşim kurması ve olaylardaki gerilimi hissedebilmesi, okuma sürecinden keyif almasını sağlamakla birlikte, kitabın etkileyiciliğini artırır. Ayrıca, kurgulanan olaylar ve bu olaylara yol açan çatışmaların niteliği, çocuk ile kitap arasındaki bağı güçlendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Sever, 2015).

Yazınsal metinlerde yer alan çatışmalar, metni başlatan, harekete geçiren, okuma sürecini sürükleyici hale getiren ve okurun ilgi ile merak duygusunu uyandıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Aslan, 2006; Sever, 2015). Bireyler arasında yaşanan çatışmalar ve bu çatışmaların çözümünde çocuk kitaplarının anlaşmazlıklara, toplumsal çelişkilere ve uyuşmazlıklara çözüm önerileri sunma işlevi dikkate alındığında, çocuk edebiyatında çatışma unsurunun bulunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Solak, 2012).

Çocuk edebiyatında çatışma türleri incelendiğinde Sever'in (2012); kişinin kendiyle çatışması, kişiler arası çatışma, kişi-doğa çatışması ve kişi-toplum çatışması şeklinde yaptığı sınıflandırmanın, alan yazınındaki araştırmalarda temel alındığı görülmektedir (Alamdar ve Süngü, 2017; Aslan, 2006; Büyükışık, 2019; Karagöz, 2014; Samur ve Arıkan, 2018; Solak, 2012). Bu doğrultuda, çatışma türleri ve bunlara bağlı alt birimler Tablo 1'de sunulmuştur (Karagöz, 2014).

Tablo 1. Çatışma Türleri ve Alt Çatışma Birimleri

Çatışma Türleri	**Alt Çatışma Birimleri**
Kişinin kendiyle olan çatışması	1. Bir gizemi çözme/ gerçeği ortaya çıkarma çabası 2. Bir hayali/ isteği gerçekleştirme çabası 3. Duygularının çatışması 4. Değer verdiği bir şey / biri için yaşadığı çaresizlik
Kişiler arası çatışma	1. Anne - babayla çatışma 2. Arkadaşıyla çatışma 3. Yabancı biriyle çatışma 4. Kötü kişi veya kişiler ile çatışma
Kişinin doğa ile çatışması	1. Doğal çevre ile çatışma 2. Bir hayvanla çatışma 3. Doğa felaketiyle çatışma 4. Eve dönme çabası 5. Tehlikeyi engelleme/ tehlikeden korunma çabası 6. Doğayı koruma çabası
Kişi-toplum çatışması	1. Başka bir toplumla çatışma

	2. Yetkili kurumlarla çatışma 3. Töre ile çatışma 4. Yasalarla çatışma

Çocuk kitapları, çocuk gerçekliğini göz ardı etmeden, onun dünyasına ve sorunlarına atıfta bulunarak, okurun bireysel karar verme becerisini geliştirmesine katkıda bulunabilir (Dilidüzgün, 1996). Kitaplarda yer alan farklı çatışma türleri ve bu çatışmalara yönelik çözüm süreçleri, çocukların kendi yaşamlarına dair deneyimler kazanmalarını destekleyebilir. Bu bağlamda, kitaplarda sunulan çatışma çözme yöntemlerinin niteliği büyük önem taşımaktadır (Melanlıoğlu, 2020).

Sever (2007), çatışmaların olağanüstü bir güç ya da rastlantılar yoluyla çözüme ulaştırılmasının nitelikli bir çocuk kitabı anlayışıyla bağdaşmadığını ifade etmektedir. Çatışmaların çözümünde karakterler, birbirinden farklı yöntemler tercih edebilir ve bu tercihleri, aynı zamanda karakterlerin özelliklerini ortaya koyar. Çatışmayı çözmek için sorumluluk alan karakterler etkin, çözüm için herhangi bir çaba göstermeyip çatışmanın kendiliğinden sona ermesini bekleyen karakterler ise edilgin olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, karakterlerin çatışmadaki yeri ve çatışmayı çözme yöntemleri şu şekilde sınıflandırılabilir (Yakar ve Yılmaz, 2015; Karagöz, 2014):

Tablo 2. Karakterlerin Çatışmadaki Yeri ve Çatışmayı Çözme Yöntemleri

Karakterin Çatışmadaki Yeri	Karakterin Çatışmayı Çözme Yöntemi
Etkin	1. Akıl yürüterek 2. Sezgileriyle 3. Yardım alarak 4. Cesaretiyle 5. Yeteneğiyle 6. İş birliğiyle 7. Çabalayarak
Edilgin	1. Olağanüstü güçlerle ve rastlantıyla 2. Çatışmayı başkasının çözmesiyle 3. Kendisinden istenileni kabul ederek

	4. Kaçarak 5. Şiddeti önceleyerek

Alan yazınına bakıldığında çocuk kitaplarının araştırmacılar tarafından çatışma ve çatışma çözme yöntemleri açısından incelendiği çalışmalar (Apaydın, 2022; Büyükışık, 2020; Çevik ve Müldür, 2021; Ercan ve Gençer, 2023; Melanlıoğlu, 2020) tespit edilmiştir. Ancak çatışma ve çatışma çözme yöntemlerinin çocuk kitapları üzerinde karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışma sayısı azdır. Çalışmanın bu yönüyle alan yazınına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; şahsında özgürlüğe kavuşmak, kişiyi sınırlayan gelenek, otorite, batıl inanış ve kurallar gibi birtakım engelleri yıkarak mükemmelliğe ulaşmak isteyen, özgür ruhlu karakterlerin gösterdikleri çabaları konu alan çocuk kitaplarını içerdikleri çatışma, çatışma çözme yöntemleri bağlamında karşılaştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problem sorularına cevap aranmıştır:

1. “Küçük Kara Balık” adlı eserde başkarakterin karşılaştığı çatışma türü ve alt çatışma birimleri hangileridir?

2. “Martı Jonathan Livingston” adlı eserde başkarakterin karşılaştığı çatışma türü ve alt çatışma birimleri hangileridir?

3. “Küçük Kara Balık” adlı eserde başkarakterin yaşadığı çatışmalardaki yeri ve çatışmaları çözme yöntemleri hangileridir?

4. “Martı Jonathan Livingston” adlı eserde başkarakterin yaşadığı çatışmalardaki yeri ve çatışmaları çözme yöntemleri hangileridir?

5. Her iki eserde çatışma türü ile çatışmayı çözme yöntemlerindeki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir?

2. YÖNTEM

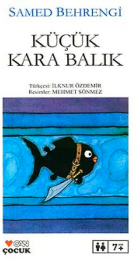
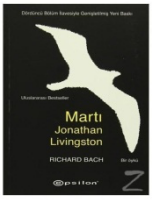
2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Temel nitel araştırmalar, bir olguyu anlamak ve açıklamak amacıyla gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerle veri toplama sürecini içerir. Yönetim alanlarının yanı sıra sağlık gibi uygulamalı alanlarda da yaygın olarak kullanılan bu araştırma deseni, eğitim alanındaki çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Merriam, 2013). Araştırmanın amacı, çağdaş Türk çocuk edebiyatı örneklerinde Karagöz'ün (2014) sınıflandırdığı çatışma türlerini ve kuşak çatışmasını analiz etmek olduğundan, temel nitel araştırma deseni uygun bir yöntem olarak seçilmiştir.

2.2. Çalışma Materyali

Bu araştırmada çalışma materyali olarak Samed Behrengi'nin *Küçük Kara Balık* ve Richard Bach'ın *Martı Jonathan Livingston* adlı çocuk kitapları kullanılmıştır. Çocuk kitabı seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Bunun için ölçüt olarak başkahramanları, içinde yaşadığı topluma ve çevreye rağmen hedeflerine ulaşma isteği taşıyan özgür ruhlu karakterlerin olduğu çocuk kitaplarının seçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca her iki eserin dünyada en çok satanlar listesinde yer alması bu eserlerin seçiminde etkili olmuştur.

Tablo 3. Çalışma Materyalleri

Kitabın Kodu	Kitabın Adı	Kitabın Görseli	Kitabın Yazarı
KKB	Küçük Kara Balık		Samed Behrengi
MJL	Martı Jonathan Livingston		Richard Bach

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veriler, doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189). Araştırma kapsamında, iki çocuk kitabı betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Betimsel analiz, verilerin önceden belirlenmiş temalara göre analiz edildiği ve araştırmacının verileri araştırma sorularına ve boyutlarına uygun şekilde sunduğu bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239). Bu doğrultuda, araştırma verileri Karagöz'ün (2014) çatışma türlerine ilişkin sınıflandırması temelinde incelenmiştir.

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmak amacıyla veriler, öncelikle iki uzman tarafından bağımsız bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemelerin ardından Miles, Huberman ve Saldana'nın (2014) önerdiği "Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)" formülü kullanılarak güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın güvenirlik katsayısı %87 olarak belirlenmiştir. Miles ve arkadaşlarının (2014) belirttiği güvenirlik sınırı %70 olup bu durum araştırmanın güvenirlik açısından yeterli olduğunu göstermektedir. Görüş ayrılıklarının olduğu durumlarda, araştırmacılar bir çocuk edebiyatı alan uzmanı ve bir edebiyat araştırmacısı ile bir araya gelerek bu farklılıkları gözden geçirmiştir.

3. BULGULAR ve YORUM

Yapılan bu çalışmada "Küçük Kara Balık" ve "Martı Jonathan Livingston" adlı iki çocuk kitabındaki çatışma türleri ve çatışma çözme yöntemleri incelenmiş. Kitaplar çatışma türleri ve çatışma çözme yöntemleri açısından alt başlıklar hâlinde sunulmuştur.

3.1. Kitaplardaki Çatışma Türleri ve Alt Çatışma Birimleri

Tablo 4. Kitaplardaki Çatışma Türleri ve Alt Çatışma Birimleri Dağılımı

Çatışma Türleri	Alt Çatışma Birimleri	KKB	MJL	Toplam
Kişinin kendiyle olan çatışması	Bir gizemi çözme/gerçeği ortaya çıkarma çabası	1	2	**3**
	Bir hayali/isteği gerçekleştirme çabası	7	10	**17**
	Duyguların çatışması	3	8	**11**
	Değer verdiği bir şey/biri için yaşadığı	1	3	**4**

	çaresizlik			
Kişiler arası çatışma	Anne-babayla çatışma	7	4	**11**
	Arkadaşıyla çatışma	11	1	**12**
	Yabancı biriyle çatışma	11	-	**11**
	Kötü kişi veya kişiler ile çatışma	14	-	**14**
Kişinin doğa ile çatışması	Doğal çevre ile çatışma	-	4	**4**
	Bir hayvanla çatışma	-	-	**-**
	Doğa felaketiyle çatışma	-	-	**-**
	Eve dönme çabası	-	-	**-**
	Tehlikeyi engelleme/tehlikeden korunma çabası	1	1	**2**
	Doğayı koruma çabası	-	-	**-**
Kişi-toplum çatışması	Başka bir toplumla çatışma	6	1	**7**
	Yetkili kurullarla çatışma	-	-	**-**
	Töre (normlar) ile çatışma	-	1	**1**
	Yasalar ile çatışma	-	4	**4**
	Toplam	**62**	**39**	**101**

Tablo 4 incelendiğinde *Küçük Kara Balık* adlı eserde en çok "kişiler arası çatışma" yaşandığı ve ağırlıklı olarak da "kötü kişi veya kişiler" alt çatışma birimine yer verildiği görülmektedir. Bunu "arkadaşıyla çatışma" (f=11), "yabancı biriyle çatışma" (f=11), "anne babayla çatışma" (f=7) izlemektedir. "Kişinin kendiyle olan çatışması" türünde en çok "bir hayali/isteği gerçekleştirme çabası" (f=7) alt çatışma birimine yer verilmişken onu "duyguların çatışması" (f=3), "bir gizemi çözme/gerçeği ortaya çıkarma çabası" (f=1) ve "değer verdiği bir şey/biri için yaşadığı çaresizlik" (f=1) alt çatışma birimleri izlemektedir. "Kişinin doğa ile çatışması" türünde sadece "tehlikeyi engelleme/tehlikeden korunma" (f=1) alt çatışma birimine yer verilmiştir. "Kişi-toplum çatışması" türünde ise sadece "başka bir toplumla çatışma" (f=6) alt çatışma birimine yer verilmiştir.

Küçük Kara Balık adlı eserde geçen bazı çatışma türlerine örnekler şu şekildedir:

"Kişinin kendiyle olan çatışması"na Küçük Kara Balık'ın, yaşadığı yerdeki rutin hayatı bırakıp yeni şeyler öğrenme ve merakını giderme duygusunu ifade etmesi örnek olarak verilebilir: "*Bilmek istiyorum, bu derenin sonu nerededir? … Bak anne, ben aylardır derenin nerede sonlandığını düşünüyorum ama bir türlü anlayabilmiş değilim. Dün geceden beri düşündüm durdum. Sonunda karar verdim; kendim gidip derenin sonunu bulacağım. Başka yerlerde neler var bilmek istiyorum."* (KKB, s. 12).

"Kişiler arası çatışma" türüne örnek olarak Küçük Kara Balık adlı karakterin keşif serüveni yolunda karşılaştığı kurbağalardan biriyle girdiği diyalog örnek olarak verilebilir. Bu diyalogda Küçük Kara Balık kurbağaya dönerek şöyle demektedir: "*Ben sizin bu kadar kendini beğenmiş olduğunuzu düşünmezdim. Ama olsun, yine de sizi bağışlıyorum çünkü bu sözlerin hepsi cahillikten, bilmezliktendir."* (KKB, s. 20-21).

"Kişinin doğa ile çatışması"na örnek olarak Küçük Kara Balık'ın derenin sonunu bulmaya çalışırken yüksekten içerisine düştüğü göletteki durumu örnek olarak verilebilir. Kitabın bu kısmında şöyle denilmektedir: "*Küçük Kara Balık şelaleden su dolu bir gölete düşmüş. Önce eli ayağına dolanmış ama sonra yüzmeye, gölette gezinmeye başlamış. O güne değin bu kadar çok suyun bir arada olduğunu görmemiş."* (KKB, s. 19).

"Kişi-toplum çatışması" türüne örnek olarak Küçük Kara Balık adlı karakterin içinde yaşadığı kendi gibi balık olan toplumu ile yaşadığı çatışma örnek olarak verilebilir. Bu diyalogda Küçük Kara Balık yaşlı balıklara şöyle demektedir: *"Ben yalnızca sağa sola dolaşıp durmaktan bıktım, can sıkıntısı içinde yüzmek istemiyorum artık, bir nedeni olmadan mutlu olmak da istemiyorum; günün birinde gözlerimi açıp hepiniz gibi yaşlandığımı ama hâlâ aynı balık olduğumu,*

ilk başta bildiğimden fazla bir şey bilmediğimi görmek istemiyorum." (KKB, s. 14-15).

Martı Jonathan Livingston adlı eserde en çok "kişinin kendiyle olan çatışması" türüne ve alt çatışma birimi olarak da en çok "bir hayali/isteği gerçekleştirme" (f=10) alt çatışma birimine yer verildiği görülmektedir. Bunu sırasıyla "duyguların çatışması" (f-8), "değer verdiği bir şey/biri için yaşadığı çaresizlik" (f=3) ve "bir gizemi çözme/gerçeği ortaya çıkarma" (f=2) alt çatışma birimleri izlemektedir. "Kişiler arası çatışma" türünde yer verilen alt çatışma birimleri "anne babayla çatışma" (f=4) ve "arkadaşıyla çatışma" (f=1) alt çatışma birimleridir. "Kişinin doğa ile çatışması" türünde ise sadece "doğal çevre ile çatışma" (f=4) alt çatışma birimine yer verilmiştir. "Kişi-toplum çatışması" türünde ise "yasalar ile çatışma" (f=4), "başka bir toplumla çatışma" (f=1) ve "töre (normlar) ile çatışma (f=1) alt çatışma birimlerine yer verilmiştir.

Martı Jonathan Livingston adlı eserde geçen bazı çatışma türlerine örnekler şu şekildedir:

"Kişinin kendiyle olan çatışması"na örnek olarak kitaptaki ana karakter olan Jonathan Livingston'ın kendi içinde yaşadığı bir aydınlanmayı konu alan şu pasaj örnek olarak verilebilir: "*Tüm sürü için istediği, tüm sürüye mal etmeyi arzuladığı her şeyi ne yazık ki yalnızca kendisi için elde edebilmişti. Uçmayı öğrenmişti ve bunun için ödediği bedel onu hiç üzmüyordu. Martı Jonathan Livingston bezginliğin, korkunun ve öfkenin bir martının ömrünü kısalttığını, bunları zihinden uzaklaştırdığında ise hoş ve uzun bir yaşam sürebileceğini de fark etmişti."* (MJL, s. 40).

"Kişinin başkalarıyla olan çatışması"na örnek olarak kitaptaki karakterlerden biri olan Sullivan ile girdiği diyalog örnek olarak verilebilir. Bu diyalogda Martı Jonathan Livingston, Sullivan'a şöyle demektedir: "*Ayıp ediyorsun Sully! …*

Mantıklı ol lütfen! Onca zaman neyi öğrenmeye çalıştık? Dostluğumuz zaman ve mekânla sınırlıysa zamanı ve mekânı aştığımız an, kardeşliğimizin bitmesi gerekir." (MJL, s. 76).

"Kişi-toplum çatışması"na yönelik olarak ana karakter olan Jonathan Livingston'ın toplumun normlarına yönelik olarak sarf ettiği ve özgür ruhunu yansıttığı şu sözler örnek olarak verilebilir: "*Ne dedikleri umurumda bile değil. Onlara uçmanın ne demek olduğunu göstereceğim. Eğer istedikleri buysa kural dışı olacağım ve onları pişman edeceğim."* (MJL, s. 77).

"Kişinin doğa ile çatışması"na örnek olarak ana karakter olan Jonathan Livingston'ın özgürce uçma çabaları esnasında yaşadığı bir durum örnek olarak verilebilir: *"Dört yüz fite indiğinde son hızına ulaşmıştı. Artık bu yükseklikte bir ses duvarı haline gelen rüzgâr ona sürekli çarparak daha fazla hızlanmasını engelliyordu."* (MJL, s. 29).

3.2. Kitaplardaki Başkahramanların Çatışmadaki Yeri ve Çatışmayı Çözme Yöntemleri

Tablo 5. Başkahramanın Çatışmadaki Yeri ve Çatışmayı Çözme Yöntemleri

Kitabın Adı	Etkin Rol Üstlendiğinde								Edilgin Rol Üstlendiğinde			
	Akıl yürüterek	Sezgileriyle	Yardım alarak	Cesaretiyle	Yeteneğiyle	İş birliğiyle	Çabalayarak	Olağanüstü güçlerle ve rastlantıyla	Çatışmayı başkasının çözmesiyle	Kendisinden istenileni kabul ederek	Kaçarak	Şiddeti önceleyerek
KKB	2	1	2	1	-	-	1	-	-	-	4	-
MJL	2	-	1	6	1	-	2	1	-	4	1	-
Toplam	**4**	**1**	**3**	**7**	**1**	**-**	**3**	**1**	**-**	**4**	**5**	**-**

Tablo 5'e bakıldığında çatışmada etkin rolü olduğu zaman *Küçük Kara Balık* adlı eserin başkahramanının çoğunlukla akıl yürüterek ve yardım alarak (f=2) çatışmayı çözmekte olduğu, edilgin rol üstlenildiğinde ise sadece kaçarak çatışmayı çözdüğü görülmektedir. *Martı Jonathan Livingston* adlı eserin başkahramanının etkin rol üstlendiğinde ağırlıklı olarak cesaretiyle (f=6), edilgin rol üstlendiğinde ise ağırlıklı olarak kendisinden istenileni kabul ederek (f=4) çatışmaları çözdüğü görülmektedir. Eserlerin başkahramanlarının çatışmaları çözme yöntemlerine bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

Küçük Kara Balık adlı eserde başkahramanın doğa ile çatışması neticesinde etkin bir şekilde kendi çabası ile kurtulması anlatılmaktadır. Eserde bu durum şu şekilde verilmiştir: *"Küçük Kara Balık çağlayanın sularına kaptırdı kendini ve düştü. Durgun bir gölcüğe ulaştı. Önce bocaladı biraz, sonra toparlandı çevresini dolaştı."*(KKB, s. 19)

Martı Jonathan Livingston adlı eserde başkahramanın bir hayali/isteği gerçekleştirme çatışması yaşarken çözüm yolu olarak etkin bir şekilde yeteneğini kullanmıştır. Eserde bu durum şu şekilde verilmiştir: "*İki yüz fitte gagasını dik bir şekilde aşağı eğip elli milin üstünde çıktığı her anda kanatlarını sabit tutarak dalmayı tekrar denedi. Bu çok büyük bir güç istiyordu fakat yavaş yavaş oluyordu. Onuncu saniyede doksan mil hıza ulaştı. Böylece Jonathan, martılar arasında bir dünya hız rekoru kırmış oldu."* (MJL, s. 19).

Küçük Kara Balık, yaşadığı derenin sonunu merak etmesi ile başlayan çatışma sürecinde komşular dâhil olur ve derenin sonunun merak edilmesinin bir şımarıklık olduğu ve diğer balıklara kötü örnek olacağı ifade edilir ve ardından da komşular Küçük Kara Balık'a saldırmaya başlar. Küçük Kara Balık bu hengâmeden arkadaşlarının yardımını da alarak yani çatışmayı başkasının çözmesiyle edilgin bir şekilde çıkar. Eserde bu durum şu şekilde verilmiştir:

"Balıklar, Küçük Kara Balığı yakalamaya davrandılar. Bir kargaşadır koptu. Ama arkadaşları daha çeviktiler, kurtarıp ortalıktan kaçırdılar onu." (KKB, s. 17).

Martı Jonathan Livingston adlı eserde ise başkahramanın anne ve babasıyla çatışması esnasında çatışmayı çözmek için itaatkâr bir şekilde boynunu öne eğmesi ve birkaç günlüğüne de olsa kendisinden istenileni kabul etmesi örnek olarak verilebilir. Eserde bu durum şu şekilde verilmiştir: *"Jonathan, itaatkâr bir şekilde boynunu öne eğdi. Birkaç gün boyunca, diğer martılar gibi davranmaya çalıştı, bunun için gerçekten çabaladı. Çığlıklar atarak iskele ve balıkçı teknelerinin etrafında, bir parça ekmek için dolaştı durdu, ufacık da olsa bir balık yakalayabilmek için suya daldı, mücadele etti. Fakat olmuyordu işte, bunları bir türlü yapmak istemiyordu."*(MJL, s. 17-18).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, çocuk edebiyatı ürünlerindeki çatışma türleri, alt çatışma birimleri, kahramanın konumu ve çatışma çözüm yöntemlerinin tespit edilmesi ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan araştırmada özellikle çocuk edebiyatında özgür ruhlu başkahramanlardan oluşan *Küçük Kara Balık* ve *Martı Jonathan Livingston* adlı kitaplar incelemeye alınmıştır.

Özgür ruhlu olma temalı iki kitabın seçilme nedeni ise kişinin özgürlük isteminin olduğu yerde "çatışma" ihtimalinin daha yüksek olması düşüncesi yatmaktadır. Araştırmada iki kitapta başkahramanların yaşadığı çatışmalar ve alt çatışma birimleri tespit edilerek başkahramanın çatışmayı çözme yöntemi ve çatışmadaki konumu belirlenmiştir.

İncelenen iki eserde başkahramanların ağırlıklı olarak yaşadığı çatışma türlerinin "kişiler arası çatışma" ve "kişinin kendiyle olan çatışması" olarak gözükmektedir.

Alan yazını incelendiğinde bu çalışma ile bazı çalışmaların sonuçlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durum da kişilerin özgürlük yolunda ilk karşılaştıkları engelin ya etraftaki kişiler ya da kişinin kendi duygu ve düşünceleri olduğunu ortaya koymaktadır. Karagöz (2014) çalışmasında incelediği çocuk romanlarında ağırlıklı olarak başkahramanın kendiyle ve kişiler arası çatışma yaşadığını belirlemiş ve kitaplarda daha çok kişinin kendiyle ve kişiler arası çatışmanın ön planda olmasının okurun gelişimsel düzeyiyle de uyumlu olduğunu belirtmiştir. Melanlıoğlu (2020), mülteci çocuklara yönelik kitapları incelediği çalışmasında daha çok başkahramanın kendiyle ve başkalarıyla olan çatışmasının yoğun olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmada kişiler arası çatışmada daha çok yabancı biriyle, aile bireyleri ve arkadaşlarla yaşanan alt çatışma örnekleri yer almaktadır. Çevik ve Müldür (2021) yaptıkları çalışmada daha çok kişiler arası çatışmada aile bireyleri ve arkadaşlarla olan çatışmanın ön planda olduğunu tespit etmişlerdir. Bu açıdan, yapılan çalışma ile diğer çalışmalardaki alt çatışma birimleri açısından bir benzerlik söz konusudur.

Çalışma kapsamında incelenen iki eserin ortak özelliği olarak özgür olma isteği yer almaktadır. Eserin hitap ettiği kitle de dikkate alındığında birey olma yolunda kendi kararlarını almaya çalışan ve ergenlik döneminde olup kendi kararlarını uygulamaya gayret eden bir okur kitlesi görülmektedir. Bu kitle kararlarını alma sürecinde ya kendisiyle ya da çevresiyle çatışma içerisine giren bireylerden oluşmaktadır. Düşgör ve Dönmez (2022) yaptıkları çalışmada, bu çalışmada ulaşılan sonuçlarla benzer olarak özellikle ergenlik döneminde yer alan çocukların ayrılma ve bireyselleşmeyi arzuladıklarını belirtmektedir. Çalışmada yer alan başkahramanların bireyselleşme isteklerinin, kendi kararlarını alma yolunda atıldıkları maceraların ve zorlukların ergenlik döneminde olan çocuklara bir yol göstereceği düşünülmektedir.

Çalışmada ele alınan iki kitapta da çatışmayı çözen başkahramanın konumunun genellikle etkin olduğu görülmektedir. Bilgen ve Çivitci (2022), kendi kararlarını alma noktasında etkin olan bireylerin başarı talebinin de yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda bu iki kitabın okunmasının rol alma noktasında da çocuklara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen veriler kapsamında aşağıda bazı öneriler sunulmuştur:

Çocuk edebiyatı ürünlerinde yer alan çatışmalar;

-Çocukların yaş düzeyleri ve gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak verilmelidir.

-Çocuğun gerçek hayatta karşılaşabileceği türde çatışmalar olmalı; çocuğun kişilik ve toplumsal gelişimine katkı sunacak nitelikte olmalıdır.

-Çocuğu hayal kırıklığına uğratacak, çocukta çaresizlik ve kendini yetersiz hissetme duyguları oluşturmayacak şekilde çözümlenmelidir.

-Çocuğun bağımsız hareket edebilme, yaratıcı düşünme, hayal kurabilme, özgür ruhlu fakat asi olmayan bir mizaç geliştirmesine katkı sunmalıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurulu Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Akçakaya, Ü. (2020). *Özgür ruhlu çocuklar yetiştirmek*. İstanbul: Kanon Kitap.

Alamdar, S. ve Süngü, A. (2017). Samed Behrengi'nin masallarındaki kahramanların yaşadıkları çatışmaları çözme yöntemlerinin incelenmesi. Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği IV. Uluslararası Çocuk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, 347-362.

Apaydın, Z. (2022). *Gülten Dayıoğlu'nun çocuk kitaplarında yer alan çatışmalar ve çatışma çözme süreçleri.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.

Aslan, C. (2006). Türk çocuk yazınında çocuk-yetişkin çatışmasının yer aldığı kimi yapıtların incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2), 193-216.

Bilgen, A. C. ve Çivitci, A. (2022). İçsel denetimliliği artırmaya yönelik grup psikoeğitiminin üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları üzerindeki etkisi. *Yükseköğretim Dergisi, 12*(3), 415-423.

Büyükışık, E. (2019). *Nur İçözü'nün çocuk kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar ve çatışma çözme süreçleri.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Büyükışık, E. (2020). Nur İçözü'nün çocuk kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar ve çatışma çözme süreçleri. *Electronic Turkish Studies*, *15*(8), 3853-3872.

Cüceloğlu, D. (1991) *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Çevik, A., ve Müldür, M. (2021). Çocuk edebiyatında genel çatışma türleri, çatışma çözme yöntemleri ve kuşak çatışması: uçurtmam bulut şimdi ve

gökyüzünde balonlar örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *10*(3), 1027-1048.

Düşgör, B., ve Dönmez, A. (2022). Geç ergenlikte ayrılık ve depresif sorunsal: projektif bir çalışma. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, *9*(2), 379-403.

Ercan, M., ve Gençer, G. (2023). Deprem ve yas temalı çocuk kitaplarındaki başkarakterlerin karşılaştıkları çatışmalar ve çatışmaları çözmede izledikleri yollar. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, *6*(2), 197-220.

Karagöz, S. (2014). *Çocuk romanlarındaki başkişilerin yaşadıkları çatışmaları çözme yöntemlerinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Karatay H. (2011). *Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı* (ed. Tacettin Şimşek) içinde (s. 77-123). Ankara: Grafiker Yayınları.

Karip, E. (2000). *Çatışma yönetimi.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Kavalcı, Z. (2001). *Çatışma çözme becerileri eğitimi programının üniversite öğrencilerinin çatışma çözme biçimleri üzerindeki etkisi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Melanlıoğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki mülteci kahramanların yaşadıkları çatışmalar üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(2), 665- 691.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.

Miles, M. B., Huberman, A. M. ve Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: a methods sourcebook.* Sage.

Nutku, Ö. (1998). *Drama sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Oğuzkan, F. (1974). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özakman, T. (1998). *Oyun ve senaryo yazma tekniği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özdemir, E. (1994). *Yazınsal türler*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Popova, M. (2016). Nietzsche: Varoluş yolculuğu ve özgür ruh olmanın anlamı üzerine. (Çev.: Burak Avcı). https://dusunbil.com/nietzsche-varolus-yolculugu-ve-ozgur-ruh-olmanin-anlami-uzerine/ Erişim Tarihi: 24.12.2024

Samur, A. Ö. İ. ve Arıkan, Y. (2018). Behiç Ak'ın çocuk kitaplarındaki çatışmaların mizah ögesi bakımından incelenmesi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 165-182.

Sever, S. (2007). *Çocuk edebiyatı öğretimi nasıl olmalıdır?.* II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sever, S. (2012). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları

Sever, S. (2015). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.

Solak, Ö. (2012). *Aytül Akal'ın "Babam Duymasın" adlı öyküsündeki çatışma yapısının çocuğa göreliği.* V. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Aytül Akal Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi, 9-11 Mayıs 2012, Eskişehir.

Yakar, Y. M. ve Yılmaz, O. (2015). Beyazbulut Dergisi'nde yer alan kurgusal metinlerdeki karakterlerin çatışmaları çözme biçimleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(2), 57-66.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Every individual is in this world to realize himself in line with his abilities, to create the meaning of life and to contribute to existence. In this context, it is of great importance for a child to gain the ability to "be himself" in the process of self-realization and to exist as an individual in life. Children expect the first and most basic support from their parents in this process. However, parents can sometimes unknowingly hinder their children's individuation processes. This situation can lead to behavioral problems in children such as irritability, introversion, addiction or distraction. Most often, these behaviors are a reaction to the obstacles in the individualization process of children (Akçakaya, 2020). As a result of such obstacles, it may be inevitable for children to experience conflicts or disagreements with their environment.

Conflict is a situation of argument or tension that arises as a result of disagreement between the parties. This concept occurs when mutually incompatible or mutually incompatible goals create a competitive environment. Conflict may arise from conflicts over resources, power, status, beliefs, interests, etc. It may also occur when there are differences in values, ideas, beliefs, interests, perceptions, cultural factors, social roles, needs and communication skills between at least two parties. These differences can trigger a conflict situation as a result of tension, frustration, competition, change or external interventions (Karip, 2000; Kavalcı, 2001; Melanlıoğlu, 2020; Nutku, 1998; Oğuzkan, 1974).

Method

In this research, basic qualitative research design was used. Basic qualitative research involves the process of collecting data through methods such as observation, interview and document analysis in order to understand and explain a phenomenon. This research design, which is widely used in applied fields such as health as well as management fields, is frequently preferred in studies in the field of education (Merriam, 2013). Since the aim of the research is to analyze the conflict types and generation conflict classified by Karagöz (2014) in examples of contemporary Turkish children's literature, the basic qualitative research design was chosen as an appropriate method.

Findings (Results)

In the work titled Little Black Fish, the sub-conflict unit in which "interpersonal conflict" is experienced the most and is predominantly "bad person or persons" is included. This is followed by "conflict with a friend" (f=11), "conflict with a stranger" (f=11). , is followed by "conflict with parents" (f = 7). In the type of "conflict with oneself", the sub-conflict unit "attempt to realize a dream/desire" (f = 7) is the most frequently included, followed by "conflict of emotions". (f=3), "effort to solve a mystery/reveal the truth" (f=1) and "desperation for something/someone he/she values" (f=1) are followed by sub-conflict units in the "person's conflict with nature" type. Only the subconflict unit "preventing/protecting from danger" (f=1) is included, and in the "person-society conflict" type, only the subconflict unit "conflict with another society" (f=6) is included.

In the work titled Jonathan Livingston Seagull, the type of "conflict with oneself" is mostly included, and the sub-conflict unit is "realizing a dream/wish" (f=10). This is followed by the sub-conflict units "conflict of emotions" (f-8),

"desperation for something/someone he/she values" (f=3) and "solving a mystery/revealing the truth" (f=2). The subconflict units included in the "interpersonal conflict" type are "conflict with parents" (f = 4) and "conflict with friend" (f = 1). In the type of "conflict between the person and nature", only the sub-conflict unit "conflict with the natural environment" (f = 4) was included. In the "person-society conflict" type, subconflict units of "conflict with laws" (f=4), "conflict with another society" (f=1) and "conflict with customs (norms) (f=1) are included.

It has been determined that when he has an active role in the conflict, the protagonist of the work called Little Black Fish solves the conflict mostly by reasoning and getting help (f = 2), and when he takes a passive role, he only resolves the conflict by running away. It has been determined that the protagonist of the work Jonathan Livingston Seagull solves conflicts mainly with his courage (f=6) when he takes an active role, and mostly by accepting what is asked of him (f=4) when he takes a passive role.

Conclusion and Discussion

In the two works examined, the main conflict types experienced by the protagonists appear to be "interpersonal conflict" and "conflict with oneself". When the literature is examined, it is seen that the results of this study and some studies are similar. This reveals that the first obstacle people encounter on their path to freedom is either the people around them or the person's own feelings and thoughts. Karagöz (2014) determined that in the children's novels he examined in his study, the protagonist mainly experiences self- and interpersonal conflicts, and stated that the fact that self- and interpersonal conflicts are at the forefront in the books is compatible with the developmental level of the reader.

In his study examining books for refugee children, Melanlıoğlu (2020) found that the protagonist's conflict with himself and others was intense. In this research, sub-conflict examples of interpersonal conflict are mostly experienced with a stranger, family members and friends. Çevik and Müldür (2021) found in their study that conflict with family members and friends is at the forefront in interpersonal conflicts. In this respect, there is a similarity between the study and other studies in terms of sub-conflict units.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 14.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 11.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1619934
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Vural, E. (2025). Zamane Çocuğu mu Zamanın İnsanı mı? Klasik Türk Şiirinde "İbn-i Vakt" Üzerine. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 229-260.

ZAMANE ÇOCUĞU MU ZAMANIN İNSANI MI? KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE "İBN-İ VAKT" ÜZERİNE

Emre VURAL*

Öz

Klasik Türk edebiyatının beslendiği kaynaklardan birisi de tasavvuftur. Allah yolunda varlığa ve birliğe ulaşma hedefinde olan sûfî şairler, bu yolda deneyimledikleri pek çok hâli tasavvufî bir ıstılâhat olarak şiirlerinde kullanırlar. Bu ıstılâhatlardan birisi de genel anlamda vaktin çocuğu anlamına gelen ibnü'l-vakt ifadesidir. Sıklıkla ân, ân-ı dâim ve ebü'l vakt kavramlarıyla birlikte kullanılan ibnü'l vakt; geçmişin üzüntüsünden ve geleceğin endişesinden sıyrılarak zamanın sonsuz birimlerinden birisi olan 'ân'da kalarak, varlığı ve zamanı idrak eden sûfînin bir hâlidir. Başta Mevlânâ ve Niyâzî-i Mısrî olmak üzere birçok melâmet meşrepli şair tarafından kullanılan bu ifade, sonraki zamanlarda kendilerini rind olarak gören şairlerce de kullanılmıştır. Çalışmamızda ilk olarak tasavvufî bir ıstılâhat olan ibnü'l-vakt kavramına sûfînin zamanı deneyimlediği bir hâl olarak açıklanmaya çalışıldı. Sonradan ise rindane söz söyleyen şairlerin eserlerinde bulunan ibnü'l-vakt kavramından hareketle bu kavramın klasik Türk edebiyatında kullanılan farklı anlamları ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: *Klasik Türk edebiyatı, zaman, ibnü'l-vakt, rind.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, emre.vural@amasya.edu.tr, Amasya/Türkiye

A CHILD OF THE TIME OR A MAN OF THE TIME? ABOUT "İBN-İ VAKT" IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

One of the sources that feeds classical Turkish literature is Sufism. Sufi poets who aim to reach existence and unity on the path of Allah use many states they experience on this path as a Sufi term in their poems. One of these terms is the expression ibnü'l-vakt, which generally means child of time. Often used together with the concepts of an, an-ı dâim and ebü'l vakt, ibnü'l vakt is a state of the Sufi who gets the opportunity to experience existence and time by staying in the 'an', one of the infinite units of time, free from the sadness of the past and the anxiety of the future. This expression, which was used by many Sufi poets, especially Mevlana and Niyazi-i Misri, was also used by poets who saw themselves as rind in later times. In our study, firstly, the concept of ibnü'l-vakt, which is a Sufi term, was tried to be explained as a state in which the Sufi experiences time. Then, the relationship between the concept of ibnü'l-vakt found in the divans of various poets and the type of rind was evaluated and the different meanings of this concept used in classical Turkish literature were tried to be revealed.

Keywords: *Classical Turkish literature, time, ibnü'l-vakt, rind.*

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yeryüzüne geldikten belirli bir süre sonra algılamaya başladığı, hissettiği, deneyimlediği ve sonradan ölçtüğü bir olgu olan zaman; bilimin bütün katkılarına rağmen bugün bile bütün yönleriyle açıklanamamış bir mefhûmdur. İnsanlığın tarih boyunca pek çok farklı bilim dalıyla açıklamaya çalıştığı zaman kavramının somut ve soyut yönlerinin olması, onun anlaşılabilirliğini belli ölçülerde zorlaştırmaktadır. Varlığın kendisiyle algılanan zaman, mekân içinde insanla birlikte değer kazanan bir olgu olarak görünse de tamamıyla somut

delillerle açıklanabilecek bir kavram değildir. Zamanın somut olarak hareket ve hızla bağlantısının yanında insanın duygularıyla ilgili olarak sübjektif bir yönü de bulunmaktadır. Zamanın bir hâl olarak sübjektif yorumlanması ise kişinin zihninde yaşadığı bir süreç olarak algılanmasına sebep olmuştur. Tarih boyunca birçok dinî anlayış, felsefî akım ve bilim dalı zamanın bahsi edilen somut ve soyut boyutlarını anlamaya çalışmıştır.

İnsana genel ve özel anlamda sorumluluk yükleyen zamanın ciddi anlamda kavranmaya çalışılması dinler vasıtasıyla olmuştur. Eski Sümer ve Mısır medeniyetlerindeki zaman algısına bakıldığında insanların zamanı geçmiş, şimdiki, gelecek üçlüsü içinde değil de döngüsel olarak algıladıkları gerçeğiyle karşılaşırız. Zamanın bugünkü anlamda çizgisel değil de döngüsel olmasının sebebi o zamanki insanların anlayışında yer alan Tanrısal hareketten kaynaklanıyordu. Antik Yunan'da ise zamanı algılama durumu biraz daha farklıdır. Yunan insanı, döngüsel zamanı belli oranda yaşamış olsa da zaman hakkındaki tüm tahakkümü Sümer ve Mısır medeniyetlerinde olduğu gibi tanrılara bırakmamıştı (Çamuroğlu, 2006:1-3).

Antik Yunan'daki zaman konusuna bakıldığında karşımıza görüşleri ile pek çok filozofu ve bilim adamını etkileyen Aristoteles çıkar. Ona göre zaman, oluşuma göre değil harekete ve değişime bağlı olarak ortaya çıkan kavramdır. Hareket ve değişim ise zaman ve mekânda ancak kendini bulabilir. Bir taşıyıcı görevi gören zaman ve mekân, hareketin ve değişimin oluşturduğu zamanı bir taşıyıcı olarak yüklenir. Bu da geçmiş ve gelecekten oluşan iki temel zamanı oluşturur. Ancak Aristo'ya göre bu iki zamanın kavranması oldukça güç bir durumdur. Ona göre asıl zaman 'şimdiki ân' diye tabir ettiği kavramdır. Zamanın halkalarından olan 'şimdiki ân', sürekli olarak başka bir şimdiyi takip eder ve bu durum da sürekli olarak bir değişime neden olur. Şimdiki zamanda bulunan 'ân', bir ucu geçmişe

bir ucu geleceğe dayalı olan ve bu iki zaman dilimi arasında bir köprü vazifesi gören bir kavramdır (Tezel, 2023:22-23).

Roma döneminde ise Agustinus, *İtiraflar* adlı eserinin bir bölümünde zaman hakkında kendine sorular sorarak bazı açıklamalar yapmaya çalışmıştır. Agustinus'un sorularının temelinde ise geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman bulunuyordu. O da tıpkı Aristo gibi asıl zamanın şimdiki zaman olduğunun, geçmiş ve gelecek zamanın şimdiki zamanı anlamak için bir aracı olduğunun farkındaydı (Agustinus, 2010: 373-374). Zamanın gerçekliği konusunda antik Yunan'da yapılan tartışmalardan haberdar olan Agustinus, zamana teolojik açıdan da ilgiliydi. Tanrı ve zaman hakkında çeşitli sorular soran bu Roma filozofu, evreni ve evrenin oluşum serüvenini Tanrı ve zaman ekseninde sorgulama içindeydi (Bardon, 2018:25). Zamanın yaratıcı açısından farklılığını deneyimleyen batılı ilk filozoflardan olan Agustinus'un bu sorgulamasını, sonradan birçok filozof da gerçekleşecektir. Bu sorgulamalara İslâm filozofları da dahil olarak zamanı ve mekânı Allah'ın birliği içinde açıklamışlardır. Özellikle varlık felsefesiyle ilgili konularda İslâm düşünürleri, varlığın mertebelerini açıklarken zaman konusuna da değinerek görüşlerini açıklamaya çalışmışlardır.

İnsanlara yaratıcıyı tanıyarak hayatlarını belirli bir ahlâkî düzen içinde yaşamaları gerektiğini belirten; insanın hem hayatını hem de ölümden sonraki hayatını tanzim içine sokan bütün dinlerde, zaman hakkında çeşitli ifadelere yer verilmiştir. Bu ifadelerden zamanın ne olduğunu, zamanın hangi bölümlere ayrıldığını ve zamanın mahiyeti hakkında bilgilere sahip oluruz. Kur'ân- Kerîm'de yer alan zaman anlayışına bakıldığında Allah, kullarına zamanı tefekkür ettirerek sezdirme isteğindedir. Kur'ân'da insanların zamanı günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak düzenlemeleri ve hayatlarını bir düzen içinde sürdürmeleri istenir. Bazı ibadetlerin belirli zamanlara göre yapılması zorunluluğu, mutlak olan zamanı algılamaya ve değerlendirmeyi öğretir (Şulul, 2002:74). Mutlak mânâda veya

mutlaka yakın anlamda zamanı ifade eden kelimelerin azlığına rağmen Kur'ân'da sınırlı, bölümlü, başlangıcı ve sonu belli olan tabirler oldukça sık bir şekilde kullanılmıştır (Canan, 2008:26).

Lâfız olarak zaman kavramı Kur'an'da geçmez. Zaman yerine değişik zaman birimlerini belirten kelimeler kullanılır. Dehr, asr, vakt, ân, yevm, sermed gibi ifadeler, kendi içlerinde bir zamanı belirtmelerine rağmen doğrudan genel anlamda zamana karşılık gelmezler. Kur'ân'da çeşitli âyetlerde zaman üzerine yemin edilerek söze başlandığı da görülür. Bu durumun altındaki sebep ise insanların dikkatini zamana çekerek zamanın insan hayatındaki önemine vurgu yapmaktır (Küçük, 2002:222). Kur'ân'da zamanın üzerine yemin edilerek zamana dikkat çekilmesi durumu, sonraki zamanlarda özellikle tasavvufî ortamlarda sûfî çevrelerce zamana ayrı bir ehemmiyet verilmesine de zemin hazırlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in zamanın boşa geçirilmemesi yönünde söylediği bazı hadisler ve özellikle Deylemî'nin zayıf bir ihtimalle Ali (r.a)'dan rivayet ettiği iki günü birbirine denk olan aldanmıştır yönündeki hadisi (El-Aclûnî, 2019:564) sûfîlerin zamanı boşa geçirmemeleri noktasında referans aldığı söylemlerdendir. Zaten İslâm dininin emir ve yasakları incelendiğinde İslâm, insana boş geçireceği bir zaman dilimini tanımaz. İnşirâh Sûresi'nde "Kolaylığın zorluktan sonra elde edileceği" belirtilir. Bu noktadan hareketle bir iş bitirildi diye rahata düşme gibi bir durum yoktur. İnsan, yaptığı işin ardından hemen başka işe koyularak çalışmaya devam etmeli, vaktini boşa geçirmemelidir (Canan, 2008:112).

Zaman, Allah katında sonsuz ve süresiz bir kavram olsa da yeryüzündeki insan için zamanın belirli sınırlılıkları vardır. Her şeyden önce ölümlü bir canlı olan insan için ecel denilen bir ölüm olgusu bulunmaktadır. İnsanoğlu ölümlü olduğu gibi içinde bulunduğu dünya da ölümlüdür. Dünyanın ölümü (eceli) ise kıyamet adı verilen son hüküm günüdür. Bu son ecelden sonra, insan farklı bir zaman evresine (ebedî hayata) geçer. Allah'ın yönetimi ve denetimi altında olan insanın

dünyada geçireceği zaman dilimi, kaza ve kader meselesini ortaya çıkararak İslâm düşüncesinin karşılaşacağı en güç meselelerden biri hâline gelir (Izutsu, 1975:124). Bu bağlamda insanın algıladığı zaman aslında ona bahşedilen zamanla bir midir, insan içinde bulunduğu zaman diliminin süresini sezinleyerek daraltıp artırabilir mi gibi sorular İslâm kelâmcılarının üzerinde düşündüğü konulardan olmuştur.

İslâm düşünce dünyasında zamanın algılanışına bakıldığında filozofların özellikle Aristoteles'in görüşlerinden oldukça etkilendiği görülür. Bu etkilenme, kendisini onun düşüncelerini destekleme ve çürütme eylemi olarak karşımıza çıkar. Aristo'nun zaman hakkında sormuş olduğu soruları, İslâm filozofları da kendilerine sorarak cevaplamaya çalışmıştır. İlk İslâm filozoflarından olan Kindî, Aristo'nun zaman, mekân ve hareket kavramları hakkında yapmış olduğu tanımlamaları farklı şekilde yorumlayarak ona muhalefet etmiştir (Şulul, 2002:75-77). Zamanla ilgili olarak beş ayrı tanım yapan Kindî, zamanın hareketle olan ilişkisi hakkındaki görüşlerinde Aristo'yla aynı fikirdedir. Kindî'ye göre zaman ve hareket arasında sayısal olarak çok yakın bir bağ bulunmaktadır. Hareketi sayan zaman, hızı belirlediği ölçüde durağanlığı da belirlemektedir. Zamanın sonsuz birimlerinden bir olan 'ân' hakkında da görüş bildiren Kindî'ye göre geçmişle gelecek arasında bir bağ kuran ve sürekliliği olmayan 'ân', zamanın geniş tasavvurunda iki mesafeyi ölçtüğü vakit zamana dönüşmektedir. Bu durum da fizikî olarak neredeyse imkânsız olduğundan dolayı Kindî, 'ân'ı hayali olarak görür (Kaya, 2002:33-34).

İbn Sînâ ise zaman, mekân ve hareket arasındaki mutlak bağlantıyı kabul ederek zamanı açıklamaya çalışır. Ona göre zamanın durumunu açıklamak mekânın durumunu açıklamakla doğrudan bağlantılıdır. Şimdiki ve geçmiş zamanı kıyaslayarak çeşitli görüşlerini ortaya koymaya çalışan, bölünebilir ve bölünemeyen zaman dilimleri üzerinde görüş bildiren İbn Sînâ'ya göre 'ân' diye

ifade edilen zaman birimi bölünemez. Zaten ona göre ölçülemeyen ancak hissedilen 'ân' gerçekte de mevcut değildir. Biz onun varlığına ancak deneyimleyerek tecrübe edebiliriz (İbn Sînâ, 2014:189-205).

Türk tasavvuf edebiyatında mutasavvıflar, Kur'ân'daki zaman anlayışının ve bu anlayışı yorumlayan İslâm filozoflarının görüşlerinin farkındadırlar. Ancak tasavvuf, kendi içinde İslâm'a farklı bir bakış açısı getirdiğinden dolayı mutasavvıfların zaman anlayışı daha çok 'ân'ı deneyimleme olan şimdiki zaman üzerine kuruludur. Havf u recâ düsturu içinde olan mutasavvıflar, geçmişte işledikleri günahlardan dolayı üzüntü içindedirler ancak geçmişe takılıp kalmazlar. Gelecekte başlarına neyin geleceğinden de haberdar olmadıkları için ellerinde bir nimet gibi duran şimdiki zamanın kıymetini bilirler. Şimdiki zaman, onlara içinde bulundukları 'ân'ın hâl olarak yansımasına da fırsat verir. Vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde Allah'ı yarattıklarıyla birlikte anlamaya çalışan mutasavvıflar, Allah'ın kuluna bir nimet olarak verdiği zamanı da ancak şimdiki zamanın bir bölümü olan 'ân' içinde hissedebilirler.

Mutasavvıfların varlık anlayışının klasik İslâm düşüncesinden ayrıldığı en önemli nokta içinde yaşadığımız âlemin bir hayâl olarak algılanmasıdır. Bu anlayışa göre âlem olarak adlandırılan mevcudat zamanın içinde bir bölüm olan ve adına 'ân' adı verilen zaman dilimleri içinde var olup yok olmaktadır. Geçmişin özleminden ve geleceğin endişesinden uzak olan bazı mutasavvıflar ise 'ân'a kutsiyet atfederek onu Allah'ı anlatan bir hakikat olarak görmüşlerdir. Zamanın yatay ve dikey düzleminde bulunan mutasavvıf, insan zihninin algılayamayacağı şekilde ân'a bakmaya başlar. 'Ân-ı dâim' olarak ifade edilen bu durum, mutasavvıfın zaman algılamasında ebü'l-vakt ve ibnü'l vakt kavramlarının oluşmasına zemin hazırlar (Yıldırım, 2015:146-148).

2.SÛFÎNİN BİR HÂLİ OLARAK İBNÜ'L-VAKT

Vakit üzerinde düşünüp onu anlamlandırmaya çalışan sûfîler, zaman içinde vaktin farklı bir hâli olan ibnü'l-vakt kavramını geliştirmişlerdir. Vaktin çocuğu anlamına gelen bu kavram, sûfînin içinde bulunduğu zaman diliminde yapması gereken en uygun olan şeyle meşgul olması anlamına gelir. Geçmişle ve gelecekle ilgilenmeyen sûfî, yalnızca içinde bulunduğu zamanın gerektirmiş olduğu hâli değerlendirir (Uludağ, 2012:179).

Tasavvufta ibnü'l-vakt kavramı, seyr ü sülük yoluna girmiş olan müritlere hangi yolda olduklarını ve bu yoldaki görevlerini hatırlatmak üzere ortaya çıkmıştır. Vaktin oğlu anlamına gelen kavram, insanı oğul olarak görerek ona bir taraftan vazife yüklerken diğer taraftan da onun ulaşabileceği noktaların sınırını çizmektedir. Oğul, ibnü'l-vakt tabirinde edilgen ve netice anlamlarında kullanılmıştır. Bir babanın çocuğu olarak görülen oğul, vazifesini bilir ve o vazifeyi her koşulda yerine getirmek için uğraşır. Başka bir şeyle ilgilenmeyerek oğulluğun gereğini yerine getirir. İbnü'l-vakt ifadesinin zıddı olan ve zamanın babası anlamına gelen ebu'l-vakt ifadesiyle bu durum düşünüldüğünde vaktin oğlu olan sûfî, edilgenlik içinde babasına karşı sorumluğu olan kişidir. Zamanın bir bölümü olan vakit ifadesinin ibnü'l-vakt içinde zaman yerine kullanılması, sûfîlerin zamanı vakitle sınırlı görmeleriyle alakalı bir durumdur. Vakti, Allah'a karşı bir sorumluluk olarak gören sûfîler, her 'ân'larını Allah'ın belirlediği işlere yönelerek geçirmek arzusunda olmuşlardır (Demirli, 2013:253-257).

Kâşânî'ye göre ibnü'l-vakt, vaktin insan üzerinde hâkim olduğu durumdur. İbnü'l-vakt olan sûfî; geçmiş ve gelecekle asla ilgilenmez, sürekli içinde bulunduğu vakte kıymet verir. Sûfînin geçmişi düşünerek hayıflanması hem içinde bulunduğu şimdiki zamanı hem de sonradan içinde bulunacağı gelecek zamanın kaybı anlamına gelir. Şimdiki zamanda gerçekleşen bir hâl olan ibnü'l-vakt, İçinde bulunulan hâle göre değişir ve dönüşüme uğrar. Sûfînin bulunduğu mekân bir anlamda onun zamanını da tayin eder. Dünyada bulunan için vakit

dünya, ahirette bulunan için vakit ahirettir. Kâşânî'nin ibnü'l-vakt tanımı içinde mekânla ilgili vermiş olduğu görüş, zamanın mekânla olan bağlantısını da ortaya koyar. Mekâna göre değişime uğrayan zaman, insanın farklı âlemde zamanı farklı bir şekilde algılamasına da neden olur. Kâşânî aynı zamanda insan sürûr içinde ise vaktinin sürûr, hüzün içindeyse vaktinin hüzün olduğunu belirterek (Demirli, 2000:588) Stephen Hawking'in asırlar sonra ortaya koyacağı zamanın psikolojik yönüne de vurgu yapar (Hawking, 1989:153).

Seyr ü sülûk yolculuğunda ilerleyen sûfîler, bu yolculuk sırasında edindikleri manevî mertebelere göre çeşitli sıfatlarla anılırlar. Bu sıfatlardan birisi de ibnü'l-vakt'dir. Zamanın bir bölümü olan vakti en iyi şekilde değerlendiren sûfîler bu isimle anılır. Sûfînin bu sıfatla anılmasındaki en temel sebeplerden birisi, sûfînin geçmiş hatalarından sıyrılarak 'ân'ın kıymetini bilmesidir. Tasavvufî düstur içinde pişmanlık vardır ancak bu pişmanlık asla takılıp kalınması gereken bir durum değildir. Pişmanlıklardan ders çıkarılarak, Hak'a doğru yapılan yolculuk devam etmelidir. İbnü'l-vakt, işte tam bu noktada sûfînin geçmişinden gerekli dersleri çıkarıp umutsuzluğa düşmeden geleceği yakalamak adına içinde bulunduğu 'ân'a göre yaşamasıdır (Erkaya, 2017:356-357).

Kuşeyrî ise sûfînin bizzat ibnü'l-vakt olan kişi olduğunu dile getirir. Ona göre sûfî, zamanın belirli bölümü olan vakit içinde kendisi için en hayırlı olan işle meşgul olur. Vaktin içinde sûfîden istenen görev ne ise onu yerine getirir. Kuşeyrî, ibnü'l-vakt açıklamasını yaparken bunun bir 'hâl' olduğunu da dile getirir. Bu hâl, Hak tarafından doğrudan doğruya sûfîlere tesir etmiştir. Bu durum karşısında sûfîler ise bir teslimiyet içinde vakitlerini sorgusuz ve sualsiz bir şekilde Hak yolunda harcarlar (Uludağ, 2019:148).

Sûfîlerin vaktine dair değerlendirmelerde bulunan Rabbânî; benzer şekilde 'hâl' üzerinden kavramlara yaklaşarak ibnü'l-vaktin televvün, ebü'l-vaktin ise temkîn hâli olduğunu belirtir. Tasavvuf üstüne risâle kaleme alan sûfîler, ibnü'l-vakt ve

ebü'l-vakt üzerinde dururken Rabbânî, bunlara ek olarak tâm ebü'l-vakt ismini verdiği ve imtinân sıfatıyla açıkladığı üçüncü bir kavramdan daha bahseder (Günaydın, 2020: 329). Rabbânî'ye göre sâlikler seyr ü sülük yolunun başında da sonunda da hâllerin telvîninden (hâlden hâle, makamdan makama geçme durumu) kurtulamazlar. Sâlik bu hâli kalbinde gerçek anlamda yaşamış olursa erbâb-ı kulûb zümresine dahil olur ki bunlara ibnü'l-vakt adı da verilir. Bunların zamanları sürekli değişim halindedir. Değişim, girmiş oldukları zamana göredir. Ân gelir sıkıntı içindedirler, ân gelir sevinç içindedirler (Işık, 2014:217-415).

Tasavvufta 'hâl'in en belirgin özelliği, değişim içinde olmasıdır. Hiçbir zaman aynı kalmayan hâl, bir taraftan sâliğin ruh hâlinde değişimlere sebebiyet verirken bir taraftan da zaman algısını etkiler. Zaman ve mekân ekseninde varlığı algılaması noktasında sâlik, zamanı da hissettiği gibi görmeye başlar. Rabbânî'nin bahsettiği değişim ekseninde kabz (sıkıntı) ve bast (sevinç) içinde olan sâlik, zamanı da bu eksende görmeye başlar. Sâliğin bu hâllere girmesi için de belirli bir vakte ihtiyacı vardır. O vakit ise kula galip olan hâldir (Sühreverdî, 2021:591-663).

Kur'ân-ı Kerîm'de Rahman sûresinin 25. âyetinde "O her ân yaratmaktadır." ifadesi geçmektedir. Her ân yaratılan, her ân değişime uğruyor demektir. İnsanın tasavvur ettiği bütün âlem, devâsa bir dönüşümle sürekli yenilenmektedir. Bu durumun farkına varan ve ân-ı dâim denilen devamlı anlar içinde yaşadığını bilen sûfî, bu ânlar içinde bir ânı yakalayıp onu yaşadığı zaman ibnü'l-vakit olur (Top, 2011:142). Sûfînin ruh hâliyle beraber zamana ve mekâna da tesir eden değişim algısının arkasında yatan en önemli sebep ise tasavvufta yer alan vahdet anlayışıdır. Ân-ı dâim olarak açıklanan bu kavramla ezel, ebed ve şimdiki zaman kastedilir. Başta İbnü'l Arabî olmak üzere bazı mutasavvıfların görüşlerine göre zaman içinde yer alan ve geçmişi, geleceği ve şimdiyi tanımlayan zaman mefhûmları sadece değişken varlıklar için geçerlidir. Ân-ı

dâim ise kesintisiz bir şekilde tecelli ederek ebedî ve sermedî olarak aynı kalır (Uludağ, 1991:101). Ân-ı dâim içinde bulunduğunu bilen sûfî (İbnü'l-vakt), geçmiş ve geleceğe ait düşüncüleri zihninde barındırmadığını belirterek ben andayım 'âneyüm' demiş ve içinde bulunduğu zamanın kıymetini bilerek o 'ân'ın keyfini sürmeye çalışmıştır:

"İbn-i vaktüm ben ebu'l-vakt olmazam

'Abd-i mahzum ben tasarruf bilmezem

Ân-ı dâyimdür hakîkat güneşi

'Âneyüm ben gitmezem ben gelmezem" (Erdoğan, 2008:310) (G.123/1-2)

Niyâzî-i Mısrî (ö.1694), 'ân'ı bir hakikat güneşine benzeterek onda bulunmayı tercih etmiş, geçmiş ve gelecek kaygısından uzak bir hâlde bulunmayı benimsemiştir. Kendisini vaktin oğlu (ibnü'l-vakt) olarak gören şair, ebü'l-vakt olmayarak zaman üzerinde söz sahibi olmadığını belirtmektedir. O, 'abd-ı mahz' (hiçbir kimseye üstünlük kuramayan, köle) olarak zaman üzerinde söz sahibi olmaya yetkin bir kişi değildir.

Sadreddin Konevî, sûfînin seyr ü sülük yolculuğunu iki şekilde açıklamaya çalışır. Bunlardan ilki sûfînin'hâl'in tesirinde kaldığı, etkin olmadığı dönem, ikincisi ise kemâl mertebesine ulaşarak hâllerin vermiş olduğu egemenlikten kurtulduğu dönemdir. Bunun ilki 'ibnü'l-vakt', ikincisi ise 'ebü'l-vakt'tir (Demirli, 2005:304). Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)'nin ibnü'l-vakitten daha üst bir hâl olan ebu'l-vakte erişmiş olmayı istememesinin sebebi, sûfînin edilgenlikten daha ziyade dinamizmi tercih etmesiyle ilgili bir durumdur. Ebü'l-vakt olan sûfî bir menzile varmıştır ve orada bir durağanlık ve edilgenlik söz konusudur. İbnü'l-vakt olan

sûfî ise gayret etmeye, bir üst 'hâl'e ulaşmak için çaba göstermeye devam etmelidir (Yıldırım, 2015:149).

Farklı bir görüşe göre sûfînin bir hâli olan ibnü'l-vakt, iyi bir hususiyet olarak görülse de aslında ara bir makamı temsil eder (Günaydın, 2020:334). Çünkü ibnü'l-vakt hâlinin üstünde ebü'l-vakt bulunmaktadır. Niyâzî-i Mısrî'nin (ö.1694)'nin durağanlığından ve edilgenliğinden dolayı tercih etmediği ebü'l-vakt hâli, Ahmet Nâmî (ö.1673) tarafından bir himmet olarak görülmektedir:

"Geçen evkât-ı zâyi'a nâdim

İbn-i vakt olmağa si'âyet kıl

Belki himmet idüp ebü'l-vakt ol

Özüni pertev-i sa'âdet kıl" (Yenikale, 2017:346) (Ter.9/4-5)

İnsanın iradesi dışında Allah'ın bir himmeti olarak kalbe gelen mânâlar anlamına gelen hâl, zaman olarak ise şimdiki zaman, vakit ve ân anlamlarında kullanılır (Uludağ, 2012:154). Seyr ü sülûk yolunda üst mertebelere ulaşma hedefinde olan sûfîler, manevî mertebelerine göre çeşitli hâllere girerler. Bu yolculukta her bir mertebe sûfîyi olgunlaştıran bir deneyim olarak karşımıza çıkar. Nefsini terbiye ederek bu yolculuğa devam eden sûfî, yolculuk sırasında Allah'ın ona bahşedeceği hâlden habersizdir. Hâlin tesiri altında edilgen bir durumda olan sûfînin hâkim olabildiği birkaç unsurdan birisi de vakittir. Bu duruma vurgu yapan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye göre zaten sûfî olmanın koşullarından birisi de vakte hâkim olmaktır:

"Sûfî ibnü'l-vâkt bâşed ey refik,

Nîst ferdâ guften ez şart-ı tarîk

Vakte hâkim arkadaştır sûfîler,

Sûfî olmaz kimse, vakti erteler!" (Çıtlak, 2013:229)

Vakte hâkim olan sûfî; zamanı boşa geçirmeyerek Allah yolunda nefsini terbiye etmeye devam etmeli, bugünün işini yarına bırakmamalıdır. Zira sûfî, yarının ne getireceğinden habersizdir, sadece sahip olduğu şimdiki zamanın kıymetini bilerek ibadetine devam etmelidir (Özdemir, 2016:112). Dünya üzerinde her şeyin her ân yaratılmakta olduğunu ve bu düzen içinde aynı şekilde her şeyin her ân değişmekte olduğunun bilincinde olan sûfî; şimdiki zamanı, hâli ve vakti Allah tarafından kendisine bahş edilmiş bir ganimet olarak görür (Abidin Paşa, 2007:63). Bu nedenle sûfî, sahip olduğu vaktin bir ânını bile boşa geçirmeyerek ibnü'l-vakt olmak zorundadır.

Tasavvuf terbiyesinde övülen bir hâl olan ibnü'l-vakit, bir anlamda sûfînin zamanın gerçek mahiyetini fark etmesidir. Zamanın insan üzerine tesiri, genellikle iki farklı şekilde olur. Bunlardan ilki veled-i zaman olarak zamanını boşa geçiren, dünyanın nimetlerine gönlünü kaptırarak nefsin istekleri doğrultusunda devam eden kişinin üzerindeki zaman tesiridir. Böyle bir durumda olan kişi, Allah'ın rızasını kazanmak için gerekli olan işleri yapmadığından dolayı zarardadır. İkincisi ise sürekli cereyan eden ve kendisini yokluğa doğru sürükleyen zaman tuzağının farkında olan ibnü'l-vakttir. Sûfî, ibnü'l-vakit hâline mazhar olduğunda vaktin içindeki ânı keşfederek onun demini sürer (Çıtlak, 2013:231-232).

İslâm filozoflarının zaman hakkında oluşturmuş olduğu temayüllerden birisi de vaktin sonsuz 'ân'lardan oluştuğuna dair görüştür. 'Ân'ı çemberi oluşturan noktaya benzeten İbn Rüşd'e göre bu çemberi oluşturan 'ân'ların her biri birbirinden farklıdır. Kendinden önce ve sonra bulunan noktalarla 'ân'larla ilişkili olan bu noktaların her biri, kendi içinde bütünden daha ziyade öznel bir özellik

de gösterir (Küken, 1997:188). Sûfî'nin ibnül-vakt olarak deneyimlediği 'hâl' de işte bu zaman denilen çemberin noktalarını oluşturan 'ân'ların birinde duraklaması ve onun farkına varmasıdır.

İbnü'l-vakt hâlini deneyimleyen Kânî, bu hâlin her vaktinin (bir anlamda her ânının) hoş bir hâl olduğunu belirtmektedir. Şaire göre bu ânın farkına varanlar, burada kaldıkları zaman diliminde, durma hâlinde (vakf-ı intizâr) olamazlar. Zira ân, sürekli olarak yenilenmekte ve bir devinim içinde başka bir 'ân'a geçiş yapmaktadır:

"Temîz ashâbı zevk-ı hâl ile hoş-hâldür her vakt

Çü ibnü'l-vakt vakf-ı intizâr olmaz bu yerlerde" (Yazar, 2017:239) (G.167/3)

Zamanın 'ân' adı verilen tek bir gerçekliğe sahip olduğunu belirten Bachelard'a göre, zaman iki boşluk arasında asılı ve 'ân'ın üstünde toplanmış bir gerçekliktir. Bir anlamda deneyimleyerek ve sezilerek farkına varılan zaman mefhûmunu, zamanın geniş yelpazesi içinde anlamlandırmak oldukça zordur. Zamanın sonsuz bölümlerinden birisi olan 'ân', metafizik değeriyle yalnızlığı barındırdığından insan sadece ân içinde bulunduğu takdirde zamanı algılayabilir (Bachelard, 1997: 59). Zamanın içindeki 'ân'ın geçmekte olduğunun farkına varan ve 'ân'ın yalnızlığı içinde dünyanın bütün nimetlerinden ve koşuşturmasından fariğ kalan Kânî, böylelikle ibnü'l-vakti deneyimleme fırsatını yakalar.

Tasavvuf anlayışında sûfînin nefisle mücadelesi bir yer tutar. Sûfî, ibadetlerini Allah'ın emrettiği şekilde tam anlamıyla yerine getirene kadar nefsiyle mücadele içinde olmalıdır. Nefsi insanın en azılı düşmanı olarak gösteren sûfîlere göre nefse karşı açılan savaş, en büyük savaştır. Cephede düşmana karşı verilen savaş (cihâd-ı asgar) iken nefse karşı verilen savaş (cihâd-ı ekber)'dir (Uludağ, 2020:439). Hakîkî (ö.1487)'ye göre sûfî, ibnü'l-vakt olup içinde bulunduğu

zamanda Allah için yapması gereken en uygun işlerle uğraştığında nefis mücadelesi içine girer. Bu zaman diliminde dünyevî zevklerden ve arzulardan fariğ olan sûfî, nefsin etkisi altında değildir. Zaman içindeki 'ân'da bulunan sûfî, bu hâldeyken nefsin zamanı boş geçirmeye yönelik isteklerinden de sıyrılmış bir vaziyettedir. İbnü'l-vakt olarak nefisle mücadelesini olumlu şekilde sonuçlandıran sûfî, bu mücadelenin mükâfatı olarak Allah'ın lütfettiği nimetlerin gerçek yüzünü görme yetisini kazanarak hakikate erebilecektir:

"Çü ibni'l vakt olur sûfî gerek mahv ide evsâfı

Tecelliyât-ı eltâfı ire tâ kim ide bînâ" (Boz, 2017:52) (K.7/5)

3.RİND BİR ŞAİRİN SÖYLEMİ OLARAK İBNÜ'L-VAKT

Sözlüklerde "Dünyayı umursamayan, kalender" (Kanar, 2009:2834), "Gözi açik, akıllü, uslu, ehl-i basiret, kallâş…" (Tulum, 2011:1507), "Hind vezninde. Bî-kayd, lâubâli, muhil, zirek ve münkir manasındadır. Türkîde yosma derler. Zahiri melâm ve batını selîm kimseye de ıtlak olunur ki Melâmiye taifesidir." (Mütercim Âsım Efendi, 2009:630), "Dünya işlerini hoş gören kişi." (Pala, 2007:377), "Zâhirde sarhoş ve lâubâlî meşrepli, bâtını mâmur." (Onay, 2016:346), "Lâubâlî meşrep, kaydsız, münkir, sarhoş görünüşte tenkidi, hakikatte selâmeti mucip hâl ve kıyafette gezen yerlerinde kullanılan bir tabirdir." (Pakalın, 1993:48) anlamlarına gelen rind ifadesi, çoğu sözlükte benzer ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. Dilimizde Arapça harâbâtî ve Farsça kalender kelimeleri yerine de kullanılan rind kelimesi genel anlamda işret meclisinden hoşlanan lâubâli meşrep, irfan sahibi olduğu hâlde zahiren sade görünen, mucip hâl ve kıyafetlerle dolaşan kişi gibi anlamlara sahiptir. Klasik Türk edebiyatında şairlerin anlattıkları rindlikte ise çok daha geniş anlamlar ve özellikler bulunmaktadır. Bu yönden rinde bakıldığında her şeyden önce rindin bir âşık olduğu göze çarpar. Rind, etrafındaki bütün unsurları aşk yolunda bir

olgunlaşma aracı olarak görerek istediği mertebeye ulaşmaya çalışır. Zorluklarla dolu bu yolculukta aşk acısı çeken, kınanan ve sıkıntı çeken rind, içinde bulunduğu durumdan asla şikâyet etmez. Dış dünyadan tamamen kopuk bir anlayışa sahip olmayan rind, bazen zâhide çatarak onun üzerinden toplumsal eleştirileri de dile getirir (Mengi, 1985: 9-37).

Riyadan uzak dürüst bir kişiliğe sahip olan rind; çevresinde olup biteni umursamayan bir anlayış içerisinde melâmet ehli olarak karşımıza çıkar. Pervasız bir şekilde toplumun onun hakkında dediklerini umursamayan rind; mal ve mülke önem vermez, hatta bu anlamda cenneti dahi istemez. Onun tek gayesi gerçek aşkı bulmak amacıyla oluşturduğu yolda ilerlemektir. Rind, elest bezminde kendilerine sunulan aşk kadehinin etkisiyle dünya hayatında içkiye ve işret meclisine de ayrı bir önem vermektedir (Durmaz, 2005: 61-73).

Tasavvufî açıdan rinde bakıldığında ilimle dolu olduğu hâlde sade bir hayat yaşayan, rıza mertebesine sahip olan kâmil bir insanla karşılaşırız. Bu bağlamda rind, daha çok dini şekli yönüyle yaşayan zahit ve âbitten ziyade dinin özüne nüfuz ettiğini belirten bir mutasavvıf olarak karşımıza çıkar. Rindler, gelenek ve göreneklere bağlı kalmadan yaşayışlarını devam ettirirler. Bu yaşayış tarzının izlerini Kalenderî ve Melâmî zümrelerinde de sürmek mümkündür (Uludağ, 2012:297). Kınanmayı, ayıplanmayı ve değersiz görülmeyi seçerek klasik Türk edebiyatında tipleşme sürecine giren rind, bu özelliklerin tamamını melâmet yolculuğunda kazanmıştır. Rindin hayata bakışında ve hayat içindeki davranışlarında melâmetîliğin derin bir etkisinin olduğu söylenebilir (Çelik, 2019, 242).

Merkezi Horasan olan melâmetî düşünce; İbrahim b. Edhem, Abdullah b. Mübarek, Şekîk Belhî ve Hâtim el-Esam gibi zühd sahibi sûfîlerin düşünceleri arasında ortaya çıkmış bir anlayıştır. Oldukça çeşitli ve hareketli tasavvuf akımlarını bünyesinde barındıran Horasan, Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli

rollere sahiptir. Hatta Anadolu'nun İslâmlaşmasına katkıda bulunan Horasan Erenleri tabiri, melâmet anlayışını benimseyen sûfîlere karşılık kullanılan bir ifadedir. Ortaya çıktığı ilk zamandan itibaren melâmetîlik; fütüvvet, kalenderîlik, bayrâmîlik, mevlevîlik ve nakşibendîlik gibi çeşitli tasavvufî akımlara ve tarikatlarla nüfuz etmiştir. Dolayısıyla birbirinden farklı tasavvufî anlayışa sahip ekoller içinde melâmetîliğin benzer özelliklerine rastlayabiliriz (Bolat, 2011:31-374). Hatta denilebilir ki hicretin üçüncü asrından sonra görülmeye başlayan melâmetîlik daha sonraki süreçte tüm sûfî ekollerin meşrebi ve neşesi hâline gelecektir. Hindistan'dan başlamak üzere İran, Irak, Suriye, Mısır, Anadolu ve Balkan bölgelerini de içinde alan coğrafyada melâmetli sûfilikten söz edilebilir (Harmancı, 2018: 267).

Etki alanı ve tesiri düşünüldüğünde melâmetîlik, bazı tarikatların ortaya çıkmasında ve tarikatların görüşlerinin oluşturulmasında da pay sahibidir. Dördüncü asrın sonlarına doğru teşekküle başlayan, beşinci asırlarda inkişaf eden ilk tarikatlara melâmetîlik nüfuz etmiş hatta bazı geniş kitleler doğrudan melâmetîliğe intisap etmiş veya onun anlayışını benimsemişlerdir. Özellikle Mevlevîlik üzerinde ise melâmetîliğin farklı bir etkisi vardır. Melâmet, Bahaeddin Veled aracılığı ile Mevlânâ'yı yetiştirmiştir. Melâmet anlayışına sahip Şems'in Mevlânâ üzerindeki derin etkileri de düşünüldüğünde Mevlevilikteki melâmetîlik anlayışı daha net bir şekilde anlaşılacaktır (Gölpınarlı, 2011: 25).

Tasavvuf tarihinde önemli bir yer işgal eden Melâmetîye, düstûr olarak iki esas üzerinde durur. Bunlardan ilki kınanmaktan korkmamak, ikincisi ise nefisle mücadele. Bu anlayış içinde yaşamlarına devam eden melâmîler; iyiliği ortaya dökmeyen, kötülüğü gizlemeyen kişilerdir. Onlara göre nefsin terbiye edilip dizginlenmesi için açıktan işlenecek her günah, toplum tarafından kınanacaktır. Bu durum ise melâmîler için istenilen bir durumdur. Melâmetîliğin temelinde kınayanın kınamasından korkmamak vardır (Kara, 1992: 74-75).

Çok geniş bir coğrafya içerisinde toplumun bağlı bulunduğu tarikatlarda ve tasavvufî ekollerde kendisine her zaman için bir yer bulan melâmetîlik, bu anlamda rind-meşrep kişilikte de yer edinmiştir. Zaten rindliğin ortaya çıkmasında tasavvufun ciddi etkileri olmuştur. Müslümanlığın kaderci dünya görüşüne bir tepki olarak ortaya çıkan rindlik, bu tepkiyi oluştururken çeşitli tasavvufî görüşlerden de etkilenmiştir. Toplumun katı şeriat kurallarına ve inançlara karşı gelen bu anlayış; vurdumduymaz, eğlence düşkünü ve kınanmaktan çekinmeyen bir rind tipinin oluşmasına ortam hazırlamıştır (Mengi, 1985:14-62). Rindlik ise bünyesinde melâmetîliği barındırmaktadır. Kayıtsız ve şartsız bir şekilde tasavvuf yoluna girmek isteyen rind, aşk melâmetîni çekenlerin başı olmakla övünür (Aygün, 1993:31).

Dünyaya ve içinde olan bütün durumlara karşı umursamaz bir tavır içinde olan rindin hayata karşı olan yorumu kötümser dünya görüşü temeline dayanır. İnsan ömrünün kısa olması, bu süre içinde insanın isteği gibi yaşayamaması gibi durumlardan kaynaklanan bu kötümserlik rindin sahip olduğu zamanı en iyi şekilde geçirmesi düşüncesini oluşturmuştur (Mengi, 1985:35). Ânı yaşayarak gelecek endişesi duymayan rind, maneviyatı her zaman için önemser. Rindin kalender görünüşünün ardında Allah aşkıyla mest olan bir kişilik bulunmaktadır (Erdal, 2023:174-175). Bu açıdan rindlik üzerinden dem vuran şairler, zamanın kıymetinin bilinmesi bağlamında tasavvufî bir ıstılâhat olan ibnü'l-vakt terimini şiirlerinde kullanmışlardır. Dünya malına önem vermeyerek Cem'in sahip olduğu tacı ve tahtı umursamadığını dile getiren Fevzî (ö.?), rindlerin ânı yaşayan insan topluluğu olduğunu belirtmektedir:

"Kıyas itmen misâl-i Cem esîr ü tâc u tahtuz biz

Habâb-âsâ ayakda kalma rindân ibn-i vaktüz biz" (Kaplan, 2019: 121) (G.65/1)

Rindlerin dünya görüşünde mala ve mülke değer vermemek önemli bir yer tutar. Dünya üzerinde elde edilen şan ve şöhretin rind için hiçbir değeri yoktur. Rindler, dünya üzerinde herhangi bir makam veya unvan için asla mücadele etmezler. Dünyanın geçiciliğini bilen rindler için, şan ve şöhret peşinde koşmak, onların hayat felsefesine aykırı bir durumdur. Şiirde kullanılan 'ayak' ifadesinin kadeh anlamı düşünüldüğünde bu sefer ortaya rindlerin başka bir felsefesi ortaya çıkar. Dünyadaki tacı ve tahtı istemeyen rindler için kadeh sahibi olmak, saltanat sahibi olmakla eşdeğerdir. Rindin gözüyle kadehe bakıldığında saltanat tacı belirmektedir (Mum, 1999: 261-265).

Rind bir şair olan Hayretî (ö.1534/35?) de rindlerin zamanın kıymetini bilme ve 'ân'ı değerlendirme anlayışlarına vurgu yaparak oluşturduğu şiirinde ibn-i vakt ifadesini kullanmıştır. Gelecek kaygısının bulunmadığı bu anlayışta, rind için önemli olan ân (dem)'ın kıymetini bilerek onun gerektirdiği şekilde yaşamaktır:

"Didi bir gün pend idüp bana dedem

Ey püser yarın içün yime gam

İbn-i vakt ol virdün olsun dem-be-dem

Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem" (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 2023:68) (Mus.11/1)

Rindin en belirgin özelliklerinden birisi de kaba sofu diye tabir edilen zâhidi yermesidir. Sözüyle davranışı bir olmayan, ikiyüzlü bir tip zâhid ile rind her zaman için bir çatışma halindedir (Mengi, 1985:46). Bu çatışmanın kökeninde ise medrese eğitimi ile tekke-zaviye eğitiminin kendi aralarında oluşturdukları rekabet yatmaktadır. İslâm dini ortaya çıktıktan sonra dinin şer'î hükümleri, Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerin zâhiri mânâları ile imân esasları eğitim yoluyla daha çok cami etrafında kurulan medreselerde öğretilmiştir. Tekke ve zaviyelerin

eğitiminin bilgi kaynağında ise tasavvuf önemli bir yere sahiptir. Tasavvuf yolundan beslenen sûfîler, İslâmî inanç ve mükellefiyetlere Allah sevgisiyle yaklaşırken medrese eğitimi görenler Allah korkusuyla yaklaşır. Bu durum da zaman içinde cami ve medrese eğitiminin bir sonucu olarak zâhid tipini oluşturmuştur. Zâhid tipine tepki olarak ise tekke ve zaviyelerde rind tipi ortaya çıkmıştır (Ayan, 1993: 12).

Zâhidin dünya görüşüne ve davranışlarına her zaman için karşı çıkan rindin bu eylemi gerçekleştirmek için bulduğu en uygun mekân harâbât'tır. Camide tâ'at ile vaktini geçiren zâhide tepkisini en etkin şekilde gösterme amacında olan rind için harâbât, bir eylem mekânı olarak karşımıza çıkar. Aşağıdaki şiirde oluşturulan çatışma ortamında Hayâlî, zâhide seslenerek harâbât ehline cehennem azabından bahsetmemesini öğütlemektedir. Bulundukları manevî hâl dolayısıyla ibnü'l-vakt olan rindler, gelecek kaygısından uzaklaşmıştır. Zamanın kıymetini bilen rind tipi, davranışlarını bir plan dahilinde gelecek kaygısı güdecek şekilde gerçekleştirmez. Onun kıymet vereceği şey, 'ân'ı yaşamaktır:

"Harâbât ehline dûzah 'azâbın anma ey zâhid

Ki bular ibni vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler" (Tarlan, 1992:107) (G.53/2)

Bursalı Rahmî (ö.1567/68?) tarafından Hayâlî (ö.1557)'nin gazeline yazılan tahmiste de yine rind tipinin zâhide yönelttiği eleştireler bulunmaktadır. İbadetin asıl amacının kulluk bilinciyle ('ubûdiyyet) maneviyatın özüne doğru bir yöneliş olduğunu dile getirildiği şiirde yine ibnü'l-vakt ifadesini kullanılmaktadır. Manevi bir hâl olan ibnü'l-vakit, bir anlamda içsel bir yolculuktur. Dünyadaki her şeyden kendini soyutlayan sûfî, sadece vaktin gerektirdiği şeyleri yerine getirerek Allah'a karşı olan sorumluluğunu yerine getirir. Gösterişten, riyâdan âzâde olan rind tipi de ibnü'l-vakit olarak 'ân'ın içinde sadece Allah'a kulluk ederek bu içsel yolculuğunda manevî bir hâle ulaşma hedefindedir:

"'İbâdetden 'ubûdiyyet durur maksûd ey 'âbid

Hakîkî Ka'beye secde ider ma'nâda her sâcid

Ezelden mest kılmışken şarâb-ı şem' ile şâhid

Harâbât ehline dûzah azâbın anma ey zâhid

Ki bunlar ibn-i vakt oldı gam-ı ferdâyı bilmezler" (Erdoğan, 2017:128) (Tah.23/2)

Rind şairlerin, kendilerini harâbât ehli olarak meyhânelerde tasvir etmelerinin arka planında ise melâmetîlik anlayışı bulunmaktadır. Rindin dünyanın bütün kederlerinden uzak olduğu huzur yurdu, melâmet şehridir. Bu mekânda her türlü kınanmadan ve ayıplamadan uzak olan rind, şan ve şöhreti arkasında bırakarak hayatına devam etmektedir. Zâhidin riyâ dolu hareketlerine karşılık rind, melâmî bir anlayış içerisinde tefekkürüne gösterişten uzak bir ortam olan meyhânede devam etmektedir (Sevimli, 2020:899).

Zâhide gönderme yapılan bir başka şiirde ise Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî (ö.1734), ibnü'l-vakt olan rindin, gelecek konusunda insanlarla tartışmaya girmeyeceğini belirtmektedir. Çünkü el-leyletü hûb (hamile olan gece)'nin gün doğumunda insanın başına neler getireceğini kimse bilemez. Bu nedenle yarının kaygısından uzak olan rindin de yarın başıma ne gelir diye endişelenmesine gerek yoktur.

"İbni vakt istemez el-leyletü hublâ lafzın

Anma hâl ehline müstakbel ü mâzî elemün" (Oğuz, 2017:336) (G.72/4)

Zâhid tipinde rindin tam tersi olarak gelecek kaygısı bulunmaktadır. İbadetlerinin temelinde cennete ulaşma arzusu olan zâhid, bu sebeple yaptığı eylemlerde kendisini kısıtlar. Dünyada sıkıntı çeken zâhid, bir taraftan da onu

gelecekte neyin beklediğinin de farkında değildir. Zaman açısından sıkıntı olan zâhid, rinde göre boş işlerle vaktini geçirmektedir (Aygün, 1993: 39-73). Dünyanın kederini, ibnü'l-vakt olarak giderme çabasında olan rindin zihninde zâhid tipinde olduğu gibi gelecek kaygısı 'gam-ı ferdâ' bulunmamaktadır:

"Bir safâ sun kim keder virdi bugün dünyâ bize

İbni vaktüz düşmez ey sâkî gam-ı ferdâ bize" (Aksoyak, 2018:1101) (G.1235/1)

Divan şairleri, rind için meyhânenin insan hayatındaki değerini şiirlerinde sıkça dile getirirler. Rinde göre meyhânedeki sarhoşluk dünyadaki bütün nimetlerden daha üstündür. Rindin gamını ve kederini gideren meyhâne, aynı zamanda rindin aşka dair gönül bilgisini de kazandığı mekândır (Mengi, 1985:26-27). Meyhâne ortamında dünyanın alçaklığından bahseden Süheylî (ö.?), ibnü'l-vakt olarak bugünün (imrûz) ve geleceğin (ferdâ) kaygısından sıyrılmıştır. Rindin ibnü'l-vakt olarak meyhâne ortamını seçmesi önemlidir. Zira bu ortamda bulunan insanlar zamanın nasıl geçtiğinin farkında olmadıkları gibi, geçmiş ve gelecek kaygısı içinde değildirler. Meyhânede bulunanlar, zihinleri rahat bir şekilde dünyanın bütün sıkıntılarından uzak bir konumdadırlar.

"Dehr-i denîdür bî-vefâ 'ayş idelüm subh u mesâ

Biz ibn-i vaktüz zâhidâ imrûz ile ferdâ nedür" (Harmancı, 2007:269) (G.72/4)

Meyhâne kendi içinde hareketliliği ve durağanlığı barındıran bir mekândır. Meyhânede içkinin vermiş olduğu keyfiyetle bir tarafta küp gibi durağan hâlde, kendinden geçmiş bir şekilde hareketsiz bir şekilde bekleyen kimseler bulunurken; diğer tarafta ise içkinin zihin açıcı etkisiyle hârekete geçen rind bulunmaktadır. Bu ortamda kendinden geçmiş olan, rind tipinin karşısında bulunan 'zâhid'dir. Zâhid, içkinin vermiş olduğu keyfiyetle idrakını kaybetmiş bir şekilde gerçek hayatın anlamını kavramaktan oldukça uzaktır. Rindde ise

meyhâne ve içki farklı bir etki oluşturmaktadır. Rind, dünyanın sıkıntılarından meyhânede uzaklaşarak tefekküre dalmıştır ve burada 'var'ını saçarak ibn-i vakt olmaktadır. Zahirde içkileri etrafa saçan 'nisâr eden' bir kişi olarak görünen rind, hakikatte Allah'ın kendine vermiş olduğu zamanı en iyi şekilde kullanarak (saçarak) ibn-i vakt olmaktadır:

"Humlaru surh ile mâl-â-mâl kılma mül gibi

Şevk ile varun nisâr it ibn-i vakt ol gül gibi" (Karaköse, 2017:263) (G.265/1)

Esasen rindlik bir nevi dünya ve ukbaya yönelik farkındalıktır. Aşk üzere bir idrak düzeyine erişmiş olan rindin dünyalı zamanına yönelik yaklaşımı da zahidden bir hayli farklı olmak durumundadır. Öyle ki rind için zaman, aşk erlerinin tevekkülüne sahip olmaktır:

"Tâc u tahtı terk ider mi dôst veçhin görmeyen

"İbn-i vakt" olmaz refîk-i İbn-i Edhem olmayan" (Özdemir, 1999:362) (G.224/3)

İbn-i vakt olan rind; dünyayı maddi boyutu ile hesap ve kitap üzere algılayan faydacı zahid yerine maddi ve manevi beklentiye girmeden, gelecek hesabı ya da çıkarcı yatırım kaygısına kapılmadan bir adanmışlık yolu üzere yaşamayı salık vermektedir:

"İbn-i vakt ol er isen eyleme tûl-i emel

Bugün gör zâhid yâri bugün görmeyen yâri

Yarın göremez yâri" (Karagöz,1997:260) (Mus.222/2)

4.SONUÇ

Zaman mefhûmunu açıklamak ve ona anlam kazandırmak, insanlığın bütün dönemlerinde üzerinde düşünülen bir olgudur. Zaman içinde zamanı açıklayabilmek ise oldukça zor bir durumdur. Bu açıdan tasavvuf ıstılâhatında zamanı daha iyi anlamlandırabilmek için geliştirilen kavramlardan birisi de ibnü'l-vakt'tir. İslâm dünyasında oluşturduğu tasavvufî hareketle çığır açan İbnü'l-Arabî tarafından kullanılan bu ifade, daha sonra ortaya çıkan sûfî çevreler tarafından da benimsenmiş ve kullanılmıştır. Seyr ü sülük yolunda ilerleyen sâliğin bir çeşit hâli olan ibnü'l-vakt, kendi içinde sûfîye insan olma bilincini ve onun Allah'a karşı olan kulluk vazifesini hatırlatan bir ifadedir. Zamanın kıymetini anlayan, onun bilincine varan sûfî; zamanın sonsuz birimlerinde birisi olan 'ân'da bulunarak tefekkür içerisinde bulunur ve Allah'a karşı olan sorumluluklarını yerine getirir. Sûfî'nin kemâle ermesi için deneyimlemesi gereken olan bu hâl, aynı zamanda Allah'ın bahşettiği zaman nimetinin de bir anlamda farkına varılmasıdır. Nimetin farkına varan sûfî zamanın içinde bir de kulluk bilinciyle Allah için yapması gereken işlerle uğraştığı vakit, zamanın farklı bir hâlini deneyimleyerek ibnü'l-vakt olur. Bu deneyim ise metafizik olarak bir yalnızlığı barındırmaktadır. Dünyadaki her şeyden vazgeçen ve bulunduğu zaman diliminde tefekkür hâlinde olan sûfî, gerçek anlamda kulluğunun bilincine bu şekilde varabilir.

Tasavvufî çevrelerde ortaya çıkan ve daha çok bu çevrelerce kullanılan ibnü'l-vakt tabiri, klasik Türk edebiyatında melâmete bağlı olarak rind tipinin bir özelliği olarak da karşımıza çıkar. Kendine ait dünya görüşlerine sahip olan, melâmet meşrepli rind; zahirde İslâmî kesim tarafından hoş karşılanmayacak

davranışlar içinde olsa da hakikatte kulluğun bilincine varmış olan bir kişiliktir. Meyhâne ortamında tasvir edilen rind tipinin arka planında ise tasavvufî bir dünya görüşü yer almaktadır. Bu tasavvufî görüş ise melâmet meşrepli bir düşünüş ve rindane bir yaşam felsefesidir. Toplumun katı dinî kâidelerine bir tepki olarak ortaya çıkan ve kınanarak toplumdan soyutlanmaya benimseyen melâmetîliğin bu anlayışları, rind tipinin dünya görüşüyle örtüşmektedir. Dünyanın geçici olduğunun farkına varan rind, bu açıdan zamanın kıymetini bilen bir sûfî gibi ibnü'l-vakt olmaktadır. Rindin zâhid tipine yönelttiği eleştirilerin genelinde de zâhidin geçmişe takılıp kalması ve gelecek endişesi taşıması yer almaktadır. Bir anlamda rind, zâhidi ibnü'l-vakt olmadığı için eleştirmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Abidin Paşa (2007). *Mesnevî Şerhi 1*. (Sadeleştiren Mehmet Sait Karaçorlu). İz Yayıncılık: İstanbul.

Agustinus (2010). *İtiraflar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Aksoyak, İ.H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Ayan, H. (1993). *Rind ile Zahid*. İstanbul: MEB Yayınları.

Aygün, Z.A. (1993). *Bağdatlı Rûhî Divan'ında Rind ve Zahid Tipleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Bachelard, G. (1997). "Anın Sezgisi'nden Seçmeler". (Çev: Alp Tümertekin). Zaman 12'ye 1 var… Cogito, 11:59-64

Bardon, A. (2018). *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*. Çev: Özgür Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bolat, A. (2011). *Melâmetîlik*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Boz, E. (2017). *Hakîkî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55749,hakiki-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Canan, İ. (2008). *İslâm'da Zaman Tanzimi*. İzmir: Akademi Yayınları.

Çamuroğlu, R. (2006). *Dönüyordu Bektaşîlikte Zaman Kavrayışı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M.A (2023). Hayretî Dîvân. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Çelik, M. F. (2019). *Klasik Türk Şiirinde Tipler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Çıtlak, M. F. (2013). *Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası*. İstanbul: Sufi Kitap.

Demirli, E. (2000). *Abdürrezzak Kâşânî Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Demirli, E. (2005). *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Demirli, E. (2013). *İbnü'l Arabî Metafiziği*. İstanbul: Sufi Kitap.

Durmaz, G. (2005). "Divan Şiirinde Rind". Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(8):57-76.

El-Aclûnî (2019). *Keşfü'l-Hafâ* (Cilt 3). (Editör: Faik Akcaoğlu, Çev:Mustafa Genç). İstanbul: Beka Yayıncılık.

Erdal, M. (2023). 'Rind' Teriminin Beklenmedik Kaynağı. Doğumunun 60.Yılında Mehmet Ölmez Armağanı Bilge Biliglig Bahşı Bitigi içinde (s.173-178). (Haz: Özlem Ayazlı, Tümer Karaayak, Uğur Uzunkaya). Çanakkale: Paradigma Akademi.

Erdoğan, K. (2008). *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Erkaya, M. E. (2017). *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. İstanbul: Otto Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2011). *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Milenyum Yayınları.

Günaydın, A. (2020). "İbnü'l vakt" ve "ebü'l-vakt" kavramlarının klasik Türk tasavvuf edebiyatındaki kullanımı, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö8):326-336.

Harmancı, M. E. (2007). *Süheylî Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Harmancı, M.E. (2018). "Melâmet Karşısında Kaygusuz Abdâl". Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 21:265-278.

Hawking, S. H. (1989). *Zamanın Kısa Tarihi Büyük Patlamadan Kara Deliklere*. Çev: Dr. Sabit Say, Murat Uraz. İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş.

Işık, H. H. (2014). *Mektûbât Tercemesi*. İstanbul: Hakîkat Kitâbevi.

Izutsu, T. (1975). *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. (Çev: Süleyman Ateş). Ankara. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

İbn Sînâ (2014). *Kitâbü'ş-Şifâ Fizik*. (Çev: Muhittin Macit ve Ferruh Özpilavcı). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (2.Cilt). İstanbul: Say Yayınları.

Kaplan, Y. (2019). *Fevzî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67209,fevzi-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Kara, M. (1992). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karagöz, H. (1997). Askerî Dîvânı'nın Tenkitli Metni. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Kaya, M. (2002). *Kindî Felsefî Risâleler*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Küçük, O. N. (2002). "Zaman Düşüncesinin Tasavvufî Açılımı". Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (3) 9:221-238.

Küken, G. (1997). "Doğu Ortaçağında Zaman Kavram"ı. Zaman 12'ye 1 var… Cogito, 11:181-190.

Mengi, M. (1985). *Divan Şiirinde Rindlik*. Ankara: Bizim Büro Yayınevi.

Mum, C. (1999). Hâfız-ı Şîrâzî ve Bâkî'de Rindlik. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (Haz: Mürsel Öztürk ve Derya Örs). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Oğuz, F.S.K. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Onay, A.T. (2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz: Cemal Kurnaz). Ankara: Berikan Yayıncılık.

Özdemir, M. (1999). Neccâr-zâde Rızâ Divanı'nın Edisyon Kritiği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Özdemir, M. (2016). *Dervîş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*. (Cilt III). İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sevimli, E. (2020). "Klasik Türk Şiirinde Melâmî İbadet Anlayışının Şiirsel Terennümleri". Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 25:867-916.

Sühreverdî, Ş. Ö. (2021). *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Maârif*). Çev: Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları.

Şulul, C. (2002). "İslâm Düşüncesinde Zaman Tasavvuru". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III:73-88.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tezel, A. (2023). *Aristoteles'te Zaman Kavramı*. Eskişehir: Dorlion Yayınları.

Top, H. H. (2011). *Mesnevî-i Mâ'nevî Şerhi*. (1.Cilt). İstanbul: Rûmî Yayınları.

Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uludağ, S. (1991). Ân-ı dâim. İslâm Ansiklopedisi içinde (C.3, 101). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Uludağ, S. (2019). *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Uludağ, S. (2020). Mücâhede. İslâm ansiklopedisi içinde (C.31, s.439-440). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazar, İ. (2017). *Kâni Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Yenikale, A. (2017). *Ahmed Nâmî Dîvânı*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192,ahmed-nami-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: [24.12.2024]

Yıldırım, A. (2015). "Bir Tasavvuf Düsturu Olarak "Ân-ı Dâim", "İbnü'l-Vakt", "Ebu'l-Vakt" Düşüncelerinin Klasik Türk Şiirine Yansımaları". Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 3 (7):145-154.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is quite a difficult situation to think about time and explain it especially in the context of Sufism. Because explaining a concept that is already subjective and abstract with Sufism, which is also a meticulous drum and a kind of science of state, brings with it certain problems. If the working method is determined correctly and the sources are selected meticulously, this difficult situation can be eliminated. One of the first things to do for this is to understand time correctly by doing serious academic reading. For this, it is necessary to understand how people have put forward their views on time, starting from the early ages of history. It is necessary to look at what religious books, philosophers and scientists say and put forward their findings on this subject and then to present this by blending it with the views of the Sufis. Only in studies to be done in this way can the concept of time be understood together with Sufism.

Sufism, which takes its origin from various principles in the Islamic religion and has transformed over time under the influence of the views of the Sufis, has an important place in Turkish literature. This idea, which emerged outside of

Anatolia and is seen as the reinterpretation of Islam by Sufis, has an important place in Turkish history and culture. One of the sources that nourishes classical Turkish literature is Sufism. Sufi poets, who aim to reach existence and unity on the path of Allah, use many states they experience on this path in their poems as a Sufi terminology. With the science of state, Sufis have the opportunity to experience different emotions. One of these terms is the expression ibnü'l-vakt, which generally means child of time. Often used together with the concepts of an, an-ı dâim and ebü'l vakt, ibnü'l vakt is a state of the Sufi who gets rid of the sadness of the past and the anxiety of the future and stays in the 'an', one of the infinite units of time, and gets the opportunity to experience existence and time.

Knowing the value of time, the rind, who is not anxious about the future, knows the value of time by being in this time period, which is the divided state of time, and performs his worships within the contemplation with the consciousness of servitude. For this purpose, the divans of Sufi and rind poets were scanned and couplets in which the concept of ibnü'l-vakt was used were found and these couplets were first tried to be explained according to Sufi terminology. Afterwards, its relation with the rind type was evaluated and the different meanings of this concept used in classical Turkish literature were tried to be revealed. In this respect, it is seen that rind is differentiated especially with the thoughts arising from the understanding of melâmet and that it has taken this concept belonging to Sufi terminology. With this study, this concept in Sufi literature will be explained in detail.

Method

By scanning the divans of various Sufi poets, couplets that use the concept of ibnu'l-vakt were identified. Then, these couplets were examined from a mystical perspective. Then, by examining the poems of various divan poets that have the feature of rind, couplets that are used together with the concept of rind ibnu'l-vakt were identified and these were also examined for the purpose of the study.

Findings (Results)

The first of the determinations is that the concept of ibnü'l-vakt, which was first determined to be used as a mystical term in Sufi circles, was used by Sufi poets as a state of being in their works. Later, this term influenced the rind type with the influence of melamatiyya in Sufi circles. This type, which was actually a Sufi type but transformed with its various behaviors, was mentioned together with this term to show its Sufism. This term, which means living by appreciating the value of time, has taken on a different identity in the rind type.

Conclusion and Discussion

Explaining the concept of time and giving it meaning is a phenomenon that has been considered in all periods of humanity. Being able to explain time in time is quite a difficult situation. In this respect, one of the concepts developed in Sufi terms to better understand time is ibn al-waqt. This expression, used by Ibn al-Arabi, who broke new ground with the Sufi movement he established in the Islamic world, was later adopted and used by the Sufi circles. Ibn al-waqt, which is a kind of state of a traveler who progresses on the path of seyr u suluk, is an expression that reminds the Sufi of the consciousness of being human and his duty of servitude to Allah.

The rind, who realizes that the world is temporary, becomes ibnü'l-vakt like a Sufi who knows the value of time in this respect. The place where the rind experiences time as ibnü'l-vakt is the tavern. It is noteworthy that the rind is ibnü'l-vakt in the tavern, which is depicted as a metaphorical world. The rind, who clears his mind with the wine of love in the tavern and relieves the sorrow and grief in his heart, actually brings to mind a time period he was in the past while doing these. This time period is the elest bezm.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 05.02.2025 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1633919
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Altunsabak, E. (2025). "Aslan Sütü Arama" Motifli Masalların Çeşitlenmesi ve "Bilmem" Masalı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 225-254.

"ASLAN SÜTÜ ARAMA" MOTİFLİ MASALLARIN ÇEŞİTLENMESİ VE "BİLMEM" MASALI

Ergin ALTUNSABAK*

Öz

Halk bilim çalışmalarında "ur-form" tespitini gerçekleştirmenin yerine masalların yayılma ve değişme süreçlerine yönelik çalışmalar ivme kazanmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar masalların kaynaklarından ayrıldıktan sonra aktarım sürecinde nasıl çeşitlendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bir çeşitleme sürecini ele alan bu çalışmada masallarda önemli bir sınav olan "zor görevi yerine getirme" motifine karşılık gelen aslan sütü arama eyleminin beş ayrı masaldaki dönüşümü üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Buradan hareketle masallarda motiflerin değişimine, bir masalda işlevsiz görünen motiflerin diğer masalda işlev yüklenmesine veya işlevini kaybetmesine örnek masallar üzerinden bakılmaktadır. Böylece masalın aktarım sürecinde uzatılabilmesini veya masalın bütünlüğünü bozmadan kısaltılabilmesini sağlayan unsurlar da göz önüne serilmektedir. Ayrıca bu çalışma aracılığıyla araştırmacı tarafından derlenmiş olan "Bilmem" masalının da diğer dört masalın bir çeşitlemesi olarak literatüre kazandırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *"Aslan Sütü Motifi", "Masal", "Çeşitlenme", "Bilmem Masalı".*

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erginaltunsabak.ea0@gmail.com, Aksaray/Türkiye

THE VARIATION OF TALES WITH "THE LION'S MILK QUEST" MOTIF AND THE TALE OF BILMEM

Abstract

In folklore studies, instead of research on determining the "ur-form", studies on the spread and change processes of tales have gained momentum. Studies on this subject are important in terms of showing how tales diversify in the transmission process after they are separated from their sources. In this study, which deals with a diversification process, an examination is made on the transformation of the action of searching for lion's milk, which corresponds to the motif of "fulfilling a difficult task", which is an important test in fairy tales, in five different fairy tales. Starting from this point, the change of motifs in tales, the motifs that seem to be dysfunctional in one fairy tale gaining a function or losing their function in another tale are examined through example fairy tales. Thus, the elements that enable the fairy tale to be extended in the transmission process or to be shortened without disrupting the integrity of the tale are also revealed. In addition, it is aimed to introduce the tale "Bilmem", compiled by the researcher through this study, to the literature as a variation of the other four tales.

Keywords: *"Lion's Milk Motif", "Tale", "Variation", "The Tale of Bilmem"*

1. GİRİŞ

Bu çalışmada "aslan sütü arama" motifinin etrafında teşekkül eden beş masalda masalların değişme, gelişme ve çeşitlenme serüveninin nasıl gerçekleştiği, bu değişme sürecinde motifin işlevi ve masalda esas unsurun nasıl ve neden kalıcılığını koruduğu üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Bu tartışmadan hareketle masallarda "urform"un izini sürmek yerine masalların nasıl katmanlaştığını ve çeşitlendiğini serimlemenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma aslında bir masalın diğer çeşitlemelerinden daha fazla motif ve epizota sahip olmasının o masalın daha özgün olduğu anlamına gelmediği görüşünü ileri sürmektedir. Her masal icra edildiği zamanda, bölgede ve icracının dilinde yeniden doğmaktadır. Nitekim, bu çalışmada da masalın

aktarım sürecinde masaldan çıkarılan veya işlevsizleşen motifler nedeniyle muhtevasının eksilmeye uğradığı gibi yayılma ve değişme sürecinde başka masallarla veya masal motifleriyle birleştirilerek muhtevasının zenginleştirildiği tespitine varılmaktadır. Bu görüşü desteklemek üzere Stitih Thompson'un *Motif-Index of Folk-Literature* adlı çalışmasının "Quest for dangerous animals" alt başlığında da yer alan H1361 kodlu (Thompson, 1958) "aslan sütü arayışı" motifli Anadolu masalları literatüründe yer alan dört masal ile makalenin yazarı tarafından derlenmiş olan yine aynı motifli "Bilmem" adlı masal karşılaştırılmaktadır. Böylece masalların başka masallarla birleşme, ayrılma ve üzerine kurulduğu motifin aynı kalmasıyla birlikte masalların değişme ve gelişme serüvenine örnek bir çalışma yürütülmektedir. Masalların bu tür gelişme serüveniyle ilgili olarak öncelikle Saim Sakaoğlu'nun ifadelerini dikkate almak gerekmektedir. Sakaoğlu;

> Masalların kaynağı olarak hiçbir coğrafyayı, kültürü ve dini temel olarak ele almamak gerekir. Masalların bir bütün olarak değil de tek tek ele alınması halinde belki bazılarını belirli coğrafyaya, kültüre veya dine bağlayabiliriz. Örneklerde görülen değişme, ne kadar büyük boyutta olursa olsun her masalda aslından gelen bir iz, bir kalıntı mutlaka bulunacaktır. (2021: 25)

diyerek bir masalın aslında üç tür değişmesi ve farklılaşması olduğundan bahsetmektedir. Birincisi; ilk defa anlatılan masal mükemmel değildir, ortaya çıktığı ve yayıldığı bölgelerde gelişip güzelleşecektir. Bu masalın birinci değişmesidir. Bunu, Sakaoğlu "olumlu gelişme" olarak nitelemektedir. İkincisi; yayılan masallar güzelleşmekle birlikte aslından bir şeyler de kaybetmeye başlamaktadır. Başka coğrafyalarda, kültür ve dinlerin etkisiyle masallar asıl şekillerinden uzaklaşmakla birlikte belki de güzelleşmeye devam edecektirler. Ancak bu arada asıl şekil, birinci maddede ifade edilen şekil az veya çok değişikliğe

uğrayacaktır. Bu değişmeyi ise Sakaoğlu, "yayılan gelişme" olarak adlandırmaktadır. Üçüncü değişmede ise masal, pek çok ülkede anlatılmaya başlanmış ve tekrar ana yurduna dönmüştür. Ancak iki şekil arasında son derece önemli değişmeler görülmektedir. Ülkeden ham madde olarak göçürülen masal, âdeta işlenmiş madde olarak geri dönmüş ve çok şey kaybetmiş olmaktadır. Bu tür gelişmeye de Sakaoğlu, "tersine gelişme" demektedir. (2021: 25).

Yasak ve eşiklerin artışıyla masalların nasıl uzatıldığının ve çeşitlendiğinin bir örneği olarak da okunabilecek çalışmanın çıktılarını görebilmek için öncelikle aynı motif etrafında toplanan versiyonların özetleri verilmektedir. Daha sonra aralarında daha yoğun muhtevaya ve motife sahip "Bilmem" adlı versiyonun diğerlerinden farklılaşma nedeni ve şekli ele alınmaktadır. Bu karşılaştırmanın neticesinde masalların muhtevasındaki birçok farklığa rağmen "aslan sütü getirme" eşiğinin üzerine odaklanılarak aslan ve aslan sütü motifinin halk anlatısındaki sembolik işlevi açıklanmaktadır. Böylece masalların çeşitlenme sürecinde pergel ayağı misali, motiflerin merkez olduğu ve anlatıların pergelin çizdiği dairenin çevresinde temas ettiği etkileşimlerle farklılaştığı sonucuna varılmaktadır. Ancak çeşitlenmeye rağmen bazı masal motiflerinin psikoanalitik fonksiyonları sebebiyle kalıcılığını koruduğu görülmektedir. Nitekim, Umay Günay'ın bahsettiği üzere; "Aynilik ve çeşitlilik masalların iki farklı özelliğidir. Masal kahramanları, faydalanılan nesneler, adet ve inançlar, çevre masallarda çeşitliliği ve zenginliği fonksiyonlar ise aynilik ve yeknesaklığı /tekdüzeliği sağlar. (2023: 608)". Buradan hareketle çalışmada aynı motifli masallarda faydalanılan nesnelerin, kahramanın yardımcıların, kahramanın yola çıkma nedenlerinin değişmesine ve çeşitlenmesine rağmen sütü getirilecek hayvanın (aslanın) ve sütün getirilme şeklinin (aslan yavrusunun derisinde) değişmemesi oldukça dikkat çekmekte; bu da gerçekleşen eylemin masallarda önemli bir mitik fonksiyona sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle ele alınan masallar arasında değişen unsurların tespit edilmesinin ardından "aslan sütü" motifinin ve "aslan

sütünü aslan yavrusunun derisinde getirme" eyleminin mitolojik fonksiyonu da çözümlenmektedir. Bu sayede Vladimir Propp'un" değişmez" (2024: 43) olarak gördüğü fonksiyonların neden değişmediğine ve fonksiyonun masalda yerini nasıl koruduğu sorularına bu çalışmayla katkı sunulmaktadır. Öte yandan bu çalışmada fonksiyonun değişmemesiyle birlikte o fonksiyonel eylemin yapılma şeklinin de aynı kalma nedeni tartışılmaktadır. "Aslan sütünün getirilmesi" Propp'un fonksiyonlar arasında ifade ettiği "büyülü nesnenin alınması" (2024: 12) fonksiyonu olarak okunacak olsa da bu büyülü nesnenin masalların versiyonları arasında değişmesi beklenebilir. Yani bir masalda karpuzun diğer masalda armuda dönüşmesi gibi bu masalda da aslanın kurt veya ayı gibi başka bir yırtıcı hayvana dönüşmesi beklenebilirdi. Bununla birlikte sütün getirilme şeklinin de değişmemesi fonksiyonların içerisinde yer alan bazı varlık veya eylemlerin şeklinin de neden değişmediği sorusunu sormayı gerektirmektedir. Bu soruya odaklanmadan önce benzerlikleri, farklılıkları ve değişmeyi görebilmek üzere ele alınan aynı motifli masalların özetlerine bakmak gerekmektedir.

2- MASAL ÖZETLERİ

2.1- Bir Garının Oğlu

Fakir bir kadın ve oğlu zengin olmak umuduyla yola çıkarlar ve yolda görüp terkedilmiş sandıkları bir konağa yerleşirler. Konağa girdiklerinde odaların altın ve yiyeceklerle dolu olduğunu görürler. Birkaç gün geçer ve gelen gidenin olmadığını görünce eve yerleşirler. Oğlan evden altın alarak çarşıya gidip kendisine ok ve yay alır, sonra eve döner. Bazı günler ava gider, ceylan vurup getirir, anasıyla yerler. Bu konağın gerçek sahipleri ise geçici süreliğine yayladaki evlerinde olan kırk tane devdir. Diğer devler yaylada erzakları azalınca topal deve "Hiçbir işe yaramıyorsun erzakımız azaldı git, konaktan al gel." derler. Eve giden dev, kadınla karşılaşır. Kadını yiyeceğini söylediğinde, kadın da güçlü bir oğlunun olduğunu kendisini bulacağını söyler. Dev, kadına eğer kendisiyle birlikte olursa

onu yemeyeceğini söyler ve kadın kabul eder. İki ceylan avlayarak gelen oğlunu gördüğünde kadın, devi saklar. Bir müddet bu böyle devam eder. Oğlunun bu durumu anlayacağını söyleyen kadın, oğlundan kurtulmak için hastalanmış gibi yapar. Oğlundan kendisinin kurtulması için aslan ve kaplan sütü isteyerek onu kurtulamayacağı yere gönderir. Oğlu, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra aslan sütüyle kaplan sütünü elde edeceği yere varır. Oğlu oradan bir aslan ve bir kaplan yavrusuyla geri döner. Oğlanın geldiğini gören dev, oğlanın annesine "Yeşil Dağ'a gönder, oranın bağındaki üzümden iste; o üzümden yiyen kırk gün uyur, benim orada otuz dokuz kardeşim var, onu yerler." der. Oğlan, bahsedilen yere varır ve o üzümden yiyerek uykuya dalar. Bunu gören bir dev, oğlanın kendisini de atını da yemek ister. Ancak oğlanın heybesindeki aslan ve kaplan, deve engel olur ve sırasıyla bütün devleri yerler. Oğlan uyandığında devlerin öldüğünü görür. Oğlan, devlerin kulübesini kontrol etmek ister. Kulübeye girdiğinde çok güzel bir kızla karşılaşır. Kız, padişahın kızı olduğunu ancak devlerin babasını yenerek kendisini tutsak ettiklerini ancak kendisine hiçbir şey yapmadıklarını sadece güzelliğini seyrettiklerini söyleyerek devler hakkında oğlanı uyarır. Hayatını kurtardığı için de oğlana varmak istediğini söyler. Oğlan, kızı babasına kavuşturup işlerini bitirdikten sonra gelip kendisiyle evleneceğini söyler ve nişanlanırlar. Daha sonrasında üzümden alıp annesine götürür. Oğlunun yine döndüğünü gören annesi oğlunu deve öldürtmek için tuzak kurar. Ancak dev, böyle bir yiğide kıyamayacağını söyleyerek onu öldürmez. Annesi oğlunun iki gözünü oyarak cebine koyar. Oğlanı alıp götürmesini söyler deve. Dev, oğlanı götürür ve bir kuyuya atar, atını da kuyunun başına bağlar. Onu kuyuda aslan ve kaplan besler.

Bir gün oradan geçen bezirgân oğlanı kurtarır. Onun gözünün açılması için bütün servetini harcar. Bu arada nişanlısı dönmeyince padişahın kızı bir han yaptırır. Nerede kör, topal ve ihtiyaç sahibi varsa gelsin burada yesin ve yatsın der. Kız her gün yemeklerin tadına kendisi bakar ve sonra ikram ettirir. Oğlan da bir gün aslan ve kaplanı bezirgâna emanet ederek oraya gider. Padişahın kızı bir tabakta nişan

yüzüğünü görür ve oğlanın orada olduğunu anlar. Padişah hemen düğün kurulsun der. Ancak oğlan gözleri görmediği için beklemek ister. Oğlan bir gün bahçede dolaşırken iki kuşun yardımıyla gözleri açılır. Bunun üzerine hemen düğün yapmak isterler. Oğlan işlerini bitirip geldikten sonra düğün yapabileceklerini söyler. Oğlan, intikamını almak için annesinin yanına gider. Annesi onu zehirlemeye çalışır. Devden olan beş çocuklarıyla birlikte annesini öldürür. Devi daha önce kendisini öldürmediği için öldürmez. Geri döner ve padişahın kızıyla evlenirler (Önkol, 2023: 16).

2.2- Keloğlan

Üç oğlu olan bir baba varmış. En küçük oğlu olan Keloğlan’a babaları ölünce kardeşleri hiç pay vermez. Keloğlan geçimini sağlamak için yola çıkar. Bir dağa gelir ve dağdaki çeşmeden su içip orada uyuyakalır. Uyandığında karşısına bir ihtiyar çıkar ve Keloğlan’a ne dilersen dile benden der. Keloğlan, işsiz olduğu için kendisinden iş ister. İhtiyar ona iki tüy verir ve bu tüyleri birbirine vurduğunda istediğin her şey gerçekleşir der. İhtiyar kaybolur gözden, Keloğlan tüyleri alıp yoluna devam eder. Bir şehre gelir ve orada bir kavun karpuz bağına bekçi olarak işe girer. O şehrin padişahının da üç tane kızı vardır, üçü de bekârdır. En küçük kızı Keloğlan’ı görünce ona âşık olur. Ablalarına gidip evde kaldıklarını, babalarına evlenme isteklerini söylemeleri gerektiğinden bahseder. Bunun için babasına biri çürük, ikincisi yarı çürük, üçüncüsü tam olgunlaşmış üç armudu vezirle gönderir. Padişah, bu ne demek oluyor diye sorunca padişahın karısı kızların evlenme yaşının geçtiğini anlatmaya çalıştıklarını söyler. Padişah, sarayın önünden şehrin bütün bekârlarının geçmesini ve kızlarını altın toplarını vurdukları erkeklerle evlendireceğini söyler. İki kızı altın toplarını birilerine vurmuş olmasına rağmen en küçük kız kimseye vurmaz. Bunun üzerine oradan geçmeyen tek kişinin Keloğlan olduğu öğrenilir. Padişah onun da geçmesini ister ve en küçük kızı altın topu Keloğlan’a vurur. Padişah, kızının Keloğlan’ı seçmiş olmasına kızar ancak

mecburen evlendirir. Keloğlan ile kızını da saraya kabul etmez. Padişah, bir zaman sonra hastalanır ve bir hekim ancak aslan sütü ile iyileşebileceğini söyler. Diğer iki damadı aslan sütü aramak için yola çıkar. Daha sonra Keloğlan da aslan sütü aramaya gitmek ister. Padişah tarafından iki damadına en iyi atlar verilirken Keloğlan'a uyuz bir at verilir. Belki uçurumdan düşer de kurtuluruz diye. Keloğlan'la herkes alay eder. Keloğlan herkes dağıldıktan sonra iki tüyü çıkarıp birbirine vurur ve Hızır ile bir kır at karşısında belirir. Hızır, ona kırk gün kırk gece yol gidip kırk birinci günde bir dağa çıkacağını söyler. Dağda bir çamlığın yanında da bir ırmağın olduğunu söyler. Öğle sıcağında aslanların ırmağın kenara geldiğini, aslanların en arkasında annelerinin olduğunu onun da memesine bir kıymık battığını söyler. Aslana görünmeden git ve kıymığı çek der. O zaman sana istediğini verir, yapamazsan acısından seni parçalar der. Oğlan, Hızır'ın dediklerini yapar. Kıymığı çıkan aslan, Keloğlan'a ne dileği varsa istemesini söyler. O da aslan sütü ister. Aslan da sütü götürmek için kabı olup olmadığını sorar. Keloğlan kabı olmadığını söyleyince; aslan küçük yavrusunu sessizce öldürüp derisini getirmesini ister. Ancak yavrusunun sesi çıkarsa kendisini parçalayacağını söyler. Keloğlan denileni yapar ve sütü alır. Dönerken bir çobana rastlayıp ondan koyun alıp sütünü sağar. Sonra da koyunu kesip derisini yüzer. Aslan sütünü koyun derisine, koyun sütünü de aslan derisine koyar. Bir çadır kurup kenarına sütleri asıp kılığını da değiştirerek diğer damatları bekler. Aslan derisinde sütü görünce diğer damatlar sütü almak ister. Keloğlan'da ancak kalçalarına bir nal ile işaret vurursa sütü verebileceğini söyler. Damatları bunu kabul ettikten sonra sütü alıp dönerler saraya. Ancak sütün aslan sütü olmadığı hekimler tarafından anlaşılır. Keloğlan, aslan sütünü getirip başından geçenleri anlatır. İnanmayanlar için de damatların kalçasına bakmalarını ister. Her iki damatta da nal izlerini görenler Keloğlan'a inanır ve damatları ayıplar. Keloğlan'ı da Padişah veziri yapar (Demir, 2021b: 405-409).

2.3- Aslan Sütü

Zamanın birinde bir yerde yaşayan bir karı koca vardır. Adamın karısı hastalanır. Kadın, aslan sütü içersem iyileşirim der, kocasına. Kocası karısının isteği üzerine kılıcını alıp atıyla aslan aramaya çıkar. Uzunca bir yol gittikten sonra bir çeşmenin yanında ekmeğini yerken uyuyakalır. Uyandığında tepesinde bir ejderhanın olduğunu görür. Kılıcını çekip ejderhayı öldürür. Bunu gören bir kartal yanına gelip: "Bu ejderha benim yavrularımı yerdi. Sen beni de yavrularımı da kurtardın, dile benden ne dilersen." der. Adam, karısı için aslan sütü aradığını söyler. Kartal, o hâlde yanına biraz bu ejderhanın etinden biraz da şu çeşmeden su al; ben gak dedikçe et, guk dedikçe su ver der. Sırtıma bin, ben seni bir yere götüreceğim der. Kartal, adamı bir aslanın yanına götürür. Sütü var ama çok tehlikedir der. Adam, aslana tuzak kurup aslanı yakalar. Adam, aslana kendisine zarar vermeyeceğini sadece süte ihtiyacı olduğunu söyler. Bunun üzerine aslan, iki yavrusunun ilerideki mağarada yaşayan yedi başlı bir devin elinde olduğunu, eğer yavrularını kurtarırsa ona sütü vereceğini söyler. Adam, devi bularak öldürür ve yavrularını kurtarır. Aslana yavrularını verip sütünü alır. Kartal, adamı sırtına bindirip evine ve karısına kavuşturur. Karısı aslan sütünü içip iyileşir (Demir, 2021a: 409-410).

2.4- Kafdağı'ndan Getirilen Aslan Sütü

Bir adamın atı vardır. Bu at gebe kaldığında adamın hanımı da gebe kalır. Adamın atıyla hanımı aynı gün doğum yapar. Bunların çocuğu ağladığında bu atın tayı da ahırda, tarlada ağlar. Çocuk, on iki-on üç yaşlarına geldiğinde çocuğun annesi ölür. Adam da bir müddet sonra başka bir kadınla evlenir. Adam çocuğunu çok sever ama üvey annesi bu evlatlığını hiç sevmez. Çocuk bir gün babasından eşi olmayan bir elbise, bir kılıç, bir de atının eyerinin mahmuzlarını altından yaptırmasını ister. Babası da bu isteğini yerine getirir. Üvey annesi bu çocuk için kötü planlar kurar. Çocuk bir gün gezerken at kişner. Çocuk, ata doğru yaklaştığında at, çocuğa annesinin kendisine kötülük edeceğini dikkat etmesi gerektiğini söyler. Üvey

annesi zehirli bir elbise, zehirli yemekler hazırlatır ancak çocuk bunlardan kurtulur. Çocuğun atı, onu öldüreceklerini bu nedenle çocuğa kendi tüyünden bir çift alarak kaçıp kurtulmasını, ne zaman ki o tüyleri birbirine sürterse kendisinin yanında olacağını söyler. Çocuk, atın dediğini yapar ve uzaklaşıp bir şehre varır. Vardığı şehirde padişahın tarlasının hizmetkârı olur. Bu padişahın da üç veziri vardır. Padişahın da kendisi kördür. Kafdağı'nın ardındaki memesine bir parça ağaç batmış aslanın sütü getirilip gözüne sürülürse gözü açılacaktır. Vezirleri sütü aramaya gider, yolda bir çoban bunlara süt verir. Bunlar getirip padişahın gözüne sürünce padişahın gözü iyice kör olur. Padişahın küçük kızı bu gençle evlenmek istiyordur ama hizmetkâr olduğu için evlenemiyordur. O da gelip sen de aslan sütü aramaya git, belki seni de adam yerine koyarlar der. Bunu kabul eden genç, kendi atıyla çıkar aslan sütü bulmaya. Aslanı bulup bir ok atar. O okla aslanın memesindeki ağaç çıkar, aslan bayılır. Bu aslan sütünü sağar, şişeye koyar. Sonra aslan sütü arayan vezirlerle karşılaşır. Onlara aslan sütü diye başka süt verip kandırır. Vezirleri dönüp geldiklerinde getirdikleri süt işe yaramaz. Bu genç getirdiği sütü kıza verip babasının gözüne sürmesini ister. Sürünce gözleri açılır. Vezirler bu sütün kendi sütleri olduğunu söyler. Padişahın kızı da bu sütü Keloğlan'ın getirdiğini söyler. Buna inanmazlar. Keloğlan'da onlara koyun sütü verdiğini söyler. Benim sütümden vezirler kıçlarına sürsünler; benimki yakıyor onlarınki yakmıyorsa iş ortaya çıkar der. Keloğlan'ın dediği gibi olur. Padişah da kızını Keloğlan'a verir (Akgün, 2000: 169-171).

2.5- Bilmem

Bir bezirgânın oğlu olan Bilmem, uzun bir bekleyişin ve bir dervişin hayır duasının neticesinde dünyaya gelir. Çocuğun ilkokul yaşlarına gelmesinden sonra babası tekrar ticaretine dönmek ister. Ancak babasının evden ayrılmasını çocuk istemeyince babası pazara götürerek ona hediyeler alır. İlkinde bir ihtiyarın sattığı kuşu alan babası, ikinci defa da yine aynı ihtiyarın sattığı atı satın alır. Daha sonra

babası kasaba, manava evine erzak göndermelerini döndüğünde hepsinin hesabını toplu ödeyeceğini söyleyip evde karısına yardım etmesi için de bir hizmetçi tutarak kervanını hazırlayıp evden ayrılır.

Bir zaman sonra çocuğun annesi eve her hafta et getiren kasap çırağıyla birlikte olmak ister. Çırak bu teklifi kabul etmek istemez. Kadının ısrarı üzerine çırak kafeste görmüş olduğu kuşu kesip yedirirse kendisiyle birlikte olabileceğini söyler. Kadın hizmetçisine emir verir. Ancak hizmetçi kadın bu kuşu pişirdikten sonra kalbi ve ciğeri gibi iç organlarını o an okuldan gelen çocuğa yedirir, kasabın çırağına kuşu öyle ikram eder. Bunu gören çırak kızar, normal etin kasapta zaten olduğunu kendisinin özellikle kuşun iç organlarını yemek istediğini söyleyip evi terk eder.

Aradan bir zaman geçtikten sonra kadın tekrar çırakla yakınlaşmak isteyince çırak bu defa çocuğun tayını kesip kendisine yedirmesini ister. Kadının bu isteği yerine getirmek istediğini duyan hizmetçi, çocuğu taya bindirip evden uzaklaştırır. Gözünü açtığında bir çölün ortasındaki çadırın önünde kendilerine atı satan ihtiyar adamı gören çocuk şaşırır. İhtiyar çocuğu bekler gibi hoş geldin der. Bundan sonra sana ne söylenirse söylensin hepsine "bilmem" diyeceksin, zamanı gelince de muradına ereceksin der ve ona çadırın önündeki üç attan birer çift tüy almasını söyler. Nerede dara düşsen bu atlardan hangisinin tüyünü yakarsan o at senin yanında olacak der. Çocuğun başına bir de deri geçirip, kılığını da değiştirip gönderir.

Çocuk bir şehre girip o şehrin padişahının bağbanına çırak olur. Kendisine ne söylenirse söylensin her şeye bilmem der. O yüzden de orada adı Bilmem kalır. Bu bir gün bağban yokken o sihirli atlardan birisine binip at yarışlarına katılmak ister. Bunun gerçek hâlini de padişahın üç kızından en küçüğü görür. Bilmem'e âşık olur. Bilmem'le evlenmek istediği için kardeşlerine babam bizi neden evlendirmiyor diyerek babasına diğer kardeşleriyle birlikte biri çürük biri yarı

çürük biri de olgun olan üç karpuz gönderir. Babaları vezirlerden sorup durumu anlayınca şehrin bütün bekârlarının sarayın önünden geçmesini ister. Diğer iki kız, altın toplarını vezirlerin oğullarına atar ancak en küçük kız kimseye atmayınca padişah kimsenin kalıp kalmadığını sorar. Bağban ile Bilmem'in geçmediğini öğrenince onların geçmesini de emreder. Bağban da padişahın küçük kızına âşıktır ama bu kız Bilmem'e topu atınca herkes şaşırır ve bu kıza kızar. Çünkü Bilmem, çok pejmürde bir kılıktadır ancak kız gerçek kılığını biliyordur. Yine de padişah evlendirmek zorunda kalır ancak kızla Bilmem'i saraya almaz. Padişah bir müddet sonra hastalanır. Ancak aslan sütünün onu iyi edeceği söylenir. Diğer damatlar aslan sütü aramaya giderler. Bilmem, aradan bir zaman geçtikten sonra karısı Sultan Hanım'a babasından izin alıp kendisini de aslan sütü aramaya göndermesini söyler. Bilmem'in ilk defa konuşmasına çok şaşıran karısı Sultan Hanım hemen gidip izin ister. Padişah izin verir anacak ona uyuz bir at vermelerini ve şehirden çıkana kadar da çocuklara taşlatmalarını ister.

Bilmem şehirden çıktıktan sonra sihirli atlardan birisinin tüyünü yakıp ata biner. At, onu doğrudan yine aynı ihtiyarın yanına götürür. İhtiyar, aslan sütünü nasıl elde edebileceğini söyler. İhtiyarın dediklerini yapan Bilmem, aslan sütünü elde eder. Döndüğünde diğer iki damadı da kandırıp kıçlarına atının nalıyla iz vurur ve onlara da aslan sütü diye koyun sütü verir. Hepsi döndüğünde gerçek aslan sütünün Bilmem'in getirdiği süt olduğu diğer damatların aslan sütünü kendileri bulmuş gibi padişahı kandırmaya çalıştıkları, Bilmem'in onlara yaptığı dövmeden anlaşılır. Bunun üzerine padişah ve diğerleri yaptıkları kötülükler için Bilmem'den özür dileyip af ister. Sonra da Bilmem'i veziri yapar. (KK-1)

3- ÇEŞİTLENME

Yukarıda başlıkları ve içerikleri kısmen farklı olan beş masal yer almaktadır. Ancak burada karşılaştırmayı yapmadan önce bu masalları farklı masallar olarak değerlendirmek yerine aynı masalın farklı versiyonları olarak değerlendirmek

gerektiği söylenebilir. Versiyon tartışması bazen "urform" arayışını beraberinde getirse de bu çalışmada özetleri verilen masalların her biri yeni bir icra olarak kabul edilerek bu masalların aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların teşekkül süreci üzerine odaklanılmaktadır. Böylece ele alınan masallarla halk anlatılarının sistematik çeşitlenme serüvenin bir örneği ve anlatı sisteminin işleyişi açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Masal kahramanlarının "evden ayrılma", "sınama", "büyülü nesneyi elde etme" ve "dönüş" aşamaları sırasıyla bu masalların örneğinde karşılaştırıldığında elde edilen tespitler; anlatı sisteminde "epik yasalar", "fonksiyonlar" ve "performans teori" gibi masal teorilerinin de yerini göstermektedir.

Benzerlik ve farklılıkların daha net ortaya konularak çeşitlenmenin de masalların hangi bölümlerinde yapılabildiğini belirleyebilmek üzere masalların beşinde de ortak bir eylem veya amacın olup olmadığına bakmak gerekir. Masalların özetlerinden görüleceği üzere bu masalların ortak eylemi için kahramanların aslan sütünü elde ederek zorlu görevi yerine getirmeleri denilebilir. Dolayısıyla masalların olay örgüsü ise evden uzaklaşan, belirli engelleri aşan ve daha sonra ise aslan sütünü elde ederek zaferi elde eden bir anlatı sistemini ortaya çıkarmaktadır. Aynı görevin katmanlaşarak çekirdek bir eylemi değiştirmesi ve masalları çeşitlendirmesi ise kahramanların yolculuğa çıkış nedenleri, yardımcıları ve büyülü nesneyi elde etme yöntemleri gibi hususların farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

3.1- Evden Uzaklaşma

Beş masalın dört tanesinde evden uzaklaşma nedeni kahramanın ihanete uğramasıdır. Bunlardan ikisinde ihanet eden kahramanın annesi, birisinde üvey annesi, birisinde ise kardeşleridir. Kahramanın evden uzaklaşma nedeninin ihanet olmadığı "Aslan Sütü" adlı masal ise diğerlerinden aslan sütü motifini anlatan kısa bir masal formuna ulaşmış olması nedeniyle ayrılmaktadır. Buradan hareketle

kahramanın evden uzaklaşmasına "ihanet" gibi bir neden konulduğunda masalın katmanlaşarak çeşitlendiği görülebilmektedir. Hatta bu noktada ihanete uğrayarak evden uzaklaşan kahramanların yer aldığı masalların giriş epizotları başka bir masalın giriş epizoduyla oldukça benzer de olabilmektedir. "Bilmem" masalının evden uzaklaşma epizodu ile "Kuş Başı" masalının giriş epizodu arasındaki benzerlik bu görüşü destekleyen en yakın örnek olarak gösterilebilir; "Kuş Başı" masalında cevahir yumurtlayan kuşun sahibinin karısı, yumurtaları satın almak için gelen adamla yakınlaşmak ister. Ancak adam kadına karşı koymak ister. Çünkü bu adam yumurtalar sayesinde çok para kazandığı için kuşun sahibi olan adama karısıyla yakınlaşarak ihanet etmek istemez. Kadına karşı koymak için de cevahir yumurtlayan kuşu kesip kendisine yedirmesini ister. Kadın, adamın söylediğini kabul eder ancak kuşun kafasını ve yüreğini kadının çocukları yer. Daha sonra evden uzaklaşan çocuklar çeşitli maceralara atılırlar. (Sakaoğlu, 2002: 386). "Kuş Başı" masalında adamın yemek istediği cevahir yumurtlayan kuş ile, "Bilmem" masalında yer alan kasap çırağının yemeğe çalıştığı kuş nerdeyse aynı kuştur. "Bilmem" masalında Bilmem'in kuşu yemesine rağmen yolculuğunda bu kuşu yemiş olmanın bir etkisi olmaz. Ancak "Kuş Başı" masalında kuşu yiyen kardeşler gittikleri her yerde altın bulurlar. (Sakaoğlu,2002: 386).

"Bir Garının Oğlu" masalında kahraman, annesiyle birlikte geçimlerini sağlamak üzere evden uzaklaşır. Çünkü kahraman ve annesinin asıl evi, yolda denk geldikleri devlere ait olan evdir. Ancak masalın muhtevasına bakıldığında bu, esas evden uzaklaşma fonksiyonunu yerine getirmemekte "Bilmem" masalındaki evden uzaklaşmanın bir katman daha eklenmiş hâlini oluşturmaktadır. Anne sonradan yerleştikleri evde oğluna kötülük eder ve "Bilmem" masalında annenin kötülüğü sonucunda evden uzaklaşma burada da benzer şekilde gerçekleşir. "Kuş Başı" masalının benzer ve eksik formları "Bilmem" ve "Bir Garının Oğlu" masalının giriş epizodunda böylece yer alır. Bilmem masalında annenin çırakla olan münasebetinin neticesi olan uzaklaşma, bu masalda annenin devle olan

münasebetinden dolayı gerçekleşir. Evden uzaklaşma motifinin "üvey anne" motifiyle çeşitlendirildiği versiyonu ise "Kafdağı'ndan Getirilen Aslan Sütü" adlı masaldır. Bu masalda ise "öz anne" ihaneti değil "üvey anne" ihaneti söz konusudur. Benzer bir şekilde "Keloğlan" adlı masalda da kahramanın babası öldükten sonra evin en küçük oğlu olan kahramana kardeşleri mal vermeyerek ihanet etmişlerdir. Bunun üzerine kahraman geçimini sağlamak üzere başka diyarlara gitmiştir. Bu aşamadan sonra "Keloğlan" masalı, "Bilmem" masalı ile hemen hemen aynı olay örgüsüyle ilerlemektedir.

3.2- Sınavlar ve Olağanüstü Yardım

Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı çalışmasında Joseph Campbell'ın "Erginlenme" başlığı altında belirttiği (2010: 113) sınavlar yolu, Axel Olrik'in de bahsettiği halk anlatılarında kalıplaştırmanın (2003: 185) en belirgin göründüğü kısımdır. Sınav, aynı zamanda kahramanın evden uzaklaşmasından sonra açılacağı maceranın da ilk adımını teşekkül etmektedir. Kahramanın maceraya atılma arzusunun neticesinde ise olağanüstü yardım ve yardımcılar da genellikle bu aşamada ortaya çıkmaktadır.

"Bir Garının Oğlu" masalında annesi için aslan sütü getirmeye giden kahramanın özverisi, kendisine aslan ve kaplan yavrularının verilmesiyle mükâfatlandırılır. Bu verilen ödül, kahramanın sonraki sınamalardan zaferle çıkabilmesi için aynı zamanda kahramanı koruyucu işlevi de üstlenmektedir. Aynı işlev "Keloğlan", "Bilmem" ve "Kaf Dağı'ndan Getirilen Aslan Sütü" masalında at ve at tüyü ile "Aslan Sütü" masalında ise kartal ile gerçekleşmektedir. Bu işlevleriyle bakıldığında anlatıda kahramanın sınavlar yolunu başarıyla gerçekleştirmesi için gereken nesne veya hayvanlar değişmiş ancak değişen bu unsurlar masalların akışında eylemin yönünü değiştirmemiştir. Çünkü nihai hedef, kahramanın elde edeceği büyülü nesneye doğru yol almaktır. Büyülü nesneye varmadan önce kahraman bu arzuyu ve özveriyi göstermeli; "Kaf Dağı'ndan Getirilen Aslan Sütü"

masalındaki gibi yola çıkmaya cesaret etmeli, "Aslan Sütü" masalındaki gibi ejderhayı öldürmeli veya "Bilmem" masalındaki gibi yeterince susarak sabır göstermeli ve olağanüstü yardımı hak etmelidir. Tüm bunların neticesinde ona yardım edecek nesneler veya hayvanlar bir yol gösterici tarafından takdim edilecektir. Ancak bazen bu yardım bir kişi aracılığıyla değil doğrudan bir hayvanın yardımıyla da gerçekleşebilir. Yine de bu anlatının seyrini değiştirmez. Bu masalların tamamında aynı göreve giden kahramanlara yardımcı olan nesne veya kişiler aynı olmasa da beşinde de kahraman, olağanüstü yardım ve yardımcılar eşliğinde görevi gerçekleştirme eşiğine geçmektedir.

3.3- Görevi Gerçekleştirme

Görevi gerçekleştirme şeklinin yani "büyülü nesnenin elde edilmesi"nin ele alınan masallardan sadece "Bir Garının Oğlu" adlı masalda farklı olarak yer aldığı görülmektedir. Oysa bu masalların tamamında kahramanın yola çıkma amacının "aslan sütü getirme" olduğu bilinmektedir. Sütü elde etme yöntemlerindeki küçük farklılıklar dışında kahramanların tamamının aynı eylemi benzer şekillerde gerçekleştirdiği görülmektedir. "Bir Garının Oğlu" adlı masalda kahraman, aslan sütü getirmeye gitmiş ancak yanına aslan ve kaplan yavrularını almıştır. Kahramanın yanına yavru hayvanları alması bu masalın diğer masallardan ayrılarak katmanlaştırıldığı bir nokta olarak değerlendirilebilir. "Keloğlan" ve "Bilmem" masalında kahramanlar aslan sütünü getirirken aslanın rızası üzerine sütü aslan yavrusunun derisinde getirmektedirler. Muhtemelen "Bir Garının Oğlu" adlı masalda kahramana aslan ve kaplan yavrusu veren ve oranın sahibi olarak belirtilen yardımcı diğer masallardaki aslan olmalıdır. Ancak diğer masallarda aslan, yavrunun kendisini değil kahramanın sütünü götürebilmesi için kahramana yavrusunun derisini vermektedir. Bu da masalların inşa sistemini gösteren en iyi örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eylem, anlatının inşasında bir nevi üzerine kat çıkmayı sağlamaktadır. Kahramana aslanın canlı

yavrusunu vermesi masalın ilerde katmanlaştırılacağının işareti olmaktadır. Diğer masallarla aynı görevle yola çıkılmasına rağmen bu masalda kahramana farklı olarak aslan yavrusu verilmesi masalın ilerleyen yerindeki bir engele tekabül etmektedir. Bir başka ifadeyle diğer kahramanın aslan yavrusunun derisini değil aslan yavrusunun kendisini alması yavru aslanın kahramana ilerleyen eşikte yardımcı olacağını göstermektedir. "Bir Garının Oğlu" adlı masalda da kahraman, aslan sütü bulmaya gittiği için aslan sütünü elde etmiş olmalıdır. Farklı olarak "Bir Garının Oğlu" adlı masalda var olan aslan yavrusu diğer masallarda sadece derisi için kullanılarak masaldaki fonksiyonu azaltılmıştır. Çünkü o yavrunun fonksiyonu masalı gerektiğinde uzatacak olan diğer görevlerde kahramana yardımcı olmaktır. "Bilmem" ve "Keloğlan" gibi masallarda esas görev yerine getirildiğinden bir nevi başka bir görev veya engel çıkarılmayacağından aslan yavrusu derisi kullanılarak anlatının bir aşaması terk edilmiştir. Okuyucunun "Keloğlan" veya "Bilmem" masalını okurken aklına gelecek olan "Neden aslan sütü aslan yavrusunun derisinde getirildi?" sorusu da böylece makul bir cevap bulmaktadır. Bu husus, masalın orijinalinde anlatıya kat atmayı sağlayacak nesnenin fonksiyonunu yitirmiş olması ile açıklanabilir. Böylece birçok masalda belirgin bir işlevi olmayan masal unsurlarına da bu yönüyle bakılabilir.

3.4- Dönüş ve Zaferi Elde Etme

Kahramanın zaferi Propp'un, "Kahraman Tanınır" (2024: 89) fonksiyonuyla ifade ettiği aşamada belirir. Bu aşamada "Kahraman bir işaretle bir damgayla veya ona verilen bir eşya ile tanınır." (Günay, 2011: 39). Nitekim, ele alınan masalların üçünde sahte kahramanın ortaya çıkarılarak kahramanın dönüş eşiğinde tanınması benzer şekillerde gerçekleşir. Propp'un *Masalların Biçimbilimi* adlı çalışmasında belirttiği fonksiyonlardan bir kısmının bu masallarda belirgin olarak yer almadığı görülmektedir. Axel Olrik'in "epik yasalar"ı ile bu masallardan birkaçının tam uyum sağlamadığı da söylenebilir. Buradan hareketle masalları

benzeştiren veya farklılaştıran dolayısıyla masalları zamanla çeşitlendiren hususların aynı zamanda anlatıların bu fonksiyon ve yasalara bağlılığı ya da bunlardan uzaklaşması olduğu uzaklaşmanın da performans teori gereği meydana geldiğini söylemek mümkündür. Örneğin "Kahraman Bir Yasakla Karşılaşır" (Propp, 2024: 50) fonksiyonu "Bilmem" masalında yer almasına rağmen, bu fonksiyonunun devamında yer alan "Yasak Çiğnenir" (Propp, 2024: 52) eylemi gerçekleşmemekte, kahraman yasağa uyum sağlamaktadır. "Kahramanın Büyülü Bir Nesneyi ya da Yardımcıyı Edinmesini Sağlayan Bir Sınama, Sorgulama, Saldırı, vb. ile Karşılaşır" (Propp, 2024: 64) eylemi de "Keloğlan" masalında yer almazken "Büyülü Nesne Kahramana Verilir" eylemi masalların tamamında gerçekleşir. Dolayısıyla kahraman, zafere bu büyülü nesneler veya yardımlar sayesinde ulaşır.

Masalların tümüne bakıldığında "Aslan Sütü" masalının diğer masalların çekirdeği olduğu bu çekirdek anlatının zamanla anlatı sistemine uyum sağlayıp sağlamamasıyla ve masalın belirli aşamalarında icracıların başka masal epizotlarını eklemeleriyle anlatıların çeşitlendiği söylenebilir. Kahramanın evden uzaklaşma nedenleri, önüne çıkan engelleri aşma yöntemleri, kahramana yardımcı olan hayvan veya kişilerin özellikleri, kahramanın önüne çıkarılan engellerin sayısına göre anlatı muhtevası değiştirilerek aynı çekirdek anlatıdan farklı masallar çıkarılabilmektedir. Örneğin "Aslan Sütü" masalına bakıldığında sadece karısının iyileşmesi için onun talebi üzerine evden uzaklaşan ve sütü alıp dönen bir kahramanın yolculuğu söz konusudur. Oysa bu masalda kadın, kocasına ihanet etmek için onu evden aslan sütü bahanesi ile uzaklaştırmış olsa ve döndüğünde bunu anlayan kocası karısından intikam almak için başka bir yolculuğa sürüklense "Aslan Sütü" masalı, "Bir Garının Oğlu" adlı masalın "Bir Garının Kocası" adlı yeni bir icrasına da dönüştürülebilir.

Tüm bunlardan hareketle bu masalların benzerlik ve farklılıklarıyla masalda çeşitlenmenin nasıl gerçekleştiği söylenecek olursa; kötücül kadın tipinin "Bir Garının Bir Oğlu", "Kafdağı'ndan Getirilen Aslan Sütü" ve "Bilmem" masallarında yer aldığı görülür. Böylece "kötücül kadın" motifinin "Aslan Sütü" masalına eklenmesiyle diğer masalların çeşitlendirildiği söylenebilir. Bu üç masaldaki "kötücül kadın" motifi "Bir Garının Oğlu" adlı masalda ön plana çıkarak bu masalın ise diğer masallardan daha fazla uzaklaşmasını sağlamıştır. Böylece bu masal, Bilmem adlı kahramanın annesinden intikam aldığı bir masal versiyonuna dönüşmüştür. "Bilmem" masalında kahraman, aslan sütünü alırken aslanın yavrusunu da yanına alabilir, padişahın kızıyla evlenmeden önce şart koşabilir ve annesinden intikamını almaya gidebilirdi. Bu da her iki masal arasındaki farklılığı dev ve çırak gibi rol farklılıklarından öteye götürmezdi. Dolayısıyla "Bilmem" masalı da annenin birlikte olduğu kişinin dev değil çırak olduğu versiyon olarak teşekkül ederdi. Öte yandan "Keloğlan" masalının bu iki masaldan ayrılarak değişkenlik göstermesini sağlayan husus ise "Bilmem" ve "Bir Garının Oğlu" masalında kahramanın evden ayrılma nedeni olan kötücül anne motifinin değiştirilmiş olmasıdır. Bu da bu iki masalın bağlamsal kuramlarda tartışılan faktörler gereği teşekkül etmiş bir versiyonu olarak da okunabilir. Masalların bu nedene bağlı olarak değişme ve çeşitlenme süreci için Abdülkadir Önkol'un (2023) "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Masallara Etkisi" ve Demet Şafak'ın (2019) "Masal Anası Arife Şafak'tan Derlenen Masalların Bağlamsal Kurama Göre İncelenmesi" adlı çalışmalara bakılabilir.

Öte yandan diğer masallardaki yardımcı sihirli atların "Bilmem"de üç tane olması da dikkati çekmektedir. Bu masalın uzatılması için Axel Olrik'in epik yasalarda belirttiği "üçler kuralı"nın bir karşılığıdır. Bu kurala göre kahraman en az üç defa engelle karşılaşabilir ve bu engellerin her birini bu atların birisiyle geçebilirdi. Ancak masal aktarım sürecinde kahraman yolculuğunda sadece atlardan birisini kullanmış, masalın başında vurgulanan üç atla masalın katmanlaştırılmasını

sağlayacak "üçler kuralı" kalıcılığını işlevsiz olsa da korumuştur. Masalların değişme serüvenine bağlı olarak epik yasalara dair bazı motiflerin diğer versiyonlarda yer almadığı görülmektedir. Ancak yine de masalın esas motifinin değişikliğe uğramaması dikkat çekmektedir.

Görüldüğü üzere aynı motifli masal başka yörelerde başka anlatıcılar tarafından aktarıldıkça değişime veya eksilmeye uğramaktadır. Bu anlatıdaki eksilmeler zamanla başka anlatıcılar tarafından başka masalların kahramanları, olayları ve nesneleriyle tamamlanmaya başladıkça masal da organik bir değişme sürecine girmektedir. Bu değişim de masalı zamanla çeşitlendirmekte bazen bir motifli masala birden fazla motifin eklenmesiyle üç-dört masalın birleşmiş bir formu ortaya çıkmaktadır. Ele alınan masallarda da benzeri bir sürecin gerçekleştiği görülebilmektedir. Esasen dikkati çeken ise bu değişme ve çeşitlenmeye rağmen bu masallarda bir motifin ısrarla değişmemiş olmasıdır. Peki, tüm bunların nihayetinde kahraman eşiği neden aslan sütüyle aşmaktadır ve burada esas motif yabani bir hayvan sütü getirme motifi olamaz mıydı? Bu sorular neticesinde aslanın mitik fonksiyonuna da değinmek gerekmektedir.

4- ZOR GÖREVİN DEĞİŞMEYEN MOTİFİ: ASLAN

Fantastik macera alanlarında sıradan insanların taşıyamayacağı yükleri taşıyan, göstermeyecekleri sabrı gösteren, gitmeyecekleri yolu giden, yap(a)mayacakları işi yapan, görmeyecekleri nesneleri gören, göstermeyecekleri olgunlukları gösteren insanların olağanüstü yolculuğu olan masallar; imtihanların, eşiklerin, engellerin dolayısıyla zorlukların bir betimlemesidir. Gülda Çetindağ Süme, gerçek hayatın izdüşümü olan masalların sınavlar yolundan ibaret olduğunu ve masallarda geçilmesi gereken pek çok aşamanın varlığını ifade ederek görüşlerine şunları ekler;

> Kahramanın farkındalık kazanarak yola çıkması ile zorluklar ve engeller daima kendisini gösterecektir. Her bir sınav; kahramanın düşünmesi, akıl yorması, yiğitlik göstermesi gereken aşamaları içerir. Kahraman bu süreçte içinde bulunduğu durumdan hem kendi aklı ve kabiliyeti ile hem de yardımcı unsurların tecrübesiyle çıkabilmeyi başarmalıdır ki bu başarı onun yolculuğunun sonundaki ışığı görmesi adına oldukça önemlidir. (2024: 1944).

Bu nedenle Umay Günay'ın dediği gibi "Masallarda masal kahramanlarının isimleri ve faydalandıkları nesneler değişmekte fakat masal kahramanlarının yaptıkları iş değişmemektedir." (Günay, 2023: 608). Çünkü maceranın mekânı ve yapılacak iş farklı olsa da mesele o zor görevi yerine getirmektir. İnsanlığın gündelik yaşamında olduğu gibi bazen masallarda da bu zorluklar basit ama üst üste gelen engeller olabilir. Bazen de zorlukla imkânsıza yakın büyük bir görev olarak karşılaşılabilir. Günümüzde popüler bir motivasyon cümlesi olan "Zoru başarırız imkânsız zaman alır" ifadesi masal kahramanlarının katmanlı ve çeşitli zorlukların yer aldığı eşikleri atlamasının gündelik dildeki en iyi özetidir. Masalın kısaltılıp uzatılmasına göre bu zor görevler de motifler aracılığıyla katmanlaştırılır ve bu sayede masallar da çeşitlendirilmiş olur. Çalışmada ele alınan masallar bu bağlamda değerlendirildiğinde "Aslan Sütü Getirme" motifiyle sembolleştirilen zor görevin başka masal motifleri de eklenerek artırıldığı görülür. Motifle ilgili tanımlamasını yaparken Erkan Karagöz'ün ifade ettiği şekliyle;

> Motif, en yalın ifadeyle anlatıcıların anlatı geleneğini devam ettirmesini sağlayan, anlatının en küçük yapı taşıdır. Daha anlaşılır bir ifadeyle, maddenin parçalanamayan en küçük elementi atomsa anlatıların parçalanamayan en küçük elementi de motiftir. Anlatılarda motiflerin üstlendiği işlev, Türkçe gibi eklemeli dillerde kelime kökünün ve kelimeyi oluşturan yapım eklerinin üstlendiği

> işlevlere çok benzer. Nasıl ki yapım ekleriyle oluşturulan kelimeler olmadan bir cümle ortaya çıkmazsa motifler olmadan da bir anlatı ortaya çıkmaz; kelimenin kökünün parçalanamadığı gibi motifler de parçalanamaz. (2019: 76).

Öte yandan Demet Şafak'ın şu ifadelerinde belirttiği gibi;

> Masalda yer alan motifler, masalın diğer unsurlarında olduğu gibi sabit, değişmez unsurlar değildir. Anlatıcının aracılığı ile canlı ve yaşayan bir varlık olan masal, motifleri açısından da değişkenlik gösterir. Anlatıcının bir masalı her anlatışında ilk öğrendiği şekliyle anlatması mümkün değildir. Anlatıcının zihninde taslak halinde yer alan bir masalın her anlatılışında masalın yapısal unsuru olan motiflerinde de değişim gözlenmesi olasıdır. (2015: 67-68).

O hâlde yukarıda çeşitlemeleri verilen masallarda kahramanların yolculuk şekilleri, meyveler, saldırganlar gibi birçok motifte değişiklik olmasına karşın yani bir masalda karpuzun diğer masalda armut olması gibi bu masalda da aslanın kurt veya ayı gibi başka bir yırtıcı hayvan olması beklenebilirdi. Bu noktada büyülü nesnenin neden aslan sütü olduğu ve yukarıdaki karşılaştırmada görüldüğü üzere masalın çeşitleri arasında birçok motif değişikliği olmasına rağmen bu motifin neden değişmediği dikkati çekmektedir. Hatta "Bilmem" adlı masalın çok daha detaylı ve uzun epizotlara sahip olmasına karşın bu eylemi yerine getirme şeklinin de (aslan sütünü aslanın yavrusunun derisinde getirme) neden değişmediği sorusunu sormak gerekmektedir. Bu soruya yönelik bir görüşü Linda Degh'in ifadelerinde bulmak mümkündür.

> Bir masalcının çocukluğunda öğrendiği uzun bir hikâyeyi yazıdan okur gibi kusursuz tekrar etmesi tasavvur olunamaz. Ortak gelenekte korunan hikâyenin sabit dönüşümü mantıklıdır ve kendi

> kurallarını izlemektedir. Eskilerden kalan hikâyelerden elde kalan bir şey yoktur, yalnızca taslakları kalmıştır. En uzun metnin teması en belirsizdir, hikâyenin temasının bileşimi en karmaşık olanın dönüşümü en güçlüdür. (Dégh, 2010: 213).

O hâlde aslan sütü, eskilerden kalan hikâyelerden birisinin taslağı olarak düşünülebilir. Bu durumda taslak olacak niteliğe sahip olan aslanın masallarda yüklendiği fonksiyonları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yukarıda bahsedilen masal dünyasında aslan sütü getirme motifi, imkânsıza yakın büyük bir iş olarak yerini almıştır. Çünkü aslan; tabiatın gücünün en nitelikli sembollerinden birisidir ve aslan sütü dolaylı olarak tabiattan insanın aldığı gücün temsildir. Bu noktada Stith Thompson'un *Motif-Index of Folk-Literature* çalışmasındaki "İnsan tüm hayvanlara hükmeder. Tanrı en büyük gücü aslana verir. Fakat insan bilgeliği sayesinde aslanı hükmü altına alır." (1958: 160) ifadeleri dikkati çeker. O hâlde tanrı gücü aslana verdiyse insan da gücü aslandan ya alacaktır ya çalacaktır. Dolayısıyla "aslan sütü getirme" motifi mitolojik fonksiyona sahip olmakta, masallarda aslan sütünü elde eden insanın tabiatta elde ettiği üstünlük aslan üzerinden sembolleştirilmektedir. Bu noktada kahramanların bazı anlatılarda hayvandan bir tüy, bir parça alması ya da kahramanın alt ettiği düşmanının bir parçasını alması eylemi hatırlanabilir. Örneğin, "Yılğırbay onu bir kartaldan kurtarır. Av silahıyla öldürdüğü kartaldan bir telek alır." (Karagöz, 2019: 87). Bu eylemin arkaik totem inançlarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla aslan sütü alma temelde kahramanın alt ettiği varlıktan bir nesne alması motifi olarak özetlenebilir. "Kırk Oğlanın Bacısı" (Helimoğlu Yavuz, 2009: 401) adlı masalda kahramanın alt ettiği kardeşinin dilini alması da bu eylemin masallardaki başka bir açık örneğidir. Bahsedilen bu motif gibi alt edilecek veya aşılması gereken düşmandan, bu masallara göre aslandan sütü elde etmek de Prometheus'un ateşi çalması gibi bir nevi tabiattan gücü insanın zımnen ele geçirmesidir. Çünkü Kamal Abdulla'nın ifadeleriyle "Aslan tabiatın

sembolüdür.” (2012: 136) Bunun diğer halk anlatılarında örtük şekillerini görmek de mümkündür. Dede Korkut Oğuznamelerinde, Basat’ın aslan tarafından büyütülmesi (Ergin, 2009: 206), yine Köroğlu anlatılarının doğu versiyonlarında kahramanın mezarda hayvan tarafından beslenmesi (Ekici, 2004), bir türeyiş ve kozmogoni mitine göndermeyle birlikte, bu kahramanlar ile aslan sütünü içip iyileşecek masal kahramanları arasında da tabiattan beslenme ve güç alma bağlamında semantik bir bütünlüğü içerir.

5- SONUÇ

Çalışmada beş masal incelenmiş, bu masallarda aslan sütü arama/getirme motifinin değişmeyen unsur olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da “Aslan Sütü” adlı masalın bu masalların çekirdeği olduğu görüşüne varılmıştır. Bununla birlikte aslanın halk anlatılarındaki işlevinden ve sembolik öneminden de bahsedilerek tehlikeli hayvan sütünün neden aslana atfedilmiş olduğu da tartışılmıştır. Bu tartışmanın neticesinde; aslan sütü motifinin bu masallardaki işlevine tabiatından, dolaylı olarak da anneden kopan bireyin erginlenme sınağı olarak bakılması gerektiği de söylenebilir. Böylece bu motif, tabiatın üstün gücü olan aslanın sütünü getiren kahramanın iktidarı sembolik olarak elde etme süreci olarak okunabilir. “Bilmem” masalında kahramanın diğer iki damada damga vurarak kendisinin kölesi olduğunu iddia etmesi örtük manada bu iktidar yolculuğunun tamamlayıcı bir ögesidir. Böylece masalda annenin kötücülleştirilmesi de kendisine makul bir zemin bulmaktadır. Anneden annenin iffetsizliği nedeniyle kopan kahraman, bu iffetsizlik ile anneden göbek bağını tamamıyla keser. Bu kesinkes ayrılma olmadığı takdirde iktidarın bir sınağı olan aslan sütünü elde etmekte kahramanın muktedir olması da beklenemez. Çünkü aslan, bilinçlenen kahramanın tabiattaki gücünün bir sembolü, süt ise o gücün iksiridir. Aslan sütü masalı, tabiattaki gücü ele geçirme eyleminin sembolik bir öyküsü olarak dikkati çeker. Bu bağlamda masalların muhtevasındaki birçok

değişikliğe rağmen aslanın değişmemesi de olağan karşılanmalıdır. Çünkü aslan, halk anlatılarında tabiattaki gücün sembolü olma misyonunu yüklenmiş ve aslan örneğinde insanın tabiattan aldığı gücün manifestosu bu anlatının çekirdeğinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle de masalda karpuzun armut yapıldığı gibi aslanın kurt veya ayı yapılması mümkün olmamaktadır. Anlatı geleneğindeki bazı motiflerin bu çekirdek anlatılar içerisindeki sembolik işlevine bağlı kalınması gerekmektedir.

Aynı motif etrafında teşekkül ederek esas unsuru korumakla birlikte masalların zamanla ekleme ve çıkarmalarla değişime uğrayarak çeşitlenmesinde ise masalların yapıları söz konusu olmaktadır. Yukarıda ele alınan masallarda Olrik'in "Epik Yasaları" ve yine Proop'un biçimbilimi çoğunlukla kendisine yer bulmaktadır. Bu da bir masalın yapı tahlilini yaparak ürünün anlatı geleneğiyle olan bağını teyit etmede oldukça fonksiyonel bir yöntem olmaktadır. Bununla birlikte masalların muhtevasına psikoanalitik bir yaklaşımla bakmak bu işlevsel yapının neden değişmediğini izah etmede önemli bir araçtır. Bu da masalların her zaman ortak bir mesajı verme veya hep o bilinen hikâyeyi anlatma kaygısında olduğunu, dolayısıyla içeriğin yapının değişmesini engellediğini göstermektedir. Çünkü bir süreci en basit yoluyla anlatmak için en kısa yolu izlemek gerekmektedir. Burada masalın psikoanalitik çözümlemesi, varılacak hedefi temsil ederken masalın yapısı da izlenen yolu ifade etmektedir. Buradan hareketle masal çözümlemelerinde hem yapısal hem de muhtevayı dikkate alacak çözümlemelerin yapılması, masalın da gelenekle olan ilgisini belirlemede gerekli yöntemlerden birisi olmaktadır. Böylece masalın yapısal çözümlemesinde işlev göstermeyen motif ve eylemlerin de masalda yer alma nedeni üzerine bir sorgulama fırsatı olacaktır. Örneğin, ele alınan bir masalda aslan sütü bulmaya giden kahramanın aslan yavrusu alıp döndüğü, diğer masalda yine aslan sütü bulmaya giden kahramanın aslan yavrusunun derisinde sütünü getirdiği görülmektedir. Masal aktarıldıkça değişime uğramış; aslan yavrusu ilerleyen

epizotlarda kullanılmayacak olduğunda aslan yavrusu sadece derisiyle masalın formunda kalıcılığını korumuştur.

Buradan hareketle anlatılarda motiflerin rastgele yer almadığı, sembolik değerlerini koruyacak şekilde işlendiği, bazı motiflerin değişim sürecinde fonksiyon kaybına uğradığı ancak masalda yer almaya devam ettiği, anlatıcının halk anlatılarının yapı basamaklarından zamanla uzaklaştığı, bazen anlatıların bu yapı basamaklarını başka anlatı parçalarıyla tamamladığı, bu aktarım sürecinde anlatı çekirdeğinin de zamanla değiştiği ve çeşitlendiği görülmektedir. Sözün kısası; yukarıda ele alınan dört masalın anlatı çekirdeğinin de "Aslan Sütü" masalı olduğu ve diğer masalların "aslan sütü getirme" motifinin etrafında teşekkül ettiği, aktarıcı etkisiyle bu çekirdek anlatıya zamanla başka masalların eklemlenerek masalların katmanlaştığı ve bir motif etrafında birden fazla masalın meydana geldiği söylenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırmada yer alan sözlü kaynak verileri yazarın 2020 yılı öncesine ait arşivinden alındığı için bu araştırmada etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulla, K. (2012). *Gizli Dede Korkut*. (Akt. Ali Duymaz). (4. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat

Akgün, Y. (2000). *Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Campbell, J. (2010). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çetindağ Süme, G. (2024). " 'Limon Kız' Masalının Sembolik Çözümlemesi". Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 17(48), 1939-1953.

Dégh, L. (2010). "Hikâye Anlatıcılar", (Çev. A. Koç). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2 (Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd.). (2. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayınları, 211-223.

Demir, Necati. (2021a). *Anadolu Türk Halk Masalları*. 1. Cilt. Ankara: Altınordu Yayınları.

Demir, Necati. (2021b). *Anadolu Türk Halk Masalları.* 5. Cilt. Ankara: Altınordu Yayınları.

Ekici, M. (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu.* Ankara: Akçağ Yayınları

Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı* – 1. (7. Baskı). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Günay, U. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, U. (2023). "Türk Masallarına Propp Metodunun Uygulanışı". Folklor/Edebiyat, 29(115), 605-622.

Helimoğlu Yavuz, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. (4. Baskı). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yay.

Karagöz, Erkan. "Motif-Index of Folk-Literature Kullanımı ve Karşılaşılan Bazı Sorunlara Çözüm Önerileri" Millî Folklor. 124 (Kış 2019): 75-90

Olrik, A. (2003). "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar (Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Geleneksel Yayınları, 177-189.

Önkol, A. (2023) "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Masallara Etkisi". AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, (9), 11-24.

Propp. V. (2024). *Masalın Biçimbilimi.* (Çev. Mehmet Rifat, Sea Rifat). İstanbul: Alfa Yay.

Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları

Sakaoğlu, S. (2021). *Masal Araştırmaları.* (9. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları

Şafak, D. (2015). *Giresunlu Bir Masal Anası: Arife Şafak'ın Masal Anlatıcılığı ve Masalların Bağlamsal Çözümlemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstütüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı. Ankara.

Şafak, D. (2019). "Masal Anası Arife Şafak'tan Derlenen Masalların Bağlamsal Kurama Göre İncelenmesi". Millî Folklor, c. 16, sy. 122, ss. 64-75.

Thompson, S. (1958). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends.* 6 vols. Bloomington: Indiana University Press, 1955-1958.

Sözlü Kaynaklar

KK-1 Gülizar Y. (76 yaşında) İlkokul Mezunu, Kars Merkez Maksutcuk Köyü.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The similarities and differences between narrative genres such as fairy tales have been drawn attention to in folklore studies, primarily through theories and theories including the concepts of "urform" and "ecotype”. With these text-centered theories and theories, the determination of the original product has been prioritized. In the last century, structural and contextual analyses of folklore products have revealed that similar stories were told in distant societies; the common structure and content of the narratives have been focused on, especially through the motifs, types and forms of fairy tales. This has accelerated studies on the processes of spread and change of narratives, rather than research on the determination of "urform". Studies on this are important in terms of showing how fairy tales diversify in the transfer process, as per performance theory, after being separated from their source. In this study, which deals with a variation process, an examination is made on the transformation of the act of the lion's milk quest, which corresponds to the "fulfilling the difficult task" motif, which is an important test in fairy tales, in five different fairy tales. From this point of view, it is revealed what is essential in the tale, what does not change randomly, and how the motifs that seem to be functionless in the tale are given a function in the other tale. Thus, the elements that enable the tale to be extended or shortened without disrupting its integrity during the transmission process are also revealed. In addition, it is aimed to introduce the tale "Bilmem", compiled by the researcher, to the literature through this study as a variation of the other four tales.

Method and Limitation

In addition, the question of why the animal and action in the "bringing of the magical object" motif, around which the tales discussed in this study are developed, does not change despite the change of other objects and actions in the tale is also emphasized. Based on this questioning, there is also a discussion about whether another animal will be used instead of this animal in the tale. Therefore, in this study, it is put forward that some motifs in the tale cannot be changed randomly since they are included in the tales not only with their structural functions but also with their mythological functions. Thus, an exemplary study limited to exhibiting the changes that fairy tales have undergone during the transfer process over many years or the elements that maintain their permanence in the tale despite these changes is constituted. All these analyses are carried out on the example of five different fairy tales. While four of these tales are available in electronic or printed literature, another one was compiled

by the researcher from oral sources. The names of the tales in the literature are " A Woman's Son", "Keloğlan", "Lion's Milk" and "Lion's Milk Brought from Kafdağı" respectively. The name of the tale compiled by the researcher was conveyed as "Bilmem (I don't know)" by the verbal source and was transferred to the study as compiled by the researcher. Since the full text of the compiled tale is not suitable for the volume of the study, a summary of the tale "Bilmem" is given in this study.

Results

As a result of the study, the following can be said if the findings are summarized. The function of the "lion's milk quest" motif in these tales is the initiation test of the individual who has broken away from his nature and indirectly from his mother in the narrative world. When considered from this perspective, the mentioned motif can be read as the hero's symbolic acquisition of power by bringing the lion's milk, which is the superior power of nature, by the hero. Thus, the malignization of the mother in three of these tales also finds meaning. The hero, who was separated from his mother due to the mother's unchastity, completely cuts the umbilical cord from the mother with this unchastity. Unless this absolute separation occurs, the hero is not expected to be able to obtain the lion's milk, which is a test of power. Because the lion is a symbol of the conscious hero's power in nature, and milk is the elixir of that power. When the tale of lion's milk is considered as a symbolic story of this act of taking power and seizing power from nature, it should be considered normal that the lion does not change despite the many changes in the content of the tales. Because in folk narratives, the lion has taken on the mission of being the symbol of the power in nature, and in the example of the lion, the manifestation of the power that man receives from nature is realized at the core of this narrative. For this reason, it is not possible to make a lion a wolf or a bear, just as a watermelon is made into a pear in a tale, and it is necessary to adhere to the symbolic function of some motifs in the narrative tradition within these core narratives. In short; it can be said that the narrative core of the four tales discussed above is the tale of "Lion's Milk" and that other tales are formed around the motif of "bringing lion's milk", and that with the effect of the transmitter, other tales are added to this core narrative over time, the tales become layered and more than one tale is formed around a motif.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 31.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 11.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1630867
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Koç, F. (2025). Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Yer Alan Sıfat-Fiil Yapılarının Durum Bildiren Semantik Karşılıklarının Değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 291-325.

BÖLGE AĞIZLARINDAKİ ATASÖZLERİNDE YER ALAN SIFAT-FİİL YAPILARININ DURUM BİLDİREN SEMANTİK KARŞILIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma KOÇ*

Öz

Kalıp sözler içerisinde değerlendirilen atasözleri, insanlığın bütün yaşanmışlığını temsil eden yapılardır. Gerek standart dilde gerekse bölge ağızlarındaki bu yapılar, sözü doğrudan söylemek yerine kullanıldığında iletinin daha kolay ve anlaşılır şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Atasözleri içerisinde sıfat-fiil yapılarının yer aldığı görülmektedir. Bu yapılar, atasözünün vurgulamak istediği anlam boyutunu da etkilemektedir. Cümlenin yapısında görevli olan bu ögelerin anlam etkileyici ve anlam işaretleyici özelliğe sahip olmaları atasözlerinin vurgulamak istediği içeriği bir kat daha derinleştirmektedir. Bu çalışmada Mustafa S. Kaçalin'in hazırlamış olduğu Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler adlı eserdeki atasözleri taranacak ve sıfat-fiil gruplarının yer aldığı atasözleri tespit edilecektir. Bölge ağızlarındaki atasözlerinin çalışmanın merkezini oluşturması, ağızlardaki atasözlerinin anlam ve şekil yapılarının görülmesi sebebiyledir. Tespit edilen sıfat-fiil yapılarının işaret ettiği durum açısından semantik karşılıklar ortaya konulacak ve bu doğrultuda tespit edilen sıfat-fiiller ile onların durum bildiren semantik karşılıkları arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatma_koc_1991@hotmail.com, Adıyaman/Türkiye

Anahtar Kelimeler: *Atasözü, Fiilimsi, Sıfat-Fiil, Semantik, Durum Anlamı.*

EVALUATING THE SEMANTIC EQUIVALENTS OF THE ADJECTIVE-VERB STRUCTURES IN THE PROVERBS IN THE MOUTHS OF THE REGION

Abstract

Proverbs, which are evaluated within formulaic words, are structures that represent the entire experience of humanity. When these structures are used instead of directly speaking the word, both in the standard language and in regional dialects, they ensure that the message reaches the reader more easily and more understandably. It is seen that there are adjective-verb structures in proverbs. These structures also affect the dimension of meaning that the proverb wants to emphasize. The fact that these elements, which are responsible for the structure of the sentence, have the feature of impressive and meaning-marking deepens the content that the proverbs want to emphasize. In this study, the proverbs in the work titled Proverbs and Idioms in Regional Dialects prepared by Mustafa S. Kaçalin will be scanned and the proverbs that include adjective-verb groups will be determined. The reason why proverbs in regional dialects constitute the center of the study is because the meaning and formal structures of proverbs in dialects are seen. Semantic equivalents will be presented in terms of the situation indicated by the identified participle structures, and in this direction, the relationship between the identified participle structures and their situational semantic equivalents will be evaluated.

Keywords: *Proverb, Verb, Adjective-Verb, Semantics, Case Meaning.*

1. GİRİŞ

Atasözleri, bir toplumdaki değerlerin dinamikleri arasındaki tepkimeleri yansıtan dil birimleridir. Toplumu toplum yapan değerler içerisinde dile ait olan bu birimler kültür unsuruyla ayrılmaz bir bütünlük sergiler. Var olan kültürün gelecek nesillere aktarılmasında atasözleri büyük bir rol üstlenir. Nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşan atasözleri bizlere önceki kuşakların yaşam şartları ve gelenekleri hakkında dilsel imgeler aktarırlar (Türk, 2019: 323). Maddî ve manevî değerlerin toplamı olan atasözleri, bu özelliğinden dolayı kültürel

aktarımı sağlayan bir köprüdür. İlk yazılı eserlerden günümüze ulaşan atasözleri, Türkçenin hemen hemen bütün dönemlerinde verilen eserlerinde kullanılagelmiştir. Orhun Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve diğer dönemlerde verilen eserlerde atasözleri ve deyimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlar, Türkçenin konuşma dili olmasının yanında aynı zamanda bir edebî dil olarak kullanıldığını açık bir şekilde göstermektedir. Türk dili tarihinin akışında yer alan bu sözler, gelişim ve değişime uğrayarak kendi içerisinde yapılanmıştır. Bugün de sözlü edebiyat geleneği içinde yer alan atasözlerinin, sözlü gelenek içindeki gelişimini değerlendirmek mümkün olmadığından, atasözlerinin tarihçesi ancak ilk yazılı edebiyat ürünlerinden itibaren takip edilebilmektedir (Albayrak, 2009: 5).

Atasözleri içerisinde yaşama dair olan bütün izleri görmek mümkündür. Bu nedenle herhangi bir olay ya da durum karşısında dil ve üslûp açısından olabilecek en özet ifadeyi o yaşanmışlığa ait olan atasözünde çok rahat bir şekilde yer alabilir. İnsan iyi ve güzel şeylerin hepsini atasözleri içerisinde bulabilir." (Gülensoy, 1974: 93). Hayatın adeta bir aynası olan atasözlerinin toplum tarafından çokça benimsenmesinin en önemli sebeplerinden biri söz konusu bu yaşanmışlıklar olmasıyla birlikte insana ait her şeyin bu sözlerde mevcut olmasıyla da bağlantılıdır. Atasözlerinde anlatılan yaşam hakikatleri, dile ait olan anlam olayları ve söz sanatları vasıtasıyla aktarılır. Zıt anlamlılık, ad aktarmaları, mecaz anlam, yan anlam vs. anlam olayları, atasözlerinde çokça kullanılmaktadır. Dolayısıyla atasözlerinde, anlam doğrudan vurgulanır ve anlatılmak istenen olduğu gibi verilir. Anlam yönünden kesin ve açıklık bulunan atasözleri aynı zamanda anlam zenginliğine de sahip kesin yargı bildiren öğüt verici söz gruplarıdır (Hatipoğlu, 1964: 468). Bununla birlikte atasözleri, kalıplaşmış yapıda oldukları için içerisinde bulunan bir sözcüğün yerine başka bir sözcüğün getirilmesi imkânsızdır. Çünkü her bir atasözünün kendine özgü bir

anlam ve söz uyumu bulunmaktadır. Bu uyum atasözünün ahengini ortaya çıkarmakla birlikte onun kalıplaşmış bir niteliğe kavuşmasında da etkin bir rol oynamaktadır. Genellikle ikili cümle yapılarından oluşan atasözlerinde öncelikle yargıya bir giriş yapılır, sonrasında ise bu yargıyı destekleyen diğer cümleye geçilir. Asıl verilmek istenen ileti, bu yargıda gizlidir. Topluma yol gösterme yönüyle *öğreticilik*, kötü durumların önüne geçilmesi amacıyla *uyarı* veya *tembih*, herhangi bir duruma hazırlık yapılması veyahut zemin oluşturulması amacıyla *tedbir*, herhangi bir yaşanmışlık neticesinde çıkarım yapma açısından ise *sebep-sonuç* temalarını içermektedir (Koç, 2024: 365). Atasözlerinde gizlenen iletiler, aynı zamanda eğitici ve yol gösterici bir vurguya sahiptirler. Bunun yanında atasözleri, toplumsal değerleri ve kuralları bireye öğretmek, aktarmak ve zaman zaman hatırlatmak noktasında da öğretici ve hatırlatıcı bir işleve sahiptir (Aça, 2013: 121, 128).

Bu nedenle atasözleri, bir milletin ulusal kimliğini ortaya çıkarmakta ve bu yönüyle ulusal bilincin yaşatılmasında özel bir konuma sahiptir. Bu ulusal varlıklar, toplum bilimden ruh bilime, eğitimden ekonomiye, felsefeden tarihe kadar pek çok alanda ve konuda inceleme konusu edilen ve edilmesi gereken önemli dil yapılarıdır (Aksoy, 1971: 17).

Toplumsal bilincin alt yapısını oluşturan atasözleri, Türkçenin söz varlığında oldukça önemli bir yere sahiptir. Atasözleri, hem anlam hem de şekil bakımından birçok dil malzemesi içermekte ve bir milletin dilinin edebî dil olarak kullanılmasında görevli bir yapıdadır. Milletin kültürü ve dili arasındaki bağı canlı tutan dil birlikleri, atasözleridir. Atalarımızdan günümüze kadar uzanan bu kültürel miras, manevî bir değere sahip olmakla birlikte ulusal kültürün muhafaza edilmesini sağlamaktadır. Özellikle her bir atasözü, âdeta toplumun hayattaki farklı durumlara karşı felsefî bakış açısını gösteren, tecrübelerini

yansıtan hazine niteliğindedir (Hirik, 2017: 224). Türk tarihinin akışında atalarımızın yaşadığı bütün tecrübeler, atasözlerinde kısa ve öz biçimde bulunmaktadır.

Fiilimsiler, fiil kökünden meydana gelerek isim, sıfat, zarf türüne karşılık gelen ve bu görevlerde kullanılan sözcük türleridir. Fiilden türetildiği halde isim, sıfat bağ olan ve yan cümlecik kuran çifte görevli kelimelere fiilimsi denir (Gencan, 1978: 73).

Sıfat-fiiller, fiillerin kök veya gövdelerine *-An, -()r, -Ar, -dIk, -mAz, -mIş, AcAk, -mAdIk, -AsI* eklerinin getirilmesiyle yapılır. "Sıfat-fiiller, bir yanlarıyla sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırlar." (Korkmaz, 2003: 909). Sıfat-fiiller, söz diziminde kelime grubu olarak da kullanılan ve hem sıfat hem de fiil türlerini belirten sözcük türüdür. "Sıfat-fiil, fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir. Zaman anlatımı taşımaları yönünden adfiillerden ayrılırlar. Sıfat-fiillerin hepsi lügatimizde sıfat ve ad olan pek çok kelime vermişlerdir. Donuk isim olarak zaman anlatımını kaybetmiş görünen bu fiil üremeleri sıfat-fiil isleyisine geçince ait oldukları zamanı belli ederler." (Banguoğlu, 2004: 422).

Fiilimsiler içerisinde yer alan sıfat-fiiller, cümle içerisinde hem sıfat hem de fiil sözcük türünü karşılarlar. Sıfat, âdeti üzere bir nitelik bildirir; fiilin sıfat-fiili ise bir fiil ve hareket bildirir (Deny, 1941: 410, çev. Elöve). Sıfat-fiil eklerini alan fiiller, artık fiil türünü değil isim türüne doğru bir geçiş yaparlar. Sıfat-fiil bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır (Ergin, 2019: 391). Morfolojik açıdan belirli işlevlere sahip olan sıfat-fiiller, bu işlevlerin

yanında anlam işlevlerine de sahiptir. Fiilimsiler, cümle içerisinde yan cümlecik ve buna bağlı birimler oluşturdukları için anlam olarak da bir bütünselliğe temas ederler. Cümleyi meydana getiren birimlerin hem iç yapı hem de dış yapı özellikleri bulunduğu için dış yapıdaki her bir araya geliş iç yapıyı da etkilemektedir. Söz ve yazıdaki her cümle, zihinde teşekkül eden cümle veya cümlelerin aynen veya dönüşümler yoluyla yüzey yapıya, yani dış yapıya yansımış şeklidir (Zengin, 2017: 156). Dolayısıyla bir araya gelen morfolojik dizilimler, zihinde çağrıştırdıkları belirli anlamlara işaret ederler. Yüzeysel yapı ise derin yapıda var olan anlamların açıklanmış biçimi, sözcüklere dökülmüş biçimidir, somut yapıdır (Üstünova, 1999: 399).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Mustafa S. Kaçalin'in hazırlamış olduğu *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı eser kullanılmış ve bu eser içerisinde sıfat-fiil yapısı bulunan atasözleri tespit edilmiştir. Tespit edilen atasözleri içerisindeki sıfat-fiillerde durum anlamı taşıyanlar seçilmiş ve durum anlamı 29 başlık altında türlere ayrılarak tasnif edilmiştir. Her bir atasözündeki sıfat-fiil yapısı anlam olarak bir veya birden fazla sıfat-fiil yapısına sahip olup bir atasözü birden fazla başlık altında incelenebilmiştir. Çalışmada başlıklara göre sınıflandırılan atasözlerindeki sıfat-fiillerin durum anlamı açısından taşıdığı anlam türleri ele alınmıştır. Böylelikle fiilimsi içerisinde yer alan sıfat-fiillerin anlam noktasındaki çeşitliliklerle olan bağlantısı tespit edilmiştir.

1.Algı Durumuna Karşılık Olanlar

Algı durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, algılama ve fark etmeye dayalı anlamlar içermekte ve bu tür anlamları içeren fiil köklerinden meydana gelmektedir.

1. Ağustosta beyni **kaynamayanın**, zemheride kazanı kaynamaz. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.)
2. Akara **kokara** bakma, çuvala girene bak. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.)
3. Anadan **gören** sergen düzer, babadan **gören** saban düzer. (Çanıllı Ayaş -Ank.)
4. **Bakacak** yüze sıçma (sıçılmaz), sıçacak yüze bakma (bakılmaz). (-Gaz.)
5. Dibi **görünmedik** göle batılmaz. (Zuday Taşova –Ama.)
6. Dibi **görünmedik** sudan geçilmez (suya dalınmaz, "girme"). (Çamşığı Divriği –Sv.; Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.; Eğridir-Isp.; Yaka Dazkırı Af. Salman, Ketendere Akkuş –Or.; Avdan Çamlıdere –Ank.)
7. Dibi **görünmeyen** bardaktan (kaptan, gölden) su içme. (-Vn.; -Dy.; -Isp.; Dinar –Af.)
8. Dirgene **dayanamayan** porsuk harmana girmez. (İğneciler Mudurnu -Bo.)
9. Et **görmemiş** ciğere bayılır. (Varto –Mş.)
10. Gün **görenin** yıl **yaşayanındır**. (Değirmenci, Şerefiye Erfelek –Sn.)
11. İnsanın **başından geçen** hekimdir. (Mahmutören –Or.)
12. Kulağı **duymayanın** yüzü kızarmaz. (Bor –Nğ.)
13. Ölüm **düşlendiği** yere, düğün başlandığı yere. (Silifke -İç.)
14. Söylenmedik söz yok, **işitilmedik** söz çok. (Bala -Ank.)
15. Söyler dil, **görür** göz, utanır yüz. (-Vn.)
16. **Tattıran** tatm'olur. (Bor- Nğ.)
17. Uğursuzun **gördüğü** süt, yoğurt olmaz. (Eğridir -Isp.)

2.Alışveriş Durumuna Karşılık Olanlar

Alışveriş durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, herhangi bir unsurun para karşılığında veya para karşılığında olmaksızın alıp verilmesi durumunu ifade etmektedir. Bu başlık altında değerlendirilen toplam 8 adet atasözü olduğu görülmüştür.

1. **Alanla satan** bilir, kadınla (gelinle) yatan bilir. (Çepni Gemerek-Sv.; Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.; -Sm.)
2. Kahpeyi **sattıran** surattır. (Fethiye –Mğ.)
3. Sürüyü **satan**, köpek istemez. (Anamas Eğridir -Isp.)

4. Tarla **satanla** karı boşayanın ahı geçmez. (Kayadibi Yeşilova -Brd.)
5. Tarla **satanla** karı boşayanın göğsünün kütültüsü geçmez. (-Brd.)
6. Tüfeğin vurmazı, karının **vermezi** olmaz. (Anamas Eğridir -Isp.; Kıvrasıl Alanya Ant.)
7. Tüfengin vurmazı olmaz arkasında öz gerek, kadının **vermezi** olmaz istemeye yüz gerek. (-Nğ.)
8. Ucuz **satan**, tez satar. (-Tk.)

3.Canlı İhtiyacı Durumuna Karşılık Olanlar

Canlı ihtiyacı durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, ihtiyaç durumunda kullanılan fiillerden meydana gelmiş olup bu sıfat-fiillerin yer aldığı atasözleri toplam 5 adettir.

1. Anasının kucağında **uyuyan** çocuğun yüreği yağlanır. (Peşman Daday –Ks.)
2. Çok **beslenen** eşekler, atlarla tepişir. (-İz.; -Mn.)
3. Gâvuru doyur da **sıçacağına** karışma. (Mudurnu –Bo.)
4. **Uyuyanın** ardına uyanık düşmesin. (-Nğ.)
5. **Uyuyanın** sırtına kar yağar. (Bor -Nğ.)

4.Davranış Durumuna Karşılık Olanlar

Davranış durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, herhangi bir davranış, rol-model alma, davranışların neden olduğu ilişki gibi davranış durumuna dâhil olan fiillerden oluşmuştur.

1. **Acele eden** kancık kör doğurur. (Çırakman-Sm.)
2. **Acımış** eşek attan yüğrük olur. (Türkgözü Posof-Kr.)
3. Alanla satan bilir, kadınla (gelinle) **yatan** bilir. (Çepni Gemerek-Sv.; Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.; -Sm.)
4. Allah **şaşırttığı** kulunu beygir gibi osurtur. (-Tr.)
5. Anayı kızdan **ayıran** para. (-Gaz.)
6. Çirkinin var bir **sevdirecek** yeri, güzelin var bir **yerdirecek** yeri. (Kayadibi Yeşilova –Brd.)
7. Çok **görmüş** çoban oynatmış. (-Gaz.)
8. **Dalaba gelmiş** eşeğin gözü dışarıda olur. (Bayat Emirdağ –Af.)

9. Dil esen, baş esen, dildir **baş kesen.** (Mudurnu –Bo.)
10. **Doğru duran** hür yaşar (doğru durmayan zor yaşar). (Yenicearmutçuk Gediz –Kü.)
11. Dumansız baca, **çekişmedik** karı koca olmaz. (Alınca –Gr.)
12. **Elden yiyen** börkmüş, keseden yiyen çökmüş. (-Gaz.)
13. **Elden yiyen** yüzden utanır. (İğneciler Mudurnu –Bo.)
14. Elin **öldürdüğü** yılan, dirilir de sokar. (Üzümlü Gürmedere Fethiye –Mğ.)
15. **El uzatılan** yere dil uzatılmaz. (Alanya –Ant.; Davulkuyu Hekimhan –Ml.; Kuyucak –Ay.; Mudurnu –Bo.; Samlıköyü Pertek –Tn.)
16. Gizli **öğür alan** aşikâra doğurur (buzağılar). (Yavuzköy Şavşat –Ar.; Beyceli Fatsa, Akkuş –Or.; Eğridir –Isp.)
17. **Götünü kiraya veren** elini karşı koymaz. (-Gaz.)
18. Hâl hâle malum, **hâlden anlamayan** zalim. (-Brd.)
19. Harasu hurasu, avradı **kıran** erkeğin kösesi. (Akçadağ –Ml.)
20. Harmanda **yüzü olmayanın** tarlada gözü olmaz. (Çayköy Niksar –To.)
21. **Hatır almadık** aş, ne karın ağrıtır ne baş. (Anamas Eğridir –Isp.)
22. Hırsız **çaldığı** bahçeyi bilir. (-Nğ.)
23. İt **yıldığı** yerden sıraca getirir. (-Nğ.)
24. Kadını **eve bağlayan** altın şıkırtısı değil beşik gıcırtısıdır. (Beyceli Fatsa –Or.)
25. **Kaşı kalkmazın**, "Gülüm" demeyle yüzü gülmez. (Bayat Emirdağ –Af.)
26. **Kılavuzu horoz olan**, kümeste geceler. (Mudurnu –Bo.)
27. Kocasından **yüzlü olan** düğünde, hocasından **yüzlü olan** oyunda belli olur. (Silifke –İç.)
28. Misafirin **umduğu** ev sahibine iki öğün olur. (-Caz.)
29. Pezevenkliğe yeni **başlayan** önce kendi kızını baştan çıkarır. (Bulancak -Gr.)
30. **Pişmiş aşa su katandan**, ağız üstü yatandan korkmalı. (Kurşunlu, Zahmettin Hekimhan -Ml.)
31. **Söylenmedik** söz yok, işitilmedik söz çok. (Bala -Ank.)
32. Söyler dil, görür göz, **utanır** yüz. (-Vn.)
33. Söyleyenden olma, **dinleyenden** ol. (-İz.)
34. Şaşı ile **oturan** sabaha kadar kör olur. (Silifke -İç.)
35. Tarla satanla karı **boşayanın** ahı geçmez. (Kayadibi Yeşilova -Brd.)

36. Tarla satanla karı **boşayanın** göğsünün kütültüsü geçmez. (-Brd.)
37. Yazın **yorulmayan**, kışın rahat edemez. (Kızılcaot Erfelek –Sn.; Büyük Zaim Susuz –Kr.)
38. **Yığanın** değil, yiyenindir. (-Vn.)
39. **Yorulmaz** diz, **utanmaz** yüz, tükenmez söz. (Kemaliye –Ezc.)

5.Değer Durumuna Karşılık Olanlar

Değer durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, belirli bir değere sahip olma durumu ve söz konusu değerin geçerlilik durumu üzerine kurulmuştur. Bu başlıkta incelenen toplam 3 adet atasözü bulunmaktadır.

1. **Emek geçmeyen** malın kıymeti bilinmez. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
2. **Geçmedik** akçe mal sahibine yakışır. (Çanıllı Ayaş –Ank.)
3. **Geçmez** pul (akçe) sahibinindir. (-Ky.; -Vn.)

6.Değişim Durumuna Karşılık Olanlar

Değişim durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, bir durumdan başka bir duruma geçmiş olan ve değişim göstermiş olan unsurları belirtmek üzere atasözlerinde yer almıştır. Değişim durumunu belirten sıfat-fiiller toplam 17 adet olup 14 adedi *-mIş, -mUş* sıfat-fiil ekleriyle kurulmuştur. Bu ekler daha çok fiilin değişim durumunu ifade etmektedir.

1. Arsız adama söz n'eylesin, **kokmuş** ete buz n'eylesin. (-Gaz.)
2. Arsıza söz, **kokmuşa** tuz kâr (para) etmez. (Anamas Eğridir –Isp.; Gülnar –İç.)
3. Ateş **yanmış** oduna konar. (Ahlat Yusufeli-Ar.)
4. Atım **at olana** kadar istim fet olur. (Pazarören Pınarbaşı-Ky.)
5. **Bozulmuş** bağa deştivan (bekçi) istemez. (-Kn.; -Ng.)
6. **Eskimedik** bez, gelin olmadık kız olmaz. (-Af.)
7. **İyi olacak** yaraya hekim karşı gelir. (-Ng.)
8. **Kokmuş** et tuz istemez, kızmaz yüz söz istemez. (Yaka Dazkırı –Af.)
9. **Kokmuş** etin sineği Bağdat'tan gelir. (Gülbayır Niksar –To.)
10. Kötüye söz, **kokmuşa** tuz. (Serkeşgüvezi Fatsa, Ünye –Or.; Tirebolu –Gr.; Suşehri –Sv.; Niksar –To.)

11. **Olmuş** işin kötüsü olmaz. (-Gaz.)
12. **Pişmişte** cici var, pişecekte (pişmedikte) öcü (böcü) var. (Senirkent -Isp.; -Kn.)
13. **Sınamışı** sınamak ahmaklık. (-Gaz.)
14. **Sınanmamış** atın arkasına geçme. (-Vn.; İkizdere -Rz.)
15. Tamarzıdan al, **dadanmışa** ver. (İrişli Bayburt Sarıkamış -Kr.)
16. Ucuz et **kokmuş** olur. (Tirebolu -Gr.)
17. **Yıkılan** ağaca balta vuran çok olur. (-Brd.)

7.Eğitim-Öğretim Durumuna Karşılık Olanlar

Eğitim-öğretim durumuna karşılık olan sıfat-fiiller *okut-* ve *okun-* fiil gövdelerinden oluşmaktadır. Bu başlıkta toplam 2 atasözü bulunmaktadır.

1. Hoca **okuttuğu** kadar, çoban güttüğü kadar. (Taşova –Ama.)
2. **Okunmadık** düğüne kel oğlan gider. (Çayköy Niksar –To.)

8.Farklı Olma Durumuna Karşılık Olanlar

Farklı olma durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, farklılık ve değişik olma durumlarını içermektedir. Bu başlıkta toplam 1 adet atasözü bulunmaktadır.

1.Adı **başka olanın** tadı başka olur. (-Sm.)

9.Fiziksel Duruma Karşılık Olanlar

Fiziksel duruma karşılık olan sıfat-fiiller; fiziksel olarak var olan durumu belirtmekle birlikte o durumun tasvir edilişini belirtmektedir. Bu başlıkta toplam 69 adet atasözü bulunmaktadır.

1. Ağustosta **yatanı** zemheride böğelek tutmuş. (Çayköy Niksar-To.)
2. Ağzı **yambıldayanın** sırtı gümbürder. (-Sm.; Ünye-Or.)
3. Allah **deldiği** boğazı aç koymaz. (-Gaz.; Kandıra-Kc.)
4. Arkası **yara olan** hayvan, karganın nereden geldiğini bilir. (Canik Mazgirt-Tn.)
5. Aslı **güzel olanın** sırtı kumaş istemez. (Polat Doğanşehir-Ml.)
6. Bir yıl **nadassız kalan**, iki yıl ekinsiz kalır. (Dinar köyleri-Af.)
7. Boynuzu **gözüne batmayan** danayla vuruş. (Küçükisa Zile –To.)
8. Çabuk **parlayan** çabuk söner. (Yukarı Bozkuyu Kadirli –Ada.; -Dy.; -İz.)
9. **Çakmadık** tabancayı belinde gezdirme. (Bala-Ank.)

10. Çayın **çağlamazından**, insanın söylemezinden korkmalı. (Çanıllı Ayaş –Ank.)
11. **Çıkan** göz yerine girmez. (Bayat Emirdağ -Af.)
12. **Çöken** deve yer bulur. (Yukarı Bozkuyu Kadirli –Ada.; -Gaz.)
13. Çuval **kulplandığı** ile kalır. (Ermenek-Kn.)
14. Dek **duran** danayı canavar yemez. (Fethiye –Mğ.)
15. Derelinin ayağından **çıkan** çarık giyilmez. (Çanıllı Ayaş –Ank.)
16. Diken **battığı** yerden çıkar. (-Mğ.; Silifke –İç.; Salman Akkuş –Or.)
17. Dikeni **battığı** yerden çıkarmalı. (-Gaz.)
18. Dil ile **düğümlenen** diş ile çözülmez. (Silifke –İç.)
19. **Dökülen** çanak yerini doldurmaz. (Yolboyu Susuz –Kr.)
20. **Dökülen** su, kabını doldurmaz. (Kandıra –Kc.)
21. **Dökülen** yağ yerini tutmaz. (Arapkir –Ml.)
22. Dur dur **durmuşa** var, askerden gelmişe var, karısı ölmüşe var. (-Tr.)
23. **Duran** su sel gibi akar. (Ereğli –Kn.)
24. **Düşen** ağaca balta (tekme) vuran çok olur. (Keban, Karakoçan –El.)
25. Düşünmeden **yatan**, üşenmeden kalkar. (Ömerşıhlar Nallıhan –Ank.)
26. **Eğilen** baş kesilmez. (-İz.)
27. Elin ekmeği kanlıdır, **silebilen** yer. (Oğuz Acıpayam –Dz.)
28. Elinle **koparamadığını** dişinle kemir. (-Sm.)
29. Erkek eşeğin **arınmazı** olmaz. (Silifke –İç.; Yaka Dazkırı –Af.; Bahçe –Ada.)
30. Eşeğin **yattığı** küllüktür, insanın azdığı elliktir. (Ünye –Or.)
31. Evi **yapılmış**, bağı **dikilmiş** al. (-Gaz.)
32. **Giren** ay **çıkan** ay, üstümüzde duran ay. (-Vn.)
33. Gölge **düştüğü** yeri belli eder. (-İz.)
34. Gölgesine **oturacağın** ağacın dalını kesme. (Senirkent –Isp.)
35. **Gurbette taşa yaslanmayan**, evdeki hasırın (yastığın) kıymetini bilmez. (Mudurnu –Bo.; Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.; Küre –Ks.)
36. **Hasta olanın** canı tez olur. (Pazarören Pınarbaşı –Ky.)
37. Hasta **yatan** ölmemiş, vadesi gelen ölmüş. (Karahüseyinli Alaçam –Sm.)
38. Hayvanı **gösteren** tımardır. (Mahmutören-Or.)
39. İp **inceldiği** yerden kopar. (Karadere –Rz.)
40. Kabı ayrı **olanın** tadı ayrı olur. (Yeşilova –Brd.; Silifke –İç.)

41. Kahpeyi **gösteren** pusattır (musattır). (Eğridir –Isp.)
42. Karı **hasta olacağına** ben olsam, ben öleceğime karı ölse. (Safranbolu- Zn.)
43. Kaygısız **yattığı** gece komşusunun eşeği (ölür), kuyruksuz sıpa doğurur. (-Gaz.)
44. Keçi **yattığı** yeri eşer. (Polat Doğanşehir –Ml.)
45. Keçice keçi, **yattığı** yeri iz eder. (Yastura Mesudiye –Ordu)
46. **Kesilmedik** karpuza karar verilmez. (Güzelyurt Hekimhan –Ml.)
47. Kızı **güzel olanın** ayağı yukarıda olur. (Böğürtlen Sivrihisar –Es.)
48. Kuru ağacın gölgesinde **oturan** olmaz. (Fethiye –Mğ.)
49. Misafiri horoz **olanın** ambarında buğdayı kalkmaz. (Karadere Hekimhan –Ml.)
50. **Onmayacak** hasta yatağı bırakır da yastığa sıçarmış. (Miri Fatsa -Or.)
51. **Oturan** göt halı keser. (Gündüzbey Yeşilyurt -Ml.; -Gaz.)
52. **Oturan** karı oğlan doğurmaz. (Kızılcaağaç Bucak -Brd.)
53. Önüne **yuvarlandığın** taşı, yine önünde bulursun. (Demirkapı Susurluk -Ba.)
54. Pişmiş aşa su katandan, **ağız üstü yatandan** korkmalı. (Kurşunlu, Zahmettin Hekimhan -Ml.)
55. **Süprülmedik** eve bilinmedik (beklenmedik) misafir gelir. (-Gaz.)
56. Tedariksiz çeşmeye **oturan** büveli büveli taş arar. (-Gaz.)
57. Tek **durana** tekne kadar yer vermişler. (Güdül -Ank.)
58. Una (pirince) **dökülen** yağ araya gitmez. (Antakya -Hat.)
59. Una **dökülen** yağın zararı yok. (-Gaz.)
60. Vaktinde **eğilen** gür biter. (Büyük Zaim Susuz -Kr.)
61. Vızzığa **eğilenin** beli tez bükülür. (Kozan -Ada.)
62. Yan **yatan** da yer, kıçını yırtan da. (Bor-Nğ.)
63. **Yatan** öküze saman olmaz (gem yok). (Salman Akkuş –Or.; Derekuşçulu Görele –Gr.; Davulkuyu Hekimhan –Ml.; Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.; -Gaz.)
64. **Yatan** ölmez, yeten ölür. (-Tr.)
65. **Yatan** yaş yosun tutar. (Eğridir –Isp.)
66. Yiğidim yiğit olsun da, **yattığı** yer canım olsun. (Bor –Nğ.)
67. Yoğuncul **olan** öğüncek olur. (-Sm.)
68. Yurtta **kalan** dertte kalır. (Gürsü –Brs.)
69. Yuvan **ıssız kalacağına**, oğlun öksüz kalsın. (Senirkent –Isp.)

10.Fiziksel Değişim Durumuna Karşılık Olanlar

Fiziksel değişim durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, fiziksel olarak bir değişime uğramış olan duruma işaret etmektedir. Bu başlıktaki atasözleri 20 adettir.

1. **Açılan** solar, ağlayan güler. (Silifke-İç.)
2. Ağaç **devrileceği** zaman (bütün) maymunlar kaçışır. (Mudurnu-Bo., Erfelek-Sn.)
3. **Ağarmış** arpanın ömrü olmaz (az olur). (Çanıllı Ayaş-Ank.)
4. **Batacak** ördek götün götün gider. (-Vn.)
5. **Batan** kayık yan gider. (Mahmutören-Or.)
6. **Batmış** kağnıyı koca öküz çıkarır. (Mudurnu –Bo.)
7. Bollukta dişin **kesmediğini**, yoklukta damak keser. (İlyasköy-Brd.)
8. Çiğ pişene kadar **pişmiş** cana geçer. (Çayköy Niksar –To.)
9. Çörek **kestiğini** kılıç kesmez. (Alican Iğdır –Kr.)
10. Ekinin **olmuşunu** derlerler. (-Brd.)
11. Ekmeğin **kestiğini** kılıç kesmez. (Suşehri –Sv.)
12. **Elenmiş** undan eşekbaşı çıkar. (Bigadiç –Ba.)
13. **Islanan** tilki yağmurdan korkmaz. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
14. İt eniği kendir **kesen** olur. ((Bor –Ng.)
15. **Kesilen** ağacın davası kolay görülür. (-Tr.)
16. **Kolu kırılan** çalışmış da gönlü kırılan çalışmamış. (-Ama.)
17. Ölecek karga **kırılacak** dala konar. (Mudurnu -Bo.; -Çkr.)
18. Parmağını **kesmeyen** acısını bilmez. (Niksar -To.)
19. Tez **kabaran** tez söner. (Gündüzbey Yeşilyurt -Ml.)
20. Vakitsiz **açılan** gül çabuk solar. (Bala -Ank.; Alucra -Gr.; Mudurnu -Bo.)
21. Yan yatan da yer, kıçını **yırtan** da. (Bor-Ng.)

11.Hareket Durumuna Karşılık Olanlar

Hareket durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; belirli bir hareketi ya da aktiviteyi tasvir eden veya bu hareketten yoksun olma durumunu belirten fiil kök veya gövdelerinden meydana gelmektedir. Bu başlıkta 81 adet atasözü yer almaktadır.

1. **Akan** sudan korkma, durgun sudan kork. (Şamani Karakoçan-El; Mazgirt-Tn.)

2. **Akan** su haram kaldırmaz. (-Bt.)
3. **Akara** kokara bakma, çuvala girene bak. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.)
4. **Akmayan** sudan kork. (Şekere-Hat.)
5. Alıcı kuş **dindiğinden** bellidir. (-Vn.)
6. Allah **uçamayan** kuluna alçacık dal verir. (Silifke-İç.)
7. Altına at **düşenin**, gönlüne murat düşer. (Tirebolu-Gr.)
8. Aşa **dökülen** yağ araya gitmez. (-Ada.)
9. Ateş **yandığı** yerde söner. (Silifke-İç.)
10. Az **yatan** avını tez bulur. (Ereğli-Kn.)
11. Baba mirası **yanan** mum gibidir. (Kocaözü, Hekimhan-Ml.; Yukarı Bozkuyu Kadirli-Ada.)
12. **Balta değmedik** çam, **yıkılmadık dam** olmaz. (Emirdağ-Af.)
13. Başağı **dik duran** buğdayın içi boştur. (Sakızcılar, Çal-Dz.)
14. **Başlanan** uçlanır. (-Gaz.; Pazarören Pınarbaşı-Ky.)
15. Biti **yakana**, Kürt'ü kapına yaklaştırma. (-Bt.)
16. **Caba verilen** eşeğin dişlerine bakılmaz. (İskeçe –Yunanistan)
17. **Çabalayan** öküz çifte çok gider. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml; -Vn; -Ky.)
18. **Çalışan** at püsküllü gezer. (Mansurlu Feke –Ada.; Mudurnu –Bo.)
19. **Çalışan** dağlar aşar, çalışmayan düz yolda şaşar. (-İz.)
20. **Çalışan** el bilinmez. (Taflanköyü –Sm.)
21. **Çalışan** el, tok karın üzerindedir. (Akşehir –Kn.)
22. **Çalışanın** yatanda hakkı vardır. (Küre –Ks.)
23. **Çalışan** kul mahrum kalmaz. (Taflanköyü –Sm.; Zile Mesudiye –Or.)
24. **Çalışmayan** ekmeği köpeğe vermiş, köpek yememiş. (Atikan-El.)
25. Çamura **düşenin** yağmurdan pervası olmaz. (-Tr.)
26. **Çırpınan** koyun mundar ölmez. (Botsa –Kn.)
27. Delinin **çalıştığı** akıllı içindir. (-Tr.)
28. Denize **dalan** bilir, güzeli seven bilir. (Ziyere-Ama.)
29. Denize **düşen** köpüğe sarılır. (Silifke –İç.)
30. Derler ki garibin bağrına gün doğmaz, hâlbuki garibi günden başka **yakan** olmaz. (Germencik –Ay.)
31. Doluya **tutulan**, yağmurdan korkmaz. (-Bt.)

32. Donunu **bağlamayana** yiğit denmez. (Selleri Acıpayam –Dz.)
33. Dur dur durmuşa var, askerden **gelmişe** var, karısı ölmüşe var. (-Tr.)
34. Düğüne **giden** övünür, köyde **kalan** dövünür. (-Ada.)
35. Elin köpeğini **mankurlayanın** mankur elinde kalır. (Maçka –Tr.)
36. Er **yanan** kül, er evlenen döl bırakır. (Silifke –İç.)
37. Er **yanan** ocak küllü olur. (Alanya –Ant.; Silifke –İç.)
38. Eşeği **taşıyan** koduğunu da götürür. (Eldirek Fethiye –Mğ.)
39. Evinde **işleyenin** yüzü ağarır. (Gulaman Maden –El.)
40. Geçen yılın kuzusu şişektir, selamsız **geçen** eşektir. (Fandasköyü –Isp.)
41. **Gurbete çıkmayan** sıla kadri bilmez. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
42. Hamama **giren** terler, güveyi giren eller. (-Sm.)
43. Harmana **giren** porsuk dirgene dayanır. (Ünye, Salman Akkuş –Or.; Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.; Şavşat –Ar.; Baltalı Çıldır, Türkgözü, Posof –Kr.)
44. Harmana **giren** tozsuz çıkmaz. (Ünye –Or.)
45. Herkesin **doğradığı** ekmek kaşığına gelir. (Kuzköy Akkuş –Or.)
46. Işığını akşamdan erken **yakan**, sabaha çırasında yağ bulamaz. (Antakya –Hat.)
47. İğneyi **batıran** çuvaldızı da batırır. (Maden –El.)
48. İnsanı sevdiren huyu, bıçağı **kestiren** suyudur. (Bulancak –Gr.)
49. **İşlediğin** eleyse öğrendiğin kendine. (Oğuz Acıpayam –Dz.)
50. **İşleyen** demir ışılar, yatan öküz muşular. (Silifke –İç.)
51. **İşleyenden** al, becerene ver. (Hacı Ahmetler Sütçüler –Isp.)
52. **İşleyen** eşeğin boynu boncuklu olur. (-Gaz.)
53. **İşleyen** ışıldamış, **işlemeyen** muşuldamış. (Mudurnu –Bo.)
54. İyi demirin **ettiremediğini** (indiremediğini) zamp ettirir (indirir). (-Ng.)
55. Kavak başında yel olur, **gurbete çıkan** del olur. (Yaka Dazkırı –Af.)
56. Kavurganın **yananı** çıtlar. (Suşehri –Sv.)
57. Kavurganın **yananı** sıçrar. (-Gaz.)
58. Kendi evine **çalışanın** yüzü, elin evine **çalışanın** gözü ağarmış. (Karadere Hekimhan –Ml.)
59. Koca öküz otluğun **yıkıldığı** gün doyar. (Mudurnu –Bo.)
60. **Konduk** yurda varmayınca **göçtük** yurdun kıymeti belli olmaz. (Silifke –İç.)
61. Kömüş **yıktığı** geçeği bilir. (Beyceli Fatsa –Or.)

62. Mahkemeye tek **giren** bıyığını burarak çıkar. (Emirdağ –Af.)
63. Memleketinden **çıkan** deli olur, başında kavak yeli olur. (-Isp.)
64. Olmadık şey olmaz, **çalışana** güçlük kalmaz. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
65. Oyuna **giren** kol kaldırır. (Gündüzbey Yeşilyurt -Ml.; -El.)
66. Sohbete sonra **varanın** değeri olur. (-Hak.; Merzifon -Ama.)
67. **Sürülecek** tarlan, söz tutmadık oğlun olsun. (Bayat Emirdağ -Af.)
68. Tilki **uzanamadığı** (ulaşamadığı) üzüme gök "Hevengim olsun" dermiş. (Bucak -Brd.; -Nğ.)
69. Toprağı **işleyen** altın bulur. (Ereğli, Doğanbey Beyşehir -Kn.)
70. Torluğunda **oynamadık** tay olmaz. (-Vn.)
71. **Tutulan** (eldeki) sakal yolunur. (-Gaz.)
72. Tüfeğin **vurmazı**, karının vermezi olmaz. (Anamas Eğridir -Isp.; Kıvrasıl Alanya -Ant.)
73. Tüfengin **vurmazı** olmaz arkasında öz gerek, kadının vermezi olmaz istemeye yüz gerek. (-Nğ.)
74. **Tükürülen** tükrük ağza alınmaz. (Bünyan -Ky.; Anamas Eğridir -Isp.)
75. **Uzun gidenin** ayağını keserler. (Kuyucak -Ay.)
76. **Yanan** soba kızarır, **yanmayan** soba bozarır. (Ereğli -Kn.)
77. **Yanan** yanacağı sever. (İskeçe-Yunanistan)
78. **Yenenle yanana** paha yetmez. (Bayat Emirdağ –Af.)
79. **Yıkılacak** değirmen çabuk döner. (Tirebolu –Gr.)
80. Yıkılan ağaca **balta vuran** çok olur. (-Brd.)
81. Zengine karşı **çalışan** derisini tuzlar. (Tarsus –İç.)

12.Hava Durumuna Karşılık Olanlar

Hava durumuna karşılık olan sıfat-fiiller, havada meydana gelen olayları belirten durumları aktarmak amacıyla kullanılan sıfat-fiillerden oluşmaktadır. Bu başlıkta toplam 6 adet atasözü bulunduğu görülmüştür.

1. Kar **yağdıyı** gün tozar. (Bor –Nğ.; -Gaz.; -Vn.)
2. Marttan sonra **yağan** durmaz, doğan ölmez. (Eğridir –Isp.)

3. **Yağan** durmaz, doğan ölmez. (Eğridir –Isp.)
4. **Yağan** yağmur **esen** yele yetmez. (-Gaz.)
5. **Yağar** yağmur, **eser** yel, yolcu günü. (-Ada.)
6. Zemheriden sonra **yağan** durmaz, doğan ölmez. (-Isp.)

13.Hayatta Kalma Durumuna Karşılık Olanlar

Hayatta kalma durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; vefat etme ya da yaşama devam etme durumlarını içeren fiil kök veya gövdelerinden meydana gelmektedir. Bu başlıkta toplam 17 adet atasözünün olduğu görülmüştür.

1. Anası **ölen** kız, hanım; babası ölen oğlan, bey oldum sanır. (Silifke-İç.)
2. Babası **ölen**, ağa oldum sanır; annesi **ölen**, hanım oldum sanır. (-Ada.)
3. Babası **ölen**, bey oldum sanırmış. (Anamas Eğridir –Isp.)
4. Dur dur durmuşa var, askerden gelmişe var, karısı **ölmüşe** var. (-Tr.)
5. Dün **ölen**, dün gömülür. (Uluköy Dinar –Af.)
6. Gidenin yeri, **ölenin** eri. (-Vn.)
7. **Giden** ölmez, **yeten** ölür. (-Vn.)
8. **Giden** gelse mezardan deden gelir. (Çanıllı –Ayaş Ank.; Eğridir –Isp.; Silifke –İç.)
9. Hasta yatan ölmemiş, **vadesi gelen** ölmüş. (Karahüseyinli Alaçam –Sm.)
10. Hayf **ölene** olur. (-Gaz.)
11. Kabanın başucunda **öleceğine**, kibarın ayak ucunda öl. (Suşehri –Sv.)
12. Kalkanın yerini, **ölenin** avradını alırlar. (-Bt.)
13. Karpuz kabuğu ile **ölen** eşeğin ölümü sudan olur. (-Gaz.)
14. **Ölenin** erini, kalkanın yerini alırlar. (Silifke -İç.)
15. **Ölenin öldüğü** sararıp solduğu kalır. (Silifke -İç.)
16. **Ölen**, **kalan** da terbiyesiyle durur. (Ünye-Or.)
17. **Ölmüşün** malı ölmüş olur. (-Nğ.)

14.Kişilik Durumuna Karşılık Olanlar

Kişilik durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; kişilik, huy ve karakter durumlarına işaret eden fiil kök veya gövdeleriyle birlikte ol- yardımcı fiilinin söz konusu

durumları içeren isim/lerle bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir. Bu başlık altında toplam 21 adet atasözü bulunmaktadır.

1. Ağası **yiğit olanın** köpeği keskin olur. (-Nğ.)
2. Al, **görmüşün** kızını tutsun dolana dolana; al, **görmemişin** kızını tutsun ilene ilene. (Şıhlar Alanya-Ant.)
3. **Alışmadık** (alışkın olmayan) götte don (tuman) durmaz. (Kösten-Dz.; -Af.; Borcak Söğüt-Bil.; Serkeşgüvezi Fatsa, Salman Akkuş-Or.)
4. **Alışmış** göt taharet tutmaz. (-Çkr.)
5. **Arif olan** anlar, **horoz olan** banlar. (-Vn.)
6. Atı, avradı **yiğit olanla**, yolculuk edemezsin. (Merzifon-Ama.)
7. Boğazı **büyük olan** dost gönüllenmez. (Osmaniye, Bahçe –Ada.)
8. Çayın çağlamazından, insanın **söylemezinden** korkmalı. (Çanıllı Ayaş –Ank.)
9. **Dili selamet olanın** başı da selamet olur. (Gülveren Arpaçay –Kr.)
10. **Er olan** atı bulur atlanır, kılıç bulur kuşanır. (Silifke –İç.)
11. **Görmedikten** mal alma, ya düğünde ister ya bayramda. (Silifke –İç.)
12. **Görmemiş** görmüş, akıldan olmuş. (-Gaz.)
13. **Görmemişin** oğlu doğmuş, çekmiş taşağını yolmuş. (Yavuz Şavşat –Ar.)
14. **Görmez** el cömert olur. (Alaşehir –Kn.)
15. **Gözü aç olanın** karnı tok olmaz. (Seslikaya Ardeşen –Rz.)
16. **Gözü aşta olanın** eli yaşta olmalı. (Boztepe Eynesil –Gr.)
17. Halayıktan **hanım olan** şehri yıkar sesten. (Taşdeğirmen Çıldır –Kr.)
18. **Hesabı pak (temiz) olanın** yüzü ak olur. (-Nğ.; Gündüzbey Yeşilyurt, Arapkir –Ml.; Bala –Ank.; Baskil –El.)
19. **Sözü tok olanın** kalbi pak olur. (Anamas Eğridir -Isp.)
20. Sürülecek tarlan, **söz tutmadık** oğlun olsun. (Bayat Emirdağ -Af.)
21. Yüzü **yumuşak olanın** donunun beygi kurumaz. (-Nğ.)

15.Konuşma/Söz Durumuna Karşılık Olanlar

Konuşma/söz durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir sözü söyleme veya seslendirme durumlarını içermenin yanında bu durumu içeren fiil kök veya

gövdelerinden meydana gelmektedir. Bu başlık altında toplam 5 adet atasözü olduğu görülmüş ve 3'ünün *-An* sıfat-fiil ekiyle kurulduğu gözlenmiştir.

1. **Çağrılmayan** yere kedi ile köpek gider. (-Dy.; Mudurnu –Bo.; İslambeyli Pınarhisar –Krk.)
2. Her **okuyan** Molla Penah olmaz. (Alican Iğdır –Kr.)
3. **Söyleyenden** olma, dinleyenden ol. (-İz.)
4. **Söylenmedik** söz yok, işitilmedik söz çok. (Bala-Ank.)
5. **Söyler** dil, görür göz, utanır yüz. (-Vn.)

16.Medenî Hâl / Değişim Durumuna Karşılık Olanlar

Medenî hâl / değişim durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; medenî hâl durumu veya bu durumda meydana gelen değişiklik durumlarını içermekle birlikte bu durumu içeren fiil kök ya da gövdelerinden veyahut kelime gruplarından oluşmaktadır. Bu başlıkta tespit edilen toplam 10 adet atasözü bulunmaktadır.

1. Avradı **boşayan** topuğuna bakmaz. (-Gaz.)
2. **Alınacak kız** ay görünür, evleri saray. (-Gaz.)
3. Dünyayı erken kalkanla, erken **evlenen** ütmüş. (Karadere, Davulkuyu Hekimhan –Ml.)
4. Erken **evlenenin** ocağı küllü olur. (Silifke –İç.)
5. Evde **kendi başını bağlayamayan** düğünde el başı bağlar. (-Nğ.)
6. **Evlenen**, doğuranı kaçırmaz. (Ereğli –Kn.)
7. **Gelin olmayan** (kalmış) kızın vebali emmisi oğlunun boynuna. (-Gaz.)
8. Gizli **evlenen** aşikâr doğurur. (Davulkuyu Hekimhan –Ml.)
9. Kız **alan** gözle bakmasın, kulak ile işitsin. (-Gaz.)
10. Kız **gittiği**, oğlan bittiği yerde ekmek yer. (Çırakman –Sm.)

17.Mevcut Olup Olmama Durumuna Karşılık Olanlar

Mevcut olup olmama durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir unsurun var olup olmama durumunu içeren fiil kök ve gövdelerinden veyahut bu durumu

doğrudan içeren fiillerden meydana gelmektedir. Bu başlık altında toplam 94 adet atasözü bulunmakta olup bu atasözlerinin görünümleri şu şekildedir:

1. Ağaç **sevgisi olmayanda** evlat sevgisi olmaz. (Biga-Çkl.)
2. Ağzında **bal olan** arının, kuyruğunda iğnesi vardır. (-Kn.)
3. Ağzında **dili olmayanın** kediler başını oyar. (Arapkir-Ml.)
4. Ahırda **atı olan** yaya da gezer. (Ünye-Or.)
5. Akara kokara bakma, çuvala **girene** bak. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.)
6. Allah **saklayanı** kurt yırtmaz. (-Vn.)
7. Altın **yitiren** altın bulmaz. (-Gaz.)
8. **Anası olmayanın** babası olmaz. (Yenice Tarsus-İç.; Şebinkarahisar-Gr.; -Nğ.)
9. Ata malı **olan** yerde, özün kazandığın haramdır. (Sivrihisar-Es.)
10. Atası **olmayanın** sahibi zor çıkar. (Karapınar-Kn.)
11. Attan **kalanı** öküze dökerler. (Silifke-İç.; -Kn.)
12. Avgun **olan** yerde ekin olmaz. (Oğul-Ks.)
13. Babadan **kalan** malın kıymeti bilinmez. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.)
14. Babasından dam **kalan** merteğini içinde bitmiş sanır. (Silifke-İç.)
15. Bağı **olmayan** kişi, martaval dinlemek işi. (Gündüzbey-Yeşilyurt-Ml.)
16. Baldızı **olanın** karısı ölmezmiş. (Mansurlu Feke-Ada.)
17. Balı **olandan** pekmez esirgenmez. (-Sn.)
18. Başkasından damı **kalan**, direğini kendi dikti sanır. (Şıhlar Alanya-Ant.)
19. Başlar arasında **olmayan** baş, taşlar arasında olsun. (-Hak.)
20. Beyde **bulunmayan** elde bulunur, elde **bulunmayan** beyde bulunur. (-Ada.)
21. Beyde **bulunmayan**, elde neler var. (-Gaz.)
22. Beyden **gelen** bey sayılır. (-Gaz.)
23. Bir evde iki kız **olacağına** dağda domuz olsun. (Bayat Emirdağ –Af.)
24. Çamur **olmayan** yerde hamur olmaz. (Çanıllı Ayaş –Ank.)
25. Çiçek **olan** yerde bal da olur. (Soğucak Erfelek –Sn.; -Gr.)
26. Çok dostu **olanın** hiç dostu yoktur. (Yavuz Şavşat –Ar.)
27. Çöreğinde çiği **olan** alınır. (Cürün- Sv.)
28. Dağda atı **olan** evde yorulmaz. (-Ada.)
29. Darı kadar eri **olanın** dağ kadar yeri olur. (Bor-Nğ.)

30. Deli **olacağına** delik olsun. (Eğridir –Isp.)
31. Delisi **olan** derdini çeker. (Silifke –İç.)
32. Dert **saklayanda** kalır. (Çayköy Niksar –To.)
33. Devesi **olanın** kapısı yüksek (büyük) olur. (Ağın –El.; Bala –Ank.; Eğridir –Isp.)
34. Devesi **olmayan** devlet görmez. (Cire Eğridir –Isp.)
35. Dilinde **olanın** dilçeyinde de olur. (Selim, Taşburun Iğdır, Hıngırik –Kr.)
36. Dirlik **olmayan** yerde varlık olmaz. (-Dy.)
37. Dişinde **olan** tırnağında gösterir. (-Vn.)
38. Duman **olan** yerde, doğan olur. (Eğridir –Isp.)
39. Dünya kadar malın **olacağına** kuruş kadar kelin olsun. (Yukarı Bozkuyu Kadirli –Ada.)
40. Düşmanı **olmayanın** arkadaşı da yoktur. (-Sm.)
41. Efkârı **olmayanın** arz-ı amı ekmek. (-Gaz.)
42. Elde **bulunan** beyde bulunmaz. (Eğridir –Isp.; -Gaz.; Merzifon –Ama.; -Tr.)
43. **Elden çıkan** ele girmez. (Göbekviran Gürün –Sv.; Silifke –İç.)
44. Elden **kalan** elli gün kalır. (Beyceli Fatsa-Or.; Tirebolu –Gr.; Yukarıgerfi Terme –Sm.)
45. Elde **olanı** bende de var deme. (-Brd. ve çevresi)
46. Elin dar **olacağına** evin dar olsun. (Eğridir –Isp.; -Brd. ve çevresi)
47. Eli **olmayanın** dili olmaz. (Yukarı Bozkuyu Kadirli –Ada.)
48. El **olmayan** yere ger olmaz. (-Mğ.)
49. Evde atı **olan** dağda yorulmaz. (Silifke –İç.)
50. Evinde ölüsü olan bir defa, delisi **olan** her vakit ağlarmış. (Boztepe Eynesil –Gr.)
51. **Gizlenecek** gelindedir. (Silifke –İç.)
52. Götünün **olmadığı** yere başını sokma. (Silifke –İç.)
53. Götü **olan** osurur, kapısı olan basırır. (-Gaz.)
54. **Gözü olmayan** özü, **ağzı olmayanın** sözü olmaz. (Ereğli –Kn.)
55. Harmanda işi **olmayanın** sofrada yüzü olmaz. (Salman Akkuş –Or.)
56. Harmanı **olmayanın** dermanı olmaz. (-Brd.)
57. İğnesi **düşen** (iğne yitiren) yere bakar. (Silifke –İç.)
58. İstanbul'da darısı **olanın** İzmir'de karısı olmaz. (Anamas Eğridir –Isp.)
59. İşi **olmayan** şeytan kuyruğu ile oynarmış. (Mudurnu –Bo.)

60. Kabı **olmayanın** kazancı olmaz. (Silifke –İç.)
61. Kaçan kurtulur, **kalan** harmanı döver. (Silifke –İç.)
62. Karısı **olmayana** karı dövmek kolay olur. (Eğridir –Isp.)
63. **Kaybolan** bıçağın sapı altın olur. (Silifke –İç.)
64. Kazanda **olan** kepçede çıkar. (Bayat Emirdağ –Af.)
65. Kızı **olan** tez kocar. (-İz.)
66. Közü **olmayanın** kömürü olmaz. (Hekimhan –Ml.)
67. Leşin **bulunduğu** yerde karga da bulunur. (Mansurlu Feke –Ada.; Mudurnu –Bo.)
68. Malı **olan** gözünün teki ile uyur. (Bulancak –Gr.)
69. Malı **olana**: "Belli bes" derler, malı **olmayana**: "Sesi kes" derler. (Yukarı Bozkuyu Kadirli –Ada.)
70. Malı **olmayanın** dostu olmaz. (Carhik Pertek –Tn.; Baskil –El.)
71. Maşa kadar eri **olanın**, paşa kadar hatırı olur. (Boğazlayan –Yz.)
72. Maşa kadar kocası **olan**, paşa kadar hüküm sürer. (-Sm.)
73. Maşa kadar oğlu **olanın**, paşa kadar yeri olur. (-Sv.)
74. Odun **olan** yerde tezek yakılmaz. (Eğridir –Isp.)
75. Oğlan **olduğu** yere, gelin geldiği yere. (Silifke –İç.)
76. **Olanda** hat hat, **olmayanda** aç yat. (-Vn.)
77. **Olan** el titrememiş. (-Sm.)
78. Olukta **olmayan** çarkanada çıkar. (Karacaviran Seydişehir -Kn.)
79. Öküzü **olmayan** akşamdan koşar. (Maçka -Tr.)
80. Ölüsü **olan** bir (üç) gün ağlar, delisi **olan** her gün ağlar. (Arapkir -Ml.; Yavuz Şavşat-Ar.; -Gaz.; Gündüzbey Yeşilyurt -Ml.; Baskil -Sm.)
81. Ölüsü **olan** gülmüş de, delisi **olan** gülmemiş. (-Nğ.)
82. Parası **olan** bulgur kaynatır, parası **olmayan** bıyık oynatır. (Mudurnu -Bo.; -Ank.)
83. Parası **olanın** balı Bağdat'tan gelir. (-Gaz.)
84. Parası **olan** kâ yer, durur durur dâ der. (-Sm.; Ünye-Or.)
85. Sütünde **olan** tırnağında getirir. (Çepni Gemerek -Sv.)
86. Tarlada izi **olmayanın** yemekte (harmanda) yüzü (gözü) olmaz. (Akçadağ, Arapkir -Ml.; Yeşilova Aksaray -Nğ.; Ketendere Akkuş, Yastura Mesudiye-Or.; -

Tn.; -Af., Lapseki -Çkl.; Çırakman, Çınaralan -Sm.; Ereğli -Kn.; Mihalıççık -Es.; Ersizfer Küre -Kn.; Delice -Ank.; Kıvrasıl Alanya -Ant.)

87. Terzinin dikişi kötü, ayıbını **örten** ütü. (-Gaz.; Kayadibi Şavşat-Ar.; Bulancak-Gr.)
88. Testi kadar kovası **olanın** kuyu kadar yeri olur. (-Ng.)
89. Tosbağayı atmışlar: "Bu bağ **olacağına**, o bağ olsun" demiş. (-Ng.)
90. Ucu **bulunmayan** yumak olmaz. (Yukarı Bozkuyu Kadirli -Ada.)
91. Unun çok **olacağına** ünün çok olsun. (Yukarı Bozkuyu Kadirli -Ada.)
92. Üzerinde kötülük **olmayandan** iyilik bekleme. (Demirkapı Susurluk -Ba.)
93. Yaylada karısı **olanın** sahilde darısı olmaz. (Kıvrasıl Alanya –Ant.)
94. **Yitiren** koynunda arar. (-Tr.)

18.Meydana Gelme/Oluşum Durumuna Karşılık Olanlar

Meydana gelme/oluşum durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir olayın ya da bir eylemin meydana gelmesi, oluşması ve yaşanması durumlarını içermektedir. Bu başlık altında toplam 13 adet atasözünün olduğu gözlenmiştir.

1. Bağın **dikilmişi**, evin **yapılmışı**. (Kandıra-Kc.)
2. Bahtı **açılan** pazara güymez. (-Ada.)
3. Beşikte **giren**, mezarda çıkar. (-Tr.)
4. Beş **para giren** ev yıkılmaz (yılmamış). (-Gaz.)
5. Dört duvarı sır **yaratmış** içinde çeken bilir. (Bor –Ng.)
6. Gelin **girmedik** ev olur, ölüm **girmedik** ev olmaz. (-Vn.; Ilgın –Kn.; Akseki –Ant.; -Sm.)
7. Körden, savaktan, meyvesi **bitmedik** kavaktan sakın. (Ereğli –Kn.)
8. **Olmadık** yok, duyulmadık çok. (-Ada.)
9. **Olmayacak** oğlan, **bitmeyecek** tarlaya tohum eker. (Sakızcılar Çal –Dz.)
10. Ölüm düşlendiği yere, düğün **başlandığı** yere. (Silifke -İç.)
11. Süt **veren** ineğin memesi kesilmez. (Gürün -Sv.)
12. Şeyhi şeyh **eden** müritleridir. (-Ng.)
13. Yağan durmaz, **doğan** ölmez. (Eğridir -Isp.)

19.Nicelik/Derece/Boyut Durumuna Karşılık Olanlar

Nicelik/derece/boyut durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir unsurun miktar derecesinin veya sahip olduğu özelliğin nicelik durumuna işaret etmektedir. Bu başlık altında incelenen toplam 11 adet atasözü bulunmaktadır.

1. Adamın **çok olduğu** yerde okla bunluk olmaz. (-Ada.)
2. Ağacı **çok olan** yerde kıtlık olmaz. (Yenice Tarsus-İç.)
3. Ağası **kuvvetli olanın** iti (baltası) keskin olur. (-Vn.)
4. Ayağı yere **yakın olandan** kork. (Acıpayam-Dz.)
5. Ciğerine **yakın olan**, ahretine uzak olur. (Arapkir-Ml.)
6. Eli **uzun olanın** dili kısa olur. (Silifke –İç.)
7. Gönlün **sığdığı** yere köy sığar. (Anamas Eğridir –Isp.; Bor –Ng.)
8. Kirazın **çok olduğu** yere sepetsiz git. (İskeçe –Yunanistan)
9. Koyunu **çok olan** korkusunu geniş etmeli. (Silifke –İç.)
10. Parası **çok olanın** yarası da çok olur. (Mudurnu -Bo.)
11. Yorulmaz diz, utanmaz yüz, **tükenmez** söz. (Kemaliye –Ezc.)

20.Psikolojik Duruma Karşılık Olanlar

Psikolojik duruma karşılık olan sıfat-fiiller; insanın içerisinde bulunduğu psikolojik durumu ve ruh hâlini belirten fiil kök veya gövdelerinden, ol- yardımcı fiiliyle bu durumu belirten isimlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu başlık altında toplam 29 adet atasözü bulunmaktadır.

1. Adamın **başı büyük olana** kadar yaşı büyük olsun. (-Vn.)
2. Arı **kahrı çekmeyen** balın kahrını ne bilsin. (Kocaözü Hekimhan-Ml.)
3. **Başı bunlu olanın**, malı ucuz olur. (Eğridir –Isp.)
4. Başı **büyük olan** devlet, ayağı **büyük olan** mihnet. (Gündüzbey Yeşilyurt-Ml.)
5. **Başına gelen** banakçıdır. (-Sn.)
6. **Başına gelmeyenin** hoşuna gelir. (-Ky.; Ereğli –Kn.)
7. **Cin tutmuşa** muska yeter, sevdalıyı asarlar. (-Gaz.)
8. **Daralan** darda kalmaz. (Ketendere Akkuş –Or.)
9. Darlığa **düşen** yalvarır. (Zahmettin Hekimhan –Ml.)
10. **Derdi çeken** bilir, ağıyı içen bilir. (-Vn.)

11. Derdinde **olmayan** deveyi görmez. (-Nğ.)
12. Dolu güğüm gümlemez, dertsiz **olan** inlemez. (Mihalıççık –Es.)
13. **Düşene** yol gösteren çok olur. (Gülnar-İç.)
14. **Düşen** insan arkadaş arar. (Mudurnu –Bo.)
15. **Düşen** öküze bıçak çeken çok olur. (-Bt.)
16. **Düştüğün** yerden bir avuç toprakla kalk. (Yeşilyurt Mahmudiye –Es.)
17. Elle (ayakla) **düşen** kalkar, dille düşen kalkmaz. (Varto –Mş.)
18. **El sillesi yemeyen,** kendi sillesini nebi sanır. (-Nğ.)
19. Er, **düştüğü** yerden kalkar. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
20. **Gencin yumruğunu yiyeceğine** ihtiyarın kuyruğunu ye. (Silifke –İç.)
21. **Gönlünü yüce tutan** erde devlet olmaz. (Silifke –İç.)
22. Götüne **ümidi olmayan**, yol üstünde durmaz. (Eğridir –Isp.)
23. **Gününde olmayan** yılında olmaz. (-Gaz.)
24. Herkes **düştüğü** yerden kalkar. (-Nğ.)
25. Kendi **düşen** kendi kalkar. (Bor –Nğ.)
26. Kolu kırılan çalışmış da **gönlü kırılan** çalışmamış. (-Ama.)
27. Umut **kalacağına** emek kalsın. (Çırakman-Sm.)
28. Ümidin **kalacağına** emeğin kalsın. (-Isp.)
29. Yiğit **düştüğü** yerden kalkar. (Hacıilyas Koyulhisar –Sv.)

21.Sahip Olma Durumuna Karşılık Olanlar

Sahip olma durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; herhangi bir unsura sahip olma ve onu kazanma durumuna işaret etmektedir. Bu başlık altında yer alan toplam 9 adet atasözü bulunmakta, bu atasözlerinin görünümleri şu şekildedir:

1. Ata malı olan yerde, özün **kazandığın** haramdır. (Sivrihisar-Es.)
2. Atlı atının eğerin **olana** dek, yayan varır. (Ziyere-Ama.)
3. Ekmek **kazanmayan** ekmeğin kıymetini bilmez. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
4. Eşeğinden **alamayan** halatından alır. (Eğridir –Isp.)
5. **Kazanan** kazan kaynatır, **kazanmayan** bıyık oynatır. (Ereğli –Kn.)
6. Kelin **kazandığı**, başının ziftine yetmez. (-Nğ.)
7. Kız gittiği, oğlan **bittiği** yerde ekmek yer. (Çırakman –Sm.)
8. Zor **kazanan** ter döker. (Ünye –Or.)

9. Züğürt **alamadığını** bağışlar. (-Sm.)

22.Ses Durumuna Karşılık Olanlar

Ses durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir ses durumunu içeren fiil kökünden veya gövdesinden meydana gelmektedir. Bu başlık altında toplam 2 adet atasözü gözlenmekte olup bu atasözleri şöyledir:

1. Aygırı **kişneten** taşaktır. (Serkeşgüvezi Fatsa-Or.)
2. Keklik ile kadının **gıydaladığına** aldanma. (Bayat Emirdağ –Af.)

23.Sıralama Durumuna Karşılık Olanlar

Sıralama durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir sıralama durumunu içermekte ve bu sıfat-fiillerin yer aldığı atasözleri toplam 2 adettir.

1. **Arda kalan**, derde kalır. (Anamas Eğridir-Isp.; Darıveren Acıpayam-Dz.)
2. **Arkaya kalan** erteye kalır. (-Ba.)

24.Temas/Yakınlık Durumuna Karşılık Olanlar

Temas/yakınlık durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir unsura olan yakınlık, yaklaşma ve temas etme durumlarını içermektedir. Bu başlıkta incelenen toplam 12 adet atasözü yer almaktadır.

1. Ağzı kana **değen** kurt daha (da) çok azar. (Canik Mazgirt-Tn.)
2. Arslan yanında **duran** paysız kalmaz. (-Gaz.)
3. Dirgene **yanaşmayan** (dayanmayan) porsuk, harman kıyısına yanaşmaz (harmana girmez). (Taşova –Ama.; Avdan Çamlıdere –Ank.)
4. Ele **değen** kayaya değer. (Gürün –Sv.)
5. Ele **değen** saman çuvalına değer. (Boğazlıyan –Yz.; -Ky.)
6. Ele **karışan** yere karışır. (-Sm.)
7. **Ellenmeyen** elli gün kalır. (-Ada.)
8. Hızır diye **yapıştığın** hınzır olur. (Silifke –İç.)
9. **İlişene** girişirler. (-Vn.)
10. Köpeğin kuyruğuna **yapışan** çöp yığınına gider. (Seslikaya Ardeşen –Rz.)
11. Sana **değmeyen** kuldan uzak dur. (-Kr.)

12. Yel **değmedik** dal olmaz. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)

25.Uygunluk Durumuna Karşılık Olanlar

Uygunluk durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir olayın veya unsurun uygunluk, doğruluk ya da mümkünlük durumunu belirtmektedir. Uygunluk durumuna karşılık olan sıfat-fiillerin bulunduğu atasözleri toplam 6 adet olmaktadır.

1. **Boyuna düşmeyen** kaftan eskir sürünü sürünü, **yerine düşmeyen** gelin ağlar yerini yerini. (Bor –Ng.)
2. **Denk duranın** dengi devrilmez. (Oguz Acıpayam-Dz.)
3. Elin dengine **denk durmayan** dengi dişinle kaldır. (Yukarı Bozkuyu Kadirli –Ada.)
4. **Haksız olan** kendi saçağından (damından) düşer. (-Hak.)
5. **Olmadık** şey olmaz, çalışana güçlük kalmaz. (Gündüzbey Yeşilyurt –Ml.)
6. Yerini **bulmayan** güzel, yerini yerini gezer. (Çayköyü Niksar –To.)

26.Üstünlük Durumuna Karşılık Olanlar

Üstünlük durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir olay karşısında üstün veya galip olma durumunu içeren fiil köklerinden meydana gelmektedir. İncelenen atasözleri toplam 3 adettir.

1. Dudakta **yenen** yanakta öğünür. (-Ba.; -Ng.)
2. Safa ile **yenen** cefa ile kazanılır. (-İz.)
3. **Üste gelen** üsteler, evi barkı desteler; alttaki ya ölür ya hastalar. (-Vn.)

27.Yetenek/Güç Durumuna Karşılık Olanlar

Yetenek/güç durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; bir eylemi yerine getirebilme veya bir eylemde başarılı olma durumlarını içermekte olup 8 adettir.

1. **Başaran** bal yer, **başaramayan** yal yer. (Silifke-İç.)
2. **Elinden gelen** başara, kötünün gözü yaşara. (-Gaz.)
3. **Elinden gelmeyenin** dilinden gelir. (-Ng.)
4. Eşeğe **gücü yetmeyen** kürkünü çalar. (-Hat.)
5. Gededen beyliğe **yeten**, elin kadrini ne bilir. (Alican Iğdır –Kr.)
6. İşleyenden al, **becerene** ver. (Hacı Ahmetler Sütçüler –Isp.)
7. Tilki **erişemediği** üzüme “Hevengim olsun” demiş. (Gündüzbey Yeşilyurt -Ml.)

8. **Yetene** yeterler, **yetmeyene** taş atarlar. (-Vn.)

28.Zaman Durumuna Karşılık Olanlar

Zaman durumuna karşılık olan sıfat-fiiller; herhangi bir zaman durumunu içermekte ve bu sıfat-fiillerin yer aldığı atasözleri toplam 13 adettir.

1. **Akşamdan kalan** aş (çorba), ağız (kişinin ağzını) yakmaz. (Fandas-Isp.; Keşköyü Ayancık-Sn.)
2. **Bulduk sıra** bunama. (-Kn.)
3. **Dönen** günler geri gelmez. (-Sm.)
4. Eceli **dolan** (gelen) yılan, yol üstünde yatar. (Şamani Karakoçan –El.; Ünye –Or.)
5. Eceli **gelen** keçi, çobanın değneğini yalar. (İğneciler Mudurnu –Bo.)
6. Eceli **gelen** keçi, çobanın ekmeğini yer. (-Bt.)
7. Eceli **gelmeyeni** taşla bastırsan yine ölmez. (Eğridir –Isp.)
8. Finez, **geçen** yıl da verdi biraz. (-Nğ.)
9. **Geçen** yılın kuzusu şişektir, selamsız geçen eşektir. (Fandasköyü –Isp.)
10. **Geçmiş** harman savrulmaz. (Davulkuyu Hekimhan –Ml.)
11. **Geçmiş** yağmura kepenekle koşma. (Çobanlar Akyazı –Sk.)
12. Gün **bulduğunu** götürür. (Taraşçı Seydişehir –Kn.)
13. Sabaha **kalan** davadan korkmaz. (-Gaz.)

29.Zihinsel Duruma Karşılık Olanlar

Zihinsel duruma karşılık olan sıfat-fiiller; zihinle ilgili bir süreçten geçen eylemin durumunu belirtmekte ve toplam 5 adettir.

1. **Aklı başında olan**, eşeğini dağdan taştan indirir. (Emirdağ-Af.)
2. **Aklı başında olmayanın** evinde aşı olmaz. (Senirkent-Isp.)
3. **Aklı yetmeyenin** devesini gütme. (Yukarı Bozkuyu Kadirli-Ada.)
4. **Aranan** yere erinme, **aranmayan** yere görünme. (Tatalit Çıldır-Kr.)
5. Süprülmedik eve **bilinmedik** (beklenmedik) misafir gelir. (-Gaz.)

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada bölge ağızlarında yer alan atasözleri içerisindeki durum bildiren sıfat-fiil yapıları incelenmiştir. Sıfat-fiil yapıları, durum anlamı içerisinde 29 başlık altında ele alınmış ve içerdiği anlama göre tasnif edilmiştir. Sıfat-fiil yapıları, cümle içerisinde belirli morfolojik işlevlere sahiptir. Bunun yanında her bir sıfat-fiil, zihinde uyandırdığı çağrışımsal yönleriyle anlam yönüyle ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla sıfat-fiillerin meydana geldiği fiil kök veya gövdeleri aynı zamanda semantik bir karşılığı da belirtmektedir. Bu çalışmada ise genel çerçevede durum sonrasında ise durumun çeşitli biçimlerdeki yönleri başlıklandırılmıştır. En fazla sıfat-fiilin kullanıldığı sayı 94 olup mevcut olup olmama durumuna karşılık olanlar başlığına aittir. Bu sayının fazla olmasında ol-fiilinin isim ile birlikte kullanılıp sıfat-fil eki ile bütünleşmesinin etkisi vardır. İncelenen atasözlerindeki sıfat-fiil yapıları, karşıladığı anlama göre aldığı ek türlerinin şekillendiği görülmüştür. Örneğin; değişim durumuna karşılık olan 17 adet sıfat-fiilin 14 adedi *-mIş, -mUş* sıfat-fiil ekleriyle oluşmuştur. Bu ekler, anlam olarak değişim durumunun belirginleşmesini sağlayarak sıfat-fiilin morfolojik yapısını etkilemiştir. Fiziksel duruma karşılık olan sıfat-fiiller içerisinde *isim+yardımcı fiil+sıfat-fiil eki* diziliminin olduğu örneklerin olduğu görülmüştür. *Hasta olacağına, güzel olanın, ıssız kalacağına* gibi.

-An sıfat-fiil ekinin bir kişiye veya işi gerçekleştirene işaret ederek o işi gerçekleştiren olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. Gerçekleştirilen iş ise eylemin bildirdiği durum anlamının türü ile doğrudan bağlantılıdır.

Dirgene **dayanamayan, …**

Kulağı **duymayanın…**

Alanla satan bilir,..

Anasının kucağında **uyuyan…**

ayıran para…

Yıkılan ağaca…

Ağustosta **yatanı…**

Bu bağlantı daha çok kişilik durumuna karşılık olan sıfat-fiiller içerisinde fark edilmektedir. Bu başlık içerisindeki sıfat-fiillerin 21 tanesinden 11 tanesi bu şekilde kurulmuş ve o kişiliğin sahibine anlam olarak temas etmiştir. Bu noktada sıfat-fiil ile anlam ilişkisinin çok yakın olduğu görülmektedir.

Ağası yiğit olanın…

Er olan…

Sözü tok olanın…

Mevcut olup olmama durumuna karşılık olan sıfat-fiillerin yer aldığı atasözlerinin 94 tanesinden 78 tanesinde mevcut olma durumu anlamı, *isim+ol- fiili+sıfat-fiil eki* olarak sağlanmıştır. Kalan kısımda yer alan sıfat-fiillerde ise doğrudan ve fiilin kendi anlamı içerisinde mevcut olup olmama anlamı verilmiştir.

Nicelik/derece/boyut durumuna karşılık olan sıfat-fiillerin bulunduğu atasözlerinde nicelik/derece/boyut anlamı 11 atasözü içerisinde 9 tanesi *miktar adı/nicelik adı+ol-* fiili diziliminde kurulmuştur. Diğer 2 tanesi *sığ-* ve *tüken-* fiillerinden oluşmakta olup nicelik/derece/boyut anlamı doğrudan aktarılmıştır.

Çalışmada sıfat-fiillerin fiilin anlamını ve bildirdiği çağrışımı etkilediği açık bir şekilde görülmektedir. Bu noktada durum anlamının temas ettiği diğer anlam çeşitlerinde sıfat-fiil eklerinin bu anlama etki ettiği tespit edilmiştir.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Açа, M. (2013). "Kırım Tatar Atasözlerinin Toplum Hayatının İşleyiş Kurallarını Öğretme ve Hatırlatma İşlevi." Milli Folklor, 100: 120-133.

Aksoy, Ö. A. (1971). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1.* Ankara: TDK Yayınları.

Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri.* İstanbul: Kapı Yayınları.

Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Deny, J. (2912). *Türk Dil Bilgisi Çev., Ali Ulvi Elöve.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ergin, M. (2019). *Edebiyat ve eğitim fakültelerinin Türk dili ve edebiyatı bölümleri için Türk dil bilgisi.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Gencan, T. N. (1978). *Dilbilgisi*. Kanaat Yayınları: İstanbul.

Gülensoy, T. (1975). "Türk Dünyası Atasözlerinin Anlam Yönünden Benzerlikleri Üzerine Notlar." TFAY-Belleten, 1974: 93-101.

Hatipoğlu V. (1964). "Atasözleri ve Deyimler. "Türk Dili, XIII(152): 468-471.

Hirik, E. (2017). "Türk Dünyası Atasözlerinde Sayılar ve Anlam Alanları." International Journal of Languages' Education and Teaching, 5(1): 223-241.

Kaçalin, M. (2016). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koç, F. (2024). *Türk Atasözlerinin Sebep-Sonuç İlişkisi Açısından İncelenmesi. XVI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 24-26 Ekim 2024 Şanlıurfa Harran Üniversitesi Bildiri Kitabı,* Ankara: Asos Yayınevi.

Korkmaz, Z. (2003). *Gramer terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Türk, O. (2019). "Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir Değerlendirme." Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 44: 320-334.

Üstünova, K. (1999). "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey yapı-Derin Yapı İlişkileri." Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, 563: 398-406.

Zengin, E. (2017). "Türkçedeki Fiilimsi Yapılara Sentaktik Yaklaşımın Yabancı Dil Almancanın Öğretimindeki Yeri ve Önemi." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(48): 152-159.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

As the semantic dimension of the proverbs, each has a unique morphological feature. Although there are many proverbs established with various structures, these structures are reflected in the understanding. It is seen that adjective-verb structures are included in the proverbs. These structures also affect the dimension of meaning that the proverb wants to emphasize. The meaning relationships of adjective-verb groups in the syntax with other words are also manifested in the proverb structure. The fact that these elements in the structure of the sentence have meaning impressive and meaningful significant feature deepens the content that the proverbs want to emphasize.

Proverbs are language units that reflect the reactions between the dynamics of values in a society. These units, which belong to the language within the values that make society society, exhibit an integral integrity with the cultural element. One of the most important reasons for the adoption of proverbs, which is a mirror of life by society, is also related to the existence of everything that belongs to human beings. The truths described in the proverbs are conveyed through the events of the language and the arts of the language. Opposite significance, name transfers, metaphor meaning, side meaning, etc. Meaning events are widely used in proverbs. Therefore, in proverbs, meaning is directly emphasized and given as it is meant. Proverbs form a rich part of language products and also undertake a national function. Proverbs, which constitute the infrastructure of social consciousness, have a very important place in the vocabulary of Turkish. Proverbs contain many language materials both in terms of meaning and shape and are in charge of the use of a nation as a literary language. The language troops that keep the bond between the culture and language of the nation are proverbs. In the flow of Turkish history, all the experiences of our ancestors have a short and concise form in proverbs. Verbs are the types of words that correspond to the type of name, adjective, envelope and used in these tasks.

Method

In this study, Mustafa S. Kaçalin prepared in the mouths of the regional proverbs and idioms were used and the proverbs with adjective-verb structure were determined in this work. In the adjective-verbs in the proverbs identified, those who have the meaning of the situation were selected and the meaning of the status was divided into species under 29 headings.

Findings (Results)

Adjective-verbs in response to the perception situation contain meanings based on perception and recognition and consist of verb roots containing such meanings.
Adjective-verbs in response to the shopping status refers to the situation of any element in exchange for money or without money.
Adjective-verbs, which are in response to the situation of living, consist of verbs used in case of need.
Adjective-verbs in response to the behavior status consist of verbs that are included in the behavior, such as taking any behavior, role-model, and relationship caused by behaviors.
The adjective-verbs, which are in response to the value status, are based on the status of having a certain value and the validity of the value.
The adjective-verbs in response to the change of change have been included in their proverbs to indicate the elements that have passed from one situation to another.
The adjective-verbs that are in response to the educational situation consist of outs and arrows.
Adjective-verbs, which correspond to being different, include differences and being different.
Adjective-verbs in response to the physical situation; Although it indicates the physical existing situation, it indicates that it is described.
Adjective-verbs, which correspond to the physical change, indicate a physical change.
Adjective-verbs in response to movement status; The verb is composed of roots or bodies that depict a particular movement or activity or indicate the lack of this movement.
Adjective-verbs in response to the weather consist of adjective-verbs used to transfer the situations that indicate the events that occur in the air.
Adjective-verbs in response to survival; The verb, which includes the state of death or continuing life, consists of roots or trunks.

Adjective-verbs in response to personality status; The verb that points to personality, temperament and character conditions occurs when the auxiliary verb is combined with the names/s containing this situation.

Conclusion and Discussion

In this study, the adjective-verb structures that report the situation in the proverbs in the mouths of the region were examined. Adjective-verb structures are handled under 29 headings within the meaning of the situation and classified according to its meaning.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 18 Sayı : 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 08.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 11.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1545402
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Karataş, A. (2025). Hayvan Hakları Bağlamında Sokak Hayvanları Üzerine Bir Değerlendirme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 326-354.

HAYVAN HAKLARI BAĞLAMINDA SOKAK HAYVANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Abdullah KARATAŞ*

Öz

Tüm canlılar içerisinde sadece insan onu diğer canlılardan farklı kılacak birtakım yeteneklerle donatılmıştır. Akıl ve düşünme yeteneği insanı diğer canlılardan farklı kılsa da diğer canlılara karşı faydacı bir yaklaşım çerçevesinde davranmasını gerektirmemektedir. İnsan, kendi dışında olan canlıları ne yazık ki hisseden, acı duyan varlık olarak değil de sadece alınıp satılabilen, sahip olunması gereken bir eşya olarak nitelendirdiğinde, hayvanlar canlı oldukları için değil sadece insanlara yararlı oldukları ölçüde değer kazanmaktadır. Bir hediye olarak büyük hayallerle satın alınan evcil hayvanlar, bu heves bitince sokağa, kimsesizliğe, çaresizliğe kolayca bırakılabilmektedir. Her geçen gün sayıları artan sokak hayvanları ise daha sonra toplum için bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. İnsan aslında neden olduğu sorunun çaresizliği altında, çözüm üretmek yerine, suçu dili olmayan ve kendini savunamayan masum sokak hayvanları üzerine yüklemektedir. Bu çalışmada, hayvan hakları bağlamında sokak hayvanlarının durumu, bu konuda farklı ülkelerin yaklaşımları çerçevesinde ele alınarak tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hak, hayvan hakları, sokak hayvanları.*

* Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Yerel Yönetimler P.R. akaratas@ohu.edu.tr, Niğde/Türkiye.

AN ASSESSMENT ON STRAY ANIMALS IN THE CONTEXT OF ANIMAL RIGHTS

Abstract

Among all living beings, only humans are equipped with certain abilities that make them different from other living beings. Although the ability to reason and think makes humans different from other living beings, they do not require them to behave in a utilitarian manner towards other living beings. Unfortunately, humans do not describe living beings other than themselves as sentient beings that feel pain, but merely as objects that can be bought and sold and that must be owned. For this reason, animals are valued not because they are alive, but only to the extent that they are useful to humans. Pets bought as gifts with great dreams can easily be left on the streets when this enthusiasm is over. The increasing number of stray animals is later seen as a threat to society. Instead of finding a solution to the problem that humans have actually caused, they put the blame on innocent street animals that have no language and cannot defend themselves. In this study, the situation of stray animals in the context of animal rights will be discussed within the framework of different countries' approaches to this issue.

Keywords: *Right, animal rights, stray animals.*

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile birlikte artan metalaşma çabaları, hayvanların da hissedebilen, acı duyan varlıklar olduğunu bir kenara bırakarak onları alınıp satılabilen bir eşya konumuna indirgemiştir. Tamamen insan-merkezci bir bakış açısıyla hayvanların yaşam hakkını elinden alan bu görüş günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bunun sonucunda kemikleri, kürkleri, boynuzları, dişleri ya da tüyleri uğruna yaşamına son verilen pek çok tür günümüzde tükenme noktasına gelmiştir. Çünkü *"insan-merkezci anlayış bütün hakları akıl sahibi insana vermekte, akıldan ve ruhtan yoksun olarak kabul ettiği hayvanlar alemine*

neredeyse hiçbir hak tanımamaktadır" (Merkit, 2022: 186). Böylece hayvanlar insan amaçlarına hizmet ettiği ölçüde değer kazanmakta, insan çıkarları ve istekleri söz konusu olmadığı durumda hayvan haklarından söz bile edilmemektedir.

Hayvanların robotlara benzediğini, duyguları olmadığını ve insanların onlara istedikleri gibi davranmalarına izin verilmesi gerektiğini savunan 17. Yüzyıl Fransız filozofu Descartes'in, hayvan haklarının tamamen insan-merkezci bir zeminde şekillenmesine neden olarak hayvanlara yönelik şiddet ve zulmün önünü açtığı söylenebilir. İngiliz filozof Jeremy Bentham ise Descartes'in tersine, hayvanların acıyı hissedebildiklerini vurgulayarak, hayvanlara kötü muamelenin kölelik ve ırk ayrımcılığına benzediğini savunmuştur (Sunstein, 2003: 387-389). Hayvan zulmü insan ahlakını zayıflatan ve toplum içinde şiddetin artmasına neden olan önemli bir etkendir (Schuman, 2021: 22). Nitekim çocuklukta hayvanlara uygulanan kötü muamelenin, ileri yaşlarda insanlara yönelik şiddetin habercisi olduğu bilinmektedir (Dadds, Turner & McAloon, 2002: 363). Suçlu bireylerin hayvanlara zarar verme veya işkence yapma eğilimlerinin incelendiği bir araştırma bulguları, seri katillerin genellikle çocukluk döneminde hayvanlara yönelik şiddet uyguladıklarını ortaya koymaktadır (Arluke & Madfis, 2014: 8). Alman filozofu Immanuel Kant da hayvanlara zalimce davrananların diğer insanlara karşı ödevlerini ihmal edebileceğini, onlara iyi davrananların ise insani erdemlerini koruyacağını savunmuştur (Arıkan, 2016: 72). Günümüzde bir toplumun hayvan haklarına bakış açısı, o toplumun kültür ve eğitim seviyesi ile ilişkilidir. Bazı toplumlar hayvan haklarını gündemde tutarak modernleşme yolunda ilerlemeler kaydederken, bazı toplumlar ise hayvanların öldürülmesi ve işkence çekmesine tepkisiz kalabilmektedir. Oysa *"kendini savunamayacak ve kimseye zararı dokunamayacak bir canlıya yönelik şiddet; insanı acımasız, sebepsiz yere çevresine zarar veren bir saldırgan olarak inşa etmektedir* (Baki ve

Boyacıoğlu, 2023: 76). Hayvanlara uygulanan şiddet sadece onlara vurarak, kızarak değil; hijyen ve denetimden uzak petshoplarda da gerçekleştirilmektedir. Oysa Almanya örneğine bakıldığında, petshoplarda evcil hayvan satılmamakta, bunun yerine evcil hayvan malzemeleri ve mamaları satılmaktadır (Lau, 2020). Türkiye'de de 14 Temmuz 2021 yılında çıkarılan 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu İle Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 14 Temmuz 2022 yılında petshoplarda evcil hayvanlara ilişkin satış yasağı getirilmiştir. Ancak bu kez de kanunlara göre suç olmadığı için internet ve kataloglar aracılığıyla hayvan satışları başlamıştır (Kavak Ekmekçi, 2022). Yine kedi, köpek, balık, papağan, hamster, su kaplumbağası gibi pek çok evcil tür küçücük kafeslerde, olumsuz koşullarda üretilmeye devam ederek insanların beğenisine sunulmaktadır. Genellikle faydacı bir yaklaşım çerçevesinde, bir karne ya da arkadaş, eş, dost hediyesi ya da boş zaman eğlencesi olarak petshoplardan internet aracılığıyla kataloglardan seçilerek rahatlıkla satın alınabilen evcil hayvanlar, sahibinin hevesi geçtiğinde ya da büyüyüp bakımı zorlaştığında rahatlıkla sokağa bırakılabilmekte, açlık ve sefalete terk edilebilmektedir. Sokaklarda yaşayan kedi ya da köpeklerin ise barınma ve gıda ihtiyaçları için önemli bir adım atılmamakta, barınaklar yaşam koşulları açısından yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada, son günlerde artan sokak hayvanları tartışması hayvan hakları bağlamında ele alınarak, farklı ülkelerin bu konudaki yaklaşımları çerçevesinde tartışılacaktır.

2. HAK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ VE HAYVAN HAKLARI

Hukukun temel kavramlarından ve hukuki düzenin vazgeçilmezlerinden biri olan hak kavramı Arapça kökenli bir kelimedir. Hak, kavramsal çerçevede kısaca "*hukuk düzeninin kişilere tanıdığı ve koruma altına aldığı yetkiler"* olarak tanımlanabilir (Ceylan, 2017: 220). Aslında hukuk kavramı hak kavramının

çoğulu olup, haklar anlamına gelmektedir (Ersöz, 2016: 13). *"Kuçuradi'ye göre hak, her bir insana borçlu olunan her ne ise onun mutlaka iade edilmesi veya geri verilmesidir. Bu bakımdan insan olan herkesin bir diğerine borçlu olduğu ve kayıtsız şartsız yerine getirilmesi gereken de insan haklarıdır"* (Kuçuradi, 2007: 34'den aktaran; Özcan, 2023: 8). Hak, kişisel gelişim için gerekli olduğu kabul edilen bireyin ve toplumun geçerli talepleri olup, devletin vatandaşına sunduğu kolaylıklar ve ayrıcalıklar bütünü olarak da ifade edilebilir. Devletin vatandaşına sunmakla yükümlü olduğu yasal, sosyal veya etik özgürlük ilkeleri olarak hak, devletin verdiği ayrıcalıklarla vatandaşın özgürlük alanını genişletmeyi, geliştirmeyi amaçlamaktadır (Adhikari, 2019). Vatandaşların devletin korumasında olan haklarını kullanırken, kendilerinden başka canlıların da haklarına riayet etmesi gerekmektedir. Bu konuda sokak hayvanlarının durumunun, özellikle son günlerde tüm toplumun hassasiyetle üzerinde durduğu bir konu haline geldiği söylenebilir.

"Günümüzde hayvan hakları konusu, insan haklarının gölgesinde kalmış son derece kısır bir alandır. Hayvan hakları üzerindeki tartışmaların devam etmesi nedeniyle, bu yöndeki gelişmeler kendisini daha çok düşünsel alanda göstermiştir." (Kılıç, 2015: 92). Oysa hayvan hakları, hayvanların sevimli olup olmadıklarına, insanlar için yararlı ya da önemli olup olmadıklarına veya nesli tükenmekte olan bir tür olup olmadıklarına bakılmaksızın, onların çıkarlarına en uygun olanın dikkate alınmasını gerektirmektedir (PETA, 2024). Hayvan haklarının ana teması, hayvanların insanlara faydalarından bağımsız olarak ahlaki değere sahip oldukları ile ilişkilidir. Bu nedenle hayvanlara, yaşam hakkı da dahil olmak üzere temel haklar tanınması gerekmektedir. Kendini koruma ya da mecburiyet gibi aşırı durumlar olmadıkça herhangi bir nedenle bir hayvanın öldürülmesi kabul edilemez. Çünkü hayvan hakları savunucuları, hayvanların kendi amaçları için var olduklarını ve insanların hayvanları moda, eğlence,

bilimsel deney veya evcil hayvan olarak insani amaçlar için kullanamayacaklarını ve kullanmamaları gerektiğini, hayvanların insanlar tarafından sahiplenilmelerinin hayvanların özgürlüğünü kısıtlayıcı bir nitelik taşıdığını ileri sürmektedir (Dünya Hayvanları Koruma Derneği Resmi Websitesi).

Hayvanların ahlaki statülerini tartışmadan, yani onlara karşı tavır ve davranışların etik konumunu tartışmadan, hayvanların hukuki statüsünü tartışmanın mümkün olduğu söylenemez. Çünkü bir toplumun yasaları sonuçta o toplumun ahlaki değerlerine bağlı olmaktadır. Fuhuş, pornografi, müstehcenlik, uyuşturucu vb. ile ilgili yasalar da açıkça halkın doğru ve yanlış olarak düşündüğü şeylerden kaynaklanmaktadır. Halkın tutumu değiştikçe hukukun da değişeceği unutulmamalıdır. Kısacası ahlaki kavram ve idealler hukukun ayrılmaz bir parçasıdır (Rollin, 1983: 103). Hayvan hakları ile ilgili hukuki gelişmelerin bugün bu noktaya ulaşmasında da toplumun hayvanlara yönelik davranış ve düşüncelerinde olumlu yönde değişimlere neden olan ahlaki tartışmaların büyük rolü bulunmaktadır. Bu tartışmalar arasında bazı düşünürlerin ise önemli izleri bulunmaktadır.

Faydacı düşünürlerden Peter Singer için acı çekme kapasitesi hayvanlara yönelik etik muamelenin önkoşulu olarak kabul edilmektedir (Kuralay & Gulkhan, 2023: 331). Kurucusu ünlü İngiliz filozof Jeremy Bentham olan faydacılık, insan hayatında daima mutluluğu teşvik eden ve insan tercihlerinin tatmin edilmesini savunan bir yaklaşımdır (Scarre, 1996: 1). *"Singer'i diğer faydacı düşünürlerden ayıran yan Singer'ın sadece insanların değil, hissetme yetisi olan tüm canlıların mutluluklarını merkeze alan faydacı bir görüş ortaya atmasıdır"* (Aşar, 2018: 244). "*İngiliz hukukçu ve filozof Jeremy Bentham tarafından formüle edilen ve Avustralyalı filozof Peter Singer tarafından geliştirilen bu anlayışta duyarlılık,*

yani acı çekme kapasitesi, bir canlıya "eşit değerlendirilme hakkı" veren en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır" (Tekin, 2024: 63).

1973 yılında ilk defa çıkardığı *'Demokrasi ve İtaatsizlik'* kitabında insan merkezli dünya düzenini eleştirerek toplumun ahlak hakkındaki geleneksel fikirlerine meydan okuyan Peter Singer, 1975 yılında çıkardığı ikinci kitabı '*Hayvan Özgürleşmesi*'nde ise insanların her şeyin ölçüsü olmadığını, hayvanların da insanlar gibi bir takım menfaatleri olduğunu, endüstriyel hayvancılık sektöründe çiftlik hayvanlarının tutulduğu, yaşadığı ve neticede öldüğü korkunç koşullara dikkat çekerek onların da tıpkı insanlar gibi acı çekebilen varlıklar olduğunu ve bu nedenle sevilmeleri ya da sempati duyulmalarından bağımsız olarak onlara saygı duyulması gerektiğini savunmuştur. Hayvanlara etik muamelenin şart olduğunu vurgulayan bu eserin, kamuoyunun dikkatini çekerek modern hayvan hakları hareketinin başlamasını tetiklediği söylenebilir. Singer, 1979 yılında yayınladığı *'Pratik Etik'* adlı bir başka eserinde ise hayvanlar ile insanların hayatlarını kıyaslayarak hayvanlar üzerinde yapılan deneyleri eleştirmiştir (Kuralay & Gulkhan, 2023: 331-332).

Hayvan hakları konusunda diğer önemli düşünür Tom Regan faydacılık yaklaşımını eleştirmiş, fayda sağlamak uğruna masum bir canlının öldürülmesinin doğru olmadığını vurgulayarak faydacılığın yanlışlığı ve yetersizliği üzerinde durmuştur (Aşar, 2018: 245). Görüşünü Immanuel Kant'ın teorisine dayandıran Tom Regan, hayvanların bir yaşam öznesi olarak içsel bir değere sahip olduğunu ileri sürmüştür. Singer gibi hayvan refahı ya da tercih kavramlarını kullanmak yerine, kölelik karşıtı bir yaklaşımla hak terimini kullanarak hayvanların bir amaca ulaşma aracı olarak görülemeyeceğini, onların saygı hakları olduğunu savunmuştur (Paccagnella & Marchetto, 2019: 267-268). Regan, insanlar ve hayvanları doğuştan gelen haklara sahip bireyler olarak tanımlasa da bir cankurtaran botundaki insanları kurtarmak için zorunluluk

halinde insandan önce o bottaki köpeğin denize atılabileceği örneğini vererek insanları hayvanlarla eş tutmamıştır. Ancak hiçbir canlı bedeninin hiçbir şekilde ihlal edilemeyeceğini vurgulayarak hayvanlar üzerinde deney yapılamayacağını, çünkü hayvanların herhangi bir amaca ulaşma aracı olarak kullanılamayacağını belirtmiştir (Mukarjee, 1997: 87).

Modern hayvan hakları hareketinin öncülleri arasında olan düşünürler Peter Singer ve Tom Regan'ın fikirlerinin dünya çapındaki etkisi büyük olmuştur. Bazı ülkeler tüm toplumu etkileyen bu fikirlere uyum sağlamak için yasalarını değiştirmek durumunda kalmış, hayvanları daha iyi korumak için hukuk sistemlerine yenilikler getirmiştir. Değişiklikler arasında hayvan refahını destekleyen güçlü yasalarla birlikte, hayvan zulmünü önleyici ciddi yaptırımlar getiren caydırıcı cezalar yer almıştır. Güney Avustralya Parlamentosu, hayvan refahı suçlarına karşı azami cezaları artırmak amacıyla, 1985 tarihli Hayvan Refahı Yasası'nı 2008 yılında değiştirmiştir. Bu değişim, hayvanlara yönelik işlenen suçların para ve hapis cezalarını ikiye katlamıştır. Bazı ülkeler ise anayasalarını değiştirme kararı almıştır. Almanya 2002 yılında hayvanların diğer 'şeyler' ile aynı olmadığını vurgulayarak, devleti hayvanları korumakla yükümlü kılan yeni yasalar çıkarmış ve anayasasını değiştirmiştir. Ülkelerin değişim kararlarını uygulamaya koymalarında hayvan duyarlılığını yasal olarak tanımalarının büyük bir etkisi olmuştur. 1997 yılında ilk olarak Avrupa Birliği'nin Amsterdam Antlaşması'na getirdiği ek bir protokolle hayvanları duyarlı canlılar olarak tanımasından sonra; Tanzanya, Yeni Zelanda, Quebec, Oregon, Avustralya Başkent Bölgesi ve İspanya gibi pek çok yargı bölgeleri hayvan duyarlılığını kabul eden yeni düzenlemeler getirmiş, yasalar çıkarmıştır. Böyle bir değişim sürecinde, hayvanların sadece duyarlı canlılar olarak kabul edilmelerinin değil, bir içsel değere ve onura sahip olduklarının kabul edilmesinin de büyük bir etkisi olmuştur. Buradaki 'içsel değer', hayvanların insanlara faydalarından bağımsız

olarak kendileri için, var oldukları için değerli oldukları fikrini ima etmektedir (Kotzman, 2023: 403-407).

Tüm dünyada modern hayvan hakları hareketinin temeli Peter Singer'in 1975 yılında yazdığı '*Hayvan Özgürleşmesi*' kitabına dayansa da AB ülkelerinde hayvanların yaşam haklarına ilişkin koruyucu hareketler, ilk olarak İngiltere'de Hayvanları Koruma Birliği tarafından 1822 yılında başlatılmıştır. Daha sonra bu hareket diğer AB ülkelerine de sıçramıştır. Türkiye'de ise *AB* müktesebatına uyum sağlanması gereği karşısında, hayvan haklarının da gündeme geldiği söylenebilir (Fidan, 2021: 40). Bu bağlamda, 1999 yılında Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından imzalanmış, 2003 yılında ise onaylanarak 4934 sayılı Kanun ile yürürlüğe girmiştir. Sokak hayvanları da dahil olmak üzere evcil hayvanların korunmasında topluma ahlaki sorumluluk ve yükümlülükler getiren bu sözleşme, hayvan hakları konusunda Türkiye'de daha sonra daha geniş bir hukuki boyutun oluşturulmasının önünü açmıştır (Akbulut & Çobanoğlu, 2020: 30-31). Bu hukuki boyut, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu olarak belirtilebilir. Bugün Türkiye'de hayvan hakları, 2004 tarihli 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile birlikte, Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği çerçevesinde ele alınmaktadır. İlgili kanuna göre 2021 yılı öncesinde, hayvanlara yönelik yapılması yasaklanan eylemlerin suç olarak değil, bir kabahat olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak bu kanun, 2021 yılında üzerinde değişikliklere gidilerek yeniden düzenlenmiş ve hayvanlara karşı yapılacak şu eylemler suç olarak değerlendirilmiştir (Çankaya, Ekiz & Şahin, 2024: 847):

- *"Nesli yok olma tehlikesi altında olan bir hayvanın öldürülmesi bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasını; bir hayvan neslinin yok edilmesi beş yıldan on yıla kadar hapis cezasını gerektirmektedir.*

- *Hayvanlara cinsel saldırıda bulunan veya tecavüz eden kişi ise altı aydan üç yıla kadar hapis ve yüz günden az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılmaktadır.*
- *Bir ev hayvanına veya evcil hayvana işkence eden veya acımasız ve zalimce muamelede bulunan kişi altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile karşı karşıya kalmaktadır.*
- *Hayvanları dövüştüren kişinin alacağı ceza, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıdır.*
- *Kanunun 12. maddesi kapsamındaki hayvan kesimleri ile 13. maddenin birinci fıkrasında belirtilen hususlar dışında bir ev hayvanını veya evcil hayvanı kasten öldüren kişi altı aydan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır."*

Görüldüğü üzere kanunlarda yapılan yeni düzenlemelerle, hayvanlara yönelik olumsuz tutum ve davranışlar artık kabahat olmaktan öte bir suç olarak nitelendirilmiştir. Böyle bir gelişmenin Türkiye'nin uluslararası bağlamda itibarıyla da ilişkili olduğu unutulmamalıdır.

Tüm dünyada tanınan, uluslararası bir sivil toplum örgütü olan Hayvanları Koruma Derneği, ülkelerin hayvan hakları hususunda iç hukukunun gelişmesine katkılar sağlayacak önemli çalışmalar yürütmektedir. Hayvanları Koruma Derneği, daha güçlü yasaları teşvik ederek hayvanları daha iyi korumak amacıyla, 2020 yılında 50 ülkeyi hayvan refahı politikaları ve mevzuatlarına göre değerlendirerek sınıflandırmıştır. Ülkelerin en iyi kategori olan A harfinden, en kötü kategori olan G harfine kadar sıralandığı Hayvan Koruma Endeksi sonuçlarına göre, öncelikle çiftlik ve yük hayvanları olmak üzere eğlence amaçlı sirklerde, hayvanat bahçelerinde tutulan hayvanlar konusunda, Türkiye E kategorisinde yer almıştır. Hayvanları Koruma Derneği, canlı hayvan ticaretinde uzun mesafeli taşımacılıkta hayvanların daha uygun ve sağlıklı bir ortamda

taşınmasını, kesimden önce çiftlik hayvanlarının bilinçsiz ve duyarsızlaştırılarak daha uygun şartlarda kesilmesini, hayvanat bahçelerinin yasaklanmasını, sirk ve benzeri eğlence yerlerinde deniz memelilerinin esaret altında tutulmamasını, yük hayvanı olarak çalıştırılan tüm hayvanların refahına dikkat edilmesini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte, hayvanlara yönelik şiddeti önleyici yasalar konusunda Türkiye B kategorisinde yer almıştır. Bu kategoriye göre hayvan haklarıyla ilgili yasalardaki hükümler olumlu, hayvan haklarını koruyucu ve şiddeti önleyici olarak değerlendirilmiştir (API, 2020).

"Hakların konusu kişiler ve eşya olup, hakların sahibi ise gerçek ve tüzel kişilerdir" (Ceylan, 2017: 220). Ancak hayvanların bir eşya olarak değil, acıyı hissedebilen varlıklar olarak değerlendirilip, yaşam haklarının daha sıkı yasalar çerçevesinde korunması gerekmektedir. Türkiye'de 2020 yılı sonrası yapılan düzenlemelerle hayvan haklarıyla ilgili mevzuatın daha iyi bir duruma getirildiği söylenebilir. Hayvanlara yönelik şiddetin suç olarak ele alınması buna örnek olarak gösterilebilir. "*7332 sayılı "Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 14 Temmuz 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 7332 sayılı kanunla hayvanlara karşı işlenen suçlar kabahatler kanunu kapsamından çıkarılıp Türk Ceza Kanunu kapsamına alınmıştır"* (Özgirgin Vardar & Şen, 2024: 27). İşkence, öldürme, tecavüz, dayak gibi hayvanlara yönelik kötü muamelenin cezasının sadece cüzi miktarda idari para cezası ya da eziyet gören hayvana el konulması olmaması hayvan haklarıyla ilgili önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Sadece insanın hayvan üzerindeki mülkiyet haklarının korunmasının, hayvanlara yönelik şiddeti önleyici ya da bu şiddete karşı caydırıcı bir niteliğinin olduğu söylenemez. İnsanlar ve hayvanların, çevrenin bir parçası olarak aynı bütünlük içerisinde yaşam koşullarını sürdürdükleri unutulmamalıdır.

3. SOKAK HAYVANLARI KONUSUNDA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Sokak hayvanlarının korunması ve rehabilite edilmesinde, yasalar yerel yönetimlere ciddi görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Buna göre, bilinçsiz bir şekilde çoğalan ve toplum için tehlike potansiyeli haline gelebilen sokak hayvanlarının, aşılanması ya da kısırlaştırılması konusunda belediyelerin sorumluluklarını ciddiyetle yerine getirmeleri gerekmektedir. Nitekim 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun ilgili maddesine göre;

> *"Sahipsiz veya güçten düşmüş hayvanların en hızlı şekilde yerel yönetimlerce kurulan veya izin verilen hayvan bakımevlerine götürülmesi zorunludur. Bu hayvanların öncelikle söz konusu merkezlerde oluşturulacak müşahede yerlerinde tutulması sağlanır. Müşahede yerlerinde kısırlaştırılan, aşılanan ve rehabilite edilen hayvanların kaydedildikten sonra öncelikle alındıkları ortama bırakılmaları esastır"* (5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu/md. 6).

İlgili kanun, sokak hayvanlarının itlaf edilmelerini değil, yakala-kısırlaştır yöntemi çerçevesinde yerel yönetimlerce kurulan bakım evi ya da barınaklarda rehabilite edildikten sonra alındıkları ortama geri bırakılmalarını şart koşmaktadır. Kısırlaştırılmayan, aşılanmayan hayvanların doğal olarak çoğalarak sokaklarda sorun haline gelmeleri muhtemeldir. Hayvanların daha rahat ve güven içinde yaşamaları aslında insanlar için de büyük önem taşımaktadır. *"Kentlerde yaşayan başıboş hayvanlar çevre ve insan sağlığı yönünden tehlike oluşturmaktadır. Sokaklarda aşısız ve sağlıksız bir şekilde dolaşan hayvanlar insan ve diğer hayvanların sağlıklarını tehlikeye atacak şekilde bakteri, virüs ve parazit taşımaktadırlar"* (Akgül ve Yılmaz, 2022: 68). Sokak hayvanlarının daha özgür ve korkusuz bir şekilde hayvan barınaklarında rehabilite edilmeleri ve barınak koşullarının hijyenik ve sağlıklı olması, hem sokak hayvanları ve toplum arasındaki özellikle son dönemde artan gerginliğin azalmasını, hem de sokak

hayvanlarının daha iyi şartlar altında yaşamalarını sağlayacaktır. Bu konuda belediyeler, yasalar çerçevesinde üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları layıkıyla yerine getirmelidir. Aksi halde başıboş köpek saldırıları ve sokak hayvanlarının neden olduğu trafik kazalarıyla ilgili haber ve yayınlara her geçen gün bir yenisinin eklenmesi muhtemeldir. İçişleri Bakanlığı tarafından konuyla ilişkili olarak sunulan istatistiki veriler, köpek rehabilitasyonun toplum açısında ciddiyet ve önemini gözler önüne sermektedir (TRT Haber, 2024):

- *"2022 yılında 1644 köpek saldırısı yaşandı. 5 kişi hayatını kaybetti, 932 kişi yaralandı, 2 bin 660 kişi ise mağdur oldu.2023 yılında 1813 köpek saldırısı yaşandı. 4 kişi hayatını kaybetti, 990 kişi yaralandı, 2 bin 904 kişi ise mağdur oldu. 2024 yılının ilk 7 ayında 812 köpek saldırısı yaşandı. 1 kişi hayatını kaybetti, 467 kişi yaralandı, 966 kişi ise mağdur oldu."*
- *"2022 yılından itibaren hayvana çarpma sonucu 2 bin 666 trafik kazası kayıtlara geçti. 37 kişi ise bu kazalarda hayatını kaybetti. Kazaların 1078'i 2022 yılında, 1091'i 2023 yılında, 497'si ise 2024'ün ilk 7 ayında gerçekleşti. Yola çıkan hayvanların neden olduğu bu kazalarda, 2022 yılında 14 kişi hayatını kaybetti, 1579 kişi yaralandı. 2023 yılında 15 kişi hayatını kaybetti, 1598 kişi yaralandı. 2024 yılının ilk 7 ayında ise 8 kişi hayatını kaybetti, 726 kişi yaralandı."* (TRT Haber, 2024).

İçişleri Bakanlığı tarafından sağlanan veriler, konunun ciddiyeti açısından önem taşımaktadır. Başıboş dolaşan köpekler kısırlaştırılmadığı ve aşılanmadığı sürece, bu sorunun bir kartopu misali gibi giderek büyüyerek gelecekte önü alınamayan büyük bir sorun haline geleceği açıktır. Bu sorunlarla ilişkili olarak, sokaklarda başıboş dolaşan köpeklerin toplum açısından zararları Tablo 1'de görülmektedir (Gueseva, 2013: 9):

Tablo 1: Sokak Köpekleriyle İlişkili Sorunlar

Sorunlar	Örnekler
Bulaşıcı hastalıklar, ısırık vakaları	Köpekten insana geçebilen 100 zoonotik hastalık, ciddi yaralanmalara neden olabilecek köpek ısırıkları, kuduz vakaları.
Çevre kirliliği	İnsanların yaşam alanlarında dışkı miktarındaki artış.
Rahatsız edici faktörler	Gürültü (havlama, uluma, agresif davranışlar), koku/estetik sorunları (bölgesel sahiplenmede idrar ile işaretleme, dışkı).
Vahşi dürtüler	Daha küçük memelileri, diğer hayvanları avlama.
Maddi zarar ve diğer hayvanlara verilen zarar	Trafik kazalarına neden olma, diğer evcil hayvanlara agresif davranışlar sergileme.
Diğer hayvanların refah düzeyinin azalması	Sınırlı gıda kaynakları için rekabet esnasında agresif davranışlar sonucu yaralanma ve yetersiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar.

Kaynak: (Gueseva, 2013: 9)

Yukarıda açıklanan veriler ışığında, sokak köpeklerinin başıboş, sahipsiz ve aşısız, kısırlaştırılmadan sokaklarda dolaşmalarının toplum için tehlikeli sonuçlar doğurabileceği açıkça görülebilmektedir. İnsan hayatına gelebilecek tehlikeler söz konusu olduğunda, telafisi mümkün olmayan sonuçların ortaya çıkmaması için gerekli önlemlerin bir an önce alınmasına gayret gösterilmesi gerekmektedir. Güvenli Sokaklar Derneği'ni kurulması da böyle bir amaca hizmet etmektedir. 2022 yılında köpek saldırısı sonucu hayatını kaybeden küçük kız çocuğunun ailesinin kurmuş olduğu bu derneğin öncelikli hedefi, *"Başıboş sokak köpeklerinin toplanmasını sağlayarak ölümleri, yaralanmaları aslında tüm saldırıları önlemek"*tir (GÜSODER, 2022). Derneğin kuruluş amacına bakıldığında, sokak hayvanlarına ilişkin sorunların nereden kaynaklandığı daha iyi anlaşılmaktadır. Acılı bir ailenin evlatları uğruna yapmış olduğu bu girişim, aslında toplumda giderek artan sokak hayvanları tartışmalarının en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Toplum her ne kadar sokak hayvanlarını

itlafın karşısındakiler ve itlafı destekleyenler şeklinde ikiye ayrılmış olsa da, öncelikle köpek saldırılarına karşı toplumun güvenlik ve sağlığı ön planda tutulmalıdır. Bunun için köpeklerin rehabilitasyonu konusunda bir an önce ciddi adımların atılması gerekmektedir.

"*Belediyelerin sokak hayvanı popülasyonunu kontrol altına alabilmek için ilgili mevzuatı (kanun ve yönetmelikleri) sistemli ve doğru bir şekilde uygulaması*" toplum sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır (Akıllı, 2018: 118). "*7332 sayılı yasayla getirilen düzenlemeler sonucunda yerel yönetimlerin sorumluluk alanları genişletilmiş ve yerel yönetimlere zorunlu çalışmalar yükletilerek hayvan bakımevi kurma, hayvanların bakım ve tedavilerini sağlama konularında görevlendirme yapılmıştır"* (Akben, 2023: 1080). Bu bağlamda toplum açısından çeşitli riskler taşıyabilecekleri unutulmadan, köpeklerin kontrolsüz bir şekilde üremelerinin önüne geçilmesi, aşılanması ve sokaklar yerine hayvan barınaklarında güven içinde yaşamalarının sağlanması gerekmektedir. Belediye çalışanlarının sokak hayvanlarıyla ilgili olarak bilgili ve eğitimli olmaları daha etkin ve verimli sonuçlar alınmasına katkı sağlayabilecektir.

4. SOKAK HAYVANLARI KONUSUNDA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Sokak hayvanları ile ilgili ülkelerin nasıl bir yaklaşım sergilediklerinin, hayvan haklarına yönelik hassasiyetleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Hayvan hakları konusunda ise hukuki açıdan ülkelerin farklı yaklaşımlara sahip oldukları bilinmektedir.

> *"Hayvan hukukunun geliştiği ülkelerin niteliklerine baktığımız zaman ilk olumlu bağıntı ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile ilgilidir. Hayvan hukuku gelişmiş ülkelerde daha iyi bir noktada iken gelişmekte olan ülkelerde ya hiç yoktur ya da oldukça sınırlı bir*

> *kapsama sahiptir. Ülkeler genellikle diğer sosyoekonomik sorunlarını çözdükten sonra hayvan hukukuna dair düzenlemeler getiriyor gözükmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler için hayvan hukuku bir lüks olarak görülmektedir. Çin, Brezilya gibi ülkelerde hayvan hukukunun ekonomik gelişim ve diğer hukuk reformlarından önce veya onlarla eş zamanlı olarak gelişimi pek görülmemektedir. Rusya, İran, Pakistan, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri neredeyse hiçbir etkili hayvan hukuku düzenlemesi getirmemiştir"* (Arıkan, 2016: 215).

Bazı ülkelerin hayvan hakları konusunda iyi bir konumda oldukları söylenemese de, hayvan hakları uluslararası metinlerde uzun yıllar önce yerini almış, pek çok ülke mevzuatlarını bu doğrultuda etkilemiştir. *"Hayvan hakları konusunda uluslararası düzeydeki en önemli metin, Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. Beyanname 15 Ekim 1978 tarihinde Paris'teki Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Merkezi'nde törenle ilan edilmiştir"* (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Yayını, 2011). Bu beyanname, hayvanların acıyı hissettikleri ve duyarlı oldukları gerekçesiyle, hükümetleri mevzuatlarını hayvanları koruma yönünde geliştirmeye teşvik etmek amacıyla hazırlanmıştır (Walker, Díez-León & Mason, 2014: 80). Hukuki yönden bir bağlayıcılığı olmasa da Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin uyandırdığı etkiyle, pek çok ülkenin mevzuatını bu yönde geliştirmesine neden olduğu söylenebilir. Sokak hayvanları sorununun da hayvan hakları bağlamında ele alınması, çeşitli ülke uygulamalarına ilişkin örnekler çerçevesinde görülebilmektedir.

Almanya örneğinde, sokaklarda başıboş köpekler görülmemekte, köpekler ya sahiplenilmekte ya da barınaklara teslim edilmektedir. Dünyada 100 milyondan

fazla sahipsiz köpek olsa da, köpeklerin evin adeta bir bireyi olarak kabul edildiği Almanya'da, bu nedenle sahipsiz köpek bulunmamaktadır. Almanya'da, "Köpek Yetiştirme Yasası" adı verilen köpek yetiştiriciliğiyle ilgili özel bir yasa uyarınca, bir köpek sahiplenilmeden önce, sahibinin yetiştirme lisansı alması zorunlu tutulmaktadır. Bu yasa, büyük ve bazı köpek ırklarını yetiştirmeden önce köpek sahiplerinin testlere tabi tutulmalarını şart koşmakta ve köpeklerin ancak bir yetiştirme lisansı alındıktan sonra sahiplenilmesine olanak vermektedir. Köpek yetiştirme yeterliliği alındıktan sonra, sahibinin köpeği için vergi ödemesi, sigorta yaptırması ve kaybolma tehlikesine karşı mikroçip taktırması yine zorunlu tutulmaktadır. Ayrıca bir köpeği sahiplenmeden önce, köpeği sahiplenmek isteyen kişinin ekonomik durumu, medeni hali, köpek yetiştirme motivasyonu ve köpeğin barınma koşullarının hayvan koruma ajansı tarafından incelenmesi ve tüm bu koşulları destekleyen belgelerin köpek sahibi tarafından ibraz edilmesi gerekmektedir. Bu sıkı prosedürler neticesinde, geliri barınağa bırakılmak üzere 200 ya da 350 Euro kadar bağış alındıktan sonra, barınaktan köpek sahiplenilebilmektedir. Sahiplenilmeyen köpekler ise barınaklarda ömür boyu güven içinde yaşamını sürdürebilmektedir. Barınaklar dışında, köpeklerin resmi kanallar aracılığıyla yetiştirme çitliklerinden 2000 Euro gibi oldukça yüksek fiyatlarla satın alınabilmesi de mümkündür. Yüksek fiyatlar nedeniyle çoğu kişi barınaktan köpek sahiplenmeyi seçmektedir. Sıkı kuralların yer aldığı bu çiftliklerde köpeklerin yılda sadece bir kez, tüm ömürleri boyunca ise sadece üç kez doğum yapmasına müsaade edilmektedir. Sahiplenilen köpeklerin terk edilmesi ya da kötü muamele görmesi ise ciddi yaptırımları beraberinde getirmektedir. Mikroçip aracılığıyla ulaşılan terk edilen köpeğin sahibi tutuklanarak 25.000 Euroya kadar ağır para cezasına çarptırılmaktadır. Köpeğe karşı şiddet tespit edilirse, sahibine iki yıl hapis cezası verilmektedir. Caydırıcı cezalarla köpeklerin şiddet görmesi ya da terk edilmelerinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Köpeğinin sokaktaki dışkısını temizleme sorumluluğu köpek

sahiplerine getirilen diğer yükümlülükler arasında olup, köpeklerin günde üç kez bir saatten az olmamak üzere gezintiye çıkarılması zorunlu tutulmuştur. Gezintiye çıkarılmadığı tespit edilen köpekler için ilgili kurum tarafından her gezinti bedeli 10 Euro olmak üzere bir eleman görevlendirilmektedir (Lau, 2020). Fransa'da da Almanya'dakine benzer bir şekilde evcil hayvanların korunmasına yönelik ciddi yasal yaptırımlar uygulanmaktadır. Fransa'da 2022 yılında, evcil bir hayvanı terk ederek sokağa bırakmayı hayvanlara karşı şiddet olarak nitelendiren bir yasa çıkarılmış, bu işlemi yapanlara 45.000 Euro para cezası ve 3 yıl hapis cezası getirilmiştir (Dowling, 2023).

Köpeklerin kayıt altına alınması ve kimliklendirilmesi, hayvan barınaklarının durumu, evcil hayvan sahipliği ve eğitim programları konularında 31 ülkenin ulusal mevzuatı ve yaklaşımlarının incelenmesi sonucu elde edilen özetleyici bilgiler aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır (Gueseva, 2013: 18-19):

Tablo 2: Ülkeler ve Sokak Köpeklerine İlişkin Yaklaşımları

Yaklaşımlar	Ülkeler
Sokak köpeği yok. Sokak köpekleriyle ilgili kapsamlı mevzuat (kanunlar ve yönetmelikler) ve ciddi kontrol mekanizmaları var.	Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre
Düşük sayıda sokak köpeği var. Sokak köpekleriyle ilgili ilerici mevzuat (kanunlar ve yönetmelikler) ve ciddi kontrol mekanizmaları var.	Slovenya
Yüksek sayıda sokak köpeği var ancak mevcut sayı azalma eğiliminde. Sokak köpekleriyle ilgili yeterli mevzuat (kanunlar ve yönetmelikler) var. Sokak köpeklerine yönelik kontrol mekanizmaları yeterince iyi değil.	İngiltere, İrlanda
Yüksek sayıda sokak köpeği var ve mevcut sayı yükselme eğiliminde. Sokak köpekleriyle ilgili genel mevzuat (kanunlar ve yönetmelikler) var.	Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Malta, Polonya, Portekiz, Sırbistan, İspanya

Sokak köpeklerine yönelik kontrol mekanizmaları yetersiz.	
Oldukça yüksek sayıda sokak köpeği var ve mevcut sayı kontrolsüz bir şekilde artmaktadır. Sokak köpekleriyle ilgili mevzuat (kanunlar ve yönetmelikler) yok ya da oldukça sınırlı. Sokak köpeklerine yönelik kontrol mekanizmaları zayıf ya da yok.	Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Moldova, Ukrayna

Kaynak: Gueseva, 2013: 18-19

Yukarıda yer alan tabloda genel olarak farklı ülkelerdeki sokak köpeklerinin durumu yer almaktadır. Buna göre; Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre gibi ülkelerde sokaklarda başıboş köpeklere rastlanmazken, bu ülkelerin köpeklerle ilgili kapsamlı bir mevzuata ve sıkı kontrol mekanizmasına sahip oldukları görülmektedir. Bu ülkeler içinde İsviçre'nin *"hayvan hukuku konusunda Avrupa Birliği'nin kendi reformlarını gerçekleştirirken model aldığı bir ülke*" (Arıkan, 2016: 166) konumunda olduğu unutulmamalıdır. Köpeklerin kısırlaştırılası, sahiplendirilmesi ve rehabilitasyonu gibi köpek nüfusunun kontrol altında tutulduğu ve bu konuda başarıyı yakalamış ülkelerin tersine; Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Moldova, Ukrayna gibi ülkelerde herhangi bir sıkı kontrol mekanizması olmadığı için sokak köpeklerinin sayısının giderek arttığı görülmektedir. Benzer bir durum Türkiye'nin en büyük şehri İstanbul için de geçerli olmaktadır. 2023 itibari ile Türkiye'de toplam sayıları 2,8 milyon olan sokak köpeğinin 500 bini İstanbul'da yaşamaktadır (HAYTAP, 2024a). Kısırlaştırma yapılmadığı takdirde İstanbul genelinde sokak köpeği sayısının yıl bazında tahmini artışına ilişkin bilgiler ise Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Kısırlaştırma Olmadan İstanbul'da Yıllara Göre Sokak Köpeği Sayısında Tahmini Artış Miktarı

Yıllar	Sokak Köpeği Sayısı
2023	500.000

2024	655.600
2025	859.623
2026	1.000.000

Kaynak: HAYTAP, 2024a

Tablo 3'te *"ülke gündemini meşgul eden ve sokak köpeklerinin kontrolsüz çoğalması ile, insan habitatında sayıları artan köpek nüfusunun tahminlenmesi ve kontrol altına alınması"* (HAYTAP, 2024a) kapsamında HAYTAP-Hayvan Hakları Federasyonu tarafından yapılan araştırma bulguları görülmektedir. Bu araştırmaya göre kısırlaştırma olmadığı takdirde İstanbul'da köpek sayısının 2026 yılında bir milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu rakamın toplum yaşamı için gelecekte oldukça ciddi sorunlara neden olacağı açıktır. Kısırlaştırma olduğu takdirde İstanbul'da yıllara bağlı olarak köpek nüfusunun kademeli azalışına ilişkin bilgiler ise Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Kısırlaştırma ile İstanbul'da Yıllara Göre Sokak Köpeği Sayısında Tahmini Azalma Miktarı

Yıllar	Sokak Köpeği Sayısı
2023	500.000
2024	431.180
2025	371.832
2026	320.653

Kaynak: HAYTAP, 2024a

Tablo 4'ten görüldüğü üzere kısırlaştırma yöntemi ile sokak köpeklerinin sayısında ciddi oranda azalma olacağı öngörülmektedir. Kısırlaştırma yöntemi kontrollü ve kararlı bir şekilde uygulandığında on yıllık bir süreç içinde kent merkezlerindeki köpek sayısının sıfıra yaklaşacağı tahmin edilmektedir (HAYTAP, 2024a). Bu

konuda kısırlaştırma yönteminin yıllara göre ne kadar yapıldığını gösteren Tablo 5 ise yerel yönetimlerce ülke genelinde verimli ve istikrarlı bir kısırlaştırma çalışmasının yapılmadığını açıkça göstermektedir.

Tablo 5: Yıllara Göre Yerel Yönetimler Tarafından Yapılan Kısırlaştırma Sayısı

Yıllar	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Kısırlaştırma	4.682	12.204	21.363	39.071	42.560	29.641	55.624	24.000
Yıllar	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Kısırlaştırma	85.408	129.708	132.433	102.744	149.720	203.905	162.612	89.872

Kaynak: TBMM, 2019: 77

Bu veriler ışığında *"yıllardır aktif bir kısırlaştırma çalışması yapılmadığı, popülasyon artışını önlemeye yönelik en akılcı ve insani yöntemin uygulanmadığı açıkça gözler önüne serilmektedir"* (HAYTAP, 2024b). Bugün ülke genelinde 3 milyona yakın sokak köpeğinin var olması, geçmişten gelen yetersiz önlemlerin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. *"Türkiye'deki 1.393 belediyenin yalnızca 237'sinde sokak hayvanlarına yönelik hayvan bakımevi"* (HAYTAP, 2024b) olması da yerel yönetimlerin bu konuda olan donanımsızlığını vurgulayan bir başka önemli husus olarak belirtilebilir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

İnsani bir duygu olan merhametin diğer canlılara da gösterilmesi bir erdemdir. Sokak hayvanlarının birer canlı olduğu unutulmadan, onlara da merhamet gösterilmelidir. Çocuklar eğlensin diye alınıp daha sonra acımasızca sokağa bırakılan canlıların da duygularının olduğu göz ardı edilmemelidir. Ancak sokak hayvanlarının insanlarla ortak yaşam alanlarında güven içinde hayatlarını sürdürmeleri, başıboş bir şekilde kontrolden uzak ve kısırlaştırılmadan, aşısız dolaşmalarını gerektirmemektedir. Yerel yönetimler üzerine düşen görevleri

aksatmadan yerine getirerek, sokak köpekleri ve insanlar arasında yaşanabilecek olası tehlikeli ve olumsuz durumlara karşı, kanunların kendisine vermiş olduğu yetki ve görevler çerçevesinde gerekli tedbirleri almalıdır. Sokak köpekleri aşılanıp kısırlaştıklarından sonra yeniden alındıkları ortama bırakmak yerine sahiplendirilse hem kontrolsüz üreyip çoğalmaları, hem de sağlık açısından tehlike unsuru olmaları önlenebilecektir. Sahiplendirilemeyenler ise devlet destekli modern barınaklarda yaşamlarını sürdürebilirler. Bu nedenle 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun özel bir düzenlemeyle yeniden gözden geçirilip güncellenerek daha kapsamlı bir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu düzenlemeyle beraber öncelikle internet ya da kataloglar vasıtasıyla her türlü evcil hayvan satışının bir an önce durdurularak yasaklanması ve daha sonra hayvan sahibi olmak isteyenler için sahiplenecekleri hayvanı kimliklendirme zorunluluğu getirilerek bu hayvanların acımasızca sokağa bırakılmalarının önlenmesi gerekmektedir. Kimliklendirme ile sokağa atılacak evcil hayvanların kime ait olduğu rahatlıkla tespit edilebileceği için sahiplerine ağır yaptırımlar getirilebilecektir. Yeni bir yasa çerçevesinde hayvan barınaklarının durumu da ele alınarak uygar ülkelerin standartları ile aynı, hayvanların yaşamlarını güven içinde sürdürebilecekleri, sahiplendirilebilecekleri modern barınaklar yapılandırılması da sorunların çözümünde büyük önem taşımaktadır. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının, gönüllü vatandaşların da desteği alınarak barınaklar standartlara uygun bir hale getirilebilir. Yapılacak bu uygulamalarla hayvan kaynaklı salgınların ve artan sokak köpeği saldırılarının önüne geçilebilecektir. Özellikle son yıllarda Türkiye'de siyasi arenada da tartışmalara neden olan köpek saldırıları, toplumda huzursuzluğa neden olmakta, bu konuda yapılan haberler gündemde tutulmaktadır. Köpek saldırıları ile hayatını kaybeden, yaralanan vatandaşların yakınları haklı olarak acil önlemler alınmasını talep etmektedir. Kanunda yapılacak yeni düzenlemelerle, sokak köpeklerinin sokaklarda başıboş dolaşmaları yerine, modern barınaklarda refah içinde yaşamlarını sürdürmelerinin yol ve yöntemi

yasal zemine acilen oturtulmalıdır. Ayrıca sadece sokak köpeklerine ya da diğer evcil hayvanlara değil, her türlü hayvana karşı şiddet, daha caydırıcı yaptırımlar ile önlenmelidir. Sıkı yasalar ve caydırıcı cezalar elbette bir yere kadar etkili olsalar da toplumun eğitilmesinin daha etkili sonuçlar doğuracağı açıktır. Bu bağlamda öncelikle üniversitelerin ve diğer eğitim kurumlarının da desteği ile uzmanlar eşliğinde hayvan davranışları, hayvan hukuku, evcil hayvanlar ve sahiplenme, barınaklar, hayvan sağlığı ve ilgili diğer konularda bilgilendirme yapılması toplumsal bilincin artmasına katkı sağlayabilecektir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Adhikari, S. (2023). Concept of rights and duties. https://www.researchgate.net/publication/375329993_Concept_of_Rights_and_Duties

Akben, D. (2023). Alman hukukunda ve Türk hukukunda hayvanların korunmasının karşılaştırılması. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25 (2): 1047-1102.

Akbulut, O. & Çobanoğlu, N. (2020). Türk hukukunda hayvanların korunmasına ilişkin yasal mevzuat ve bu mevzuata göre hayvanların hukuki

durumları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36), 1-37.

Akgül, Y. & Yılmaz, N. (2022). Doğanın insan-hayvan ilişkisi bakımından kentleşme olgusu özelinde incelenmesi. Journal of Environmental and Natural Studies, 4 (1): 65-72.

Akıllı, H. (2018). Belediyelerin sokak hayvanlarına yönelik görev ve sorumluluklarının değerlendirilmesi. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 27 (3): 95-118.

API-Animal Protection Index (2020). Turkey. https://api.worldanimalprotection.org/country/turkey

Arıkan, E. (2016). Hayvan Hakları İnsan Hukuku. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Arluke, A. & Madfis, E. (2014). Animal abuse as a warning sign of school massacres: A critique and refinement. Homicide Studies, 18 (1): 7-22.

Aşar, H. (2018). Hayvan haklarına yönelik temel görüşler ve yanılgıları. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı: 30, ss. 239-251.

Baki Usta, B. & Boyacıoğlu Öğün, A. (2023). Yeni medyada suç haberleri ve gündelik hayatta dolaylı mağduriyet. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, Sayı: 42, ss. 63-83.

Ceylan, N. A. (2017). Kamu hukuku (genel kamu hukuku) sosyal ve ekonomik haklar ve hakların bütünlüğü ilkesi. Anasay 3 Aylık Ulusal Hakemli-Süreli Dergi, 1(2): 217-226.

Çankaya, H., Ekiz, C. & Şahin, N. (2024). Türkiye'de hayvanların korunması politikası. Fiscaoeconomia, 8(2), 825-861.

Dadds, M. R., Turner, C. M., & McAloon, J. (2002). Developmental links between cruelty to animals and human violence. Australian & New Zealand Journal of Criminology, 35(3), 363-382.

Dowling, T. (2023). France's animal shelters reach capacity as holidaymakers dump pets at roadside. https://www.theguardian.com/world/2023/aug/15/frances-animal-shelters-reach-capacity-as-holidaymakers-dump-pets-at-roadside

Ersöz, R. (2016). Kur'ân'a göre "hakk" ve "adalet" kavramları bağlamında İslâm toplumunun ictimâî değerleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (2): 1-27.

Fidan, E. D. (2012). Türkiye'de çiftlik hayvanları ile ilgili refah uygulamaları. Animal Health, Production and Hygiene, Sayı:1, ss: 39-46.

Gueseva, V. (2013). Dog Ownership Through The Eyes Of A Stray Dog: Property Rights And The Stray Dog Population. Undergraduate Honors Theses. Paper 370. University of Colorado, Boulder, USA.

GÜSODER-Güvenli Sokaklar Derneği (2022). Vizyonumuz. https://www.guvenlisokaklar.org/dernegimiz/ vizyonumuz

HAYTAP-Hayvan Hakları Federasyonu. (2024)a. Sokak köpekleri popülasyonunun tahminlenmesi ve kontrol altına alınmasına ilişkin yöntemlerin bilimsel analizi. https://online.fliphtml5.com/rbvtt/wdhn/#p=1

HAYTAP-Hayvan Hakları Federasyonu. (2024)b. HAYTAP Hayvan Hakları Federasyonu Rapor ve Çözüm Önerileri. https://www.haytap.org/tr/haytap-hayvan-haklari-federasyonu-rapor-ve-cozum-onerileri-31-05-2024#galeri-1

Kavak Ekmekçi, D. (2022). Petshoplarda evcil hayvan satışı durdu. https://www.24saatgazetesi.com/petshoplarda-evcil-hayvan-satisi-durdu

Kılıç, S. (2015). Modern toplumda hayvan hakları üzerine felsefi bir yaklaşım. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 6 (22): 91-121.

Kotzman, (2023). Sentience and intrinsic worth as a pluralist foundation for fundamental animal rights. Oxford Journal of Legal Studies, 43 (2): 405-428.

Kuralay, Y. & Gulkhan, N. (2023). Peter Singer's new ethics. Actual problems of world philosophy-Proceeding of the IV International Scientific-theoretical Conference, February 16-17, pp.330-335, Astana. https://dspace.enu.kz/bitstream/handle/enu/10354/Merged20231027170347.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lau, A. (2020). A country without stray dogs. https://www.linkedin.com/pulse/country-without-stray-dogs-andy-lau

Merkit, N. (2022). Modern batı felsefesinde hayvanın ahlaki ve hukuki statüsü: Descartes versus Bentham. Temaşa Felsefe Dergisi, Sayı: 18, ss. 186-203.

Mukarjee, M. (1997). Increased concern for animals, among scientists as well as the public, is changing the ways in which animals are used for research and safety testing. Scientific American, 276 (2): 86-93.

Özcan, S. (2023). Felsefi temelleri bakımından iki farklı hak anlayışı: Mill ve Kuçuradi'nin düşüncesinde hak kavramı. Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 16 (2):1-34.

Özgirgin Vardar, S. & Şen, M. S. (2024). Çevre hakkının insan hakları kapsamında değerlendirilmesi ve Türkiye'de çevre hakkına dair deneyimin incelenmesi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 11 (3): 1-33.

Paccagnella, A. F. & Marchetto, P. B. (2019). Animal welfare versus animal abolitionism: a comparison of the theories by Peter Singer and Tom Regan and their influence on the Brazilian Federal Constitution. Revista de Direitos e Garantias Fundamentais, 20 (2): 251-270.

PETA-People For The Ethical Treatment of Animals (2024). What do you mean by "animal rights"? https://www.peta.org/about-peta/faq/what-do-you-mean-by-animal-rights/

Rollin, B.E. (1983). The Legal and Moral Bases of Animal Rights. In: Miller, H.B., Williams, W.H. (eds) Ethics and Animals. Contemporary Issues in Biomedicine, Ethics, and Society. Humana Press, Cliffton, New Jersey, USA, pp. 103-118.

Scarre, G. (1996). *Utilitarianism*. London and New York: Routledge.

Schumann, M. (2021). For the sake of morality and civilization: The buddhist animal protection movement in republican China. Twentieth-Century China, 46(1), 22-40.

Sunstein, C. R. (2003). The Rights of Animals. The University of Chicago Law Review, 70 (1): 387-401.

TBMM (2019). Hayvanların Haklarının Korunması ile Hayvanlara Eziyet ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/bf3952a4-6443-4543-9a8d-535031122eb5

Tekin, D. (2024). Faydacılık (utilitarianism) anlayışı temelinde hayvanların ceza hukuku yoluyla korunması: 7332 Sayılı Kanun'un getirdikleri. N. Z. Kaman ve D. Tekin (Ed.), *T.C. Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Sempozyumu 26-28 Nisan: Suç Genel Teorisi ve Ceza Adaleti Bağlamında Güncel Mevzuat Değişikliklerine İlişkin Değerlendirmeler Tam Metin Bildiri Kitabı*, İstanbul.

TRT Haber (2024). 2022'den bu yana 4 bin 269 köpek saldırısı kayıtlara geçti. https://www.trthaber.com/haber/gundem/2022den-bu-yana-4-bin-269-kopek-saldirisi-kayitlara-gecti-869658.html

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı/Tarım ve Balıkçılık Başkanlığı Yayını (2011). Hayvan hakları, hayvanların korunması ve refahı. Ankara.

Walker, M., Díez-León, M. & Mason, G. (2014). Animal welfare science: Recent publication trends and future research priorities. International Journal of Comparative Psychology, 27 (1): 80-100.

Dünya Hayvanları Koruma Resmi Websitesi. What is the difference between animal rights and animal welfare? https://www.worldanimalprotection.ca/blogs/what-is-the-difference-between-animal-rights-and-animal-welfare/

5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5nkara.

EXTENDED ABSTRACT

Humans are equipped with certain abilities that make them different from other living beings. Although the ability to reason and think makes humans different from other living beings, they do not require them to behave in a utilitarian manner towards other living beings. Unfortunately, humans do not describe living beings other than themselves as sentient beings that feel pain, but merely as objects that can be bought and sold and that must be owned. For this reason, animals are not valued because they are alive, but only to the extent that they are useful to humans.

Pets bought as gifts with great dreams can easily be left on the streets when this enthusiasm is over. The increasing number of stray animals is later seen as a threat to society. Instead of finding a solution to the problem that humans have actually caused, they put the blame on innocent street animals that have no language and cannot defend themselves. Without forgetting that stray animals are living beings, they should also be shown mercy. It should not be ignored that living beings that are taken for children's entertainment and then cruelly left on the streets also have feelings. However, the fact that stray animals continue their lives safely in common living spaces with people does not require them to roam uncontrolled, unsterilized and unvaccinated. Local governments should fulfill their duties without fail and take the necessary precautions against possible negative situations that may occur between stray animals and people. If stray animals are adopted instead of being released back into the environment they were taken in after being vaccinated and neutered, it will be possible to prevent both their uncontrolled reproduction and their becoming a health hazard. Those who cannot be adopted can continue their lives in state-supported modern shelters. For this reason, the Animal Protection Law No. 5199 should be reviewed and updated with a special regulation and made more comprehensive. With this regulation, first of all, it can be implemented as a first step to stop and ban the sale of all kinds of animals in pet shops and only allow the trade of food and other items necessary for pets in these shops. Pets that will be thrown out on the streets may face serious sanctions against their owners. For this reason, it should be mandatory to have an identification card for every adopted animal. Because this way, it will be easy to determine who owns a pet that is cruelly left on the streets. The situation of animal shelters should also be addressed within the framework of a new law, and modern shelters that are at the same standards as civilized countries,

where animals can live their lives safely and be adopted, are of great importance in solving the problems. At this point, shelters can be brought into compliance with the standards by receiving the support of civil society organizations and volunteer citizens. With these practices, animal-related epidemics and increasing stray dog attacks can be prevented. Dog attacks, which have been a topic of discussion in the political arena in Turkey in recent years, are causing unrest in society, and news about this issue is kept on the agenda. The relatives of citizens who lost their lives or were injured in dog attacks rightfully demand that urgent measures be taken. With the new regulations to be made in the law, the way and method for stray animals to live their lives in prosperity in modern shelters instead of roaming the streets should be urgently established on a legal basis.

Violence against all kinds of animals, not just domestic ones, should be prevented with more deterrent sanctions. Although strict laws and deterrent punishments are of course effective to a certain extent, it is clear that educating the society will produce more effective results. In this context, first of all, informing about animal behavior, animal law, pets and adoption, shelters, animal health and other related issues with the support of universities and other educational institutions and with the help of experts can contribute to increasing social awareness. Animals that are not neutered or vaccinated are likely to reproduce naturally and become a problem on the streets. It is necessary to prevent dogs from breeding uncontrollably, without forgetting that they may pose various risks to society. Public administrators and members of society being informed and educated about stray animals will contribute to more effective and efficient results. In this study, the situation of stray animals in the context of animal rights will be discussed within the framework of different countries' approaches to this issue.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 07.01.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1415859
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Aslan, C. (2025). Nâsırüddin Şah'ın İngilizlere Tanıdığı Tütün İmtiyazına Gösterilen Tepkinin Toplumsal Hayata Yansımaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 355-381.

NÂSIRÜDDİN ŞAH'IN İNGİLİZLERE TANIDIĞI TÜTÜN İMTİYAZINA GÖSTERİLEN TEPKİNİN TOPLUMSAL HAYATA YANSIMALARI

Celal ASLAN*

Öz

Kaçarlar 1795-1925 tarihleri arasında İran coğrafyasında hüküm sürmüş Türk asıllı hanedanlıktır. Kaçar Hanedanlığı'nın dördüncü hükümdarı olan Nâsırüddin Şah, hanedan mensupları içerisinde Avrupa'ya seyahatler düzenleyen ilk hükümdardır. Şah, İngiltere seyahati sırasında İngilizlere 50 yıllığına İran'da üretilen tüm tütünlerin üretim ve işletme hakkını vermiştir. Tütün imtiyazı sonucunda halkın geçim kaynağı olan tütünün ellerinden alınması ve İngiliz şirketin halka zulmedici davranması gibi nedenler isyan hareketine dönüşmüştür. Yapılan çalışmada tütün imtiyazı ve ona karşı gösterilen kitlesel tepkiler sonucu meydana gelen sosyal hayattaki değişimler ele alınmıştır. Makalede çalışmanın asıl konusunu oluşturan tütün imtiyazının sosyal hayatta meydana getirdiği değişimlere yer verilmiştir. Ayrıca Kaçar Hanedanlığı'nın kısa tarihçesine ve tütün imtiyazına da değinilmiştir. Çalışma için öncelikle literatür taraması yapılmış ve Farsça kaynaklardan istifade edilmiştir. Ülkemizde, bahsedilen konu hakkında yeterli çalışmanın bulunmaması bu makaleyi hazırlamamın temel amacı olmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, celalaslan46@gmail.com, Gaziantep/Türkiye

Anahtar Kelimeler: *Kaçar Hanedanlığı, Nâsırüddin Şah, Tütün İmtiyazı, Sosyal Hayat.*

REFLECTIONS OF THE REACTION TO THE TOBACCO CONCESSION GRANTED TO THE BRITISH BY NÂSIRÜDDİN SHAH ON SOCIAL LIFE

Abstract

Qajars were a dynasty of Turkish origin that ruled in İran between 1795-1925. Nâsırüddin Shah, the fourth ruler of the Qajar dynasty, was the first ruler among the members of the dynasty to organize trips to Europe. During his trip to England, he granted the British the right to produce and operate all tobacco produced in İran for 50 years. As a result of the tobacco concession, the tobacco, which was the source of livelihood of the people, was taken away from them and the British company's oppressive behavior turned into a rebellion movement. This study focuses on the changes in social life that occurred as a result of the tobacco concession and the mass reactions against it. In the article, the changes in social life brought about by the tobacco concession, which constitutes the main subject of the study, are included. In addition, the brief history of the Qajar dynasty and the tobacco concession are also mentioned. For the study, a literature review was conducted and Persian sources were utilized. The lack of sufficient studies on the subject in our country has been the main purpose of preparing this article.

Keywords: *Qajar Dynasty, Nâsırüddin Shah, Tobacco Concession, Social Life.*

1. GİRİŞ

İran coğrafyası tarihi süreçlerde önemli politik çalkantıların merkezinde yer almıştır. İran'ın bu çalkantıların merkezinde bulunmasının nedeni özel konumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü İran, Asya ile Ortadoğu arasında ticaret ve göç güzergâhının kavşak noktasında bulunmaktadır. Bu yol güzergâhında yer alması İran'da çeşitli devletlerin ya da hanedanlıkların kurulmasına da yol açmıştır. Türkler; İran coğrafyasında Selçuklular, Safeviler, Afşarlar, Kaçarlar gibi devletler ve hanedanlıklar meydana getirmişler ve bu sayede yaklaşık dokuz asır

İran'ın yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. İktidar kavgası devletlerin ve hanedanlıkların tarihinde önemli dönüm noktalarını oluşturur. Safevi Hanedanlığı'nın zayıflaması ile kendisini ispatlayan Afşar boyuna mensup Nâdir Kuli Mirza da benzer bir iktidar kavgasından yararlanmış ve Afşar Hanedanlığının yönetimini devralarak İran coğrafyasında siyasi egemen güç hâline getirmiştir.

Afşar Hanedanı'nın ilk hükümdarı olan Nâdir Şah, Oğuzların Afşar boyundan olduğu için hanedanlığa İran kaynaklarında Afşarlılar denilmiştir (Sümer, 1991: 164). 1736 yılında hanedanlığı kuran Afşarlar, İran'da Oğuz boyları içerisinde öz benliklerini korumuşlardır. Bu boyun mensupları genellikle Şii mezhebini benimsemişlerdir (Tekcan, 2015: 48). Nâdir Şah Dönemi'nde sınırlarını genişleten Afşarlar, başkenti İsfahan'dan Meşhed'e taşımışlardır. Nâdir Şahın ölümü ile genel bir karışıklığa sürüklenen Afşarlar, İranî kavim olan Lur* soyundan gelen Kerim Han tarafından yıkılmış ve Zend Hanedanlığı dönemi başlamıştır (Karacan, 2013: 14).

Afşar Hanedanlığı'nın son bulması ile çağdaşı Zendler, İran siyasetinde yer almıştır. Türk asıllı devletlerden ve hanedanlıklardan sonra İran siyasetinde yer alan Zendler, Fars kökenli ilk hanedandır. (Kurtuluş, 2013: 256) Zend hükümdarı Kerim Han'ın tahta oturduğu tarih net olmamakla birlikte 1750 veya 1751'de olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Kerim Han ortalama yirmi dokuz yıl tahtta kalmıştır. Şah ünvanını kullanmayan Kerim Zend Han, "vekil" ya da "naibüs saltana" ünvanlarını kullanmıştır (Karadeniz, 2012: 195). Bu yönetim 1794 yılında Kaçar Hanedanlığı'nın kurucusu olan Ağa Muhammed Han tarafından ortadan

* Lur: İranî kavimlerin gelişinden önce bölgede yaşayan mahallî toplulukların Persler devrinden itibaren yavaş yavaş İranîleşmesi ve zamanla bölgeye göç eden Kürt, Türk, Arap asıllı topluluklarla karışması neticesinde ortaya çıkmıştır. (Detaylı bilgi için bakınız: Osman Gazi Özgüdenli,"Lurlar",TDV İslam Ansiklopedisi, 2019 Ankara, 3. Bsm. Ek-2 cildi,s.161-162).

kaldırılmıştır (Kurtuluş, 2013: 258). Zend Hanedanlığı'nın ortadan kaldırılması ile İran'da Türk kökenli Kaçar Hanedanlığı yönetimde söz sahibi olmuştur.

2. KAÇAR HANEDANLIĞININ KISA TARİHÇESİ

Moğolların VIII. asırda Rusya'yı terk etmesi ile Slavların bu toprakların kuzey bölgesinden güney bölgesine inerek Kaçarların bağlı olduğu Batı Hanlığı'nın üst kısımlarını daraltması üzerine Kaçar hanedanları topraklarını bırakmışlar ve Kafkasya, Azerbaycan, Kırım ve Türkiye'ye irtica etmişlerdir (Nefisi, 1335: 16-17). Kaçar soyu aslen Anadolu'da Yozgat-Bozok yöresine bağlı bir aşirete mensup olup bu boyun 1492'de Gilan'a geldiği bilinmektedir (Sümer, 2001: 51). Kaçarlar, İran'da Safevi sonrası oluşan siyasi boşluklardan faydalanmış ve 1795 yılında Kaçar Hanedanlığı'nı kurmuşlardır (Nasır ve Deniz, 2010: 4).

Muhammed Han'ın 1797 yılında suikaste uğramasından sonra tahta Feth Ali Şah geçmiştir (Sümer, 2001: 52). 1834 yılına kadar tahtta kalan Feth Ali Şah Dönemi'nde, Asya'yı sömürgeleştirme politikası izleyen Fransa, İngiltere ve Rusya arasındaki çekişmede Rusya karşıtı tutum sergilenmiştir (Ghanbarlou, 2023: 74). Daha sonra Kaçarlar, izledikleri yanlış politikalar sonucunda Ruslarla mücadeleye girişmişler ve Gürcistan başta olmak üzere Azerbaycan'ın bir kısmını 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Ruslara bırakmak zorunda kalmışlardır (Sümer, 2001: 52). Feth Ali Şah Dönemi, İran'ın iç siyasetinin büyük ölçüde dış güçlerin etkisi altında şekillendiği bir dönem olmuştur. Kardeşler arasında yaşanan taht mücadeleleri, ülkenin zayıflamasına neden olarak İngiltere, Rusya ve Fransa gibi büyük devletlerin bölgedeki çıkarlarını koruma ve genişletme çabalarının odağı haline gelmiştir Özellikle Feth Ali Şah'ın sağlam bir merkezi otorite kuramaması, belirtilen Avrupalı devletlerin İran'ın iç ve dış politikasına müdahale etmelerini kolaylaştırmıştır (Aydoğmuşoğlu, 2011: 128).

Feth Ali Şah Dönemi, Kaçar Hanedanlığı'nın 19. yüzyılda iç ve dış politikada yaşadığı gerilemenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu dönemde yaşanan olumsuz gelişmeler, hanedanlığın bağımsızlığını tehlikeye atan süreçlerin ilk sinyalleri olmuştur. Batılı devletler, Endüstri Devrimi için gerekli olan hammaddeyi İran'dan karşılamak üzere mücadeleye girişmişlerdir. Bu dönem İran'da ekonomik krizlerin yaşandığı, ordunun yetersiz ve başarısız olduğu, diplomaside kolonileştiği ve yönetimin keyfi hareketlerde bulunduğu, yolsuzluk ve adaletsizliğin yaşandığı yıllardır. Yönetim mevcut sorunları çözmek adına siyasi, askerî, ekonomik, sağlık ve eğitim gibi alanlarda reformlar düzenlemek zorunda kalmış ve bu reformlar sayesinde olumsuz havayı dağıtmak istemiştir. İran uyguladığı reformlarda Hindistan'dan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Batılı devletlerden faydalanmıştır. Bu reform hareketlerine 8 Mart 1890 tarihinde İngilizlere tanınan Tütün İmtiyazının neticesinde halkın tepkisini azaltmak adına da devam edilmiştir (Karacan, 2013: 16-18).

3. NÂSIRÜDDİN ŞAH VE TÜTÜN İMTİYAZI

Nâsırüddin Şah, Kuhnemir'de 1831 tarihinde doğmuştur. Babası Muhammed Şah, annesi Kaçar Hanedanından Mehd-i Ulya hatundur (Çolakoğlu, 2019: 8). 1847 yılında Nâsırüddin Şah henüz beş yaşında iken, vali olan amcasının ölümü üzerine onun yerine Azerbaycan valisi olarak atanmıştır (Pira ve Özgüdenli, 2006: 405). Nâsırüddin Şah'ın Azerbaycan'da vali olarak bulunduğu esnada ve daha 16 yaşında iken 1848 yılında babası Muhammed Şah vefat etmiştir. Muhammed Şah'ın vefat haberinin ardından Tahran'da karışıklık meydana gelmiştir (Pira ve Özgüdenli, 2006: 405). Bu karışıklık ortamına rağmen Nâsırüddin Şah yönetimi ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak babasından devraldığı Kaçar Hanlığında karışıklık yaşanmaktaydı. Horasan dâhil olmak üzere İran'ın Güney ve Batı kesimlerinde ayaklanmalar meydana gelmişti (İşimtekin, 2010: 174). Nâsırüddin Şah tahta çıktığında Kaçar Hanedanlığını etkileyen iki önemli sorunla yüz yüze kaldı.

Bunlardan ilki Rusya'nın Orta Asya içlerine doğru yayılmacı politika izlemesi iken, ikincisi Ahbariler* ile Usuliler* arasında mezhepsel tartışmalar yaşanmasıydı. Bu iki olay da iç karışıklığa sebebiyet vermiştir. İç karışıklıktan korkan Hâcı Mirza Akâsî sadrazamlığı bırakıp kaçmış ve Nâsırüddin Şâh sadrazamlığa, güvendiği bir kişi olan Mirza Taki Han'ı* getirmiştir. Nâsırüddin Şah yeni sadrazamı Mirza Taki Han'a büyük komutan anlamına gelen "Emir-i Kebir" ünvanını vermiştir (İşimtekin, 2010: 174).

Mirza Taki Han yetenekli bir devlet adamıydı. 1843-1847 yıllarında Kaçar Hanedanlığı namına "Kavamüddevle" ünvanıyla Osmanlı-İran Sınır Tespit Komisyonu'nda görev alarak ortalama 4 yıl kadar bu görevi Erzurum eyaletinde yerine getirmiş, Rusya ve İngiltere'nin İran'a yönelik politikalarını çözümlemişti (Bolat, 2013: 155). 19. asrın yarısında gelindiğinde ise Batılı devletler Kaçar Hanedanlığı üzerinde siyasi emellerini yoğunlaştırmıştı. Kaçar Hanedanlığı'nın Batılı devletler ile mücadele edebilmesi için modernleşmeye ihtiyacı vardı.

**Ahbariler: İmâmiyye Şîası içinde, dinî hükümlerin tek kaynağı olarak sadece kendi imamlarının rivayetlerini esas kabul edenlere verilen ad. İmamların otoritesine mutlak bağlılık esasından hareket ederek onlardan nakledilen sözlü ve yazılı rivayetlerin akaid ve fıkıh alanlarında tek kaynak olduğunu savunmaktadır. (detaylı bilgi için bakınız: Metin Yurdagül, "Ahbariyye", TDV, cilt 1, s.490-491, İstanbul 1998.).

***Usuliler: İmâmiyye Şîası geleneğinde dinî hükümlerin aklî istidlâl yoluyla elde edilebileceğini savunan ekol. İmâmiyye Şîası geleneği içinde, on ikinci imamın gaybetinden (260/874) sonra nazariyeyi ve tatbikatı yorumlamada daha çok fıkhın aklî prensiplerini ve özellikle içtihadı, mezhep mensuplarınca makbul sayılan nakillere uygulama taraftarı olanları ifade eder.(Detaylı bilgi için bakınız: Mustafa Öz, "Usuliyye", TDV, cilt 42, s. 214-215, İstanbul 2012).

**** Mirza Taki Han: 1806 yılında Hezave2de dünyaya gelmiştir. 1837 yılında da Nâsırüddin Şah henüz 8 yaşında veliaht şehzade iken Vezir-i Nizam unvanına yükselmiştir. "Kavamüddevle" sıfatıyla Osmanlı-İran Sınır Tespit Komisyonunda Erzurum'da kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devletinde şahit olduğu olayları Kaçar Hanedanlığı'nda uygulamaya koymuştur. 1852 yılında vefat etmiştir. (Detaylı bilgi için bakınız: Bolat, Gökhan, "Mirza Taki Han (Emir Kebir) Ve Reformları (1848-1851)", Belleten Dergisi, Cilt 77, Sayı 278, Nisan 2013, ss. 151-182).

Modernleşme çalışmalarının temelinde de Nâsırüddin Şah'ın güvendiği sadrazımı Mirza Taki Han yer almaktaydı. Mirza Taki Han, Kaçar Hanlığının diplomasi hayatından sağlık alanına kadar tüm alanlarda önemli işlere imza atmıştır. Dış ticareti teşvik ederken batılı devletlerin himayesine ve mandater yönetimine karşı çıkmıştır. Rusya ve bilhassa Osmanlı Devleti'ni ziyaretlerinde gördüklerinden etkilenip yurt içinde bir takım reformlara ve ıslahat hareketlerine yer vermiştir. Nâsırüddin Şah'ın tahta çıktığı ilk günlerde meydana gelen dinî nitelikli isyan olan Babiler isyanını zorlukla bastırmış ve böylelikle iktidar üzerinde dinî otoritenin etkisini yıkmaya çalışmıştır. Bu isyan hareketinde ordunun yetersiz kalışını gözetleyen Mirza Taki Han, orduyu Avrupai eğitim ve öğretim sistemine dayalı olarak eğitmeye çalışmış ve ordunun masraflarını finanse etmek için en başta sarayın masraflarını kısmaya ve ekonomik reformlar düzenlemeye başlamıştır. Böylelikle Kaçar tarihi içerisinde İran'ın ilk askeri okulu olan Darülfünun'u kurmuştur. Okulun ders kitapları ve eğitmenleri için Avrupa'dan tercüman getirilmesi ihtiyacı doğmuştur (Garthwaıte, 2023: 182-183). Bu ihtiyaçları gidermek için Kaçarlar yavaş yavaş Batı medeniyetine açılmaya başlamıştır. Yine Mirza Taki Han yönetiminde İstanbul, Petersburg ve Londra'da ilk daimi elçilikler açılmıştır. Bu durum İran'ın, diplomatik ilişkiler çerçevesinde, kültürel etkileşimin artmasına ve yenileşme hareketlerinin şekillenmesine de katkı sağlamıştır (Kılıç, 2006: 30).

Mirza Taki Han yönetiminde yenileşme hareketlerinin halk arasında yayılabilmesi için Ruzname-i Vekayi-i İttifakiye isimli haftalık bir gazete de yayımlanmaya başlanmıştır. Gazetenin ilk sayısında halkın, ülkenin iç ve dış meseleleri hakkında bilgilendirilmesi gerektiği üzerine durulmuştur. Gazetede yabancı devletlerin gelişim süreçleri ile İran'ın mevcut durumunun kıyaslaması yapılmıştır (İme, 2021: 58-59). Nitekim bu dönemde yaşanan olumlu gelişmeler İngiltere ve Rusya'yı huzursuz etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Mirza Taki Han'ın yenilikçi tutumu ile Rusya ve İngiltere'ye karşı almış olduğu diplomatik tavırları neticesinde İngiltere

ve Rusya Mirza Taki Han'a karşı komplo kurmuş ve onu tahtı isteyen vatan haini olarak hanedan mensuplarına sunmuşlardır (Çolakoğlu, 2019: 19-20). Bu komployu kuran İngiltere ve Rusya ne yazık ki emellerine ulaşmış ve Mirza Taki Han'ı görevden azlettirmişlerdir (Bolat, 2013: 155). Avrupa gezisine çıkan Şah, sadrazamlık makamını Hacı Mirza Akasi'ye devretmiştir (Niya, 1377: 108). Genç yaşta tahta çıkan Şah, vezirlik makamına yeni atamayı yaptıktan sonra ihtiyatsızca davranmış ve Avrupa'ya seyahatler düzenlemiştir. Bu seyahatleri Mark Twain, New York Herald'de kaleme aldığı yazı dizisinde şu ifadeler ile değerlendirmiştir: "*Çöllerin efendisi, on milyon İran kedisi olan muhteşem bir barbar… On iki ay içinde bir milyon tebaasını açlıktan öldürmek dışında, hayranlık uyandıran tarafı yok*." sözleri ile bu seyahatleri eleştirmiştir (Foltz, 2021: 93). Aslında burada Avrupa seyahatlerinin altında yatan tek bir neden vardır. Bu neden Avrupa'dan mali destek sağlama düşüncesidir.

Yeni sadrazam Akasi'nin yanlış stratejileri sonucunda devlet hazinesi zayıflamış ve ekonomik sorunlar baş gösterirken ordunun ücreti dahi karşılanamaz duruma gelinmiştir. Ekonomik buhrana giren Kaçar Hanlığının iç ve dış siyasetinde İngiltere'nin ve Rusya'nın uyguladığı siyaset etki göstermeye başlamıştır (İşimtekin, 2010: 174). Diplomatik alanda meydana gelen güç dengesizlikleri, ordunun merkezinde aşiretlerden toplanan düzensiz birliklerin olması gibi nedenler Kaçar Hanedanlığında sadece toprak kayıplarına yol açmamış, gün geçtikçe askeri ve ekonomik kötüleşmesinin temel sebebini oluşturmuştur. Söz konusu ekonomik durumu düzeltmek adına Kaçar Hanlığı sürekli dış borçlanma yoluna gitmiş ve ağır şartlar taşıyan imtiyaz adı altında manda rejimi uygulamasına maruz kalmıştır. Bu imtiyazlardan ilki Temmuz 1872'de Baron Julius Reyter isimli Alman asıllı İngiliz vatandaşına, Nâsırüddin Şah'a hisse vermesi karşılığında 24 yıllığına Kaçar Hanedanlığı'nda bulunan altın ve değerli taşlar haricinde kalan tüm madenlerin ve orman ürünlerinin işletilmesi; demiryolları ve gümrük gelirlerinin kontrol edilmesi, para basma ve haberleşme sisteminin

yönetilmesi haklarının verilmesidir (Uncu, 2016: 47). İmtiyaz adı altında verilen haklar Kaçar Hanedanlığı'nın bağımsızlığını yok saymıştır. Bağımsız bir ülkede yabancı bir kişinin, şirketin ya da ülkenin para basması ulusal bağımsızlık kavramı ile ters düşmektedir.

Kaçar tarihindeki ikinci büyük imtiyaz ise 1890 yılında İngilizlere verilen Tütün imtiyazıdır (İşimtekin, 2010: 175). Tütün imtiyazı sonucunda ortaya çıkan, tüm dünya literatüründe Tütün Harekâtı olarak anılan halk isyanı, ulusal egemenlik hissiyatı ile Batılı devletlerin emperyalist yönetimine karşı meydana gelmiştir. Bu isyan Modern İran tarihinde siyaset ve devlet düzenlemelerine karşı kitlesel halk tepkilerini ortaya çıkaran, rejim karşıtı gerçekleştirilen eylemlerin yöntem ve amacının temelini oluşturmuştur (İşimtekin, 2010: 175-176). Tütün İmtiyazı, gelenekten çağdaşlaşmaya geçişte düşünce hayatının ve siyasi müesseselerin yeniden inşa edilmesi sürecini tetiklemesinden dolayı imtiyazdan önceki siyasi hareketlerden ayrılmaktadır.

Nâsırüddin Şah döneminde tütünün üretimi ve ticareti ile ilgili faaliyetler temel ekonomik geçim kaynaklarından biriydi ve Kaçar halkının ortalama 1/5'i tütün ekip biçerek ve satarak geçimini sağlamaktaydı. Fakat Nâsırüddin Şah'ın Nisan 1889'da İngiltere'ye yaptığı üçüncü Avrupa seyahatinde kendisine ve Başbakan Emin el-Sultan'a yeni bir anlaşma teklif edildi. Nâsırüddin Şah söz konusu imtiyaz niteliğindeki anlaşmayı Nisan 1890'da onayladı ve buna göre tütün ihracatını yılda 25.000 sterlin karşılığında 50 yıllığına İngiliz şirketi Talbot'a devretti (Morshidizad vd., 1969: 180). İmtiyaz, bir süreliğine halktan gizlenmek istense de, İstanbul'da yayımlanan Ahtar gazetesi ve Londra'da yayımlanan Kanun gazetesi bu haberi manşetine taşıyarak Kaçar halkının öğrenmesini sağladı (Çolakoğlu, 2019: 49). Yine İstanbul'da yayımlanan İran menşeli Suruş ve Şems gibi gazeteler de Tütün İmtiyazı'nın halka duyurulmasına büyük oranda katkı sağlamıştır. Bu gazetelerde bilhassa hükümeti ve Tütün İmtiyazını eleştiren makaleler yayımlanmıştır.

Makalelerin içeriğinde genellikle imtiyaz sahiplerinin düşük sermayelerle yerel üreticilerden satın aldıkları ürünleri yüksek fiyatlara tüccarlara satacakları yazılmış ve elde edilen kârın büyük ölçüde İngilizlere aktarılacağı üzerinde durulmuştur (Karabalık, 2023: 720).

Morshidizad'ın söz konusu imtiyazı Franchise[*] sistemine benzetmiş olmasına rağmen, imtiyazın Franchise sisteminden bağımsız bir karar olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu savı imtiyazın taşıdığı şartlar güçlendirmektedir. Zira şartlar gereği tütün üreten tüm arazi sahipleri şirketin belirlediği temsilciye rapor vermek zorundadır. Aksi takdirde rapor beyan etmeyen üretici para cezası veya hapis cezasına çarptırılacaktır. Böylece şirketin, tütün üreticisinin üretmiş olduğu mamulü alelade depolamasının veya ürünün satışını gerçekleştirmesinin önüne geçme ve tütün ürünlerine istediği fiyatı koyabilme hakkına sahip olma gibi ağır yaptırım yetkisi bulunmaktaydı. Ayrıca imtiyaz anlaşması kapsamında, Kaçar hükümeti şirketin imajını iyileştirmek amacıyla şirketin faaliyetlerini kolaylaştıracak önlemler almakla da sorumluydu (Morshidizad vd., 1969: 180).

İmtiyaz anlaşmasına göre tütün üreticilerinin ağır yaptırımlar ile karşılaşması ve ekonomik refah düzeyini kaybetmeleri neticesinde, büyük üreticiler ve toprak sahipleri tütün imtiyazına karşı çıkmışlardır. Ancak yapmış oldukları protestolar ve görüşmelerin yetersiz kalması sonucunda ulemaya yönelmişlerdir. Tütün hareketinde dinin temsilcisi olarak ulemanın aynı zamanda milletin temsilinden de sorumlu olması, millet-devlet-din mekânizmasının bir arada olduğunun sembolüdür. Ulema aynı zamanda milletin lideri konumunda olduğu için imtiyaz konusunda da milleti, hükümet önünde temsil etmişlerdir. Elbette şunu da söylemek gerekir ki burada millet kavramı modern anlamda

[*****]Franchise: Fransızca kökenli olan kelime İngilizce Franchising olarak literatüre girmiştir. Türkçe isim hakkı anlamı taşımaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Türk Dil Kurumu sözlük https://sozluk.gov.tr/ Erişim 8 Aralık 2023.

örneklendirilmemiştir. Burada Müslümanların geneli değil, imtiyaza itiraz eden halk ve onların talepleri ulema aracılığıyla temsil edilmiştir (Zand ve Farhani, 1980: 209).

1891 yılında dönemin tanınmış ulemalarından Hacı Mirza Hasan Şirazî ve Hacı Mirza Hasan-i Aştiyani tütün imtiyazına karşı çıkmışlardır. Bu konuda öncelikle, ulemanın tamamına Nâsırüddin Şah'ın adaletsiz yönetimini ve tütün imtiyazını ifşa eden gizli mektuplar yazarak, onları Nâsırüddin Şah'a karşı mücadeleye davet etmişlerdir (Eqhbali ve Hashemi, 2024: 25). Daha sonra Hacı Mirza Hasan Şirazî tarafından fetva yayınlanarak *"Ne pahasına olursa olsun tütün kullanılmayacak ve buna rağmen tütün kullananlar 12 imama savaş açmış olacaktır"* ifadesi ile tütün kullanımı ve satışı yasaklanmıştır (Sarostani, 2017: 108-109).

Bu fetva, kısa bir süre içerisinde İran'ın tüm bölgelerine hızla yayılmıştır. Fetva sonrasında, ülke genelinde pazar yerlerindeki dükkânlar kapatılmış ve yasağa uymayarak tütün kullananlar ise sokakta sorguya çekilmiştir (Keskinkılıç, 2013: 188). Bu durum halkın hükümete karşı olan muhalefetini artırmıştır. Çünkü halk partilerde, seyahatlerde, kutlamalarda ve hatta yas törenlerinde yoğun bir şekilde tütün kullanmaktaydı (Karabalık, 2023: 721). Ulema, tütün yasağının, hükümetin imtiyaz hakkında, Hacı Mirza Hasan Şirazî ile görüşmeleri dâhilinde kaldırılacağını duyurmuştur (Keskinkılıç, 2013: 188). Bu gelişmeler neticesinde hükümet, Bağdat temsilcisi Mirza Mahmûd Hân Müşîrü'l-Vüzera'yı, Hacı Mirza Hasan Şirazî'ye tütün tekelleşmesinin faydalarını ve bunun iptal edilmesinin zararlarını anlatması için Samarra'ya göndermiştir. Ancak bu görüşmeden hiçbir sonuç alınmamıştır (Zand ve Farhani, 1980: 209). Bunu üzerine ayaklanmalar devam etmiş ve ulema ile imtiyaza karşı çıkan kesim duvarlara, kapılara; ilanlar,

şebnâmeler[*] yapıştırmışlar ve halkı imtiyaza karşı bilinçlendirmeye devam etmişlerdir (Karacan, 2013: 163).

Fetvalar, şebnâmeler, ilanlar halkı uyandırmaya yetmiş ve Kaçar ülkesinin birçok yerinde ayaklanmalar yaşanmıştır. Özellikle Tebriz'deki ayaklanmalarda halk, Talbot şirketinin reklam afişlerini ortadan kaldırmıştır. Daha sonra halk, Nâsırüddin Şah'a yazdıkları mektuplarla imtiyazın iptal edilmesini talep ederek, "taleplerin yerine getirilmemesi halinde, silah kullanarak haklarını savunacaklarını" bildirmişlerdir (Karabalık, 2023: 722-723). Bu ayaklanmaların yaşandığı sırada Rusya da İngilizlere verilen Tütün İmtiyazına karşı tepki göstermiş ve imtiyazın Rus tütün tüccarlarına zarar vereceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle de Tütün İmtiyazına karşı gerçekleştirilen ayaklanmaları desteklemiştir (Keskinkılıç, 2013: 187).

İmtiyaza karşı meydana gelen ayaklanmanın en temel sorunlarından birisi, aydın kesimin konuyu anlamlandırma eksikliği yaşamasıdır. Aydınlar bu süreçte ne bilgi birikimlerini halka aktarabilmiş ne de liderlik vasfını karşılayabilmiştir. Din adamları yani ulema kesim de dini meskenlerde ve ritüellerle Şii otoritesini korumaya çalışmışlardır. Aydınların ve din adamlarının bu farklı tutumları, halk arasında eski fikri hayatın ve Şii otoriteye bağlı gelişen yaşam tarzının kırılamaz olduğunu düşündürmüştür. Bu sebeple halk İmtiyaza karşı çıkmış ancak Şii otoriteden yana duydukları korku nedeniyle batı tarzı düşünceye tereddütle yaklaşmıştır (Çolakoğlu, 2019: 49-50). Ayaklanmalar büyük bir kitlesel harekete dönüşmüş ve pazarlar kapatılmış, insanlar sokağa dökülmüş ve hükümete karşı

[******]Şebname: İran'da İntibah-namelere, şeb-name denilmekteydi. Bu ismin verilme sebebi geceleyin şehirde herkes uyuduktan sonra hazırlanan bildiriler sokaklara dağıtılırdı o yüzden "gece mektubu" anlamına gelen bu isim verilmiştir İntibah-name ise uyandırma mektubu anlamındadır. (Detaylı bilgi için bakınız: Karacan, O. (2013). 1906 İran Meşrutiyeti. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.)

gelen halk saraya yürümüştür (Morshidizad vd., 1969: 181-182). Saraya yürüyen halk Nâsırüddin Şah'a *" Ey kadın sıfatlı, ey başı eşarplı, ey dinsiz. Biz seni istemiyoruz."* gibi hakaret dolu sözler sarf etmiştir (Cezani, 2014: 83).

Ayaklanmaların büyümesi ve Ulemanın halka cihat çağrısı yapma tehlikesi karşısında Nâsırüddin Şah, imtiyazın ilanından bir yıl sonra 1892 yılında imtiyaz anlaşmasını feshetmiştir. İmtiyaz antlaşmasının feshinden dolayı Talbot Şirketi Kaçar hükümetinden anlaşma cayma bedeli olarak 500.000 İngiliz sterlini istemiştir. Ancak Kaçar Hanlığının hazinesinde bunu karşılayacak meta olmadığı için İngilizlerin kurduğu Bank-ı Şahinşah'tan 500.000 sterlin borç alınarak İngilizlere cayma bedeli ödenmiştir (Çolakoğlu, 2019: 50-51).

4. TÜTÜN İMTİYAZINA GÖSTERİLEN TEPKİNİN TOPLUMSAL HAYATA YANSIMALARI

19. yüzyılda Kaçar yönetiminin meşrutiyet devrimine doğru evrilen siyasi ve sosyal yapısı, modernitenin tek merkezli bir dünya düzeni olarak ortaya çıkışıyla paralel bir seyir izlemiştir. Abbas Mirza Dönemi'nden itibaren İran ile Rusya arasındaki savaşlar sonucunda Kaçar Hanedanlığı'nın ekonomisinin giderek zayıflaması ve toprak kaynaklarının büyük bir kısmının parçalanmasıyla birlikte siyasi ve sosyal yapıda reformların gerekliliği hissedilmiştir. Neticede Kaçar Hanedanlığı'nda bir nevi modernizasyon gerçekleştirilmiştir. Modernleşme süreci yukarıdan aşağıya doğru zaman zaman çıkar çatışmalarıyla karşılaşmış ve halkın karşısına yanlış kararlar veren bir yönetim mekânizması çıkmıştır. Kaçarlar, yönetimde yer alan bireylerin otokratik ve yozlaşmış siyasi ve idari eylemleri ile kamu çıkarlarına inanç eksikliği neticesinde geleneksellikten kopamama ve geri kalmışlık durumu ile yüzleşmiştir (Mehrabizadeh vd., 2018: 105).

Nâsırüddin Şah modernizm hareketini sadece sosyal alanda gerçekleştirmemiştir. Sosyal alandan önce yapılan hareketlerin bilinçli yapılması adına yönetimde de değişim meydana getirmiştir. Yönetimi elinde tutan Şah, 1875 yılında kendi

gücünü kısıtlamayacak oranda önce 6 bakandan oluşan bir kabine ve Ayan Meclisi oluşturmuştur. İlerleyen zaman içerisinde Yerel İdari Konseyler kurulmuş, Avrupa tarzı bakanlar atanmıştır (Garthwaıte, 2023: 185). Ancak burada dikkat çekici husus şudur ki her ne kadar bakanlıklar ve bakanlar oluşturulmuş olsa da iktidar tüm gücüyle Şah'ın elindedir.

Nâsırüddin Şah'ın tahtta bulunduğu zaman diliminde yenilikçi düşünceye sahip ulema sınıfı, aydın ve entelektüeller, hükümet görevlileri ve ticaret erbabı kimseler; Tütün İmtiyazının getirdiği toplumsal reaksiyon ile politik, ekonomik ve sosyal alanda düşüncelerini ifade etme fırsatını elde etmişlerdir. Tütün İmtiyazı Kaçar Hanedanlığı'nda sessizliğini koruyan kadınları da artık tepkilerini dile getiren bir eyleme sevk etmiştir. Sosyal hayat içerisinde yer alan kadınlar ev işlerinden, çocuk büyütmek gibi görevlerinden sıyrılmışlar ve hakları konusunda mücadeleye girişmişlerdir (Tafreshi, 2010: 15). Kadınlar *"Eşlerimiz kadın gibi evde oturacaksa biz silah tutarız"* diyerek sosyal hayat içerisinde var olan zincirlerini kırmışlar, toplum kurallarını bir bir yıkarak böylece camilere gitmeye, dini törenler yapmaya başlamışlar ve aile ihtiyaçlarının pazardan satın alınması gibi gündelik işler içerisinde bulunmaya başlamışlardır (Alam ve Sosan, 2012: 72-76).

Ayrıca kadınlar Batı tarzı eğitim almaya yönelmişler ve Şah'ın onayıyla ilk kız öğrenci grubu Tahran'da bulunan ve Batı usulü eğitim veren Franco Persan Okulu'nda eğitim almaya başlamıştır (Azad vd., 2019: 33). Yine Nâsırüddin Şah Döneminde halı, cam süsler, madeni ve ahşap ürünler önem kazanmış ve yerel pazarlarda satışa çıkmıştır. Bu dönem içerisinde kadınlar ve çocuklar tarafından üretilen halılar aile ekonomisine katkı sağlamıştır (Garthwaıte, 2023: 188). Dönemin ünlü devlet adamı Melkum Han, Avrupa'dan telgraf cihazları getirerek saltanat ile Darülfünun arasına kurmuştur. Böylece Kaçar Hanedanlığı Dönemi'nde İran'da ilk telgraf haberleşme sistemi kurulmuştur (Bratlou, 1981: 174-175).Telgrafın kullanılması iletişimin genişlemesinin temelini oluşturmuştur.

Dolayısıyla bu gelişme içeriden ve dışarıdan alınan haberlerin sayısının artmasında oldukça etkili olmuştur. Haberleşmenin hızlanması aynı zamanda halk üzerinde devlet kontrolünü desteklemiş ve merkezi idarenin gücünün taşrada da hissedilmesini sağlamıştır.

Rusya ile İngiltere'nin İran'daki rekabeti ve imtiyaz antlaşmasının mahkeme ve iktidar iradesine göre imzalanması basında değişikliklere yol açmıştır. Söz konusu faktörler, gazete ve dergilerin güçlendirilmesi fikrinin oluşmasına yol açmıştır (Bratlou, 1981: 174). İmtiyaz sonrasında yayımlanan gazetelerin başlıca manşetleri arasında; Avrupa ülkelerinde parlamento danışmanlıklarının tanıtılması, Avrupa siyasi durumu, demiryolu inşası ve önemi, içecek su temini gibi konular yer almaktaydı (Cezani, 2014: 55). Yayımlanan gazete ve dergilerde kadınlara özel yayınlar çıkmış ve yine bu gazetelerde kadın mektupları yer almıştır. Söz konusu durum, kadınların yazın alanında yer almasını sağlamış ve kadınların sözlerinin kamusal alana girmesine ve bu sayede yazın dilinin daha özgün, yaratıcı hale gelmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla yazın hayatında seçkin kadınların yanında diğer kadınlar da yer almıştır (Rezaei, 2018, s. 197).

Yazım unsurları arasında sayılan kalemlik, kitap ciltleri ve kartonpiyer, ayna gibi dekoratif süs eşyalarının Kaçar Dönemi'nde üretimi sağlanmaktaydı (Garthwaıte, 2023: 61). Bu üretim aslında Kaçarların ihtiyaç ve süs olgularını sentezleyici sanat ürünleri meydana getirdiklerini göstermektedir. İletişim ve haberleşme araçları içerisinde yer alan gazeteler de İmtiyaza karşı ayaklanmalar sonrasında gelişim göstermiştir. Sadece haberleşme ile yetinilmemiş, pozitif ilimlerin bilhassa astroloji ilmine dair eserlerin tercümelerini yayımlamışlardır. Kaçarlarda geleneksel manada astroloji biliminde Ptolemaios'un astronomi çalışmaları dikkate alınmıştır. İmtiyaz sonrası gazeteler fazlaca mücadele içerisine girişmişler ve halkı aydınlatmak amacı ile bilimsel makalelere, yazılara yer vermişlerdir (Zargarinejad ve Ahmadzadeh, H.1389: 61).

Böylece yeni düşüncenin, bilginin ve anlayışın yayılmasını sağlamışlardır. Bilgiye verilen önem artmış, toplumsal açıdan saygın konumda olan âlimler, yeni bilimlere yönelmişlerdir. Söz konusu âlimlerden Muhammed Hüseyin bin Muhammed Ali Şahraştani, Kopernik modeline önem veren ilk Şii hukukçulardan birisidir. Kendisi Kur'an ve Sünnet ayetlerine atıfta bulunarak Moa'id kitabını yazmış ve eserinde merkezi güneş teorisini doğrulamıştır (Zargarinejad ve Ahmadzadeh, H.1389: 61).

İmtiyaza tepkiler sonucunda, gündelik yaşam içerisinde önemli bir konuma sahip olan çayhaneler dâhil, toplu bir yerde oturmak yasaklanmıştı. Ancak Nâsırüddin Şah'ın Rusya seyahatleri esnasında semaver ve çayla tanışması, Kaçar Hanedanlığı'nda çay kültürünün yerleşmesini dolayısıyla da çayhane kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştı. Ayrıca Kaçar ülkesinde çay yetiştiriciliği ticari faaliyet olarak bu dönemden itibaren başlamıştı (İlhame, 2022: 283). Çayhane kavramının meydana gelmesi ve çay kültürünün oluşması Kaçarlarda halkın sosyal hayatının parçası olmuştu. Dolayısıyla çayhaneler, imtiyazdan sonraki dönem içerisinde siyasi eylemlerin görüşüldüğü, yenilik karşıtı ya da muhaliflerin bir araya geldiği siyasi mekân olarak da karşımıza çıkmaktaydı.

Sosyalleşen insan anı biriktirme ihtiyacı duymaktaydı ve 1842 yılında Batıda icat edilen bir fotoğraf makinesi Rus ve İngiliz büyükelçilikleri vasıtasıyla Kaçar kraliyet ailesine hediye olarak takdim edilmiştir. Uzun bir süre sadece saray içerisinde yapılan fotoğrafçılık, yavaş yavaş gündelik yaşam içerisinde yerini almıştır. Nâsırüddin Şah, İran tarihi içerisinde ilk profesyonel fotoğrafçılığı, Kaçar Hanedanlığı'nda başlatmış ve ilk fotoğrafçı Ermeni-Gürcü Antoine Sevruguin'i sarayın resmi fotoğrafçısı yapmıştır. Şah'ın fotoğraflarında ve resimlerinde Taç, asa, küre, kılıç ya da hançer gibi simgeler yer almaktaydı (Foltz, 2021: 95). Bu simgeler ile pozlanılmasında Şah'ın otoritesi ve gücünün gösterilmesi yatmaktadır. Fotoğraf makinesinin bilhassa kraliyet mensuplarında ve asil

kimselerde bulunması onun tezahürü zor bir teknoloji olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca fotoğraf çekilmek yalnızca erkeklere mahsus olarak kullanılmıştır (Al-Salehin ve Qahi, 2018: 40-41).

Kaçar Hanedanlığı'nın sosyal hayatında Tütün imtiyazı sonrasında değişime uğrayan bir başka alan da sağlık olmuştur. İmtiyaza kadar geçen sürede tıp sistemi kadercilikle karıştırılmış ve şifacılık meslek olarak ortaya çıkmıştır. Şifacılar, dualar okur ve doğada var olan bitkiler ile karışımlar hazırlayarak hastaları tedavi etmeye çalışırlardı. Bu sebeple hekim ve şifacı arasındaki ikilemi kaldırmak için hekimlere diploma zorunluluğu getirilmiştir. Nâsırüddin Şah dönemi ekonomik çalkantılar içinde yer alsa da sağlık alanında modern Fars tıbbının tanıtıldığı dönem olmuştur (Jalil Naibian vd., 2014: 174). Birtakım sağlık laboratuvarları kurulmuş ve çiçek hastalığı için aşı uygulanmıştır. Kaçar Hanedanlığı bünyesinde ilk modern tıp merkezi sayılabilecek Sağlık Akademisi oluşturulmuş ve Sağlık Bakanlığı'nın temelleri atılmıştır (Jalil Naibian vd., 2014: 174-176).

Avrupa'ya sürekli seyahatlerde bulunan Nâsırüddin Şah'ın sarayında Abdullah Han, Muhammed Taki Han, Hossein Ali Khan, Muhammed İbrahim Han, Hacı Abul Hasan gibi mimarlar yer almaktaydı. Söz konusu mimarlar saray kompleksinin teknik, yönetim ve organizasyon gibi tüm işlerinden sorumlu tutulmaktaydı. Sadece saray mimarisi ile ilgilenmeyen mimarların Muharrem ayında gerçekleşen taziye törenleri için toplantı alanları inşa etmek de görevleri arasındaydı. Nâsırüddin Şah'ın başkentte yaptırdığı Takiyyah Davlat bu dönemin önemli mimari eseridir (Garthwaıte, 2023: 187). İmtiyaz sonucunda Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi sonucunda ülkede iyi yetişmiş mimarlar yer almaya başlamış ve bu mimarlar sadece teknik işlerden mesul tutulmuşlardır (Peşvai ve Ahri, H.1401: 108-110). Böylece modern mimarlığın temelleri de bu dönemde atılmıştır.

Nâsırüddin Şah Dönemi'nde modern düşüncenin simgesi olan hukukun üstünlüğü ilkesi yoktu. Yalnızca kralın iradesi bulunmaktaydı. Kralın iradesi, hukuk kurallarını geçerli kılar veya yok sayardı. Ancak söz konusu irade, dönemin şartlarına ve duygularına dayanıyordu. Bu sebeple kurallar değişkenlik gösterebiliyor, dolayısıyla suç karşısında verilebilecek kararlar önceden tahmin edilemiyordu (Mehrabizadeh vd., 2018: 105-106).

Hukuk kurallarındaki tahmin edilememezlik Kaçar Hanedanlığı'nın siyasi hamlelerinde de görülmekteydi. Merkezi hükümet, Meşrutiyet Döneminin sonuna kadar eyaletlerin valilerine kısıtlı özerklik vermiştir. Daha sonrasında söz konusu bölgelerin siyasi yetkilerini nüfuz sahibi kişilere satmışlar ve sattıkları kişilere özerklik tanımışlardır (Mehrabizadeh vd., 2018: 105-106). Nâsırüddin Şah'ın bu yolu izlemesinin altında aşiretlerle bölgeyi kontrol altında tutma fikri yatıyordu. Ancak siyasi yetkilerin satılması sonucunda Avrupa'da yer alan toprak sahibi feodal beyler gibi İran coğrafyasında da feodal denilebilecek beylerin ortaya çıkmasına olanak sağlanmıştır. İlerleyen zaman dilimi içerisinde bu beyler devletin tüm alanlarına müdahalelerde bulunmuşlardır.

Nâsırüddin Şah Avrupa'ya seyahatleri esnasında, özellikle Avusturya'yı ziyaretinde, Avusturya'nın aydınlarının ve eğitimcilerinin ülkenin askeri sınıfının bilgi ve deneyimlerini artırmak için uğraştığını görmüştür (Falahi, 2017: 38). Şah, imtiyaz sonrası meydana gelen ayaklanmalar neticesinde gücünün zayıfladığını fark etmiş ve Avusturyalı aydınlardan Kaçar birliklerini eğitmek amacıyla askeri bilgi ve teknolojiyi ülkesine aktarmalarını istemiştir (Falahi, 2017: 38-39). Kaçar Hanedanlığına gelen Avusturyalı aydınlar ve uzmanlar eğitim çalışmalarına başlayarak, askerlere ve askeri okul öğrencilerine yönelik teorik bilgiler içeren askeri kitaplar kaleme almışlar ve kendi dillerinde yazdıkları eserleri tercüme etmişlerdir. Teorik bilgilerin yer aldığı eserler haricinde askerlere silah kullanımı ve üretimi gibi alanlarda da eğitim vermişlerdir (Falahi, 2017: 39).

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

19. yüzyılda Kaçar halkı bağımsızlıklarını ve geçim kaynakları olan tütünü Batı emperyalizminden korumak için mücadele etmiştir. Geçim kaynaklarını korumak isteyen halk genç yaşlı demeden sokağa dökülmüş ve haklarını istemişlerdir. Halkın sokağa dökülmesi dünya tarihinde Tütün İmtiyazı olarak yer almıştır. Tütün İmtiyazı Kaçarların ekonomik, siyasi, sosyal tarihinin kilit taşıdır. İmtiyaz sonucu meydana gelen hareket, Kaçarların tarihinde Batılı devletlerin sömürgeciliğine karşı gerçekleştirilen ilk milli isyan olması sebebiyle önemlidir.

Tütün isyanının milli sıfatını almasında, isyana eşlik eden çeşitli sınıfların birlikte hareket etmesi etkin olmuştur. İlaveten isyanın gelişiminin ve istenilen sonucun elde edilmesinin tek bir sınıfa ya da zümreye atfedilmemesinin yegâne sebebi isyana katılanların birlikte hareket etmeleridir. Çünkü aydınların yayımladıkları dergi ve gazetelerde yer alan çalışmalar, ulemanın vermiş olduğu fetvalar, tüccarların maddi ve iş gücü olarak yardımları, imtiyazın geri çekilmesini sağlamakla kalmamış, Kaçar hükümetine ve batı emperyalizmine karşı çıkılmış, böylece yenileşme hareketleri ivme kazanmıştır. Seyahat esnasında enine boyuna düşünülmeden karar verilen imtiyaza karşı, girişilen mücadele başarıya ulaşmıştır. Ancak Nâsırüddin Şah yönetiminin imtiyaz kararı ve sonuçları ülke ekonomisini ciddi anlamda sıkıntıya sokmuştur.

İmtiyazın feshi sonucunda İngilizlere ödenen 500.000 sterlin tutarındaki fesih tazminatı bir başka borç alımıyla ödenmiştir. Ekonomisi zaten kötü olan Kaçarlar moratoryumun eşiğine gelmiştir. Kaçar Hanedanlığı, imtiyaz ve meşrutiyet arasında ki 16 yıllık süreçte modernizm çalışmalarında bulunmuş olsa da yetersiz kalmıştır. Çünkü bunda hanedanlığın toprak bütünlüğünün korunamaması, hanedan üyelerinin Avrupa tarzı moderniteye karşı tepkisiz kalması, Ulemanın Avrupa'yı kâfir toplum olarak dikte etmesi gibi nedenler etkili olmuştur. Ancak

yine de bu 16 yıllık süreçte; Batılı devletlerin müdahalesi ve bu müdahale neticesinde Batı tarzı yenileşme yaşanmış, 1906 Meşrutiyet'inin temelini atılmış ve aydın kesim halkı bilinçlendirme konusunda daha aktif rol üstlenmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu makale için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Farsça Kaynaklar

Alam, M.R. ve Zahra R. S. (2012). "Tütün Hareketinde Kadınların Rolünün Gözden Geçirilmesi." Kadın ve Kültür, 4(15):71-78.

Al-Salehin, H. Z. ve Hassan, B. Q.(2018). "Siyaset, Cinsiyet, Temsil (Nasrid Döneminde Cinsiyete Bakış Açısının Eleştirel Analizi)." Görsel Sanatlar (Güzel Sanatlar), 24(1):39-48. https://doi.org/10.22059/jfava.2019.256037.665918

Azad, H. M. Maryam, S. Mohammad H.(2019). "Kaçar ve Meşrutiyet Döneminde Kadın Nesrinin Üslubu." Farsça Şiir Ve Düzyazı Üslup Dergisi(Baharı Adeb), 13-12(58):27-46. http://noo.rs/cYcMr

Bratlow, F. (1401). "Nasrid Dönemi Basınında Kültür Politikalarının Yansıması." Kültür ve İletişim Çalışmaları, 23(59). (seri 91):173–191. https://doi.org/10.22083/jccs.2022.303075.3433

Eqhbali, M., ve Hashemi, M. (2024). "Margaret Archer'ın Teorisi Üzerinden İran'daki Tütün Hareketinin Morfogenezi Üzerine Bir İnceleme." *Doğu Medeniyeti ve Sanatı Dergisi*, 11(42): 18-31. https://www.doi.org/10.22034/jaco.2023.366258.1269

Falahi, A.(2017) "Avusturyalı Danışmanların Birliklerin Eğitimi Ve Nasrid Döneminde İran'a Askeri Bilgi Ve Teknoloji Transferindeki Performansı Ve Rolünün Araştırılması." History of Science, 16(1):37-51. https://doi.org/10.22059/jihs.2019.287103.371507

Mehrabizadeh, A. Esfahanian, D. Alyari, H. Mirjafari,H. (2018). "Birinci Dünya Savaşı'ndan Kaçarların Yok Edilmesine Kadar Kerman Eyaletindeki İngiliz Siyasi Hedeflerini Açıklamak." İran ve İslam Tarihi Araştırmaları, 13(25):103-124. https://www.doi.org/10.22111/jhr.2019.17221.1943

Morshidizad, A. Keshavarzshukari, A. Porterkamani, B. A. (1389). "Tütün Hareketinde Seferberlik Ve Siyasi Eylem (1270-1269)." Siyasi Bilgi, 6(2) (ardışık 12): 177-206. https://doi.org/10.30497/pk.2011.13

Naibian, J., Dehghani, R., Poursilab,J. A. (2014). "Nasrid Döneminde İran'da Halk Hekimliği", İslam'dan Sonra İran Tarihi (Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi Dergisi, Tebriz Üniversitesi), 5(10):171-201. https://sid.ir/paper/207543/fa

Nefisi, S. (1335). Tarih-i İçtimai ve Siyasi-yi İran der Devre-i Muasır. Tahran: İntişarat-ı Matbuati-i Şark.

Niya, C. M. (1377). Heft Bar İşgal-i İran Der. Tahran: Panos Matbuati (Cilt 4. s.108).

Peşvai, H., Zahra A. (1401). “Naseri Kraliyet Sarayının Mimarı (1264-1313H).” Safa, 32(99):107-125. https://doi.org/10.52547/sofeh.32.4.107

Rezaei, M. A. Rezaei. (2018). "Kadınların Konuşma Dilinin Yazılı Kültüre Dönüşümü (Nasrid Döneminden Meşrutiyet Dönemine Kadar)." Fars Dili ve Edebiyatı Araştırması, 14: 173-195. https://sid.ir/paper/56071/fa

Sarostani, M. S. (2017). "Ahmed Bin Musa Al-Kazem Shah Cheragh'ın (A.S.) Kutsal Türbesi'nin, Şiraz'ın Tütün Hareketleri ve Meşrutiyetteki Siyasi ve Sosyal Gelişmelerindeki Rolü ve İşlevi.” Din Kültürü Yaklaşımı, 1(1):105-120.

Zand, A. S. ve Mehrdad F. (1400). "Tütün Hareketi ve Siyaset Alanında "İnsanların" Ortaya Çıkışı.” Tarihsel Sosyoloji, 13(1):195–217. https://jhs.modares.ac.ir/article-25-48152-fa.pdf

Zargarinejad, G. ve Mohammad A. A.(1389). "Yeni Bilimlerin Çevirisi Sırasında Geleneksel Ve Modern Astronomi Arasındaki Çatışma (Naser Al-Din Shah Qajar Dönemi)." History of İran (Research Journal of Humanities), 8 (ardışık 5/66):49-69. https://ensani.ir/fa/article/318911

İngilizce Kaynaklar

Tafreshi, Poupak Nassir, (2010),“The Struggle For Freedom, Justıce, And Equalıty: The Hıstory Of The Journey Of İranıan Women In The Last Century”, Washington University in St. Louis Washington University Open Scholarship.

Türkçe Kaynaklar

Aydoğumuşoğlu, C. (2011). "Abbas Mirza (1789) ve Dönemi." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(19):182-192.

Bolat, G. (2013). "Mirza Taki Han (Emir Kebir) ve Reformları (1848-1851)." Belleten Dergisi, 77(278): 151-182.

Cezani, B. (2014). İran Meşrutiyet Devrimi Göçler ve Amaçlar (1906-1911). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Çolakoğlu, S. (2019). Nasıruddin Şah Dönemi (1848-1896) Ve Tütün İmtiyazı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Foltz, R. (2021). İran Tarihi. çev., Hüseyin Gökalp. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Garthwaıte, G. R. (2023). İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze. çev.,Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Ghanbarlou, R. M. (2023). 19. Yüzyıl İran Modernleşmesi ve Osmanlı Etkisi. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

İme, G. (2021). "Emir Kebir'in (Mirza Tâki Han) Kaçarlar Döneminde İran'daki Yenileşme Hareketlerine Katkıları." İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4(6): 45-70.

İşimtekin, S. (2010). "Nâsıruddin Şâh Kâçâr'ın Avrupa Seyahatleri ve İran Üzerindeki Sonuçları." Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 10(31):173-190.

Karacan, O. (2013). 1906 İran Meşrutiyeti. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Karadeniz, Y. (2012). İran Tarihi (1700-1925). İstanbul: Selenge Yayınları.

Karabalık, K. (2023). "İran'da Tütün İmtiyazının İngilizlere Verilmesi Meselesi ve İranlı Kadınlar (1890- 1892)", Tarih ve Gelecek Dergisi, 9(4):715-729. http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1391233

Keskinkılıç, E. (2013). "İki Türk Hanedanlığında Özelleştirmenin Serüveni: Osmanlı Devleti'nde Ve Kaçarlar'da Tütün İmtiyazı Ve Tepkiler." Turkish Studies, 8 (11): 175-192. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5712

Kılıç, H. (2006). İran'ın modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti'nin rolü (1848-1923). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kurtuluş, R. (2013). "Zendler." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: (Cilt. 44 s.256-258).

Memmedova, İ. (2022). "Kaçarlar Döneminde Tebriz Şehrinde Çayhaneler", XVIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu. Ankara: Cilt 2, ss.281-290.

Mangol, B. Hamid A. W. L. Hanaway, Jr. (2012). "Anjoman (Organization)." Encylopedia İranica, 2(1):77-83.

Nasır N. ve Didem D. (2010). "İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti Ve Demokrasisi." Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 6 (2):2-32.

Pira, S. ve Özgüdenli, O.G. (2006). "Nasırüddin Şah." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: (Cilt 32 s.405-406).

Sümer, F. (1991). "Avşarlılar." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: (Cilt 4 s. 164-166).

Sümer, F. (2001) "Kaçarlar." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: (Cilt 24, s. 51).

Tekcan, M. (2015). "İran Afşarları." Tehlikedeki Diller Dergisi, 4(6-7):45-65.

Uncu, C. (2016). "İran'daki Son Türk İktidarı (Kaçar Hanedanı) Üzerine Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme." The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK' 2016), Barcelona:41-54.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Qajars were a dynasty of Turkish origin that ruled in İran between 1795-1925. Nasser al-Din Shah, the fourth ruler of the Qajar dynasty, was the first ruler among the members of the dynasty to organize trips to Europe. During his trip to England, he granted the British the right to produce and operate all tobacco produced in İran for 50 years. As a result of the tobacco concession, tobacco, which was the source of livelihood of the people, was taken away from them and the British company's oppressive behavior turned into a rebellion movement. As a result of the ulema supporting the rebellion by issuing fatwas, the rebellion grew day by day and progressed until the siege of the sultanate palace. As a result of the overflow of the rebellion into the palace, seven people were killed by the fire opened from the palace to the people. The growth of the rebellion made Nāṣir al-Dīn Shah uneasy and caused him to withdraw the signature. Although the rebellion movement started for economic reasons, it brought about changes in the political, diplomatic, social and legal fields in the Qajar dynasty. The Qajar dynasty needed modernization in order to fight against the Western states. Mirza

Taqi Khan, whom Nasir al-Din Shah trusted, was at the heart of the modernization efforts. Amir-i Kebir did important work in all areas of the Qajar dynasty, from diplomacy to health. He encouraged foreign trade and opposed the patronage and mandatory rule of Western states. Influenced by what he saw during his visits to Russia and especially to the Ottoman Empire, he introduced a number of reforms and reform movements at home. Bu kısma, biçimlendirme bozulmadan, 750-1000 kelimeden oluşan geniş İngilizce özet yazılmalıdır. Bu özet alt başlıklar (Introduction, Method vb.) içermeli, makalenin temel fikirlerinin tümünü kapsayacak biçimde, paragraflar halinde olmalıdır.

Method

The second major concession in Qajar history was the Tobacco concession granted to the British in 1890. The rebellion that emerged as a result of the tobacco concession, known as the Tobacco Movement in the world literature, occurred against the imperialist rule of the Western states with a sense of national sovereignty. This rebellion formed the basis of the method and purpose of the anti-regime protests in modern İranian history, which brought out mass popular reactions against politics and state regulations. The Tobacco Concession represents the reconstruction of intellectual life and political institutions in the transition from tradition to modernization, and a departure from the political formations that preceded the concession, in which attitudes based on the process of transition to this reconstruction were ignored.

Findings (Results)

During the reign of Nâsırüddin Shah, tobacco production and trade was one of the main sources of economic livelihood, and on average 1/5 of the Qajar population made a living by cultivating and selling tobacco. However, during Nâsırüddin Shah's third European trip to England in April 1889, he and Prime Minister Amin al-Sultan were offered a new deal. Nâsırüddin Shah approved this concessionary agreement in April 1890 and transferred the export of tobacco to the British company Talbot for 50 years for £25,000 a year. Some of the changes that took place in the Qajar dynasty after the concession include the establishment of a Western-style Dar al-Fununun, publishing a weekly newspaper, sending students to Europe, and opening laboratories and academies in the field of health. However, even though the Qajar dynasty tried to work on modernism in the 16-year period between the concession and the Constitutional Monarchy, it was insufficient. This was due to reasons such as the inability to preserve the territorial integrity of the dynasty, the lack of reaction of the dynasty members against European-style modernity, and the Ulema's dictation of Europe as an infidel society. Nevertheless, in this 16-year period, the intervention of Western states and Western-style innovation took place as a result of this

intervention, the foundation of the Constitutional Monarchy of 1906 was laid and the intellectuals took a more active role in raising public awareness.

Conclusion and Discussion

This study focuses on the changes in social life that occurred as a result of the tobacco concession and the mass reactions against it. In the article, the changes in social life brought about by the tobacco concession, which constitutes the main subject of the study, are included. In addition, the brief history of the Qajar dynasty and the tobacco concession are also mentioned. For the study, a literature review was conducted, and Persian sources were utilized. The lack of sufficient studies on the subject in our country has been the main purpose of preparing this article.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 07.11.2024 Yayına Kabul Tarihi:15.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1581190
Makale Türü: İnceleme Makalesi/Review Article
Atıf/Citation: Çelik, Ç., Durmaz, Y. (2025). The Mediating Role of Environmental Consciousness in the Effect of Green Product Awareness on consumer Purchase Intention. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 382-406.

THE MEDIATING ROLE OF ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS IN THE EFFECT OF GREEN PRODUCT AWARENESS ON CONSUMER PURCHASE INTENTION*

Çetin ÇELİK **Yakup DURMAZ****

Abstract

This study aims to determine the mediating role of environmental awareness in the effect of green product awareness on consumers' purchasing tendencies. The study data was obtained through an online survey and convenience sampling methods. The data obtained in the research were analyzed with the help of SPSS and AMOS data analysis programs. There are many studies in the literature on environmental awareness, green products, and consumers' purchasing behaviors. However, no study has been found that has examined all three variables together regarding the mediating role of environmental awareness in the effect of green product awareness on consumers' purchasing tendencies. This situation constitutes the originality of this study. The research found that green products and environmental awareness significantly affect consumers' purchasing tendencies. There was found a significant and

* Bu makale Çetin Çelik'in Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme anabilim dalında Doç. Dr. Yakup DURMAZ danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, celik.cetin@outlook.com.tr, Gaziantep/Türkiye.

** Prof. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, yakupdu@hotmail.com, Kilis/Türkiye.

positive relationship between green product awareness and environmental awareness. And it was also found that the environmental awareness had a mediating role in this relationship.

Keywords: *Green Product, Environmental Awareness, Consumer Purchasing Tendency*

YEŞİL ÜRÜN FARKINDALIĞININ TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA EĞİLİMLERİNE ETKİSİNDE ÇEVRE BİLİNCİNİN ARACILIK ROLÜ

Öz

Bu çalışmanın amacı yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracılık rolünü ortaya çıkarmaktır. Araştırma kapsamında bir soru formu oluşturulmuş ve bu soru formu çevrimiçi olarak uygulamıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS ve AMOS veri analiz programları yardımıyla analiz edilmiştir. Literatürde çevre bilinci, yeşil ürün ve tüketicilerin satın alma davranışları üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracılık rolü ile ilgili her üç değişkeni bir arada inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu durum yapılan bu araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında yeşil ürün farkındalığının ve çevre bilincinin tüketicilerin satın alma eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu; yeşil ürün farkındalığı ve çevre bilinci arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu; yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracı bir rol üstlendiği bulgulanmıştır.

Anahtar Kelime: *Yeşil Ürün, Çevre Bilinci, Tüketici Satın Alma Eğilimi*

1. INTRODUCTION

Nature serves as humanity's primary source of raw materials, yet it requires careful and sustainable utilization. The importance of green marketing is growing in this context. While green marketing plays a pivotal role in the success of businesses, it should not be assessed solely based on its commercial benefits. It is also intertwined with practices like clean production, the use of green energy, and achieving both environmental and social gains. Implementing eco-friendly production processes can contribute to improving ecosystems and enhancing the quality of life. From this standpoint, green marketing encompasses all marketing strategies aimed at fulfilling consumer needs in a manner that minimizes environmental harm by considering ecological factors. This study examines the mediating role of environmental awareness in the relationship between green product awareness and consumers' purchasing behaviors. The findings indicate that both green product awareness and environmental awareness significantly influence consumers' purchasing decisions. Furthermore, a positive and significant link exists between green product awareness and environmental awareness, where environmental awareness mediates the impact of green product awareness on consumers' purchasing intentions.

2. GREEN MARKETING CONCEPT

Green marketing, also known as the "green revolution," emphasizes environmental protection and the pursuit of a sustainable economy by minimizing environmental damage through the production and consumption of eco-friendly products (Yang & Calhoun, 2007). The driving factors behind green product development are states, market competition, and emerging opportunities (Bai et al., 2015). From a governmental perspective, consumer protection has led to legislative changes promoting sustainable development (Zhang & Wen, 2008), including new regulations that empower consumers with

product information (Liu et al., 2012). This shift has spurred industries to adopt green marketing strategies, which in turn influence consumer preferences and drive innovations in green product manufacturing (Zhu & Sarkis, 2016).

Various scholars have defined green marketing differently. Banyte et al. (2010) describe it as an approach that fosters customer satisfaction by promoting products that have minimal environmental impact. In other words, green marketing involves activities aimed at identifying eco-conscious consumers and meeting their preferences. Martínez (2015) argues that simply adopting green marketing activities is insufficient; instead, companies should address broader environmental concerns, such as global warming and pollution, to enhance social welfare.

Green marketing extends beyond conserving energy and natural resources. It also encompasses preventing species extinction and addressing ecological disruptions (Gowri, 2004; Tantau & Șanta, 2021), as well as tackling supply chain challenges (Charter & Polonsky, 2017). Consequently, environmental issues are becoming critical competitive factors for businesses, particularly those with a higher sensitivity to ecological concerns (McDonagh & Prothero, 2014). Thus, green marketing can be defined as the development and promotion of environmentally safe products and services (Kilbourne, 1998). Research has shown that green marketing strategies play a significant role in sustaining green consumer purchasing behaviors (Widyastuti & Santoso, 2018).

2.1. Green Marketing Mix

The green marketing mix involves strategies for pricing, promotion, and distribution designed to enhance environmental welfare (Davari & Strutton, 2014). Businesses that implement green marketing strategies aim to understand how these activities affect overall performance (Robins, 2006). For

a product to be considered "green," it should have minimal negative environmental impact, be manufactured with environmental considerations, and consist of recyclable materials (Diglel & Yazdanifard, 2014). Unlike traditional marketing practices, companies engaged in green marketing must evaluate each stage of a product's life cycle from an environmental perspective (Solaiman et al., 2015). The primary goals include profitability, gaining a competitive edge, achieving customer satisfaction and loyalty, and contributing to environmental protection through sustainable practices (Akcadag & Ellibes, 2020).

2.2. Objectives and Advantages of Green Marketing

Green marketing aims to promote environmentally friendly products and services that minimize environmental impact (Kilbourne, 1998). Effective green marketing tools, such as eco-branding, positively influence consumer purchasing behaviors (Ihemezie et al., 2018). The increased demand for eco-branded products is driven by consumer loyalty and growing interest in green products (Gaspar Ferreira & Fernandes, 2021). A strong brand image fosters consumer trust and differentiates companies in the market, leading to increased demand for green products (Hsieh et al., 2004). The demand surge is primarily due to consumers' preference for safe, eco-friendly products. Green marketing also aims to balance producer and consumer concerns about environmental issues, proving beneficial in addressing these concerns (Samarasinghe, 2012).

2.3. Green Marketing Practices

Although green marketing practices gained traction in the 1990s, their implementation remains somewhat limited (Crane, 2000). The evolution of green marketing can be viewed in three stages: ecological marketing, focusing

on addressing environmental problems; clean technology, emphasizing waste reduction and product innovation; and sustainable green marketing, aimed at producing eco-friendly products and raising consumer awareness (Nadaf & Nadaf, 2014; Singh, 2012). Eco-labels, which are essential tools in green marketing, simplify consumers' purchasing decisions by providing clear information about environmentally friendly products (Sun et al., 2021). Advertising efforts that promote environmental awareness and green products have contributed to an increase in demand (Matthes, 2019; Tuan, 2021). Many organizations utilize environmental themes in their marketing strategies to capture consumer interest (Ackerstein & Lemon, 2017; Soutter & Boag, 2019).

3. THE CONCEPT OF ENVIRONMENT

The environment is a shared space where living and nonliving entities coexist and interact (Yücel et al., 2006). Over time, human interaction with the environment has changed, leading to increased environmental problems. The industrial revolution, population growth, and technological advancements have shifted human expectations from the environment, resulting in its over-exploitation (Demir & Öteleş, 2023). Environmentally conscious consumers are essential in mitigating such careless usage. Environmentally sensitive consumers prioritize behaviors that minimize harm to the environment (Haron et al., 2005). Plato once remarked, “The key to life is not in having many things, but in needing them as little as possible” (Konak, 2017), emphasizing the importance of sustainable consumption. Products should be reused and recycled to reduce environmental impact (Nabıkoğlu, 2017).

Establishing a connection with the environment is crucial. Türksoy (1991) defined environmental sensitivity as an individual's awareness and responsibility towards their surroundings. Yeşil and Turan (2020) elaborated on

this, describing environmental sensitivity as the societal awareness of individuals' duties to protect their environment. This shift in perspective shows that environmental awareness has expanded from a niche concern of activists to a mainstream social and business issue (Mostafa, 2009; Follows & Jobber, 2000).

4. METHOD

4.1. Research Model and Theory

The study looked at how green product awareness affected customer purchasing habits, as well as whether environmental awareness had a mediating role in this effect. Figure 1 depicts the research model and hypothesis.

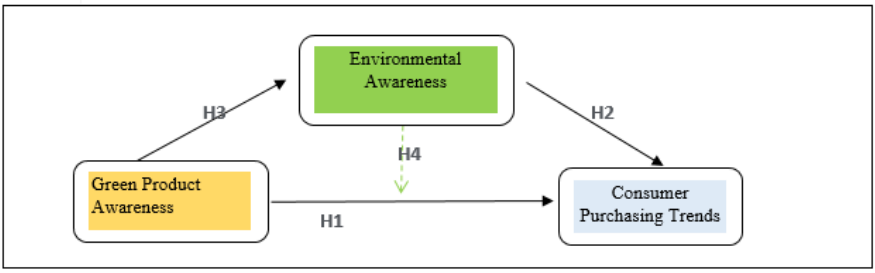


Figure 1: Research Model

The research hypotheses are as follows:

H1: Green product awareness has a significant effect on consumers' purchasing tendencies.

H2: Environmental awareness has a significant effect on consumers' purchasing behaviors.

H3: There is a significant and positive relationship between green product awareness and environmental awareness.

H4: Environmental awareness has a mediating role in the effect of green product awareness on consumers' purchasing tendencies.

4.2. Universe and Sample

The study universe is made up of people who like to shop for environmentally friendly products. Yazıcıoğlu and Erdoğan (2007) constructed universe-sample tables that were used to calculate sample size. As a result, a sample size of 384 people at a 95% confidence range represents a universe size ranging from 100,000 to 100 million. As a result, while the sample size deemed sufficient for the study is recognized as at least 384, 584 people were reached during the investigation.

4.3. Scope and Limitations

- As in every research, it can be said that this research has the following limitations;
- The scope of the research is limited to consumers who prefer green products during shopping and the responses of these consumers.
- The study is limited to green products, consumer behavior, and environmental awareness.
- It is assumed that the consumers who participated in the research provided accurate information.

4.4. Data Collection Tools

The data for this research were gathered from consumers aged 18 and above residing in Turkey, with the collection period spanning from January 1 to February 28, 2024. The study was conducted with the approval of the Hasan Kalyoncu University Ethics Commission (approval number: E-97105791-050.01.01-46246) using an online survey format. From the dataset obtained via

convenience sampling, responses from 4 participants were excluded due to incomplete information.

The research utilized an online survey and employed the convenience sampling technique. During the survey design phase, a comprehensive literature review was conducted, drawing on similar studies by Ekin Savaş (2020: Affect of environmental consciousness, environmentalism and green marketing mix activities on green purchasing behaviour and loyalty) and Akdoğan (2021: The mediating role of environmental responsibility in the effect of consumers' attitudes towards green advertisements on their intention to purchase green products: A study on the Y generation). Based on insights from these studies, a new survey instrument titled "Survey to Determine the Mediating Role of Environmental Awareness in the Effect of Green Product Awareness on Consumers' Purchasing Tendencies" was developed. The newly constructed survey underwent preliminary testing for validity and reliability, including a pilot study with 87 participants. For assessing the survey's validity and reliability, exploratory and confirmatory factor analyses were conducted along with tests for normal distribution. The factor loadings for individual items ranged from 0.486 to 0.739. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) measure of sampling adequacy was 0.844, indicating the sample's suitability for factor analysis. The overall reliability coefficient (Cronbach's alpha) of the survey instrument was calculated to be 0.867. Based on these analyses, necessary revisions were made, and the questionnaire was finalized for the main study.

5. FINDINGS

After the pilot application, the main study data was created from the answers of 584 participants. In addition to the 17 questions in the questionnaire, a total of 27 questions were asked to the participants, 7 to determine their demographic characteristics and 3 to obtain general information.

Table 1: Demographic Characteristics of Participants

Variables	Groups	N	Percentage (%)
Gender	Female	151	25,9
	Male	433	74,1
Marital Status	Married	195	33,4
	Single	389	66,6
Age	18-29 years old	145	24,8
	30-39 years old	151	25,9
	40-49 years old	251	43,0
	50 years old and above	37	6,3
Education	Primary Education	30	5,1
	High School	59	10,1
	Associate Degree	54	9,2
	Bachelor's Degree	276	47,3
	Doctorate	165	28,3
Business You Work For	Public Institution	253	43,3
	Private Business	184	31,5
	Other	147	25,2
Your income	14,000 TL and below	102	17,5
	14,001-19,000 TL	46	7,9
	19,001-29,000 TL	117	20,0
	29,001-39,000 TL	118	20,2
	39,001 TL and above	201	34,4
Total		**584**	**100**

Table 1 shows that the participants were largely male (74.1%), single (66.6%), aged 40-49 (43%), undergraduate graduates (47.3%), public employees (43.3%), and persons with an income of 39,001 TL or more (34.4%).

5.1. General Confirmatory Factor Analysis Results of the Scale Used

Confirmatory factor analysis data are available for all sections of the questionnaire developed as part of the research. However, due to writing limitations, only the confirmatory factor analysis results for the whole questionnaire are provided here.

After conducting independent confirmatory factor analyses for each scale, it was determined that it was suitable to create a model that indicates the

relationship between all scales and evaluates them all together. In this respect, the model's fit indices were meant to serve as a foundation by establishing a link between the scales and being acknowledged as a guide for mediation analysis. The goodness of fit values for the drawn model were adjusted to an appropriate level, and the model's factor loadings were recalculated. Thus, it is evident how the factor loadings altered in the new model. It was established that the factor loadings in the new model did not change significantly and stayed at the same levels. As a result, it is possible to evaluate the model independently or combined without difficulty. Figure 2 shows a thorough depiction of the new factor loadings.

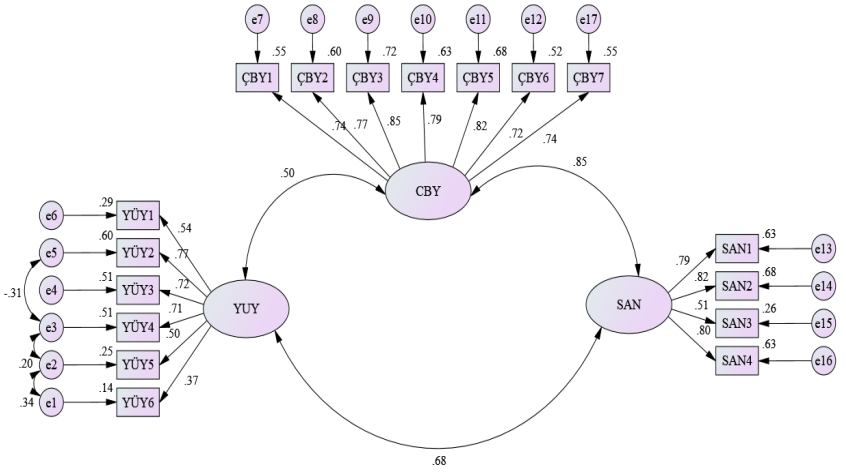


Figure 2: Confirmatory Factor Analysis Conducted for All Scales

Table 2 shows the model's fit indices based on confirmatory factor analysis for all scales. Since all values were judged acceptable fit indices, it was decided appropriate to proceed with the mediation analysis by establishing the scale's dependability. (χ^2/df=4.353; GFI=0.916, AGFI=0.886, NFI=0.909, IFI=0.928, CFI=0.928, RMSEA=0.076).

Table 2: Confirmatory Factor Analysis Conducted for All Scales Goodness of Fit Values

Fit Indices	Good Fit	Acceptable Fit	Model Goodness of Fit
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2<\chi^2/df \leq 5$	4,353
GFI	0,95≤GFI<1,00	0,90≤GFI<0,95	,916
AGFI	0,90≤AGFI<1,00	0,85≤AGFI<0,90	,886
NFI	0,95≤NFI<1,00	0,90≤NFI<0,95	,909
IFI	0,95 ≤ IFI< 1,00	0,90≤ IFI<0,95	,928
CFI	0,95≤CFI<1,00	0,90≤CFI<0,95	,928
RMSEA	0 ≤ RMSEA ≤ ,05	,05 < RMSEA ≤ ,08	,076

5.2. Results of Mediation Model Analysis

Following acceptance of the confirmatory factor analysis findings and fit indices, mediation analysis was carried out. First and foremost, the mediation study must consider the direct effect of green product awareness on purchase intention. This impact value is expected to modify the direction and magnitude of the change in the effect value whenever environmental awareness is included in the model and viewed as a mediator. If the change is considerable and downward, it is acceptable to discuss the mediation role of environmental awareness. Figure 3 depicts how the mediation idea affects the effect of the independent variable on the dependent variable in the mediation model.

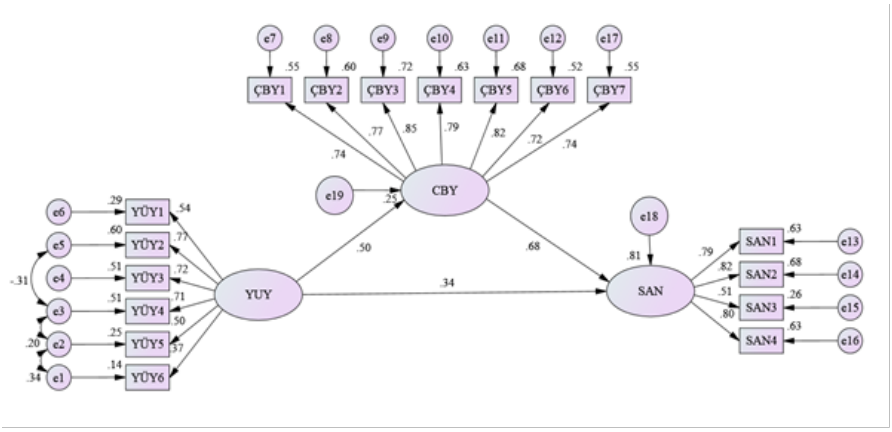


Figure 3: Mediator Model Visual

Figure 3 shows that green product awareness directly affects purchase intention (β=0.342; p=0.013). Green product awareness directly correlates with environmental awareness (β=0.505; p=0.004) and purchase intention (β=0.676; p=0.005). All direct effects were determined to be significant. The indirect effect of green product awareness on purchase intention was found to be mediated by environmental consciousness (β=0.341; p=0.005), although only partially. All of the results are presented in Table 3 below.

Table 3: Mediator Model Analysis Results

Direct Effect	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients (β)	SE	C.R.	p	R2	Lower Limit	Upper Limit	P
YUY → CBY	1,756	,505	,252	6,964	***	,255	,427	,601	,004*
CBY → SAN		,676	,041	14,436	***	,807	,587	,813	,005*
YUY → SAN	1,054	,342	,163	6,469	***		,207	,456	,013*
Indirect Effect									
YUY → SAN	1,052	,341	,054	19,481			,256	,460	,005*
Total Effect									
YUY → SAN	2,106	,683	,040	52,650			,608	,746	,012*

***p<0,05; ***p<0,001**

According to the analysis results, the model fit indices of the findings are also shown in Table 4 below. When all indices are within acceptable ranges, the analyses' validity is confirmed, and the application is done. (χ^2/df=4.353; GFI=0.916, AGFI=0.886, NFI=0.909, IFI=0.928, CFI=0.928, RMSEA=0.076).

Table 4: Goodness of Fit Indices of the Mediation Model

Fit Indices	Good Fit	Acceptable Fit	Model Goodness of Fit
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2<\chi^2/df \leq 5$	4,353
GFI	0,95≤GFI<1,00	0,90≤GFI<0,95	,916
AGFI	0,90≤AGFI<1,00	0,85≤AGFI<0,90	,886
NFI	0,95≤NFI<1,00	0,90≤NFI<0,95	,909
IFI	0,95 ≤ IFI< 1,00	0,90≤ IFI<0,95	,928
CFI	0,95≤CFI<1,00	0,90≤CFI<0,95	,928
RMSEA	0 ≤ RMSEA ≤ ,05	,05 < RMSEA ≤ ,08	,076

Table 5 shows the outcomes of the hypotheses derived from the analysis of the data gathered during the investigation.

Table 5. Hypothesis results

	Hypotheses	Results
H_1:	Green product awareness has a significant effect on consumers' purchasing tendencies. (Tablo3; β=0,342; p=0,013)	**Accepted**
H_2:	Environmental awareness has a significant effect on consumers' purchasing behavior.(Tablo3; β=0,505; p=0,004)	**Accepted**
H_3:	There is a significant and positive relationship between green product awareness and environmental awareness. (Tablo3; β=0,505; p=0,004)	**Accepted**
H_4:	Environmental awareness has a mediating role in the effect of green product awareness on consumers' purchasing tendencies. (Tablo3; β=0,341; p=0,005)	**Accepted**

6. CONCLUSION AND DISCUSSION

As it is known, humans are not creatures that can create from nothing, and businesses cannot create from nothing either. However, they can change the form of an existing substance and turn it into a new product. When this action is carried out, the situations of benefiting from nature and causing harm are also

very important. Because when businesses obtain new products, they use the environment as an important production input. In the use of this raw material that exists in the environment, some damage can inevitably be caused to the environment (waste materials). However, this raw material can be depleted if the damages are not kept under control or the damages are not minimized. In this case, it may be necessary to direct or force businesses to act consciously. This is sometimes possible through laws and regulations and sometimes through conscious consumers. The meaning and importance of this research emerge exactly in this sense. Therefore, the purpose of the research was to examine the effect of green product awareness on environmental awareness on the purchasing behaviors of consumers. In the research conducted, it was found that green product awareness and environmental awareness have a significant effect on the purchasing tendencies of consumers; there is a significant and positive relationship between green product awareness and environmental awareness; It has been found that environmental awareness has a mediating role in the effect of green product awareness on consumers' purchasing tendencies.

When the literature on the subject is examined, no research has been found on the same subject, but it has been seen that there are similar studies. For example, Hangül (2023), in his study to examine the green activities of businesses, consumers' knowledge, behaviors, values , and sensitivities about the environment and to reveal the extent to which these factors affect purchasing habits, stated that the consumption frenzy negatively affects the environment. Hangül (2023) in his study concluded that gender and education factors affect environmental values, sensitivity, and green consumption habits. It has been concluded that especially female consumers reflect their knowledge about environmental values and environmental sensitivity in their green product purchasing behaviors and become greener consumers (Hangül, 2023).

In another similar study in the literature, Durmaz and Kafadar (2024) tried to determine both the effect of green brand awareness and brand image on consumers' purchase intentions and the mediating role of green advertisements in terms of purchase intention on green brand awareness and brand image. According to the results of the study, consumers' purchase intentions were found to have a positive effect on brand image and green brand awareness. Durmaz and Kafadar (2024) found that the complementary part of green advertisements had a mediating role (Durmaz & Kafadar, 2024:89). Koçer and Delice (2016) examined the effect of attitudes towards green advertisements on environmental awareness and the mediating role of the environmental concern factor on this effect. In the study, it was found that there was a positive relationship between environmental awareness and positive attitudes towards green advertisements. At the same time, it was found that positive attitudes towards green advertisements affected environmental awareness and that environmental concern had a mediating role in the relationship between attitudes towards green advertisements and environmental awareness. They stated that consumers who have a positive attitude towards green advertisements are more sensitive to the environment and that environmental concern has an effect on this sensitivity (Koçer & Delice, 2016).

Aydoğdu and Dinar (2019) in their study examining the effect of green advertisement and environmental awareness on green product purchasing activity; found that green advertisements affect the intention to purchase green products (Aydoğdu & Dinar, 2019).

Zameer and Yasmeen (2022), in their study titled Green Innovation and Environmental Awareness Directing Green Purchasing Behaviors; found a positive relationship between environmental awareness and green purchasing behavior (Zameer & Yasmeen, 2012).

Wulandari, Rahyuda, and Yasa (2015) in their article titled The Mediating Role of Information in the Effect of Customer Attitude on Green Product Purchasing Intention; stated that businesses should make protecting the environment the main idea in their green marketing strategies. Researchers also found that the level of knowledge consumers have about green products affects their intention to purchase green products (Wulandari, Rahyuda & Yasa, 2015).

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 27.11.2023 tarihli ve 46246 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

REFERENCES

Ackerstein, D. S., & Lemon, K. A. (2017). Greening The Brand: Environmental Marketing Strategies And The American Consumer. *In Greener Marketing* (233). Londra: Routledge Publishing.

Akcadag, M. & Ellibes, O. (2020). "Mağaza Yöneticilerinin Yeşil Pazarlama Karmasına Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Kocaeli Alışveriş Merkezi Uygulaması." Pressacademia Procedia, 11(1): 101-109.

Akdoğan, L. (2021), *Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumun Yeşil Ürün Satın Alma Niyetine Etkisinde Çevresel Sorumluluğun Aracılık Rolü: Y Kuşağı Üzerine Bir Araştırma.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.

Bai, C., Sarkis, J., & Dou, Y. (2015). "Corporate Sustainability Development İn China: Review And Analysis. Industrial Management & Data Systems." 115(1): 5-40.

Banyte, J., Brazioniene, L., & Gadeikiene, A. (2010). „Expression Of Green Marketing Developing The Conception Of Corporate Social Responsibility." Inžinerinė Ekonomika, 21(5): 550-560.

Charter, M., & Polonsky, M. J. (2017). *Greener Marketing: A Global Perspective On Greening Marketing Practice*. Londra: Routledge Publishing.

Crane, A. (2000). "Facing The Backlash: Green Marketing And Strategic Reorientation İn The 1990s." Journal Of Strategic Marketing, 8(3): 277-296.

Davari, A., & Strutton, D. (2014). "Marketing Mix Strategies For Closing The Gap Between Green Consumers' Pro-Environmental Beliefs And Behaviors." Journal Of Strategic Marketing, 22(7): 563-586.

Demir, F. B. & Ulukaya Öteleş, Ü. (2023). "Öğretmenlerin Gözüyle Çevre Sorunları Ve Çevre Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri." Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23 (1) 379-396.

Diglel, A., & Yazdanifard, R. (2014). "Green Marketing: İt's İnfluence On Buying Behavior And Attitudes Of The Purchasers Towards Eco-Friendly Products." Global Journal Of Management And Business Research, 14(7): 10-17.

Durmaz, A. & Kafadar, O. (2024). "Yeşil Reklamların, Yeşil Marka Farkındalığı Ve Marka İmajı Üzerindeki Satın Alma Niyeti Açısından Aracılık Rolü." Doğuş Üniversitesi Dergisi, 25(2): 89-111.

Ekin Savaş, N. (2020). *Çevresel Bilinç, Çevrecilik Ve Yeşil Pazarlama Karması Faaliyetlerinin Yeşil Satın Alma Davranışına Ve Bağlılığa Etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Gaspar Ferreira, A., & Fernandes, M. E. (2022). „Sustainable Advertising Or Ecolabels: Which İs The Best For Your Brand And For Consumers' Environmental Consciousness?. "*Journal Of Marketing Theory And Practice*, *30*(1): 20-36.

Follows, S. B., & Jobber, D. (2000). "Environmentally Responsible Purchase Behaviour: A Test Of A Consumer Model." European Journal Of Marketing, 34(5/6): 723-746.

Gowri, A. (2004). "When Responsibility Can't Do İt." Journal Of Business Ethics, 54(1): 33-50.

Hangül, F. (2023). *Çevresel Değer Tutumunun Yeşil Tüketim Davranışları Üzerindeki Etkisinde Çevresel Duyarlılığın Aracılık Rolü: Konya İli Örneği.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Haron, S. A., Palm, L. & Yahaya, N. (2005). "Towards Sustainable Consumption: An Examination Of Environmental Knowledge Among Malaysians." International Journal Of Consumer Studies, 29(5): 426-436.

Hsieh, M. H., Pan, S. L., & Setiono, R. (2004). "Product-, Corporate-, And Country-İmage Dimensions And Purchase Behavior: A Multicountry Analysis." Journal Of The Academy Of Marketing Science, 32(3): 251-270.

Ihemezie, E. J., Ukwuaba, I. C., & Nnaji, A. P. (2018)." Impact Of 'Green ' Product Label Standards On Consumer Behaviour: A Systematic Review Analysis." International Journal Of Academic Research İn Business And Social Sciences, 8(9): 666-684.

Kilbourne, W. E. (1998). "Green Marketing: A Theoretical Perspective." Journal Of Marketing Management, 14(6): 641-655.

Konak, C. (2017). *Küreselleşme Ve Yönlendirilen Tüketim*. İstanbul: Karbon Kitaplar.

Koçer, L. L., & Delice, T. (2016). "Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumların Çevresel Duyarlılığa Etkisi: Çevresel Kaygının Aracılık Rolü." Humanities Sciences, 11(2): 112-138.

Liu, B., Yu, Q., Bi, J., Zhang, B., Ge, J., & Bu, M. (2012). "A Study On The Short-Term And Long-Term Corporate Responses To The Greenwatch Program: Evidence From Jiangsu." Journal Of Cleaner Production, 24(1),: 132-140.

Martínez, P. (2015). "Customer Loyalty: Exploring İts Antecedents From A Green Marketing Perspective." International Journal Of Contemporary Hospitality Management, 27(5): 896–917.

Matthes, J. (2019). "Uncharted Territory İn Research On Environmental Advertising: Toward An Organizing Framework." Journal Of Advertising, 48(1): 91-101.

Mcdonagh, P., & Prothero, A. (2014). "Sustainability Marketing Research: Past, Present And Future." Journal Of Marketing Management, 30(11): 1186-1219.

Mostafa, M. M. (2009). "Shades Of Green: A Psychographic Segmentation Of The Green Consumer İn Kuwait Using Self-Organizing Maps." Expert Systems With Applications, 36(8): 11030-11038.

Nabıkoğlu, G. (2017). *Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Tedarik Zincirlerine Bütünsel Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Nadaf, Y. B. R., & Nadaf, S. M. (2014). "Green Marketing: Challenges And Strategies For Indian Companies İn 21st Century." International Journal Of Research İn Business Management, 2(5): 91-104.

Robins, F. (2006). "The Challenge Of TBL: A Responsibility To Whom?" Business And Society Review, 111(1): 1-14.

Samarasinghe, D. S. (2012). "A Green Segmentation: Identifying The Green Consumer Demographic Profiles İn Sri Lanka." International Journals Of Marketing And Technology, 2(4): 318-331.

Singh, S. (2012). "Green Marketing: Challenges And Strategy İn The Changing Scenario." International Journal Of Advanced Research İn Management And Social Sciences, 1(6): 164-172.

Solaiman, M., Osman, A., & Halim, M. S. B. A. (2015). "Green Marketing: A Marketing Mix Point Of View." International Journal Of Business And Technopreneurship, 5(1): 87-98.

Soutter, A. R., & Boag, S. (2019). "Environmental Advertising: The Effect Of İmagery On Pro-Environmental Attitudes And Pro-Environmental Behaviour/Publicidad Medioambiental: El Efecto De Las İmágenes Sobre Las Actitudes Proambientales Y El Comportamiento Proambiental." Journal Of Psyecology, 10(1): 88-126.

Sun, Y., Luo, B., Wang, S., & Fang, W. (2021). „What You See İs Meaningful: Does Green Advertising Change The İntentions Of Consumers To Purchase Eco-Labeled Products?" Business Strategy And The Environment Journal, 30(1): 694-704.

Tantau, A., & Şanta, A. M. I. (2021). "New Energy Policy Directions İn The European Union Developing The Concept Of Smart Cities." Smart Cities Journal, 4(1): 241-252.

Tuan, L. T. (2021). "Disentangling Green Service İnnovative Behavior Among Hospitality Employees: The Role Of Customer Green İnvolvement." International Journal Of Hospitality Management, 99 (1): 103-115.

Türksoy, Ö. (1991). Çevre Duyarlılığı Eğitiminde Bilişsel Yaklaşım: Çocuk Ve Temel Çevre Özellikleri. Eğitim Ve Bilim Dergisi, 15(80): 15-23.

Widyastuti, S., & Santoso, B. (2016). "Green Marketing: A Study Of The Factors İnfluencing The Repurchase Decision For Javanony Herbal Products." ASEAN Marketing Journal, 8(2): 103-119.

Wulandari, A. S. A., Rahyuda, I. K., & Yasa, N. N. K. (2015). "The Role Of Attitude İn Mediating Consumer Knowledge İnfluence Towards The Purchase İntention Of Green Product." JDM (Jurnal Dinamika Manajemen), 6(2): 133-144.

Yang, G., & Calhoun, C. (2007). Media, Civil Society, And The Rise Of A Green Public Sphere İn China. *In China's Embedded Activism* (87). London: Routledge Publishing.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeşil, M., & Turan, Y. (2020). "Çevresel Duyarlılık Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması." Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10(2): 418-435.

Yücel, M., Altunkasa, F., Güçray, S., Uslu, C., Say, N. P., & Say, N. P. (2006). "Adana'da Çevre Duyarliliği Düzeyinin Ve Geliştirme Olanaklarinin Araştirilmasi." Akdeniz University Journal Of The Faculty Of Agriculture, 19(2): 217-228.

Zameer, H., & Yasmeen, H. (2022). "Green İnnovation And Environmental Awareness Driven Green Purchase İntentions." Journal Of Marketing Intelligence & Planning, 40(5): 624-638.

Zhang, K. M., & Wen, Z. G. (2008). "Review And Challenges Of Policies Of Environmental Protection And Sustainable Development İn China." Journal Of Environmental Management, 88(4): 1249-1261.

Zhu, Q., & Sarkis, J. (2016). "Green Marketing And Consumerism As Social Change İn China: Analyzing The Literature." International Journal Of Production Economics, 181(1): 289-302.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç – Bu çalışmada yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracılık rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tasarım/metodoloji/yaklaşım – Araştırmanın evrenini alışveriş esnasında yeşil ürün satın almayı tercih eden tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında bir soru formu oluşturuldu ve bu soru formu çevrimiçi olarak uygulandı. Araştırma kapsamında önce pilot çalışması gerçekleştirildi. Pilot çalışması 87 kişi ile yapıldıktan sonra gerekli düzenlemeler yapıldı ve genel kitleye uygulama aşamasına geçildi. Genel uygulamada 584 katılımcıya ulaşıldı. Araştırmada elde edilen veriler SPSS ve AMOS veri analiz programları yardımıyla analiz edilmiştir.

Bulgular- Araştırma kapsamında yeşil ürün farkındalığının ve çevre bilincinin tüketicilerin satın alma eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu; yeşil ürün farkındalığı ve çevre bilinci arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu; yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracı bir rolü olduğu bulgulanmıştır.

Özgünlük/değer- Literatürde çevre bilinci, yeşil ürün ve tüketicilerin satın alma davranışları üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracılık rolü ile ilgili her üç değişkeni bir arada incelemiş herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu durum yapılan bu özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bu araştırma ayrıca işletmelere, üretim süreçlerinde tüketicilerin sahip olduğu bu hassas ve önemli ihtiyacı göz önünde tutmalarının yararlı olacağını ortaya koyması bakımından da son derece önemlidir.

Bilindiği üzere, insan yoktan var edebilen bir varlık değildir, işletmelerde ha keza yoktan var edemezler. Ancak var olan bir maddenin formunu değiştirebilir ve yeni bir ürün haline getirebilirler. Bu eylem gerçekleştirilirken doğadan faydanlanma ve zarar verme durumları da oldukça önemlidir. Çünkü işletmeler yeni ürün elde ederken, önemli bir üretim girdisi olarak, çevreyi kullanırlar. Çevrede var olan bu hammaddenin kullanılmasında çevreye ister istemez bazı zararlar verilebilir (atık maddeler). Ancak bu hammadde, zararlar kontrol altında tutulmaz veya zararları minimize edilmez ise tükenebilir. İşletmeleri bu durumda bilinçli davranmaya sevk etmek veya zorlamak gerekebilir. Bu, bazen kanunlar ve yönetmelikler aracılığıyla bazen de bilinçli tüketiciler aracılığıyla mümkündür. Bu araştırmanın anlamı ve önemi tam da bu manada ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın amacı yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma davranışlarında çevre bilincinin etkisi incelenmek olmuştur. Yapılan araştırmada yeşil ürün farkındalığının ve çevre bilincinin

tüketicilerin satın alma eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu; yeşil ürün farkındalığı ve çevre bilinci arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu; yeşil ürün farkındalığının tüketicilerin satın alma eğilimlerine etkisinde çevre bilincinin aracı bir rolü olduğu bulgulanmıştır.

Konu ile ilgili literatüre bakıldığında, aynı konunun çalışıldığı herhangi bir araştırmaya rastlanılamamış ancak benzer çalışmaların olduğu da görülmüştür. Örneğin Hangül (2023), işletmelerin yeşil faaliyetleri, tüketicilerin çevre konusunda bilgilerini, davranışlarını, değer ve duyarlılıklarını incelemek ve bu faktörlerin satın alma alışkanlıklarını ne derece etkilediklerini ortaya koymak adına yaptığı çalışmada tüketim çılgınlığının çevreyi olumsuz bir şekilde etkilediğini ifade etmiştir. Hangül (2023) yaptığı çalışmada; cinsiyet ve eğitim faktörünün çevreye karşı değer, duyarlılık ve yeşil tüketim alışkanlığını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle kadın tüketicilerin, çevresel değer ve çevresel duyarlılık konusunda bilgi durumlarını yeşil ürün satın alma davranışlarına da yansıttığı ve daha yeşil tüketici oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Hangül, 2023:2).

Literatürde yer alan bir başka benzer çalışmada Durmaz ve Kafadar (2024), hem yeşil marka farkındalığı ve marka imajının tüketicilerin satın alma niyetine etkisini hem de yeşil reklamların, yeşil marka farkındalığı ve marka imajı üzerindeki satın alma niyeti açısından aracılık rolünü belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre tüketicilerin satın alma niyetlerinin marka imajı ve yeşil marka farkındalığı üzerinde olumlu etkisi bulgulanmıştır. Durmaz ve Kafadar (2024), yeşil reklamların tamamlayıcı kısmının aracılık rolü olduğunu tespit etmişlerdir (Durmaz ve Kafadar, 2024:89).

Koçer ve Delice (2016), yeşil reklamlara yönelik tutumların çevresel duyarlılığa etkisini ve bu etki üzerinde çevresel kaygı faktörünün aracılık rolünü incelemiştir. Yapılan araştırmada çevresel duyarlılıkla yeşil reklamlara yönelik olumlu tutumlar arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Aynı zamanda, yeşil reklamlara yönelik olumlu tutumların çevresel duyarlılığı etkilediği ve yeşil reklamlara yönelik tutumlar ile çevresel duyarlılık arasındaki ilişkide çevresel kaygının aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Yeşil reklamlara yönelik olumlu tutum sergileyen tüketicilerin çevreye daha duyarlı oldukları ve bu duyarlılıkta da çevresel kaygının etkisi olduğundan söz etmişlerdir (Leblebici Koçer ve Delice, 2016: 112).

Aydoğdu ve Dinar'ın (2019), yeşil reklamın ve çevre bilincinin yeşil ürün satın alma faaliyeti üzerine etkisini incelediği araştırmada; yeşil reklamların yeşil ürün satın alma niyetini etkilediğini bulgulamışlardır (Aydoğdu ve Dinar, 2019: 229).

Zameer ve Yasmeen (2022), Yeşil inovasyon ve çevre bilincinin yeşil satın alma davranışlarını yönlendirmesi isimli çalışmasında; çevre bilinci ve yeşil satın alma davranışı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Zameer ve Yasmeen, 2012: 624).

Wulandari, Rahyuda, ve Yasa (2015) müşteri tutumunun yeşil ürün satın alma niyetine etkisinde bilginin aracılık rolü adli makalesinde; işletmelerin yeşil pazarlama stratejilerinde çevreyi korumayı ana fikir hale getirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Araştırmacılar ayrıca çalışma sonucunda tüketicilerin sahip olduğu yeşil ürün ile alakalı bilgi düzeyinin yeşil ürün satın alma niyetini etkilediğini tespit etmiştir (Wulandari, Rahyuda, ve Yasa, 2015: 133).

Tüketicilerin çevresel duyarlıklarının ve yeşil ürün taleplerinin gün geçtikçe arttığını ve çeşitlendiğini ifade eden bir diğer çalışma da Oğuz ve Polat (2024) tarafından yapılmıştır. Oğuz ve Polat (2024), yaptığı çalışmada yeşil otelleri ve bu otelleri seçme nedenlerini incelemiştir. Yapılan araştırmada, başkalarının iyiliği için elinden geleni yapmak şeklinde tanımlanan "özgecilik"'in yeşil otelleri ziyaret etme niyeti üzerinde etkili olduğunu bulgulamıştır (Oğuz ve Polat, 2024:8). Bu çalışma bacasız sanayi olarak tanımlanan turizm sektöründe tüketici satın alma eğilimlerinde yeşil ürün ve çevre bilinci konularının önemli olduğunu ortaya koymuştur denebilir.

Araştırma sonuçları baz alındığında firmaların üretim süreçlerinde çevre faktörü, çevreye verilen zararları minimize etmek gerektiği hususlarında daha hassasiyetli davranmalarının önemli olduğu söylenebilir. Firmalar yeşil üretimleri gerçekleştirirken kaliteden ödün vermemeleri gerekir. Yeşil üretim maliyetleri yüksek olması bilinen bir gerçek olmak beraber kalitenin de tüketiciler acısından önemli olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Tüketicilerin daha bilinçli tüketim alışkanları elde etmeleri için ana okullardan üniversitelere toplumun her bir zümresine kadar çevre ile iççice yasayan insanoğlunun beslendiği ve hayatını ikame ettiği çevrenin önemi kavranmasına yönelik bilgilendirici eğitim seminerlerinin verilmesi de önem arz etmektedir. Bu konuda araştırma yapacak olan araştırmacılara önerilerimiz çevre bilincinin oluşumunda ailenin, eğitimin ve içinde yaşanılan toplumsal çevrenin rolü olup olmadığının araştırılması olarak tavsiye edilebilir.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 18 Sayı : 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 04.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 17.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1613361
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Erden Kaya, E. (2025). Benzerlikleri ve Farklılıkları ile Türk-Japon Modernleşmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 407-435.

BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI İLE TÜRK-JAPON MODERNLEŞME SÜREÇLERİ

Emine ERDEN KAYA*

Öz

Modernleşme, her toplumun kendine özgü siyasi, ekonomik, kültürel birikimlerinin etkisiyle şekillenen benzersiz bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Modernleşme kavramı, özellikle 17. yüzyıldan itibaren Batı merkezli gelişmelerle popülerleşmiş ve siyasi elitler tarafından çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Batı merkezli modernleşmeyi hedefleyen Türk ve Japon toplumları da bu süreçte sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda önemli değişimler yaşamıştır. Ayrıca, bu dönüşüm farklı dinamikler ve tarihi arka planlardan da etkilenmiştir. Türkiye'de modernleşme, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayıp Cumhuriyet dönemiyle devam eden köklü bir dönüşüm süreci olarak şekillenmiştir. Bu süreç, Batı'nın model alınmasını ve toplumsal yapının köklü bir şekilde değiştirilmesini içermektedir. Japonya'da ise modernleşme, Meiji Restorasyonu döneminde ivme kazanmış; Batı teknikleri ve yöntemleri benimsenirken geleneksel yapıları koruma çabasıyla yürütülmüştür. Japon modernleşmesi, Batı etkisi altında gelişirken milli değerlerin ve geleneksel yapının korunmasıyla şekillenmiştir. Bu çalışmada, Türk ve Japon modernleşme süreçleri, tarihsel evreleri ve uygulanan reformlar çerçevesinde incelenmiş; iki ülkenin bu süreçteki benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya koymak temel amaç edinilmiştir. Bu nitel incelemede, betimsel ve karşılaştırmalı tarih analizi yöntemleri kullanılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, emineerdenkaya@gmail.com, Amasya/Türkiye

Anahtar Kelimeler: *Türk modernleşmesi, Japon modernleşmesi, Meiji Restorasyonu, Reformlar*

TURKISH-JAPANESE MODERNIZATION PROCESSES WITH THEIR SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Abstract

Modernization is a unique transformation process shaped by each society's distinct political, economic, and cultural heritage. Modernization became popular, particularly from the 17th century onward, in connection with Western-centered developments and was implemented in various ways by political elites. Turkish and Japanese societies, which aimed for Western-centered modernization, also experienced significant social, economic, and political changes throughout this process. Moreover, this transformation was influenced by different dynamics and historical backgrounds. Modernization emerged as a profound transformation process in Turkey that began in the late Ottoman Empire and continued during the Republican era. This process involved adopting Western models and fundamentally changing the social structure. In Japan, on the other hand, modernization gained momentum during the Meiji Restoration and was carried out to preserve traditional structures while adopting Western techniques and methods. Japanese modernization developed under Western influence while maintaining national values and preserving traditional structures. This study examines the modernization processes of Turkey and Japan within the framework of historical stages and implemented reforms. The primary aim is to identify the similarities and differences between the two countries in this process. This qualitative study employs descriptive and comparative historical analysis methods.

Keywords: *Turkish modernization, Japanese modernization, Meiji Restoration, Reforms*

1. GİRİŞ

Her toplum modernleşme sürecinde farklı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümde dil, din, etnik köken, kültürel ve tarihsel kodların etkisi büyüktür. Siyaset biliminde, modernleşme olgusu her zaman ayrı bir başlıkla değerlendirilen ve önemli bir akademik birikimin olduğu bir alandır. Bu nedenle

modernleşmeyi siyasetten, siyasi tarihten ve siyasi kültürden ayırarak düşünmek de mümkün görünmemektedir. Modernleşme süreçlerini yöneten kadroların genellikle ülkeleri yöneten siyasi elitler olması da bu görüşü doğrulamaktadır. Özellikle, 17. yüzyıldan sonra, Avrupa merkezli siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle modernleşme ivme kazanmış ve hızlanan yenileşme ve değişme hareketleriyle paralel olarak gelişmiştir. Orta Çağ'ın birçok alanda gelişimi sınırlayıcı etkisine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bu süreç, ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönüşümler, eskiyi reddetmeyi ve yeniyi yüceltmeyi yaygın hale getirmiştir.

Ulus-devletlerin bir idari model olarak dünya genelinde hızla yayılması, daha karmaşık bir yapıya sahip olan imparatorluk düzeninin ardından, yeni devletlerin tasarımını baştan planlamayı zorunlu kılmıştır. Yönetim, eğitim, sağlık, hukuk, aile ve hatta kılık kıyafet gibi birçok alan bu yeniden yapılanma sürecinden etkilenmiştir. Ancak, bu noktada bir standart olarak Batı toplumlarının geçirdiği dönüşümler örnek alınmıştır. "Batı tipi" olarak adlandırılan ve belirli yenileşme merhalelerinden geçerek olgunlaşacağına inanılan modernleşme süreçleri şekillendirilmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda, "milli kimlik, kendi kaderini tayin etme ve milliyetçilik" gibi kavram ve ideolojilerin etkisinin artması, özellikle büyük dünya savaşları sonrası sayıları hızla artan ulus-devletlerde modernleşme evrelerini gerekli hale getirmiştir. Dünyanın uygar ve ileri toplumlarıyla entegre olmak ve geri kalmamak için bu dönüşümü gerçekleştirme arzusu, siyasi elitlerin gündeminde önemli bir yer tutmuş, ulus-inşa süreçlerini oldukça meşgul etmiştir. Daha çok bir model olarak uygulanan Batı tipi modernleşme evreleri, değişime hazır olmayan toplumlar için sancılı ve dirençli süreçlere yol açmıştır. Ancak, lider elitlerin kararlı politikaları ve zorlayıcı uygulamaları, bu sancıların bastırılmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte, geleneksel olan ve bilinmeyeni tehdit olarak gören toplumlar için modernleşme süreç, sürekli

ilerleyen doğrusal bir çizgiden ziyade, inişli çıkışlı, hatta zaman zaman geriye dönüşlerin yaşandığı bir güzergaha dönüşmüştür.

Bu noktada farklı toplumların modernleşme süreçleri, ancak kapsamlı, titizlikle hazırlanmış ve uzun soluklu çalışmalarla tam anlamıyla ortaya konulabilir. Bu bağlamda, nitel betimleme ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılarak hazırlanan bu çalışmada, model olarak Türk ve Japon modernleşme süreçlerinin temel bileşenleri ele alınacaktır. Öncelikle, bu iki toplumun değişim ve reform süreçleri incelenecek, ardından karşılaştırmalı bir analiz yapılarak Türk ve Japon modernleşmesinin benzer ve farklı yönleri ortaya konulacaktır.

2. MODERNLEŞME: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

"Modern" kelimesi ilk kez 5. yüzyılda, Latince *modernus* olarak kullanılmıştır. Bu kavram, geçmişteki Romalı ve Pagan topluluklardan farklı olarak, çağa hâkim olan Hristiyanlığı ayırt etmek ve ve eski ile yeni arasındaki farklılığa vurgu yapmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla "modern" kavramı, eskiden yeniye geçişin karşılığı olarak veya eski ile yeni arasındaki farkın simgesi haline gelmiştir. "Modern" kavramı, 17. yüzyıl ve Rönesans ile yaşanan dönüşümlerle sınırlandırılsa da aslında her çağda yeni olanı ve yeni bilinç biçimlerini temsil eder (Habermas, 1994: 31-32). Webster sözlüğünde kavram, "çağdaş zamana ait olan, eski olmayan" şeklinde tanımlanır (Karpat, 2023: 9). 19. yüzyılda, "Batı" dünya tarihinin belirleyici gücü haline gelmiş ve Batı'ya ait yaşayış biçimi ile dünya görüşü, kendine benzemeyen, Doğu'yu öteki olarak belirlemiştir. Doğu'da Batılı olmak isteyenler ile Batı'da Doğu'nun Batılılaşmasını savunanlar ve değişimlere seyirci kalanlar, "modernleşme" ve "Batılılaşma" gibi kavramların oluşturulmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, bu süreçte yaşanan "kimlik" arayışı ve yeni kimlik yaratma çabası "modernlik", "modernleşme", "Batılılaşma" kavramlarının dolaşımını hızlandırmıştır (Akkol, 2008: 7-8).

Modernite (modernlik) kavramı, tarihsel olarak genellikle Batı tarihi, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika bağlamında ele alınır (Wagner, 2001: s.5-6). Aynı zamanda, Batı'nın özgün dönüşüm sürecine de işaret eder. En erken 15. yüzyılın ortalarından itibaren Rönesans'ın getirdiği kültürel ve entelektüel canlanmayla başlamış; matbaanın icadı ve coğrafi keşifler, bilgi akışını hızlandırarak Avrupa'nın entelektüel yapısını kökten değiştirmiştir (Eisenstein, 1979: 25–30). Modernite, en geç ise 20. yüzyılın başlarında modernizm ve psikanalizin yükselişiyle tanımlanır. Ekonomik modernite, piyasa ve Sanayi Devrimleriyle, politik modernite ise 18. yüzyıl sonlarındaki Amerikan ve Fransız Devrimleriyle başlar. Bilimsel ve felsefi devrimler ise Kartezyen rasyonalizmden Görelilik Kuramı'na uzanan geniş bir zaman diliminde moderniteyi şekillendirir (Wagner, 2001: 5-6).

Modernleşme, sosyal bilimler alanında toplumsal yapının, kültürel normların, ekonomik ilişkilerin ve siyasal kurumların kapsamlı dönüşümünü ifade eden çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç; Aydınlanma düşüncesi, sanayileşme, rasyonelleşme ve bireyselleşme gibi temel unsurlarla karakterize edilir. Modernleşme, yalnızca kurumların yeniden yapılandırılmasını değil, aynı zamanda bireylerin kimliklerinin ve toplumsal ilişkilerin dönüşümünü de kapsar (Giddens, 1990: 33–35; Beck, 1992: 51). Max Weber'e göre ise modernleşme, toplumların geleneksel, mistik veya duygusal yönelimlerden , rasyonel, hesaplayıcı ve sistemik bir düzene geçiş sürecidir. Weber, modernitenin özünü "rasyonalite" (akılcılık) ve "dünyanın büyüsünün bozulması" (Entzauberung) olarak tanımlar. Bu dönüşüm, ekonomik, bürokratik ve kültürel yapıların yeniden şekillendiği bir evrimdir (Weber, 2019: 123).

Modernleşme kavramı, toplumsal değişme süreçleriyle birlikte Batı dışındaki toplumların, Batılılaşma yönünde yaşadıkları toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimleri içerir (Altun, 2011: 12,13). Modernleşme olgusunun ortaya

çıkışı ise daima tartışma konusu olmuştur. "Bilgininin pratik maksatlarla organize edilmesi yani ilmi bilgilerle teknolojik gelişimin sağlanması" modernleşmenin en temel özelliğidir (Güngör, 2003: 31).

Modernleşme kuramı ise II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın yeniden siyasi ve ekonomik olarak yapılanması ve yorumlanmasına bağlı olarak Batı düşünce sistemine girmiştir. Bu kuram, aynı zamanda Batı dışı toplumlara Batı'nın bakışını da yansıtır (Coşkun, 2012: 289). Modernleşme kuramı içinde kullanılan "gelişme" kavramı önemlidir ve bu kavram, "toplumsal değişim" süreçlerine atıfta bulunmaktadır. "Gelişme" aynı zamanda 19. yüzyıl pozitivist toplum kuramında önemli bir kavram olan ilerleme düşüncesinin ve onun etkilendiği evrimci yaklaşımın izlerini taşımaktadır (Durgun, 2010: 25). Bu noktada, Walt Rostow, evrimsel modernleşme teorisinde toplumların belirli aşamalardan geçerek modernleşeceği fikrini öne sürer. Bu kuram, toplumsal gelişmeyi evrensel bir süreç olarak sunar ve her toplumun aynı aşamalardan geçmesi gerektiğini savunur. Bu aşamalar, geleneksel toplumun tarım temelli statik yapısından (1. aşama) başlayarak, dış etkilerle ticari ve teknolojik altyapının geliştiği kalkışa hazırlık dönemi (2. aşama), sanayileşmenin hızlandığı kalkış aşaması (3. aşama), teknolojik özgünleşmenin ve ekonomik çeşitlenmenin gerçekleştiği olgunluk dönemi (4. aşama) ve nihayetinde tüketim mallarının egemen olduğu yüksek kütle tüketim çağına (5. aşama) uzanır (Rostow, 2004: 4-25). Bu teori Batı'nın gelişme modelini dünya çapında geçerli bir model olarak sunmuş ve modernleşme sürecinin bir evrim olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu yaklaşım, her toplumun aynı biçimde evrilmeyeceği ve farklı tarihsel koşulların modernleşme süreçlerini etkilediği eleştirileri karşılaşmıştır.

3.TÜRK MODERNLEŞMESİNİN ANA HATLARI

Türkiye'de, Batı'daki gelişmeleri takip ve taklit etmenin modernleşmeyi gerçekleştireceği inancı büyük destek görmüştür. Ayrıca, Türk modernleşmesi,

basitçe gelenekten kopuşun bir simgesi olarak da kabul edilebilir (Aktay, 2011: 346). Bu bağlamda altının çizilmesi gereken en önemli nokta, Türk modernleşmesinin Batı'da ortaya çıkan modernleşme sürecinin tarihsel gelişiminden bütünüyle kopuk ve ilgisiz bir biçimde doğmasıdır. Modernleşme, aynı zamanda devletin yegâne kurtuluş çaresi olarak görülmüş ve bir devlet politikası olarak tatbik edilmiştir (Durgun, 2010: 10). Her ne kadar süreklilik ve kopuşlarıyla birlikte analiz edilse de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşanan gelişmeler, değişmeler, dönüşümler ve amaçlar farklılaşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinin arkasında, Batı karşısında alınan yenilgilerden kaynaklanan bir iyileşme kaygısı bulunurken; Cumhuriyet döneminde modernleşme, bir amaç olarak benimsenmiştir. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, modernleşmenin bütünsel bir süreç olarak görmüş ve Aydınlanma ideallerini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Söğütlü, 2008: 34). Şerif Mardin'in *Batıcılık* adlı makalesindeki tespitler, bu süreci anlamak açısından önemlidir. Mardin, Türkiye'de modernleşme ve Batılılaşma sürecinin kronolojisini şu başlıklarla özetlemektedir: "Batıcılığın ilk devresi, II. Mahmut dönemi ve Tanzimat'ın ilanı, 1856 Islahat Fermanı, II. Abdülhamit dönemi, II. Meşrutiyet dönemi, Atatürk ve Batıcılık, Atatürk'ün ölümünden sonra Batıcılığa karşı tepkiler"(Mardin, 2004: 9-19). Türk modernleşmesinde bu kronolojinin detayları büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin modernleşme temelleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine tekabül etmektedir. Modernleşme hareketlerinin başlangıcıyla ilgili farklı yorumlar bulunsa da bu süreci III. Ahmet dönemine kadar götürmek mümkündür. Bu dönemde Osmanlı'da başlayan gerileme, devlet yöneticilerinin geleneksel yönetim anlayışını sorgulamalarına ve mücadele içinde oldukları Avrupa devletlerindeki değişimlere yönelmelerine neden olmuştur (Durgun, 2010: 71). Osmanlı devleti, 18. yüzyılda askeri alanda modernleşme girişimlerine başlamış, yüzyılın sonlarına doğru ise Avrupa'yı model alarak siyasi, idari ve

kültürel değişimlere yönelmiştir (Karpat, 2022: 15). Fransız Devrimi'nin ardından, 1830'ların sonuna kadar olan dönemde Osmanlı İmparatorluğu; toprak, nüfus, ideoloji, yönetim, ekonomi ve uluslararası ilişkiler gibi birçok alanda hızlı değişimlere sahne olmuştur. Zürcher'e göre, bu değişimlere öncülük eden ilk hükümdar ise 1789'da tahta çıkan Sultan III. Selim'dir (Zürcher, 2011: 43). III. Selim'in *Nizam-ı Cedid* ordusunu kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, yeniçeriler tarafından tahttan indirilerek öldürülmüştür. Onun ardından II. Mahmut'un *Eşkinci* olarak bilinen eyalet ordusu kurma girişimi de yeniçeriler tarafından tepkiyle karşılanmış, ancak bu defa bu gelişmeler yeniçeri ocağının tamamen ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır (Hakov, 2004, s.39). III. Selim döneminde askeri kuruluşları örnek almakla başlayan modernleşme süreci, II. Mahmut döneminde daha kapsamlı reformlarla devam etmiştir. Bu reformlar arasında, Osmanlı kimliği oluşturma amacıyla yeniçerilerin kaldırılması, yeni askeri birliklerin oluşturulması, tebaanın mülkiyet haklarının güvemce altına alınması, vergilerin artırılması ve eğitimin yaygınlaştırılması gibi önemli faaliyetler yer almaktadır (Mardin, 2004: 11-13).

Osmanlı Devleti'nde modernleşme, 19. yüzyılda Tanzimat reformlarıyla devam etmiştir. Bu yeniliklerin gerçekleştirilmesi, bir taraftan geleneksel Osmanlı makamlarının zayıflamasına neden olurken diğer taraftan ülkenin Avrupa uygarlığına yakınlaşmasını sağlamıştır. Süreçte, yasalarda yapılan değişikliklerle Osmanlı tebaalıların can ve mal güvenliği sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecinde, askeri ve devlet idaresi alanında yenilikler öncelenerek çöküş durdurulmaya çalışılmıştır. Ancak bu teşebbüslerin gecikmiş yenilikler oluşu, imparatorluğun çöküşünü engelleyememiştir(Hakov, 2004: 40). Bütün bu süreç boyunca, imparatorluğu çöküşten kurtarma adına çeşitli fikir hareketleri de ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımlarından en önemlileri İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıktır. "Batı emperyalizminin dünya çapındaki yayılışı karşısında, ülkelerin sömürgeleştirilmesine karşı tepki gösteren Müslümanların duygu ve

düşüncelerini dile getiren ve buna İslamiyet ile çare arayan" (Akşin, 2011: 83) İslamcılık akımının devletin çöküşünü engelleyemeyeceğinin anlaşılması üzerine, özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra Türkçülük ve Batıcılık akımları güç kazanmıştır. Türkçülük akımının savunucuları ve destekleyicileri olan aydınlara göre, devlet ancak dili, kültürü ve hedefleri bir olan topluma dayanarak varlığını sürdürebilir. Batıcılık ise Batı'yı her alanda örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır. Geçmişten gelen birçok şeyi değiştirmeye karar veren, radikal cenahtaki özellikle Jön Türkleri kapsayan Batıcılara göre, Doğu'dan gelen her şey 'geri', Batı'dan gelecek her şey 'ileri' kabul edilmiş ve bu cenah büyük bir hayranlık duygusuyla 'kuvvetli ve üstün olan her şey Batı'dadır' fikirlerinden ilham almıştır (Ülken, 1998: 207). Batıcılığın güçlülükle bir sayılması, eski dinsel değerlerin ancak milli gücü artırdıkları oranda önemli oldukları kanısını da dönemin düşünürleri arasında yerleştirmiştir. Balkan Harbi'nin Osmanlılar arasında yarattığı kırgınlık karşısında bile tutum değişmemiştir. Zira bu durum, Dr. Abdullah Cevdet tarafından "*Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir."* şeklinde özetlenir (Mardin, 2004: 16). Bu temel düşüncelerle bağlantılı olarak öncelikle dil, tarih ve edebiyat alanındaki çalışmalarla başlayan bu hareketler, imparatorluğu çöküşten kurtaramasa da daha sonra gelişerek ve güçlenerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından, yeni devletin lideri Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin çağdaş bir toplum yapısına kavuşması ve ileri uygarlık seviyesine ulaşması için Batılı ülkelerin oluşturduğu uygarlığın dışında kalmasını istememiştir. 29 Ekim 1923 tarihli konuşmasında, "*Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye'de asri binaenaleyh Batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir*?" (Karluk, 1998: 367) sorusuyla bu konuda kararlı olduğunu beyan etmiştir. Milli değerleri kaybetmeden Batı ve muasır medeniyetlerin model

alınmak istendiği o dönemde, tarihte eşi benzeri görülmemiş devrim sürecine girilmiştir. Burada şu nokta önemlidir: Batı Avrupa'da modernleşme, evrimsel gelişme neticesinde meydana gelmiştir; yani toplum "aşağıdan yukarıya" bir gelişim göstermiştir. Türkiye'de ise tam tersi bir gelişme yaşanmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kadroları, Osmanlı bürokrasisinden farklılaşmayan, asker ağırlıklı bir bürokrasi tarafından tasarlanmış ve kurulmuştur (Cangızbay, 2000: 14-15). Bu bağlamda, modernleşme aydınları ve bir kısım devlet idare elitinin Atatürk'e destek vermesiyle yeni devlette "yukarıdan aşağıya" şeklinde bir modernleşme yöntemi izlenmiş; eskiye dair ne varsa ortadan kaldırılması veya yenileştirilmesi temel amaç edinilmiştir (Hakov, 2004: 42). Bu nedenle, Keyder'e göre "modern" kökünden türetilmiş bütün sözcükler içinde Türkiye'nin deneyimine en uygun düşeni "modernleştirmek" tir. Bu eylemi gerçekleştiren modernleştirici elitin hedefi ise "kendi modernlik anlayışına uygun kurum, inanç ve davranışları" seçilmiş nesne olarak Türkiye halkına kabul ettirmek olmuştur (Keyder, 1998: 31).

Reformlara, devletin şeklinin ve yapısının değiştirilmesiyle başlanmıştır. 20 Ocak 1921'de "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" kabul edildikten sonra, "hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletin" olmuştur. Ayrıca, "icra kudretine ve kanun yapma yetkisine sahip olan ve milletin yegâne ve hakiki temsilcisi olarak Büyük Millet Meclisi" nin konumu ilan edilmiştir. Amaç, Batı'daki gibi bir ulus-devlet oluşturmaktır. Bu, eskiyle bağı koparmak, yenileşmek, modernleşmek adına birincil koşuldur. Bundan sonra ilk hedef, saltanatın kaldırılmasıyla siyasi reformların en önemli boyutunu tamamlamaktı. Ancak bu atılımın basit olmadığı, Atatürk'ün en yakın arkadaşlarının bazılarının hâlâ saltanata bağlı oldukları dönemde bilinmektedir. Bu konu, Atatürk'ün kesin kararlı olduğu konular arasındadır. İlk etapta, saltanat ve hilafet birbirinden ayrılacak, sonrasında ise saltanat kaldırılacaktır. Saltanatın kaldırılmasından sonra Osmanlı şehzadesi hilafet makamına geçecek, ancak konumu siyasi değil, yalnızca dini temsil sınırları içinde olacaktı. Ayrıca bu siyasal

dönüşümle, dinsel muhalefetin de etkisiz hale getirilmesi hedeflenmiştir (Lewis, 2008: 345-346). Meclise hazırlanan tekliflerin sunulmasının ardından, şiddetli bir muhalefet tekrar kendini göstermiştir. Ancak Atatürk, *"Sayın milletvekilleri, iktidara sizin yaptığınız gibi uzun uzun tartışmalar neticesinde gelinmez, iktidara güç ve kanla gelinir. Dedelerimizin dedeleri Türk halkına kendi iktidarlarını ancak bu surette kabul ettirebilmişlerdir. Halkımız da şimdi bunu iade etmektedir. Siz isteseniz de istemeseniz de bu yine olacak, fakat ortadan birkaç kelle kaybolacak*." sözleriyle kesin tavrını ortaya koymuştur (Hakov, 2004: 42). Bu konuşmanın ardından kanun taslağı hazırlanmış; saltanat ile hilafet birbirinden ayrılmış ve saltanat kaldırılmıştır.

Diğer taraftan, reform sürecinde saltanatın izlerini taşıyan ve beş yüzyıl boyunca imparatorluğun başkenti olan İstanbul'un konumu da reform sürecinde bir diğer önemli meseleydi. Zira camileri, sarayları, dini şahsiyetleri, saray erkânı ve kozmopolit tüccar topluluklarıyla İstanbul, eskiye aitti ve yeni devletin merkezi olarak düşünülmemişti. Yaşanan değişimleri simgeleme amacıyla, hanedanı veya imparatorluğu değil, sadece Türk milletini temel alan ve ana yurdun tam merkezinde yer alan bir başkent seçildi. Başkentin Ankara olarak değiştirilmesiyle yenileşmenin bir adımı daha atılmıştır. Bundan sonra, Atatürk daha köklü bir değişim hazırlığına girmiş ve Cumhuriyet'i ilan etmiştir (Lewis, 2008: 351). Böylece siyasi reformların en önemli bölümü tamamlanmış ve "Devletin yönetim şekli ne olacak? ve "Önderi kim olacak?" soruları cevabını bulmuştur.

Reformlara, devletin dini simgelerden arındırılmasıyla devam edilmiştir. Bu alanda, hilafetin kaldırılması da hedef olarak belirlenmiştir. Bundan sonra, Atatürk din devleti görünümünü dönüştürme adına ikinci sembolik adımı atmış ve kılık-kıyafet reformlarıyla Türkiye'nin eskiden kurtulma, yenileşme ve modernleşme hareketini sürdürmüştür. Amaç, millet olarak medeni bir

görünüme kavuşmaktır; ancak eski kıyafetler buna engeldir. Atatürk halka hitaben yaptığı bir konuşmasında bu durumu "*...medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla, dış görünüşüyle dahi medeni olduğunu fiilen göstermeye mecburdur.*" şeklinde özetlemiştir. Yine, fes, sarık, cübbe, medeni görünümün ne milli ne de beynelmilel (uluslararası) bir ifadesidir. Medeni olmak için yine Batı örnek alınacak ve "dünyanın uygar milletlerinin ortak kıyafetleri" olan şapka, pantolon, gömlek, ceket gibi giysiler tercih edilecektir. Kılık-kıyafet reformunun ardından, Batı'nın saat ve takvimi de aynen benimsenmiş ve modernleşme yolunda bir diğer adım daha atılmıştır. Bunun yanı sıra, İsviçre Medeni Kanun'u kabul edilmiş, şeriatın etkisi silinerek, hukuk reformu ile çağdaşlaşma hareketi devam etmiştir. Mevcut dönemdeki Taktir-i Sükûn Kanunu'nun reformların uygulanmasında önemli ölçüde etkisinin olduğu görülmektedir (Lewis, 2008: 358-368).

1927 genel seçimlerinin ardından, Atatürk tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiş ve İsmet İnönü'yü Başbakan olarak atayarak yeni bir dönemin başlangıcını yapmıştır. Bundan sonra, amaç Türk devletine ve halkına daha fazla milli, laik, modern ve daha az İslami karakter kazandırmaktır. Bu amaçla "Türk devletinin resmi dini İslam'dır" hükmü 5 Nisan 1928'de anayasadan çıkarılmıştır. Ancak yeni devleti Doğu'ya bağlayan ve Batılı milletler topluluğundan ayıran bir simge olarak Arap alfabesi hâlâ kullanılmaya devam etmekteydi. Modernleşme sürecinde bir diğer önemli gelişme, harf inkılabıyla sağlanmış ve Latin harflerinin kabulüyle yeni bir dönem başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı, yeni Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı, şimdi başöğretmen sıfatıyla yeni bir modernleşme hedefi tasarlamıştır. Değişimin altında yatan temel amaç ise, toplumsal ve kültürel alanda gelişmenin veya eğitime dönük bir reformun aksine, "geçmişin kapısının kapatılması, geleceğin kapısının açılması"ydı. Dolayısıyla, geçmişle ve Doğu'yla olan son bağın koparılması yoluyla, Türkiye'nin modern Batı uygarlığıyla bütünleşmesinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır (Lewis,

2008: 370-374). Kısaca, yapılan kültür devrimleriyle, Cumhuriyet modernleşmesinde ulus-devletin kurulması ve inşası temel bir hedef olmuştur. Ancak bu süreçte izlenen yol ve benimsenen yöntemler, toplumu dönüştürme açısından yeterince etkili olamamıştır. Pozitivist bir bakış açısıyla, toplumun dönüşümünün sadece elitler aracılığıyla ve modernleşme modelleriyle sağlanabileceği düşünülmüştür. Fakat bu yaklaşım, halk kitlelerini yeterince seferber edememiş ve toplumun geniş kesimlerinin sürece dâhil edilmesi sağlanamamıştır (Söğütlü, 2008: 52). Bu da istenen dönüşümün gerçekleşmesine engel olmuştur.

Diğer taraftan, 1929'da Büyük Bunalım'ın ardından ekonomide de reformlara olan ihtiyaç doğmuş ve bu bunalımın etkilerinin derinleşmesini engellemek amacıyla çeşitli arayışlara girilmiştir. Sovyetlerin etkisiyle "Devletçilik" ilkesi benimsenmiş ve ülke çapında önemli ölçüde bir sanayi devrimine başlanmıştır. Özel mülkiyet tamamen reddedilmemiş, ancak kalkınma için devlet müdahalesi bu dönemde şart olarak görülmüştür. Ülkenin çeşitli yerlerinde fabrikalar açılarak kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Ekonomi ne kadar güçlüyse, modernleşme sürecinin de o kadar güçlü olacağı inancı hakim olmuştur. Dolayısıyla, ekonominin modernleşmedeki önemi kavranmıştır. Ancak, özellikle tek parti döneminde (1923-1945), içe dönük sanayileşme çizgisinin kentli ve taşralı elitler etrafında şekillenmesi, kırsal kesimdeki kitleleri kapsayamamış ve kırsal kesim modernleşeme sürecinden yeterince faydalanamamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ve çok partili hayata geçişle birlikte, köyden kente göç olgusu kent dokusunu tamamen değiştirmiş ve özellikle 1950'lerden sonra traktör ve diğer aletlerin tarıma girmesiyle birlikte, toplumda köklü yapısal değişim süreci hızlanmıştır. 1960'lardan 1990'lara kadar sanayi büyüme hızı yüksek olmuş giderek kalkınan kalkındıkça modernleşen bir Türkiye ortaya çıkmıştır. 1990'lardan itibaren özellikle Avrupa Birliği ve uluslararası örgütlerle hızlanan ilişkiler, Batılılaşma hedeflerinin daha belirgin bir şekilde ortaya konulmasını

zorunlu kılmıştır. Küreselleşmenin etkisini daha çok hissettirmesi ise Batı normlarının benimsenmesini elzem haline getirmiştir (İçli, 2002: 248-249). Siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuki boyutlarıyla yapılan reformlar süreklilik arz etmekte, Türkiye, Batının gerisinde kalmak istememekte ve yaşadığımız dönemde dahil bu çaba yoğun bir şekilde devam etmektedir.

4.GELENEKTEN GELECEĞE JAPON MODERNLEŞME SÜRECİ

Japon modernleşmesi, genel olarak, farklı ülkelerin modernleşme süreçleriyle benzer özellikler taşır. Ancak, Japonya'nın tarihsel geçmişinden kalan sosyo-kültürel miras, bu ülkenin modernleşme çabalarını etkileyip yönlendirmiştir. En belirgin farklılık ise "Japonya'nın öncelikli sorununun geleneksel yapısını koruyarak modernleşmesi, Batı'dan gerekli teknolojiyi almakla yetinip Japonluğunu koruduğu" kanısıdır (Belge, 2011: 394-395). Aslında, Japonya'yı modernleşme sürecine iten temel gücün, Batı ile kurulan ilişkiler olduğu söylenebilir. Zira, ABD ve İngiltere'nin kendi çıkarları çerçevesinde bu ülkeye olan ilgisi ve bu ülkeyi biçimlendirme telaşı, iki yüzyıldan fazla Batı'ya kapalı bir yaşam sürdüren Japonya'yı dışa açılmaya zorlamıştır. Meiji döneminde (1868-1912), modernleşme bir devlet politikası olarak benimsenmiş ve uygulanmıştır. Aynı zamanda, Japon modernleşmesi toplumsal gelişme ve çatışmaların değil, Batı'nın egemenlik ilişkilerine uyum sağlamanın bir sonucudur. Bu durum, Japon modernleşmesini Batı modernleşmesinden ayıran bir nüanstır (Büyükbaş, 2008: 123).

Günümüzde Japonya, teknolojik açıdan dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biridir ve modern bir görünüme sahiptir. Ancak, bu modern görünümün detaylarında geleneksel yapı dikkat çeker. Japonya, modernleşme sürecinde kendi zihniyetini ve geleneklerini de korumuştur. Modernleşme sürecinde Batı model alınırken, Japon milli değerleri ve gerçekleri öncelenmiş, İmparatorluk hâkimiyeti, din, dil ve yazı gibi geleneksel değerler muhafaza edilmiştir. Japonya'nın maddi

medeniyeti gelişirken, manevi değerler yerinde kalmış ve zenginleşmiştir. Japonya, dünya teknoloji ve moda üretiminde öne çıkmış, dil, kültür ve bilimde belirgin bir yer edinmiştir. Japon modernleşmesi, diğer Asya ülkeleri için bir model teşkil etmiştir. Japonya'dan sonra Güney Kore, Tayvan, Singapur, Malezya ve hatta Çin, modernleşmenin "Japon usulünü" kullanmışlardır (Eltazarov, 2012).

Japon modernleşmesi üzerine Türkiye'de sıklıkla dile getirilen "II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen bir mucizedir" görüşünün yanıltıcı olduğunu belirtmek de önemlidir. Bu görüş, Japonya'nın modernleşmesinin sadece savaş sonrası döneme dayandığını öne sürse de aslında Japon mucizesinin kökenleri çok daha eskiye, 18. ve 19. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrası elde ettiği ekonomik ve teknolojik başarılar, geriye dönük bir tarihsel süreçte, özellikle Edo (Tokugawa) ve Meiji dönemlerinde atılan temellerin üzerine inşa edilmiştir (Tuncoku, 1997: 284). Bu iki dönemde gerçekleştirilen reformlar, sanayileşme ve devlet yapısındaki köklü değişiklikler, Japonya'nın savaş sonrası gelişiminde belirleyici rol oynamıştır. Kısaca, Japonya'nın savaş sonrası başarısı, aslında çok daha önceki tarihsel süreçlerin birikiminin ve doğru adımların bir sonucudur.

Japonya'nın Edo Dönemi (1603-1868), yaklaşık 250 yıl boyunca dış dünyaya kapalı kalan bir dönemdir. Bu süre zarfında ülkeye yabancıların girişi yasaklanmış ve Japonların yurt dışına çıkması engellenmiştir. Ticaret yalnızca Nagazaki'deki Deşima limanında yapılmıştır. Ancak Japonya, bu izolasyon döneminde Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip etmek için özel heyetler göndermiş, Avrupa'dan gelen buluşları ülkesine aktarmıştır. Ayrıca, Batı'nın sömürgeci etkisiyle karşılaşan Hindistan, Çin ve Osmanlı gibi ülkelerin gerileme süreçlerini inceleyip raporlar hazırlamıştır. Bu durum, Edo Dönemi'nin dışa kapalı olmasına rağmen bilgi akışının tamamen kesilmediğini, aksine önemli

yeniliklerin transferinin sürdüğünü göstermektedir. Japonya, Çin ve Kore aracılığıyla aktarılan kültürel, teknik ve bilimsel bilgileri özümsediği gibi, güçlü bir sanayileşmenin temellerini de bu uzun izolasyon sürecinde atmıştır. 1850'li yıllarda Batılı devletler, Japonya'yı dışa açılmaya zorlamış ve uluslararası deniz ticareti ile buharlı gemilerin liman gereksinimleri, Japonya'nın izolasyonunu sonlandırmıştır. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batılı ülkeler, Japonya ile eşit olmayan ticari anlaşmalar imzalayarak ayrıcalıklar kazanmıştır. Osmanlı'daki kapitülasyonlara benzeyen bu anlaşmalara Japonlar, "Fubyodo Joyaku (Eşit Olmayan Anlaşmalar)" olarak adlandırmaktadır. Ancak, 25-30 yıl içinde Japonya, bu durumu tersine çevirip, daha eşit statüde anlaşmalar yaparak yarı bağımlılıktan kurtulmuş ve dış dünyaya tümüyle açılmış (Tuncoku, 1997: 284-285). Böylece, Japonya modernleşme yolunda önemli bir aşamayı geride bırakmıştır.

1868-1912 Meiji Dönemi, Japonya'da Batı teknik yöntemlerinin, kurumlarının aktarılıp benimsendiği ve hızlı bir sanayileşme ve kalkınmanın gerçekleştirildiği bir aydınlanma dönemi olarak tasvir edilebilir. Meiji Dönemi'nde "Japon Ruhu ve Batı İlmi" sloganıyla özdeşleşen modernleşme süreciyle, "eski dönemlerin ideal insan tipi olan Samurayların nitelik ve fonksiyon değiştirmiş bir devamı olan yeni bir Japon nesli yetişmiştir". Modernleşmenin ilk dönemlerinde, Samurai sınıfından gelen yeni nesil, modern eğitim alarak Japonya'nın elit tabakasını oluşturmuştur. Bu elit grup, Japonya'nın her alanda büyük ilerlemeler kaydetmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. 20. yüzyılda ise Japonya, dünya genelinde milli kültür geleneğine yabancılaşmadan modernleşen bir ülke olarak modernleşme sürecindeki diğer ülkelere örnek olmuştur (Koyama ve Özcan, 2019: 375).

Japonya, Meiji Dönemi'ne kadar özellikle Edo Dönemi'nde gerekli altyapıyı kurmuş, Meiji Dönemi ise bu temeller üzerine hızlı bir kalkınma süreci

getirmiştir. Eğitimde yapılan köklü reformlar, çağdaş, akılcı ve seküler bir sistemin kurulmasıyla okuryazarlık oranını hızla artırmıştır. Yurtdışına gönderilen gençler, gelişmiş bilim ve teknolojileri öğrenip ülkelerine aktarmıştır. Ayrıca, yabancı uzmanlar devlet ve özel sektör aracılığıyla Japonya'ya getirilmiş ve ülke iç kaynaklarıyla köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu kalkınma modeli, dış borçlanmadan çok içsel sermaye ve yatırımlar yoluyla hayata geçirilmiştir ve aynı yaklaşım, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de uygulanmıştır (Tuncoku, 1997: 285-286). Bu süreç, Japonya'nın sürdürülebilir ve bağımsız bir kalkınma modeli oluşturduğunu göstermektedir.

Meiji dönemi reformlarından göze çarpan birkaç örnek verilecek olursa, en önemli reformlardan ilki, bin yıldır başkent olan Kyoto'nun yerine Tokyo'nun başkent yapılmasıdır. Bu reformda da daha önce Türk modernleşmesinde ifade ettiğimiz amaç güdülmüş geçmişle bağların koparılması hedeflenmiştir. Merkezi bir hükümetin kurulması, feodal beyliklerin kaldırılarak, yerine valiliklerin kurulması ve mülkiyet hakkının tanınması da diğer önemli reformlardandır. Bir diğer önemli reform ise katı sosyal sınıf sisteminin kaldırılması, her ferdin istediği mesleğe girme hakkının tanınması olmuştur. Yine Türk modernleşmesine benzer şekilde, orduda büyük bir reform yapılmış, feodal askeri düzen sona erdirilmiş, samurai sınıfının tekelinde olan orduya, genel asker alma sistemi getirilmiştir. Bu, köklü değişikliklerden biridir. Ayrıca, köleliğin yasaklanması, kadınların ilk kez kocaları aleyhine boşanma davası açma hakkına sahip olmaları da önemli adımlardandır. 1873 yılında 1200 yıldır kullanılan Çin ay takvimi terk edilerek Batı'nın Gregoryen takvimi alınmıştır. 1876'da ise pazar günleri resmî tatil ilan edilmiştir. Batı tipi modernleşmenin etkisiyle Japon kadın ve erkeğinin saç stili, yemek düzeni ve giyim gibi özel alanlarda da zamanla dönüşüm yaşanmıştır (Ozankaya, 1965: 301-302)

Japonya'nın milli kimlik ve ulusal bilinç konusundaki derinleşmiş anlayışı, modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Japonya'nın etnik homojenliği, dil birliği ve dini ortaklıkları, toplumun kolektivist bir yapıya sahip olmasını sağlamış ve bu da toplumsal uyumu güçlendirmiştir. "Milliyetçilik" kavramı yerine, "Japonluk" gibi daha içsel bir tanımın kullanılması, Japonya'nın kültürel aidiyet ve kimlik anlayışının derinliğini gösterir. Bu bağlamda, Japonya 1850'lerde dış dünyaya açılmaya başladığında, güçlü bir milli kimlik ve kalkınma için gerekli altyapıya sahipti. Bu sağlam temeller, Japonya'nın modernleşme ve sanayileşme sürecinde başarılı olmasını mümkün kılmıştır (Tuncoku, 1997: 286). Kısaca, Japonya'nın hızlı kalkınma süreci, yalnızca dışsal faktörlerden değil, aynı zamanda toplumsal değerler, kültürel kimlik ve tarihsel birikimin etkisiyle şekillenmiştir. Japonya'nın modernleşme süreci, sadece ekonomik ve teknolojik yeniliklerle sınırlı kalmamıştır, aynı zamanda toplumsal değerlerin modernleşmeye entegrasyonu da sağlanmıştır. Japonya, Batılı modernleşme modellerini doğrudan kopyalamak yerine, kendi geleneksel kültürel değerlerini ve toplumsal yapısını modernleşme sürecine dahil etmiştir. Bu durum, Japonya'nın farklı bir kalkınma yolu izlemesini sağlamıştır. Japon toplumu, bireysel çıkarları değil, toplumsal faydayı ön planda tutan bir anlayışla hareket etmiş, bu da güçlü bir toplumsal birlik ve verimlilik yaratmıştır. Ayrıca, Japonya'nın modernleşmesinde insan faktörünün rolü büyüktür. Toplumun disiplini, çalışkanlık ve sadelik gibi değerleri, ekonomik kalkınmaya güçlü bir ivme kazandırmış ve geleneksel yapıların modern topluma uyarlanmasında önemli bir etken olmuştur. Sonuç olarak, Japonya'nın modernleşme süreci, dışsal etkilerin yanında içsel toplumsal dinamiklerin de ne kadar belirleyici olduğunu ve geleneksel değerlerin modernleşme için bir engel değil, aksine bir güç kaynağı olabileceğini göstermektedir.

5. TÜRK VE JAPON MODERNLEŞMESİ SÜREÇLERİNİN BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI

Türk ve Japon modernleşme süreçleri, bazı temel yönleriyle benzerlik gösterirken, aynı zamanda belirgin farklılıklar da içermektedir. Her iki ülke de Batı'yı ilerleme ve çağdaşlaşma adına bir model olarak görmüş ve modernleşme hareketlerini bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bu bağlamda, "milli bilince ulaşma, milli devletin kurulması, modernleştirici bir lider veya grubun ortaya çıkması ve siyasi iktidarı ele geçirmesi, siyasi ve kurumsal reformların gerçekleştirilmesi" gibi temel dinamikler, Japonya ve Türkiye'nin modernleşme süreçlerinde ortak noktalar olarak öne çıkmaktadır. Geçmişle ve eskiyle olan mücadele, her iki ülkede de modernleşme sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Bu doğrultuda, "yüzyıllarca başkentlik yapmış Kyoto ve İstanbul'un başkentlikten çıkarılması, katı ve kapalı sınıf sistemlerinin ortadan kaldırılması, kadın haklarının genişletilmesi, devletin iktisadi faaliyetlere, neredeyse aynı nedenlerle müdahil olması ve kılık kıyafet düzenlemeleri" gibi (Ozankaya, 1965: 307) yapısal değişimler, Türkiye ve Japonya arasında önemli modernleşme benzerlikleri olarak değerlendirilebilir.

Modernleşme sürecinde benzer yönleri sunmak adına daha çeşitli örnekler vermek yerinde olacaktır. Japonya'nın siyasi ve ekonomik modernleşme başarısının temel nedeni, kesintisiz ve disiplinli bir şekilde yürütülen planlı çabalardır. Bu yaklaşım, Atatürk döneminde eğitime önem verilmesiyle benzerlik göstermektedir. Meiji Dönemi'nde Japonya'nın modernleşmesinin başlıca faktörü, Türkiye'dekine benzer şekilde Batı teknolojisinin üstünlüğünün anlaşılması, aradaki uçurumun kapatılma arzusu ve millî çıkarların ön planda tutulmasıdır. Japon modernleşmesinde önemli bir diğer faktör ise "temel eğitim sistemi" dir. Bu sistem, Türkiye'deki Atatürk dönemine benzer şekilde millî bütünleşmenin ve modernleşmenin desteklenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Diğer taraftan Japonya'daki Meiji Dönemi'ndeki endüstrileşme ve sermaye birikimi çabaları, Atatürk dönemi devletçilik politikalarıyla paralellik göstermiştir. Devlet; çelik, çimento, porselen, tuğla ve tekstil endüstrilerinin kurulmasına

öncülük etmiştir. Ancak Japonya'nın hızlı ve sürekli modernleşmesine katkıda bulunan, geçmişten gelen tecrübe ve birikim de önemli bir faktördür. Bundan başka, benzer şekilde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması, iki ülkenin de gelişimine ve değişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Japon modernleşmesi, Türk modernleşme sürecine benzer şekilde "lâiklik, gerçekçilik, rasyonalizm, pragmatizm ve milliyetçilik" gibi Batı'nın Rönesans ve Reform döneminden beri izlediği ve uygar ülkeleri yükselten ilkelere dayanmaktadır (Giritli, 1986: 361).

"Batılılaşmayı veya Batılı gibi olmayı içselleştirmek ve bu sürecin kişiler üzerinde yarattığı bazı psikolojik, sosyal sorunlar" önemli konulardır. Japon ve Osmanlı-Türk bireyleri, yerel kültürlerinin geleneksel akıl ve duygu anlayışlarıyla Batı kültürünün rasyonel ve duygusal tanımlamalarını benimsemek zorunda kalmışlardır. Bu durum, bireylerde kültürel kimliklerini koruma ve modern Batı ile gelenekler arasındaki çatışmaları dengeleme ihtiyacı da doğurmuştur. Japon ve Türk toplumları, Batı'nın rasyonel kamu kültürü ile geleneklerinin özel alanlarındaki kültürlerin birleşiminden kaynaklanan bir ikilemle yaşamak zorunda kalmışlardır. Modernleşme süreci, bireylerin kamu ve özel alanlarında, duygusal ve rasyonel değerlerin çatışmasına da yol açmıştır. Geleneksel kültür ile Batı kültürünün karışımından oluşan "melez kültürel ortamlar" medyana gelmiştir. Kısaca, Japon ve Türk toplumlarında Batılılaşma sürecinin bireylerin psikolojik yapısında yarattığı kültürel gerilimler hem tarihsel hem de bireysel düzeyde karmaşık ve çok katmanlı sorunlar ortaya çıkarmıştır (Esenbel, 2000: 32-33).

Türk-Japon modernleşmesinin farklılaşan yönlerine bakıldığında, Türkiye'nin modernleşme sürecinin Japonya'dan daha geç başlaması ve Japonya'nın ulaştığı seviyeye birçok açıdan henüz erişememesi en önemli farklılıklardandır. Bu durumun nedenleri arasında öncelikle, "iki ülkenin jeo-

politik konumları, modernleşme hareketinin başladığı tarihi dönem ve tevarüs ettikleri sosyal yapı ve kültür arasındaki farklılıklar" sayılabilir. Jeopolitik bakımdan Japonya, modernleşmenin ilk şartı niteliğinde olan milli bir devletin kurulmasına daha çok elverişli bir durumda olmuştur. Doğal sınırlarla çevrili bir ada olmasının yanında Japonya etnik, din ve dil yönünden homojen olması sebebiyle modern milli devletin kurulması için ideal ortam ve elverişlikteydi. Cumhuriyet öncesi Türkiye ise üç kıtaya dağılmış toprakları ile çeşitli etnik, din ve dil gruplarından oluşan halkı ve daha az doğal sınırlarıyla, modern milli devletin kurulmasının kolay olmayacağı bir durumdaydı. Öte yandan, Japonya, Batı'nın sanayi ülkelerinin en geç ulaşabildiği ve tarihsel nedenlerle sömürgeleştiremediği bir ülke olmasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu, Batı sanayi ürünlerinin ve siyasi müdahalelerinin ilk ulaştığı ülkelerden biri olmuştur (Ozankaya, 1965, s. 308). Bu noktada, Osmanlı İmparatorluğu, zengin toprakları açısından kısıtlı doğal kaynaklara sahip, küçük ve dağlık Japonya'ya kıyasla yayılmacı ulus-devletler için ganimet niteliğindeydi. Bu durum, Japonya'nın aynı zamanda Batı'nın yasal ve politik yapılarını hızla benimsemesi gibi bir avantaj sağlamış, aynı zamanda 19. yüzyıl emperyalizminin taarruzlarından korunmasını da mümkün kılmıştır (Esenbel, 2015: 237).

Öte yandan, toplumsal yapı ve kültür ile ilgili farklılıklara bakıldığında, Japonya'da tarih boyunca sürekli "yerli bir tüccar ve sanatkâr sınıfı" bulunurken, Müslüman Türkler genellikle "askerlik, din adamlığı, idarecilik ve çiftçilik" le meşgul olmuşlardır. Bu durum, sanat ve ticaretin, zamanla devletin egemenliğinden ayrılan azınlıkların elinde kalmasına neden olmuştur. Bundan başka, Japonya'da dini değerler zamanla yeni yorumlamalara tabi tutulmuş, çok çalışmak, çok kazanmak ve tasarruf etmek, dinin makbul gördüğü değerler arasına girmiştir. Ancak Türkiye'de dini kalıplar toplumu derinden etkilemiştir (Ozankaya, 1965: 308). Bu durumun, siyasi çıkar amaçlı insanlar tarafından kullanılması, modernleşme sürecini yavaşlatan diğer önemli sebeplerden biridir.

Atatürk'ün kararlılık ve katı bir tutumla gerçekleştirdiği devrimler ve seküler bir devlet arzusu ise modernleşmenin ivmesini hızlandırmayı amaçlamıştır.

Avrupa'nın Osmanlıları "Hasta Adam" olarak nitelendirmeye başladığı sıralarda, Japonya'nın 1868 yılından sonra dünyanın en güçlü ülkelerinden biri haline nasıl geldiği sorusu önemlidir. Bilim ve teknolojiyi özümseyen Japon modernleşmesinin hızı ve başarısının arkasındaki en önemli güçlerden biri de hiç şüphesiz tavizsiz lider faktörüdür. Özellikle erken modern dönem yöneticilerinin aksine, ilk Meiji kuşağı liderlerinin cesaretleri, radikal kararlarının alınmasını sağlamış ve reformları nihai amacına ulaştırarak Batı medeniyetinin içselleştirilmesiyle modern Japonya'nın doğuşunu hızlandırmıştır. Buradaki eski ve yeninin yan yana olmasına geçit vermeyen kararlı tavrın, "eskinin, yeniye uygun olarak değişime zorlanmasıyla" aşıldığı görülmektedir. Ulusal ortaöğretim sisteminin kurulmasının ardından geleneksel okulların kaldırılması veya geleneksel Japon kıyafeti olan kimononun Batı'nın kültür kodlarına uygun hale getirilmesi, eskiyi hızla dönüştüren yenileşme hareketlerinden sayılabilir. Bu gelişmeler, Osmanlı modernleşmesinin erken dönemlerinden ziyade, Türkiye Cumhuriyeti devrimleri sırasında daha radikal bir şekilde görülebilmektedir (Esenbel, 2015: 237-238). Bu durum ise iki ülke arasındaki modernleşme ivmesinin farklılaşmasını da açıklamaktadır.

6.SONUÇ

Türk ve Japon modernleşme süreçleri, iki farklı coğrafyada ve kültürel bağlamda şekillenmiş olsa da birçok ortak özelliği paylaşmaktadır. Her iki ülke de modernleşmeyi, çağın gerekliliklerini karşılamak ve Batı'nın yükselen etkisiyle rekabet edebilmek adına bir zorunluluk olarak görmüştür. Bu amaç doğrultusunda ulus-devlet inşası, toplumsal dönüşüm ve ekonomik kalkınma gibi geniş kapsamlı reformlara girişmişlerdir. Ancak bu süreçlerin işleyişi, tarihsel ve toplumsal koşulların farklılıklarından dolayı birbirinden ayrışmıştır. Japonya

ve Türkiye, modernleşme yolculuklarında Batı'dan ilham alırken bu modeli kendi özgün bağlamlarına uyarlamışlardır. Japonya, Meiji Dönemi'nde hızlı ve planlı bir kalkınma hamlesiyle modernleşme sürecini yürütmüş, geleneksel değerleri koruyarak Batı'nın bilim ve teknolojisini benimsemeye odaklanmıştır. "Japon Ruhu ve Batı Bilimi" anlayışı, modernleşme ile geleneklerin uyum içinde var olabileceğini göstermiştir. Türkiye ise özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra modernleşme sürecini, daha radikal ve yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla sürdürmüştür. Atatürk döneminde, laiklik, eğitim reformları, kadın hakları ve devletçilik gibi köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu reformlar, Türkiye'nin Batı dünyasıyla bütünleşme arzusunun bir yansımasıdır. Her iki ülkenin de modernleşme sürecinde güçlü liderlik faktörü öne çıkmaktadır. Japonya'da Meiji yöneticileri, Türkiye'de ise Atatürk ve Cumhuriyet kadroları, modernleşme hedeflerini gerçekleştirme yolunda topluma öncülük etmişlerdir. Benzer şekilde, her iki ülke de halkın eğitim seviyesini artırmaya ve yeni nesilleri modern dünya ile uyumlu hale getirmeye yönelik reformlar gerçekleştirmiştir. Eğitim, Japonya'da modernleşmenin temel taşı olmuş ve okuryazarlık oranının hızla artmasını sağlamıştır. Türkiye'de ise Latin alfabesinin kabulü ve eğitimde laikleşme adımları, toplumun modernleşme hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik kalkınma, Türk ve Japon modernleşme süreçlerinin bir diğer ortak unsurudur. Japonya, Sanayi Devrimi'ni içselleştirerek ve Batı teknolojisini benimseyerek hızlı bir ekonomik büyüme sağlamış; Türkiye ise devletçilik politikalarıyla sanayi yatırımlarını teşvik etmiştir. İki ülke de ekonomik bağımsızlığı modernleşmenin bir ön koşulu olarak görmüş ve bu doğrultuda kalkınma politikaları izlemiştir.

Diğer taraftan, bu iki modernleşme sürecinin farklı yönleri de belirgindir. Japonya, jeopolitik konumu ve toplumsal homojenliği sayesinde modernleşme sürecini daha az çatışmalı bir şekilde yürütmüştür. Türkiye ise farklı dini ve etnik grupları barındıran bir imparatorluk mirasından ulus-devlet modeline geçişte

çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Türkiye'de modernleşme, geleneksel değerlerle radikal bir kopuşu içerirken, Japonya'da bu değerler modernleşmeyle uyum içinde yeniden tanımlanmıştır. Türkiye ve Japonya, modernleşme süreçlerine Batı sistemlerini örnek alarak başlamışlardır. Ancak Japonya'nın tarihsel birikimi, modernleşmeyi daha kolay hale getirirken, Türkiye daha sancılı bir süreç yaşamıştır. Sonuç olarak, Türk ve Japon modernleşme süreçleri, farklılıklarının yanında, özellikle Batı'yı bir model olarak benimseme ve ulus-devlet inşasına odaklanma açısından benzerlikler taşımaktadır. Her iki ülke de modernleşme yolunda halkın katılımını ve desteğini sağlama konusunda farklı zorluklar yaşamış olsa da bu süreçler, modernleşme hedefi olan diğer toplumlara değerli dersler sunmaktadır. Modernleşme, geçmişin mirasıyla geleceğin vizyonunu harmanlama süreci olarak sadece teknik yeniliklerle değil, aynı zamanda toplumsal uyum ve kültürel süreklilikle de şekillenir. Türkiye ve Japonya'nın deneyimleri, bu bağlamda, modernleşmenin çok yönlü ve uzun soluklu bir çaba gerektirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finans Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

Akkol, M. L. (2008). *Türkiye'deki Modernleşme Sürecinde Müzik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Akşin, S. (2011). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aktay, Y. (2011). "Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dini Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü." T. Bora&M. Gültekingil (Ed.) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (İslamcılık) içinde (345-411). İstanbul: İletişim Yayınları.

Altun, F. (2011). *Modernleşme kuramı*. İstanbul: Küre Yayınları.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.

Belge, M. (2011). *Militarist modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Büyükbaş, H. (2008). "Batı Dünya Egemenliği ve Batı-Dışı Modernleşme: Japon Modernleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Bağlamı." Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 4(16-17), 119-142.

Cangızbay, K. (2000). *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Coşkun, İ. (2012). "Modernleşme Kuramı Üzerine." İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, 3(1), 289-314.

Durgun, Ş. (2010). Sosyal Bilimlerde Evrenselcilik Tartışmaları. *Modernleşme ve Siyaset* içinde (13-44). Ankara: A Kitap.

Durgun, Ş. (2010). Tamamlanmamış Bir Proje: Modernleşme ya da Demokratikleşmenin Önündeki Engeller. *Modernleşme ve Siyaset içinde* (1-20). Ankara: A Kitap.

Eisenstein, E. L. (1979). *The Printing Press as an Agent of Change*. Cambridge: Cambridge University.

Eltazarov, J. (2008, Haziran). "Mucize Modernleşmenin Sırrı Japon Zihniyeti ve Batı Teknolojisi." Temrin Dergisi, 2, 45-48.

Esenbel, S. (2000). "Türk ve Japon Modernleşmesi: 'Uygarlık Süreci' Kavramı Açısından Bir Mukayese." Toplum ve Bilim, 84, 18-36.

Esenbel, S. (2015). *Japon modernleşmesi ve Osmanlı-Japonya'nın Türk dünyası ve İslam politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

Giritli, İ. (1986). "Japonya'nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2(5), 361-378.

Güngör, E. (2003). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Habermas, J. (1994). "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje" (G. Naniş, Çev.). N. Zeka (Ed.), Postmodernizm içinde (ss.31-44). İstanbul: Kıyı Yayınları.

Hakov, C. (2004, Eylül). "Atatürk ve Türkiye'nin modernleşmesi." BAL-TAM Türk Bilgisi, 1, 39-44.

İçli, G. (2002). "Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi." Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(2), 245-254.

Karluk, R. (1998). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karpat, H.K. (2022*). Kısa Türkiye tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, H.K. (2023*).Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Keyder, Ç. (1999). "Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu." S. Bozdoğan & R. Kasaba (Ed.), Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde (29-42). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Koyama, K., & Özcan, M. (2019). "Japonya'da 21. yüzyılın eğitimi." Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 20(1), 375-384.

Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Mardin, Ş. (2004). *Türk modernleşmesi: Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1965). "Japonya'nın Modernleşme Denemesi." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 20(01), 293-309.

Rostow, W. W. (2004). *The Stages of Economic Growth.* Cambridge: Cambridge University Press.

Söğütlü, İ. (2008). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Modernleşme: Kırılmalar ve Süreklilikler." Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 5(18), 33-54.

Tuncoku, M. (1997). "Modernleşmede Japon modeli ve Türkiye", Atatürk Araştırma Dergisi, Cilt: XIII, Sayı:37, 283-291.

Ülken, H. Z. (1998). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Zürcher, E. J. (2011). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wagner, P. (2001). *Theorizing Modernity Inescapability and Attainability in Social Theory*. London: Sage Publications.

Weber, M. (2012). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (S. Kalberg, Ed.). London: Routledge.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Modernization is a process shaped by various societal dynamics, influenced by language, religion, ethnicity, culture, and historical context. As an essential field in political science, political elites often direct modernization. After the 17th century, modernization became more widespread, influenced by European Renaissance movements. This process embraced a perspective that rejected the old and elevated the new, leading to societal changes. The increasing number of nation-states required governance, education, healthcare, and law transformations. Western-style modernization became a model, particularly in the process of building nation-states. Modernization would mature by following the innovations of Western societies. In the 19th and 20th centuries, ideologies such as nationalism, national identity, and self-determination accelerated the modernization process in nation-states. Western-style modernization became a painful process for nation-states that were unprepared for change. However, the determined reforms of political elites have been an effort to alleviate these

challenges. In societies accustomed to the old and resistant to the new, this process has generally been characterized by ups and downs. While the modernization processes of Türkiye and Japan were shaped by different societal dynamics, both societies aimed to modernize by taking Western models as examples. Japan's modernization, which began earlier and with less conflict, progressed more smoothly than Türkiye's. In Türkiye, however, the modernization process has been more challenging due to the influence of religious and ethnic diversity in society. This study aims to compare the modernization processes of Türkiye and Japan. Both societies' transformation and reform processes will be examined, followed by an analysis of the similarities and differences between their modernization paths.

Method

The modernization journeys of different societies, with their experiences, stages, ups and downs, and all dimensions, can only be fully understood through careful and dedicated research. This study presents the key components of the Turkish and Japanese modernization processes as models. First, these two societies' transformation and reform processes will be examined, followed by a qualitative description and historical comparative analysis to highlight the similarities and differences between Turkish and Japanese modernization.

Findings (Results)

Although the Turkish and Japanese modernization processes developed in different historical and cultural contexts, they have many common points. Both countries aimed to modernize their social structures by taking the West as a model and adopting a strong leadership and reformist approach. In this process, the emphasis on the concept of the nation-state and the transformation of the social structure show significant similarities. Both Türkiye and Japan have pursued policies that question their ties with the past and are based on radical changes, aiming to increase the education level of the people and equip the new generations with modern values through educational reforms. However, the modernization processes of both countries differ according to their social dynamics. Japan has adopted modernization while preserving its traditional values, while Türkiye has preferred a more drastic Westernization path. While Japan's social homogeneity makes the process less conflictual, Türkiye's religious and ethnic diversity has made modernization more complex. In conclusion, while the Turkish and Japanese modernization processes are similar in transforming social structures by taking the West as a model and building a nation-state, the differences in social dynamics have shaped the characteristics

of these processes. These experiences reveal that modernization is a multifaceted and long-term effort.

Conclusion and Discussion

Modernization is a complex concept that includes political, social, and cultural changes and historical contexts specific to a given society. The experiences of Türkiye and Japan between the late nineteenth and the early twentieth century demonstrate that modernity is contextually constructed. Particularly in the 1800s, Ottoman Empire reformist rulers embraced progressive changes. On the other hand, the later change led by Atatürk was quite sudden and began with the intervention of a military-bureaucratic class, which immediately copied Western structures in a top-down manner. It attempted to prevent and eliminate by force traditional Ottoman-era perceptions and behaviours that were deemed to slow down development.

On the other hand, the Japanese embraced modernity during the revolutionary Meiji period of 1868 to 1912, wherein modernity included adopting science from the West and respecting tradition. The slogan "Japanese Spirit and Western Science" did not necessarily mean the extermination of tradition but embraced the integration of tradition and the modern. In short, both countries embarked on modernization journeys by modelling Western systems; however, Japan's historical accumulation made its modernization process smoother, whereas Türkiye underwent a more painful process. In Japan's modernization, public participation and successful social harmony were achieved, while in Türkiye, the conflicts between the rulers and the ruled made the process more challenging.

On the other hand, the idea of Japan's modernization as a "Japanese miracle" and its consideration as a model for Türkiye is widespread in the literature. However, it is often overlooked that Japan's modernization process started much earlier and continued with a spirit of consensus. In the state tradition that passed from the Ottoman Empire to the Turkish Republic, there have always been deep gaps between the governed and the rulers, which has led to conflicts rather than consensus between the centre (rulers) and the periphery (ruled). Influenced by traditional perspectives, this situation has complicated Türkiye's modernization process. However, in recent years, the process has been facilitated by convincing and involving the public. In short, regulating the centre-periphery relationship and creating social consciousness in modernization will likely continue accelerating progress and renewal in Türkiye.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2024 Yayına Kabul Tarihi:14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1477585
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article
Atıf/Citation: Çetinkaya, F.F. (2025). Ruminatif Düşüncenin Umut Düzeyine Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Rolü. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 436-472.

RUMİNATİF DÜŞÜNCENİN UMUT DÜZEYİNE ETKİSİNDE ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEĞİN ARACI ROLÜ

Fatih Ferhat ÇETİNKAYA*

Öz

Bireylerin yaşadığı duygu durumları ve düşünceleri sosyal hayatlarının yanında çalışma hayatlarını da etkilemektedir. Ruminatif düşünce olarak ifade edilen olumsuzlukların zihinde tekrarı çalışma hayatında da bireyleri etkilemektedir. Umut, insanların gelecekle ilgili pozitif beklentilerinin olmasıdır. Ruminatif düşünce ve umut arasındaki ilişkide bireylerin algıladıkları örgütsel desteğin etkisinin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ruminatif düşünce ile ilgili çalışmaların daha çok psikoloji çalışan araştırmacılarca konu edildiği ilgili literatürde görülmektedir. Araştırmanın amacı ruminatif düşüncenin umut düzeyine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolünün belirlenmesidir. Araştırmanın verileri kolayda örnekleme yöntemiyle Kırşehir ili özel sektör çalışanlarından anket yardımıyla elde edilmiştir. Araştırmanın hipotezleri Yapısal Eşitlik Modellemesiyle test edilmiştir. Araştırma bulgularına göre ruminatif düşünce biçiminin umut düzeyi üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Yine yapılan Yapısal Eşitlik Modeli analizinde, örgütsel destek algısı modele girdiğinde rumunatif düşüncenin umut düzeyi üzerindeki etkisinde bir azalışın söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda Ruminatif düşüncenin umut düzeyine etkisinde

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, ffcetinkaya40@gmail.com, Kırşehir, Türkiye

algılanan örgütsel desteğin kısmi aracılık etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ruminatif Düşünce, Umut, Örgütsel Destek, Kırşehir*

THE MEDIATING ROLE OF PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT IN THE EFFECT OF RUMINATIVE THINKING ON THE LEVEL OF HOPE

Abstract

Individuals' emotional states and thoughts influence not only their social lives but also their professional lives. The recurrence of negativity in the mind, referred to as ruminative thinking, also affects individuals in the workplace. Hope is defined as individuals' positive expectations about the future. It is considered important to investigate the role of perceived organizational support in the relationship between ruminative thinking and hope. A review of the relevant literature indicates that studies on ruminative thinking have primarily been conducted by researchers in the field of psychology. The aim of this study is to determine the mediating role of perceived organizational support in the effect of ruminative thinking on hope levels. The research data were collected through surveys administered to private sector employees in Kırşehir, using the convenience sampling method. The study's hypotheses were tested using Structural Equation Modeling (SEM). The findings indicate that ruminative thinking has a negative and significant effect on hope levels. Furthermore, when perceived organizational support was included in the Structural Equation Model analysis, a decrease in the effect of ruminative thinking on hope levels was observed. Accordingly, it was concluded that perceived organizational support has a partial mediating effect on the relationship between ruminative thinking and hope levels. As with any study, this research has certain limitations.

Keywords: *Ruminative Thought, Hope, Organizational Support, Kırşehir*

1. GİRİŞ

Örgütler açısından insan unsuru öncelikli konuların başında gelmektedir. Çalışanlardan beklenen, iyi bir performans sergilemeleri ve örgütsel performansa katkı sağlamalarıdır. Geleceğe dair beklentileri olan bireylerin daha

fazla performans göstermeleri düşünülür. Umudu olan insanlar bu umutların gerçekleşeceğini hayal eder ve bu doğrultuda çaba gösterirler. Bireyin içinde bulunduğu duygusal ve düşünsel yapı davranışlarını etkiler. Özellikle olumsuz ruh hali içerisinde olan bireyler gelecekle ilgili hayallerinden çok, içerisinde bulunduğu olumsuzluk ile mücadele etmek durumunda kalırlar. Örgütler bağlamında çalışanların ruh hali dikkate alınması gereken bir konudur. Örgütsel başarının tesisi için çalışanların psikolojilerinin iyi olmasının sağlanması yönetimin üzerinde durması gereken noktalardan birisidir. Gerektiğinde çalışanlara verilecek örgütsel destek mevcut olumsuzlukların azaltılmasına veya ortadan kalkmasına neden olabilecektir. Çalışanların psikolojik açıdan iyi olması hem bireysel hem de örgütsel amaçların gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır.

İnsanlar yaşamları boyunca çeşitli nedenlere bağlı olarak olumsuz ruh hali içinde olabilmektedirler. Özellikle yoğun iş yaşantısının getirdiği stres olumsuz duyguları tetikleyip kötü sonuçlara yol açabilmektedir. Bu olumsuz durumlardan birisi de ruminatif düşünce biçimidir. Ruminatif düşünce olumsuz duyguların yaşanılması, geçmişte meydana gelmiş istenmeyen durumların zihinde tekrar tekrar canlandırılması, kaygı içinde olma ve olumsuzluklara odaklanma şeklinde ifade edilmektedir (Nolen-Hoeksama, 1991; Watkins, 2008). Tepki stilleri kuramı gibi çeşitli kuramlara dayandırılan ruminasyon, özellikle psikoloji çalışan araştırmacıların ilgi alanına girmiş ve araştırma konusu yapılmıştır. Örgütsel davranış çalışanların duygu, düşünce ve tutumlarını ele alması bakımından çok geniş ilgi alanına sahip olmakla birlikte, ruminatif düşünce gibi çalışan davranışlarını olumsuz etkileyen bir kavramında örgütsel davranış açısından ele alınmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma Kaynakları Koruma Teorisi ve Örgütsel Destek Teorisine dayanılarak hazırlanmıştır (Hobfoll, 1989; Aktürk, 2019).

Olumsuz yaşam olayları insanların geçmişe takılıp kalmalarının yanında, gelecekle ilgili planlama yapmalarını da etkileyebilecek bir durumdur. Gelecekle ilgili pozitif duygulara sahip olma, iyi olma ve harekete geçmek için motivasyon aracı olarak ifade edilen umut kavramı (Akman ve Korkut, 1993; Alridge,1995), insanların beklentileri bakımından ele alınan bir kavramdır. Umut istenilen hedefe ulaşmak için insana güç veren bir anlamda yaşama tutunma aracadır. Beklentinin olmaması yapılan işleri anlamsızlaştıracak ve umutsuzluğa neden olacaktır. Örgüt çalışanları açısından ele alındığında da umut düzeyi yüksek çalışanlar hedeflerine ulaşmak için daha fazla motive olacaklardır.

Örgüt çalışanlarının örgütleri ile ilişkilerinde karşılıklı beklentiler önemli rol oynar. Örgüte olan güven, yönetici davranışları ve çalışma koşulları gibi unsurlar çalışanlar için önemlidir. Çalışanlara değer verme, önemseme, ilgilenme ve ödüllendirme gibi davranışları içeren örgütsel destek kavramı (Miao ve Kim, 2010; Eisenberger vd., 1986), çalışan motivasyonunun önemli bir parçasıdır. Örgütsel destek algısı yüksek çalışanların örgütsel bağlılıklarının artması beklenir. Çalışanın desteklendiğini bilmesi performansının artmasına, örgütsel hedeflerin gerçekleşmesine yardımcı olur.

Ruminasyon ile önemli çalışmaları olan ve katkı sağlayan Nolen-Hoeksama, ruminasyonun gelecekle ilgili olumsuz durumlar yerine geçmişle ilgili durumlara odaklandığını ifade etmiştir (Nolen-Hoeksema, Wiseo ve Lyubormirsky, 2008). Bununla birlikte ruminatif düşünceye sahip çalışanların umut düzeylerinin ortaya konulması ve bu ilişkide örgütsel desteğin aracı rolünün ortaya konulması önemli görülmüş ve bu çalışma yapılmıştır. Çalışma ile literatürdeki bir boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde araştırma konusu yapılan değişkenler ile ilgili kavramsal açıklamalara, literatür taramasına ve değişkenlerin ilişkilerinin dayandırıldığı kuram ve çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Ruminatif Düşünce

İnsanların sahip olduğu duygular ve düşünce biçimleri davranışlarını etkilemektedir. Pozitif düşünceler insan hayatını olumlu etkileyebilirken negatif duygu ve düşünceler hayatı olumsuz etkileyebilmektedir. İnsan hayatının bir parçası olan çalışma hayatı da bu duygu ve düşüncelerden etkilenmektedir.

Ruminatif düşünce özellikle psikoloji bilimi tarafından konu edilmiş ve araştırılmış son dönemlerde diğer disiplinlerin de ilgisini çekmeye başlamıştır. Ruminasyon, bireylerin olumsuz durumları tekrar tekrar düşünmesi olarak ifade edilmiş çeşitli kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kuramlardan başlıcaları, Tepki Stilleri Kuramı, Öz düzenleyici Yürütücü İşlev Kuramı ve Üzüntü Hakkında Ruminasyon Kuramıdır (Türkgil, 2021).

Tepki Stilleri Kuramı, ruminasyola işgili araştırmaların çoğunda ruminasyonun kavramsallaştırılması ve işlevselleştirilmesi için kullanılan bir kuramdır (Nolen-Hoeksema, 1991). Tepki Stilleri Kuramına göre ruminasyon; olumsuzluk yaratan olayları tekrar tekrar düşünmek ve neden olduğuyla ilgili kafa yormak şeklinde tanımlanmaktadır. Ruminasyon, sorunları çözmek için kullanılmayan, sorunların neden olduğu duygusuna saplanma şeklinde ortaya konan bir tepkidir (Nolen Hoeksema, Wiseo and Lyubormirsky, 2008). Tepki stilleri teorisine göre ruminasyon (Nolen-Hoeksema, 1991), çeşitli yollarla sıkıntıyı ve depresyonu artıran bir süreçtir. İnsanların olumsuz düşüncelere daha fazla sahip oldukları ve karamsar oldukları bir düşünce biçimidir.

Öz Düzenleyici Yürütücü işlev Kuramı, ruminasyonun sadece depresyona neden olan bir süreç değil, çeşitli duygusal bozuklukların olduğu genel bir işlevsizlik süreci olarak anlaşılması gerektiğini vurgular. Ruminasyonun depresyon ve duygusal sıkıntının bir yordayıcısı olarak önemli olduğunu belirtir (Matthews, G. ve Wells 2004).

Üzüntü Hakkında Ruminasyon Kuramı ise, Conway vd. (2000), tarafından öne sürülen bu kuram, insanın üzülmesine neden olan unsurların ve bu üzüntüye neden olan çevresel faktörlerin zihinde tekrar tekrar düşünülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünceler, insanların olumsuz düşünmesine neden olan geçmiş olayların duygularına yansıması ile ilgilidir ve genellikle ruminatif düşünceye sahip insanlar bu duyguları sosyal çevresi ile paylaşmazlar (Yapan, 2018).

Literatürde genellikle bu kuramlara dayandırılan ruminasyon kavramı çok eski tarihlerde ortaya çıkmıştır. Ruminasyona antik çağlarda değinildiği ve bir sendrom olarak ele alındığı, 16.yy da ise olumsuz düşüncelerin insanların zihninde devamlı tekrarlanması olarak ifade edildiği görülmektedir. Klinik olarak kullanımının ise 17.yy başlarına rastladığı bilinmektedir (Olden, Kevin,W., 2001; Online Etymology Dictionary, 2021). Özellikle son 30-40 yılda ise ruminasyon kavramı sıklıkla ele alınmaya başlamış kaygı, üzüntü ve depresyon gibi olumsuz duyguların kaynağı olması nedeniyle araştırılmaya değer bir kavram olarak düşünülmüştür (Oral ve Arslan 2017).

Ruminasyon kavramının tanımlarına baktığımızda ise literatürde benzer birçok tanımlamanın yapıldığı görülmektedir. Ruminasyon kavramının gelişimine önemli katkı sağlayan Nolen- Hoeksama ruminasyonu, insanların sahip olduğu olumsuz duyguların neden ve sonuçlarını ele alan bir kavram olarak ifade etmektedir (Nolen-Hoeksema, S. 1991). Ruminasyon, bireylerin geçmişte yaşadığı olumsuz deneyimlerini tekrar tekrar aklına getirmesi ve bu durumun

olumsuz duygulara ve kaygılara yol açmasıdır (Watkins, 2008). Ruminasyon, anlam itibariyle kaybedilen şeylere ve özdeğer eksikliğine odaklanmıştır. Ruminasyon endişeden farklı olarak gelecekteki tehlikeli durumlara odaklanmak yerine, geçmişteki olumsuzluklara odaklanmaktadır. Ruminatif bireyler olayları kontrol edilemez ve kesin olarak algılarken endişeli bireyler olayların kontrol edilebileceğini düşünmektedirler. Ruminatif düşünceye sahip insanlar problemleri derinlemesine düşünürler ve düşündüklerini açığa vururlar ama ruminasyon kişinin harekete geçmesine engel olur (Nolen-Hoeksema, Wiseo ve Lyubormirsky, 2008).

Burwell ve Shirk (2007) ruminasyonu, olayları derinlemesine düşünme ve tekrarlama anlamına gelen geviş getirir gibi düşünme olarak iki kısımda ele almışlardır. Olumsuz düşünceler depresif duygu durumlarının artmasına neden olurken, depresyonda olumsuz düşünceleri fazlalaştırmakta ve karşılıklı olarak birbirlerini tetiklemektedirler. Ruminasyon ise olumsuz duygularla depresyon arasında katalizör görevi yapmakta ve depresyona yol açmaktadır (Yapan, 2018). Ruminasyon bireylerin başarısızlıkları hakkında aşırı düşünmelerine neden olarak, ileride yapacakları görevleri öğrenmelerine engel olmakta ve o görevlerle karşılaştıklarında performanslarının düşük olmasına yol açmaktadır. Bu durum devam ettikçe bireyler çaresiz hissetmeye başlamakta ve artan başarısızlık ve kontrol kaybı yaşayabilmektedirler (Nolen-Hoeksema, 1987).

Örgüt çalışanları açısından değerlendirildiğinde de, ruminatif düşünceler çalışanları da etkilemektedir. Potansiyel olarak, insanların hayatlarında karşılaşabilecekleri ruminasyona yol açabilecek birçok sorun mevcuttur. Bu sorunlar işle ilgili de olabilmektedir. İş hayatı insanların yaşamının önemli bir kısmını oluşturur ve işle ilgili düşünceler insanların kafasını meşgul eder. İşle ilgili ruminasyon, karşılaşılan sorunlara yönelik bir düşünceler toplamıdır ve işin doğası gereği de tekrar edici olabilmektedir. Birçok insan işle ilgili problemlerini

iş dışında da düşünmekte ve bunu sürekli ve tekrar edici bir hale getirmektedir. Ruminatif düşünmeye iten işle ilgili problemler zamanla performansı etkilemekte ve çeşitli sağlık problemlerine yol açabilmektedir (Cropley ve Zijlstra, 2011). Stresin yoğun olması da ruminasyonu tetikleyerek çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir (Lyubomirsky vd., 2015). Geçmişle ilgili olumsuz duygu ve düşüncelerin kontrol edilebilmesi stresi önlemenin etkin bir yöntemidir. Bu anlamda bireylerin almış oldukları destek stresle başa çıkmalarında, yaşadıkları olumsuzlukların üstesinden gelmelerinde etkilidir (Efe, 2018). Ruminatif düşünce biçiminin psikolojik kırılganlığın temel bileşenleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Sinclair ve Wallston, 1999). Kırılganlık yaşayan çalışanın ise hem performansında hem de motivasyonunda düşüş yaşandığında tekrar eski hale getirme becerisi zayıf olduğundan "başarılı olamayacağı" düşüncesi zihnine yerleşmekte ve örgüte faydalı olamayacağına kendini inandırmaktadır (Altıntaş, 2023).

Ruminasyonun bir olumsuz sonucu da, bireylerin sosyal etkileşimden kaçınmaları ve kişilerarası ilişkilerde istenmeyen davranışlar sergileyebilmeleridir. Bu anlamda ruminatif düşünceye sahip kişiler sosyal desteğe ihtiyaç duymakta ve bu desteği aldıklarında fayda görmektedirler (Lyubomirsky vd., 2015). Alınacak örgütsel destek, sosyal etkileşimin düzelmesinde ve insanların daha sağlıklı ilişkiler kurabilmelerinde yardımcı olmaktadır. Ruminasyonun istenmeyen sonuçlarının ortadan kaldırılmasında sosyal destek önemli etkenlerden bir tanesidir.

İnsanların hedefleri ile gerçekleşen durumlar arasındaki farklılıklarda ruminasyonu tetiklemektedir. İnsanlar karşılaştıkları olumsuzluklar neticesinde hedeflerinden vazgeçebilmektedirler. Hedef tutarsızlığı neticesinde olumsuz ruh hali oluşabilmekte ve bu durum ruminatif düşünceyi artırmaktadır (Lyubomirsky vd.,2015). Hedeflerdeki sapmalar insanların gelecek ile ilgili umutlarını da

olumsuz etkilemektedir. Umutsuzluk teorisine göre bazı insanlar olumsuz durumları daha fazla olumsuz durumun takip edeceğine inanırlar. Olumsuz durumlar karşısında hayatın anlamsız olduğunu düşünmeye başlarlar. Bu düşünce stresi ve depresyonu artırır, insanları umutsuzluğa sevk eder (Robinson ve Alloy, 2003).

Ruminatif düşünce biçimi olumsuz duyguların yaşandığı, bireyleri strese ve depresyona itebilecek bir düşünce biçimidir. Ruminatif düşüncelere sahip bireyler, literatürde de bahsedildiği gibi (Lyubomirsky vd.,2015; Robinson ve Alloy, 2003), umutsuzluğa düşebilmekte ve bu durum umut düzeylerini negatif etkileyecek bir sonuca yol açabilmektedir. Ruminatif düşünceye sahip bireyler ayrıca sosyal desteğe ihtiyaç duymakta (Nolen-Hoeksema, 1991; Lyubomirsky vd.,2015) bu anlamda örgüt çalışanlarına verilen örgütsel desteğin ruminatif düşünceyi azaltacağı düşünülmektedir.

2.2. Umut

İnsanlar hayatlarının her alanında karşılaşmış oldukları problemleri çözebilmek adına geleceğe olumlu bakmalarını sağlayacak bir güce ihtiyaç duymuştur. İhtiyaç duyulan bu güce "umut" adını veren araştırmacılar bu kavramı sıklıkla çalışmalarının öznesi haline getirmiştir. Umut ile ilgili araştırmaların 13. yy.'a kadar uzandığı ve bu kavramın günlük yaşam, felsefe, psikoloji ve tıp gibi alanlarda da sıklıkla yer aldığı bilinmektedir. 13. yüzyılda Aquinas, sonraki yüzyıllarda ise Hume ve Kant gibi ünlü düşünürler umut kavramını, insan doğasında bulunan temel duygulardan biri olarak kabul etmişler ve çalışmalarında bu haliyle incelemişlerdir. (Akman & Korkut, 1993). 1950 ve 1960'lı yıllarda ise psikiyatristler ve psikologlar tarafından belirli bir amaca ulaşmak için oluşturulan pozitif beklentiler olarak nitelendirilen umut kavramı, bu dönemde tek boyutlu bir yapıda kavramsallaştırılmıştır. Bu dönemde her ne kadar bu kavramla ilgili umut verici sayıda çalışma yapılsa da bu kavrama

şüpheyle yaklaşan araştırmacı sayısı da bir o kadar fazladır. 70'li ve 80'li yıllarda umut kavramı sıklıkla sağlık çalışmalarına konu edilmiş olup 90'lı yıllarda ise farklı bilim alanlarında birçok araştırmacı tarafından çalışılmaya ve üzerine teoriler geliştirilmeye başlanmıştır. Pozitif psikoloji konusunda uzmanlaşmış olan ünlü Amerikan Psikolog Charles Richard Snyder ve bazı diğer araştırmacılar umut kavramını, duygusal boyutun yanına bilişsel boyutu da ekleyerek çift boyutlu olarak incelemiş ve umut teorisini geliştirmişlerdir. Bununla birlikte son yıllarda umut ve ilişkili olduğu diğer kavramlar ile ilgili farklı alanlardan birçok araştırmacı tarafından çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Günlük dilde sıklıkla herhangi bir durumdaki geleceğe yönelik pozitif beklentileri ifade etmek için kullanılan Umut kavramı, kuramsal açıdan incelendiğinde farklı anlamlar yüklenmektedir. Bu kavram ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapan Amerikalı hukukçu ve filozof Jerome Frank çalışmalarında umut kavramını, bireye iyi olma duygusu yaşatan ve bireyi harekete geçirmek amacıyla motive eden bir özellik olarak ele almaktadır (Akman & Korkut, 1993).

Umut kavramını Miller ve Powers, bireyin algı dünyasında var olan olumsuzluklardan kurtulması, bireyin iyilik halinin sürmesi ve geliştirilmesi amacıyla geleceğe ilişkin bulunulan olumlu beklentiler şeklinde tanımlamaktadır. Bu beklentileri ise bireyin psikolojik olarak iyilik hali, bireyin yeterlilik hissi, bireyin içinde bulunduğu çevre ile iyi ilişkiler kurması ve zorlukların üstesinden gelme becerileri olarak sıralamak mümkündür (Miller, 1986).

Stotland (1969) umudu belirlenen bir amaca ulaşmaya yönelik sıfırdan daha fazla bir beklenti hali olarak tanımlarken, Averill vd. (1990) bilişsel kurallar tarafından yönetilen bir duygu şeklinde tanımlamaktadır. Alridge'ye (1995) göre ise umut, bireylerin geleceğe yönelik beklenti düzeylerinin en aza indiği anda dahi verebildikleri çok yönlü ve değerli bir tepkidir.

Tıpkı umut kavramında olduğu gibi umutsuzluk kavramı da bireyin hedef ve amaçlarına ulaşabilme ihtimalini ifade etmekte olup, iki kavram birbirlerine göre karşıt durumları yansıtmaktadır. Bununla birlikte Rideout ve Montemuro bir planı gerçekleştirmeye yönelik sıfırdan fazla olan beklentilerin umudu, sıfırdan az olan beklentilerin ise umutsuzluğu tanımladığını ifade etmektedir (Rideout & Montemuro, 1986).

Umutsuzluk kavramı geleceğe yönelik istek, arzu ve beklentilerin olumsuz bir değerlendirmesi olup, bunun yanı sıra olaylar karşısında bireyler tarafından algılanmakta olan bilişsel bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (Beck, Weissman, Lester, & Trexler, 1974). Melges ve Bowlby'e (1969) göre ise umutsuzluk başarıya yönelik düşük beklenti ve değişmez karamsarlık halidir.

Umut kavramına ilişkin literatürde sıklıkla kullanılan üç teori yer almaktadır. Bunlardan ilki Stotland (1969) tarafından; ikincisi Averill, Caitlin ve Chon (1990) tarafından ve en kapsamlı olan üçüncü teori ise Snyder (1995) tarafından geliştirilmiştir. Umuda yönelik geliştirilmiş olan ilk teori Stotland (1969) tarafından ortaya atılmıştır. Stotland tarafından geliştirilen bu teorinin temelinde bilişsel ögeler yer almakta olup teorinin felsefesini, bir amaç ya da hedefe ulaşmak adına sahip olunan sıfırdan fazla beklenti düzeyi oluşturmaktadır. Umuda yönelik diğer bir önemli teori ise Averill, Caitlin ve Chon (1990) tarafından ortaya atılmış olup umudun bilişle yönlendirildiği ve çevresel koşullardan fazlaca etkilenen bir duygu olarak ele alındığı bu teoriye göre umut, bilişsel kurallar tarafından yönetilen bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Snyder'in (2002) geliştirmiş olduğu teoriye göre ise, insanlar amaç yönelimlidir ve bu durum insanların ulaşmak istediği yere nasıl ulaşacağını idrak edebilmesi konusunda temel bir başlangıç noktasını temsil etmektedir.

2.3. Örgütsel Destek

Örgütlerin başarısında çalışanlar ile ilişkilerin geliştirilmesi önemli rol oynamaktadır. Çalışanların performans ve verimliliklerini artırmak yoğun rekabet ortamında örgütlere avantaj sağlayacaktır. Literatüre bakıldığında örgüt çalışan ilişkilerinde birçok konunun araştırıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi de örgütsel destek kavramıdır.

Aselage ve Eisenberger (2003), bir bireyin başkalarının olumlu muamelesiyle karşılaştığında psikolojik olarak buna karşılık verme ihtiyacı hissettiğini belirtmişlerdir. Çalışanlar örgütün takdirini ve onayını aldıklarında daha olumlu geribildirimler vermektedirler (Sun, 2019: 156). Hem çalışanların hem de örgütlerin yararına, örgütlerin çalışanları değerli insan sermayesi olarak görmesi çok önemlidir. Algılanan örgütsel destek; çalışanların, örgütlerinin kendi katkılarına ne kadar değer verdiği ve çalışanın refahını ne kadar önemsediği algısı şeklinde tanımlanabilir (Eisenberger vd., 2016).

Algılanan örgütsel destek kavramı Blau (1964) tarafından geliştirilen sosyal değişim kuramına dayanmaktadır. Bu kurama göre çalışanlar, örgütlerinden aldıkları maddi ve sosyal ödüller karşılığında çabalarını ve örgüte bağlılıklarını artırırlar. Algılanan örgütsel desteğin öncülleri olarak, güven, bilgiye erişim, öğrenme ve gelişim olanaklarına erişebilme fırsatları gösterilmektedir, Çalışanların örgütlerine duydukları güven algılarını etkileyebilir veya liderin bilgi paylaşması lidere olan güveni artırabilir. Buna benzer örnekler örgütsel destek algısını güçlendirir (Ghani ve Hussin, 2009). Örgütsel destek, çalışanlar ve örgüt arasındaki bağlantıdan gelir. Sosyal mübadele teorisine göre, sosyal mübadele ekonomik mübadele ile sınırlı olmayıp, en büyük kısmı sosyal mübadele ile ilgilidir. Yönetim uzmanları, sosyal alışverişin kaynağının sadece maddi unsurlar olmadığına, insanların davranış, duygu ve destek gibi daha önemli kaynaklara ihtiyaç duyduklarına inanırlar (Fakhraei vd., 2015). Sosyal değişim teorisi,

bireylerin algılanan maliyet ve faydalarına dayalı olarak ilişkiler geliştirdiği, sürdürdüğü ve ilişkiden çıktığı iddiasına dayanır. Bir birey bir ilişkiden fayda sağladığında, sosyal alışverişi dengelemek için karşılık vermeye mecbur hisseder ve karşılıklılık normu oluşturur (Baranik vd., 2010). Algılanan örgütsel destek, sosyal değişim teorisi olarak açıklansa da aynı zamanda kendini geliştirme süreçlerine de vurgu yapmaktadır. Algılanan örgütsel desteğin, sosyo-duygusal ihtiyaçları karşıladığı varsayılır ve organizasyonla özdeşleşmeye yol açar. Algılanan örgütsel destek, duygusal örgütsel bağlılığın hem kendini geliştirmeden hem de sosyal alışverişten kaynaklandığını savunmaktadır (Kurtessis vd., 2015).

Örgütsel destek teorisi göre, örgütten, çalışan tarafından algılanan üç olumlu davranış, adalet, yönetici desteği ve ödül, örgütsel destek algısını artırmaktadır (Rhoades ve Eisenberger, 2002: 700). Algılanan örgütsel destek, örgütlerin çalışanlarını ne ölçüde önemsediği ve iyiliklerini istediği anlamına gelir (Miao ve Kim, 2010). Algılanan örgütsel destek çalışanların refahına ve katkılarına değer verildiği inancını içerdiğinden, örgütsel destek algısı yüksek bireylerin örgüte güven duyması beklenir (Neves ve Eisenberger, 2014). Algılanan örgütsel desteğin, çalışanın örgüte duyuşsal bağlılığını ve örgütsel hedeflere ulaşmaya yönelik çabanın ödüllendirileceği beklentisini artırdığı varsayılır (Eisenberger vd., 1986).

Örgütsel destek teorisine göre çalışanlar, örgütlerinin çabalarına ne kadar önem verdikleri maddi olarak ne katkı sağladıklarına ilişkin genel bir algı geliştirir. Örgütsel destek teorisi, çalışan-örgüt ilişkisini çalışanların bakış açısıyla görmesi açısından ayrıca örgütsel desteğin örgütsel bağlılık, iş tatmini ve diğer tutumlarla güçlü ilişkilerinden dolayı büyük ilgi görmüştür (Kurtessis vd., 2015). Rhoades ve Eisenberger (2002) algılanan örgütsel destek sonucunda, örgütsel bağlılığın, iş tatmininin ve performansın arttığı, işten ayrılma niyetinin ve işe devamsızlığın

azaldığını belirtmişlerdir. Bu sonuca göre örgütsel desteğin pozitif örgütsel davranışı olumlu etkilediği söylenilebilir (Büyükgöze ve Kavak, 2017). Silbert (2005)'e göre ise, örgütsel destek algısının düşük olması işten ayrılma niyeti başta olmak üzere çeşitli olumsuz sonuçlara yol açabilir (Türe ve Yıldırım, 2018).

Örgütsel destek teorisi, algılanan örgütsel desteğin sonuçlarının altında yatan psikolojik süreçleri de ele alır. İlk olarak, karşılıklılık normu temelinde, algılanan örgütsel destek, örgütün refahını önemsemek ve kuruluşun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için hissedilen bir yükümlülük oluşturmalıdır. İkincisi, algılanan örgütsel destek ile ifade edilen ilgi, onay ve saygı, sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılamalı ve çalışanları örgütsel üyelik ve rol statüsünü sosyal kimliklerine dahil etmeye yönlendirmelidir. Üçüncüsü, algılanan örgütsel destek, çalışanların örgütün artan performansı ödüllendirdiği yönündeki inançlarını güçlendirmelidir (Rhoades ve Eisenberger, 2002). Bu bağlamda Colcuitt vd. (2013) algılanan örgütsel desteğin boyutlarını: 1. Adil örgüt uygulamaları 2. Yönetici desteği 3. Ödüller, ücret ve terfiler, iş güvenliği, çalışma prosedürler ve eğitim olarak ifade etmişlerdir (Efendi vd., 2020).

Rhoades, Eisenberger ve Armeli (2001) tarafından yapılan bir çalışma, algılanan örgütsel desteğin iş deneyimi ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini göstermiştir. Algılanan örgütsel destek ile olumlu iş deneyimleri arasındaki ilişki, örgütsel politikalar sayesinde daha güçlü olmuştur (Parahyanti, 2018). Algılanan örgütsel desteğin çalışan bağlılığı üzerindeki faydaları göz önüne alındığında, tüm örgütlerin algılanan örgütsel desteği geliştirmeye odaklanması mantıklı olacaktır. Ancak tüm örgütlerin bunu aynı oranda gerçekleştirmesi beklenemez. Bu gibi durumlarda örgütler alternatif uygulamalar yapabilir. Örgütsel destek eksikliğini gidermek için iş özerkliğini artırabilirler veya işe alım süreçlerini yeniden yapılandırabilirler (Yahya vd.,

2012). Örgütlerin destek anlamında uygulayacağı doğru politikalar örgütün başarısı ve çalışanların verimliliği açısından etkili olacaktır.

Örgütsel destek çalışanların sadece performanslarını değil aynı zamanda sağlıklarını da etkileyebilmektedir. Algılanan örgütsel destek algısı yüksek olan çalışanların işyerinde daha az stres yaşadığını ve herhangi bir hastalıktan hemen sonra işe dönmeye daha eğilimli olduğunu bulunmuştur (Eisenberger vd., 2016). Bu anlamda örgütsel destek, çalışanların stres, depresyon ve umutsuzluk gibi olumsuz duygularının azalmasına da olumlu katkı sağlayacaktır.

2.4. Ruminatif Düşünce, Umut ve Algılanan Örgütsel Destek İlişkisi

Ruminasyon ile ilgili yapılan çalışmalar literatüre bakıldığında genellikle psikoloji çalışan araştırmacıların ilgilendiği bir konu olarak görülmektedir. Örgütsel açıdan bakıldığında, duyguları etkileyen faktörler örgütsel davranışın da ilgi alanına girmektedir. Çalışanların duygu ve düşünceleri geleceğe yönelik planlarında etkili olmaktadır. Olumsuz ruh hali içerisinde olan bireylerin gelecekle ilgili planları da bundan etkilenecek, umut düzeyleri etkilenecektir. Genel anlamda olumsuz ruh hali yaşayan insanların umutsuzluğa kapılması muhtemeldir. Ruminatif düşünce negatif olarak insanları etkileyerek umut düzeylerinin değişmesine etki edebilecektir. Ruminatif düşünceye sahip çalışanlara verilecek örgütsel desteğin ruminasyon düzeylerini ve umut düzeylerini etkileyeceği düşünülmektedir. Bu anlamda ruminatif düşünce, umut ve örgütsel destek arasındaki ilişkiler bağlamında literatür incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara yer verilmiştir.

Ruminasyon ile ilgili önemli katkılar sağlayan Nolen-Hoeksema (1991) yaptığı araştırmada, ruminatif düşünme arttıkça depresyon belirtilerinin de arttığını bulmuştur. Sarıçam (2014) araştırmasında, öğrencileri deney ve plasebo grubu şeklinde ikiye ayırmış, deney grubundaki öğrencilere destek anlamında eğitimler

verilmiş plasebo grubuna ise eğitim verilmemiştir. Deney grubunda, destek alan öğrencilerin ruminasyon düzeylerinin azaldığı ve kalıcı bir etki olduğu ortaya konulmuştur. Plasebo grubunda ise bir değişiklik olmamıştır. Bu araştırma ruminasyonda desteğin önemini ortaya koymak açısından önemlidir.

(Topçu, 2014) yaptığı araştırmada, zorbalığa mağdur kalan insanların ruminasyon düşüncelerinin arttığını, aileden alınan sosyal destek ile içe kapanma arasında ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Genç (2017) deney ve kontrol grubundaki öğrencilere yaptığı çalışmasında, psikolojik danışma alan deney grubu öğrencilerinin ruminasyon ve ruminasyonun alt boyutlarından saplantılı düşünce ve derin düşünce boyutlarında anlamlı düzeyde bir azalmanın meydana geldiğini tespit etmiştir.

Košir vd. (2015) öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmada, ruminasyonun stres düzeyi ve tükenmişlik üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Tucker, Wingate, O'Kefee, Mills, Rasmussen, Davidson, ve Grant (2013) tarafından yalpan araştırmada, umut ve iyimserlik düşüncesinin ruminatif düşünce ve intihar düşüncesini azalttığı, umut ve iyimserliğin olmadığı durumlarda ruminasyonun zararının arttığını ortaya koymuşlardır.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, ruminatif düşüncenin olumsuz sonuçlarının olduğu ve ruminatif düşünceye sahip bireylerin içerisinde bulundukları durum nedeniyle umutsuz olabilecekleri görülmektedir. Örgütsel desteğin umut düzeylerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Ruminatif düşünceye sahip ve destek alan bireylerin ise, ruminasyon düzeylerinde azalmaların olduğu bulgularda yer almaktadır. Ruminatif düşünce biçimi, örgütsel destek algısı ve umut arasındaki ilişkilere ilgili literatürden yararlanılarak hipotezler şu şekilde tasarlanmıştır:

Hipotez 1: Ruminatif düşünce, umut düzeyi üzerinde negatif etkiye sahiptir.

Hipotez 2: Ruminatif düşünce, örgütsel destek algısı üzerinde negatif etkiye sahiptir.

Hipotez 3: Örgütsel destek algısı, umut düzeyi üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 4: Örgütsel destek algısı, ruminatif düşünce ile umut düzeyi arasındaki ilişkide aracı etkiye sahiptir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem kısmında, etik izin, araştırmanın evren ve örneklemi, veri toplama araçları, araştırma modeli ve hipotezleri, veri analiz prosedürü bölümlerine yer verilmiştir.

3.1. Etik İzin

Araştırma için Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 23/12/2021 tarih ve 2021/9/17 karar sayısı ile izin alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, Türkiye'de özel sektör çalışanları oluşturmaktadır. Evreni temsil eden çalışanların tamamına ulaşmak mümkün olmadığından, evreni temsilen örneklem yapılması uygun görülmüştür. Araştırmanın örneklemini Kırşehir ili özel sektör çalışanları oluşturmaktadır. Çalışmada basit rastgele örneklem seçim yöntemi kullanılmış ve çalışmaya katılmayı kabul eden 402 çalışana yüz yüze anket uygulanmıştır. Sosyal araştırmalarda 30 ile 500 arasındaki örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu ifade edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Bu bakımdan 402 örneklemin evreni temsil gücünün olduğu düşünülmektedir.

3.3.Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında kullanılan Ruminatif düşünce ölçeği; Karatepe, H. T. (2010) "Ruminatif Düşünce Biçimi Ölçeğinin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması" adlı çalışmasından alınan ölçek olup 20 ifadeden oluşmaktadır. Jay K. Brinker ve David J.A. Dozois tarafından geliştirilen ölçeğin özgün adı "Ruminative Thought Style Questionnaire (RTSQ)" şeklindedir. 20 madde olan ölçek 7'li likert tipi bir ölçektir. Katılımcılardan ölçek ifadelerine göre kendilerini nasıl tanımladıkları, yedi (beni çok iyi tarifliyor) ile bir (beni hiç tariflemiyor) arasındaki bir derece ile puanlamaları istenmiştir.

Çalışmada kullanılan umut ölçeği ise; Herth Umut İndeksi adlı olup, Kaye Herth tarafından geliştirilmiş ve Aslan, Ö. ve diğ.(2007) çalışmasından alınan ölçektir. Ölçek, 12 maddeden oluşan 4'lü Likert tipinde bir ölçektir ve ifadeler (1=Hiç uygun değil) ile (4=Her zaman uygun) arasında derecelendirilmiştir.

Örgütsel destek ölçeği ise, Eisenberger vd., (1986) tarafından geliştirilmiş, Keskin, E. (2019) çalışmasından alınan 16 ifadeden oluşan ölçektir. Ölçek 5'li Likert tipi olup, ifadeler (1=Kesinlikle katılmıyorum9 ve (5=Kesinlikle katılıyorum) şeklinde derecelendirilmiştir.

3.4. Veri Analiz Prosedürü

Bu çalışmada veriler analiz edilirken prosedürler şu şekildedir: Bu çalışmada ilk olarak kayıp veri ataması yapılmıştır. Daha sonra Mahallabonis uzaklığı ortalama değerleri hesaplanıp aşırı uç değerlerin 3 anket formu veri setinden çıkarılmıştır. Böylece +2,5 ile -2,5 arasındaki değerlere sahip anketler analize tabi tutulmuştur. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan Tek yönlü Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarına göre tüm değişkenlere

ait test istatistiği değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu saptanmıştır. Yani verilerin normal dağıldığı gözlenmiştir.

Verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımı altında modeldeki ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini ortaya koymak için bu değişkenleri kapsayan ölçüm modelini test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi'nden (DFA) yararlanılmıştır. Uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeyde olan ölçüm modelindeki değişkenler arasındaki önce korelasyon katsayıları ve bu katsayılarının kareleri hesaplanmıştır. Daha sonra ölçüm modelindeki her bir değişkene ve boyutlarına ait ifadelerin karşısındaki faktör yükleri kullanılarak her bir değişkenin Ortalama Açıklanan Varyans (OAV) değerleri ve Bileşik Yapı Güvenirliği (BYG) değeri hesaplanmıştır. Bunun akabinde ayırt edici geçerliliği test etmek üzere OAV değerlerinin karekökleri bulunmuştur. Son olarak önerilen araştırmanın modelini test etmek için Aracı Değişkenli Yapısal Eşitlik Modellemesinden (YEM) yararlanılmıştır. Bununla birlikte aracı değişken etkisini teyit etmek için %95 güven düzeyinde hem 5000 örneklem büyüklüğü esas alınarak BC Önyükleme yöntemi hem de Sobel testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya toplamda 402 kişi katılım göstermiş olup bunlardan 135'inin (%33,6) 18-25 arasında olduğu, 254 katılımcının (%63,2) erkek olduğu, katılımcıların 216'sının (%53,7) evli olduğu, katılımcıların 210'unun (52,2) lise mezunu olduğu, katılımcıların 150'sinin (%37,3) aylık gelirinin 4000-6000 TL arası olduğu ve katılımcıların 125'inin (%31,1) kurumda çalışma süresinin 1-5 yıl arası olduğu belirlenmiştir.

4.2. Ölçeklerin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Kısmi En Küçük Kareler – Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak modeldeki değişkene ilişkin ölçeklerin yapı geçerliğini ve güvenirliğini belirlemek maksadıyla ölçüm modeli oluşturulmuştur. Yapılan ilk DFA analizi sonucunda ortaya çıkan ölçüm modelinin uyum iyiliği değerleri yeterli düzeyde olmadığı için algılanan örgütsel politika, işe devamsızlık ve işten ayrılma niyeti ölçeklerinde faktör yükü 0.50'den düşük olan bütün ifadeler en düşük faktör yükünden başlanarak modelden çıkarılmıştır. Ölçüm modelinde rumunatif düşünce ölçeğinin rdb1_1, rdb5_1, rdb6_1 ve rdb15_1 ifadeleri; örgütsel destek algısı ölçeğinin kişisel takdir alt boyutundaki oda_2 ve oda_3 ifadeleri ve umut ölçeğinin gelecek alt botundaki u6_1 ifadesi ve "Kendisi ve çevresindekilerle arasındaki bağlar" alt boyutundaki u3_1, u5_1, u8_1 ve u9_1 ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca düşük faktör yüküne sahip bu ifadelerin çıkarılma işlemi tamamlandıktan sonra da ölçüm modelinde bazı uyum iyiliği değerlerinin hâlâ kabul edilebilir olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek maksadıyla Schumacker ve Lomax'ın (2010) önerdiği düzeltme indislerinden (modification indices) faydalanılmıştır.

Tablo 1'de ölçüm modeline ilişkin DFA sonuçları ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu tabloda görüldüğü gibi $\chi 2/df$, GFI, AGFI, IFI, TLI, CFI, RMR ve RMSEA uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. İkinci düzey DFA sonuçlarına göre ölçüm modelinin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu şartı sağlandıktan sonra tüm ölçeklere ait ifadelerin faktör yükü 0,50'nin üzerinde olması, ölçeklerin BYG değerlerinin 0.70 ve OAV değerlerinin de 0.50'nin üzerinde olmasından dolayı modeldeki tüm ölçek ve alt ölçekler için yakınsak geçerlilik sağlanmıştır.

Tablo 1. Ölçüm Modeline Dair DFA Analiz Sonuçları

Ölçekler		İfade Sayısı	Std. Faktör Yükleri	t değerleri* **	Bileşik Yapı Güvenilirliği (BYG)	Ortalama Açıklanan Varyans (OAV)
UMUT		Olumlu hazır oluşluk ve beklenti	1,000	*	,84	,54
		Gelecek	1,000	*		
ÖRGÜTSEL DESTEK ALGISI		Değer Verme	1,000	*	,95	,66
		Kişisel Takdir	1,000	*		
ÖRGÜTSEL DESTEK ALGISI	**Değer Verme**	oda1_1	,733	*	,93	,68
		oda4_1	,770	15,324		
		oda7_1	,774	15,346		
		oda8_1	,836	16,719		
		oda10_1	,746	14,788		
		oda11_1	,739	14,652		
		oda14_1	,839	16,802		
		oda15_1	,781	15,557		
		oda16_1	,738	14,654		
	Kişisel Takdir	oda12_1	,595	*	,85	,62
		oda13_1	,726	12,923		
		oda5_1	,757	11,213		
		oda6_1	,764	11,279		
		oda9_1	,780	11,416		
RUMUNATİF DÜŞÜNCE		rdb20_1	,660	*	,95	,62
		rdb19_1	,728	15,494		
		rdb18_1	,783	13,883		
		rdb17_1	,758	13,514		
		rdb15_1	,811	14,298		
		rdb14_1	,773	13,731		
		rdb13_1	,686	12,404		
		rdb12_1	,746	13,329		
		rdb11_1	,805	14,199		
		rdb10_1	,785	13,902		
		rdb9_1	,674	12,215		
		rdb8_1	,693	12,505		
		rdb7_1	,674	12,197		
		rdb3_1	,685	12,375		
		rdb2_1	,586	10,769		
		rdb4_1	,724	12,989		
Gelecek		u1_1	,748	*	,74	,59

UMUT	**Olumlu hazır oluşluk ve beklenti**	u2_1	,584	10,420	,72	,50
		u11_1	,751	12,951		
		u4_1	,559	*		
		u7_1	,601	9,163		
		u10_1	,538	8,447		
		u12_1	,776	10,688		
Uyum İyiliği Değerleri	χ^2/sd1,926; GFI= ,86; AGFI= ,83; IFI=0,94; TLI= ,93; CFI= ,94; RMR= 0,10; ,RMSEA= 0,048					

*1'e sabitlenmiş olduğunu ifade etmektedir. *** p<.001

Buna ilaveten modeldeki uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir şartının karşılanmasının yanı sıra Tablo 2'de görüleceği üzere ölçüm modeli kapsamındaki değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının kareleri, her bir değişkene ilişkin OAV değerlerinin karekökünden düşük olduğu için modeldeki ölçekler için ayırt edici geçerlilik sağlanmıştır (Kline, 2011). Sadece OHOB değişkenine ilişkin küçük bir ihlal olmuş fakat modelde ikinci düzey faktör analizi yapılarak bu ihlal bertaraf edilmiştir. Çünkü ikinci düzeyde rumunatif düşünce ile umut düzeyi arasındaki korelasyonun karesi (0,0384) OAV değerinin karekökünden (0,734) düşük çıkmıştır. Yani ölçüm modeli kapsamındaki bütün ölçekler için hem yakınsak geçerlilik, hem de ayırt edici geçerliliğin sağlanması, ölçeklerin yapı geçerliliğinin de sağlandığını gösterir.

Tablo 2. Ölçüm Modelindeki Değişkenlerine Dair Ayırt Edici Geçerlilik Bulguları

Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
1.DV	**0,82**				
2.KT	0,398	**0,79**			
3.RUMD	2E-04	0,027	**0,79**		
4.GEL	0,054	0,011	0,0454	**0,77**	
5. OHOB	0,072	0,006	0,0kin 506	0,753	**,,71**

DV: Değer Verme, KT: Kişisel Takdir, GEL: Gelecek, OHOB: Olumlu hazır oluşluk ve beklenti, RUMD: Rumunatif Düşünce;

Tablo 2'de çapraz yazılan koyu katsayılar ortalama açıklanan varyans değerlerinin karekökünü göstermektedir. Tablo 3'te ölçüm modelimizdeki değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının hepsinin tümü 0.90'den düşük olduğundan ayırt edici geçerlilik koşulu sağlanmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında örgütsel destek algısının değer verme boyutu ile kişisel takdir arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (r =-,631; p<0.001). Değer verme boyutu ile rumunatif düşünce biçimi arasında pozitif ama anlamlı olmayan bir ilişki olduğu gözlenirken (r= ,015; p>0.05) , değer verme boyutu ile umut ölçeğinin gelecek boyutu (r=,223; p<0.01) ve umut ölçeğinin olumlu hazır oluşluk ve beklenti boyutu (r=,268; p<0.01) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Buna karşın kişisel takdir ile rumunatif düşünce arasında (r =,165; p<0.05) pozitif yönlü anlamlı ilişki gözlenirken, kişisel takdir ile değer verme boyutu ile umut ölçeğinin gelecek boyutu (r=-,105; p>0.05) ve umut ölçeğinin olumlu hazır oluşluk ve beklenti boyutu (r=,078; p>0.05) arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öte yandan rumunatif düşünce ile umut ölçeğinin gelecek boyutu (r=-,213; p<0.01) arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki gözlenirken, rumunatif düşünce ile umut ölçeğinin olumlu hazır oluşluk ve beklenti boyutu (r = ,225; p<0.01) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Ölçüm Modelindeki Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
1.DV	**1**				
2.KT	-,631***	**1**			

3.RUMD	0,015	,165*	1		
4.GEL	,232**	-0,11	-,213**	1	
5.OHOB	,268**	-0,08	,225**	,868***	1

DV: Değer Verme, KT: Kişisel Takdir, GEL: Gelecek, OHOB: Olumlu hazır oluşluk ve beklenti, RUMD: Rumunatif Düşünce;

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.

4.3. Yapısal Eşitlik Modeli Bulguları

Kabul edilebilir ölçüm modeli üzerinde araştırma hipotezlerini test etmek üzere kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Tablo 4'te KEKK-YEM bulguları ile kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri görülebilir.

Tablo 4. YEM Modeli ve Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesine Dair Sonuçlar

Hipotezler	İlişkiler	Std. Faktör Yükleri	t değeri	Sonuç
H1	**RUMD→UD**	-,083***	-3,329	Kabul
H2	**RUMD→ODA**	,067***	3,404	Red
H3	**ODA→UD**	-,095***	-3,525	Red
Uyum İyiliği Değerleri	χ^2/sd1,926; GFI= ,86; AGFI= ,83; IFI=0,94; TLI= ,93; CFI= ,94; RMR= 0,10; ,RMSEA= 0,048			

-ODA: Örgütsel Destek Algısı, UD: Umut Düzeyi, RUMD: Rumunatif Düşünce; *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

YEM bulgularına göre ruminatif düşünce biçiminin umut düzeyi üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğu gözlenmiştir (β= -,083; p<0.001). Dolayısıyla H1 hipotezi desteklenmiştir. Buna karşın rumunatif düşüncenin örgütsel destek

algısını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği (β= ,067; p<0.001), ancak örgütsel destek algısının bu örneklemde beklenilenin aksine umut düzeyini negatif ve anlamlı şekilde etkilediği (β= -,095; p<0.001) tespit edilmiştir. Bu yüzden H2 ve H3 hipotezleri ret edilmiştir. Bu modelde bağımsız değişken olan rumunatif düşüncenin, bağımlı değişken olan umut düzeyindeki varyansı açıklama oranı %3.2 (R^2= 0,032) ve aracı değişkeni etkileme oranı %1.6 (R^2= 0,016)'dir. Aracı değişken örgütsel destek algısı modele girerse, bağımsız değişken rumunatif düşüncenin bağımlı değişken umut düzeyi üzerinde direkt etkisinde azalma olursa aracılık etkisinden söz edilebilir. Örgütsel destek algısının aracılık etkisini test etmek için BC önyükleme yöntemi testi kullanılmıştır. Bulgular incelendiğinde örgütsel destek algısı aracı olarak dâhil edildiğinde rumunatif düşüncenin umut düzeyi üzerindeki etkisinde (β= -,072; p<0.01) azalma söz konusudur (ć < c). Bu nedenle örgütsel destek algısı kısmi aracı etkiye sahiptir denilebilir. Ancak örgütsel destek algısının aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Preacher ve Hayes (2008) önermiş olduğu %95 güven düzeyinde 5000 örneklem büyüklüğünü esas alan BC Önyükleme yönteminden yararlanılmıştır. %95 güven aralığında Bootstrap tahminlerine göre örgütsel destek algısı modele girdiğinde rumunatif düşüncenin umut düzeyi üzerindeki etkisinde bir azalış söz konusudur (β = ,0117; %95 CI [,0020 ile ,0227]). Yani 0.05 anlam düzeyinde dolaylı etkilere dair alt sınır ve üst sınırlar sıfırdan farklılaştığından örgütsel destek algısının aracı etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre H4 hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Örgütlerin başarısında en önemli unsurlardan birisi de çalışanlardır. Örgüt çalışanlarının davranış, düşünce ve tutumları örgütsel iletişimi ve performansı etkilemektedir. Çalışanların olumsuz davranış ve düşüncelerinin azaltılması çoğu zaman araştırma konusu yapılmıştır. Rumunatif düşünce insanın zihninde

tekrarlayıp durduğu olumsuz durumları ifade etmektedir. Örgütsel davranış literatürüne bakıldığında fazla araştırma konusu yapılmamış olup daha çok psikoloji çalışan araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Umut kavramı bireyin geleceğe yönelik pozitif beklentilerini ifade etmektedir. Örgütsel destek kavramı ise, çalışanların örgütlerinin yanlarında olduğunu düşünmeleri ve örgüt ile aralarında bağ kurmalarıdır. Bu araştırmada Ruminatif düşünce biçimi ile umut düzeyi arasındaki ilişkide algılanan örgütsel desteğin aracı etkisinin olup olmadığı ele alınmıştır.

Araştırma neticesinde, ruminatif düşünce biçiminin umut düzeyi üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalara bakıldığında Nolen-Hoeksema (1991) yaptığı araştırmada, ruminatif düşünme arttıkça depresyon belirtilerinin de arttığını belirtmiş, bu anlamda araştırma bulgusuna paralel bir sonuç ortaya koymuştur. Rumunatif düşüncenin örgütsel destek algısını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği, ancak örgütsel destek algısının bu örneklemde beklenilenin aksine umut düzeyini negatif ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak araştırma neticesinde, Rumunatif düşüncenin umut düzeyine etkisinde örgütsel destek algısının kısmi aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sarıçam (2014) araştırmasında, destek alan bireylerin almayanlara göre ruminasyon düzeylerinin daha düşük olduğunu ortaya koyması araştırma sonucu ile örtüşmektedir.

Topçu (2014) yaptığı araştırmada, zorbalığa mağdur kalan insanların ruminasyon düşüncelerinin arttığını, aileden alınan sosyal destek ile içe kapanma arasında ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Genç (2017) çalışmasında, psikolojik danışma alan bireylerin ruminasyon ve ruminasyonun alt boyutlarından saplantılı düşünce ve derin düşünce boyutlarında anlamlı düzeyde bir azalmanın meydana geldiğini tespit etmiştir. Tucker, Wingate, O'Kefee, Mills, Rasmussen, Davidson, ve Grant (2013) tarafından yapılan araştırmada, umut ve iyimserlik

düşüncesinin ruminatif düşünce ve intihar düşüncesini azalttığı, umut ve iyimserliğin olmadığı durumlarda ruminasyonun zararının arttığını ortaya koymuşlardır. Bu bulgularda araştırma sonucuna paralel şekilde algılanan desteğin ruminasyon düzeyini azalttığına yönelik sonuçlar içermektedir.

Elde edilen araştırma sonuçları ve literatürdeki diğer sonuçlara bakıldığında, bireylerin algıladıkları desteğin olumsuz duygularını azalttığı görülmektedir. Örgütün çalışanların duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışıp onlara destek olması ve gereken durumlarda profesyonel destek almaları için yönlendirme yapmaları, çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlığı açısından ve örgütsel performansın artması açısından önemli görülmektedir. Çalışanlara örgütün bir parçası olarak sadece maddi yönden değil manevi yönden de destek olunmasının örgütsel bağlılığı da artıracağı düşünülmektedir.

Bu sonuçlar ışığında Ruminasyon kavramının örgütsel davranış alanında daha fazla araştırma konusu yapılabileceği önerilmektedir. Ruminasyonun örgütsel performans, çalışan ilişkileri ve iyimserlik gibi konuları etkileyebileceği düşünüldüğünden bu değişkenler ile ele alınabileceği önerilmektedir. Son olarak araştırma özel sektör çalışanları üzerinde yapılmış olup benzer konunun kamu çalışanları üzerinde yapılabileceği önerilmektedir. Kavram ile ilişkili çalışmalar incelendiğinde, çalışanların depresif koşulların egemen olduğu örgütsel yapılarda olumsuz düşünce sarmalı etkisine girdikleri ve olumlu eğilimlerin gelişmediği yönünde bulgulara erişildiği görülmektedir (Raes ve Williams, 2010; Burg ve Michalak, 2011; Oktaysoy vd., 2023).

Bu araştırma belirli sınırlılıklar içermektedir. İlk olarak, araştırmanın örneklemi Kırşehir ilindeki özel sektör çalışanları ile sınırlıdır. Bu nedenle, elde edilen bulguların farklı sektörler veya coğrafi bölgelerdeki çalışanlar için genellenebilirliği kısıtlı olabilir. Gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı sektörlerden ve daha geniş coğrafi alanlardan veri toplayarak bu sınırlılığı aşması

önerilmektedir. İkinci olarak, araştırmada kullanılan veri toplama yöntemi anket olup, katılımcıların öz-bildirimine dayanmaktadır. Bu durum, sosyal istenirlik yanlılığı ve katılımcıların duygu ve düşüncelerini tam olarak yansıtamama riskini beraberinde getirmektedir. Nitel araştırmalar veya karma yöntemler kullanılarak daha derinlemesine veriler elde edilmesi gelecekteki araştırmalar için faydalı olabilir. Üçüncü olarak, çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler kesitsel veri ile incelenmiştir. Ancak, değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi için boylamsal çalışmaların yapılması gerekmektedir. Gelecekteki araştırmalarda zaman içinde değişkenlerin nasıl etkilendiğini anlamaya yönelik daha uzun süreli veri toplama süreçlerinin kullanılması önerilmektedir. Son olarak, araştırmada kullanılan ölçekler literatürde geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçme araçları olmasına rağmen, örgütsel destek ve umut gibi kavramlar kültürel ve bireysel farklılıklardan etkilenebilir. Bu nedenle, farklı kültürel bağlamlarda benzer çalışmalar yapılarak bulguların karşılaştırmalı analizlerinin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu kısıtlılıklar göz önünde bulundurularak, araştırmanın bulguları dikkatle yorumlanmalı ve gelecekteki çalışmalar için genişletilmiş metodolojik yaklaşımlar geliştirilmelidir.

Bu çalışmada, Ruminatif düşüncenin umut düzeyine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolü ele alınmıştır. Ruminatif düşüncenin genellikle psikoloji çalışan araştırmacılar tarafından incelenmesi, bu çalışma da örgütsel davranış açısından ele alınmasının önemli olduğu düşünülerek literatürdeki bir boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu araştırmada yazarlar ve üçüncü kişiler açısından çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasında herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 23.12.2021 tarihli, 2021/9/17 karar numarası ile Etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Aktürk, H. (2019). "Algılanan örgütsel desteğin, çalışanların örgütsel bağlılığı ve iş tatmini üzerindeki etkisi: Türkiye'de ana-akım medya çalışanları üzerinde uygulama." (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aldridge, D. (1995). "Spirituality, hope and music therapy in palliative care". The Arts in Psychotherapy, 22(2): 103-109.

Altıntaş, M. (2023). "Psikolojik Kırılganlık", Örgütsel Davranışta "Psikolojik" Başlıklı Konular, Gazi Kitabevi, s: 83-106.

Andini, W. ve Parahyanti, E. (2018). "Relationship between perceived organizational support and organizational affective commitment: moderating role of psychological contract breach". *Advances in Social Science, Education and Humanities Research,* 229, 1000-1011.

Aslan, Ö., Sekmen, K., Kömürcü, Ş. ve Özet, A. (2007). "Kanserli Hastalarda Umut". *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 11(2): 18-24.

Averill, J. R., Catlin, G. ve Chon, K. K. (1990). Rules of hope. New York: Springer-Verlag.

Baranik, L. E., Roling, E. A. ve Eby, L. T. (2010)." Why does mentoring work? The role of perceived organizational support". *Journal of Vocational Behavior,* 76, 366-373.

Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. ve Trexler, L. (1974). "The measurement of pessimism: The hopelessness scale". *Journal ol Consulting and Clinical Psychology,* 42(6): 861-865.

Burg, J. M., & Michalak, J. (2011). The healthy quality of mindful breathing: Associations with rumination and depression. Cognitive Therapy and Research, 35, 179-185.Akman, Y. ve Korkut, F. (1993). "Umut ölçeği üzerine bir çalışma". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9(9).

Büyükgöze, H. ve Kavak, Y. (2017). "Algılanan örgütsel destek ve pozitif psikolojik sermaye ilişkisi: Lise öğretmenleri örnekleminde bir inceleme". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 23(1): 1-32.

Croplay, M. ve Zijlstra, F.R.H. (2011). Handbook of Stress in the Occupations. Publisher: Edited by Janice Langan, Fox and Cary Cooper. Edward Elgar Publishing Ltd.

Efe, A. İ. (2018). "Olumsuz yaşam olayları, psikolojik danışma hizmeti alma, ruminasyon ve stres arasındaki ilişki". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 51(2): 95-119.

Efendi, A., Wibowo, A. ve Wangloan, E. H. (2020). "The model of perceived organizational support, employee engagement, organizational citizenship behavior in the environment directorate general of sea transportation". *International Review of Management and Marketing,* 10(1): 79-83.

Eisenberger R., Hungtington R., Hutchison, S. ve Sowa, D. (1986). "Perceived organizational support". *Journal of Applied Psychology,* 71(3): 500-507.

Eisenberger, R., Malone, G. P. ve Presson, W. D. (2016). "Optimizing perceived organizational support to enhance employee engagement". *SHRM-SIOP science of HR series.* 1-22.

Fakhraei, M., Imami, R. ve Manuchehri, S. (2015). "Effects of organizational support on organizational commitment." *Inter. J. Economi Business Management,* 3 (1): 1-5.

Genç, A. (2017). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışma programının ergenlerin ruminasyon düzeylerine etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Ghani, N. A. ve Hussin, T. A. (2009). "Antecedents of perceived organizational support*". Canadian Academy of Oriental and Occidental Culture,* 5(6): 121-130.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, Felsefe Yöntem-Analiz (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources a new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist, 44 (3), 513-524.

Karatepe, H. T. (2010) "Ruminatif Düşünce Biçimi Ölçeğinin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması" (Psikiyatri Uzmanlık Tezi). T.C. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 13. Psikiyatri Kliniği, İstanbul.

Keskin, E. (2019). Örgütlerde Uygulanan Oryantasyon Eğitiminin İşten Ayrılma Sürecine Etkisi ve Bu Süreçte Örgütsel Destek Algısının Rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Balıkesir.

Kline, R.B. (2011). Principles and Practice of Structural Equation Modeling, 3rd Edition Guilford Pres., New York.

Košir, K., Tement, S., Licardo, M. ve Habe, K. (2015). "Two sides of the same coin? The role of rumination and reflection in elementary school teachers' classroom stress and burnout". *Teaching and Teacher Education,* 47: 131-141.

Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C, Stewart, K. A. ve Adis, C. S. (2015). "Perceived organizational support: A meta analytic evaluation of organizational support theory". *Journal of Management,* 43(6): 1854-1884.

Lyubomirsky, S., Layous, K., Chancellor, J. ve Nelson, S.K. (2015). "Thinking about rumination: The scholarly contributions and intellectual legacy of Susan Nolen-Hoeksema". *Annual Review of Clinical Psychology,* 11: 1–22.

Matthews, G. ve Wells, A. (2004). Rumination, depression, and metacognition: The SREF model. In.C. Papageorgiou ve A. Wells (Eds). Rumination: Nature, theory and treatment, 125-151. Chichester: Wiley.

Melges, F. T. ve Bowlby, J. (1969). "Types of hopelessness in psychopathological process". *Archives of General Psychiatry,* 20(6).

Miao, R. ve Kim, H. G. (2010). "Perceived organizational support, job satisfaction and employee performance: A Chinese emprical study". *Journal of Service Science and Management,* 3(2): 257-264.

Miller, J. F. (1986). Development of an instrument to measure hope. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Illinois at Chicago Health Sciences Center, Chicago.

Nolen Hoeksema, S., Wisco, E.B. ve Lyubobirsky, S. (2008). "Rethinking rumination". *Perspectives on Psychological Science,* 3(5): 400-424.

Nolen-Hoeksema, S. (1987). "Sex differences in unipolar depression: Evidence and theory". *Psychological Bulletin,* 101(2): 259-282.

Nolen-Hoeksema, S. (1991). "Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes". *J. Abnorm Psychol,* 100(4): 569–582.

Oktaysoy, O., Kaygın, E. ve Topçuoğlu, E. (2023). Olumsuz düşünce döngüsü ve kolektif şükranın işyeri mutluluğuna etkisi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 15(1), 243-259.

Olden, K.W. (2001). "Rumination". *Current Treatment Options in Gastroenterology,* 4,351–358.

Online Etymology Dictionary, (2021). https://www.etymonline.com/ adresinden 06.06.2021 tarihinde erişilmiştir.

Oral, T. ve Arslan, C. (2017). "Kişilerarası hataya ilişkin ruminasyon ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması". *JCBPR,* 6(3): 101−107.

Pedro, N. ve Eisenberger, R. (2014). "Perceived organizational support and risk taking". *Journal of Managerial Psychology,* 29(2): 187-205.

Preacher, K.J. ve Hayes, A.F. (2008). "Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models". *Behavior Research Methods,* 40(3): 879-891.

Raes, F. ve Williams, J. M. G. (2010). The relationship between mindfulness and uncontrollability of ruminative thinking. Mindfulness, 1, 199-203.

Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). "Perceived organizational support: A review of the literatüre". *American Psychological Association,* 87(4): 698-714.

Rideout, E. ve Montemuro, M. (1986). "Hope, morale and adaptation in patients with chronic heart failure". *Journal of Advanced Nursing,* 11(4): 429-438.

Robinson, M.S. ve Alloy, B.L. (2003). "Negative cognitive styles and stress-reactive rumination interact to predict depression: A prospective study". *Cognitive Therapy and Research,* 27(3): 275–292.

Sarıçam, H. (2014). Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşıma dayalı bir müdahale programının ruminasyon üzerindeki etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Schumacker, R.E. ve Lomax, R.G. (2010). A beginner's guide to structural equation modeling. (Routledge, New York).

Sinclair, V. G. ve Wallston, K. A. (1999). "The development and validation of the psychological vulnerability scale". *Cognitive Therapy and Research,* 23(2), 119-129.

Snyder, C. R. (1995). "Conceptualizing, measuring, and nurturing hope". *Journal of Counseling & Development,* 73(3): 355-360.

Snyder, C. R. (2002). "Hope theory: Rainbows in the mind". *Psychological Inquiry,* 13(4): 249–275.

Snyder, C. R., Stephen, S. I., Jen, C., Scott, T. M., Laura, Y. ve Susie, S. (2000). "The role of hope in cognitive-behavior therapies*". Cognitive Therapy and Research,* 24(6): 747-762.

Stotland, E. (1969). The psychology of hope. San Francisco: Jossey-Bass.

Sun, L. (2019). "Perceived organizational support: A literatüre review". *International Journal of Human Resource Studies,* 9(3): 155-175.

Topçu, Ç. (2014). Baş etme yöntemleri, duygu düzenleme, ruminasyon ve algılanan sosyal desteğin geleneksel ve siber zorbalık mağduriyeti ile ilişkilerinin modellenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tucker, R. P., Wingate, L. R., O'Kefee, V. M., Mills, A. C., Rasmussen, K., Davidson, C. L. ve Grant, D. M. (2013). "Rumination and suicidal ideation: The moderating roles of hope and optimism". *Personality and Individual Differences,* 55(5): 606-611.

Türe, A. ve Yıldırım, A. (2018). "Algılanan örgütsel destek ölçeğinin hemşirelikte geçerlik ve güvenirliği". *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi,* 1(5): 9-18.

Türkgil, B. (2021). Çocukluk çağı travmaları olan yetişkinlerde çocukluk çağı travmaları, ruminatif düşünce biçimi ve umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kent Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Watkins, E.R. (2008). "Constructive and unconstructive repetitive thought". *Psychological Bulletin,* 134(2): 163–206.

Yahya, K. K., Mansor F. Z. ve Warokka, A. (2012). "An emprical study on the influence of perceived organizational support on academic expatriates' organizatinal commitment". *Journal of Organizational Management Studies.* 1: 1-14.

Yapan, S. (2018). Depresyon ve anksiyete belirtilerinin yordayıcıları olarak ruminasyon, otomatik düşünceler, işlevsel olmayan tutumlar ve düşünce baskılama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Gaziantep.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is important to know the feelings and thoughts of the employees in the success of the organizations. In particular, the presence of organizational support in eliminating or reducing negative emotions will contribute to the positive outlook of the employees. The aim of the study is to reveal the mediating role of perceived organizational support in the effect of ruminative thinking on the level of hope. In this study, the mediating effect of perceived organizational support on the effect of ruminative thinking on the level of hope is discussed. Problem statements of the study: Does ruminative thought affect the level of hope? Is there a mediating role of perceived organizational support in the effect of ruminative thinking on the level of hope? People can be in a negative mood for various reasons throughout their lives. Stress brought about by intense work life can trigger negative emotions and lead to bad results. One of these negative situations is the ruminative way of thinking. Ruminative thinking is expressed as experiencing negative emotions, re-enacting undesirable situations in the past, being anxious and focusing on negativities (Nolen-Hoeksama, 1991; Watkins, 2008). Rumination, which is based on various theories such as the theory of response styles, has become a research topic, especially for researchers working in psychology. Although organizational behavior has a wide range of interests in terms of dealing with the feelings, thoughts and attitudes of employees, it is thought that it will contribute to the

field in terms of organizational behavior in a concept that negatively affects employee behaviors such as ruminative thinking.Negative life events are a situation that can affect people's planning for the future as well as being stuck in the past. The concept of hope, which is expressed as a motivation tool to have positive feelings about the future, to be well and to take action (Akman and Korkut, 1993; Alridge, 1995), is a concept discussed in terms of people's expectations. Hope is a means of holding on to life in a sense that empowers people to achieve the desired goal. Lack of expectation will make the work meaningless and cause hopelessness. When considered in terms of organizational employees, employees with high hope levels will be more motivated to achieve their goals.The concept of organizational support, which includes behaviors such as valuing, caring, caring, and rewarding employees (Miao and Kim, 2010; Eisenberger et al., 1986), is an important part of employee motivation. Employees with a high perception of organizational support are expected to increase their organizational commitment. Knowing that the employee is supported will increase their performance. helps to achieve organizational goals.

Method

In the method part of the research, the universe and sample of the research, data collection tools, research model and hypotheses, data analysis procedure sections are included. The universe of the study consists of private sector employees in Turkey. Since it is not possible to reach all of the employees representing the universe, it was deemed appropriate to make a sample to represent the universe. The sample of the research consists of private sector employees in Kırşehir province. Simple random sampling method was used in the study and a face-to-face questionnaire was applied to 402 employees who agreed to participate in the study. It is stated that the sample size between 30 and 500 is sufficient in social studies (Gürbüz and Şahin, 2014). In this respect, it is thought that 402 samples have the power to represent the universe.

Findings (Results)

According to SEM findings, it was observed that ruminative thinking style had a negative and significant effect on the level of hope (β = -.083; $p<0.001$). Therefore, the H1 hypothesis was supported. On the other hand, rumunative thinking positively and significantly affects the perception of organizational support (β = .067; $p<0.001$), but the perception of organizational support negatively and significantly affects the level of hope (β = -.095; $p<0.001$), contrary to what was expected in this sample. detected. Therefore, the H2 and H3 hypotheses were rejected. When the findings are examined, when the

perception of organizational support is included as a tool, there is a decrease in the effect of ruminative thinking (β = -.072; p<0.01) on the level of hope (ć < c).

Conclusion and Discussion

For this reason, it can be said that the perception of organizational support has a partial mediating effect. However, in order to confirm the mediating effect of the perception of organizational support, the BC Bootstrap method, which is based on a sample size of 5000 at a 95% confidence level suggested by Preacher and Hayes (2008), was used. According to Bootstrap estimates at 95% confidence interval, when the perception of organizational support is included in the model, there is a decrease in the effect of ruminative thinking on the level of hope (β = .0117; 95% CI [.0020 to .0227]). In other words, since the lower and upper limits of indirect effects differ from zero at the 0.05 significance level, it has been determined that the perception of organizational support has a mediating effect. According to these findings, the H4 hypothesis was accepted.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi:10.01.2025 Yayına Kabul Tarihi:11.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1617482
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article
Atıf/Citation: Yılma Şakalar, G. (2025). The Digital Reflection of Cultures: Analyses of Sami Yusuf's L'amour Vivant Vol. 2. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 473-505.

THE DIGITAL REFLECTION OF CULTURES: ANALYSES OF SAMİ YUSUF'S L'AMOUR VİVANT VOL. 2

Günsu YILMA ŞAKALAR*

Abstract

This study examines the processes of cultural interaction and change through digital platforms within the framework of acculturation, digital acculturation, and interculturality. The impact of digital acculturation on the transmission and transformation of cultural values is analyzed through the musical works of Sami Yusuf. The study emphasizes that, with digitalization, cultural elements interact in digital environments and are reshaped, accelerating intercultural interactions by bringing together different cultural components. Employing a descriptive research model and literature review, the digital acculturation processes are examined using content analysis, and the role of digital platforms in preserving and transmitting cultural values is assessed. The findings indicate that digital platforms contribute to the preservation and transmission of cultural values and support intercultural interactions. In this context, the study aims to provide new perspectives on cultural interaction and adaptation processes by revealing the impact of digital acculturation on social structures.

Keywords: *Acculturation, digital acculturation, interculturality, Sami Yusuf.*

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, yilmagunsu@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

KÜLTÜRLERİN DİJİTAL YANSIMASI: SAMİ YUSUF L'AMOUR VİVANT VOL 2. ÇÖZÜMLEMELERİ

Öz

Bu araştırma, dijital platformlar aracılığıyla kültürel etkileşim ve değişim süreçlerini, kültürleşme, dijital kültürleşme ve kültürlerarasılık kavramları çerçevesinde ele almaktadır. Sami Yusuf'un müzikal ürünleri üzerinden dijital kültürleşmenin kültürel değerlerin aktarımı ve dönüşümü üzerindeki etkileri incelenmiştir. Dijitalleşme ile birlikte kültürel unsurların dijital ortamlarda etkileşime girerek yeniden şekillendiği, farklı kültürel unsurların dijital platformlarda bir araya gelerek kültürlerarası etkileşimleri hızlandırdığı vurgulanmaktadır. Betimsel bir araştırma modeli ve literatür taraması ile gerçekleştirilen bu araştırmada, dijital kültürleşme süreçleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiş, kültürel değerlerin korunması ve aktarımındaki rolü değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, dijital platformların kültürel değerlerin aktarımı ve korunmasına katkıda bulunduğunu ve kültürlerarası etkileşimleri desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda, araştırma dijital kültürleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, kültürel etkileşim ve uyum süreçlerine yönelik yeni bakış açıları sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kültürleşme, dijital kültürleşme, kültürlerarasılık, Sami Yusuf.*

1. INTRODUCTION

The concept of culture, as a dynamic element of social life, encompasses individuals' values, beliefs, attitudes, linguistic and symbolic systems, social practices, and the transmission of these practices. In this sense, culture can be described as a way of life of a community and the transmission of this lifestyle across different generations. While culture creates a sense of belonging among individuals, it also highlights diversity and differences among societies. This diversity and transformation within culture gain new dimensions each day due to intercultural interactions and the influence of globalization. Cultural

interactions have taken place through various means throughout historical processes, resulting in a constant transmission between cultures. In this context, acculturation refers to the process whereby individuals and communities adopt new cultural elements they encounter, blending these with their own cultural values to form a new structure.

Acculturation now occurs not only through direct physical contact between communities but also increasingly through digital platforms as technology advances. The concept of digital acculturation, therefore, refers to the rapid spread and evolution of cultural values and norms facilitated by digital spaces in the modern world. As digitalization accelerates, social practices and cultural elements interact within digital media, undergoing significant reshaping. Particularly, the internet and social media play a pivotal role in digital acculturation, expediting the transfer of cultural knowledge and values between individuals and groups. In this digital acculturation process, diverse cultural elements come together, and intercultural interactions are redefined in online environments. This phenomenon allows cultures to be both preserved and transformed through digital platforms.

Interculturality refers to the mutual interactions among different cultural groups and the impact of these interactions on social structures. It encompasses the process by which various cultures come together, influence one another, and collectively form a new cultural structure. With globalization and digitalization, interculturality has expanded, reaching broader dimensions through new forms of communication and interaction. Intercultural exchanges support individuals and communities in shedding biases, embracing differences, and learning to coexist with them. These interactions not only foster cultural diversity and tolerance but also contribute to preventing social conflicts and

promoting cultural harmony. From this perspective, music can be seen as playing a significant role.

Wati (2022) highlighted that songs, as a musical form, play an important role in language transmission and teaching. Song lyrics can represent the emotions or ideas intended to be conveyed to listeners. The text within a song's lyrics serves as a language of meaning. This meaning can take various forms, such as messages, stories, advice, or values, including moral and educational significance (Wati, 2022: 111). Elmiati (2015) noted that a song's theme reflects the singer's emotions, intentions, and circumstances. Feelings like happiness, shyness, or anger express the singer's emotions. Singers can influence the listener's subconscious, as the themes of a song can immerse the listener in its unique atmosphere. In this regard, if the song's theme is sadness, the listener may feel sorrowful and even be moved to tears. Similarly, when a song's theme is religious—particularly in the context of Islam—it can have a more positive impact on the lives of Muslim listeners (Elmiati, 2015: 1).

Berglund (2008) pointed out that various forms and attitudes toward the use of song and music in Islam have demonstrated diversity throughout history. He noted that in contemporary times, music has been utilized in different contexts for worship, ranging from the recitation of the Qur'an, where the human voice serves as the sole instrument, to the integration of Qur'anic verses into rap lyrics and even into Hip Hop culture (Berglund, 2008: 161).

According to Çakıcı, in Ibn Khaldun's Muqaddimah, music, classified under the sciences of wisdom and philosophy, is utilized across different cultures for purposes such as experiencing the sacred, understanding truth, and achieving purification. In diverse cultures like the Sinhalese, the Navajo tribe, and shamanic communities in Asia, music plays an integral role in worship and rituals. In examining Abrahamic religions, Jews historically incorporated music

in temple ceremonies, warfare, and funerals; early Christian communities were influenced by Jewish musical traditions but eventually developed distinctive forms of church music. In Muslim communities, practices such as bidding farewell to pilgrims with drums and zurna, the recitation of hymns by those who complete Qur'anic memorization, and the recital of epic poetry during times of war reflect the role of music in social and religious life. Although there is no explicit ruling on music in the Qur'an, a perception of prohibition regarding music has nonetheless become widespread within Muslim societies. In Turkey, notable changes in the Islamic community's approach to music and cultural practices emerged following the 1980s, driven by the strengthening of the market economy. During this period, a genre of Islamic popular music began to develop, interpreted as the transmission of ideological thought through popular music, aligning with the political, social, and cultural discourses of Islamic thought at the time. Artists such as Eşref Ziya Terzi, Taner Yüncüoğlu, and Mehmet Emin Ay incorporated themes like martyrdom, the headscarf, and Hagia Sophia in their works, aiming to present narratives of an ideal Islamic identity to devout youth. Musical instrumentation diversified in these works, with digital effects and computer-aided music production becoming prominent. Following this period, new forms of Islamic popular music, such as Islamic rap and hip-hop, have further developed (Çakıcı, 2023: 318).

The communication and marketing of pop music exhibit considerable diversity. Beyond its musical and lyrical content, the visual representation of artists (in images and videos) is also crucial for meaning-making and communication. Sound, text, image, space, and movement are distinct elements that contribute to meaning in various ways. Together, they can convey multiple messages, thematizing Muslim identity in different forms (Farstad, 2017: 117). Since the 1980s, Islamic popular music, also known as "green pop," has become a means of protest against secular groups for young Muslims feeling marginalized both

globally and in Turkey. Pioneered by artists like Yusuf Islam (formerly Cat Stevens), this genre laid the groundwork for newer forms of Islamic music, such as Islamic rap and hip-hop, in later years. During this period, initial resistance to the use of instruments gradually gave way to a richer musical structure, incorporating various instruments and digital effects (Çakıcı, 2023: 321-322).

1.1. Theoretical Framework

Transcultural music transcends geographical boundaries and embraces diversity, embodying the interconnectedness of cultures through musical expression. Intercultural music represents a fascinating intersection of different musical traditions, global influences, and innovative technologies. In a globalized world, cultural boundaries, including musical ones, are increasingly fluid and interconnected, with music reflecting interactions and complex, dynamic collaborations among composers and performers worldwide. Consequently, the intercultural phenomenon has significant implications for the future perspective of music research. These implications include examining how music styles, techniques, genres, and instruments evolve and adapt through interactions with different cultural contexts and traditions, exploring how innovative music genres occupy and spread within the digital world, and analyzing the ethnographic structure of stylistic features, instruments, vocal techniques, and musical forms of diverse traditions (Ghvinjilia, 2023: 116).

Sami Yusuf's approach, as he expressed it—"The departure of humankind from music rooted in local or traditional melodies within its own cultural codes has, in fact, alienated people from themselves. This alienation leads to a loss not only in this world but also in the eternal realm. I wish to pass on traditional music that nourishes our soul to humanity and future generations" (Latifoğlu, 2023: 93)—supports transcultural transmission in the context of music-cultural transfer and intercultural music in the context of cultural interrelations. In other

words, the artist appears to pursue cultural transmission by embracing interculturality through music.

In the album Songs of the Way (2015), the opening track "Cadenza" exemplifies a transcultural approach. Sayın describes the cadenza in Western classical music as a series of chords formed from harmonious sounds, functioning like a comma when used mid-sentence, creating a pause, or like a final statement at the end, marking closure and transition to a new phrase (Sayın, 2022: 165). An analysis of the formal and melodic structure of Cadenza reveals traces of Monody, a style of solo song with instrumental accompaniment originating from Ancient Greece. This style evolved during the Middle Ages and the Renaissance, where instrumental-supported speech was used, and by the 17th century, this expressive form became known as Recitative. In Yusuf's Cadenza, the tar initially accompanies the vocals solo, later joined by the ney in harmony with the lyrics. Here, Yusuf seeks to convey the idea that the rhythm of sacred music resonates universally, regardless of geography or culture, symbolizing this through culturally representative instruments. Midway through the album, there is another piece titled Cadenza, which serves as a link to the track Let Us Not Forget. In this recitative-style cadenza, the oud—a traditional Asiatic instrument—accompanies the lyrics, producing a sound reminiscent of the European lute. This sound can be interpreted as a symbol of divine unity, suggesting the presence of a singular God across the universe.

In 2015, English producer Ahmed Salim collaborated with UNESCO and the British organization 1001 Inventions to create 1001 Inventions and the World of Ibn al-Haytham, a short animation seen as a global trend-setting initiative during the International Year of Light, as declared by the United Nations (1001 Inventions, 2024). This animation highlights the 11th-century thinker Ibn al-Haytham's significant contributions to the understanding of vision, optics, and

light. In the soundtrack album composed by Sami Yusuf for this short animation, traditional maqam melodies are frequently combined with recitative elements from Western classical form.

The album When Paths Meet was released in two parts: the first performed at the Netherlands Festival Concert in 2023, and the second at the Philharmonie de Paris in 2024. The album showcases a remarkable composition style where maqam sounds are skillfully blended with tonal music. In these concert series, featuring the Sami Yusuf Ensemble, the Paris Score Orchestra, The Metaboles, and musicians and singers from various nationalities, the performance illustrates how multiculturalism can converge on a common ground through musical elements and structures (Yusuf, 2024). This fusion and transmission of cultures through music highlight the artist's universal appeal.

2. METHOD

This study aims to analyze the impact of digital acculturation on the transmission and transformation of cultural values through digital platforms, with a focus on Sami Yusuf's musical works as a medium for exploring cultural interaction and change. The methodology for this study is detailed below.

2.1. Research Design

A descriptive research model has been adopted for this study. Descriptive research aims to reveal the current state of a phenomenon in a detailed manner and identify themes, meanings, and relationships associated with it. In this context, a descriptive model was chosen as the most suitable method to elucidate the role of digital acculturation in the preservation and transmission of cultural values and to analyze intercultural interaction processes. The choice of this method was based on its ability to align with the nature of the study,

facilitating an understanding of current phenomena through qualitative data and providing an in-depth examination of cultural transformations within digital environments.

2.2. Sample and Selection Criteria

The study sample consists of Sami Yusuf's musical works published on digital platforms. In selecting the sample, emphasis was placed on works that reflect cultural interaction, interculturality, and digital acculturation. Priority was given to works with multilingual themes, thematic diversity (such as spiritual love, cultural identity, unity, and enlightenment), a variety of musical instruments, and high levels of digital engagement. In order to achieve a comprehensive framework, the sample selection was further refined by limiting the analysis to works released within a specific time frame.

2.3. Data Collection Process

Two primary methods were used in data collection: literature review and content analysis. The literature review aimed to gather existing knowledge and theoretical perspectives on digital acculturation, interculturality, and cultural transmission. Academic articles, books, and related studies were reviewed to establish a foundational theoretical framework, which facilitated an understanding of the role of digital platforms in cultural interaction and the reshaping of cultural elements in digital contexts.

The content analysis method was applied to analyze the thematic and linguistic structures within Sami Yusuf's works. During the data collection process, themes frequently explored in his music (such as spiritual love, enlightenment, loyalty, and cultural commitment) were identified, and linguistic analyses were conducted. The content analysis process involved coding these themes to

explore their role in cultural interaction. Through this approach, insights were drawn on the transformation of cultural values and the impact of digital environments on social structures.

2.4. Content Analysis Method and Procedures

A coding system was developed to analyze the linguistic features, themes, metaphors, and cultural symbols in Sami Yusuf's works. The process began by categorizing the works under specific themes, which were then examined using content analysis techniques. To ensure inter-rater reliability, coding was conducted independently by two researchers, and the codes obtained were compared to establish a common evaluation framework. The coding process was supported by qualitative data analysis software, MAXQDA, which facilitated the organization and analysis of the data. After coding, the themes were categorized and interpreted in line with the study's theoretical framework.

2.5. Validity and Reliability

To enhance the validity and reliability of the study, internal and external validity strategies were carefully considered. Internal validity was ensured through consistency among independent coders during each stage of content analysis. Any discrepancies among coders were resolved through discussions to create a unified coding scheme. For external validity, the diversity in cultural and linguistic structures represented in the selected sample was considered to ensure broad cultural representation.

Reliability was achieved by conducting inter-coder reliability tests, and the percentage agreement among the coders was calculated. Additionally, efforts were made to minimize researcher bias by maintaining objectivity in data interpretation and focusing on an impartial analysis of the findings.

2.6. Data Analysis Process

In the data analysis process, the themes derived from content analysis were grouped under various categories. The coded data were analyzed in alignment with theoretical frameworks on interculturality and digital acculturation. The categorized themes were used to interpret how cultural values are transformed within digital platforms. Findings were evaluated with regard to the preservation and transmission of cultural values and further analyzed to draw inferences about the impact of digital acculturation on social structures.

Through content analyses centered on digital acculturation and interculturality, this study provides a detailed examination of the role of digital platforms in the preservation and transmission of cultural values. The findings derived from Sami Yusuf's works demonstrate that music serves as a bridge for cultural interaction and that digitalization accelerates this interaction. Consequently, this research aims to present new perspectives on the role of digital acculturation in the preservation and transmission of cultural values.

3. FINDINGS

3.1. Works of Sami Yusuf

Sami Yusuf, who has succeeded in capturing the world's attention through his musical works, became popular among audiences in Turkey in the early 21st century. Rising swiftly in these years, Sami Yusuf has established himself as a composer, musician, arranger, music director, conductor, and producer. His works, created in multiple languages, have introduced a "multicultural polyphony" to music. His compositions feature lyrics in languages such as Turkish, Arabic, English, Persian, Bosnian, and French. This multicultural polyphony is also reflected in his musical forms. By incorporating religious and

folk music, he reveals a faith-centered cultural mosaic through his works. Elmiati (2015) mentions that Sami Yusuf, beyond being a popular singer and songwriter, possesses a strong voice and linguistic ability. Arabic is a popular language in the Islamic world, while English is an international language; hence, the use of Arabic and English in his songs is considered more accessible to audiences worldwide. Elmiati noted that after releasing his first album, Al-Mu'allim, and his second album, My Ummah, Sami Yusuf returned from Egypt, where he had learned Arabic. The popularity of his albums has expanded across the Middle East, Europe, the United States, and Istanbul (Elmiati, 2015).

Latifoğlu (2023: 93) mentioned that in the production and performance of his works, Sami Yusuf combines traditional and modern styles, utilizing the melodic structure of tradition to pass on, teach, and endear his music to future generations without departing from its traditional roots, thus bringing his compositions into a modern style.

Asri (2006: 2) stated that Sami Yusuf's musical works cater to the entire Muslim world or address the expectations of the upper-middle class. According to Asri, the artist plays a unifying role for a segment of the Arab-Muslim community, particularly in a world facing cultural changes associated with its current conditions and recent history. Sami Yusuf brings innovation by presenting a vision that reconciles a sense of belonging to Islam with the evolution of contemporary modern society in the form of entertainment. Asri highlighted that Sami Yusuf is a global figure on the contemporary Islamic cultural scene, and his success is also evident in Europe and North America. His albums are distributed in over twelve Arab countries and sold in regions such as Saudi Arabia, Algeria, and Morocco, as well as Malaysia, South Africa, Turkey, Macedonia, the United States, and even Australia.

The artist, who has gained a prominent position within the music industry, signed a production and distribution agreement with Awakening Records, a company spanning from Cairo to the United Kingdom. Established in 2003, this company gained global recognition, including among young audiences in Europe and America, through social media, producing artists who have become major stars. Sami Yusuf was the first of these (Farstad, 2017: 116). Awakening Records is currently active in the United Kingdom, Canada, and the United States. Through this collaboration, the tone and content of the artist's musical works were refined to become more sophisticated, and to adapt to competitive market conditions, the music videos for previous albums were re-filmed to launch simultaneously with the new album. In the context of technology and communication tools, it can be said that a comprehensive and professional effort by the production team was undertaken to effectively disseminate and market Sami Yusuf's image and work. Every stage, from production to video shooting, distribution, and website graphic design, was meticulously managed. As a result, Sami Yusuf quickly became one of the most visible and best-promoted artists on a global scale in artistic terms. Various communication tools have been utilized in organizing and managing Sami Yusuf's visibility efforts. These include the internet, blogs, news articles published in Turkish, British, French, and Egyptian newspapers, interviews, television channels, and music videos released on digital platforms.

Table 1. Sami Yusuf's Musical Works

Title of Work / Album	Year	Type of Release	Theme	Language Used
Al Muallim	2003	8-track album	Love for Allah and the Prophet	English, Arabic
My Ummah	2005	15-track album	Unity	English
Wherever You Are	2010	15-track album	Universe	Turkish, Arabic Persian,

				English
Hear Your Call	2010	Single-track album	Calling, Solidarity	English
I'm Your Hope	2011	Single-track album	Hope	English
Never Forget	2011	Single-track album	Remembrance	Bosnian, English
Forgotten Promises	2011	Single-track album	Togetherness	English Arabic
The Source	2011	Single-track album	Allah	Arabic, English
Salaam	2012	17-track album	Peace	English Arabic, Azerbaijani
Wherever You Are (Akustik Versiyon)	2013	3-track album	Cosmos	English, Arabic, Persian
Silent Words	2013	Single-track album	Support	English
Hope Survives	2014	Single-track album	Empathy	English
The Centre	2014	13-track album	Humanity, Existence	English
Songs of The Way	2015	12-track album	Self, Recall	English, Arabic
1001 Buluş ve İbnü'l-Heysem'in Dünyası	2015	10-track Soundtrack album	Biography	English
Mast Qalandar	2016	Single-track album	Ali ibn Abi Talib and the concept of Sufism	Hindi
Live At The Dubai Opera	2016	22-track album	Love for Allah and the Prophet, Humanity	English, Arabic, Persian, Urdu, Punjabi, Azerbaijani
Barakah	2016	14-track album	Divine love	Arabic, Persian, English
Let Us Not Forget	2018	Single-track album	Self, Remembrance	English
Al Faqir	2018	Single-track album	Nothingness	Arabic
Ilahana	2018	Single-track album	Allah	Arabic
Sami	2018	6-track album	Spiritual Journey	English

Live at the Fes Festival of World Sacred Music	2019	16-track album	Loyalty, Devotion, Divine love	Persian, Arabic, English, Turkish, Spanish
Azerbaycan A Timeless Presence	2019	9-track album	Love, Loyalty, Patriotism	Azerbaijani, English
The House Concert	2020	9-track album	Self, Faith	Persian, Arabic, Urdu, Turkish, English
The Sapiential Album, Vol 1	2020	18-track album	Divine love	German, Arabic, Azerbaijani, English
O Lovers: Music from the Unseen World	2020	15-track album	Self, Divine love, Loyalty	Persian, English, Hindi
Beyond the Stars (Live)	2022	12-track album	Love for Allah and the Prophet, Divine love	Arabic, English, Hindi
When Paths Meet (Live at the Holland Festival)	2023	9-track album	Universality, Unity, Creation	Latin, Azerbaijani, Persian, Turkish
When Paths Meet (Vol. 2)	2024	6-track album	Universality, Unity, Creation	Persian, Arabic, Turkish, French, Uzbek

In Table 1, it is observed that the artist has produced 30 albums between 2003 and 2024, featuring 240 works composed and arranged by him. Predominant themes in these albums include love for Allah and the Prophet, divine love, unity, togetherness, self, existence, and the universe. Additionally, the themes of love, loyalty, spiritual journey, empathy, and nothingness are explored, along with calls for humanity, love for one's homeland, Sufism, biography, remembrance, peace, support, and solidarity. Reflecting a multicultural approach, the albums feature pieces in various languages. Upon analysis, the most frequently used languages are English, Arabic, and Persian, followed by

Turkish, Azerbaijani, Uzbek, Hindi, Urdu, Bosnian, Punjabi, Spanish, German, Latin, and French.

Wati (2022) attributes Sami Yusuf's popularity to his strong voice and linguistic talent, describing him as a multi-instrumentalist musician, composer, producer, songwriter, and the first singer to perform in an Islamic style. The predominant use of Arabic and English in his songs is based on the idea that Arabic is popular in Islamic countries, while English is an international language. Therefore, the emphasis on Arabic and English in his music makes it more accessible to a wide global audience. His fame has spread across North Africa, Southeast Asia, and the Middle East (Wati, 2022: 114).

Yusuf's 2010 song "Hear Your Call," which addresses the floods in Pakistan, emerges as a product of solidarity toward human rights. Similarly, "Never Forget" commemorates the genocide in Bosnia, while "Silent Words" was released as a charity single to support the Syrian people. The lyrics of these songs play a crucial role in conveying emotions at the highest level, a point underscored by the artist's compositions. According to Qonaatun (2020: 2), the lyrics of these songs involve analyzing solidarity for human rights through a sociological approach to literature. Therefore, solidarity for humanity is essential in building support for human rights. In this way, future generations may become more engaged and sensitive to social issues, both in mindset and behavior.

The songs in Sami Yusuf's album *Wherever You Are* have a structure enriched with rhythm, melody, and lyrics filled with deep meanings. The language used in these songs plays a significant role in creating a global impact. Sami Yusuf aims to convey various messages and ideas to listeners through his work. The characteristics of the language and figurative expressions in the songs are critical factors in understanding these messages and implicit meanings. A

careful analysis of the lyrics is necessary to fully grasp the content of the songs. The lyrics provide a coherent structure, creating unity and consistency in meaning. At times, the figurative language in the lyrics aesthetically and profoundly enriches the meaning of the piece. Preliminary observations indicate that figurative language is widely used in this album. Therefore, accurately interpreting this figurative language allows for a better understanding of the meaning in Sami Yusuf's works (Elmiati, 2015: 2).

Latifoğlu (2023), in examining nine of Yusuf's albums from 2003 to 2016, mentioned that beyond his studio albums, Yusuf also released compositions built around specific themes in album form. His 2016 concert at the Dubai Opera brought together over a millennium of cultural and sacred musical heritage from Andalusia, North Africa, Arabia, Khorasan, and Asia. In 2019, he produced special compositions for the opening ceremony of the 43rd Session of the UNESCO World Heritage Committee held in Azerbaijan. His composition for the poem "Ben Bu Cihana Sığmazam" by poet Nesimi gained significant attention (Latifoğlu, 2023: 29).

In Latifoğlu's study, which evaluates Sami Yusuf's role in the transition of religious music from traditional to modern, it is noted that Yusuf may be close to a musical style referred to as "green pop." Furthermore, he has created an original style that combines traditional music influences with green pop (Latifoğlu, 2023). According to Latifoğlu, Yusuf brings together local music from different cultures in his works and produces compositions in what he describes as the "Spiritique" style. Latifoğlu points out that Yusuf's creative process is underpinned by extensive knowledge and experience, reflecting a belief in the importance of artistic freedom, free from strict conventions (Latifoğlu, 2023: 92).

Asri (2006: 5) emphasized that the foundation of the artist's lyrics is rooted in Islamic sources. This basis allows listeners to deeply resonate with his music. While some lyrics evoke themes of freedom, others reflect love for Allah, devotion to the Prophet, and supplication.

The 13-track album The Center, released in 2014, conveys that since the beginning of humanity, the "center" brings together all essential elements of a spiritual journey, much like how the center of a circle unifies all the radii surrounding it. Yusuf describes this album as an invitation to "set aside self-centered doubt and ingratitude, realizing that here and now is the doorway between the finite and the infinite, between time and eternity. Passing through this doorway is 'to find the key to all existence'" (Yusuf, 2014). In his piece Let Us Not Forget, the artist explores, from a Sufi perspective, the essence of who humanity truly is, where it has come from, and where it is headed on its life journey (Yusuf, 2018). His 2015 album Songs of the Way includes two different versions of this song.

The 2016 single Mast Qalandar is a reinterpretation of a song of the same name, which has been popular in the Indian subcontinent for centuries. The lyrics are in Hindi and are based on a poem by Amir Khusro, later modified by the great Punjabi Sufi poet Bulleh Shah. The term "Qalandar," which typically refers to a type of wandering Sufi or dervish known for living in the wild and wearing tattered clothing, is dedicated to the famous 12th-century Sufi, Lal Shahbaz Qalandar (Yusuf, 2016).

3.2. The Concept of Interculturalism through L'amour Vivant

The final track of Sami Yusuf's 2024 album When Paths Meet Vol. 2, titled L'amour Vivant (Living Love), is performed by an orchestra featuring harpsichord, organ, and string instruments in a Baroque style, accompanied by

a polyphonic choir singing French melodies in choral form. The piece evolves as the sounds of maqam music are introduced, with instruments like the qanun, oud, and ney blending seamlessly with the polyphonic tones.

The musical motifs, described by the artist as "subtle encounters of musical paths," draw listeners into the musical worlds of Uzbekistan and Azerbaijan through Central Asian tones, serving as a transmission of Sami Yusuf's musical heritage (Yusuf, 2024). The song includes the Turkish folk tune Var Ey Gönül, based on the words of Kaygusuz Abdal, symbolizing divine love. Baroque elements reappear in the fusion of the rich tonalities and nuanced rhythms of the Middle East and Iran. The piece is further enriched by the meditative sounds of the West African kora and the sensory tones of the Chinese erhu.

In the final section, the artist brings together the multitude of emotions experienced throughout this sonic journey, skillfully uniting instruments from various cultures—such as the bass drum, daf, zurna, santur, bağlama, ney, strings, organ, classical guitar, and choir—offering listeners a profound experience of interculturality as the piece draws to a close.

The piece features soloists from various ethnic backgrounds. As each soloist performs their part, they are accompanied by instruments that represent the culture of the piece, set against a polyphonic backdrop. Sami Yusuf serves as composer, soloist, and music director in this work. The choir participates in sections composed in the choral style of the Baroque period.

Table 2. Themes, Language, Expression, Metaphors, and Symbols in the Piece L'amour Vivant

Theme	Language	Expression	Metaphors and Symbols
Universality of Love	French, Spanish, Arabic, English,	In "L'Amour Vivant" the expressions of	Multilingual use, the expression 'living

	Turkish	love in the Spanish, Arabic, and Turkish sections include, "Var ey gönül halımı sor aşk ile yandım" (Oh heart, ask of my state, for I burned with love), "Aşk olmayınca insana insan yaraşır mı?" (Without love, does a person befit humanity?), and "Aşkla yaşıyorum" (I live with love).	love'
Spiritual Love and Sacrifice	Arabic, Turkish, Uzbek	"No doctor can heal me," "With this arrow of love, you have torn my heart to pieces," "Oh heart that sacrifices itself for love."	The metaphor of the arrow and the heart, spiritual commitment
Light and Illumination	Arabic, English	"Luz" (Light), modulations	Light metaphor, colour transitions
Loyalty and Betrayal	Spanish, Arabic, Turkish, Uzbek	"Arrow that shatters my heart," "For it is not inclined toward loyalty."	Injury, fragmentation of the heart
Spiritual Bond and Love	Arabic, Turkish	The emphasis on devotion and submission to God in the Arabic words 'Except that beloved whom I love'	Spiritual expressions combined with melody

Table 2 presents the themes, language, expressions in the lyrics, and the metaphors and symbols evoked in the work titled "L'Amour Vivant"). The universality of love is expressed in five different languages, spiritual love and sacrifice in three languages, light and enlightenment in two languages, loyalty and betrayal in four languages, and spiritual connection and affection in two

languages. In this piece, the artist uses common expressions across multiple languages to convey various aspects of love. The phrase "Does one deserve to be called human without love?" evokes living love; "With the arrow of this love, you have shattered my heart" represents spiritual connection through the metaphors of arrow and heart; "Luz" (Light) and modulations illustrate light and color transitions; "Because he is not inclined towards loyalty" captures the heart's torment between loyalty and betrayal; and the line "Except for the beloved I love" combines spiritual connection and affection with melody.

Table 3. The Distribution of Instruments in the Work L'Amour Vivant

Instrument	Region / Culture of origin	Usage in the work
Oud	Middle East, Arabian Peninsula, Ottoman, Iran, North Africa	Solo, ensemble
Ney	Middle East, Ottoman, Islamic Civilisation	Solo, ensemble
Bağlama	Central Asia, Anatolia, Turkey	Solo, ensemble
Kopuz	Turkestan, Central Asia	Solo, ensemble
Balaban	Azerbaijan, Iran, Central Asia	Solo, ensemble
Zurna	Anatolia, Central Asia, South Asia	Solo, ensemble
Santour	Iran, India, Central Asia	Solo, ensemble
Tar	Azerbaijan, Iran, Georgia	Solo, ensemble
Hanging Drum	Central Asia, Anatolia, Balkans	Topluluk
Qanun	Middle East, Ottoman, Arabian Peninsula	Solo, ensemble
Bass Darbuka	Middle East, North Africa, Balkans and Anatolia	Ensemble
Riq ve Woodblock	Middle East, Arabian Peninsula	Ensemble
Tambourine	Middle East, Anatolia, Central Asia	Ensemble
Frame drum	Anatolia, Middle East, North Africa	Solo, ensemble
Erhu	China, East Asia	Solo, ensemble
Kora	Africa	Solo, ensemble
Classic Guitar	Western Europe, Spain,	Solo, ensemble

	Mediterranean Sea	
Hurdy-Gurdy	Europe, Western Europe, Middle Ages	Ensemble
Organ	Western Europe, Baroque Period	Solo, ensemble
Harpsichord	Western Europe, Baroque Period	Solo, ensemble
Violin	Western Europe, Classical Western Music	Ensemble
Viola	Western Europe, Classical Western Music	Ensemble
Violoncello	Western Europe, Classical Western Music	Ensemble
Contrbass	Western Europe, Classical Western Music	Ensemble

Table 3 showcases a musical approach rooted in cultural diversity and universality. These instruments aim to create an intercultural dialogue by bringing together musical traditions from different regions. In this context, the geographical origins and musical roles of the instruments used in the piece provide important insights into the representation and synthesis of intercultural interaction. Instruments such as the oud, ney, and qanun, belonging to the Middle Eastern and Islamic civilizations, symbolize the musical traditions of the Ottoman, Arab, Persian, and North African cultures. These instruments are featured both in solo performances and as part of ensembles, reflecting an effort to merge the deep spiritual tones and traditional musical structures of the Middle East with Western instruments. Additionally, instruments of Turkish and Central Asian origin, such as the bağlama, kopuz, and zurna, bring elements of Turkish and Central Asian musical traditions to the piece. These instruments emphasize the cultural heritage of Anatolia and Central Asia through both solo and ensemble performances within the composition.

The other instruments featured in the piece display a breadth that extends to Asian and African musical traditions. The Chinese Erhu and African-origin Kora

deepen the cultural diversity of the work, offering a distinct expressive language in solo performances. Meanwhile, instruments with Western European origins, such as the Violin, Viola, Cello, Classical Guitar, Organ, and Harpsichord, bring a touch of Western Classical and Baroque musical tradition to the composition. It can be said that these European instruments, forming the foundation of ensemble performances, serve as a bridge between East and West.

In this context, the artist's work expresses cultural interaction and harmony through music by uniting the musical heritage of both the East and the West. Particularly, the use of rhythm instruments such as Asma Davul, Def, Bendir, and Bass Darbuka within the ensemble integrates musical elements from diverse cultures into a shared rhythm, supporting the piece's objective of creating a common musical language. Thus, the piece simultaneously embraces the harmonic and orchestral structure of the West while presenting the melodic and rhythmic motifs of the East and Asia.

This structure exemplifies an intercultural musical understanding, revealing how diversity in music finds cohesive meaning when brought together. Sami Yusuf's work, L'Amour Vivant, contributes to a universal musical language by merging various cultural traditions and musical legacies. In this way, the piece underscores the unifying power of music and the importance of intercultural dialogue, offering a reflection on these themes to its listeners.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

In this study, the processes of cultural interaction and change through digital platforms were examined using the musical works of Sami Yusuf as a focal point, revealing the influence of digital acculturation on the transmission and transformation of cultural values. The findings indicate that digitalization contributes to the preservation of cultural values and enhances intercultural

interactions. These results are discussed in alignment with previous research on digital acculturation and interculturality in the literature.

4.1. Conclusion

The research findings demonstrate that digital platforms serve as a powerful medium for the transmission and preservation of cultural values and contribute to the reconstruction of cultural identities. The multilingualism, intercultural themes, and fusion of various musical forms observed in Sami Yusuf's works suggest that cultural elements interacting on digital platforms are reshaped, creating a space for cross-cultural sharing that transcends boundaries. Yusuf's music not only enables the transfer of local cultural elements but also establishes a medium of cultural communication in which universal values converge in a digital setting. The findings of this study highlight that digital acculturation positively impacts social structures, supports cultural diversity, and promotes intercultural harmony.

4.2. Discussion

The research findings align with various theoretical frameworks presented in the literature. Çakıcı's (2023) qualitative research on the identity construction processes of young Muslims in digital spaces suggests that the multicultural elements present in Sami Yusuf's music act as a form of identity expression for Muslim youth. The resonance of themes in Yusuf's works among global Muslim communities enables individuals to redefine their connection to their cultural roots within a digital identity framework. In this context, digital platforms facilitate the preservation of individuals' cultural values while fostering a shared language with people from different cultural backgrounds. Wati's (2022) study on the role of music in language teaching and cultural transmission emphasizes

that the multilingual structure in Sami Yusuf's works enables cultural values to reach diverse communities.

Additionally, Ghvinjilia's (2023) research on transcultural music posits that Yusuf's music can be considered an intercultural phenomenon, creating a global cultural transmission medium by merging Western and Eastern musical traditions. The findings of this study support that Yusuf's blending of distinct musical forms creates a new musical language that transcends cultural boundaries, exerting a powerful impact on audiences. Elmiati (2015) notes that the metaphors in Yusuf's music enhance the aesthetic power of conveying profound meanings, facilitating the transmission of cultural values in an artistic form. The results of this research align with Elmiati's findings; the metaphors and themes in Yusuf's music generate a strong emotional impact on listeners, positioning music as an effective tool for the transmission of cultural values.

Furthermore, Berglund's (2008) study on the use of music in Islam emphasizes that Yusuf's music conveys Islamic values within a modern framework, making these values accessible to younger generations. Berglund suggests that this music serves as a vehicle for the preservation of religious and cultural values. The reinterpretation of cultural values in Yusuf's music is noteworthy not only in terms of digital acculturation but also as a modern expression of traditional Islamic culture. In this sense, during the digital acculturation process, Yusuf's music contributes to the preservation of religious and cultural elements among young Muslims and fosters intercultural harmony.

4.3. Recommendations

Based on the findings, several recommendations have been developed to enhance the effectiveness of digital acculturation and interculturality processes. Expanding the use of digital platforms as a medium for cultural transmission is

crucial for ensuring that cultural values reach broader audiences. In this regard, it is recommended to provide digital content in multiple languages and to develop strategies that strengthen cultural transmission. As observed in the example of Sami Yusuf's music, multilingual content has the potential to transcend cultural boundaries, creating a broad environment for sharing and interaction.

Within an educational context, music can serve as an effective tool for transmitting cultural values to younger generations, fostering a stronger connection with these values. The thematic and multilingual structures found in Yusuf's works support the transmission of cultural and moral values through education. Educational institutions may develop programs that utilize such musical projects to reinforce cultural transmission.

Future research could examine the impact of musical diversity on cultural representation in greater depth. Specifically, analyzing the cultural meanings and symbolism conveyed through the instruments and linguistic structures in Yusuf's works can provide deeper insights into cultural interaction and digital acculturation processes. Such analyses may reveal valuable insights into how music in digital environments contributes to the preservation and transmission of cultural values.

Supporting digital projects that strengthen cultural interaction could be an effective approach to encouraging intercultural dialogues and enhancing cultural awareness across communities. In this context, digital art projects that promote intercultural dialogues can serve as tools that mitigate cultural differences and support global cultural harmony. The development of digital projects that reinforce intercultural interaction will facilitate both the preservation of cultural values and the enrichment of cultural diversity.

In line with these recommendations, the findings of this research provide a significant contribution to the fields of digital acculturation and interculturality, offering new perspectives on the preservation and transmission of cultural values in digital environments. Sami Yusuf's music illustrates that cultural values can converge in a universal language through digitalization, fostering intercultural harmony. The research findings suggest that digital acculturation can be regarded as an effective tool for enhancing cultural diversity and intercultural unity.

Conflict of Interest Statement:

The author declares that there is no conflict of interest regarding the conduct and publication of this research. All data, analyses, and interpretations were conducted impartially, and there are no financial, personal, or professional relationships that could influence the study's outcomes. Every phase of the research was conducted independently, and the author has adhered strictly to scientific and ethical principles to ensure the accuracy, integrity, and reliability of the work.

Funding Information:

No financial support was received from any institution, organization, or funding agency for this research. All stages of the study were conducted using the author's own resources.

Ethical Approval and Information:

Since human participants were not involved in this study, ethical approval was not required; however, ethical considerations regarding the analysis of digital

content were adhered to. Copyrighted works were referenced accurately, and academic integrity standards were meticulously observed throughout the analysis process. Each digital content source was cited, and the authenticity of the works was preserved.

REFERENCES

1001 Inventions. (2024, October 27). World of Light. 1001 Inventions and the World of Ibn Al-Haytham. https://www.1001inventions.com/ibn-al-haytham/

Asrı, F., E. (2006). "Au Croisement Desmondialisations. Le Cas Duchanteur Sami Yusuf". Islam: Entre Local Et Global, 37(2), 79-91.

Berglund, J. (2008). "Teaching Islam With Music". Ethnography and Education, 3(2), 161-175.

Çakıcı, Z. (2023). "Religion, Identity and Music: A Qualitative Study on Music Listening Practices of Young Men". Etkileşim, 11, 316-337.

Elmiati, A., J. (2015). Figurative Language of Sami Yusuf Songs on "Wherever You Are" Album. Journal Polingua, Scientific Journal of Linguistics, Literature and Education. 4 (1), 1-3.

Farstad, A., M., H. (2017). "Fra Sami Yusuf Til Harris J. Om İslamske Verdier Og Tematisering Av Muslimsk İdentitet Gjennom Halal-Pop". Prismet Forskning. 68 (1/2), 115-131.

Ghvinjilia, G. (2023). "The Concept of Transcultural Music in a Globalized World And The Future Perspective Of Music Research: On The Example of Josef Bardanashvili's Compositional Style". Journal of Music Theory and Transcultural Music Studies, 1(1), 113-126.

Latifoğlu, H. (2023). *The Transition from Traditional Religious Music to Modern Religious Music: Sami Yusuf*. Unpublished master's thesis, Ankara Yıldırım Beyazıt University Institute of Social Sciences, Ankara.

Sayın, E. (2022). "The Effect of Cadences on Phrase Endings in the First Movement of L.V. Beethoven's Sonata for Piano and Cello No. 3, Op. 69 in A Major". Nişantaşi University Journal of Social Sciences, 10 (1), 154-170.

Qonaatun, A. (2020). "Analysis Of Solidarity To Human Rights As Reflected İn The Song Lyrics Titled "Hear Your Call" By Sami Yusuf". Journal of English Language Teaching and Literature (JELTL), 3(1), 1-13.

Wati, J., M. (2022). The Implication of Moral Values Found in The Lyrics Islamic Pop Song on Teaching English as Foreign Language (TEFL). Esteem Journal Of English Study Programe. 5 (1), 110-117.

Yusuf, S. (2014, August 21). Sami Yusuf - The Centre. [YouTube channel]. YouTube. Retrived October 28 2024, from https://www.youtube.com/watch?v=bpomDxV-MTk

Yusuf, S. (2016, April 21). Mast Qalandar (feat. Rahat Fateh Ali Khan). Retrived October 26 2024, from https://samiyusufofficial.com/discography/mast-qalandar-feat-rahat-fateh-ali-khan/

Yusuf, S. (2018, January 29). Sami Yusuf - Let Us Not Forget. [YouTube channel]. YouTube. Retrived October 28 2024, from https://www.youtube.com/watch?v=YXhBgq1PDIA&list=PLvcW0TP_sOV6UPxdKV9ObLl0SOU7qumnI

Yusuf. S. (2023, January 13). When Paths Meet (Live at the Holland Festival). Sami Yusuf Discography. October 26 2024, from https://samiyusufofficial.com/discography/when-paths-meet-live-at-the-holland-festival/

Yusuf, S. (2024, February 28). When Paths Meet (Vol. 2). Sami Yusuf Discography. Retrived October 26 2024, from https://samiyusufofficial.com/discography/when-paths-meet-vol-2/

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Dijitalleşme, özellikle internet ve sosyal medya gibi araçlar aracılığıyla kültürler arasındaki iletişimi ve etkileşimi hızlandırmakta, fiziksel temasın zorunlu olduğu geleneksel etkileşim biçimlerinin ötesine geçerek sanal olarak adlandırılan yeni bir paylaşım ve iletişim ortamı sunmaktadır. Dijital platformlar, kültürel öğelerin çok daha geniş kitlelere ulaşmasına imkân tanıyarak farklı coğrafyalardan, farklı inanç ve geleneklerden gelen bireyleri ortak bir paydada buluşturmaktadır. Bu bağlamda kültürleşmede bireylerin ve toplulukların yeni kültürel unsurları benimseyip kendi değerleriyle harmanlayarak yeni bir yapı meydana getirmeleri süreci, dijitalleşmeyle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Bu araştırma, dijitalleşme süreciyle birlikte kültürlerin dijital platformlar üzerinden nasıl etkileşime geçtiğini ve bu etkileşimlerin kültürel değerlerin aktarımı ve dönüşümü üzerindeki etkilerini incelemektedir. Kültürel etkileşimlerin tarihsel süreçlerde fiziksel temas yoluyla gerçekleştiği bilinmektedir; ancak dijital platformlar, bu süreci hızlandırarak kültürel değerlerin dijital ortamda daha hızlı ve geniş bir şekilde yayılmasına olanak tanımaktadır. Dijitalleşmenin kültürler üzerindeki etkilerini açıklamak için kültürleşme, dijital kültürleşme ve kültürlerarasılık kavramları bu çalışmanın teorik temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kültürleşme bireylerin ve toplulukların yeni kültürel öğeleri benimseyerek kendi kültürel değerleriyle harmanlayıp yeni bir yapı oluşturmaları olarak tanımlanabilirken, dijital kültürleşme bu sürecin dijital alanlarda gerçekleşme biçimini ifade etmektedir. Bu süreçte müzik, özellikle farklı kültürel unsurların bir araya geldiği dijital platformlarda kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Dijital kültürleşme kavramı, çevrimiçi platformlarda gerçekleşmesini ifade ettiği, kültürlerarasılığın ise farklı kültürlerin bir araya gelerek karşılıklı anlayış, saygı ve hoşgörü temelinde etkileşim kurmalarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada, Sami Yusuf'un eserleri üzerinden dijital kültürleşmenin kültürel değerlerin korunması ve aktarımı üzerindeki rolü değerlendirilmektedir. Sami Yusuf'un müzik çalışmaları aracılığıyla dijital platformların kültürel etkileşimi nasıl kolaylaştırdığı ve kültürel kimliklerin dijital ortamda yeniden inşasında nasıl bir rol oynadığı incelenmiştir. Dijital platformlarda kültürel öğelerin yeniden şekillendiği ve kültürlerarasılık bağlamında yeniden tanımlandığı bu süreç, bireylerin farklı kültürel unsurları kabul etmelerini, farklılıklara hoşgörüyle yaklaşmalarını ve bu unsurlarla birlikte yaşama becerisi kazanmalarını sağlamaktadır.

Yöntem

Bu araştırmada, betimsel bir araştırma modeli benimsenmiştir. Dijital kültürleşme ve kültürlerarasılık kavramlarını ele alırken Sami Yusuf'un eserleri

üzerinde içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, araştırılan konunun detaylı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan ve ilişkili temaları ortaya çıkaran bir analiz tekniği olarak tercih edilmiştir. Bu modelin seçilmesinin nedeni, çalışmanın amacına uygun olarak dijital ortamlardaki kültürel dönüşümleri ve kültürler arası etkileşimleri incelemesine olanak tanımasıdır.

Veri toplama sürecinde literatür taramasından elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Literatür taraması, dijital kültürleşme, kültürlerarasılık ve kültürel aktarım konularında mevcut bilgi ve teorik perspektifleri toplamak amacıyla yapılmış, akademik makaleler, kitaplar ve ilgili çalışmalar incelenmiştir. Sami Yusuf'un dijital platformlarda yayınladığı eserleri çalışma evrenini oluşturmuş ve eserlerdeki çok dilli yapılar, manevi temalar ve kültürel semboller üzerinden analiz yapılmıştır. Elde edilen veriler, nitel veri analiz yazılımı olan MAXQDA kullanılarak organize edilmiş ve içerik analizi süreci boyunca kodlanmıştır. Kodlama süreci, çalışmanın teorik çerçevesine uygun olarak tematik bir yaklaşımla kategorize edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, dijital platformların kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasına katkıda bulunduğunu ve kültürlerarası etkileşimleri desteklediğini göstermektedir. Sami Yusuf'un çok dilli, kültürlerarası temalar ve farklı müzikal formları bir araya getiren eserlerinde, dijital platformlarda etkileşime giren kültürel öğelerin yeniden şekillendiği ve sınırları aşan bir paylaşım alanı yarattığı gözlemlenmiştir. Sami Yusuf'un müziği, yerel kültürel unsurların aktarımına olanak tanırken, dijital bir ortamda evrensel değerlerin de buluştuğu bir kültürel iletişim alanı oluşturmaktadır. Özellikle dini ve kültürel değerlerin genç kuşaklara aktarılmasında dijitalleşmenin önemli bir aracı olduğu görülmüştür. Bu kapsamda, dijital kültürleşme sürecinin toplumsal yapılar üzerindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurularak, kültürel çeşitliliğin korunması ve kültürlerarası uyumun teşvik edilmesi adına dijital platformların önemi vurgulanmaktadır.

Müziğin duyguları ifade etmesi ve toplumsal değerlerin somut hâle gelmesi bakımından evrensel bir dile sahip olduğu düşüncesinden yola çıkarak, dijital ortamlarda farklı kültürlere ait müzikal formların, çalgıların ve estetik anlayışların birbirleriyle etkileşime girdiğini söylemek mümkündür. Bu durum, yerel ve evrensel kültürlerin harmanlanarak yeniden tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Sami Yusuf'un eserleri, bu çerçevede dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Yusuf'un çok dilliliği, manevi temaları ve çeşitli müzikal formları bir araya getirmesi, dijital kültürleşme sürecinde kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasındaki rolü gözler önüne sermektedir. Özellikle Müslüman toplumlar arasında büyük bir takipçi kitlesine sahip olan sanatçının

çalışmaları, sadece yerel ya da dini sınırlar içinde kalmayarak evrensel müzik piyasasında da ilgi görmekte, farklı inanç ve kültür gruplarından dinleyicileri etkileşim ortamına dâhil edildiği görülmektedir.

Dijital kültürleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri konusunda mevcut literatürdeki çeşitli teorik çerçevelerle de uyum göstermektedir. Yusuf'un eserlerinde gözlemlenen kültürel çeşitlilik, genç Müslüman bireylerin dijital kimlik çerçevesinde kendi kültürel kökleriyle bağlarını yeniden tanımlamalarına olanak sağlamaktadır. Sami Yusuf'un eserlerindeki çok dillilik ve kültürel temaların evrensel değerlerle harmanlanması, dinleyicilerin müzik yoluyla kendi kültürel değerlerine olan bağlılıklarını yeniden keşfetmelerine olanak tanımaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma bulguları, dijital platformların kültürel değerlerin korunması ve aktarımı için güçlü bir araç olarak hizmet ettiğini ve kültürel kimliklerin yeniden inşasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Sami Yusuf'un eserlerinde gözlemlenen çok dillilik, kültürlerarası temalar ve farklı müzikal formların bir araya gelmesi, dijital platformlarda kültürel öğelerin yeniden şekillenerek sınırları aşan bir paylaşım alanı oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmanın bulguları, dijital kültürleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki olumlu etkileri, kültürel çeşitliliği desteklemesi ve kültürlerarası uyumu teşvik etmesi açısından değerlidir.

Dijital platformlar aracılığıyla kültürel değerlerin korunması ve aktarılması gittikçe önemli bir hal almıştır. Dijital kültürleşme ile birlikte bu platformların kültürler üzerindeki etkisi, salt teknolojik bir dönüşüm olmaktan öte, bireylerin ve toplumsal yapıların kültürleri algılama biçimlerini değiştirmekte ve zenginleştirmektedir. Sami Yusuf örneği, müziğin bu süreçte etkin bir araç olarak nasıl kullanılabileceğini açıkça göstermektedir. Eserlerinde yer verdiği manevi ve evrensel temalar, çok dilli söylemler ve farklı müzik kültürlerini birleştiren kompozisyonlar, dinleyicilerin kültürel değerlere dair farkındalığını artırmakta ve bu değerlerin yaşatılmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle genç kuşaklar, dijital ortamlarda Sami Yusuf gibi sanatçılarla karşılaşarak kendi kültürel kimliklerini yeniden keşfetme imkânı bulmakta, bunun yanı sıra farklı kültürlerden gelen bireylerle etkileşim kurarak kültürlerarası anlayışa katkı sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, dijital kültürleşme süreci sadece yerel ya da ulusal değerlerin korunması değil, aynı zamanda evrensel değerlere ulaşma ve bu değerler üzerinden yeni sosyal ağlar inşa etme pratiği olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısı ile, dijital kültürleşmenin kültürel değerlerin korunmasında ve aktarılmasında etkili bir araç olduğu ve bu sürecin kültürel çeşitliliğin korunmasını ve kültürlerarası birlikteliği desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Sami Yusuf'un müziği, dijitalleşme yoluyla kültürel değerlerin evrensel bir dille buluşmasını sağlamakta ve kültürlerarası uyumun önemini vurgulamaktadır.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 18 Sayı : 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1542044
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Konak, İ. (2025). Piqueteros (İşsiz İşçi Hareketi). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 506-539.

PİQUETEROS (İŞSİZ İŞÇİ HAREKETİ)

İhsan KONAK*

Öz

Neoliberal ekonomi politikaları Latin Amerika ülkelerinde toplumsal muhalefetin gelişmesine zemin hazırlamıştır. 2001 yılında Arjantin'in temerrüde düşmesi, ekonomik krizi sosyo-politik bir krize dönüştürmüştür. Arjantin halkı neoliberal politikaları protesto etmek ve seslerini duyurabilmek için Piqueteros hareketine katılmışlardır. İşsiz işçi örgütleri geleneksel siyaset mekanizması araçlarına ve işçi sendikalarına duyulan güvensizlik ortamında toplum temelli muhalefeti örgütlemeyi başarmıştır. Halkın taleplerini duyurabilmek adına işsiz işçi örgütleri mal ve hizmet dolaşımı için önemli olan otoyollara barikat kurup kapatmışlardır. İşsizlerin ve yoksulların talepleri bu eylem yöntemi ile duyuran Piqueteros hareketi tüm ülkeye yayılmış ve önemli bir siyasal aktör olmayı başarmıştır. Bu çalışmada etkili ve yeni kolektif eylem deneyimi ortaya koyan Piqueteros hareketi değerlendirilmiştir. Makalede öncelikle Arjantin'de yaşanan krizin iktisadi ve siyasal boyutları ortaya konulmuş ve işsiz işçi örgütlerinin ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ardından hareketin yeni eylem yöntemi olan yol kesmelerin ve barikatların anlamına ve hareketin heterojen örgütsel yapısına değinilmiştir. Bu çalışma hazırlanırken çoğunlukla ikincil kaynaklara, yabancı (İngilizce) literatüre başvurulmuş olup bilimsel makaleler ve kitaplar taranıp analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Piqueteros, İşsiz İşçi Hareketi, Arjantin, Toplumsal Hareket, Neoliberalizm.*

* Dr. Öğr. Üyesi. Bitlis Eren Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu. ihsankonak2015@gmail.com, Bitlis/Türkiye.

PIQUETEROS (UNEMPLOYED WORKERS' MOVEMENT)

Abstract

Neoliberal economic policies paved the way for developing social opposition in Latin American countries. In 2001, Argentina's default turned the economic crisis into a socio-political crisis. Argentinians joined the Piqueteros movement to protest neoliberal policies and make their voices heard. Unemployed workers' organizations have succeeded in organizing community-based opposition in an environment of distrust of traditional instruments of political mechanisms and trade unions. To make people's demands heard, unemployed workers' organizations blocked highways that were important for moving goods and services. The Piqueteros movement, which publicized the demands of the unemployed and the poor through this method of action, spread throughout the country and managed to become an important political actor. This study evaluates the Piqueteros movement, which has demonstrated an effective and new collective action experience. In the article, firstly, the economic and political dimensions of the crisis in Argentina are presented and the emergence of unemployed workers' organizations is discussed. Then, the meaning of the movement's new method of action - roadblocks and barricades - and the heterogeneous organizational structure of the movement are analyzed. While preparing this study, mostly secondary sources and foreign (English) literature were consulted, and scientific articles and books were reviewed and analyzed.

Keywords: *Piqueteros, Unemployed Workers Movement, Argentina, Social Movement, Neoliberalism.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda sosyo-politik krizler Güney Amerika demokrasilerini zorlamıştır (Wolff, 2007: 1) ve bu süreçte taban hareketleri ülke siyasetlerinde önemli aktörler haline gelmiştir. Birçok ülkenin demokrasiye geçişinde oynadıkları kilit rolün yanı sıra, toplumun marjinalleştirilmiş kesimleri için ekonomik, sosyal ve siyasal hakların genişletilmesi için sürekli baskı yapmışlardır. Daha yakın zamanlarda, neoliberal politikalara karşı bir tepki olarak ortaya çıkan toplum

temelli hareketler, (Perez, 2018: 287) marjinalleştirilmiş kesimleri (işsizleri ve yoksulları) harekete geçirme kapasiteleri ile ön plana çıkmışlardır. Bunun başlıca örneklerinden bir tanesinin de Arjantin'de ortaya çıkan Piqueteros hareketi olduğu ifade edilebilir.

2001 yılı aralık ayında Arjantin ekonomisi çökmüştür. O dönemde vatandaşlar toplumsal değişim talebiyle sokaklara çıkmıştır (Borland ve Sutton, 2007: 700-701). Hızla kötüleşen ekonomik durum, Radikal Sivil Birlik (UCR) Başkanı Fernando de la Rúa hükümetini geri dönüşü olmayan bir noktaya kadar zayıflatmıştır. Başkent Buenos Aires'teki orta sınıfa mensup Arjantinliler tencere ve tava çalarak Casa Rosada'ya (Başkanlık Ofisi) doğru yürürken, yoksul banliyölerdeki kalabalıklar süpermarketleri yağmalamış ve sokaklarda çatışmalar yaşanmıştır. Sonuç olarak ülke çapındaki olaylarda 30 kişinin hayatını kaybetmesinin ardından, 20-21 Aralık'ta önce Ekonomi Bakanı Domingo Cavallo, ardından kabinenin geri kalanı ve son olarak bizzat cumhurbaşkanı istifa etmek zorunda kalmıştır (Schamis, 2002: 81). Neoliberal reformcular, pek çok kişinin işini kaybettiği ve yoksulluğa sürüklendiği bir dönemde elitlerin ulusal kaynakları sömürmesine izin vermekle suçlanmışlardır. Bu, ekonomik modelin kurbanları, özellikle de neoliberalizmi protesto etmek ve çalışma haklarını talep etmek için ana yolları kapatan işsiz Piqueteros tarafından yıllar önce başlatılan protestoların doruk noktasıdır (Borland ve Sutton, 2007: 701).

Piqueteros hareketi, yarım asrı aşkın süredir ortaya çıkan en önemli alt sınıf hareketidir (Levitsky, 2003: 31). Harekete geçirilmesi zor kesimleri örgütlemeyi başaran işsiz işçi örgütleri ciddi sosyo-politik krize dönüşen ekonomik krizin (Wolff, 2007: 1-2) sebep olduğu koşullar bağlamında anlaşılabilir. Neoliberal ekonomi politikalarının olumsuz etkileri neticesinde yeni bir toplumsal sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorun toplumsal kesimlerin önce çektikleri acının tanınması, ardından da vatandaş ve ücretli çalışanlar olarak sosyopolitik arenaya yeniden

dâhil olma iddialarının sonucu olarak siyasi bir meseleye dönüşmüştür. 1996'da yoksulların ve toplum dışı kalmışların seferberliği Piqueteros hareketinde örgütlenmiştir. 2001'den bu yana bu hareket, siyasi arenayı genişleten yeni bir ulusal siyasi aktör olarak meşrulaşmıştır (Rossi, 2015b: 7-8). Bu, neoliberalizm karşıtı toplumsal hareket görünürlülüğünü siyasi bir pankarta ve toplumsal mücadelenin tam kalbine dönüştürmüştür (Medina, 2011: 88).

1990'ların sonunda ortaya çıkan Piqueteros hareketi, yoksulları ve işsizleri örgütleme ve harekete geçirme kapasitesi, büyüklüğü, siyasi önemi, eylem metodu ve zaman içindeki kalıcılığı nedeniyle birçok akademisyenin dikkatini çekmiştir (Forni, 2020: 37). Bu makalede Piqueteros (işsiz İşçi hareketi) hareketine genel bir bakış sunulmuş ve söz konusu vaka bağlamsallaştırılmıştır. Latin Amerika'nın en yeni ve etkili kolektif eylem deneyimlerinden biri (Perez, 2018: 287) olan hareket Arjantin siyasetinde önemli yeniliklerin mimarıdır. Hareketteki aktivistler, kentli işçi sınıfının tarihsel ve yeni şikâyetlerini, belirli bir protesto metodolojisi (barikatlar), belirli bir kolektif karar alma mekanizması (meclisler) ve merkezi bir talep (iş) ile ilişkilendirilen tutarlı bir anlatıda birleştirmiştir. Buna ek olarak hareket, yeni konuları dâhil ederek, diğer aktörleri daha radikal gündemler benimsemeye teşvik ederek ve yerleşik siyasi ittifaklara meydan okuyan koalisyonlar inşa ederek kamusal tartışmanın genişletilmesine katkıda bulunmuştur (Perez, 2018: 296). Bu bağlamda öncelikle Arjantin'de yaşanan krizin iktisadi ve siyasal boyutları ortaya konulmuş ve işsiz işçi örgütlerinin ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ardından hareketin yeni eylem yöntemi olan yol kesmelerin ve barikatların anlamına ve hareketin heterojen örgütsel yapısına değinilmiştir. Sonrasında da hareketin devlet kurumları ve siyaset mekanizması ile ilişkisi ve etkileşimi değerlendirilmiştir. Bu çalışma hazırlanırken betimsel tarama metodu kullanılmış ve çoğunlukla ikincil kaynaklara, yabancı (İngilizce) literatüre başvurulmuş olup bilimsel makaleler ve kitaplar taranıp analizler yapılmıştır.

2. KRİZİN EKONOMİK BOYUTU

Son yirmi yılda Latin Amerika'nın sosyal ve siyasal manzarasını iki dönüşüm şekillendirmiştir: neoliberal yapısal reformların sosyal maliyetleri ve sivil toplumdaki özerk örgütlenmelerin umut ve ideallerin yeniden gün yüzüne çıkması (Dinerstein, 2010: 356-357). Bu önermenin Arjantin örneği için de geçerli olduğu söylenebilir. Uygulanan neoliberal politikaların Arjantin toplumunda daha önce karşılaşılmayan bir toplumsal soruna yol açmıştır. Bu çerçevede işsiz işçi örgütleri örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır. Neoliberal ekonomi politikalarından zarar görenler bu çatı altında birleşmiş ve güçlü bir toplumsal muhalefet ve protesto dalgası ortaya çıkmıştır.

Latin Amerika borç krizi, Arjantin ekonomisinin 1983 ile 1985 yılları arasında %7,2 oranında daralmasına neden olmuştur. 1989-91'deki hiperenflasyon, durumun vahametini daha da artırmıştır (Rossi, 2015: 8). Bu duruma çare olarak 1990'larda uygulanan neoliberal model, Arjantin toplumunu kökten değiştiren bir olgu olarak tanımlanır (Borland ve Sutton, 2007: 702). İşsiz işçi hareketinin ortaya çıktığı bağlam, Menem yönetiminin öncülük ettiği bu süreçtir. Başkan Menem'in 1989'da seçilmesiyle 1983'te başlayan resmi demokratik konsolidasyon süreci tamamlanmıştır. 1990'larda ekonomik istikrar, Latin Amerika hükümetlerinden mali disiplin, ekonomik istikrar ve büyüme talep eden Washington Konsensüsü'nün bölgede ilham verdiği bir öncelik haline gelmiştir (Dinerstein, 2001a: 170). 1991 yılında IMF ile varılan Konvertibilite Planı sayesinde hiperenflasyonun durdurulması ekonomik bir mucize olarak değerlendirilmiştir. 1991 Konvertibilite Yasası, ulusal para biriminin devalüasyonunu ve Arjantin pezosu'nun ABD dolarına 1'e 1 oranında sabitlenmesini içermiştir. Sonuç olarak enflasyon düşmüş ve Arjantin, yabancı sermaye yatırımlarıyla sürdürülen yüksek ekonomik büyüme oranlarına ulaşmıştır. İstikrar, paranın siyasi kontrol altında olduğu yanılsamasını yaratmış

ve bunun herkese fayda sağlayacağına inanılmıştır. Paradoksal olarak istikrar istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir (Dinerstein, 2001b: 2).

Heterodoks neoliberal reform programı iki aşamada uygulanmıştır. İlk aşama, borç ve mâli krizleri ve yüksek enflasyonu çözmeye yönelik istikrar politikalarının uygulamaya konulmasıydı. Odak noktası, neoklasik ekonomik bakış açısı ile devlete ait şirketlerin özelleştirilmesi ve ithal ikameci sanayileşme politika modeli düzenlemelerinin serbestleştirilmesiydi. İkinci aşamada, sosyal politikaların merkezileştirilmesi ve yeniden uyarlanması, evrenselci yaklaşımdan bireyci yaklaşıma geçilmesi yoluyla kamu sektörünün yeniden yapılandırılmasına odaklanılmıştır (Rossi, 2015b: 9). Kısa vadede Arjantin ekonomik büyümeye, yüksek yatırım oranlarına ve parasal istikrara tanık olmuştur. Yine de uzun vadede ciddi bir yoksullaşma, işsizlik, gelir kutuplaşması, durgunluk ve son olarak parasal ve mâli istikrarsızlık yaşanmıştır (Villalón, 2007: 140). Arjantin'deki neoliberal reformların karışık sonuçları arasında en önemlisi hızlı bir sanayisizleşme aşamasıdır. 1989'da gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) %31'i mamul ürünlere dayanmasına rağmen, 2001'de bu oran yalnızca %17'ydi (Rossi, 2015b: 9). Uygulanan ekonomik reformlar sonucunda eşi benzeri görülmemiş bir yoksulluk ve işsizlik artışı, artan zenginlik yoğunlaşması, küçülen bir ekonomi ve muazzam bir kamu borcu ortaya çıkmıştır (Patroni, 2024: 7).

Neoliberal politikalara, Arjantin'in emek piyasasının radikal bir şekilde yeniden yapılandırılması eşlik etmiştir. Federal hükümet iş piyasasının esnekliğini artırmak ve istihdamın korunmasını sınırlamak için bir dizi politikayı uygulamaya koymuştur. Hükümetin gündemi, maliyetleri azaltmak, fiyat istikrarını korumak, ücret dağılımını üretkenlik farklılıklarına uygun tutmak ve dış rekabet gücünü artırmak için geçici işe alma sözleşmeleri ve pazarlıkların merkezi olmayan hale getirilmesi yoluyla işe alma ve işten çıkarmada daha fazla esnekliğe öncelik vermiştir. Yeni işgücü politikasının doğal sonuçlarından biri, işsizlik oranında çift

haneli rakamlara yaklaşan çarpıcı ve benzeri görülmemiş bir artış olmuştur (Giraudy, 2017: 35-36).

Ağustos 1995'te resmi istatistikler, konvertibilite planının başlangıcından bu yana işsizliğin 1991'de %6'dan 1995'te % 18.5'e yükseldiğini ortaya koymuştur. Yani işsizlik ikiye katlanarak 2.400.000 kişiye ulaşmıştır. Başkentte ve (işsizlerin yarısının yoğunlaştığı) Büyük Buenos Aires bölgesinde işsizlik oranı Mayıs 1995'te %20,2'ye çıkmıştır. Ancak asıl sorun sadece işsizlik değil ve işsizliğin eksik istihdamla birleşimi olmuştur. Bu durum 13 milyon işçiden 7 milyonunu etkilemiştir. 2000 yılının ortasında %15,4'e ulaşan işsizlik oranı (Dinerstein, 2001b: 2), Aralık 2002'de rekor kırmış ve %29'a ulaşmıştır. O dönem 37 milyonluk toplam nüfusun 21 milyonu yoksulluk sınırının altında kalmıştır (Dinerstein, 2001a: 168). İşsiz ve eksik istihdam edilen işçiler, konuma bağlı olarak işgücünün %30-80'ini oluşturmuştur. İşçi sınıfının yoğun olduğu banliyölerde hanelerin büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırının altına düşmesi nedeniyle işsizlik %30-50'ye, eksik istihdam ise %40-50'ye ulaşmıştır (Petras, 2018: 4267). Böylece işsizlik ve eksik istihdam Arjantin nüfusunun büyük çoğunluğunu etkiler hale gelmiştir.

1999'daki küresel ekonomik krize bağlı olarak büyük bir durgunlukla karşı karşıya kalan Arjantin, Aralık 2001'de yaklaşık 95 milyar dolarlık borcunu ödeyememiştir. Bu temerrüt tarihteki en büyük devlet borcu temerrüdü olmuştur. Arjantin'in borç krizleri arasında benzersiz olan 2001 temerrüdü, askeri diktatörlükten miras kalan ve Başkan Menem tarafından sınırları zorlanan neoliberal politikaların başarısızlığa uğramasıyla ortaya çıkan mükemmel bir fırtınadan kaynaklanmıştır (Doyran, 2014). Bu mükemmel fırtına Arjantin'in eskiden orta sınıf olan ailelerinin çoğunu gelirden yoksun bırakmıştır. 1995 yılında ortaya çıkmaya başlayan takas kulüpleri, sunacak malları veya hizmetleri olan ve kendi alışverişleri için çok az para birimi olan çok sayıda insan arasında

alışverişi kolaylaştırmıştır. Ayrıca 2001 krizinden sonra çoğalan mahalle dernekleri de insanların acil ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır (Norden, 2011: 93).

Artan işsizlik ya da kapsamlı bir işsizlik politikası olmaksızın aşırı işsizlik Arjantin işgücü üzerinde derin bir etki yaratmıştır. İşsizlik politikasının olmayışı, tam istihdamla tanımlanan işgücü piyasasındaki 50 yıllık göreceli istikrarın sonucudur. 1989/1990'daki yüksek enflasyon krizine kadar Arjantin hiçbir zaman %6'nın üzerinde bir yıllık işsizlik oranı yaşamamıştır. Kamu sektörünün küçültülmesi ve işçi örgütlerinin zayıflaması, çok sayıda işsiz işçiyi başvurabilecekleri bir güvenlik ağından mahrum bırakarak onları protesto etmeye ve örgütlenmeye sevk etmiştir (Alcañiz ve Scheier, 2007: 162). Ne devletten ne sendikalardan ve de diğer kuruluşların kurumsal korumasından yoksun büyüyen, heterojen bir işsiz kitlesi oluşmuştur (Villalón, 2007: 140).

19 ve 20 Aralık 2001'deki kitlesel ayaklanmanın patlak vermesi, ülkeyi saran ve 1990'ların başından bu yana sürekli olarak dile getirilen derin hoşnutsuzluğu somut hale getirmiştir (Patroni, 2024: 7). Kitlesel protestolar dönemin Başkanı Fernando de la Rúa'yı ve kısa ömürlü haleflerini görevi bırakmaya zorlamıştır. Bunu, para biriminde büyük bir devalüasyon izlemiştir (S. E. Eckstein ve Wickham-Crowley, 2003: 27).

3. KRİZİN SİYASAL BOYUTU

İstikrar hedefiyle alınan iktisadi önlemlerin Arjantin örneğinde tam tersi sonuç doğurduğu görülebilir. Neoliberal ekonomi politikaları sonucunda belirli bir süre rahatlık yaşansa da işsizlik ve yoksulluk artmıştır. İstikrarın yerini istikrarsızlığa bıraktığı ifade edilebilir. Kamu kurumları ve siyaset mekanizması da bu durumdan etkilenmiştir. Krizin siyasal boyutunun incelenmesi Piqueteros hareketinin ortaya çıktığı bağlamın anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Neoliberal reformların uygulanmasına bağlı olarak kötüleşen sosyoekonomik ve siyasi koşullar ile yozlaşmış bir devlet sisteminin verimsizliği 1990'ların toplumsal hareketlerinin ortaya çıkışını etkilemiştir (Villalón, 2007: 139). Arjantin'in 2000'li yılların başındaki ekonomik, sosyal ve politik krizinin zirvesinde, yönetici elitler, toplumsal öfkenin birincil hedefi olmuştur. Vatandaşlar, 2002 yılında nüfusun %57,5'ini etkileyen yoksulluktaki çarpıcı artışın sorumlusu olarak yıllarca süren yolsuzluğa, kötü yönetime ve başarısız politikalara işaret etmiştir. Arjantinlilerin çoğu, her zamanki gibi siyasete karşı hoşnutsuzluğunu seferberlik biçimleriyle dile getirmiştir. İşçiler, terk edilen işletmeleri ele geçirmiş ve 1990'larda ortaya çıkan Piqueteros hareketinin saflarına katılmışlardır. Bu arada yurttaşlar, başarısız temsili kurumların bıraktığı boşluğu mahalle meclisleri, takas kulüpleri ve benzeri taban girişimlerinin yanı sıra sayısız protestolara katılarak doldurmuşlardır. Halk ayaklanması, gözlemcilerin Arjantinlilerin siyaseti yeniden icat ettiği sonucuna varmasına neden olmuştur. Kitleler konuşmuş ve mesajları: "Tüm politikacılar ve hükümet yetkilileri derhal iktidardan vazgeçmeli ve istifa etmeli" olmuştur (Risley, 2011: 663-664).

Neoliberal reformlar Latin Amerika'daki protestoların odağında bir değişikliğe yol açmıştır: Artık protestolar esas olarak devlet tarafından tanınma arayışında gerçekleşmiştir. Piqueteros üzerine yürütülen ilk araştırmaların çoğu, daha önce yoksulları ve işsizleri görmezden gelen hükümetlerin bu tanınma arayışına olan ilgisi nedeniyle ortaya çıkmıştır (Rossi, 2015b: 3). İşsiz işçi örgütleri, yoksul ve işsizleri siyasi sisteme ve toplumun geneline dâhil etmek için mücadele içindedir. Bu yaklaşıma göre, devletin toplumda yapılandırıcı bir güç olarak rolünü geri kazanmasını ve daha önce devlet kurumları ve politikaları tarafından göz ardı edilenleri tanımasını talep etmişlerdir (Forni, 2020: 38).

Bu talepler iletilirken hem geleneksel sol ideolojilerle çerçevelenmek arzulanmamış, hem de sendikalardan, siyasi partilerden ve devletten özerklik benimsenmiştir. Projeleri iki hedefi uzlaştırmıştır: yoksulluğa, sosyal dışlanmaya ve işsizliğe karşı mücadele ve özerklik, haysiyet ve sosyal adalet gibi kolektif değerlerin elde edilmesi (Dinerstein, 2010: 357). Bu tür taleplerin normalde seslendirildiği geleneksel örgütler toplumsal protestoların bir parçası olmamıştır; sendikalar ve siyasal partiler protestoların örgütlenmesinde rol oynamamışlardır. Dahası, yüksek düzeydeki yolsuzluklar ve en büyük sendikalar ile başlıca siyasi partilerin yetersiz temsili kınanmıştır. Bu temsil kanallarının tercih edilmemesinde yapısal ve ideolojik meseleler devreye girmiştir. Bir yandan, 1990'ların başındaki yapısal reformlardan sonra işgücü piyasasındaki ve resmi iş sözleşmesi kapsamındaki kişilerin sayısı dramatik bir şekilde azaldığı ve işsiz veya kayıt dışı sektörlerde çalışan çok sayıda protestocu sendikalarda organik bir temsil bulamamıştır. Öte yandan, hem sendikalar hem de siyasal partiler, yasa dışı siyasi uygulamalar (mâli konularda hükümet yetkilileriyle kayıt dışı anlaşmalar yapmak gibi), sosyal çıkarların yanlış temsil edilmesi (tabanlarına karşı seçkinlerin ödüllendirilmesi gibi) ve kamu fonlarının kötüye kullanılması suçlamalarına yansıyan uzun bir meşruiyet krizi yaşamışlardır. Ülkenin tarihsel dokusunda belirleyici olan sendikalar, Adalet Partisi (Partido Justicialista - PJ) ve işçi sınıfı arasındaki ittifak tehlikeye girerken, hem eski hem de potansiyel seçmenler yeni siyasal ve örgütsel seçeneklere meyletmiştir (Villalón, 2007: 140-141). Arjantin halkının geleneksel temsil kanallarına inancını yitirdiği görülebilir. Sendikaların ve ana akım siyasal partilerin sosyoekonomik krizden zarar görenlerin taleplerini dile getir(e)memesinin geleneksel temsil kanallarının meşruiyetini ve bu kurumların halk nezdindeki itibarını sarstığı ifade edilebilir. Bu kurumlara olan inancını kaybeden Arjantin halkının işsiz işçi örgütlenmelerine yönelmiş oldukları değerlendirilebilir.

Aralık 2001'deki halk ayaklanması siyasal temsil sistemini ve geleneksel siyasal katılım biçimlerini sorgulamıştır. Siyasi partilerin ve sendikaların yapıları, dinamikleri ve stratejileri, krizden doğan daha yatay ve demokratik siyaset talebinin önünde bir engel teşkil etmiştir (Dinerstein, 2001a: 169). Piqueteros, bunları devletin daraltılmasından doğrudan sorumlu veya suç ortağı olarak görmüştür. İlk Piqueteros liderlerinden biri, 1996 yılında Cutral Co.'daki ilk barikata neden katıldığını şöyle açıklamıştır: "Siyasetçilerle dolu bir yere gitmiyordum… Benim gerçekliğim: işsizlik, yoksulluk, adaletsizlik" (Alcañiz ve Scheier, 2007: 161). Ayrıca, Arjantinli Ya Basta! (Yeter!) kampanyası, insanların kendilerine ve kolektif eylem güçlerine sahip çıkmalarını sağlayarak neoliberalizmin üzerinde geliştiği bireyci mantığı kırmıştır. Demokrasi parodisini reddetmiş ve siyasi temsil sisteminin derin bir eleştirisini ortaya koymuştur. Bu eleştiri, asambleas barriales (mahalle meclisleri) gibi doğrudan demokrasiyi savunan ve komşuların, insan hakları aktivistlerinin ve işçi meclislerinin kendi kaderini tayin hakkının savunulmasını tesis eden yeni seferberlik biçimlerine yansımıştır (Dinerstein, 2001a: 178). Yoğunlaşan temsil krizi ve gayrimeşru görülen siyasal temsil kanallarının işlememesinin Piqueteros hareketine fırsatlar sunduğu anlaşılabilir.

3. PİQUETEROS HAREKETİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Piqueteros örgütlenmelerinin ortaya çıkışı Arjantin'in kendine özgü koşulları çevresinde anlaşılabilir. Arjantin'de yaşanan siyasal ve ekonomik krizin birleşiminin bu örgütlenmelerinin oluşumuna zemin hazırladığı görülebilir. Yaygın yoksulluk ve işsizlikle karşı karşıya kalan Arjantin halkı işsiz işçi örgütlenmelerine katılmış ve bu harekete destek vermiştir.

Piqueteros hareketinin ortaya çıkışı belirli koşulların bir araya gelmesi ile gerçekleşmiştir. Piqueteros hareketinin ortaya çıkışı ancak Arjantin ekonomisinin başarısız olduğu bir ortamda anlaşılabilir (Alcañiz ve Scheier,

2007: 162). Arjantin, finansal riskleri sosyalleştirmeyi amaçlayan kemer sıkma önlemlerini benimseyerek krize çözüm bulmayı hedeflemiştir. Sıfır açık yasası ve mali sıkılaştırma bu yöndeki eylemler arasındadır. Kamu çalışanlarının maaşlarında ciddi kesinti getiren yasa, aynı zamanda emekli maaşlarında da kesinti yapılmasını gerektirmiştir (Doyran, 2014). 2001 yılında, Konvertibilite Planı'nın çöküşü ve geleneksel siyasi partilerin krizi, Başkan Fernando De la Rua'nın (1999-2001) hükümetine karşı kitlesel seferberlikleri ve toplumsal protestoları tetiklemiştir ve bu da aynı yılın Aralık ayında ekonomik, siyasal ve sosyal düzenin çökmesine yol açmıştır. Geleneksel olarak uyuşuk olan Arjantinli şehirli orta sınıf bile hükümetin mâli politikalarını protesto etmek için sokaklara dökülmüş, tencere tava çalmıştır. Vatandaşlar, kent yönetiminin etkisizliğini ve yolsuzluğunu kınamak için yerel toplantılar düzenlemişlerdir. Cumhurbaşkanı Menem ve Ekonomi Bakanı Domingo Cavallo'nun daha önce gerçekleştirdiği emekliliğin yeniden yapılandırılmasını protesto eden ilk toplumsal aktörlerden olan emekliler ve emekli dernekleri, siyasi etkinliklerini artırmıştır. Ekonomik kriz, siyasi süreçte Piqueteros'un rolünün artması için verimli bir zemin oluşturmuştur. Geleneksel siyasetin meşruiyetin bulunmadığı bir toplumda insanları harekete geçirme kapasitesi son derece güçlü bir kaynak haline gelmiştir (Alcañiz ve Scheier, 2007: 162). Çalışan ve işsiz işçileri kemer sıkma önlemlerine karşı geniş çaplı seferberliğe doğru örgütleyen Piqueteros hareketinin ortaya çıkması (Doyran, 2014) söz konusu koşullarda gerçekleşmiştir.

Piqueteros örgütleri, 1990'ların ikinci yarısında, işsizliğin 1991 ile 1995 arasında %6'dan %18'e çıktığı ve emeğin esnekleştirilmesi ve gündelikleştirilmesi ve gelir yoksulluğunun artmasıyla birleşerek yapısal bir biçim kazanmaya başladığı dönemde parça parça ortaya çıkmıştır (Dinerstein, 2010: 358). Grevi bir araç olarak kullanmaktan mahrum kalan işsizler, farklı mücadele yöntemleri bulmak zorunda kalmışlardır. Kitlesel barikatlar ve yol kesmeler, işsiz işçiler tarafından

önerilen çözümdü. İşsizler tarafından kurulan ilk barikat 1994 yılında Neuquén eyaletindeki Senillosa'da gerçekleşmiş ve talepleri kısmen karşılanmıştır. 1995 yılına gelindiğinde hareket ülkenin diğer bölgelerine de yayılmıştır (Kabat, 2014: 377).

Piqueteros hareketinin resmi olarak ortaya çıkışı, güneydeki Neuquén eyaletinde bulunan Cutral Co ve Plaza Huincul'da kamuya ait büyük petrol endüstrilerinin özelleştirilmesine kadar uzanabilir. 1930'ların başında petrol endüstrisi etrafında şekillenen bu şehirler, onlarca yıl boyunca devlete ait Yacimientos Petrolíferos Fiscales (YPF) şirketinin petrol çıkarma ve rafine merkeziydi. Bu şehirler, zengin bir sosyal ve politik örgütlenme geçmişine sahip güney bölgesindeki petrol işçilerinin emek hareketinin gelişmesine tanık olmuştur. YPF'nin genel merkezi, nispeten yüksek maaşlara ve vasıflı mavi yakalı nüfusa sahip, müreffeh bir işçi sınıfı şehri olan Cutral Co'daydı. Ancak özelleştirilmesinin ardından kitlesel işten çıkarmalar ve ortalama gelirde ciddi bir düşüş, bölgenin ekonomik yapısını çarpıcı biçimde değiştirmiştir. Alternatif istihdam kaynakları olmadan, Neuquén valisinin Cutral Co'da bir gübre fabrikası inşa etme sözleşmesini iptal ettiği haberine tepki olarak yakın zamanda işten çıkarılan YPF işçileri, sendika üyeleri ve şehir sakinleri 21 Haziran 1996'da hayati öneme sahip bir eyaletler arası yolu kapatmak için harekete geçmiştir. Artık kapalı olan tesisin girişini engelleyemeyen yol kesme eylemi otoyola taşınarak ulusal dikkatin çatışmaya çekilmesini sağlamıştır. Piqueteros, Arjantin'de daha önce bilinmeyen bir siyasi aktörün, yani işsizlerin önderlik ettiği yeni bir toplumsal hareket olarak resmen doğmuştur (Alcañiz ve Scheier, 2007: 159).

Eyalet hükümetinin protestocuların taleplerine yanıt vermesi ve acil istihdam programları (Planes Trabajar) dağıtmasıyla halk ayaklanması sona ermiştir. Bu olayın nasıl çözüldüğü, Piqueteros ile hükümet arasında gelecekteki çatışmalar için bir emsal oluşturmuştur; çünkü hem federal hem de eyalet hükümetleri,

yollar her kapatıldığında istihdam programları dağıtmıştır (Giraudy, 2017: 41-42). Hükümet ve Piqueteros arasındaki bu etkileşimin hem işsiz işçi örgütlenmelerini hem de yol kesme ve barikatları teşvik ettiği ifade edilebilir. İşsiz işçiler federal ve eyalet yetkilileri ile pazarlık yapıp taleplerinin kabul edilebileceğini görmüşlerdir.

1996 yılında Cutral-Co ve Plaza Huincul'da gerçekleşen yol kesme eylemi ile 1997'den bu yana General Mosconi ve Tartagal'da kurulan barikatlar ve ayaklanmalar, daha sonraki seferberlik süreçlerini şekillendiren iki örnek olay olarak tanımlanmıştır. YPF'ye bağımlı olan bu yerlerde, geçmiş kalkınma modelinin parçalanması neredeyse tüm yerel toplulukları etkilemiştir: YPF'nin özelleştirilmesi yalnızca dramatik (doğrudan ve dolaylı) iş kaybı değil, aynı zamanda paralel bir refah devletinin tamamen parçalanması anlamına gelmiştir (Wolff, 2007: 6). Daha da önemlisi, mevcut sendikalar YPF'nin yapısının bozulmasına bir alternatif sunmamıştır ancak işten çıkarılan işçileri işe alan işletmeler kurarak işçi hakları pahasına finansal hayatta kalmayı tercih etmişlerdir (Dinerstein, 2010: 359).

Daha sonra hareket, Hristiyan kökenli toplulukların militan ağları, Movimiento Guevarista (MG) gibi sol gruplar, Partido Comunista Revolucionario (PCR) ve Patria Libre (PL), Central de Trabajadores de la Arjantin (Arjantin İşçi Konfederasyonu- CTA) ve Asociacion Madres de Plaza de Mayo gibi partiler aracılığıyla Buenos Aires şehrine ve banliyölerine yayılmıştır. 1996 yılında PCR, Troçkist Movimiento al Socialismo ve Partido Comunista de Arjantin (PCA) militanları tarafından "Açlığa, İşsizliğe ve Baskıya Karşı Yürüyüş" düzenlenmiştir. 1997 yılında, Buenos Aires banliyösünde işsizlik yardımı almayı başaran ilk yol kesme eylemi gerçekleştirilmiştir (Rossi, 2013: 929). Bu örgütler, sadece protestoya yönelik hareketlerle bağlantılı dağınık ve izole eylemlerden, daha geniş bir talep yelpazesine sahip ulusal mücadele planlarının geliştirilmesine

geçmelerini sağlayan muazzam bir büyüme yaşamıştır. Hareket, ülkenin en kuzey ve en güneyindeki en yoksul yerlerde başlamış ve daha sonra Buenos Aires'in eski sanayi bölgesine yayılmıştır (Kabat, 2014: 377).

1990'ların sonlarından itibaren Arjantin genelinde işsiz işçi örgütlenmelerinin dikkat çekici bir şekilde yayılmış ve 2000'lerin başlarında protestolar dramatik bir şekilde artmıştır (Kaese ve Wolff, 2016: 48). Artık işsiz grupların ötesine geçen halk protestoları Aralık 2001'de zirveye ulaşarak dönemin Başkanı Fernando De la Rua'yı görevden istifaya zorlamıştır (Norden, 2011: 88-89). Arjantin ekonomisinin fiilen çöküşü, Piqueteros'un sosyal tabanını büyük ölçüde güçlendirmiştir. İdeolojik olarak, Aralık 2001'deki protestoları şekillendiren ve 2002'de devam eden farklı türde protesto faaliyetlerine dönüşen "Que se vayan todos" ("Hepsi defolsun!") sloganı, Piqueteros'un hem siyasi rejimin hem de ekonomik modelin dışlayıcı doğasına yönelik eleştirisinin geniş çapta ilgi görmesi anlamına gelmiştir. Siyasi açıdan hükümetin işsiz örgütlerine önemli tavizler vermesini gerekmiştir: Duhalde ve halefi Kirchner onları toplumun önemli kesimlerini temsil eden resmi muhataplar olarak kabul etmek zorunda kalmıştır. Açık sosyo-politik krize tepki olarak Duhalde, yeni Jefes y Jefas de Hogar Planı aracılığıyla sonunda yaklaşık iki milyon haneyi kapsayan sosyal acil durum planlarını büyük ölçüde genişletmiştir. Buna ek olarak, Piqueteros örgütleri barikatlar yoluyla kazanmayı başarmışlardır ve fon ve projeleri kendileri yönetme hakkını elde etmişlerdir. Haziran 2002'de polis iki piqueterosu öldürdüğünde, Başkan Duhalde toplumsal protestoların kontrol edilemeyecek boyutlara ulaşmasını önlemek için başkanlık seçimlerini öne almak zorunda kalmıştır. İşsiz örgütleri, Arjantin demokrasisinin 2001/2002'deki ciddi krizleri ifade eden genelleştirilmiş toplumsal protestoları yönlendiren aktörlerden yalnızca biri olmasına rağmen, ulusal siyaset sahnesinde kalıcı bir etkiye sahip olan tek yeni ve kalıcı çekişmeli kolektif eylem türü olduğunu kanıtlamışlardır (Wolff, 2007: 8-9).

Her ne kadar Piqueteros Aralık 2001'deki toplumsal patlamada belirleyici bir rol oynamasa da 2002'nin ilk yarısında ülkeyi sarsan kitlesel toplumsal protestoların ardından gelen dalgaya öncülük etmiştir. Arjantin'de 2002'nin ilk aylarında her yerde görülen ve kontrol edilemeyen toplumsal protestolar yıl boyunca kademeli olarak azalmıştır ve Başkan Kirchner'in Mayıs 2003'te göreve başlamasından bu yana, makro-politik krizin aşıldığı düşünülebilir (Wolff, 2007: 18-19). Ana ihraç ürünlerinin uluslararası fiyatlarındaki artışa dayanan ekonomik toparlanma işsizliğin azalmasını sağlamıştır. Böylece devlete tavizleri müzakere etmek ve işsiz işçi örgütlerini yanına çekmek için ekonomik kaynak sağlanmıştır. Bu tavizler, Piqueteros hareketine, özellikle de hükümetten siyasi bağımsızlığı savunan radikal işsiz işçi örgütlerine baskının yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Sonrasında işsizlerin siyasi faaliyetleri düşüşe geçmiştir (Kabat, 2014: 379).

Piqueteros hareketi, neoliberalizmin toplumsal sonuçlarına karşı direnişte ve belirli kesimlerin (yoksulların ve/veya dışlanmışların) Arjantin siyasi arenasına yeniden dâhil edilmesi mücadelesinde önemli bir aktördür. Piqueteros adı, bu hareketi kamuoyuna duyuran protesto türüne, ulusal yollardaki barikat gözcülüğüne dayanmaktadır. Piqueteros hareketinin kökeni ve özellikleri dört ana sürece dayandırılabilir: (1) 1980'lerden itibaren büyük ve hızlı bir sanayisizleşme üreten neoliberal reformların uygulanması ve ithalat modelinin ikame edilmesiyle sanayileşmenin çöküşünün sosyal sonuçları; (2) halkın taleplerini çözmeye yönelik ana korporatist düzenlemelerin çözülmesinin bir sonucu olarak yeniden demokratikleşmeden bu yana siyasetin bölgeselleşmesi; (3) 1970'lerde silahlı mücadeleye katılan sol grupların demokratik bir ortama uyum sağlaması; ve (4) 1980'lerde ve 1990'larda bazı sendikalar, insan hakları örgütleri ve Katolik Kilisesi piskoposlukları tarafından işsizler için risksiz siyasi örgütlenme bölgelerinin oluşturulması (Rossi, 2013: 929).

4. YOL KESMELERİN VE BARİKATLARIN ANLAMI

Yol kesmeler, Latin Amerika'da sömürülen ve ötekileştirilmiş grupların yaygın olarak kullandığı eylem metodu olmuştur (Petras, 2018: 4270). İşsiz işçi hareketlerinde de bu durum söz konusudur. Yol kesme ve kurulan barikatların hareket açısından derin anlamları vardır.

Hareketin ismi, tatbik ettiği eylem türünden gelir. Piqueteros İspanyolca'da "yol kesenler" anlamına gelir (Durmaz, 2016: 69). Eylemciler iş, işsizlik ödeneği, gıda vb. talepleri için ülkenin ana yollarında barikatlar kurup kapatmışlardır. Piqueteros, işsiz insanların yurttaşlar ve işçiler olarak sosyopolitik olarak yeniden dâhil olma mücadelesi ile tanımlanır. Protesto, bu hareketin sürekli ve önemli bir boyutudur (Rossi, 2015a: 117). Yol kesme eylemleri sırasında herhangi bir polis/asker müdahalesi ile karşılaşılmaz ise, barikata müdahale ihtimaline karşı eylemciler dönüşümlü nöbet tutarlar: nöbet tutanlara da "barikat gözcüsü" ismi verilir (Durmaz, 2016: 76-77).

Arjantin'de kullanılan piquete kavramının ilginç bir geçmişi vardır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, işçilerin bir grevi desteklemek için düzenledikleri fabrika, atölye ve diğer kuruluşlardaki ablukaları tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak 1996'da Neuquen eyaletindeki Cutral Co ve Plaza Huincul ile bir yıl sonra Tartagal ve Mosconi'deki ayaklanmalarla bağlantılı olarak anlamı değişmiştir. 1990'larda uygulanmaya başlanan neoliberal reformların olumsuz etkileriyle mücadele eden topluluklar tarafından benimsenen kelime, protestocuların barikat kurmak için toplanacağı yerler anlamında kullanılmaya başlanmıştır. İşçi sınıfının mücadelesinden doğan bir kavramın yaygın olarak benimsenmesi, işçilerin toplumun geri kalanı üzerindeki güçlü siyasi ve kültürel etkisine işaret eder ve işçi sınıfının her zaman önemli bir rol oynadığı yerel bölgelerde gerçekleşmesi tesadüf değildir. Neuquen ve Salta deneyimlerinden süzülen piquetes, şimdi işsizler tarafından temsil edilen işçi sınıfının bağrına bu şekilde

geri dönmüştür. Birçok yazar grev gözcüleri ile yol kapatma eylemleri arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir. Böylece, başta çalışan işçiler olmak üzere pek çok farklı toplumsal kesim yol kapatma eylemleri düzenlemeye devam ederken, Piqueteros terimi örgütlü işsiz işçilerle yakından ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Benclowicz ve Brena, 2011: 75-76).

Yol kesme veya barikat gözcülüğü 1995 yılında Neuquen eyaletinde başlamış ve 1997 yılına gelindiğinde eyaletlerin %70'inde bu türden en az bir eylem kaydedilecek kadar Arjantin geneline yayılmıştır. Bu gösteriler temel olarak şehirlerin ana yollarının genellikle yanan lastikler, kamyonlar veya diğer motorlu araçlarla kapatılması ve bu barikatların iş talep eden ve yozlaşmış hükümetleri ve politikacıları kınayan sloganlar atan ve pankartlar taşıyan protestocularla doldurulmasından oluşmuştur (Villalón, 2007: 144). Eylem metodu ulusal çapta dikkat çekmiştir. Piqueteros, 1990'ların ikinci yarısında Arjantin'deki en görünür sivil toplum hareketi olmuştur (Norden, 2011: 93). Barikatlara katılanlar çoğunlukla yerinden edilmiş işçiler, kayıt dışı çalışanlar ve çoğunlukla düşük gelirli, sendikasız ve kurumsal olarak korunmayan eksik istihdamlı ve işsiz insanlardı. Başka bir deyişle, işsizlik ve yoksulluk oranında ciddi bir artışı tetikleyen neoliberal yapısal reformların sonuçlarından muzdarip olan insanlardı (Villalón, 2007: 144). Neoliberal reformlardan olumsuz etkilenen bu kitlenin, eylem tarzları ile neoliberal düzeni sekteye uğratmaya çalıştıkları görülebilir. Böylece kendi yaşadıkları zorlukları kamuoyuna duyurabilmişlerdir. İnsanların, malların ve sermayenin hareketi kesintiye uğratılarak neoliberal modelin işleyişi imkânsız hale getirilmiştir.

Bu eylem modeli hızla ülke geneline ve özellikle de Buenos Aires'in sanayisizleşmiş banliyölerine yayılmıştır. 1997'de ülke genelinde 140 yol kesme eylemi yaşanırken ve bu sayı 1999'da 252, 2000'de 514, 2001'de 1,383 ve 2002

yılında 2,336 olmuştur (Kaese ve Wolff, 2016: 49-50). Ulusal çapta düzenlenen ilk büyük eylemde, 300'den fazla ana otoyol ve cadde 1.000.000'den fazla P

Piqueteros tarafından kapatılmıştır. Tüm büyük şehirler etkilenmiş ve burjuvazinin bitmek bilmeyen gecikmelerine ve korkunç trafik tıkanıklıklarına neden olmuştur. Şimdiye kadar hasar görmeyen finans sektörü de dâhil olmak üzere pek çok sektördeki ekonomik faaliyetler fiilen felce uğramıştır (Petras, 2018: 4267). Yol kesme eylemleri ve barikatlar, istikrarın gerektirdiği sermaye şiddetine fiziksel ve görünür bir engel oluşturmuştur. Bu şekilde barikatlar, emek ve toplumsal direniş için yeni bir ifade sağlamıştır. Kapitalist toplumlarda emeğin merkeziliğinin tanınması için verilen mücadele ortaya koyulmuştur (Dinerstein, 2001b:7). Mal akışının engellenmesi, emek talebini garanti altına almanın bir yolu olarak kullanılmıştır. Bu mücadele aracı, hareketin ulusal düzeyde biriktirdiği güç bağlamında ortaya çıkmıştır (Álvarez ve Newman, 2015: 47).

Piqueteros, neoliberal kapitalizmin dışlanmışlardan talep ettiği yeniden üretim rolünü, yani onların belirsiz varlığını reddetmiştir. Yol kesme eylemlerinin ve barikatların kendilerine biçilen rolü sonlandırdığı söylenebilir. Aynı zamanda bunlar neoliberal düzenin yeniden üretiminin de açık bir kesintisiydi: barikatlar sırasında görünürlük korunmuştur. Bedenlerini mücadeleye sokan Piqueteros açısından yolları kapatmak, mal akışını durdurmak, bilinmezliklerine son vermek için bedenlerini teşhir etmeyi gerektirmiştir. Açlık ve yoksullaşmanın etkisiyle neoliberal düzen tarafından dışlananlar, sermayenin sancılı bir noktasında, yani malların dolaşım yollarında yeniden ortaya çıkmıştır Üretim ve tüketim alanlarına girmeleri engellenerek, üretmedikleri ve tüketmeyecekleri malların akışını kesmek için yolları işgal etmişlerdir. Bu işsiz işçi örgütleri tarafından kurulan ablukalar ekonomik özgürlüğü (Medina, 2011: 94) sekteye

uğratmışlardır. Böylece iktisadi sistem üzerinde bir nüfuz elde etme yolunu bulmuşlardır.

Bu olaylar güvenlik güçleriyle çatışmalara yol açmış, bu da göstericilere önemli bir kamuoyu desteği kazandırmış ve insan hakları örgütleriyle kalıcı bir ittifak başlatmıştır. Bu protestolar aynı zamanda Piqueteros'un ilk büyük başarısı olmuştur. Çünkü hükümetten Plan Trabajar adlı yeni oluşturulan bir refah programı aracılığıyla binlerce istihdam taahhüdünü müzakere edebilmiş (Norden, 2011: 94) ve imtiyazlar almayı başarmışlardır (Giraudy, 2017: 41). Yol kesme eylemleri ve barikatlar yeni bir toplumsal protesto yöntemi olmuştur. Her ne kadar ilk hedefleri görünürlük elde etmek, devlet yardımını talep etmek ve istihdam ve sosyal programların dağıtımına ilişkin yolsuzluk ve kayırmacılığı kınamak olsa da zamanla topluluk girişimlerini ve kooperatif projelerini sürdürmek için sosyal programlardan kaynak elde etmenin sistematik bir aracı haline gelmişlerdir (Dinerstein, 2010: 359-360). İnsanların ve malların şehirler ve mahalleler arasındaki düzenli hareketini kesintiye uğratmayı amaçlayan barikatların sistematik kullanımı (Villalón, 2007: 142) ve devletin sosyal yardımlar aracılığıyla vereceği tepkinin hızla kurumsallaşması Piqueteros'un güçlü bir siyasal oyuncu olmasını sağlamıştır (Wolff, 2007: 7).

Ülkenin herhangi bir bölgesinde yol kesme eylemlerinin yaşanması, çeşitli koşullara bağlıdır. Ancak bazı ortak özellikler de vardır. Birincisi, sınıf mücadelesinin en önemli öznesi olarak endüstriyel işçi sınıfına ilişkin geleneksel görüşü sorgularlar. Bu, işçilerin yerine işsizlerin ve yoksulların devrimin tarihsel öznesi haline geldiğini iddia etmek değildir. Aksine, yol kesmeler ve barikatlar gündelik işçilerin, işsizlerin ve yoksulların sermayenin komutasından dışlanmadığını gösterir. Onların mücadeleleri sermayenin sömürüsüne karşı direnişe katkıda bulunabilir. İkinci olarak, barikatlar sendikaların örgütsel stratejilerine yönelik önemli bir soru ortaya koyar. İşsizlik sendikaların

gündeminde önemli bir konu olarak yer alır. Ancak karşılaştıkları zorluk, ülkenin farklı bölgelerinde ortaya çıkan çeşitli yerel mücadeleleri ve örgütlenmeleri eklemlemektir. Son olarak, barikatlar sosyal, siyasi ve emek çatışmalarının birbirinden ayrı protesto biçimleri olarak görüldüğü geleneksel anlayışa meydan okur çünkü barikat sırasında yol, yeni kimliklerin inşası ve sınıfsal parçalanmanın ötesinde siyasi dayanışmanın kurulması için bir ortam haline gelir (Dinerstein, 2001b: 6).

Mal ve sermaye akışları, pazarlarına ulaşmak için yollardan serbestçe geçmeyi gerektirir. Burası marjinal grupların, doğrudan eylemleri elit devrelere müdahale eden ve birikim sürecini bozan stratejik aktörler haline geldiği yerdir. İşsizlerin yol kapatmaları, sanayi işçilerinin makineleri ve üretim hattını durdurmasının işlevsel eşdeğeridir: biri kârın gerçekleşmesini, diğeri değer yaratılmasını engeller. Fabrika sistemi dışındaki kitle örgütlenmesi, siyasal parti-bürokratik sendika yapısının dışında gerçekleştiğinde bu stratejinin uygulanabilirliğini gösterir. Arjantin'de ve Latin Amerika'nın geri kalanında özerk örgütlenme kilit noktadır. Deneyimler, yeni kitle hareketlerinin (işsiz işçiler, köylüler, yerli halklar) mücadeleleri sürdürebildiğini, şiddetli baskıya direnebildiğini ve geçici ve acil tavizler sağlayabildiğini gösterir (Petras, 2018: 4270). Piqueteros hareketinde de sürecin bu şekilde işlediği ifade edilebilir.

5. PİQUETEROS HAREKETİ BİLEŞENLERİ VE ÖRGÜTSEL YAPI

Piqueteros hareketi heterojen bir yapıya sahiptir (Forni, 2020: 37) ve farklı toplumsal hareket örgütlerini içerir. Bu hareket birden fazla ideolojiyi içerir ancak ortak bir işsiz işçi kimliği vardır. Hareketi oluşturan farklı bileşenleri üç ana grupta başlamıştır: Movimientos de Trabajadores Desocupados (İşsiz İşçiler Hareketi – MTD'ler), Corriente Clasista y Combativa (Sınıf ve Mücadele Cephesi - CCC) ve Federacion de Trabajadores por la Tierra, Vivienda y Habitat (Toprak ve Konut Federasyonu - FTV). Hareketin ideolojik çeşitliliğine rağmen,

Piqueteros'un tabanı Arjantin'in popüler sektörlerinin siyasi kültürünün bir parçası olan Peronist ve ulusal-popülist bir toplumsal kalıbı yansıtır (Rossi, 2013: 929-930). Piqueteros, 2000 ve 2001 yıllarında tırmanan kriz bağlamında faaliyetlerini giderek daha fazla koordine ettiklerinde, kendilerini kapsayıcı bir hareketin parçası olarak kabul ettiklerinde ve kamuoyunda nispeten homojen bir olgu olarak göründüklerinde bile, en başından beri heterojen ve kendi içinde çeşitlilik gösteren bir örgütler kümesidir (Kaese ve Wolff, 2016: 50).

Piqueteros hareketi bir "hareketler hareketi" (Benclowicz ve Brena, 2011: 76) olarak tanımlanabilir. Ortak etikete rağmen, heterojenlik ve parçalı yapı, ara sıra gerçekleşen ortak örgütlenme ve seferberlik süreçlerinden daha fazlasına yönelik girişimleri engellemiştir. Bu bölünmeler yalnızca farklı siyasi stratejilerden değil aynı zamanda son derece heterojen ve parçalı bir toplumsal tabandan da kaynaklanır. Hareket ortak bir sosyo-ekonomik durumla (işsizlik) tanımlandığı için bu şaşırtıcı görünebilir. Ancak Arjantin'de işsizliğin devasa boyutu ve çeşitliliği nedeniyle işgücünün geçici hale gelmesi bireyler arasındaki uçurumları artırdığı kadar işsizlik deneyimi, bilgi ve beceri, mesleki statü ve yaşam tarzı açısından birbirinden çok farklı olan aynı sosyal kategorilerde olan insan kümeleri oluşmuştur (Wolff, 2007: 12). Hareketin siyasi ve ideolojik çeşitliliği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Bu heterojen yapıya karşın hareket Arjantin'in yoksul ve eşit insanlarını harekete geçirerek onların neoliberalizmi sona erdirme ve kendilerini daha kapsayıcı ve eşit bir topluma yeniden dâhil etme arayışlarına örgütsel bir yapı sağlamıştır (Rossi, 2015b: 5).

Arjantin'deki işsizlerin örgütlenmesini kolaylaştıran birçok etken vardır. Bunlar arasında, alt orta sınıfın etki merkezlerinden uzak, yarı ayrışmış, nispeten homojen barrio'lardaki işsizlerin yüksek yoğunluğu vardır (Petras, 2018: 4266). Yoksulluk içinde olanlar, örgütlenen ilk kişiler olmuşlardır. Bunun kanıtı, Piqueteros hareketinin örgütlenmesinin ana kent ve sanayi merkezlerinden

önce çevre illerde başlamış olmasıdır (Kabat, 2014: 372). Bir miktar sendika deneyimi olan ve aşağıya doğru hareketlilik gösteren fabrika işçilerinin kitlesel işten çıkarılması ve maden ve enerji merkezlerinin özelleştirilmesi, buna bazı tesislerin kitlesel kapatılması ve işçilerin işten çıkarılmasıyla birlikte tüm sosyo-ekonomik sektörlerin olumsuz yönde etkilendiği sanal hayalet kasabalar yaratılması da önemli rol oynamıştır. Büyük şehirlere ve ulusal sınırlara mal ve yolcu taşıyan ve mal tedarik eden ana otoyolların göreceli yakınlığı da önemli bir faktördür (Petras, 2018: 4266). Dahası, Piqueteros örgütlerinin gücünün büyük bir kısmı, kendi seçmenlerinin zaten aşina olduğu mekânsal dinamikleri stratejik olarak kullanmalarına dayanır. Mahalle ağlarının temel örgütlenme birimleri olarak kullanılması, görünürlük kazanmak için kamusal alanların işgal edilmesi ve yetkilileri müzakereye zorlamak için barikatların kullanılması, Arjantin tarihinde işçi sınıfı kolektif eyleminin birçok örneğinde mevcuttur. Latin Amerika'daki diğer seferberlik deneyimlerinde olduğu gibi, Piqueteros örgütleri de üye toplamak, hedeflerini ilerletmek ve kaynak elde etmek için yoksul mahallelerdeki yerleşik mekânsal dinamiklerden yararlanmıştır (Perez, 2018: 297).

Piqueteros hareketinin çeşitliliğine rağmen, işsiz işçilerin neredeyse tüm örgütleri - küçük radikal partiler veya aktivistler tarafından makro-politik projeler olarak yukarıdan aşağı oluşturulmuş olanlar bile - seferberlik kapasitelerini aşağıdan yukarı, kendi kendine yardım girişimleri yürüten, ilgili yerel topluluklara gömülü olarak faaliyet gösteren ve somut ihtiyaçlara hizmet etmeye odaklanan taban örgütlerinden alır (Wolff, 2007: 15). Arjantin'deki işsiz hareketini en başından beri tanımlayan örgütlenme mantığını sürdüren tüm örgütler, üyelerine ve parçası oldukları topluluk ve mahallelere doğrudan hizmet eden taban çalışmaları yürüterek yerel ağlardaki yerleşikliklerini ve buna karşılık gelen sosyal bağları yeniden üretir. Teorik açıdan bu, literatürde aktivistlerin devamlılığı için belirlenen temel gerekliliklere doğrudan karşılık gelir: bireysel

düzeyde, yerel topluluk çalışmalarına odaklanmak üyelerin katılmaya devam etmesini sağlar ve taahhüt eder; kolektif düzeyde, sosyal ağ ve bağları ve kolektif kimlikleri ve örgütsel kapasiteleri yeniden üretir (Kaese ve Wolff, 2016: 60). Böylece örgüt ve eylemciler arasında bağlılık sağlanır ve aidiyet duygusu gelişir.

İşsiz işçi örgütlerinde önceden sendikal deneyimi olanlar bile Arjantin'deki geleneksel işçi kurumlarının dikey örgütlenmesini reddetmişlerdir. Piqueteros tabanı ile liderliği arasındaki ilişki bu nedenle geleneksel olandan önemli ölçüde farklılaşmıştır. Piqueteros hareketi, kolektif karar almayı teşvik eden resmi mekanizmalarla yatay ve gönüllü bağlara sahiptir. Örneğin barikatların zamanı ve yerleri genellikle genel toplantılarda seçilir. Benzer şekilde, talepler kabul edildikten sonra barikatların kaldırılması için kamu görevlileriyle yapılan müzakereler, çoğu zaman sıradan kişilerin doğrudan denetimi altında yürütülür (Alcañiz ve Scheier, 2007: 159-160). Örneğin yol kesme için bir otoyol veya ana arter belirlendikten sonra meclis, barrio'lar içindeki desteği örgütler. Yüzlerce, hatta binlerce kadın, erkek ve çocuk, yol kenarlarına çadırlar ve aşevleri kurarak barikata katılır. Polis tehdit ederse, bitişikteki gecekondu mahallelerinden yüzlercesi daha akın eder. Eğer hükümet müzakere etmeye karar verirse, hareket, müzakerelerin barikattaki tüm eylemcilerle yapılmasını talep eder. Kararlar eylem yerinde kolektif meclis tarafından alınır (Petras, 2018: 4267). Yoksulluk ve işsizliğin düzenli olarak ima ettiği atomizasyon ve kendini suçlama süreçlerine karşı, komşular arasındaki açık tartışma- protesto ve kendi kendine yardım faaliyetlerindeki kolektif deneyimler gibi- sorunların ve ihtiyaçların ortak doğasını keşfetmeye yardımcı olur. Karar verme tabanda gerçekleştiği sürece, kuruluşların somut hedefleri ve stratejileri yerel olarak paylaşılan çıkarlar ve değerlerle sınırlı kalır; tartışmalı (makro-politik) konular ise uzlaşmayla karara bağlanmamış olarak kalır (Wolff, 2007: 15-16). Sendikalarla kıyaslandığında işsiz işçi örgüt liderleri seçmenlerin güvenine ve desteğine sahipken, sendika

patronları, kemer sıkma yanlısı devlet ve işverenlerin aktif işbirlikçileri olarak görülmese de kendilerine güvenilmemiştir (Petras, 2018: 4269). Sendikaların halkın gözünde meşruiyetini yitirdiği düşünüldüğünden işsiz işçi örgütleri yoksul ve yoksun halkı örgütlemeyi başarmış ve halk nezdinde meşru bir güç olarak kabul görmüştür.

Yol kesmeler ve barikatlar sırasında gelişen doğrudan demokrasi biçimleri yerel siyasi gücü yerinden etmiştir ve ulusal ve il temsilcilerini protestocuların taleplerine büyük ölçüde uymaya zorlamıştır. Buna ek olarak, hareket sendikal işlevler üstlenmiş, resmi liderleri yerinden etmiş ve petrol endüstrisindeki bir dizi firmaya işe alım ve maaş anlaşmaları dayatmıştır. Bu nedenle Piqueteros hareketi bölgedeki işçi sınıfı ve yerel topluluklar için bir referans noktası haline gelmiştir (Benclowicz ve Brena, 2011: 74). Bununla birlikte, Piqueteros aktivistleri Arjantin siyasetindeki önceki geleneklerden de büyük ölçüde yararlanmıştır. Hareket içindeki bazı grupların aktif kalma kapasitesinin büyük bir kısmı, eylemleri ile önceden var olan örgütsel, kültürel ve mekânsal çevre arasındaki uyumdan kaynaklanır. Örgütsel bağlantılarla ilgili olarak, Piqueteros örgütleri, merkezi bir liderlik tarafından az çok iyi koordine edilen yarı özerk yerel gruplardan oluşan ağlar olarak gelişmiştir. Bu grupların ve üyelerin sendikalar, dini kurumlar ve radikal sol siyasal partiler gibi toplum yaşamının diğer örnekleriyle geniş bağlantıları vardır. Bu bağlantılar, hareketin ortaya çıkışı için gerekli olan kaynakları, teknik bilgileri ve ağları sağlamıştır (Perez, 2018: 296-297).

Günümüzde çoğu Piqueteros örgütünün üye sayısı azalmış olsa da birçoğu hala yetenekli ve sadık aktivistlerden oluşan bir çekirdeğe sahiptir. Yıllar içinde bu gruplar zorunluluktan katılan insanların en azından bir kısmını kendilerini adamış kadrolara dönüştürmeyi başarmışlardır. Harekete katılanların çok azının ideolojik sempati nedeniyle katılmasına, çoğunun kapsamlı siyasi deneyime

sahip olmamasına ve neredeyse tamamının katılım önünde önemli engellerle karşılaşmasına rağmen, bazıları yavaş yavaş gruplarına güçlü bir bağlılık geliştirmiştir. Sonuç olarak, bazı Piqueteros örgütleri güvenilir ve deneyimli üyelerden oluşan bir iç çekirdek oluşturmuştur (Perez, 2018: 292-293).

İşsiz işçi örgütleri büyüklük, sayı ve konum açısından çeşitlilik gösterir. Siyasi, örgütsel ve üstlendikleri topluluk çalışmaları açısından farklılıklar vardır (Dinerstein, 2010: 358). Piqueteros hareketi kendi örgütsel yapısı ile temsil krizine yanıt verdiği görülebilir. Geleneksel siyasal partilere ve işçi sendikalarına yönelik güven duygusunu yitiren Arjantin halkı işsiz işçi örgütlerinde yer almıştır. Piqueteros hareketinin kendilerini temsil edebileceğine inandıkları ifade edilebilir. Arjantin'in gevşek bir ağa sahip (Manwaring, 2011: 101) olan hareketin âdemi merkeziyetçi kökeni yerel inisiyatifleri teşvik etmiştir.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Arjantin'de ortaya çıkan Piqueteros hareketi, neoliberal ekonomi politikalarının sebep olduğu sosyopolitik kriz ortamının koşulları bağlamında anlaşılabilir. Bu yalnızca Arjantin'e özgü bir hikâye değildir. Latin Amerika, 1990'ların ortasından 2000'lerin ilk on yılına kadar neoliberal ayrışmaya karşı kıtasal bir seferberlik döngüsünden geçmiştir. Bu seferberlikler, birçok ülkenin kentsel ve kırsal halk kesimlerinin katılımıyla (Rossi, 2015b: 18) statükoya karşı bir mücadele şeklinde geçtiği değerlendirilebilir. Her ne kadar bu çalışma Arjantin'de gelişen işsiz işçi örgütlerini konu edinmiş olsa da neoliberal politikaların sebep olduğu yıkım benzerlikler gösterebilir. Piqueteros hareketi de bu yıkıma karşı direnişin önemli bir simgesi olduğu söylenebilir.

Piqueteros örgütleri neoliberal ekonomi modelinin sebep olduğu yoksulluk ve yoksunluk bağlamında ortaya çıkmıştır. İşsiz işçi hareketinin bugünkü başarısı, barrio'ların içinden bağımsız olarak, ana akım partilerden, sendikalardan ve

devlet aygıtından özerk olarak örgütlenmesinden (Petras, 2018: 4266) kaynaklanır. Kitlesel işsizlik ve şiddetli yoksulluktan zarar gören kesimler mevcut siyasi iktidar ve sendikaların artık kendilerini temsil etmedikleri kanaatine varmışlardır. Mevcut temsil kanallarına duyulan güvensizlik alternatif hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ne siyasi aktörlerin ne de mevcut sendikaların ötekileştirilmiş kesimlerin çıkarlarını ve taleplerini temsil etmediği düşünülmüştür. Alternatif muhalefet ve örgütlenme araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. Piqueteros hareketinin başarısı toplumun ötekileştirilmiş kesimlerini seferber edebilmesidir.

Piqueteros hareketi tabandan örgütlenerek bu kesimlerin sözcüsü olmuştur. Neoliberal düzenin önemsizleştirdiği işsizlerin tekrardan özne olma mücadelesini bu örgütler sayesinde gerçekleştirebilmişlerdir. Neoliberal politikalar sonucunda aşırı yoksulluk ve işsizlikten zarar görenler neoliberal düzeni adeta kendi silahıyla vurmuştur. İşsiz kalarak bir zamanlar ürettikleri ürünlere yabancı kalan halk harekete geçerek mal ve insanların dolaşımı için son derece önemli olan otoyolları keserek barikatlar kurmuşlardır. Bu noktada mal ve hizmetlerin dağıtımı durma noktasına gelmiş ve neoliberal düzen akamete uğratılmıştır. Yol kesme ve barikatlar geleneksel protesto araçlarının (grev vb.) yerini almıştır. Kolluk kuvvetlerinin şiddetiyle karşılaşılsa bile barikatlar terk edilmemiştir. Polis şiddeti Piqueteros'a olan sempatiyi ve katılımı arttırmıştır. Eylemcilerin talepleri yerel düzeyde oluşturulan meclislerde kararlaştırılıp yerel ve federal yetkililere iletilmiştir. Yine aynı şekilde yol kesme eylemlerinin yeri ve zamanı yerel düzeyde oluşturulan toplantılarla kararlaştırılmıştır.

Şiddetin bu eylemlerin bastırılmasında etkili olamayacağını anlayan Arjantinli yerel ve federal yetkililer işsiz işçi hareketleri ile müzakerelere başlamışlardır. Sosyal yardım ve istihdam yaratılması vb. taleplerin yerine getirilmesi karşılığında barikatlar kaldırılmıştır. Bu sürecin işsizler lehine sonuçlandığı

görülünce eylemlere ve Piqueteros hareketine katılım artmıştır. Yatay karar alma mekanizması (meclisler/toplantılar) sonucunda belirlenen işsizlerin talep ve şikâyetleri, belirli bir kolektif eylem yöntemi (yol kesme ve barikatlar) sonucunda yetkililere iletilmiş ve onlarla pazarlık yapılmıştır. Bu başarı işçi örgütlerinin ülke geneline yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Baskının çözüm yolu olmadığını gören yerel ve ulusal hükümetler Piqueteros hareketi ile iletişim kurmuş ve bazı sosyal fonların ve yardım planlarının yerelden yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu adım işsiz işçi örgütlerinin meşrulaşmasını sağlamış ve yerel ve federal yetkililer ile diyalog kapısı açılmıştır. Ancak heterojen bir örgüt olan Piqueteros içinde bölünmeler yaşanmıştır. Hükümetlerle iş birliği yapmak isteyen, iş birliğine karşı olan ve hareketin özerk yapısının korunmasını arzulayanlar arasında tartışmalar yaşanmıştır. Zamanla diyaloğa açık Piqueteros örgütleri nüfuz elde etmiş ve yerel ve federal meclislerde görev almıştır. Diğer bir kısım ise yerel projelere odaklanmıştır. Mevcut demokratik düzene meydan okuyan işsiz işçi örgütleri siyasal sistem içerisinde temsil edilmediğini düşünenlerin sesi olmuştur. Kitlelerin kendilerini ifade etme imkânı bu örgütler sayesinde gerçekleşmiş ve kamusal tartışma genişletilmiştir. Piqueteros hareketi halkın geleneksel temsilcilerin temsil krizine katılımcı ve yatay karar alma mekanizmaları ile çözüm sunan bir örgütsel yapıya ve stratejiye sahiptir. Kamu kaynaklarının dağıtımı, kontrolü ve yönetimi konusunda etkin hale gelmişlerdir. Bu durum meşru bir güç olarak tanınmayı beraberinde getirmiştir. Kurumsal olarak güçlenmişlerdir.

Arjantin'deki deneyim, işsiz işçilerin örgütlenebileceğini, kolektif eyleme girişebileceğini, iktisadi yapıyı felce uğratacak güce sahip olabileceğini ve örgütlü işçi sendikalarının son yıllarda başaramadığı bir şekilde pazarlık yapıp imtiyazları güvence altına alabileceklerini göstermiştir (Petras, 2018: 4269). Piqueteros hareketi Arjantin'de yirmi yılı aşkın bir süredir mevcut ve aktiftir. Hareketin

kalıcılığı ve önemi, toplumun önemli bir kesiminin tanınması ve entegrasyonu için güçlü talepleri temsil etmesinde yatmaktadır. Hareket içindeki örgütlerin çoğu, ortaya çıktıkları sosyoekonomik ve siyasi bağlamların çok ötesinde hayatta kalmıştır ve bu kalıcılık, repertuarların ve siyasi stratejilerin zaman içindeki adaptasyonu ve değişimleri gerekli kılmıştır (Forni, 2020: 38-39). Bu konu ayrı bir çalışmanın odak noktasını oluşturabilir. Ekonomik krizinin etkisini yitirmesine karşın Piqueteros örgütlerinin yok olmayışı hala Arjantin siyasal ve toplumsal yapısı için önemini ortaya koymaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgiler:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Alcañiz, I., ve Scheier, M. (2007). "New Social Movements With Old Party Politics: The MTL Piqueteros And The Communist Party In Argentina." Latin American Perspectives, 34(2): 157–171. https://doi.org/10.1177/0094582X06298749

Benclowicz, J. D., ve Brena, M. O. (2011). "Continuities, Scope, And Limitations Of The Argentine Piquetero Movement: The Cases Of Tartagal And Mosconi." Latin American Perspectives, 38(1): 74–87. https://doi.org/10.1177/0094582X10384212

Borland, E., ve Sutton, B. (2007). "Quotidian Disruption And Women's Activism In Times of Crisis, Argentina 2002-2003." Gender and Society, 21(5): 700–722. https://doi.org/10.1177/0891243207306383

Dinerstein, A. C. (2001a). "A Silent Revolution: The Unemployed Workers' Movement In Argentina And the New Internationalism." *Labour, Capital & Society,* 34(2): 166–183.

Dinerstein, A. C. (2001b). Roadblocks In Argentina: Against The Violence Of Stability. Capital & Class, 25(2): 1–7. https://doi.org/10.1177/030981680107400101

Dinerstein, A. C. (2010). "Autonomy In Latin America: Between Resistance And Integration. Echoes From The Piqueteros Experience." Community Development Journal, 45(3): 356–366. https://doi.org/10.1093/cdj/bsq029

Doyran, M. (2014). "The Argentine Dilemma: "Vulture Funds" And The Risks Posed To Developing Economies." Class, Race and Corporate Power, 2(3). https://doi.org/10.25148/crcp.2.3.16092120

Durmaz, O. S. (2016). "Arjantin'den Bir Sınıf Mücadelesi Deneyimi: Piqueteros Hareketi." Emek Araştıma Dergisi, 7(10): 66–88.

Eckstein, S. E., ve Wickham-Crowley, T. P. (2003). "Struggles for Social Rights in Latin America: Claims in the Arenas of Subsistence, Labor, Gender, and Ethnicity." Struggles For Social Rights in Latin America. (Der.) S. E. Eckstein ve T. P. Wickham-Crowley,. New York: Routledge.

Forni, P. (2020). "The Missionaries of Francis: The Theology Of The People And The Unification Of The Argentine Piquetero Movement (2014–2018)." Latin American Perspectives, 47(5): 35–48. https://doi.org/10.1177/0094582X20931104

Giraudy, A. (2017). "The Distributive Politics Of Emergency Employment Programs In Argentina (1993-2002)." Latin American Research Review, 42(2): 33–55.

Kabat, M. (2014). "From Structural Breakage To Political Reintegration of The Working Class: Relative Surplus Population Layers In Argentina and Their Involvement In The Piquetero Movement." Capital and Class, 38(2): 365–384. https://doi.org/10.1177/0309816814533168

Kaese, F., ve Wolff, J. (2016). "Piqueteros After The Hype : Unemployed Movements In Argentina , 2008-2015." European Review of Latin American and Caribbean Studies, 102: 47–68.

Levitsky, S. (2003). "From Labor Politics to Machine Politics: The Transformation Of Party-Union Linkages In Argentine Peronism, 1983-1999." Latin American Research Review, 38(3): 3–36. https://doi.org/10.1353/lar.2003.0038

Manwaring, M. (2011). "Three Lessons from Contemporary Challenges To

Security." PRISM, 2(3): 101–114.

Medina, P. A. (2011). "Thoughts On The Visual Aspect of The Neoliberal Order And The Piquetero Movement in Argentina." Latin American Perspectives, 38(1): 88–101. https://doi.org/10.1177/0094582X10384213

Norden, D. L. (2011). "The Policies And Politics of Control: Countering Argentina's Uniformed and Unemployed Protesters." Latin American Politics and Society, 53(3): 83–114.

Patroni, V. (2024). "Introduction to Argentina." Canadian Journal of LAtin American and Caribbean Studies, 28(55/56): 7–9.

Perez, M. E. (2018). "Institutional Strengthening In A Receding Movement: The Trajectory Of Piquetero Organizations Between 2003 and 2015." Latin American Research Review, 53(2): 287–302. https://doi.org/10.25222/larr.336

Petras, J. (2018). "The Unemployed Workers' Movement in Argentina." *T*he New Development Politics, 36(45): 125–137. https://doi.org/10.4324/9781315238142-9

Pozzi, P. (2000). "Popular Upheaval And Capitalist Transformation In Argentina." Latin American Perspectives, 27(5): 63–87.

Risley, A. (2011). "The Power of Persuasion: Issue Framing And Advocacy In Argentina." Journal of Latin American Studies, 43(4): 663–691. https://doi.org/10.1017/S0022216X11001064

Rossi, F. M. (2013). Piqueteros (Workers/Unemployment Movement in Argentina). The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements. (Der.) D. Snow, D. della Porta, B. Klandermans, ve D. McAdam. Wiley-Blackwell. 929-932

Rossi, F. M. (2015a). "Beyond Clientelism: The Piquetero Movement And The State In Argentina." Handbook of Social Movements Across Latin America. (Der.) P. Almeida ve U. A. Cordero. Springer: New York. 117–128.

Rossi, F. M. (2015b). "The Second Wave of Incorporation In Latin America: A Conceptualization Of The Quest For Inclusion Applied to Argentina." Latin American Politics and Society, 57(1): 1–28. https://doi.org/10.1111/j

Schamis, H. E. (2002). "Argentina: Crisis And Democratic Consolidation." Journal of Democracy, 13(2): 81–94. https://doi.org/10.1353/jod.2002.0030

Villalón, R. (2007). "Neoliberalism, Corruption, And Legacies of Contention: Argentina's Social Movements, 1993-2006." Latin American Perspectives, 34(2): 139–156. https://doi.org/10.1177/0094582X06299083

Wolff, J. (2007). "(De-)Mobilising the Marginalised: A Comparison of the Argentine Piqueteros and Ecuador's Indigenous Movement." Journal of Latin American Studies, 39(1): 1–29.

EXTENDED ABSTRACT

The piqueteros in Argentina can be understood in the context of the sociopolitical crisis caused by neoliberal economic policies. This is not a story unique to Argentina. From the mid-1990s to the first decade of the 2000s, Latin America went through a continental cycle of mobilizations against neoliberal decomposition. These mobilizations can be seen as a struggle against the status quo, with the participation of urban and rural populations in many countries (Rossi, 2015b: 18). Although this study focuses on the unemployed workers' organizations that developed in Argentina, the destruction caused by neoliberal policies may show similarities. The Piqueteros movement can be said to be an important symbol of resistance against this destruction.

Piqueteros organizations emerged in the context of poverty and deprivation caused by the neoliberal economic model. The current success of the unemployed workers' movement stems from the fact that it is organized independently from within the barrios, autonomously from mainstream parties, trade unions, and the state apparatus (Petras, 2018: 4266). Those suffering from mass unemployment and severe poverty have concluded that the existing political power and trade unions no longer represent them. This distrust in the existing channels of representation paved the way for the formation of alternative movements. Neither political actors nor existing trade unions were perceived to represent the interests and demands of marginalized groups. Alternative means of opposition and organizing were needed. The success of the Piqueteros is its ability to mobilize marginalized segments of society.

The Piqueteros organized from the grassroots and became the spokesperson for these groups. The unemployed, who were dematerialized by the neoliberal order, were able to realize their struggle for re-subjectivation thanks to these organizations. Those who suffered from extreme poverty and unemployment as a result of neoliberal policies disrupted the neoliberal order with their weapons. Unemployed and alienated from the products they once produced, the people mobilized and set up barricades by blocking highways, which are extremely important for the circulation of goods and people. At this point, the distribution of goods and services came to a standstill and the neoliberal order was disrupted. Roadblocks and blockades replaced traditional means of protest (strikes, etc.). The barricades were not abandoned even in the face of violence from the law enforcement. Police violence increased sympathy and participation in the piqueteros. The demands of the protesters were decided in local assemblies and communicated to local and federal authorities. Likewise, the time and place of road blockades were decided at local meetings.

Realizing that violence would not be effective in suppressing these protests, Argentine local and federal authorities began negotiations with unemployed workers' organizations. The barricades were removed in exchange for the fulfillment of demands such as social assistance and job creation. When this process seemed to work in favor of the unemployed, protests and participation in the piqueteros increased. The demands and grievances of the unemployed, identified through horizontal decision-making (assemblies/meetings), were communicated to and negotiated with the authorities through a specific method of collective action (roadblocks and blockades). This success facilitated the spread of workers' organizations across the country.

Local and national governments agreed to decentralize some social funds and aid schemes. This step legitimized unemployed workers' organizations and opened the door to dialogue with local and federal authorities. However, there were divisions within the piqueteros. There were debates between those who wanted to cooperate with governments, those who were against cooperation, and those who wanted to preserve the autonomous structure of the movement. Over time, piqueteros open to dialogue gained influence, and took positions in local and federal assemblies. Another part focused on local projects. The piqueteros who challenged the existing democratic order became the voice of those who felt unrepresented in the political system. It was through these organizations that the masses were able to express themselves and public debate was expanded. The Piqueteros has an organizational structure and strategy that offers a solution to the crisis of representation of the traditional representatives of the people through participatory and horizontal decision-making mechanisms. They have become active in the distribution, control, and management of public resources. This has led to recognition as a legitimate power. They have become institutionally stronger.

The Argentine experience has shown that unemployed workers can organize, engage in collective action, have the power to paralyze the economic structure, and bargain and secure concessions in a way that organized trade unions have failed to do in recent decades (Petras, 2018: 4269). The Piqueteros has been present and active in Argentina for more than two decades. The persistence and importance of the movement lies in the fact that it represents strong demands for the recognition and integration of an important segment of society. Many of the organizations within the movement have survived well beyond the socioeconomic and political contexts in which they emerged, and this persistence has necessitated adaptations and shifts in repertoires and political strategies over time (Forni, 2020: 38-39). This could be the focus of a separate study. The fact that piqueteros organizations are still active demonstrates their importance for the Argentine political and social structure.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 30.01.2025 Yayına Kabul Tarihi:17.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1629703
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Soyadı, A. (2025). Örgütsel Etkililiği Gerçekleştirmede Sistem Modelinin Sunduğu İmkânlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 540-575.

ÖRGÜTSEL ETKİLİLİĞİ GERÇEKLEŞTIRMEDE SİSTEM MODELİNIN SUNDUĞU İMKÂNLAR

İsmail ÇELİK* ***Mehmet KAYGUSUZOĞLU*****

Öz

İnsanlar, tarihin hiçbir döneminde sahip olmadığı kadar örgüte, modern zamanlarda sahip olmuşlardır. Bundandır ki, içinden geçilmekte olan zamana örgütlü toplumlar zamanı denilmektedir. İnsanların soyut ve somut ihtiyaçlarını karşılamak üzere dizayn ettikleri örgütlerin varlıklarını sürdürmesi, kalıcı olmaları, başka bir deyişle ölüm demek olan pozitif entropiden uzun ömürlülük demek olan negatif entropiye ulaşmaları literatürde "örgütsel etkililik" olarak kavramlaştırılan 'örgütsel sağlık'ın veya durumun gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Gerçekleştirilecek örgütsel etkililik, Türkiye'de örgütler evrenindeki yoğun ölümlerin (pozitif entropi veya işletmelerin faaliyetlerine son vermek zorunda kalması) de azalmasında fonksiyon icra edebilir. Bu çalışmada, örgütsel etkililiği gerçekleştirmede yararlanılabilecek iki yönetsel model incelenmiş; amaç modelinin etkililiği gerçekleştirmede yetersiz kaldığı, bu modeli ikame etmek üzere sistem modelinin kullanılabileceği varsayımı öne çıkarılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Yönetimi Pr., icelikrafa44@gmail.com, Adıyaman/Türkiye.

** Prof. Dr. Adıyaman Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD. mehmetkaygusuzoglu@gmail.com, Adıyaman/Türkiye.

Anahtar Kelimeler: *Örgüt, Rasyonellik, Negatif Entropi, Sistem Teorisi, Örgütsel Etkililik.*

THE POSSIBILITIES PROVIDED BY SYSTEMS MODEL FOR THE REALIZATION OF ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS

Abstract

People have had organizations in modern times as they have never had in any period of history. That is why the time we are going through is called the time of organized societies. The survival of organizations designed to meet the abstract and concrete needs of people, their permanence, in other words, their reaching from positive entropy, which means death, to negative entropy, which means longevity, will be possible by realizing the 'organizational health' or situation conceptualized as "organizational effectiveness" in the literature. The organizational effectiveness to be achieved can also function in reducing the intense deaths (positive entropy or businesses having to terminate their activities) in the universe of organizations in Turkey. In this study, two managerial models that can be used in achieving organizational effectiveness are examined; the assumption that the goal model is insufficient in achieving effectiveness and that the system model can be used to replace this model is highlighted.

Keywords: *Organization, Rationality, Negative Entropy, Systems Theory, Organizational Effectiveness.*

1. GİRİŞ

Bu yazının konusu, yaşam kavgasında, insan hayatının hiçbir anının 'onlarsız' geçmediği/geçemediği "**örgütlerin**", varlıklarını, yaşamlarını olabildiğince sürekli kılabilecek bir imkân olarak "**Örgütsel Etkililik**" kavramıdır. Çalışma, "**örgütsel etkililiğin**" (organizational effectiveness) ne olduğu (Robbins, 1990; Elmuti & AlDiap, 1995), önemi ve ölçülmesi ile ilgili "**modeller**"e (Baransel, 1974; Tosun, 1981) biraz daha yakından bakmayı amaçlamıştır. Çalışma bir alan araştırması olmayıp kuramsal nitelik taşımaktadır.

Örgütsel etkililik ile ilgili teorik çalışma ve araştırmalar, örgütsel etkililiğin arttırılması ve örgütsel etkililiğin ölçülmesi olmak üzere iki genel alanda sürdürülmektedir. Örgütsel etkililiğin artırılması, yönetimin bilimsel inceleme konusu olmasından bu yana önemle üzerinde durulan hususlardan birini teşkil etmiştir. Taylor (Young, 1990), Fayol & Weber'le (Koçel, 2012, Can, 2005, Weaver, 1997; Sargut & Özen, 2007; Livvarçin & Kurt, 2012) başlayan çalışmalar, zamanımıza kadar devam etmiş; örgütsel etkililiğin artırılması ile ilgili "zaman ve hareket etütlerinden "değişim mühendisliği"ne (Hammer & Champy, 1994) kadar çeşitli teknik ve davranışsal örgüt yönetim modelleri geliştirilmiştir. Örgütsel etkililiğin ölçümü ise, araştırma ve teori alanında ancak 1950'li yıllarda sonra ilgi görmeye başlamıştır (Baransel, 1974: 61). Söz konusu bu ilgiden dolayı, bu yazıda "örgütsel etkililik"in ölçülmesi ile ilgili "modeller" üzerinde, daha çok durulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'deki yönetim literatürüne bakıldığında, örgütsel etkililik (negatif entropiyi yakalamış örgütler) üzerine yapılmış ciddi araştırma ve incelemelere sıklıkla rastlanmaz. Yapılan araştırmada, örgütsel etkililik sorunu ile ilgili altı makaleye (Baransel, 1974; Ekinci & vd. 2006; Antalyalı, 2011; Yükçü & Atağan, 2009; Özbaşar, 1976; Özdevecioğlu, 1999), üç tez (Tosun, 1981; Akalın, 1992; Dicle, 1976) çalışmasına ve birkaç ders kitabında (Şimşek, 1984; Baransel, 1993; Can, 2005; Aslan & vd. 2001) konu dolayımında yapılmış açıklamalara rastlanmıştır. Türkiye dışında ise, "örgütsel etkililik" üzerine yapılmış çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Örgütsel etkililiğe katkısı olan faktörleri araştıran çalışmaların bazıları şunlardır: **Örgüt kültürü** (Smart & John, 1996; Fjortoft & Smart, 1994; Clott, 1995; Smart & vd. 1997; Smart, 2003), **yapısal kirlilik** (Cameron & Smart, 1998), **misyon oryantasyonu** (Fjortoft &Smart, 1994), **çevre** (Clott, 1995; Cameron & Tschirhart, 1992; Smart & vd. 1997), **güç** (Devadoss & Muth, 1984), **katılım** (Devadoss & Muth, 1984), **kaynak bulunabilirliği** (Clott, 1995), **yönetim** (Smart, 2003; Cameron & Tschirhart, 1992), **finansal düşüş**

(Cameron & Smart, 1998) ve **karar süreci** (Cameron & Tschirhart, 1992; Smart & vd. 1997). Yeryüzünün doğu ve batı yakasında, sadece örgütsel etkililiğin ölçülmesine odaklanmış çalışmalar da mevcuttur. Cameron (1978; 1986) Amerika'da, Saito & Muta (1998) Japonya'da, Lysons & vd. (1998) İngiltere'de, Pounder (2002) ve Kwan & Walker (2003) Çin'de, Lysons & Ryder (1988) Avustralya'da, Hüseyin & vd. (2011) İran'da literatüre katkı sunan araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Eldeki metin, gönderme yapılan çalışmalardan da yararlanarak konunun önemine dikkat çekmeyi önemsemektedir. Metin üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, konunun anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülen kavramların açıklanmasına ayrılmıştır. Bu (***anahtar) kavramlar*: *örgüt, etkililik, verimlilik(prodüktivite), rasyonellik, negatif entropi, sistem, sistem teorisi ve örgütsel etkililiktir***. Metnin ikinci bölümü "örgütsel etkililiğin önemi"ni irdelerken, üçüncü bölümde de "Örgütsel Etkililiğin Ölçülmesi ve Ölçme Modelleri" açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı ise örgütlerin ölümünde (negatif entropi) tek (veya en önemli) belirleyicinin, önü alınamaz, kontrol edilemez (tek tek örgütler tarafından) makroekonomik hükümet politikaları olmadığını belirlemek; ölümsüzlüğün, negatif entropinin daha çok örgütsel etkililik ile mümkün olabileceğini vurgulamaktır. Bu vurguda "sistem yaklaşımının rolü nedir?" sorusu ise, metnin varsayımıdır. Örgütsel etkililikte (ki, negatif entropi için gerekli olduğu vurgusu yapılmıştır) sistem yaklaşımı ne tür imkanlar sunmaktadır?

2. ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Bilimsel bir etkinlik için kavram üretmek ve doğru sorular sormak, denilse yanlış olmaz. Bilimsel üretimde özgün kavram üretimi önemli ise de sosyal bilimlerde bu her zaman mümkün olmayabilir ve esasen her zaman gerekli de değildir. Bu metin, amacına bilinen kavramlar üzerinden hareketle ulaşmayı deneyecektir. Ancak, yine de aşağıda, metinde kullanılacak anahtar kavramların hangi içerikler yüklenerek kullanıldığı ayrıntılandırılacaktır. Metnin anahtar kavramları: "Örgüt", "Etkililik", "Verimlilik", "Rasyonellik", "Negatif Entropi", "Sistem", "Sistem Teorisi" ve "Örgütsel Etkililiktir".

2.1. Örgüt

Hemen tüm bilim dallarında olduğu gibi, yönetim biliminde de karşılaşılabilecek ilk güçlük, "kavramların tanımlanması"ndaki güçlüktür. Aynı kavrama, değişik bilim dallarında çalışan insanların ayrı/farklı anlamlar yüklemesi doğal karşılanabilecekken, çoğu zaman aynı bilim dalına mensup araştırmacıların da kavramlara farklı anlamlar yüklemesi anlama eylemini zorlaştırmaktadır. Gündelik dilde "kavram kargaşası" olarak da tanımlanan; pek çok zihinde karışıklığa neden olan ve bazen araştırmacıların dahi birbirlerini anlamakta güçlük çekmelerine sebep olan bu durumun bir kasıttan kaynaklanmış olabileceğini düşünmek doğru değildir. Farklı/yabancı kültür havzalarından yerli kültür havzalarına aktarılan "düşünsel üretimlerin" kaçılmaz sonucu bu olsa gerektir.

Bu açıklamalar ışığında başlıkta verilen örgüt kavramının üç farklı yazar tarafından yapılmış tanımına bakılırsa; Örgüt, "bireylerin amaçlara ulaşmak için, karşılıklı davranışlarda bulundukları yapısal bir süreçtir" (Hicks, 1979: 32). Örgüt, "belli amaçların gerçekleşmesi için maksatlı ve planlı bir şekilde teşkil edilen toplumsal birimdir" (Baransel, 1974: 61). Edgar H. Schein ise örgütü daha kapsamlı olmak üzere şu şekilde tanımlamaktadır: Örgüt, "iş bölümü, fonksiyonların belirlenmesi, yetki ve sorumluluğun basamaklaştırılması yoluyla

açıkça belirlenmiş, ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için belli sayıdaki kişilerin faaliyetlerinin akılcı bir biçimde koordine edilmesini ifade eder" (1980: 10).

İlk iki tanıma göre daha geniş kapsamlı olan bu tanım, daha sonra üzerinde durulacak 'etkililik ölçme modelleri: amaç modeli ile sistem modeline' kaynaklık ettikten başka, sosyologların ve psikologların ikili bir sınıflandırmaya (sosyal/enformel örgüt ve formel örgüt) tabi tutarak irdeledikleri örgüt tiplerinden özellikle ikincisinin anlaşılmasına da hizmet edecektir. Sosyal veya enformel örgütler, açıkça belirlenmiş ortak hedefler olmadan ve bunlara ulaşmak için akılcı bir koordinasyon yapılmaksızın kişilerin, ilişkilerinden açıkça veya kapalı bir şekilde kendiliğinden ortaya çıkan yapılardır (Baransel, 1974, 61; Shein, 1980: 10). Bu çalışmada, irdelenecek örgüt tipi, şüphesiz, biçimsel (resmi/formel) örgüttür.

2.2. Etkililik

Etkililik kavramı hakkındaki tartışmalar (Yükçü & Atağan, 2009), etkililiğin üzerinde anlaşılan bir tanımını vermekten uzaktırlar. 'Genellikle örgütsel başarı, etkililik ve verimlilik yönünden değerlendirilir. Etkililik, örgütün amaçlarına ulaşma derecesini; verimlilik ise, örgütsel faaliyetin ussallık (rasyonellik) derecesini, yani asgari girdi ile azami hasıla meydana getirme kabiliyetini de ifade eder. Etkililik kavramı, verimlilik kavramını da içine alan daha geniş bir başarı ölçüsüdür' (Baransel, 1974: 63). Yirminci yüzyılın en önemli yönetim filozoflarından Peter Drucker (Aktaran Baransel, 1993: 36), verimliliği 'işlerin rasyonel şekilde yapılması; etkililiği ise, rasyonel olanın yapılması' şeklinde tanımlamaktadır. Drucker'a göre etkililik, örgütsel başarının anahtarıdır. Bu yüzden iş başarımı için verimlilikten çok etkililik esastır (Şimşek, 1984: 11). Bazı yazarlar, etkililik kavramı üzerinde görüş birliğinin olmaması gerçeğini de göz önünde bulundurarak "bu iki kavramı genel bir ölçme sistemi içinde birleştirmektedirler" (Tosun, 1981: 3).

Kısaca, 'örgütün amaçlarına ulaşma derecesini ölçmek' (Can, 2005: 353) şeklinde tanımlanabilen etkililik, verimliliği de kapsayıcı olduğundan, bu çalışmada verimliliğe yaklaşmış olarak, daha doğrusu verimlilikle eş anlamlı olarak kullanıldı.

2.3. Verimlilik

Verimlilik kavramı Sanayi Devrimi'ne kadar çok genel bir anlamda kullanılmıştır. Kavram üzerinde 18. Yüzyılın sonlarından itibaren önce mühendisler, daha sonra da ekonomistler yoğunlaşmışlardır. Verimlilik, 'eldeki kıt kaynaklarla/girdilerle azami/en çok ürünün/çıktının elde edilmesi, ya da belirli bir ürünün mümkün olan en az kaynakla sağlanması' olarak tanımlanabilir. Her tanımda olduğu gibi bu tanımı da farklı sözcükler kullanarak ifade etmek mümkündür. Örneğin, verimlilik, 'belirli bir amacın en düşük maliyetle gerçekleştirilmesi veya belirli bir miktar kaynakla amaca en iyi şekilde ulaşılması' şeklinde tanımlanabileceği gibi, işletmede/örgütte, 'net olumlu sonuçların (istenen sonuçların istenmeyen sonuçlara ağır basan kısmının) alternatif maliyetlere olan oranının en yüksek düzeye çıkarılması şeklinde de tanımlanabilir. Birçok düşünür tarafından, çeşitli faaliyetlerin değerlendirilmesinde kullanılabilecek bir ölçü olarak önemsenen verimlilik kavramı, Şimşek'e göre, bazı faaliyetlerde, özellikle kamu hizmeti gören örgütlerde başarının ölçümü için kullanılamayacak bir kavramdır. Ona göre, kar güdüsü bulunmayan örgütlerde verimliliğin ölçülmesinde karşılaşılan güçlükler, faaliyetlerin değerlendirilmesi için daha geniş bir kavram olan etkinliğin ortaya atılmasına yol açmıştır (Şimşek, 1984: 181). Ekinci ve Yılmaz'ın (2002) araştırması da kamu örgütlerinde başarı ölçütü olarak, verimlilik kavramı yerine etkililiği öne çıkarmaktadır.

2.4. Rasyonellik

Rasyonellik kavramı iktisat teorisi ve yönetim teorisi olmak üzere iki yönlü bir analize tabi tutulabilir. Bu çalışmanın ilgilendiği boyut yönetim (örgüt) teorisi açısından ne anlam ifade ettiğidir. Örgüt açısından rasyonellik, 'akla uygunluk'

olup, belirli koşullar altında verilen amaçları gerçekleştirmeye imkân veren bir davranış şeklidir. Nitekim yönetim düşünürlerinden Dahl ve Lindblom, "bir eylem, veriler bir amacı azami derecede gerçekleştirecek şekilde planlandığı oranda rasyoneldir" derken, kavramı "akla uygunluk" olarak anlamlandırmaktadırlar. Bu anlamıyla rasyonellik kavramının da 'etkililik' kavramı ile eş anlamlı olduğu görülmektedir (Aktaran Şimşek, 1984: 184).

2.5. Negatif Entropi

Entropi, bütün canlılar için kaçınılmaz son demek olan ölüme işaret eden bir kavramdır. Entropi yasasına göre, örgütler, organizasyonlar veya işletmeler de dağılmaya veya ölüme kaçınılmaz olarak giderler. Etkinliği hedefleyen organizasyonlar entropiyi önlemek ve durdurmak için çaba harcamak zorundadırlar. Bu mümkün müdür? Yönetim teorisine göre bunu ancak açık sistem örgütler başarabilirler: Bu örgütler 'çevreden tükettiklerinden daha çok enerji alıp bunları depolayarak olumsuz entropi kazanabilirler. Böylelikle bunalımlı zamanlarda örgütler depoladıkları bu enerjiyi kullanarak yıkılmaktan korunurlar' (Can, 2005: 57).

2.6. Sistem Teorisi

Sistem Teorisi, 1920'lerde Biyolog Von Bertalanffy tarafından geliştirilmiş ve yönetim teorisi alanında 1950'lerden sonra yoğun olarak kullanılmaya başlanan bir teoridir. Koçel'e göre, Sistem Yaklaşımı veya Sistem teorisi, "tek başına yeni bir bilimsel disiplin olmaktan çok, belirli olayların, durumların ve gelişmelerin incelenmesinde kullanılan bir düşünce tarzı, bir bakış açısı, bir metot, bir yaklaşımdır" (Koçel, 2010: 247). Yönetim bilimci Halil Can' a göre ise, sistem düşüncesi Elton Mayo ile yönetim bilimine girmiş ve Chester Barnard tarafından biçimsel ve doğal sistemlere uyarlanmıştır. Örgütü, 'iki ya da daha çok sayıda kişinin bilinçli bir biçimde eşgüdümlenen faaliyetlerin sistemi' olarak tanımlayan

Barnard, onu parçaların toplamından daha fazla bir bütün olarak görür. Bu görüş sistem fikrinin ana temasıdır (Can, 2005: 55).

3. ÖRGÜTSEL ETKİLİLİK

3.1. Anlamı

Örgütsel etkililik, Sosyal Psikoloji disiplininde, 'örgütsel başarı', 'örgütsel başarma', 'örgütsel sağlık ve sağlamlık' başlıkları altında incelenmektedir (Baransel, 1974: 64). Bu başlıklardan da anlaşılabileceği üzere, örgütsel etkililik, örgütün başarı, sağlamlık ve başarma derecesini belirten bir kavramdır. Örgütün başarı, sağlamlık ve başarma derecesinin pozitif değerler ifade etmesi, doğaldır ki, örgütün 'negatif entropi'ye ulaştığının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Öte yandan örgütsel etkililikle eş anlamda kullanılan bu ifadelerden çıkarılabilecek önemli bir sonuç da, örgütsel etkililiğin mutlak bir kavram olmaktan çok, karşılaştırmalı bir kavram olduğudur. Uygulamada bu kavram daha çok, karşılaştırmalı örgütsel araştırmalarda kullanılmakta ve yararlı olmaktadır. Bununla birlikte, örgütsel etkililik, tek bir örgütün bir zaman süresi içinde kaydettiği olumlu ve olumsuz gelişmelerin ölçümünde de kullanılmaktadır (Baransel, 1974: 64).

3.2. Tanımı

Örgütsel etkililiğin herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanımını vermek oldukça güç. Örgütsel etkililikle ilgili literatür tarandığında görülecektir ki, farklı ölçütlerin kullanılması farklı örgütsel etkililik tanımlarına götürmektedir. Amaç modelini esas alan yazarlarla sistem modelini esas alan yazarların farklı tanımlara ulaşmasından daha doğal bir şey olmasa gerektir. Ayrıca, örgütsel

etkililik tamlamasının ilk kelimesi olan 'örgüt'ün farklı tanımlarının yapılıyor oluşu da farklı etkililik tanımlarına götürmektedir (Baransel, 1974: 64).

Örgütsel etkililik tanımlarını 'amaç modeli'ne dayandıranlar, örgütsel etkililiği, 'örgütün amaç ya da amaçlarına ulaşma derecesi' şeklinde tanımlamaktadırlar. 'Sistem modeli'ni esas alan düşünürler ise, örgütsel etkililiği, 'örgütün bir sosyal sistem olarak, belli kaynak ve araçlarla, bu kaynak ve araçların üretim kabiliyetini azaltmadan ve örgüt mensupları üzerinde baskı yaratmadan amaçlarını başarma derecesi' olarak tanımlamışlardır (Baransel, 1974: 65).

Bu iki tanımın dışında başka tanımlara başvurmak da mümkün. İleride örgütsel etkililiği ölçmede kullanılacak değişkenler incelenirken de görüleceği üzere, bu değişkenler farklı yazarlara göre farklılıklar gösterecektir.

3.3. Örgütsel Etkililiğin Önemi

Küreselleşme veya globalleşme kavramları kullanıldığında akan sular dursa da bu çalışma bir kabule (basitleştirici bir varsayıma) dayanmaktadır: Bağımsız, özerk sınırları belli ulusal ekonomiler vardır ve daha uzun bir süre de var olmaya devam edeceklerdir. Bu bağımsız ve özerk ekonomilerin sıhhat arayışında pek çok faktörün yanında 'örgütsel etkililik' çok önemli bir konudur. Çünkü, bir inşa sürecinin sonunda ortaya çıkan ürünün sağlamlığı o ürünün üretiminde, inşasında kullanılan ham ve yardımcı maddelerin kalitesiyle orantılıdır. Uzun bir inşa sürecinin ürünü olan bağımsız ve özerk ulusal ekonomilerin sağlamlığının önemli bir ölçütü şüphesiz o bütünün yapı taşları durumundaki örgütlerdir. Örgütsel etkililik veya eş anlamlı kullanılabilecek 'negatif entropi' özelliğini kazanabilmiş örgütlerden oluşmuş bir ulusal ekonomik sistem, -öteki tüm etkileyiciler sabit kalmak şartıyla- sağlıklı bir ekonomik sistem olarak değerlendirilebilir.

Bu değerlendirmenin (paradoks gibi görünmekle beraber) tersi de doğrudur. Bağımsız ve özerk bir varlığının olduğu kabul edilen bir ekonomik sistem gerek içsel ve gerekse dışsal birtakım değişkenlerce örselendiğinde hemen pozitif entropiye yakalanan örgütlere sahne oluyorsa, o ekonomik sistemde, örgütsel etkililiği gerçekleştirememiş örgütlerin bolluğundan bahsetmek mümkündür. Bu cümleyi Türkiye özelinde açmak gerekirse şunlar söylenebilir. Kırılgan Türk ekonomisi hakkında yorum yapanlar genellikle tek belirleyici, etkileyici faktörün kamu otoriteleri veya siyasi iktidarı ellerinde bulunduranlar olduğuna inanırlar. Herhangi bir ekonomik kriz veya ekonomik kriz belirtisinde suçlanacaklar belli gibidir. Sözgelimi belirli bir sürede ülkede kapanan (pozitif entropiye yakalanan) örgütlerin sayısının kabarıklığı, her zaman o örgütlerin (işletmelerin) sahip/yöneticilerinin kusurlarının dışındaki faktörlerle izah edilir. Son yıllarda Türkiye'de faaliyetine son veya ara veren örgütlerden/işletmelerden yüzde kaçı örgütsel etkili sizlik sorunundan mustariptir? Bu soruya sağlıklı bir cevap vermeyi kolaylaştıracak veriler mevcut değilse de bu soru anlamsız olmasa gerek ve bu çalışmanın yapılış amaçlarından birini teşkil etmiştir. Ayrıca burada suçlananların suçsuzluğunu ispatlamak gibi bir amaç da güdülmüş değildir.

Örgütsel etkililiğin önemine dair söylenecekler bu kadar da değildir; çünkü, modern insan örgütlerin içinde (hastanede) dünyaya gözlerini açan bir varlıktır. Modern insanın hayatı örgütlerin (formal eğitim kurumları, iş örgütleri, devletin alt sistemi olan çok sayıda örgüt) kuşatması, boyunduruğu altındadır. Kısaca modern insan özgürlüğünü örgütlere kaptırmış varlıktır. Bu anlamda etkili olmayan örgütlere taraftar olmak savunulabilir. Ancak, kazın ayağı öyle değildir. Örgütlerden kurtuluş yok gibi ve belki de tek kurtuluş örgütleri daha insani kılabilmekte; örgütler, modern zamanlar insanının, onlarsız yapamadığı soyut ve somut ihtiyaç gidericilerdir.

3.4. Örgütlerin Yaygınlığı

3.4.1. Maddi Nedenler

Modern toplumlardaki örgütlü yapı yaygınlığı, insanların çok değişik sebeplerle örgütler dizayn ettiklerini, değişik örgüt yapıları içinde yer aldıklarını göstermektedir. Yönetim düşünürleri (Hicks, 1979: 12), insanların örgütler kurmalarına yol açan maddi nedenleri şöyle sıralamaktadırlar:

- Yeteneklerin genişletilmesi ki, bunu örgütler uzmanlaşma ve iş bölümü ile sağlarlar
- Bir amaca ulaşabilmek için gerekli olan zaman süresini örgütün aracılığı ile yoğunlaştırmak
- Daha önceki nesillerin birikmiş bilgilerinden yararlanmak
- En az emek kanunundan yararlanmak
- İşbirliği yoluyla sinerjik etki yaratmak

3.4.2. Sosyal Nedenler

İnsanı diğer bütün varlıklardan ayıran önemli özelliklerden biri 'sosyal' bir varlık oluşudur. Ancak modern zamanların, başka kimselerle ilişki kurmaya istekli insanın bu özelliğine katkıda bulunduğu şüphelidir. Modern insan kalabalıklar içinde, modern kentte yalnızdır. Bu yalnızlığını, kendi başına önüne geçemediği bu modern görüngüyü örgütsel yapıların getirdiği bağlayıcı kurallarla aşmayı düşünmektedir. Yönetim düşünürü Hicks'e göre, toplum düzenine isyan ettiğini zanneden bir hippi bile kendi hippi grubunun giyiniş ve davranış standartlarına çok katı bir şekilde itaat ederken '**sosyal bir ihtiyaç**' arayışındadır. Ona göre birçok örgütler sadece bu arkadaşlık (aidiyet) ihtiyacını karşılamak için vardırlar. Asıl amaçları entelektüel veya ekonomik olan diğer örgütler de bu ihtiyaca ya farkında olarak, kasten veya kendi yerlerine cevap verirler (Hicks, 1979: 12).

3.4.3. Örgütlerin Sinerjistik Etkileri

Örgütlerin sinerjistik etkilerinin Türkçe en yakın karşılığı "birlikten kuvvet doğar" özdeyişidir. Matematik eşitliğin eşitsizlik haline gelmesi sinerji kavramını ifade eder. İnsanlar, örgütlerin sinerjistik etkilerinden yararlanmak için örgütler dizayn etmişlerdir. Bir örgütten elde edilen çıktı, bu çıktının sağlanması için gerekli toplam girdiden nitelik ve miktar itibariyle farklı olabilir. 2 artı 2 eşittir 4'tür. Sinerjik etkiden bahsedebilmek için bu sonucun 3, 4, 7, 13 şeklinde olması gerekir. Sonucun 3 olması negatif sinerjiye işarettir ki, bu arzulanmayan etkidir. 4 rakamı nötr (etkisiz) sinerjiye, 7 veya 13 ise pozitif sinerjiye ulaşıldığını göstermektedir. Anlamlı, etkin bir örgütsel yapılanmadan bahsedebilmek için pozitif sinerjistik bir sonucun ortada olması gerekir (Hicks, 1979: 18-19; Can, 2005: 57; Coşkun, 2003: 171).

3.4.3. Örgütlerin Sınırlı Dünya Kaynaklarını Tüketiyor Olmaları

Kıtlık sorunu, iktisatçı ve işletmecilerin diğer insanlardan farklı yaklaştıkları bir sorundur. Onlara göre, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak somut ve soyut ihtiyaç gidericiler (mal ve hizmetler) kıt kaynaklar kullanılarak örgütler tarafından sağlanmaktadır. Bu itibarla kıt kaynakları ihtiyaç gidericilere dönüştüren örgütlerin, özel sorunları olan örgütsel etkililiğin ötesinde önem taşıyan bir duyarlılığa sahip olmaları gerekmektedir. Denebilir ki, kıt kaynaklara karşı duyarlı olan bir örgüt, varlığını süreklileştirmeyi, negatif entropiye ulaşmayı (Can, 2005: 57; Koçel, 2010: 258) hedeflerken sadece örgütsel amaçlarını gerçekleştirmeyi düşünmemekte, örgütsel etkililiğin toplumsal sorumlulukların ifasıyla olabileceğinin farkındadır.

3.4.5. Kar Amacı Gütmeyen Örgütler İçin Örgütsel Etkililik'in Önemi

İnsanoğlunun yeryüzü serüveni başladıktan sonra kurduğu, geliştirdiği veya dizayn ettiği sınırsız sayıdaki örgütlerden en gelişmişi ve en genel kabul göreni

devlet denilen örgüttür. Devlet, aynı zamanda en karmaşık ve etkililiği çok zor gerçekleştirilebilecek örgütlerden de biridir. Yine devlet ve onun alt sistemleri durumundaki kamu kurumları kazanç (kar) amacı olmayan örgütlerin başında gelmektedirler. Şüphesiz, kâr amacı gütmeyen bütün örgütler kamuya ait değildir. Kâr amacı gütmeyen bu örgütler için "örgütsel etkililik" ne anlam ifade etmektedir?

Ekinci ve Yılmaz'a göre (2002: 35), "kâr amacı gütmeyen çeşitli kamu ve özel örgütlerde verimliliğin ölçülememesi, verimliliği bir ölçüt olarak alan ve verimlilikten daha geniş bir kavram olan etkililik kavramının ortaya atılmasına neden olmuştur." Bununla beraber, özel örgütler için geçerli olan etkililik kriterlerinin tespiti güçlüğü, kamu örgütleri için de geçerlidir: "kamu sektöründe örgütsel etkinliğin ölçülmesinde kullanılabilecek, bütün örgütler için her zaman geçerli tek bir ölçüt bulunmamaktadır" (Ekinci & Yılmaz, 2002: 38).

3.4.6. Kuramsal Bütünleşmeye Olan Katkısı

Örgütsel etkililiğin önem kazanmasının bir başka nedeni, kuramsal bütünleşmeyi sağlayabilecek bir kavram olmasıdır. Yaklaşık yüzyıldır geliştirilen ve yönetsel/ örgütsel düşünce stokunu şişiren bütün kuramlar bir yönüyle örgütsel etkililiği artırmayı amaçlamaktadırlar. Tosun'a göre, örgüt–çevre ilişkilerini ya da çeşitli yapısal düzenlemelerin sonuçlarını incelemek isteyen yönetim düşünürü bir yazar, her şeyden önce, örgütsel etkililiğin kavramlaştırılması, ölçülmesi ve değerlendirilmesi sorununa bir çözüm bulmak zorundadır (1981: 1).

Kısaca belirtmek gerekirse, insanlar, doğdukları andan yaşamları sona erinceye kadar boyunduruğundan/despotizminden kurtulamadıkları, yaşamlarını ipotek ettikleri örgütlere rağmen yaşam kavgasını sürdürmek istiyorlarsa, örgütlerin etkililiğine önem vermek zorundadırlar. "Örgütlerle olan ilişkilerimiz kuvvetlendikçe, onlar bazen bizim hizmetkârlarımız olmalarından çok sanki bizim efendilerimizmiş gibi görünseler de, örgütlerin gittikçe büyüyen kuvvetleri

ve şiddetli etkilerinin bir gün kendi bireysel özgürlüğümüzü ve onurumuzu tehdit edecek bir duruma geleceğinden korkuya düşsek de…" (Hicks, 1979: 8) örgütsüz yaşam mümkün görünmemektedir.

3.5. Örgütsel Etkililik Modelleri

Daha önce kavramsal bilgiler sunulurken de değinildiği gibi, örgütsel etkililiğin ölçülmesini hedef alan çalışmalar iki başlık altında toplanmaktadırlar. Bunlar, amaç ve sistem modelleridir. Aşağıda bu modeller incelenmektedir.

3.5.2. Amaç Modeli

Örgütü çevresinden soyutlayarak inceleyen amaç modelinde örgüt, "ortak bir amacın tasarlanmış bir iş birliğine dayanan eylemler düzeni" olarak tanımlanmaktadır. Beklendiği gibi, öne çıkarılan kavram "amaç"tır. Ortada bir amaç yoksa, örgüt de yoktur; örgütün eylemleri bir amaç etrafında toplanmıyorsa, rol ağının kurulması, işin ve işgücünün bölünmesi, kuralların konulması imkânsız değilse de çok zor olacaktır. Örgütsel amacın belirlenmesinin çok sayıda fonksiyonu vardır: örgütsel yapının belirlenmesi, örgütsel davranışı belirlemesi, örgütsel eylemlere yön vermesi, örgüt çalışanlarını (örgütün amaçları kendi amaçlarından öncelikli de olsa) motive etmesi, örgütsel başarı derecesinin belirlenmesinde standart oluşturması, farklı örgütsel amaçlar arasındaki farklılıkları azaltması. Üzerinde durulan bu fonksiyonlar, 'etkinlik' üzerinde yoğunlaşan bir örgüt araştırmasının "amaç"tan hareket etmesini zorunlu kılmaktadırlar (Tosun, 1981: 7).

Amaç, örgütün gelecekte gerçekleştirmeyi hedeflediği durumdur. Amaçtan hareketle etkililiği inceleyen birçok model bulunmaktadır. Farklı amaçlara yönelik amaç modelleri şu şekilde sınıflandırılabilir: biçimsel amaç modeli, işlerliği olan amaç modeli ve genişletilmiş amaç modeli.

Biçimsel Amaç Modeli

Bu modele göre, örgütsel amacın tespiti çok kolaydır; biçimsel/resmi (formel) örgütlerde, örgütün amaç belirlemesi, varlığını koruması, çevresiyle etkileşmesi ve ona uyarlaması süreçlerinde bir belirsizlik söz konusu değildir. Dolayısıyla, örgütsel amacın ne olduğunun tespiti için örgütü kuran yasal ya da yönetsel metinlerin incelenmesi yeterlidir. Böylece, amaç belirlendikten sonra, karşılaşılacak tek sorun, amacı gerçekleştirmeyi kolaylaştıracak yönetsel stratejinin saptanması, aracın amaca *Uyarlanmasıdır.*

İşlerliği Olan Amaç Modeli

Bu model, biçimsel örgüt belgelerinde gösterilen amaçlardan çok 'gerçek amaçlar' üzerinde durmaktadır. Gerçek amaçlar, örgütün karar ve eylemleri gözlenerek belirlenmiş amaçlardır. Örgütsel bir eylemin birden fazla sonucu olabilir. Ama üzerinde durulan, gerçekleştirilmeye çalışılan, denetimi ellerinde bulunduran seçkinlerin benimsediği amaçtır. İşlerliği olan amaçlar, örgütün bütününün üzerinde anlaştığı değil, bir kümenin benimsediği ve örgüte egemen kıldığı amaçlardır. Örgütsel bir alt grubun seçip benimsediği, örgütün nihai amacından farklı olması ihtimal dahilinde olan bu amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği faaliyet esnasında gözlemlenir (Tosun, 1981: 16).

Genişletilmiş Amaç Modeli

Biçimsel ve işlerliği olan amaç modellerinin her ikisi de insan unsurunu gereği kadar önemsememişlerdir. 1929'da Amerika'da baş gösteren ekonomik kriz, iktisat düşüncesinde olduğu gibi, yönetim düşüncesi alanında da bilim adamlarını arayışlara sevk etmiştir. Büyük oranda bu arayışın sonucu sahnedeki yerini alan 'Beşeri İlişkiler Akımı', Klasik Akım'ın ihmal ettiği insan unsuru

üzerinde durmuş; örgütsel etkililiğin insan değişkeniyle ilgili göstergeleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi sürecini başlatmıştır.

Amaç modeline insan unsurunun dâhil edilmesi, örgütsel etkililiğin sağlanmasında "araçların", çıktıdan daha önemli olabileceğinin anlaşılmasına dayanır. Başka bir deyişle, yeni anlayış, örgütsel etkililiğin gerçekleştirilmesinde amaçlar kadar araçların da önemli olduğunu vurgulamıştır.

Sistem teorisini benimsediği için bir modern yaklaşımcı olarak değerlendirilmeyi hak eden Neoklasik düşünür Chris Argyris, örgütlerin amaçlarını toplumsal tatminle eş düzeyde değerlendirmektedir. Ona göre, örgütsel etkililik, örgütsel amaçların başarılmasından ibaret değildir. Bu kavrama geçerlilik kazandırabilmek için, ona birbirini içeren iki boyut daha eklenmesi gereklidir. Bunlar, örgütün karşılaştığı sorunları çözebilmek için iç sistemini çalışabilir durumda tutabilme yeteneği ile beşerî enerji girdilerinin yararlı çıktılara dönüştürülmesinin göreli maliyetidir (Tosun, 1981: 25).

Gross'a göre ise, örgütün amacı, örgüte olanların ve olmayanların gereksinmelerinin karşılanmasıdır. Yazarın hiyerarşik bir yapı içinde birbiriyle ilişkilendirdiği amaçlar şunlardır: gereksinmelerin karşılanması, üretim, verimlilik, varlığı sürdürme, kaynakların seferber edilmesi, kurallara uyma ve ussallık (Tosun, 1981: 25). Genişletilmiş amaç modeli sistem modeline doğru bir eğilimi temsil ettiğindendir ki, görece daha geniş bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Yukarıda amaç modeli incelenmeye alınırken, amaç modelinin tanımı verilmiş ve modele ilişkin çözülmesi gereken iki soruna atıf yapılmıştı. O sorunlardan birincisi, yine yukarıda üç başlıkta incelenen "amacın" belirlenmesidir. İkinci sorun ise, şimdi üzerinde durulacak 'amaca varma derecesinin ölçülmesidir.

Etkililik Ölçütleri (Tek Değişkenli Etkililik Ölçütleri)

Bu başlık altında incelenecek etkililik ölçütleri (tek değişkenli etkililik ölçütleri), daha sonra sistem modeli incelendikten sonra üzerinde durulacak 'Çok Değişkenli Etkililik Ölçütleri' ile tamamlanabilecek ikili bir sınıflandırmanın ilk maddesini oluşturmaktadırlar. Başka bir deyişle, etkililiği ölçmede kullanılan kriterleri iki başlık altında toplamak mümkündür: Tek Değişkenli Etkililik Kriterleri ve Çok Değişkenli Etkililik Kriterleri. Bu iki şıkkın ayrı ayrı yerlerde incelenmeye alınması bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Birinci madde "amaç modeli" ile ilişkili iken, ikinci madde "Sistem Modeli" ile ilişkilidir.

Amaç modeli,

- Örgütün tek bir nihai (sonul) amacının bulunduğu,
- Gözlemle belirlenebilen bu amaca varma derecesinin ölçülebileceği varsayımlarına dayanmaktadır.

Örgüt, amaca ne ölçüde erişildiğini gösteren sürekli bir değişken olarak tanımlanırsa, bu modele 'tek değişkenli etkililik modeli' de denilebilir. Bu durumda daha sonra incelenecek sistem modelinin bir adı da 'çok değişkenli etkililik modeli' olacaktır.

Etkililiğin ölçülmesi ile ilgili görgül araştırmalar incelendiğinde birbiriyle ilişkilendirilmesi güç, çok sayıda ölçüt (kriter) değişkeniyle karşılaşılmaktadır (Tosun, 1981: 26). Bu konuda yapılmış elli araştırmayı inceleyen Price ise, sayıları 30'u bulan kriterlerden, yalnızca beş tanesinin, etkinliğin ölçümünde ortaklaşa kullanıldığını ve bu beş kriter arasında pozitif (anlamlı) bir ilişkinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu kriterler şunlardır: prodüktivite, moral, fikir uygunluğu, değişmelere uyum yeteneği ve kurumlaşmadır (Şimşek, 1984: 183). Kriterlerin (ölçütlerin) çeşitliliğine yol açan nedenin, araştırmaların farklı bakış açılarından hareketle yapılmış olması ise de son tahlilde, değişkenler tablosuna bakıldığında hangi değişkenlerin "amaç" hangilerinin "araç" niteliğinde olduğu

kestirilememektedir. Bu konuda onları kullananların değer yargılarına başvurmanın dışında bir çare gözükmüyor (Tosun, 1981: 28).

Amaç Modeline Yöneltilen Eleştiriler

Örgütsel etkililiğin ölçümünde amaç modeli kullanıldığı taktirde, birtakım güçlüklerle karşılaşılma ihtimali çok kuvvetlidir. Özellikle, örgütsel etkililiğin ölçümünde işlerliği olan amaçlar yerine, örgütün resmi (kuruluş aşaması) amaçları esas alındığında güçlükler daha da artmaktadır.

Gerçek hayatta örgütsel amaçlar bazen açık-seçik olarak belirlenebildikleri halde, bazen idealleri çağrıştırır kapalılıkta olabilmektedirler. Amaçlar arasında çatışma dahi bulunabilmektedir. Öte yandan çok amaçlı (tedavi, eğitim, araştırma) örgütlerde (araştırma hastanelerinde) etkililiğin ölçülmesi çok daha zorlaşmaktadır. Amaç modeli esas alındığında sayılan nedenlerden ötürü, örgütlerde, örgütsel etkililiğin gerçekleşmediği sonucuna varmak doğaldır. Nitekim bu modeli esas alarak yapılan örgütsel etkililik araştırmaları, hakkında araştırma yapılan örgütleri başarısız göstermiştir.

Diğer yandan, amaç modelini esas alan araştırmalarda, örgütün dış çevre ile ilişkileri göz ardı edildiğinden, örgütsel etkililikten çok, örgütün verimliliği ölçülmektedir. Verimlilik, örgüt içi teknik ve ekonomik faktörlere dayanır. Oysa örgütsel etkililik, verimlilikle birlikte, örgütün çevre ile olan ilişkilerinin sonuçlarını da içine alan daha geniş bir başarı ölçüsüdür. Bu eleştirel bakışın sonucuna göre, amaç modeli, örgütsel etkililiği değil, verimliliği ölçmektedir.

Amaç modeline yöneltilen bir eleştiri de örgütsel etkililik ölçümünde net karın esas alınmasınadır. Örgüt içi ve dışı faktörlerin bir fonksiyonu olan net kar, dış çevresel belirleyenleri önemsemeyen amaç modeli tarafından, yeterli ve tatmin edici bir örgütsel etkililik ölçüm ölçütü olarak kullanılamaz (Baransel, 1974: 69; Şimşek, 1984: 182).

Amaç modeli, amaçları gerçekleştirmede kullanılan/kullanılacak araçları göz ardı ettiği ve sadece sonuçlara odaklandığı için de eleştiriye uğramıştır (Baransel, 1974: 69; Tosun, 1981: 1). Araç kavramının kapsamına beşerî unsurun da dâhil olduğu düşünülürse, amaç modelinin, insanı hafifseyen anlayışının eleştiriye tabi tutulması doğaldır.

Amaç modeli, amaçla doğrudan doğruya ilgili bulunan faaliyetlere önem verildiği ve bu faaliyetlere fazla araç tahsis edildiği takdirde, örgütsel etkililiğin artacağı varsayımına dayanmaktadır. Sistem modeli taraftarları amaç modelini bu yönde de eleştirmektedirler. Onlara göre, amaçlara odaklanmışlık diğer anlamlı faaliyetlere ilgisizliği getirmektedir. Faaliyetler arasında öncelik-sonralık dengesizliği, optimal kaynak dağılımının önünde de bir engeldir (Baransel, 1974: 70).

Görülüyor ki, sonuçların amaçlarla ilişkisi tam bir etkililik ölçüsü olmaktan uzaktır. Elde edilmiş sonuçlar, örgütün belirlenmiş amaçlarına ne ölçüde ulaşıldığını gösterse de örgütün niçin iyi ya da kötü işlediğini açıklayamamaktadır. Etkililik çok boyutludur; boyutlar arasında tam bir bağımlılık olmadığı gibi, bir boyut üzerinde etkili olan bir örgüt, bir başkasında olmayabilir. Bu nedenle, ölçüt olarak, örgütün sonul amacı yetmez; sistem modelinin önemsediği 'araçlar' da analizlere dahil edilmelidir (Tosun, 1981: 46).

3.5.2. Sistem Modeli

Örgütsel etkililiğin ölçümünde, amaç modelinin, yukarıda sözü edilen yetersizlikleri bilim adamlarını, sistem teorisine dayanan modeller geliştirmeye yöneltmiştir (Baransel, 1974: 70). Sistem modeli, biyolog Von Bertalanffy tarafından geliştirilen "Sistem Teorisi'nin (Koçel, 2010: 247), 1950'li yıllardan sonra yaygın olarak yönetim düşüncesi alanında kullanılmasından sonra, örgütsel etkililik ölçümlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışma bir yönetim teorileri incelemesi olmadığından ayrıntılı ve kapsamlı bir sistem teorisi sunumu

içermemektedir. Çalışmanın sınırlı amacına hizmet edecek bir özet, Mustafa Tosun'un alanın Türkçe tek kitabi çalışması olan "Örgütsel Etkililik" (Tosun, 1981) adlı eserinden sunulacaktır.

Amaç modelinin dayanağını teşkil eden varsayım, örgütü, toplum içinde bir 'ada' saymaktadır. Oysa, dış bağlantılarını göz önüne almadan örgütü açıklamak mümkün müdür? Örgütün, amaçlarına ne ölçüde ulaştığını, onun çevresi (nin tatmin seviyesi) belirler. Çevrenin, örgütün yapı ve işleyişini etkilemesi, örgütsel etkililiği, göreli bir kavram olarak incelemeye zorlamaktadır. Bir örgütü, erişmeye çalıştığı ülküsel duruma göre incelemek yerine, benzer amaçları olan bir örgütle karşılaştırmalı olarak incelemek gerekir. Sistem modeli, karşılaştırmalı analize elverişli bir araçtır. Bu model, örgütün dinamik bir çevre içinde etkinliğini sürdürebilmesi için gerekli olan koşullar üzerinde durmaktadır. Sistem modelinin beslendiği iki düşünce okulu vardır: "yapısal işlevselcilik" ve yukarıda bahsedilen "sistem kuramı" (Tosun, 1981: 47).

Yapısal işlevselcilik olarak adlandırılan toplumbilim düşüncesine göre, toplumsal yaşam, örgütsel sistemler biçiminde örgütlenmiştir. Bir üst sistem olan toplumun bir alt sistemi olarak örgüt, işlevsel olarak birbirine bağlı alt sistemlerden oluşan doğal bir bütün veya sistemdir. Örgütün üst sistem olan toplum ve kendisinin alt sistemleri ile olan karşılıklı ilişkileri sürekli bir değişime, bu da her defasında yeni bir dengenin kurulmasına, eskisinden farklı bir durumun doğmasına yol açar. Örgüt karakterinden, daha doğrusu 'istikrarlı durumundan bir şey kaybetmez. Örgütsel gelişme "doğal yasalara" uygun olarak "evrimci bir seyir" izler. Örgüt kendisiyle üst sistem (toplumsal sistem) ve alt sistemler arasında var olan denge durumunu bozmaya yönelik tehditlere karşı "birikimli, planlanmış ve uyarlayıcı" (bir canlı organizmadan beklenebilecek) tepkiler göstererek büyür (Tosun, 1981: 48).

İşlevsel çözümlemede örgütsel amaç önemini yitirmekte, organik benzetişim ve işlev kavramından doğan 'örgütsel gereksinmeler' öne çıkmaktadır (Tosun, 1981: 48). Goldner'in (Aktaran Tosun, 1981: 48) anlatımıyla "bir bütün olarak sistemin amaçlarının gerçekleştirilmesi, örgütün karşılamaya çalıştığı gereksinmelerden yalnız biridir".

Sistem kuramına gelince, 1950'den sonra örgütsel yönetim alanında yaygın olarak kullanılan bu kuramın, örgüt teorisine en büyük katkısı 'kapalı ve açık sistemler' arasında yapmış olduğu ayırımdır. Kapalı sözcüğü, çevresinden soyutlanmış bir sistemi anlatmak için kullanılmaktadır. Açık bir sistemin başlıca özelliği ise, çevresiyle alış-verişte bulunmasıdır. Sistem, çevreden aldığı madde ve enerjiyi, kendi içinde bir değişimden geçirerek, çevreye çıktı olarak sunar. Bu alış-verişte karşılıklı etkileşim sistemi de çevreyi de değiştirebilir (Tosun, 1981: 48). Sistem kuramının, örgüt çözümlemesine işlevsel modelin sınırlarını aşan bir genişlik getirmesine karşın, uygulamada iki modelin genellikle birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Tosun, 1981: 49).

Parsons'un İşlevsel Modeli

Bu yaklaşımın temelinin örgütsel benzetişim (organik benzetişim) e dayandığı daha önce belirtilmişti. Bu varsayımın örgüt incelemesi bakımından önemli bir sonucu vardır: bütünleşmiş bir sistemin kısımları (alt sistemleri) birbirlerinden bağımsız hareket edemezler. Alt sistemlerin davranışı, sistemin davranışını belirleyen ilkelere uygun olmak zorundadır.

Parsons'a göre örgüt, daha büyük olan toplumsal sistemin işlevsel olarak farklılaşmış bir alt sistemidir. Örgütün amaçları, onun toplumsal sistem için yerine getirdiği işlevlerden ibarettir. Çevresinden aldığı girdilerden daha fazlasını çevresine sunan örgüt, örgütsel amaçlarına erişmiştir.

İşlevsel gereksinmeler ise, örgütün varlığını sürdürmesi ve etkili olarak işlemesi için gerekli olan koşullardır. Amaca ulaşma, gerekli koşullardan sadece biridir. Diğerleri, uyma yeteneği (kaynak sağlama), bütünleşme (rollerin doldurulması, rollerin ifa edilmesi için gerekli bilgi, beceri ve güdülere sahip kişilerin işe alınması) ve başat değer sistemiyle (toplumsal sistemin değer sistemi) onun gerekli kıldığı etkileşme kalıplarının korunmasıdır. İlk iki ölçüt örgütün verimliliğini, sonuncular da istikrarıyla ilgilidir (Tosun, 1981: 51).

Açık Sistem Modelleri

Bu çalışmada kullanılan açık sistem modelleri iki başlık altında incelenmişlerdir; bunlar Katz ve Kahn'ın En Çoklaştırma modeli ile Yuchtman'ın Sistem-Kaynak modelidir.

Katz ve Kahn'ın En Çoklaştırma Modeli

Örgütsel etkinlik sorunu söz konusu edildiğinde akla, sistem modeli, sistem modeli denilince de Katz ve Kahn'ın gelişimine büyük katkılar sağladıkları "açık sistem modeli" gelir (Katz & Kahn, 1966: 65-81). Ancak, bu çalışmada, yukarıda değinildiği gibi Yuchtman'ın ve Seashore'un (1967: 891-903) çalışması da incelendi. Konunun bütünlüğünün sağlanması açısından, bu yöntem kaçınılmazdır.

Açık sistem modelinin, örgütsel etkinlik bağlamında en önemli yönü, örgütü, açık sistem olarak öngörmesidir. Bunun anlamı şudur. Örgüt, mal ve hizmet üretimi için gerekli olan girdileri içinde yer aldığı çevreden tedarik eder; bunları karmaşık üretim sürecinden geçirerek çıktıya (mal ve hizmete) dönüştürür ve çevreye sunar. İşleyen süreçte, örgüt ve çevre organik doğaları gereği statik değil, değişkendirler. Birbirlerini etkilerken birbirlerinden etkilenirler. Birindeki başat değişim diğerinin ona uyumunu zorunlu kılar. Zira bu organik (açık) bütün

sistemlerin doğal özelliğidir. Değişime uyum sağlayamamanın kaçınılmaz sonucu, pozitif entropi (ölüm) dir.

Açık sistem örgüt modelinin özellikleri, Katz & Kahn (1966: 71-78) tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmışlardır. Buna göre örgütler;

- Çevrelerinden hammadde, personel ve bilgi şeklinde girdiler tedarik ederler,
- Bu girdileri yardımı ile mal ve hizmet üretirler,
- Üretilen mal ve hizmetleri 'çıktılar' olarak çevreye arz ederler,
- Girdi-üretim-çıktı şeklinde devri bir hareket söz konusudur,
- Çevreden aldıkları bilgi girdisi ile çevreye uyum sağlarlar,
- Açık sistem olarak çevreden aldıkları girdileri koruyarak, israf etmeyerek çökme ve yıkılmayı önlerler,
- Açık sistem oluşlarıyla dinamik bir denge halindedirler,
- Açık sistem oluşlarıyla büyüme eğilimine sahiptirler.

Açık sistemin, öneminden ötürü vurgulanması gereken bir özelliği de üst sistem-sistem ve alt sistem mekanizmasına dikkat çekmesidir. İç içe geçmiş bu üçlü yapının her bir unsuru hem etkilenen hem de etkileyendir.

Katz ve Kahn'ın açık sistem modeli,

- Üretim ya da teknik alt sistem
- Destekleyici alt sistem
- İdame ettirici alt sistem
- Uyum sağlayıcı alt sistem
- Yönetsel alt sistem olarak beş alt sistemden oluşmaktadır (Baransel, 1974: 71).

Açık sistem örgüt modelinde gerek girdi ve gerekse çıktı bakımından örgütün çevre ile sıkı bir ilişkisi bulunması, varlığını sürdürmesi bakımından büyük bir önemi olan çevreye uyma zorunluluğunu ortaya çıkarır. Öte yandan örgütün varlığını sürdürmesi (negatif entropiye ulaşması) girdi-üretim-çıktı

devrinin/dizgesinin devamlılığına da bağlıdır. Bu iki husus (çevreye uyum zorunluluğu ve dizgenin devamı) örgütsel etkinlik yönünden iki önemli sonuç doğurur (Aktaran: Baransel, 1974: 72):

- Kaynakların optimum dağılım
- Uyum ve 'girdi-üretim-çıktı' devriyle ilgili faaliyetler arasında "optimum denge".

Yönetim psikoloğu Etzioni, amaçla doğrudan ilgili olmayan faaliyetlerin de örgütsel etkinliği arttırıcı rol oynayacağını, bu nedenle bu faaliyetlere yeteri kadar kaynak tahsisi ve temel faaliyetlerle bunlar arasında koordinasyon sağlanması gerektiğini belirtmektedir.

Sistem modelinde örgütsel etkinliği belirleyen birtakım faaliyetler vardır. Örgütün çevresine uyumunu sağlayan ve girdi-üretim-çıktı devriyle ilgili bu faaliyetler yedi noktada toplanabilir (Baransel, 1974: 72):

- Girdilerin ya da kaynakların sağlanması ilgili faaliyetler: örgütün temel faaliyetini teşkil eden, 'girdi-üretim-çıktı' devri, girdilerin tedarikiyle başlar. Para, makine, malzeme ve personel şeklindeki girdiler, farklı özellikler taşıdıkları ve farklı piyasalardan tedarik edildikleri için farklı alt sistemlerin görev alanına girmektedirler. Finans, tedarik ve personel alt sistemleri, girdi-üretim-çıktı dizgesinin aksamadan devamına katkı için büyük bir koordinasyonla çalışmak zorundadırlar.
- En az girdi kullanmak suretiyle en çok çıktının sağlanması faaliyeti, büyük oranda girdilerin bileşimiyle ilgilidir. Girdiler, öyle bir bileşime tabi tutulmalıdır ki, en az girdi ile en çok çıktı elde edilebilsin. Bu teknik anlamda verimlilikten başka bir şey değildir.
- Mal ve hizmet üretimiyle ilgili faaliyetler: Bu faaliyet, sistem modelinin çıktı unsuru ile ilgilidir. Uygun bir mamul karışımının belirlenmesi, kalite, miktar

ve üretim akımının programlanması, bu faaliyetin önemli yönlerini teşkil etmektedir.

- Yönetsel ve teknik görevlerin ussal bir biçimde yerine getirilmesi: bu faaliyet, sistem modelinin bütün unsurları ve sistemin çevreye uyumu ile ilgilidir.
- Yatırım faaliyetleri: örgütün gelecekteki üretkenliğinin arttırılması için kaynakların yatırıma tahsis edilmesi gerektiği esasına dayanır. Büyüme, ikame ve aktiflerin geliştirilmesi, yatırımın esas amaçlarını teşkil eder.
- Davranış normlarına uyum faaliyeti: sistem modelinde örgütle çevresi arasında karşılıklı ve sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki, örgütün çevresine olumlu katkılarda bulunmasını gerektirdiği gibi, kanunlara ve nizamlara, manevi-ahlaki kaide ve sınırlamalara, meslek prensiplerine de uyması gerekir. Çevresel standartlar olarak adlandırılabilecek bu hususlar, 'girdi-üretim-çıktı' faaliyetlerinde olduğu kadar, yukarıda sözü edilen diğer faaliyetlerde de gözetilmelidir.
- Çeşitli çıkar grupları ile ilgili faaliyetler: personel, alıcılar ve sermayedarlar çıkar gruplarının en önemlilerini teşkil ederler. Bu içsel faktörlerin yanında satıcılar, rakipler ve devlet gibi dışsal çevre unsurlarının da örgütten önemli beklentileri vardır.

Örgütsel etkinliği belirleyen bu temel faaliyetlerle ilgili olarak değinilmesi gereken önemli bir nokta vardır: bu faaliyetlerin dengeli ve optimum bir şekilde yerine getirilmesidir. Çünkü, bu faaliyetler arasında çok sıkı ve karşılıklı bir ilişki vardır (Baransel, 1974: 74).

Sistem- Kaynak Modeli

Yuchtman'ın geliştirdiği bu etkinlik modeli, örgütle çevresi arasındaki etkileşme sürecini "değiş-tokuş" kavramı ile açıklamaktadır. Katz ve Kahn, örgütü, çevresiyle 'enerji değiş-tokuşu yapan açık bir sistem' olarak tanımlıyorlardı. Sistem-kaynak modelinde ise 'enerji' kavramı yerine 'kaynak' kavramı

kullanılmıştır. İki yönlü bir süreç olan değiş-tokuşa konu olan şeyler "kıt ve değerli kaynaklardır (Tosun, 1981: 60). Buna göre, sistem-kaynak modelini şu şekilde tanımlamak mümkündür: bir örgütün etkinliği, faaliyetlerini sürdürebilmesinde kullanacağı kıt ve değerli kaynakları elde etmek için, içinde yer aldığı ortamı sömürme yeteneğidir.' Bu sömürme işini örgüt, pazarlıktaki konumuna göre yapmaktadır. Çevreden aldığı verdiğinden az ya da çok olabilir. Bu sisteme göre, birbirleriyle ilişkili toplumsal birimlerin (sistemlerin), yani örgütlerin çevre karşısındaki göreli durumlarına bakılarak, hangi etkinlik düzeyinde bulundukları belirlenebilir. Başka bir deyimle, bu sistem örgütün etkinliğini, pazarlıktaki konumuna bağlamaktadır. "Örgüt kaynak tedarik ederken pazarlık gücünü kullanır demek, çevresini sömürme yeteneğini kullanır demektir. Eğer örgüt, çevresini maksimum derecede sömürecek olursa, kısa dönemde çevresine zarar vereceğinden kendi varlığı için bile sakıncalıdır. Bu yüzden örgüt, çevresinden optimum derecede kaynak tedarikine gitmelidir" (Can, 2005: 354)

Bir örgütün pazarlıktaki konumunun elverişliliği, genellikle, onun çevreyle ilişkilerini geçmişte başarıyla düzenlemesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan elverişli bir konum, örgütün gelecekte yeni kaynaklar sağlamak bakımından güçlü bir durumda olduğunu gösterir. Örgütün biriktirmiş olduğu kaynak miktarı ve çevre karşısındaki gücü, onun özerklik derecesini, dolayısıyla etkinliğini belirleyen öğelerdir.

3.5.3. Çok Değişkenli Etkinlik Ölçütleri

Buraya kadar incelenen örgüt modellerinin aynı örgütsel benzetişime (örgütlerin organizmalara benzetilmesine) dayanmalarına bakarak, örgütsel etkililiği belirlemek için kullandıkları ölçütlerin de birbirine benzeyebileceği sanılabilir (Tosun, 1981: 68). Oysa, daha önce 'tek değişkenli etkinlik ölçütleri' incelenirken dikkat çekildiği üzere, örgütsel etkililik sorunu ile ilgili çözümlemelerde bulunan

hemen her örgüt kuramcısı, örgüte getirdiği tanım dolayımında etkililik ölçütleri tespit etmiştir.

Sonuç olarak görülüyor ki, örgütsel etkililiği belirleyecek ölçütler üzerinde görüş birliği sağlanamamıştır. Bu tartışmanın açığa çıkardığı sonuç, daha önce de değinildiği gibi, örgütsel etkililiğin nasıl ölçüleceği konusundaki belirsizliğin devam ettiğidir. Etkililik ölçütleri, bir model kümesinden diğerine değişmektedir. Bu bakımdan, genel olarak sistem modeli, amaç modelinden kalan sorunları çözmek şöyle dursun, onlara yenilerini eklemiştir (Tosun, 1981: 75; Şimşek, 1984: 187-189).

4. SONUÇ

Örgütsel etkililiği açıklamaya çalışan kuramsal yaklaşımlar amaç ve sistem modelleri olarak ikiye ayrılabilirler. Amaç modeline göre örgüt, belirli bir amacın gerçekleştirilebilmesi için meydana getirilmiş, ussal (rasyonel) olarak işleyen, eşgüdümlenmiş bir araçtır. Model, örgütün etkinliğini amaca varma derecesi olarak tanımlamaktadır. Amaç modeli değerlendirmede kullanılan amaç türüne göre üçe ayrılmaktadır:

Biçimsel amaç modeli, örgütün nihai amacı; işlerliği olan amaç modeli, örgüte egemen olan kümenin izlediği amaçlar üzerinde durmaktadır. Amaç modeli çeşitli eleştiriler almıştır. İlk olarak, örgüt amacının belirlenmesinde bazı güçlükler üzerinde durulmuştur.

Gerçekleştirilmesi istenilen amacın tam bir açıklıkla belirlenememesi, örgütün yapısının bir araç-amaç zinciri oluşturacak biçimde kurulmasını engeller; örgüt içinde biçimsel planın öngörmediği davranışlarda bulunan kümelerin (enformel yapılanmaların) varlığı, amacın, örgüt davranışını belirleyen biricik etmen olmadığına işarettir (Baransel, 1974: 68; Tosun, 1981: 185).

İşlerliği olan amaç modelinde örgütün başarı derecesini ölçmek için, biçimsel amaç yerine üyelerce eylemli olarak izlenen amaçların geçmesi (E. Mayo, Hawthorne Elektrik fabrikasında yaptığı araştırmalarla tespit etmiştir ki, biçimsel örgütün içinde çok sayıda enformel/resmi olmayan örgüt vardır; ve bu enformel örgüt mensupları için, bağlayıcılığı olan amaçlar, normlar, formel örgüt amacından ve normlarından daha baskındır), örgüt üyelerinin, asıl amaç için değil, kendi amaçları uğruna yoğun çaba harcamalarına neden olmaktadır (Tosun, 1981: 185).

Genişletilmiş amaç modeli ise, örgütsel etkinliğin sağlanmasında araçların, çıktıdan daha önemli olduğunu ileri sürmekte, bireylere gereğinden fazla değer verip örgüt bütünlüğünü ihmal etmektedir. Amaç modelini kullanarak örgütsel etkinliği ölçmek de güçtür. Model, değerlendirmede tek bir (sonul) ölçüt kullanmaktadır. Kaldı ki, amaç modelinin değerlendirmede kullandığı ölçütler, sabit ve değişmez bir nitelik taşımazlar. Bunlar, değerlendirmeyi yapanın kim olduğuna ve örgütün yaşamının hangi döneminde bulunduğuna bakılarak seçilmektedir. Amaç modelinin dayanağı olan kuramsal görüş, örgütle çevresi arasındaki ilişkiler üzerinde durmaktadır. Oysa dış bağlantıları göz önüne alınmadan örgütü açıklamak güçtür (Tosun, 1981: 187).

Sistem modeli bu eksikliği gidermiştir. Bu model, örgütün sürekli olarak değişen bir çevre içinde etkili olarak işleyebilmesi için gerekli koşulları açıklamaktadır. Sistem modeli, biri yapısal işlevselcilik, öteki sistem kuramı denen iki düşünce okuluna dayanmaktadır. İşlevselciler, örgütü doğal bir bütün olarak ele alıp incelemekte; sistem kuramı ise, onun açık bir sistem olmaktan doğan özellikleri üzerinde durmaktadır (Tosun, 1981: 187).

Sistem modellerinde etkinliğin, örgüte bakış açısına göre, farklı iki anlamı vardır. Katz ve Kahn'ın en çoklaştırma modeliyle Yuchtman'ın sistem Kaynak modeli, **etkinliği örgütün bir iç sorunu** olarak alıp değerlendirmeyi onun çıkarları

açısından yapmaktadırlar. Buna karşılık, sistem-sistem içinde (sistem-alt sistem; sistem-üst sistem) mantığından hareket eden Parsons modeli, örgütün varlık nedenini, onun, toplumsal gereksinmeleri karşılamasında bulmaktadır. Parsons modelinde sistem, birbirine bağımlı alt sistemlerin oluşturduğu ve parçaların toplamından daha çok şey olan bir bütündür. Katz ve Kahn'ın modelinde örgütsel etkinlik iki koşulun gerçekleşmesiyle gerçekleşir: örgütsel verimliliğin arttırılması ve uygun (siyasal) araçlar kullanılarak örgütün gereksinme duyduğu girdilerin sağlanması. Sağlanan girdilerin en yüksek enerjiye dönüştürüleceği varsayımı, her zaman örgütün lehine sonuçlar vermeyebilir. Bu olumsuz durum sistem kaynak modeli ile giderilmiştir. Örgütle çevresi arasındaki alış-verişte (çevresel) kaynakların tüketilmemesi, optimum bir düzeyde tutulması öngörülmüştür.

Doğal ve açık sistem modelleri, örgütsel etkinliği gerçekleştirecek ölçütleri belirlemede benzerlik arz etmektedirler. Her iki model de örgütün varlığının devam etmesini, örgütsel gereksinmelerin karşılanmasına bağlamaktadır.

Varlığı sürdürme (negatif entropi) kavramına kolayca işlerlik kazandırılabilse ve örgütsel gereksinmeler üzerinde görüş birliği sağlanabilseydi, sistem modelinde (örgütsel) amacın önemini yitirmesi üzerinde durulmayabilirdi. Ne var ki, sistem modeli, amaç modelinden kalan sorunları çözmek şöyle dursun, onlara yenilerini eklemiştir (Tosun, 1981: 188).

Son tahlilde, 'örgütsel etkililiğin ölçümünde kullanılan, sistem teorisine dayanan, açık sistem örgüt modeli, amaç modeline karşın, yine de kendisini bir adım öne geçirecek üstünlüklere sahiptir. Her şeyden önce, sistem modelinde amaçların belirlenmesi ile ilgili güçlükler daha azdır. Ayrıca, amaç modelinin tespit edemediği etkinsizlik sorunlarını, sistem modeliyle tespit etmek olanağı doğmaktadır. Yine, çok amaçlı örgütlerin etkililiklerinin ölçümünde de sistem modeli daha yararlı olmaktadır (Baransel, 1974: 74).

Kısaca amaç modelini esas alan yaklaşımlar örgütün çevre ile olan ilişkilerini hafifserken, sistem modelini esas alan yaklaşımlar, örgütsel amaçları görece hafifsemektedirler.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Akalın, M. M. (1992). *Kamu iktisadi teşebbüslerinde örgütsel etkinlik ve Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü'nde bir uygulama*, Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arslan, M. (2001). *Yönetim ve organizasyonun bazı temel kavramları*. Güney, S. (Edi.), Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayın Dağıtım.

Baransel, A. (1979). *Çağdaş yönetim düşüncesinin evrimi*. İÜ Yayını.

Baransel, A. (1974). Örgütsel etkinlik ve ölçümü, İstanbul İşletme Fakültesi Dergisi, 3(5), 61-74.

Cameron, K. & J. Smart. (1998), Maintaining effectiveness amid downsizing and decline in institutions of higher education, *Research in Higher Education,* 39(1)

Cameron, K. & M. Tschirhart. (1992). Post industrial Environments and Organizational Effectiveness in Colleges and Universities, Journal of Higher Education, 63(1), 87-108.

Cameron, K. (1978). Measuring Organizational Effectiveness in Institutions of Higher Education, Administrative Science Quarterly, 23(December).

Cameron, K. (1986). A Study of Organizational Effectiveness and its Predictors, Management Science, 32(1).

Cameron, K. S. (1986). Effectiveness as Paradox: Consensus and Conflict in Conceptions of Organizational Effectiveness, Management Science, 32(5)

Can, H. (2005). *Organizasyon ve yönetim.* Siyasal Kitabevi, 7. Baskı

Coşkun, C. A. (2003). *Değişim çağında yönetim*. Sistem Yayıncılık, 2. Baskı

Clott, C. B. (1995). The Effects Environment, Strategy, Culture and Resource Dependency on Perceptions of Organizational Effectiveness in Higher Educations, ASHE Conference, 2-5 November, Texsas A&M University.

Dean E. & Taisier F. Al-Diab. (1995). Improving Quality and Organizational Effectiveness Go Hand in Hand Through Deeming's Management System. Journal of Business Strategies 12, No. 1 (Spring 1995): 86-98. http://www.findarticles.com

Devadoss, M. & R. Muth. (1984). Power, Involvement and Organizational Effectiveness in Higher Education, Higher Education, 13(4), 379-391.

Dicle, A. (1976). *Örgütsel verimlilik ve etkinli*k. Türkiye Ortadoğu Amme İdare Enstitüsü Yayını.

Edgar H. S. (1980). *Örgütsel psikoloji.* (Çev. Aylin Sağtürk- Şan Öz-Alp), İşitme Özürlü Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı.

Ekinci, H. & Yılmaz, A. (2002). Kamu Örgütlerinde Yönetsel Etkinliğin Artırılması Üzerine Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19, 35-50

Fjortoft, N. & J.C. Smart. (1994). Enhancing Organizational Effectiveness: The Importance of Culture Type and Mission Agreement, Higher Education, 27(4), 429-447.

Hammer, M. & Champy, J. (1994). *Değişim mühendisliğ*i. (Çev. Sinem Gül), Sabah Yayıncılık.

Hicks, H. G. (1979). *Örgütlerin yönetimi*. (Çev. Osman Tekok vd.), 3. Baskı, Turhan Kitabevi.

Hossein, E., R. Ramezanineghad, B. Yosefi, S. N. Sajjadi, E. Malekakhlagh. (2011). Compressive Review of Organizational Effectiveness in Sport, Sport Manegement International Journal, 7(1), 5-21.

James C. Collins & Jerry I. P. (1999). *Kalıcı olmak*. (Çev. Zuhal Çivi), Sistem Yayıncılık

Katz, D. & Kahn, R.L. (1966). *Organizations and the system concept. The social psychology of organizations*, NY: John Wiley and Sons Inc.

Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliğ*i. Beta Basım A.Ş, Genişletilmiş 12. Baskı

Kwan, P. & A. Walker. (2003). Positing Organizational Effectiveness As A Second-Order Construct in Hong Kong Higher Education Institutions, Research in Higher Education, 448(6), 705-726.

Lysons, A. D. Hatherly & D. A. Mitchell. (1998). Comparison of Measures of Organizational Effectiveness in U. K. Higher Education, 36, 1-19.

Lysons, A. & P. Ryder. (1988). An Empirical Test of Cameron's Dimensions of Effectiveness: Implications for Australian Tertiary Institutions, Higher Education, 17(3), 323-332.

Özbaşar, S. (1976). Organizasyonlarda etkinlik kavramına yaklaşımlar ve bir öneri, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Organizasyon Dergisi, 1, 1-6.

Özdevecioğlu, M. (1999). Örgütsel Etkenlik, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8, 401-411.

Özel, M. (1998). *Liderlik sanatı*, İz Yayıncılık.

Pounder, J. S. (2002). Public Accountability in Hong Kong Higher Education: Human Resource Management Implications of Assessing Organizational Effectiveness, The International Journal of Public-sector Management,15(6), 458-474.

Rifkin, J.& Howard, T. (1997). *Entropi*. (Çev. Hakan Okay), İz Yayıncılık.

Robbins, S. P. (1990). *Organization theory.* Prentice- Hall, Inc.

Saito, T. & H. Muta. (1998). Effectiveness of The University of The Air of Japan, Higher Education, 35, 163-186.

Şimşek, M. Ş. (1984). *Yönetim bilimi-ders notları.* Atatürk Üniversitesi Yayını.

Smart, J. C. & E. P. John. (1996). Organizational Culture and Effectiveness in Higher Education: A Test of The Culture Type" And Strong Culture Hypotheses, Educational and Policy Analysis, 18(3), 219-241.

Smart, J., G.D. Kuh & W. G. Tiemey. (1997). The Roles of Institutional Cultures and Decision Approaches in Promoting Organizational Effectiveness in Two-Year Colleges, The Journal of Higher Education, 68(3), 256-281.

Smart, J. (2003). Organizational Effectiveness of 2- Year Colleges: The Centrality of Cultural and Leadership Complexity, Research in Higher Education, 44(6), 673-703.

Tosun, M. (1981). *Örgütsel etkilili*k, TODAİE.

Young, R. M. (1990). Scientism in The History of Management Theory, Science as Culture-8, 118-143.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Since the depths of history, people have developed organizations to do things they could not do alone or alone, could not lose their power or could not overcome. Countless organizations, from the first and simplest of organizations, the family, to the most advanced, the state, have been invented and designed by our species. The modern times we have been going through since the middle of the last century have almost suffered from organization/organization inflation; it was called the "society of organizations" by management scientist Peter Drucker. The organizations that our species has invented and brought into being to meet the tangible (goods) and intangible (services) needs that it cannot meet alone, are sometimes the supersystem of other organizations, sometimes and most of the time they are the subsystem of other organizations, on a local or global scale. These organizations, which are almost infinite in number, are considered to have reached "organizational effectiveness" when they operate with the purposeful actions of the people who invented them, and if they provide positive contributions and outputs to the functioning of the system (whole) of which they are a part. Beyond narrow organizational goals and at the same time, their "organizational effectiveness" can be mentioned in proportion

to their contributions to the benefit and satisfaction of other parts of the system. Although organizations seem to achieve their goals (targets) such as maximum gain (profit), continuity and growth as pure organizational goals in the short term, if they (organizations) do not contribute positively and satisfactorily to the system(s) of which they are a part (as a supersystem or subsystem), they can never be considered to have reached the goal of organizational effectiveness. The lack of "organizational effectiveness" in millions of organizations on earth is rapidly taking the planet towards an uninhabitable hell, despite the personal ultra-wealth of those who embody them. One of the most important reasons for global hunger, migration, lack of education, poor health and climate crisis is the organization owners who consider every means legitimate and think that organizational effectiveness can be achieved despite others. In this study, two managerial models that can be used in achieving organizational effectiveness are examined; it is emphasized that the goal model is insufficient in achieving effectiveness; it is suggested that a "system model" should be used instead of this model, and its proposal is developed.

Method

The subject of this article is the concept of "organizational effectiveness" as a possibility that can make the existence and life of "organizations" (organizations) that no moment of human life passes or cannot pass 'without' in the struggle for life as continuous as possible. The study aims to discuss what "organizational effectiveness" is, its importance and the models related to its measurement, and to take a closer look. The study is not a field research but has a theoretical nature. The theoretical framework of the text was tried to be created by scanning domestic and foreign literature. The text consists of three sections. The first section is devoted to the explanation of concepts that are thought to facilitate understanding of the subject. These (key) concepts are organization, effectiveness, efficiency (productivity), rationality, negative entropy, system, system theory and organizational effectiveness. The second part of the text examines the importance of organizational effectiveness, while the third part attempts to explain the measurement of metrical effectiveness and measurement models.

Findings, Conclusion and Discussion

The survival and existence of businesses, organizations and organizations depend on their ability to make profit or gain from their activities. The other two leading goals of businesses, continuity and growth, are, by logic, goals that can only be achieved with the realization of the first goal. However, in this

section of modern times, it has become indisputable that organizations (organizations, businesses), which are subsystems of the main system, affect the main system positively or negatively, and are positively or negatively affected by the main system. Affecting or being affected is not only between the system and subsystem; it can also occur between an unlimited number of systems on the horizontal plane. Organizations share a common universe, a world, with many micro and macro environments or entities such as the ecological environment, sociological environment, economic environment, cultural and religious environment in their environment, affecting and being affected by them. The concept of globalization, which is often found in the vast literature, sometimes appreciated and sometimes criticized, has been taught (must have been taught) by Covid-19 to everyone, from ordinary people to the most expert people and from state organizations that have difficulty in realizing their responsibilities to business organizations, what it exactly means. In these days when absolute limitlessness reigns from A to Z, it has become easier to make some sentences.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 28.02.2024 Yayına Kabul Tarihi:18.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1648824
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Yücekaya, M, A, Sağın, A, E. & Uğraş, S. (2025). Beden Eğitimi Dersi Akran İlişkileri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 576-602.

BEDEN EĞİTİMİ DERSİ AKRAN İLİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

Mehmet Akif YÜCEKAYA**
Ahmet Enes SAĞIN****
Sinan UĞRAŞ******

Öz

Bu çalışmada, beden eğitimi ve spor derslerinde öğrenciler arasında gerçekleşen akran ilişkilerini (iletişim, iş birliği, sosyal etkileşim ve anlaşmazlık durumları vb.) değerlendirmek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ölçek geliştirme süreci, literatür taraması, madde havuzu oluşturma, uzman görüşü alma, pilot uygulama ve psikometrik analizlerden oluşmuştur. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için 430 öğrenciden, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için ise 391 öğrenciden

* Bu çalışma Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı tarafından değerlendirilmiş 17.02.2025 tarih ve 872265 sayılı Olur'u ile uygun görülmüştür.

** Dr. Öğr. Üyesi., Dicle Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü, yucekayaakif@gmail.com, Diyarbakır/Türkiye

*** Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi, a.e.sagin@outlook.com, Bartın/Türkiye

**** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi, sinanugras@gmail.com, Çanakkale/Türkiye

veri toplanmıştır. AFA sonuçları, ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğunu ve toplam varyansın %48.3'ünü açıkladığını göstermiştir. Dokuz maddeden oluşan ölçek, "uyum" (5 madde) ve "çatışma" (4 madde) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. DFA analizleri, ölçeğin yapı geçerliliğini desteklemiş ve modelin uyum indeksleri kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur (χ^2/sd = 3.10, RMSEA = 0.073, CFI = 0.937, TLI = 0.913). İç tutarlılık analizleri sonucunda Cronbach Alpha katsayısı uyum boyutu için 0.811, çatışma boyutu için 0.793 olarak hesaplanmıştır. Sonuçlar, geliştirilen ölçeğin beden eğitimi derslerinde akran ilişkilerini değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Beden eğitimi, akran ilişkileri, ölçek geliştirme.*

PEER RELATIONSHIPS SCALE IN PHYSICAL EDUCATION CLASS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Abstract

This study aimed to develop a valid and reliable scale to assess peer relationships (e.g., communication, cooperation, social interaction and conflict situations) among students in physical education and sports classes. The scale development process included a literature review, item pool generation, expert evaluation, pilot testing, and psychometric analyses. Data were collected from 430 students for the Exploratory Factor Analysis (EFA) and 391 students for the Confirmatory Factor Analysis (CFA). EFA results indicated that the scale has a two-factor structure, explaining 48.3% of the total variance. The scale consists of nine items, with two subdimensions: "cohesion" (5 items) and "conflict" (4 items). CFA results supported the construct validity of the scale, with acceptable model fit indices (χ^2/df = 3.10, RMSEA = 0.073, CFI = 0.937, TLI = 0.913). Internal consistency analysis showed that Cronbach's alpha coefficient was 0.811 for the "cohesion" dimension and 0.793 for the "conflict" dimension. The findings demonstrate that the developed scale is a valid and reliable instrument for assessing peer relationships in physical education classes.

Keywords: *Physical education, peer relationships, scale development.*

1. GİRİŞ

Beden eğitimi ve spor dersleri, öğrencilerin yalnızca fiziksel gelişimlerini değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyen önemli bir öğrenme ortamıdır. Araştırmalar, düzenli fiziksel aktiviteye katılan bireylerin sosyal çevreleriyle daha güçlü bağlar kurduklarını, grup içi iletişim becerilerini geliştirdiklerini ve akran etkileşimlerini artırdıklarını göstermektedir (Liao vd., 2022). Düzenli fiziksel aktiviteye dayalı beden eğitimi uygulamaları, öğrencilerin iletişim kurma, takım çalışması yapma, sosyal ilişkiler geliştirme ve problem çözme gibi becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Bailey, 2006). Buna ek olarak, fiziksel aktivitenin benlik saygısını artırma, stres ve kaygı düzeylerini azaltma gibi psikolojik faydalarının; öğrencilerin sosyal ortamlarda daha açık, dengeli ve uyumlu ilişkiler kurmalarına katkı sağladığı belirtilmektedir (Mahindru et al., 2023). Yapılan araştırmalar, olumlu akran ilişkilerinin öğrencilerin derslerden keyif almasını sağladığını, motivasyonlarını artırdığını ve sosyal uyumlarını desteklediğini ortaya koymaktadır (Wentzel ve Watkins, 2002). Bunun yanı sıra, bu ilişkiler yalnızca sosyal uyumu değil, psikolojik iyi oluşu da destekleyerek öğrencilerin okul ortamında kendilerini daha güvende hissetmelerine ve akademik başarılarını artırmalarına katkıda bulunmaktadır (McGrath ve Noble, 2010). Ayrıca, olumlu akran ilişkilerinin eğitim süreçlerine bağlılığı artırarak öğrencilerin okul ortamında sosyal bütünleşmelerini ve akademik devamlılıklarını desteklediği ifade edilmektedir (Rasco vd., 2020). Bu bağlılık, öğrencilerin öğrenme ortamlarında daha etkin bir şekilde yer almalarını sağlayarak akademik başarılarını doğrudan etkileyebilir. Nitekim yüksek kaliteli arkadaşlık ilişkilerinin, akademik başarı ve bireysel uyumla doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir (Burk ve Laursen, 2005).

Ancak, akran ilişkileri her zaman olumlu sonuçlar doğurmaz. Olumlu sosyal etkileşimlerin öğrenciler üzerindeki destekleyici etkilerine karşın, olumsuz akran

deneyimleri öğrencilerin duygusal dengesini bozarak, benlik algılarını ve akademik motivasyonlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Araştırmalar, akran zorbalığı ve sosyal dışlanmanın öğrencilerin akademik başarısı, okul uyumu ve psikolojik iyi oluşları üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir (Leka, 2015). Abou-ezzeddine ve diğerleri (2007), akademik veya sosyal açıdan risk altındaki öğrencilerin akranları tarafından dışlanma ve zorbalıkla karşılaşma olasılıklarının daha yüksek olduğunu, ancak olumlu akran ilişkilerinin bu olumsuz etkileri azaltabileceğini öne sürmektedir. Öte yandan, bireylerin mizaç özellikleri de akran ilişkilerinin doğasını şekillendirebilir ve özellikle düşük öz düzenleme becerisine sahip öğrenciler, olumsuz akran etkileşimlerine karşı daha savunmasız olabilirler (Neuharth-Pritchett ve Ma, 2006). Öğrencilerin sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirebilmeleri için, olumsuz akran deneyimlerinin etkilerinin en aza indirilmesi büyük önem taşımaktadır. Araştırmacılar, öğretmenlerin sınıf içindeki sosyal dinamikleri yöneterek öğrenciler arasında olumlu etkileşimleri teşvik edebileceğini göstermektedir (Cervantes ve Gutierrez, 2019). Öğretmenler tarafından yürütülen sabah toplantıları, duygu paylaşımı oturumları ve rol yapma temelli grup etkinlikleri gibi yapılandırılmış sosyal-duygusal öğrenme uygulamaları; öğrencilerin sağlıklı akran ilişkileri geliştirmelerini destekleyerek sosyal dışlanma ve zorbalığın önüne geçebilmektedir (Cervantes ve Gutierrez, 2019). Bu doğrultuda, öğretmenlerin pozitif sınıf iklimi oluşturma becerisi, kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, öğrencilerin akranlarıyla kurdukları ilişkileri anlamak ve değerlendirmek ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin akran ilişkilerini anlamaya ve değerlendirmeye yönelik bilimsel araçların geliştirilmesi, eğitimciler ve araştırmacılar için önemli bir konu haline gelmiştir. Örneğin, çocukların ve ergenlerin en iyi arkadaşlarıyla olan ilişkilerini değerlendirmek için Bukowski ve diğerleri (1994) tarafından Akran İlişkileri Ölçeği (AİÖ) geliştirilmiştir. Orijinal ölçek 30 madde ve altı boyuttan oluşurken, Atik ve diğerleri (2014) tarafından yapılan Türkçe uyarlamada ölçek 22 maddeye

indirilmiş ve 'Birliktelik', 'Çatışma', 'Yardım', 'Koruma' ve 'Yakınlık' olmak üzere beş alt boyutlu bir yapı kazanmıştır. Bunun yanı sıra, Bapoğlu Dümenci ve Gürsoy (2019) tarafından geliştirilen Akran İlişkileri Ölçeği, grup sosyalleşme kuramına dayanarak oluşturulmuş ve çocukluk dönemi akran ilişkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, 52 maddeden ve 'İletişim', 'Etkileşim', 'Güven' ve 'Birliktelik' olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Aydoğdu (2022) tarafından geliştirilen Ergenler İçin Akran İlişkileri Ölçeği ise, ortaokul ve lise düzeyindeki ergenlerin akran ilişkilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş olup, 29 maddeden ve 'Yakınlık', 'Popülerlik', 'Güven' ve 'Anlayışlılık' olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, Kanmaz ve Tezel-Şahin (2022) tarafından geliştirilen Okul Öncesinde Akran İlişkileri Ölçeği Ebeveyn ve Öğretmen Formları, 4-6 yaş arası çocukların akran ilişkilerini ebeveyn ve öğretmen değerlendirmelerine göre ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, ebeveyn formu (33 madde, beş alt boyut: 'Zorba Çocuk', 'Arkadaşlık', 'İletişim ve Etkileşim', 'Empati/Prososyal Davranışlar' ve 'Mağdur Çocuk') ve öğretmen formu (37 madde, üç alt boyut: 'Zorba Çocuk', 'Arkadaşlık ve Etkileşim' ve 'Mağdur Çocuk') olmak üzere iki versiyondan oluşmaktadır. Rigby ve Slee (1993) tarafından geliştirilen Akran İlişkileri Anketi ise akran ilişkilerini 'Zorbalık', 'Mağduriyet' ve 'Prososyal Davranış' bağlamında değerlendiren kapsamlı bir ölçektir.

Bu bağlamda, spor ortamlarında bireyler arasındaki sosyal etkileşimi değerlendirmek amacıyla çeşitli ölçekler geliştirilmiştir. Ancak, bu ölçeklerin büyük bir kısmı doğrudan akran ilişkilerine odaklanmak yerine, genel sosyal destek veya takım içi dinamikleri incelemektedir. Örneğin, Farias Junior ve diğerleri (2014) geliştirdiği ve Küçükibiş ve Eskiler (2019) tarafından Türkçeye uyarlanan 'Fiziksel Aktivitelerde Sosyal Destek Ölçeği (FASDÖ)', bireylerin fiziksel aktiviteye katılımında sosyal desteğin rolünü değerlendirmektedir. Ancak, bu ölçek spor ortamındaki akran ilişkilerinin dinamiklerini doğrudan ele almamaktadır. Coffee ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen ve Şenel ve

arkadaşları (2018) tarafından Türkçe' ye uyarlanan "Takıma İlişkin Elde Edilebilir Sosyal Destek Ölçeği (TASS-Q)", takım sporlarında algılanan sosyal desteği değerlendirmeye odaklanmışken, Freeman ve diğerleri (2011) geliştirdiği "Sporda Algılanan Elde Edilebilir Destek Ölçeği (PASS-Q)" ise sporcuların duygusal destek, saygınlık desteği, bilgi desteği ve somut destek gibi farklı sosyal destek türlerini nasıl algıladığını incelemektedir. Ancak, bu ölçekler spor etkinlikleri sırasında akran ilişkilerinin doğasını doğrudan değerlendirmemektedir.

Bu eksiklik doğrultusunda, bu çalışmanın amacı, beden eğitimi ve spor derslerindeki akran etkileşimlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirebilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Geliştirilen ölçek, öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersleri sırasında akranlarıyla kurdukları ilişkileri değerlendirerek, uyum ve çatışma gibi temel boyutları sistematik bir şekilde ölçmeyi hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, beden eğitimi ve spor derslerinde öğrenciler arasındaki akran ilişkilerini değerlendirmek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ölçek geliştirme süreci, psikometri alanında belirlenen standartlara uygun olarak yapılandırılmış ve ölçülmek istenen yapının teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Sürecin temelinde, öğrenciler arasındaki akran etkileşimlerini kapsayan kapsamlı bir ölçme aracının oluşturulması yer almaktadır. Araştırmada, ölçek geliştirme sürecinin temel aşamaları dikkate alınmıştır (Boateng vd., 2018). Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle ilgili literatür taranmış, beden eğitimi ve spor derslerinde akran ilişkilerine dair önceki ölçekler ve teorik modeller incelenmiştir. Alan yazında, beden eğitimi ve spor derslerinde öğrencilerin akranlarıyla kurdukları ilişkilerin fiziksel aktiviteye katılım, öz-yeterlik, motivasyon ve sosyal destek ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Smith, 1999; Cox & Ullrich-French, 2010; Lee, Shin & Smith, 2019). Özellikle fiziksel aktivite

ortamlarında akran desteği ve ilişkilerinin sosyal etkileşim süreçlerinde kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Weiss & Duncan, 1992). Bu çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda, beden eğitimi ve spor derslerinde akran ilişkilerini ölçen güvenilir bir ölçeğin eksikliği tespit edilmiştir. Ölçme araçlarının geliştirilmesinde, sadece psikometrik özelliklerin incelenmesi değil, aynı zamanda ölçeğin hedef kitlenin kullanımına uygun olup olmadığının da değerlendirilmesi önem taşımaktadır (Hinkin, 1998; Netemeyer vd., 2003). Bu doğrultuda, ölçek maddeleri hedef kitlenin yaş özellikleri ve anlama düzeyi dikkate alınarak küçük bir uygulama grubunda denenmiş ve elde edilen geri bildirimlere göre gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Bu araştırmada, Beden Eğitimi ve Spor Dersi Akran İlişkileri Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi amacıyla iki farklı çalışma grubu kullanılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için birinci grup, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için ise ikinci grup oluşturulmuştur. Araştırmaya 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Adıyaman ilinde yer alan 3 ortaokul ve 3 lise olmak üzere toplam 6 okuldan öğrenciler katılmıştır. AFA sürecinde 430, DFA sürecinde ise 391 öğrenciye ulaşılmıştır. Katılımcılar, devlet okullarında öğrenim gören öğrenciler arasından yüz yüze veri toplama yöntemiyle belirlenmiştir. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olup, öğrenciler bilgilendirilmiş ve gizlilik ilkelerine uygun hareket edilmiştir. Ayrıca, araştırma süreci Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 872265 sayılı ve T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen 2025.019653 numaralı izinle değerlendirilmiş ve uygun bulunmuştur. Çalışma, bilimsel araştırma etik ilkelerine uyumlu şekilde yürütülmüş olup, her aşaması akademik standartlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) Grubu

AFA, ölçek maddelerinin faktör yapısını ortaya koymak amacıyla uygulanmıştır. Bu analiz için toplam 430 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Katılımcıların %57.4'ü kız (n = 247) ve %42.6'sı erkek (n = 183) öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 10 ile 18 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 13.9 olarak hesaplanmıştır (SD = 2.09). Sınıf düzeylerine göre dağılım incelendiğinde, en yüksek katılımın 9. sınıf (%16.5, n = 71), 10. sınıf (%16.0, n = 69) ve 8. sınıf (%12.8, n = 55) seviyelerinde olduğu görülmektedir. En düşük katılım ise 5. sınıfta (%8.8, n = 38) gerçekleşmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Grubu

DFA, AFA sonucunda belirlenen faktör yapısının farklı bir örneklem üzerinde test edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 391 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Katılımcıların %52.9'u kız (n = 207) ve %47.1'i erkek (n = 184) öğrencilerden oluşmaktadır. Yaş dağılımı 10 ile 18 arasında değişmekte olup, en fazla katılım 13 yaş (%24.8, n = 97) ve 16 yaş (%15.9, n = 62) gruplarında gerçekleşmiştir. Sınıf düzeylerine göre incelendiğinde, en yüksek katılım 8. sınıf (%23.0, n = 90) ve 7. sınıf (%19.2, n = 75) düzeylerinde olmuştur.

2.2. Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme süreci, ölçülmek istenen yapının teorik temellerine uygun bir yapının ortaya çıkarılması ve bu yapının istatistiksel olarak doğrulanması için sistematik aşamalardan oluşmaktadır (Flora & Flake, 2017; Reise, Waller, & Comrey, 2000). Bu bağlamda, ölçek geliştirme sürecinin dört temel aşaması takip edilmiştir: (1) teorik çerçevenin oluşturulması ve madde havuzunun hazırlanması, (2) uzman görüşleri doğrultusunda içerik geçerliğinin sağlanması, (3) ön uygulama ve yapı geçerliliğinin test edilmesi, (4) güvenirlik analizleriyle ölçeğin son halinin

verilmesi (Tavakol & Wetzel, 2020; Zhou, 2019). Ölçek geliştirme süreci, ölçek maddelerinin beden eğitimi ve spor dersi bağlamında öğrencilerin akran ilişkilerini doğru ve kapsamlı bir şekilde ölçebilmesini sağlamaya odaklanmıştır. Ölçme aracının oluşturulmasında, faktör analizine dayalı yapı geçerliliği test edilerek maddelerin psikometrik açıdan uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinde ilk adım, beden eğitimi ve spor derslerinde öğrenciler arasındaki akran ilişkilerini değerlendiren ölçekleri incelemek ve teorik çerçeveyi oluşturmak olmuştur (Aydoğdu, 2022; Bond vd., 2007; Ciesla & Yao, 2011; Devine vd., 2018). Literatür taramasında özellikle "beden eğitimi dersinde akran ilişkileri", "sporda akran desteği" ve "beden eğitimi dersinde sosyal etkileşim" gibi anahtar kavramlar incelenmiştir. Beden eğitimi ve spor derslerinde akran ilişkilerinin doğasını anlamaya yönelik daha önce geliştirilmiş ölçekler incelendiğinde, mevcut ölçeklerin genellikle genel sosyal destek veya sınıf içi sosyal ilişkileri ölçtüğü, ancak beden eğitimi ve spor bağlamına özgü olmadığı tespit edilmiştir. Bu eksiklik, öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerindeki etkileşimlerini doğrudan değerlendiren yeni bir ölçme aracının geliştirilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla, literatürdeki kavramsal yaklaşımlar temel alınarak, öğrenciler arasındaki iş birliği, destekleyici davranışlar, çatışma yönetimi ve sosyal uyum gibi temel bileşenleri kapsayan bir ölçek tasarlanmıştır.

2.3. Madde Havuzu ve Uzman Görüşü

Literatür taramasından elde edilen bilgiler doğrultusunda, beden eğitimi ve spor derslerindeki akran ilişkilerini değerlendirmek amacıyla 38 maddelik havuz oluşturulmuştur. Ölçek maddelerinin oluşturulmasında, öğrencilerin ders içi etkileşimlerini, akran desteğini, iş birliğini ve çatışmaları ölçebilecek ifadeler belirlenmiştir. İlk taslak form, uzman görüşüne sunulmadan önce dilbilgisi açısından gözden geçirilmiş ve anlaşılırlığı test edilmiştir. Uzman görüşü aşamasında, spor bilimleri, psikoloji ve ölçme-değerlendirme alanlarında

uzmanlaşmış beş akademisyenin değerlendirmeleri alınmıştır. Uzmanlardan ölçek maddelerini "uygundur", "düzeltilmelidir" veya "çıkarılmalıdır" şeklinde değerlendirmeleri istenmiş ve geri bildirimler doğrultusunda bazı maddelerde düzenlemeler yapılmış ve geriye 26 madde kalmıştır (Carpenter, 2018). Özellikle, bazı ifadelerin daha net hale getirilmesi ve öğrencilerin günlük diline uygun hale getirilmesi sağlanmıştır.

2.4. Ölçekleme Yöntemi ve Ön Uygulama

Hazırlanan ölçek, 5'li Likert tipi derecelendirme yöntemi ile yapılandırılmıştır. Katılımcılar, her bir maddeye "Hiçbir Zaman (1)" ile "Her Zaman (5)" arasında değişen seçeneklerden birini işaretleyerek yanıt vermiştir. Ön uygulama aşamasında, ölçeğin ilk taslak formu küçük bir pilot çalışma grubunda uygulanarak, katılımcıların madde anlaşılırlığı ve yanıt verme süresi değerlendirilmiştir. Bu süreçte, öğrencilerin bazı soyut ve yaş düzeyine göre karmaşık ifadeleri anlamakta zorlandıkları gözlemlenmiştir. Özellikle “sosyal izolasyon”, “göz ardı etmek” ve “duygusal geri çekilme” gibi kavramların yer aldığı maddelerin hedef kitle tarafından tam olarak anlaşılmadığı belirlenmiş ve bu tür ifadeler, öğrencilerin günlük diline daha uygun, daha sade anlatımlarla yenilenmiştir. Bu aşamaların tamamlanmasının ardından, ölçeğin geçerlilik ve güvenirlik analizlerine yönelik ana uygulama gerçekleştirilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek ve maddelerin ölçme gücünü değerlendirmek için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Öncelikle veri seti, analizlere başlamadan önce eksik ve uç değerler açısından incelenmiş, normallik varsayımı test edilmiş ve faktör analizine uygunluğu değerlendirilmiştir. Veri setinde eksik veri bulunmamış ve uç değerlerin belirlenmesi amacıyla standartlaştırılmış artık değerler ile

Mahalanobis uzaklıkları hesaplanmıştır (Tabachnick & Fidell, 2019). Artık değerlerin normal dağılıma uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla standartlaştırılmış artıkların teorik kuantil değerleri ile karşılaştırılması yapılmıştır. Sonuçlar, artık değerlerin büyük çoğunluğunun teorik dağılım çizgisine paralel şekilde dağıldığını ve dolayısıyla normal dağılıma büyük ölçüde uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, kutu grafikleri incelendiğinde, veri setinde tekil uç değerlerin bulunduğu ancak bu değerlerin analiz sonuçlarını bozacak ölçüde olmadığı belirlenmiştir.

Veri setinin normalliğini test etmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiştir. Çarpıklık değerlerinin -0.878 ile 0.846 arasında, basıklık değerlerinin ise -1.20 ile 0.633 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerlerin -2 ile +2 aralığında olması, verilerin normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2019). Veri setinin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. KMO değeri 0.826 olarak hesaplanmış ve örneklemin faktör analizi için yeterli olduğu belirlenmiştir (Kaiser, 1974). Bartlett Küresellik Testi sonucu $\chi^2 = 1242$, $df = 36$, $p < 0.001$ olarak bulunmuş ve ölçek maddeleri arasında anlamlı korelasyonlar bulunduğu gösterilmiştir (Field, 2018).

Verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek için anti-image korelasyon matrisindeki ölçüm yeterlilik değerleri incelenmiştir. Tüm maddelerin değerlerinin 0.50'nin üzerinde olması nedeniyle faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2019). Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için Maximum Likelihood (ML) faktör çıkarma yöntemi tercih edilmiştir. ML yöntemi, özellikle verilerin normal dağılıma uygun olduğu durumlarda daha güçlü ve güvenilir sonuçlar sunması nedeniyle kullanılmaktadır (Fabrigar, Wegener, MacCallum, & Strahan, 1999). Faktör yapısının daha iyi belirlenmesi için döndürme yöntemi olarak Oblimin (Oblique Rotation) tekniği

uygulanmıştır. Oblimin tekniği, faktörler arasında korelasyon olasılığı bulunduğunda tercih edilen bir yöntem olup, özellikle sosyal bilimlerde ölçek geliştirme çalışmalarında önerilmektedir (Costello & Osborne, 2005).

3. BULGULAR

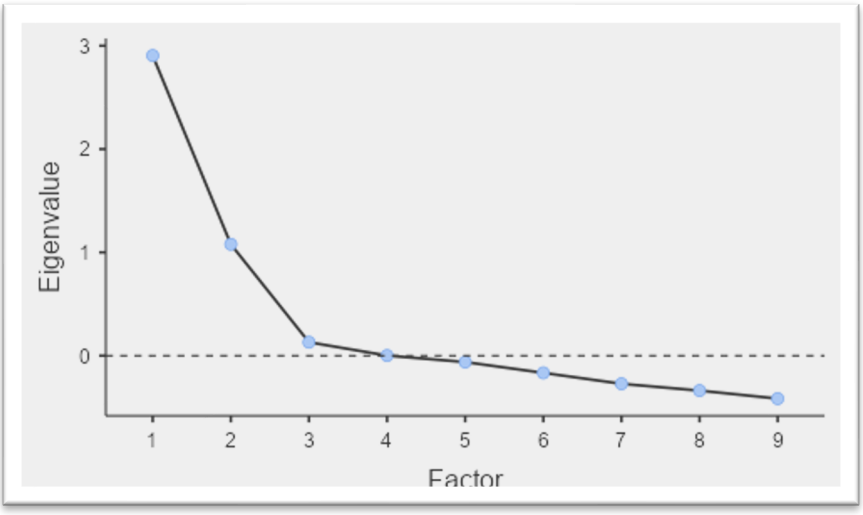
3.1. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek ve yapı geçerliliğini test etmek amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ölçek iki faktörlü bir yapıya sahiptir. İlk faktör toplam varyansın %26.1'ini, ikinci faktör ise %22.2'sini açıklayarak toplamda %48.3'lük bir varyans açıklama oranına ulaşılmıştır. Bu oran, ölçeğin yapı geçerliliğini destekleyebilecek kabul edilebilir bir düzeydedir (Henson & Roberts, 2006).

Maddelerin faktör yükleri, binişik yüklenme, içerik bütünlüğü ve istatistiksel kriterler dikkate alınarak değerlendirilmiş ve bazı maddelerin ölçek formundan çıkarılması gerektiği belirlenmiştir. Özellikle faktör yükü düşük olan veya farklı faktörler arasında binişik dağılım gösteren maddeler ölçekten elenmiştir (M5,M7). Faktör yükleri 0.40'ın altında olan maddeler ölçek geçerliliğini zayıflatabileceğinden çıkarılmıştır (M9, M14, M15). Bunun yanı sıra, faktör analizi sürecinde, anti-image korelasyon matrisindeki değerlerin düşük olması ve madde toplam korelasyonlarının zayıf olması gibi kriterler de madde eleme sürecinde dikkate alınmıştır. Ölçek maddelerinin faktörlere yüklenme değerleri incelendiğinde, ilk faktörde yer alan maddelerin faktör yükleri 0.551 ile 0.756 arasında değişirken, ikinci faktördeki maddelerin faktör yükleri 0.640 ile 0.765 arasında değişmektedir. Özellikle, M10 (0.756), M6 (0.748) ve M3 (0.668) maddeleri ilk faktörde güçlü bir şekilde yüklenirken; M19 (0.765), M25 (0.697) ve M13 (0.676) maddeleri ikinci faktörde daha yüksek yük değerlerine sahiptir. Ancak analiz sürecinde, faktörler arası ayrışmayı azaltan bazı maddeler

belirlenmiş ve ölçeğin faktör yapısını netleştirmek adına ölçekten çıkarılmıştır. Faktörler arasındaki korelasyon -0.369 olarak hesaplanmış olup, iki faktörün orta düzeyde negatif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, faktörlerin birbirinden bağımsız ancak ilişkili yapılar sunduğunu göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2019).

Ölçek faktörlerinin belirlenmesi sürecinde, özdeğerlerin incelenmesi de kritik bir göstergedir. İlk faktörün özdeğeri 2.905 ve ikinci faktörün özdeğeri 1.078 olarak hesaplanmıştır. Üçüncü faktörün özdeğeri 0.130 olup, Cattell'in (1966) önerdiği Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot) analizi dikkate alındığında, ilk iki faktörün anlamlı bir katkı sağladığı, diğer faktörlerin ise belirgin bir şekilde azalım gösterdiği görülmektedir. Bu sonuç, ölçeğin iki faktörlü yapısının desteklendiğini göstermektedir. Tüm bu bulgular, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapı sunduğunu ve iki faktörlü bir modelin en uygun yapı olduğunu desteklemektedir. Yapı geçerliliğini güçlendirmek amacıyla, ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmesi planlanmıştır.



Şekil 1. Yamaç Birikinti Grafiği (scree plot)

Tablo 1. Beden eğitimi ve spor Dersi Akran İlişkileri Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Madde	Faktör Yükü	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach's α	McDonald's ω
Uyum	M3	0.668	26.1	0.811	0.816
	M4	0.661			
	M6	0.748			
	M10	0.756			
	M12	0.551			
Çatışma	M13	0.676	22.2	0.793	0.798
	M17	0.640			
	M19	0.765			
	M25	0.697			

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Ölçek yapısının belirlenmesinde Maximum Likelihood (ML) kestirim yöntemi tercih edilmiş olup, modelin uyumunu değerlendirmek amacıyla χ^2/sd, RMSEA, SRMR, CFI ve TLI gibi temel uyum indeksleri kullanılmıştır.

Tablo 2. Beden eğitimi ve spor Dersi Akran İlişkileri Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Uyum İndeksleri	Mükemmel Değerler	Kabul Edilebilir Değerler	Ölçeğin Değerleri
Beden Eğitimi Dersi Akran İlişkileri Ölçeği	χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	≤ 5	3.10
	RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$RMSEA \leq 0.08$	0.073
	SRMR	<0.05	<0.08	0.056
	CFI	>0.95	>0.90	0.937
	TLI	>0.95	>0.90	0.913

(Brown, 2015; Lomax, 2004; Hu & Bentler, 1999; Kline, 2016).

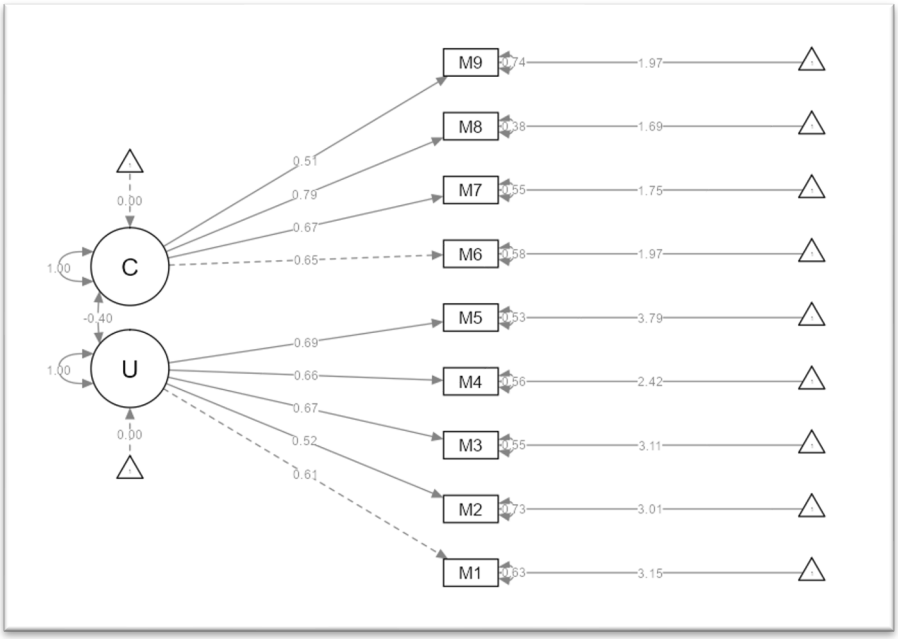
Analiz sonuçları, iki faktörlü modelin veriye yeterli düzeyde uyum sağladığını göstermektedir. χ^2/sd değerinin 3.10 olduğu görülmüş olup, bu değer kabul

edilebilir sınırlar içinde yer almaktadır (Kline, 2016). RMSEA değeri 0.073 olup, 0.08'in altında olması modelin orta düzeyde iyi bir uyum sağladığını göstermektedir (Hu & Bentler, 1999). SRMR değeri 0.056 olarak hesaplanmış ve 0.08'in altında kalması modelin uygun olduğunu desteklemektedir. CFI değeri 0.937 ve TLI değeri 0.913 olarak hesaplanmış olup, kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği belirlenmiştir (Brown, 2015).

Tablo 3. Faktör Analizi Bulguları, Geçerlilik ve Güvenilirlik

Boyut	Madde	Faktör Yükü
Uyum (5madde)	M1-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarım uyum içinde hareket eder.	0.610
	M2-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarımla etkinliklere katılmaktan keyif alırım.	0.524
	M3-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarım benimle olumlu iletişim kurar.	0.670
	M4-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarımın desteğini hissederim.	0.662
	M5-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarımla iyi anlaşırım.	0.688
Çatışma (4madde)	M6-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarım söylediklerimi görmezden gelir.	0.646
	M7-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarımla yaşadığım anlaşmazlıklar ilişkilerimizi olumsuz etkiler.	0.674
	M8-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarımla olan sorunları çözmekte zorlanırım.	0.789
	M9-Beden eğitimi ve spor dersinde, arkadaşlarımın bazı davranışları beni rahatsız eder.	0.512

Yapılan analizde, her iki faktörün maddeleriyle olan ilişkilerini gösteren standartlaştırılmış katsayıların 0.512 ile 0.789 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Ayrıca, faktörler arasında -0.369 düzeyinde ters yönlü bir korelasyon gözlemlenmiştir. Bu durum, uyum ve çatışma boyutlarının birbirinden bağımsız ancak birbirini olumsuz yönde etkileyebilecek yapılar olduğunu göstermektedir.



Şekil 2. Path Diyagramı ve Standartlaştırılmış Değerler

Şekilde görüldüğü üzere, maddelerin gizli faktörlerle olan ilişkilerini gösteren standartlaştırılmış katsayılar 0.51 ile 0.79 arasında değişmektedir. Bu değerler, ölçek maddelerinin ilgili faktörlerle yeterli düzeyde ilişki sergilediğini ve modelin iki faktörlü yapısını desteklediğini göstermektedir. Faktörler arasındaki korelasyonun -0.40 olarak hesaplanması, uyum ve çatışma boyutlarının birbirinden bağımsız ancak ters yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, beden eğitimi derslerinde öğrenciler arasındaki akran ilişkilerini değerlendirmek amacıyla 9 maddeden oluşan iki boyutlu bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek, "Hiçbir Zaman=1" ile "Her Zaman=5" arasında değişen Likert tipi bir değerlendirme yöntemi kullanmaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 9 ile 45 arasında değişmektedir. Uyum boyutunda yüksek puanlar, öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerinde akranlarıyla iş birliği içinde ve olumlu bir iletişim ortamında olduklarını gösterirken; Çatışma boyutunda yüksek puanlar, ders

sürecinde akranlar arasında anlaşmazlık ve olumsuz etkileşimlerin daha fazla yaşandığını göstermektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Okul, öğrencilerin günlerinin büyük bir bölümünü geçirdiği ve sürekli olarak birbirleriyle iletişim kurduğu bir ortamdır. Akran ilişkilerinin ergenlerin hayatında kritik bir öneme sahip olduğu (Landstedt vd., 2015) ve ergenlerin karşılaştığı sorunları daha çok akranları ile paylaştığı ifade edilebilir. Beden eğitimi ve spor dersinde akran ilişkilerinin farklılık gösterebilir. Beden eğitimi ve spor dersleri, hareket odaklı yapısı, iş birliği gerektiren etkinlikleri ve kazanma-kaybetme gibi duyguların bir arada yaşanması gibi özellikleriyle diğer derslerden ayrılmaktadır (Guo, 2014; Molina, 2017; De Paula vd., 2017). Beden eğitimi ve spor dersinin diğer derslerden farklı bir yapıya sahip olması, akran ilişkilerinin de farklı şekilde gelişebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, beden eğitimi ve spor dersindeki akran ilişkilerini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için dersin kendine özgü yapısına uygun bir ölçme aracı geliştirilmesi gereklidir.

Bu araştırmada iki farklı gruptan toplanan verilerin analizi sonucunda, 5 maddesi "Uyum" boyutu, 4 maddesi ise "Çatışma" boyutu olmak üzere toplam 9 maddelik bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranının %48.3 olduğu görülmüştür. Ölçeğin uyum indeksi değerleri $\chi^2/sd = 3.10$, RMSEA = 0.073, SRMR = 0.056, CFI = 0.937 ve TLI = 0.913 olarak bulunmuştur. Uyum boyutunda madde faktör yüklerinin 0.551 ile 0.756 arasında değiştiği, Çatışma boyutunda ise faktör yüklerinin 0.512 ile 0.789 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda Cronbach Alpha değeri Uyum boyutu için 0.811, Çatışma boyutu için 0.793 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar ortaokul ve lise öğrencilerinde beden eğitimi dersi akran ilişkilerini ölçen bir veri toplama aracı olduğuna kanaat getirmektedir. Akran ilişkilerinin beden eğitimi ve spor dersine

katılım motivasyonu (Cox ve Ullrich-French, 2010), egzersize (Shang vd., 2023), fiziksel uygunluğa (Fernández-Bustos vd., 2020) etkilerini inceleyen araştırmalar mevcuttur. Ancak bu araştırmalarda beden eğitimi ve spor dersinin yapısına özgü veri toplama araçları ile değil okul genel akran ilişkileri ölçekleri kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen bu veri toplama aracı ile beden eğitimi ve spor dersi akran ilişkilerinin spora katılımı, beden eğitimi ve spor dersine katılım motivasyonu, fiziksel aktiviteye tutum geliştirme gibi birçok faktör ile ilişkisinin incelenmesi mümkün olacaktır.

Bu bağlamda, geliştirilen ölçme aracı gelecekteki araştırmalarda, beden eğitimi derslerine özgü akran ilişkilerini incelemek için önemli bir kaynak olarak kullanılabilir. Çalışmanın önerileri doğrultusunda, ölçeğin farklı yaş gruplarında, çeşitli eğitim ortamlarında ve boylamsal çalışmalarla test edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, beden eğitimi ve spor dersi akran ilişkilerinin spora katılım, akademik başarı ve benlik algısı gibi değişkenlerle olan ilişkisini değerlendiren daha kapsamlı araştırmalar yapılması faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra, nitel araştırmaların da dahil edilerek öğrencilerin akran etkileşimlerini derinlemesine anlamaya yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir. Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, çalışma Adıyaman ili ortaokul ve lise öğrencileri ile sınırlı olduğu için, bulguların farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerine doğrudan genellenmesi mümkün değildir. Ayrıca, veri toplama süreci öz-bildirim esasına dayandığı için, öğrencilerin verdikleri yanıtların yanlılık içerebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışma kesitsel bir araştırma olup, akran ilişkilerinin zaman içindeki değişimini anlamak için boylamsal çalışmalar gerekmektedir. Bunun yanı sıra, geliştirilen ölçek 9 maddeden oluşmaktadır ve daha kapsamlı değerlendirmeler için farklı boyutları içeren ek ölçme araçlarının geliştirilmesi faydalı olacaktır. Bu sınırlılıklar göz önüne alındığında, ilerleyen çalışmalarda ölçeğin farklı örneklemler üzerinde test edilmesi ve daha geniş veri setleri ile desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abou-ezzeddine, T., Schwartz, D., Chang, L., Lee-Shin, Y., Farver, J., ve Xu, Y. (2007). Positive peer relationships and risk of victimization in Chinese and South Korean children's peer groups. Social Development, 16(1), 106-127.

Atik, Z. E., Çoban, A. E., Çok, F., Doğan, T., ve Karaman, N. G. (2014). Akran ilişkileri ölçeği'nin türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14(2), 433-446

Aydoğdu, F. (2022). Developing a Peer Relationship Scale for Adolescents: a validity and reliability study. Current Issues in Personality Psychology, 10(2), 165-176. doi: https://doi.org/10.5114/cipp.2021.109461

Bailey, R. (2006). Physical education and sport in schools: A review of benefits and outcomes. Journal of school health, 76(8), 397-401.

Bapoğlu Dümenci, S ve Gürsoy, F. (2019). Akran İlişkileri Ölçeği: Ölçek Geliştirme Çalışması. Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(2), 64-70.

Boateng, G. O., Neilands, T. B., Frongillo, E. A., Melgar-Quiñonez, H. R., & Young, S. L. (2018). Best practices for developing and validating scales for health, social, and behavioral research: A primer. Frontiers in Public Health, 6, 149. https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00149

Bond, L., Wolfe, S., Tollit, M., Butler, H., & Patton, G. (2007). A comparison of the Gatehouse Bullying Scale and the Peer Relations Questionnaire for students in secondary school. Journal of School Health, 77(2), 75-79. https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2007.00170.x

Brown, T. A. (2015). Confirmatory factor analysis for applied research. Guilford publications.

Bukowski, W. M., Hoza, B., ve Boivin, M. (1994). Measuring friendship quality during preandearly adolescence: The development and psychometric

properties of the Friendship Qualities Scale. Journal of Socialand Personal Relationships, 11, 471-84

Burk, W., ve Laursen, B. (2005). Adolescent perceptions of friendship and their associations with individual adjustment. International journal of behavioral development, 29(2), 156-164.

Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. Communication methods and measures, 12(1), 25-44. https://doi.org/10.1080/19312458.2017.1396583

Cattell, R. B. (1966). The scree test for the number of factors. Multivariate behavioral research, 1(2), 245-276. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr0102_10

Cervantes, D. J., ve Gutierrez, A. S. (2019). Stories from the Field: Fostering Positive Peer Relationships. Transforming Education.1-8.

Ciesla, J. R., & Yao, P. (2011). Validation of a targeted peer relations scale for adolescents treated for substance use disorder: an application of Rasch modeling. Substance abuse: research and treatment, 5, SART-S7367. https://doi.org/10.4137/SART.S7367

Coffee, P., Freeman, P., ve Allen, M. S. (2017). The TASS-Q: The Team-referent Availability of Social Support Questionnaire. Psychology of Sport and Exercise, 33, 55-65.

Costello, A. B. & Osborne, J., (2005) "Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis", Practical Assessment, Research, and Evaluation 10(1): 7. doi: https://doi.org/10.7275/jyj1-4868

Cox, A. E., & Ullrich-French, S. (2010). The motivational relevance of peer and teacher relationship profiles in physical education. Psychology of Sport and Exercise, 11(5), 337-344.

De Paula, F. N., Pereira, A. J., & Triani, F. S. (2017). The competition-cooperation: The work with cooperative games in physical education. FIEP Bulletin On-line, 87, 56-58. https://doi.org/10.16887/87.a1.12

Devine, K. A., Willard, V. W., Hocking, M. C., Stapleton, J. L., Rotter, D., Bukowski, W. M., & Noll, R. B. (2018). PROMIS peer relationships short form: How well does self-report correlate with data from peers?. Journal of Pediatric Psychology, 43(9), 1059-1067. https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsy038

Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C., & Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. Psychological methods, 4(3), 272.

Farias Júnior, J. C. D., Mendonça, G., Florindo, A. A., ve Barros, M. V. G. D. (2014). Reliability and validity of a physical activity social support assessment scale in adolescents-ASAFA scale. Revista Brasileira de Epidemiologia, 17, 355-370

Fernández-Bustos, J. G., Pastor-Vicedo, J. C., González-Martí, I.,ve Cuevas-Campos, R. (2020). Physical fitness and peer relationships in Spanish preadolescents. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(6), 1890.

Field, A. (2018). Discovering statistics using IBM SPSS statistics (5th ed.). Sage.

Flora, D. B., & Flake, J. K. (2017). The purpose and practice of exploratory and confirmatory factor analysis in psychological research: Decisions for scale development and validation. Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement, 49(2), 78.

Freeman, P., Coffee, P., ve Rees, T. (2011). The PASS-Q: The perceived available support in sport questionnaire. Journal of Sport and Exercise Psychology, 33(1), 54–74.

Guo, L. (2014). On the emotion regulation in the training of physical education. Advanced Materials Research, 1044-1045, 1639-1642. https://doi.org/10.4028/WWW.SCIENTIFIC.NET/AMR

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). Multivariate data analysis (8th ed.). Cengage Learning.

Henson, R. K., & Roberts, J. K. (2006). Use of exploratory factor analysis in published research: Common errors and some comment on improved practice. Educational and Psychological measurement, 66(3), 393-416. https://doi.org/10.1177/0013164405282485

Hinkin, T. R. (1998). A brief tutorial on the development of measures for use in survey questionnaires. Organizational research methods, 1(1), 104-121.

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. psychometrika, 39(1), 31-36.

Kanmaz, T., ve Şahin, F. T. (2022). Okul Öncesinde Akran İlişkileri Ölçeği Ebeveyn ve Öğretmen Formlarının Geliştirilmesi. Turkish Studies-Educational Sciences, 17(3), 437-468.

Küçükibiş, H. F., ve Eskiler, E. (2019). Fiziksel Aktivitelerde Sosyal Destek Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlilik Ve Güvenirlilik Çalışması. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(2), 117-127.

Landstedt, E., Hammarström, A. ve Winefield, H. (2015). How well do parental and peer relationships in adolescence predict health in adulthood? Scandinavian Journal of Public Health, 43(5), 460-468. https://doi.org/10.1177/1403494815576360

Lee, S., Shin, M., & Smith, A. L. (2019). The relationship of physical activity from physical education with perceived peer acceptance across childhood and adolescence. Journal of School Health, 89(6), 452-459. https://doi.org/10.1111/josh.12756

Leka, I. (2015). The impact of peer relations in the academic process among adolescents. Mediterranean Journal os Social Sciences, 6(1), 127-132.

Liao, Y., Cheng, X., Chen, W., ve Peng, X. (2022). The influence of physical exercise on adolescent personality traits: The mediating role of peer relationship and the moderating role of parent–child relationship. Frontiers in Psychology, 13, 889758.

Lomax, R. G. (2004). A beginner's guide to structural equation modeling. psychology press.

Mahindru, A., Patil, P., & Agrawal, V. (2023). Role of physical activity on mental health and well-being: A review. *Cureus*, *15*(1), 1-7.

McGrath, H., ve Noble, T. (2010). Supporting positive pupil relationships: Research to practice. Educational and Child Psychology, 27(1), 79-90.

Molina, F. (2017). Teaching in physical education: Socialization, play and emotions. Electronic Journal of Research in Educational Psychology, 10(27), 755-770. https://doi.org/10.25115/EJREP.V10I27.1526

Netemeyer, R. G., Bearden, W. O., & Sharma, S. (2003). Scaling procedures: Issues and applications. sage publications.

Neuharth-Pritchett, S., ve Ma, I. (2006). Review of research: Temperament and peer relationships. Childhood Education, 83(1), 38-43.

Rasco, D., Day, S. L., ve Denton, K. J. (2020). Student retention: Fostering peer relationships through a brief experimental intervention. Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice, 25(1), 153-169.

Reise, S. P., Waller, N. G., & Comrey, A. L. (2000). Factor analysis and scale revision. Psychological assessment, 12(3), 287. https://doi.org/10.1037/1040-3590.12.3.287

Rigby, K., ve Slee, P. T. (1993). Dimensions of interpersonal relation among Australian children and implications for psychological well-being. The Journal of social psychology, 133(1), 33-42.

Shang, Y., Chen, S. P., & Liu, L. P. (2023). The role of peer relationships and flow experience in the relationship between physical exercise and social anxiety in middle school students. BMC psychology, 11(1), 428.

Smith, A. L. (1999). Perceptions of peer relationships and physical activity participation in early adolescence. Journal of Sport and Exercise Psychology, 21(4), 329-350.

Şenel, E., Yıldız, M., ve Ulaş, M. (2018). Takıma İlişkin Elde Edilebilir Sosyal Destek Ölçeği: Türkçe Uyarlaması, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 16(4), 21-36.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using multivariate statistics (7th ed.). Pearson.

Tavakol, M., & Wetzel, A. (2020). Factor Analysis: A means for theory and instrument development in support of construct validity. International Journal of Medical Education, 11, 245-253. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7883798/

Weiss, M. R., & Duncan, S. C. (1992). The relationship between physical competence and peer acceptance in tie context of children's sports participation. Journal of Sport and Exercise Psychology, 14(2), 177-191.

Wentzel, K. R., ve Watkins, D. E. (2002). Peer relationships and collaborative learning as contexts for academic enablers. School Psychology Review, 31(3), 366-377

Zhou, Y. (2019). A mixed methods model of scale development and validation analysis. Measurement: Interdisciplinary Research and Perspectives, 17(1), 38-47.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Physical education and sports classes play a crucial role in fostering not only the physical development of students but also their social and emotional well-being. Research has shown that regular participation in physical activities enhances social interactions, communication skills, teamwork, and problem-solving abilities among students (Liao et al., 2022). Moreover, positive peer relationships contribute to students' academic motivation and psychological well-being, leading to higher levels of school engagement and social integration (Wentzel & Watkins, 2002; McGrath & Noble, 2010). However, peer interactions are not always beneficial; negative experiences such as peer bullying and social exclusion can have detrimental effects on academic success and psychological health (Abou-ezzeddine et al., 2007). Given these factors, it is essential to develop valid and reliable tools to assess peer relationships in physical education settings, as existing scales often focus on general social support rather than the specific dynamics of peer interactions in sports environments. This study aims to develop a scale that comprehensively evaluates peer interactions in physical education and sports classes, measuring key aspects such as cooperation, support, and conflict.

Method

This study follows a systematic scale development process, including literature review, item pool generation, expert evaluation, pilot testing, and psychometric analysis. The research sample consists of two independent student groups. The first group, comprising 430 students, participated in the Exploratory Factor Analysis (EFA), while the second group, consisting of 391 students, was used for Confirmatory Factor Analysis (CFA). Participants were selected from various public schools through face-to-face data collection after obtaining ethical approval and necessary permissions from the Ministry of National Education. The scale development process was guided by psychometric standards (Boateng et al., 2018). The study adhered to ethical research principles, ensuring voluntary participation and data confidentiality. The initial item pool consisted of 38 statements aimed at measuring different dimensions of peer relationships. These items were reviewed by five experts specializing in sports sciences, psychology, and measurement and evaluation. Based on expert feedback, items that were ambiguous or redundant were revised or removed, resulting in a final draft of 26 items. A five-point Likert scale was employed, with responses ranging from "Never" (1) to "Always" (5). The scale was pilot-tested to assess clarity and ease

of response. Statistical analyses included item-total correlations, factor analysis, and reliability testing.

Findings (Results)

EFA results revealed that the scale has a two-factor structure, explaining 48.3% of the total variance. The first factor, "Cohesion," accounted for 26.1% of the variance, while the second factor, "Conflict," explained 22.2%. Factor loadings for the items ranged from 0.551 to 0.765. Items with low factor loadings or cross-loadings were removed to enhance scale validity. CFA results supported the construct validity of the two-factor model, with fit indices falling within acceptable ranges ($\chi^2/df = 3.10$, RMSEA = 0.073, CFI = 0.937, TLI = 0.913). Internal consistency was evaluated using Cronbach's alpha coefficients, which were found to be 0.811 for the "Cohesion" dimension and 0.793 for the "Conflict" dimension, indicating good reliability. The scale's composite reliability (CR) values were also satisfactory, with 0.767 for "Cohesion" and 0.750 for "Conflict." The Average Variance Extracted (AVE) values were 0.400 and 0.433, respectively, suggesting acceptable construct validity. The correlation between the two factors was calculated as -0.369, indicating that while they are related, they measure distinct aspects of peer relationships. These findings confirm that the scale provides a valid and reliable assessment of peer interactions in physical education and sports classes.

Conclusion and Discussion

The study findings highlight the importance of peer relationships in physical education, which differs from other academic subjects due to its movement-based and interactive nature. Unlike traditional classroom settings, physical education involves cooperation, competition, and emotional experiences such as joy and frustration (Guo, 2014; Molina, 2017; De Paula et al., 2017). The newly developed scale effectively captures these unique aspects by measuring both positive (cohesion) and negative (conflict) interactions among students. Compared to previous research that utilized general peer relationship scales, this scale specifically targets peer dynamics within physical education classes. Existing studies have examined the role of peer relationships in sports participation motivation (Cox & Ullrich-French, 2010), exercise engagement (Shang et al., 2023), and physical fitness (Fernández-Bustos et al., 2020). However, these studies lacked measurement tools tailored to the unique environment of physical education. The newly developed scale addresses this gap by offering a specialized assessment tool for peer relationships in sports settings. Future studies should test the scale across different age groups and educational contexts, including longitudinal research to track changes in peer relationships over time.

Additionally, qualitative studies could provide deeper insights into student experiences, complementing the quantitative data. The study has some limitations, including the restricted sample from Adıyaman province, which may limit generalizability. Furthermore, as the data collection relied on self-report measures, potential response biases should be considered. Expanding the scale with additional dimensions may enhance its applicability in broader educational settings. Despite these limitations, the scale represents a significant contribution to the field, providing educators and researchers with a valuable tool to assess peer relationships in physical education and sports classes.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 14.01.2025 Yayına Kabul Tarihi:11.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1619925
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Mutlu, M. (2025). Çin Sosyolojisinin Doğuşu, Gelişimi, Kurumsallaşması ve Ana Eğilimleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 603-637.

ÇİN SOSYOLOJİSİNİN DOĞUŞU, GELİŞİMİ, KURUMSALLAŞMASI VE ANA EĞİLİMLERİ

Mertcan MUTLU*

Öz

Bu makalenin ana konusu, Çin sosyolojisinin ortaya çıkışını, kurumsallaşmasını, gelişimini, temel eğilimlerini ve sorunlarını incelemektir. Çin, dünyanın en eski uygarlıklarından birisi olmasına ve uzun bir tarihsel geçmişe sahip olmasına rağmen 19. yüzyıla kadar sosyoloji alanında önemli çalışmalar yapan bir ülke olmamıştır. Çin, kendine has bir felsefesi olmasına rağmen aynı başarıyı sosyoloji alanında gösterememiştir. Çin'de sosyoloji, modernleşme süreciyle ilişkili olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu süreç içerisinde Çin sosyolojisi, sosyolojinin kurucularından Herbert Spencer ve Émile Durkheim sosyolojisini esas almıştır. Makalemizde 1950'lere gelindiğinde Çin sosyolojisinin Spencer'ın ve Durkheim'ın görüşlerinden hızlıca uzaklaştığı tespit edilmiştir. Çünkü Çin toplumunda 1940'ların sonunda köklü bir değişme olmuştur. 1940'ların sonunda Mao Zedong'un öncülüğünde komünist devrim gerçekleşmiştir. Komünist devrimle beraber Çin sosyolojisinin Marxist sosyolojiyi önemsediğine vurgu yapılmıştır. 1970'lerin sonundan itibaren Çin dünyaya açılmıştır. Çin sosyolojisi bu dönemden itibaren Amerikan sosyolojisini model almış ve Amerikan sosyolojisindeki gelişmeleri takip etmiştir. Çin sosyolojisi, 1980'lerden itibaren Amerikan sosyolojisinde etkili olan empirik sosyolojiye yönelmiştir. Çin sosyolojisi, Marxist sosyolojiden tamamen uzaklaşarak empirik sosyoloji araştırmaları yoğunlaşmıştır. Makalemizde Çin sosyolojisinin 19. yüzyılın sonundan

* Arş. Gör. İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mertcanmutlu95@gmail.com, İzmir/Türkiye.

günümüze kadar kendine özgü bir sosyoloji çizgisi oluşturamadığı, Batı'da ortaya çıkan sosyoloji geleneklerinden etkilendiği iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çin sosyolojisi, Çin sosyoloji tarihi, Çin sosyologları, Çin modernleşmesi, Çin sosyolojisinin kurumsallaşması.*

THE EMERGENCE, DEVELOPMENT, INSTITUTIONALIZATION AND MAIN TRENDS OF CHINESE SOCIOLOGY

Abstract

This article explores the emergence, institutionalization, development, major trends, and challenges of sociology in China. Despite its status as one of the world's oldest civilizations, China did not contribute significantly to sociology until the 19th century. Sociology in China emerged during its modernization process, initially influenced by Western sociologists. By the 1950s, Chinese sociology had shifted away from these Western perspectives due to major societal transformations. The communist revolution led by Mao Zedong in the late 1940s profoundly altered China's social structure, steering Chinese sociology toward Marxist frameworks. In the late 1970s, China opened up to the world, and its sociology began aligning with American sociology. From the 1980s onward, Chinese sociology focused on empirical research, mirroring trends in the United States. This marked a departure from Marxist sociology, with Chinese sociologists conducting extensive fieldwork during this period. This study argues that Chinese sociology has been shaped by Western traditions rather than establishing a unique trajectory of its own. From the late 19th century to today, it has consistently adapted to external influences rather than creating an independent sociological identity.

Keywords: *Chinese sociology, History of Chinese sociology, Chinese sociologists, Modernization in China, Institutionalization of Chinese sociology*

1. GİRİŞ

Çin, günümüz dünyasının en "muamma" ülkesidir (Snow, 2015: 49). Kadim zamanlardan beri varlığını koruyan ve modern zamanlara gelene kadar dünyanın en yüksek kültürlerinden birini üretmiş olan Çin, modern dünya-sistemi içerisinde geri planda bırakılmaya çalışılmıştır. Batı dünyasının kendi kültürlerine benzemediği için dışladığı Çin, aslında yüksek bir medeniyete sahiptir (Wallerstein, 2004: 25). Batı dünyasının bu ön yargılı bakış açısı Çin'in dünya tarafından da yeteri kadar bilinmemesine sebep olmuştur.

Günümüzde Çin'in tüm dünya tarafından dikkatle izlenir hale gelmesi söz konusudur. Ekonomik anlamdaki büyüme beraberinde diğer alanlardaki gelişmeyi de getirmiştir. Modernleşme fikriyle birlikte Çin hem toplumsal hem de ekonomik bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bu dönüşüm süreci çok hızlı olmakla birlikte çok da efektif gerçekleşmiştir. Çin, ekonomik dönüşümlerini toplumsal dönüşümler ile desteklemiştir. Önümüzdeki yıllarda da Çin'in bu dönüşümü modern dünya-sistemi içerisinde önemli bir yer edinmesine sebep olacaktır (Wallerstein, 1993: 84-85). Çin, geçirdiği dönüşümlerle ekonomik anlamda Avrupa'yı ve ABD'yi baskı altına alacaktır (Sarieddine, 2021: 195).

Tüm bu gelişmeler Çin'i daha yakından tanıma ihtiyacını yaratmıştır. Çin, ülkemizde yeteri kadar bilinmeyen bir uygarlıktır. Çin'in felsefesi, kültürü ve tarihi ile ilgili çalışmalar bulunsa da ülkemiz sosyologları tarafından Çin sosyolojisi hakkında doğrudan yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. J. L. Rocca'nın *Çin'in Sosyolojisi* isimli eseri ve Alvin So'nun "Büyük Çin'de Sosyolojinin Gelişimi" isimli yazısının çevirisi dışında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. En eski uygarlıklardan biri olan, kendine özgü bir felsefesi bulunan ekonomik ve teknolojik anlamda büyük ilerlemeler kaydeden ve günümüz küresel dünya düzeninde etkin bir konumda bulunan Çin'in sosyolojisinin etraflıca bilinmesi gerekmektedir. Bugün ülkemizde Fransız

sosyolojisi, Alman sosyolojisi ve Amerikan sosyolojisi hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olduğumuz halde Çin sosyolojisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. İşte bu yüzden bu makalede, Çin sosyolojisinin tarihsel süreci, ana eğilimleri, önemli isimleri ve günümüzdeki durumu incelenecektir.

2. ÇİN'DE SOSYOLOJİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Çin, 19. yüzyıla gelinceye kadar dünya üzerindeki en büyük ekonomiye sahip uygarlıktır. Nüfusunun fazla olmasının yanı sıra üretim ve ticaret hacminin büyüklüğü onu en büyük ekonomi haline getirmiştir. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde Batı Avrupa ülkelerinin emperyal düşünceler ile dünyayı sömürgeleştirme isteği doğmuştur. O dönemde emperyal anlamda en büyük güç olan İngiltere, Çin'deki zenginliğin Batı Avrupa'ya akması adına baskı kurmaya başlamıştır (Brown, 2023: 18-19). İngiltere, ticaret ağını kuvvetlendirerek bunu yapmak istemiştir fakat Çin'e mal satma konusunda başarısız olmuştur (Eberhard, 2022: 316). Çinliler, İngilizlerin mallarına ilgi göstermemiştir. Bunu bahane eden İngilizler de Afyon Savaşları'nı başlatmıştır (Dillon, 2016: 57). Genellikle kara ordusuna ağırlık veren Çin, deniz savaşlarında İngiliz donanmasına karşı ağır hezimete uğramıştır (Keay, 2020: 454-455). Afyon savaşlarındaki yenilgi, Çin uygarlığının tarihinde görmüş olduğu en büyük hezimet olarak gösterilmektedir (Marx, 1977: 84). Afyon savaşlarındaki bu büyük yenilgi Çin'e pahalıya mâl olmuştur (Dillon, 2016: 74). Afyon savaşlarının kaybedilmesinin hemen ardından Çin uzun süreli bir bunalım dönemine girmiştir. Halkın yoksullaşması feodal beylerin isyan edebilecekleri bir ortamı beraberinde getirmiştir. Feodal beylerin karışıklığı önlemekten ziyade daha da artırması halkın perişan olmasına sebep olmuştur (Cheng ve So, 1983: 472). Afyon savaşlarının getirmiş olduğu felakete ek olarak Japonya'nın da yayılmacı politika izlemesi Çin'in işini daha da zorlaştırmıştır. Henüz iç isyanlarını dahi bastıramamış olan Çin, Japon işgaliyle de karşılaşınca yoksulluk yerini çaresizliğe

bırakmıştır. Bu yüzyıl, Çin için "aşağılanma yüzyılı" olarak isimlendirilmiştir (Brown, 2023: 26). Çin'in Japon işgalinden sonra kendine olan güveni ortadan kalkmıştır. Kadim Çin düşüncesinin kurtuluş konusunda yetersiz kaldığı görülmüştür (Holcombe, 2021: 269). Çin, 19. yüzyıl ile işgallere uğramış, çok sayıda isyan ve iç savaş yaşamıştır. Bu dönemde adeta bir sömürge hâline gelmiştir. İşgal güçleri Çin'e misyonerlerini de getirmiştir. İşte Çin'de sosyolojinin ortaya çıkmaya başladığı dönem tam da bu zamanlara denk gelmektedir (Hanlin, vd., 1987: 612). Çin, sosyoloji ile yabancı misyonerler sayesinde tanışmıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına odaklanıldığında misyonerlerin Çin toplumunu anlamak ve Çinlileri daha fazla etkileyebilmek amacıyla sosyoloji bilimine başvurdukları görülmektedir. Bu sebeple Çin'de sosyolojiyi önemseyen ve Batı sosyolojisini yaymaya çalışan ilk kurumlar misyoner okullarıdır (So, 2018: 269).

20. yüzyılın başında Çin içerisinde farklı misyoner okulları olmasına rağmen Amerikan misyoner okullarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Amerikan misyoner okulları sosyoloji eğitimini önemsemişlerdir. Bu alanın Çin'de henüz çok yeni olması sebebiyle sosyoloji eğitimi veren kişiler hızlıca profesörlüğe yükselebilmişlerdir (Chen, 2018: 11). Çin sosyolojisinin başlangıç sürecinde yabancı misyonerlerin etkisi görülmüştür.

Sosyolojinin gerçek anlamda ilgi görmeye başlaması yabancı eserlerin Çince'ye çevrilmesi ile başlamıştır. Misyonerlerin bilgileri aktarmaya çalışması başarısızlıkla karşılaşmış olsa da kitapların Çince'ye çevrilmesi Çin toplumunda oldukça fazla ilgi uyandırmıştır. Bu konuda Yan Fu en önemli isim olarak geçmektedir. Yan Fu'nun çevirisini yapmış olduğu Herbert Spencer'ın *The Study of Sociology (Sosyoloji Çalışmaları)* isimli eser Çin toplumu tarafından ilgi görmüştür. Bu eserin çevirisinden önce iki adet daha çevirisi olan Yan Fu'nun o çevirileri ilgi görmezken Spencer çevirisi toplumda ilgi uyandırmıştır (Hanlin, vd., 1987: 613). Spencer'ın çevirisinin ilgi uyandırması sebebiyle onun düşünceleri

de toplum içerisinde çok sayıda destekçi bulmuştur. Toplumsal evrimin toplumlar için kaçınılmaz olduğu düşünülmüştür. Belirli bir gidişatın önüne geçilmemesi aksine toplumsal evrimin desteklenmesi gerektiği fikri benimsenmiştir. Sosyal Darwinizm, 20. Yüzyılın başında Çin toplumunun hâkim düşüncesi olmayı başarmıştır (Cheng ve So, 1983: 473).

Yan Fu'nun çevirileri yalnızca Spencer ile sınırlı kalmamıştır. İngiltere'de eğitim alması onun Batılı düşünürlere karşı sempati duyması ve onların fikirlerini benimsemesine yol açmıştır. Çevirilerinde bu durumun etkisi görülmektedir. *The Study of Sociology (Sosyoloji Çalışmaları)* çevirisine ek olarak Adam Smith'in *The Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği)*, John Stuart Mill'in *On Liberty (Liberalizm Üzerine)*, Montesquieu'nun *The Spirit of The Laws (Kanunların Ruhu)* eserleri başta olmak üzere çok sayıda eser çevirisi gerçekleştirmiştir (Chen, 2018: 10). Bu çeviriler Çin toplumunun bunalımlı dönemini aydınlatma amacı gütmüştür. Bunalımlı dönemlerden kurtulmak isteyen Çin toplumu, bu eserler sayesinde modernleşmenin işgali ortadan kaldırabileceği fikrini benimsemiştir. Sosyal Darwinizm ve liberalizm düşünceleri etrafında gerçekleştirilen bu çeviriler modernleşmenin yolunun bireyci bir yoldan gerçekleşebileceği fikrinin yayılmasına yol açmıştır (Rong, 1996: 45). Bu görüşlerde görüldüğü üzere Yan Fu'nun çevirileri toplum tarafından ilgi görmüştür.

Çin'de sosyolojinin yankı uyandırması konusunda Yan Fu'nun çevirilerinin sorunlu bir duruma yol açtığını savunan karşıt bir görüş de bulunmaktadır. Bu fikre göre Yan Fu, toplumsal anlamda bütünleşmeye önem veren bir toplumu bireyci Batılı bir toplum haline getirmeye çalışmıştır (Liu, 2020: 64). Bu fikrin savunucusu Shaojie Liu'ya göre Yan Fu'dan daha önemli bir isim olan Kang Youwei, Çin sosyolojisinin başlatıcı ismi olarak görülebilir. Kang Youwei, Batı çevirisi olan "toplum" sözcüğü yerine Çin toplumunun gelenekleri ile harmanlanmış ve daha derin anlamı olan "Qunxue" (群学) kelimesini

önemsemiştir. Bu sebeple benzer zamanlarda eserler vermiş olan iki kişi kıyaslanacaksa Kang Youwei, Yan Fu'ya göre daha önemli bir isimdir (Liu, 2020: 35). Ayrıca Çin toplumundan söz edilecekse o toplumun en önemli isminin Konfüçyüs olduğu söylenmektedir. Onun söyledikleri 2000 yıldır Çin toplumu için geçerlidir ve Çin kültürü ile yoğrularak kendini korumuştur. Bu sebeple Batılı düşünürlerden ziyade Çinli kaynaklara dönmenin daha önemli olduğu savunulmuştur (Liu, 2020: 38).

Liu'nun belirtmiş olduğu husus Jing tarafından da desteklenmiştir. Batı'dan çeviriler yapmanın ve Batı bilimini benimsemenin Çin toplumuna kazandırabileceği bir şeyin olmadığı fikri savunulmuştur. Çin, dünyanın en kadim uygarlığıdır ve kendi toplumu hakkında söyleyeceği söz kendi iç dinamiklerinde zaten mevcuttur. (Jing, 2022: 75). Yan Fu'nun çeviri eserlerinin yaratmış olduğu etki, geleneksel yapıya dönüşü arzulayan yazarların fikirlerinden daha baskın hale gelmiştir. Çin'in bunalımlı bir döneme girmesinin temel nedeni geleneksel düşünce yapısı olduğu fikri ağır basmıştır. Bu sebeple Çin'de sosyoloji geleneksel düşünce yapısından değil Yan Fu'nun çevirilerinin etkilediği modernleşme fikri üzerinden serpilmiştir.

Çin'de sosyolojinin ilgi görmeye başlamasından sonra sosyoloji öğrenimi de önemsenmiştir. Sosyolojiyi topluma yaymak, sosyolojiyi anlatacak olan hocaları yetiştirmek de yavaş yavaş bir misyon hâline getirilmiştir. Kitap çevirilerinin artmasına ek olarak Çinli öğrencilerin yurtdışına gönderilmesi ve yabancı hocaların Çin'e davet edilmesi süreci başlamıştır. Bu bakımdan özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkiler yoğundur. Öğrencilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildiği gibi çok sayıda Amerikalı profesör de Çin'e ders vermesi için davet edilmiştir. İlk sosyoloji dersleri St. John Üniversitesi'nde verilmeye başlanmıştır (Rong, 1996: 45). Buna ek olarak Brown Üniversitesi'nde, Şangay Koleji'nde, Tsinghua Üniversitesi'nde Amerikalı profesörler dersler

vermiştir (Hanlin, vd., 1987: 613). Sosyolojinin bir ders olarak müfredat içerisinde yer alması ise National Political College'ın siyaset bilimi dersindedir. 1906 yılındaki bu gelişmeyi 1908 yılında Nanyang Üniversitesi, 1910 yılında Pekin Üniversitesi takip etmiştir. 1919 yılında sosyolojik araştırmalar yapmak amacıyla "New Society" (Yeni Toplum) isimli derginin kurulması da sosyolojinin kurumsallaşması için önem arz etmiştir (Hanlin, vd., 1987: 616).

Çin'de sosyolojinin kuruluşu temelde iki farklı kanal üzerindendir. Bunlar sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'dır. (Hanlin, vd., 1987: 613). Hatta Çin'de sosyoloji dersi veren ilk Çinli olan Kang Xinhu, Japonya'da eğitim görerek geri dönen öğrencilerdendir (Hanlin vd., 1987: 614). Qing Hanedanı'nın Japonya'ya gönderdiği öğrencilerin Batı literatürünü yakından takip edip ülkelerine getirmeleri Çin'de modernleşme sürecinin temelini oluşturmuştur (Chen, 2018: 10-11).

Çin'in sosyoloji temeli modernleşme fikriyle doğrudan bağlantılıdır. Çin'de sosyolojinin temel görevi Çin'i modern hâle getirmektir. Modernleşmeyle birlikte toplumsal sorunların da yavaş yavaş ortadan kalkacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Çin'de sosyoloji oluşum itibarıyla açlık, yoksulluk, kır-kent çatışması gibi sorunlar etrafında kurulmuştur. Bu bakımdan aslında doğrudan pragmatik bir amacın eseridir. Çin'de sosyoloji, toplumsal hizmeti gerçekleştirecek kişiler yetiştirme amacındadır (So, 2018: 269). Bu doğrultuda Çin'de sosyolojik bilgi üretmek, sorunlara çözüm yolları aramak, modernleşmek ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla sosyolojiye önem verilmiştir.

3. ÇİN SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ

Çin'de sosyoloji 19. yüzyılın sonunda modernleşme süreciyle başlamıştır. Bu dönemde daha çok teorik tartışmalar ve çeviri faaliyetleri etkili olmuştur. 20. yüzyılın başlarından itibaren ise sosyolojinin kurumsallaşma çabası ve ampirik

araştırmaların başlaması söz konusudur. Çin'de sosyolojik sorunların araştırıldığı ilk empirik incelemeler 1910'lu yıllarda başlamıştır. İlk yıllarda yabancı dernekler tarafından fonlanan bu çalışmalar Çin'in toplum yapısı hakkında bilgi edinme amacı gütmüştür. İlk sosyolojik empirik araştırmalar "Rickshaw Boys" (Çekçek süren çocuklar) üzerinedir (Hanlin, vd., 1987: 615). Sosyoloji bölümünün resmi olarak kurulduğu ilk üniversite ise Amerikan misyonerleri tarafından kurulmuş olan bir üniversitedir. Günümüzde kalıcı olarak kapatılmış olan ve faaliyet yürütmeyen bu üniversite Şangay şehrinde kurulmuştur. İlk hedefi Hristiyan öğretileri doğrultusunda sosyoloji öğrencileri yetiştirmek ve Çin hakkında bilgi toplamak olan bu bölüm 1913 yılında resmi olarak kurulmuştur (Rong, 1996: 45).

Bu tarihten itibaren sekiz yıl boyunca Çin'deki sosyoloji bölümleri yabancılar tarafından kurulmuştur. Yabancıların kurmuş olduğu bir sosyoloji bölümünde ders veren ilk kişi Kang Xinhu'dur. Kang Xinhu, sosyoloji eğitimi alması için yurtdışına gönderilen ilk öğrenciler arasındadır ve ülkesine döndükten sonra sosyoloji dersi veren ilk kişi olmuştur (Hanlin, vd., 1987: 614). Kang Xinhu'nun derslerde kullandığı materyaller yabancı eserlerin çevirileridir. Bu döneme kadar Çin'in sosyolojisi hakkında bazı çalışmalar yapılmış olsa da çeviri eserlerin gücü yanında sönük kalmaktadır. Ders veren profesörlerin genelinin yabancı olması dergilerdeki yayın sayısıyla da ölçülebilmektedir. 1920'li yılların ilk yarısında, ampirik çalışmaların yoğunlukta olduğu Çin sosyolojisinde, yabancı profesörlerin Çinli öğrenciler tarafından yapılmış ampirik çalışmaları uluslararası dergilerde yayınladığı görülmüştür (Hanlin vd.: 625).

1920'li yıllar Çin sosyolojisinin kendi yolunu bulma çabası olarak açıklanmaktadır. 1921 yılında Xiamen Üniversitesi'nde Çinliler tarafından kurulan ve yönetilen ilk sosyoloji bölümü kurulmuştur. Bu bölümün temel amacı, artık Konfüçyüs öğretilerinin eski kaldığını kabul ederek yeni ve modern

olan sosyoloji biliminin yayılması ve topluma faydalı araştırmalarda bulunmasıdır. 1916 yılında sosyoloji profesörleri yoğunlukla yabancıyken 1922 yılına gelindiğinde ise Çinli sosyologların sayısı yabancıları geçmiştir. Buna ek olarak sosyolojinin temel bir müfredatı olmasına yönelik düşünceler serpilmiştir. Çevirilerin yeterli gelmediği düşüncesinin kabul görmesi ile Çinlilerin Çince eser yazması teşvik edilmiştir. Tüm bunlara rağmen sosyolojinin gerçek anlamda popüler hale gelmesi ve öneminin fark edilmesi ise kurulan dernekler ve onların işleri sayesinde gerçekleşmiştir. Akademik anlamda kurulan kuruluşlar halka yeteri kadar temas edememiştir. Ancak dernekler doğrudan pragmatik bir yöntemle halkla ilişki kurduğu için Çin'in içinde bulunduğu kaos durumundan kurtarıcı vazifesi görmesi söz konusudur (Hanlin, vd.: 617-618).

Çin sosyolojisinin gelişimine büyük katkı sağlayan derneklerin en önemlilerinden biri Sun Benwen'in kurmuş olduğu *South-East Association of Sociology* (Güney-Doğu Sosyoloji Derneği)'dir. Dernek, çok sayıda farklı derneğin kuruluşunda rol oynamış olan Sun Benwen tarafından geniş bir coğrafyada araştırmalarda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Dernek, düzenli aralıkla *Journal of Sociology (Sosyoloji Dergisi)* isimli bir dergi çıkarmıştır. Bu dergide genellikle ampirik çalışmalara yer verilmekle birlikte kuram ve metot üzerine yazılar da bulunmaktadır (Rong, 1996: 45-46).

1920'li yıllar dernekler ve dergilerin Çinliler tarafından üretilmesi sürecinin başlatıcısı olmuştur. 1922 yılında *Çin Sosyoloji Araştırma Derneği* kurulmuştur. 1927 yılında "Sosyolojik Dünya" isimli dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bu zaman aralığında farklı boyutlarda sosyoloji dernekleri kurulmuştur fakat ortaklaşa düzenledikleri bir toplantı sonrasında birleşmeye karar vererek *Tüm Çin Sosyoloji Derneği* çatısı altına girmişlerdir. Yayınlanan dergiler ve kurulan derneklerin bu dönemde tek bir amaçları olmuştur. Bu amaç sosyolojiyi Çinlileştirmektir (Hanlin, vd., 1987: 618-621).

1925-1936 yılları arasının genel özelliklerine bakıldığında sosyolojinin Çinlileştirilmesi çabası ana unsur olarak görülmektedir. Bu dönem yoğun saha çalışmaları (9 binin üzerinde saha çalışması yapıldığı tahmin edilmektedir) yapılan bir dönemdir. Ampirik çalışmaların uzmanlar tarafından gerçekleştirildiği çok sayıda resmi kurum ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları *Çin Eğitim ve Kültür Vakfı, Sosyal Araştırmalar Departmanı, Sosyal Araştırmalar İşletme Ofisi ve Sosyoloji Araştırmaları Enstitüsü'*dür. Bu kurumların gerçekleştirdiği çalışmalar devasa boyuttadır. Örneğin, Li Jinghan'ın yürütücüsü olduğu "Dingxian Soruşturması", 3.7 milyonluk bir nüfusu incelemiştir. Bu araştırma oldukça geniş kapsamlıdır. Coğrafya, tarih, hükümete yönelik bakış, yerel topluluklar, etnik gruplar, finans, sanayi, eğitim, köylü yaşamı, gelenek ve görenek gibi farklı alanlara ayrılmış 17 dalda bilgi toplanmıştır. Ancak toplanan bilgiler yalnızca toplanmakla kalmamış aynı zamanda hükümet tarafından sosyal politika olarak benimsenmiş ve cehaleti, yoksulluğu ve hastalıkları ortadan kaldırma amacıyla kullanılmıştır (Hanlin, vd., 1987: 622-623).

Bu dönem sosyolojinin Çinlileştirilmesi ve ampirik çalışmaların yoğunlaştırılması temaları üzerinden gelişmekle birlikte bu konularda en öne çıkan isim Sun Benwen olmuştur. *Sosyolojinin ABC'si* isimli eseri yazarak kitapta düzen ve ilerlemenin ne şekilde mümkün olduğunu tartışmıştır. Ertesi yıl ise dokuz önemli sosyoloğu bir araya getirerek ortak bir eser sunmuştur. Bu eserde sosyolojinin genel alt alanlarının açıklamasını yapmış ve sosyolojinin farklı temeller üzerine kurulan nadide bir bilim olduğunun altını çizmiştir. Sosyal bütünleşmenin öneminin vurgulandığı bu dönem Sun Benwen'in çalışmalarıyla pekişmiştir (Hanlin, vd.: 620-621). Görüldüğü üzere Sun Benwen bu dönemin en önemli ismi olarak görülmüştür.

1930'lu yıllar Çin'in tekrardan bunalım içerisine girdiği bir dönemdir. Japonya, Çin'i tekrardan işgal ederek sömürgecilik faaliyetlerine dahil etmiştir. Bunu

yalnızca askeri anlamda değil bilimsel anlamda da gerçekleştirmek istemiştir. Bu sebeple Çin anakarasının içerisine çok sayıda araştırmacı ve bilim insanı göndermiştir. Bu araştırmacılar Çin toplumunu derinlemesine analiz ederek kendi hükümetlerine bilgi vermişlerdir. Örneğin Morimitzu Shimizu, *Çin Sosyolojisi Üzerine Bir Çalışma* başlıklı eserini yayınlamıştır. Bu eserin ardından Çin toplumunda ailenin anlaşılması durumunda zihniyetinin de anlaşılacağını fark ederek *Çin'in Aile Yapısı* araştırmasını yayınlamıştır (Sonoda, 2018: 283). Japon işgali, sırasında sosyologlar, sosyal bütünleşme, modernleşme, sosyal tabakalaşma, nüfus, kır-kent ekonomisi ve işsizlik gibi konuların temel meseleler olduğuna yönelik anlaşmaya varmışlardır (Rong, 1996: 45-46).

1930'lu yıllarda akademik düzeyde sosyoloji bölümü işgale rağmen gelişmeye devam etmiştir. Üniversiteler sosyoloji bölümlerine ve sosyolojik araştırmalara ağırlık vermiş, dernekler sosyolojik araştırmalarına devam etmiştir. Toplumun bütünleşmesi sürecinin nasıl gerçekleşeceği sorusu temel mesele olarak varlığını korumuştur. Bu doğrultuda Çin'de 17 sosyoloji bölümü varlığını sürdürmüştür. 4 ulusal, 1 yerel ve 12 özel üniversite şeklinde dağılımı bulunan sosyoloji bölümlerine 483 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu bölümlerde Emile Durkheim ekolü ağırlık kazanmıştır. Durkheim'ın dayanışmaya yönelik fikirleri Çin toplumunun o gün için en ihtiyaç duyduğu şey olarak görülmüştür. Bu sebeple Durkheim'ın *The Division of Labor (Toplumsal İşbölümü)* eseri ve Pitirim Sorokin'in *Contemporary Sociological Theories (Çağdaş Sosyoloji Teorileri)* adlı eseri bölüm müfredatlarında okutulmuştur. Sosyal bütünleşme konusunda Durkheim ekolü takip edilmiştir (Hanlin, vd., 1987: 617-622). Görüldüğü üzere Durkheim ekolü Çin sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir.

Bu dönemin en önemli ismi ise Fei Xiaotong'tur. Fei Xiaotong, 1930'lu yıllardan itibaren 1952 yılına kadar sosyoloji içerisindeki önemini korumuştur. Bu dönemin empirik çalışmacıları arasında en önemli isim olarak gösterilmiştir.

(Hanlin, vd., 1987: 624). Fei Xiaotong, genellikle kırsal alanlardaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Sosyolojinin, sosyal bütünleşme sürecinde farklı disiplinlerden faydalanarak nasıl kullanılabileceğini uygulamalı olarak göstermeyi amaç edinmiştir. Fei Xiaotong, sosyal politikaların belirlenmesinde çok önemli bir isim hâline gelmiştir. Çin'in özgürleşmesinde Komünist Devrim'in ön plana çıktığı dönemde Komünist sosyologların gerisinde kalmasına rağmen o dönemin en güçlü ismi olduğuna yönelik bir algı da söz konusudur. Fei Xiaotong, sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi için çalışmış ve çok uzun süre sosyolojinin en etkili ismi olarak anılmıştır (Liu, 2020: xvi).

Çin'in sosyolojik perspektifinin belirlenmesinde tarihsel koşullar son derece önemli olmuştur. Kuruluşundan itibaren Auguste Comte, Emile Durkheim, Pitirim Sorokin, Herbert Spencer ve Talcott Parsons gibi isimler etkili olsa da Devrimin Komünistler tarafından gerçekleştirilmiş olması sosyolojinin gidişatını da doğrudan belirlemiştir. Çin'de Marxist okulun kuruluşu tarihsel durumla doğrudan bağlantılıdır. 1920'li yılların başından itibaren Çin'de Marxist okulun etkisi görülmesine rağmen uzun süre boyunca geri planda kalmıştır. Önemli araştırmalar ve çalışmalara imza atmış olsalar bile Durkheim ekolünün gerisinde kalmaktan kurtulamamışlardır. Marxist okulun temsilcileri sonraki dönemde Çin Komünist Partisinin de öncü isimleri hâline gelmişlerdir. Bu isimler arasında Qu Qiubai, Deng Zhongxia, Cai Hesen gibi önemli isimler bulunmaktadır (Zhu, 2022: 130).

Çin'in 1927 yılında iç savaştan kurtulmasının ardından ülke içerisinde milliyetçiler ön plana çıkmışlardır. Bu süre zarfında Marxistler geri planda kalmaya devam etmişlerdir. Toplumsal bütünleşme sürecinin devam etmesi ve Durkheim ekolünün sürdürülmesi söz konusu olmuştur (Cheng ve So, 1983: 474-475). Buna karşın Marxist ekolün temsilcileri özellikle köylerde araştırmalara devam etmişlerdir. Li Dazhao, Mao Zedong, Li Da gibi isimler köyleri dolaşarak

oralarda hem araştırma yapmıştır hem de köylüleri bilinçlendirme adına konuşmalar yapıp dersler vermişlerdir. Egemen gücün kendilerinin olmadığı bu dönemde Marxist ekol alttan alta kitleleri örgütlemeye başlamıştır (Zhu, 2022, s 129).

Marxist ekolün kitleleri bilinçlendirme sürecinde Mao Zedong ön plana çıkmıştır. Hitabetinin de kuvvetli olması sebebiyle Marxizmin örgütlenmesi işinin büyük çoğunluğunu Mao Zedong üstlenmiştir. Mao Zedong, sosyolojinin toplumu değiştirmesi gerektiğine inanmıştır. "Hedefi vurmayan bir ok nasıl işe yaramazsa toplumu değiştirmeyen bir sosyoloji de o kadar işe yaramaz" düşüncesini savunmuştur. Bu sebeple sosyolojinin asıl amacının toplumu değiştirmek olduğunu belirterek araştırma yaptığı yerlerdeki köylüleri değiştirip örgütlemeyi kendine şiar edinmiştir (Cheng ve So, 1983: 477).

İç Savaş sonrasında yönetimi ele geçiren milliyetçiler Japon işgali sonrasında dağılmıştır ve Çin tekrardan bir iç savaşa girmiştir. Bu savaşın galibi ise köylüleri başarılı bir şekilde örgütleyen Marxistler olmuştur. Halk bu uzun yüzyıl boyunca geçirdikleri çok sayıda işgal, savaş ve iş savaş sonrasında yorgun düşmüştür. Artık tek bir örgütlenme ile "gerçek bir devrim ve ulusal birlik inancı" hâkim olmalı fikri gelişmiştir. Bu doğrultuda;

> Çin gençliği, emperyal güçlere karşı mücadele etmeye başlamıştı. "Çin gençliği, "Bay Bilim" ve "Bay Demokrasi"nin altında ezilmek yerine, Batılı güçlerin emperyalist ve sömürgeci yönlerine odaklanmaya başladı ve despotik geleneksel kurumlardan bireysel kurtuluşa odaklanmak yerine yeni neslin temel kaygısı ulusal devrimdi. Rus Devrimi Çinliler için bir model sağladı ve Marksist-Leninist emperyalizm teorisi anti-emperyalist duyarlılığa teorik ifade kazandırdı (Cheng ve So, 1983: 473).

Devrimin Marxistler tarafından gerçekleştirilmesi sosyolojinin de Marxist ekolü benimsemesine doğrudan neden olmuştur. Mao Zedong'un toplumsal örgütlenme sürecini başarılı şekilde yönetmesi Çin Komünist Devrimi'nin ana noktasını oluşturmuştur. Bununla beraber Çin sosyolojisinde Marxizmin en önemli ismi Li Dazhao'dur. Li Dazhao, başlangıçta Herbert Spencer etkisi ile toplumsal evrim sürecinin destekçisi olmasına rağmen toplumsal evrim sürecinin çok yavaş ve sancılı şekilde işlediğini düşünmüştür. Toplumsal dönüşümün ulusal kurtuluş mücadelesi ile birleşmesinin yolunun Marxizm'den geçtiğini savunmuştur. Toplumsal sorunları incelemenin ve çözmenin yolunun Marxizm ile mümkün olduğunu söylemiştir (Zhu, 2022: 130).

Akademinin içerisinde Marxizm ekolünün benimsenmesi aslında Komünist Devrim sayesinde olmuştur. Geleneksel okullar Marxizmi tarihsel belirlenimci oldukları düşüncesiyle küçümsemişlerdir. Geleneksel okulların, toplumsal değişimi reformlar aracılığıyla gerçekleştirmesi fikri Marxist okul tarafından reddedilmiştir. Marxist ekole göre toplumlar devrim aracılığıyla değiştirilmeli ve dönüştürülmelidir. Bu noktada da Li Dazhao'nun araştırmaları ve toplumu dönüştürücü politikalar ortaya sunması sayesinde Marxizm akademik camiada tek kuvvet olma yoluna girmiştir (Zhu, 2022: 131-134).

Li Dazhao, yalnızca Marxizmi kabul edip onu Çin toplumuna uyarlamaya çalışmamıştır. Bunlara ek olarak Marxizmin, Çin'in toplumsal ve tarihsel koşullarını da dikkate alarak eksiklerini kapatmaya gayret etmiştir. Bunu yaparken de üç temel öğe üzerinden Marxizmi dönüştürmüştür. Bunlardan ilki tarihin oluşturulmasında insanın rolünün önemine yaptığı vurgudur. İkinci olarak pratik ile teorinin bir arada olması gerektiğine inanmıştır. Üçüncü ve son öğe olarak ise ulusal mücadelenin önemine vurgu yapmıştır. Ulusal mücadele gerçekleşmedikçe teorik bilgilerin ya da diğer "izmler"in bir işe yaramayacağını söylemiştir. Li Dazhao, Marxizmi Çin toplumuna uyarlayarak kendine özgü bir

Marxizm yaratılması konusunda çalışmıştır. Bu bakımdan Çin sosyolojisinde Marxizmin en önemli ismi olarak anılmıştır (Cheng ve So, 1983: 474).

Özetle Çin sosyolojisinin kuruluşunda Durkheim, Spencer ve Marx ekolleri etkili olmuştur. Bu ekollerin varlığını koruyabilmelerinin temel sebebi ise mevcut politik ortam olduğu görülmektedir. Çin sosyolojisinin kuruluş dönemi sosyologları mevcut siyasi ortama göre ön plana çıkarılmış veya arka plana itilmiştir. Bu dönemin genel hatlarıyla öne çıkan sosyologları ve öne çıkan araştırma alanlarını özetlemek gerekirse en önemli sosyolog olarak Sun Benwen örnek gösterilebilir. Sun Benwen, Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim görmüş ve ülkesine sosyoloji dersleri vermek amacıyla geri dönmüştür. Özellikle sosyoloji ile antropoloji bilimlerini birleştirmeye çalışmıştır. Temel araştırma konuları arasında sosyal değişim, kültür ve modernleşme konuları ön plana çıkmıştır (Hanlin, vd., 1987: 625).

Çin sosyolojisinin kurucu isimleri arasında gösterilen ikinci sosyolog ise Chen Da'dır. Chen Da, Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim gördükten sonra ülkesine dönen sosyologlar arasındadır. Temel çalışma konusu nüfus üzerinedir. Doğum kontrolü, kadın ve erkek ilişkilerinin evrensel eğilimi, işgücü sorunları, fabrika ve grev gibi konularda çalışmalar yapmıştır. 1947-1949 yılları arasında Uluslararası Nüfus Derneği'nde başkan yardımcılığı görevini de üstlenmiştir (Hanlin, vd., 1987: 625).

Çin sosyolojisinin kuruluşundaki üçüncü önemli isim Li Jinghan'dır. Li Jinghan, genellikle saha çalışmalarıyla tanınmıştır. Dingxian Soruşturması'nın yürütücülüğü onun en büyük görevi olmuştur. Yayınladığı eserler genellikle metodoloji alanına aittir (Hanlin, vd., 1987: 625).

Çin'de sosyolojinin kurucuları arasında gösterilebilecek bir diğer örnek ise Chen Hangsheng'dir. Chen Hangsheng, eğitimini İngiltere ve Amerika Birleşik

Devletleri'nde tamamlamıştır. Çin'e döndükten sonra Çin Merkezi Araştırma Akademisi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü yöneticisi olarak atanmıştır. Kırsal alan çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır ve Marxist düşünceleri Çin toplumuna uyarlamaya gayret etmiştir. Sanayileşme, modernleşme gibi çalışma alanları da bulunmaktadır. Bununla beraber kent sosyolojisine de ilgi göstermiştir. Robert E. Park ve E. W. Burgess'ün düzenlediği kent çalışmalarına katılmıştır ve Çin'deki kent sosyolojisine önemli katkılar sunmuştur (Hanlin, vd., 1987: 626).

Yeni sistemin kurulabilmesi için sosyolojiye büyük bir görev düşmüştür. Toplumsal kalkınmanın gerçekleşebilmesi için topyekûn bir plan uygulanması gerektiğine yönelik düşünceler ortaya atılmıştır. Bu sebeple 1950 yılında ülke genelinde bir eğitim konferansı düzenlenmiştir. Eğitim planlanmasının Komünist Devrimle beraber yürütülmesi gerektiği fikri savunulmuştur. Bu doğrultuda Çin'de sosyoloji eğitiminin temel amacının Marxist-Leninist düşüncenin ve Mao Zedong'un fikirlerinin pratik toplumsal durumlarını analiz etmek, bu konuda çalışacak kişileri eğitmek, hükümet ve ilgili kurumlarla iş birliği içerisinde olarak politikalar yürütmek ve öğretmenler yetiştirmek olduğu açık bir biçimde ifade edilmiştir (Cheng ve So, 1983: 478). Sosyolojinin bu görevi yürütebilmesi adına ortak bir müfredat da sunulmuştur. Bu müfredata göre sosyoloji bölümleri kendi amaçları doğrultusunda eğitim vereceklerdir. 1949 yılında doğan bu "yeni Çin"in sosyalist inşası sosyoloji çerçevesinde ortak müfredatla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ortak müfredatta yer alan bazı dersler; sosyolojiye giriş, genel biyoloji, mantık, istatistik, iktisadın ilkeleri, dünya tarihi, Çin genel tarihi, hukuka giriş, siyaset bilimine giriş, sosyal araştırmalar, kır ve kent araştırmaları, toplumsal sorunlar, Çinli işçiler ve köylüler, aile ve evlilik sorunları ve ekonomidir. Bu müfredat tüm sosyoloji bölümlerinde sunulacak ve ortak hedef doğrultusunda Çin'in yeniden yaratılması mümkün olacaktır (Hanlin, vd., 1987: 627).

Belirlenen ortak müfredatlara ek olarak Çin'deki sosyoloji bölümlerinin okutmak zorunda olduğu bazı temel dersler de belirlenmiştir. Bu dersler, eski sosyolojinin karşısında devrimsel sosyoloji yaratma düşüncesi ile oluşturulmuştur. Bu fikre göre eski sosyologlar burjuva düşüncesini savunmuşlardır ve Çin toplumunu anlamamışlardır. Bu durumun önüne geçmek için çözüm yolları geliştirilmiştir. Birinci çözüm yolu sosyal bilimin tamamen Leninist-Marxist olmasıdır. İkinci çözüm yolu her türlü öğretimin pratik sonuca doğrudan hizmet etmesi gerektiğidir. Üçüncü çözüm yolu olarak ise bakanlık ve sosyologların sıkı bir ilişki içerisinde çalışıp ortak hareket etmeleri fikridir. Sosyoloji müfredatının temelleri bu eleştiriler ve çözüm yolları üzerine atılmıştır (Skinner, 1951: 366-369).

Sosyoloji müfredatına derinlemesine bakıldığında ise hangi derslerin kaç kredi olacağının Eğitim Bakanlığı tarafından belirlendiği görülmektedir. Sosyoloji müfredatlarının bakanlık tarafından hazır biçimde sunulması söz konusudur. Öğrencilerin 32-48 kredi arasında *Çince, bir yabancı dil, modern Çin tarihi, yeni demokrasi, ekonomi politiği ve diyalektik ve tarihsel materyalizm* derslerini almaları beklenmektedir. *Yeni demokrasi, ekonomi politiği ve diyalektik ve tarihsel materyalizm* dersleri doğrudan Çin Komünist Partisi üyeleri tarafından verilmektedir. Bu derslerin ardından *materyalist sosyoloji, sosyolojik araştırma yöntemleri, sosyal istatistik, modern dünya tarihi, Çin toplumunun durumu, antropoloji, hükümet politikası, hukuk ve son olarak Marxizm-Leninizm'den seçilmiş okumalar* derslerinden 35-38 kredi tamamlamış olmaları beklenmektedir. Bu dersleri tamamlayan öğrenciler sonraki döneme geçmeye hak kazanmıştır. Sonraki dönemde ise *toplumsal gelişmenin basamakları, ileri diyalektik materyalizm, sosyalist düşünce tarihi, Çin toplumsal düşüncesi ve Çin devriminin temel sorunları* derslerinden 24-32 kredi ders almışlardır. Bu dersleri tamamlayan öğrenciler Marxist derslerin temellerini tamamlamış olarak kabul edilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde aldıkları dersler de Marxist temellere dayanmak zorundadır. İşlenilen her ders içeriği ne olursa olsun Marxist öğretileri

takip etmelidir. Bu doğrultuda *etnik sorunların doğuşu ve politikası, Çinli kardeş halkların genel görünümü, Çinli kardeş halkların tarihi, dilbilim, Çin'in sınır bölgelerinin halkı, kültürü ve coğrafyası* derslerinden en fazla 28 kredi seçilebilecektir. Bu dersler etniklik alanında uzmanlaşmanın temellerini oluşturmuştur. Tüm bunlara ek olarak nüfus, kentleşme ve modernleşme alanlarında uzmanlık sağlanabilmesi amacıyla da 30 kredilik *kentsel ve kırsal toplumlar teorisi, nüfus, nüfus sayımı çalışmaları, toprak reformu, aile ve evlilik, toplumsal refah, Rus sosyal sistemi ve ekonomik yapısı, sosyal devrim ve toplumsal yeniden yapılanma ve sınıf teorisi* dersleri verilmiştir. Müfredattan da anlaşılacağı gibi Çin'de sosyoloji tam olarak Marxist temellere dayandırılmış ve sıkı bir kontrol içine alınmıştır (Skinner, 1951: 369-371).

Çin Sosyolojisinin Duraklaması

Çin'de sosyoloji 1952 yılında çok sert bir tepki ile karşılaşmıştır. Lenin'in, Comte'un sosyolojisini burjuva sosyolojisi olarak tanımlaması onun kötü bir imaj çizmesine sebep olmuştur. Rusya'da kapatılan sosyoloji bölümü Çin'de de aynı kaderi paylaşmıştır (Bian ve Zhang, 2008: 21). Bunun temel sebebi Marxizmin doğrudan doğruya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'den kopya edilmesidir. Eğitim reformunda SSCB'nin takip edilmesi gerektiği, tarihsel materyalizmin sosyolojinin yerini alabileceği düşüncesi ve sosyalist sistem altındaki Çin'in gerçek ihtiyaçlarına Marxizmin zaten cevap verebileceği fikri bu durumun oluşmasında etkili olmuştur (Hanlin, vd., 1987: 627).

1952 yılında Millî Eğitim Bakanlığı, Çin'deki tüm sosyoloji bölümlerini kapatma kararı almıştır. Yalnızca iki üniversitenin sosyoloji faaliyetlerini sürdürmesine izin verilmiştir. Bu üniversiteler Zhongshan Üniversitesi ve Yunnan Üniversitesidir. Bu üniversitelerin genellikle saha araştırmaları yapmasına izin verilse de 1957 yılında burjuva fikirlerine hizmet ettikleri gerekçesi ile bunların da hizmetleri durdurulmuştur. Sosyoloji 1957 yılından itibaren "yasaklanmış disiplin" olarak

adlandırılmıştır. Bazı sosyologlar bu duruma itiraz etmişlerdir. Bölümlerin tamamen kapatılmasının sonuçlarını anlatan bir bildiri yayınlasalar da dönemin baskıcı ortamı bu grubun sesinin yüksek çıkmasına izin vermemiştir. Bu sosyologların başında daha sonrasında Çin'de sosyolojinin yeniden kurulmasının öncüsü olan Fei Xiaotong bulunmaktadır (Rong, 1996: 46).

Sosyolojinin tamamen ortadan kaldırıldığı 1957-1978 arasındaki dönemde saha çalışmaları az da olsa devam edebilmiştir. Sosyologlar çalışmalarını sosyoloji adı altında gerçekleştiremese de kendi işlerini Marxizm çatısı altında sürdürebilmişlerdir. Marxizm, Leninizm ve Maoizm öğretilerinin yayılması amacıyla dersler verebilmişlerdir. Bu sebeple sosyoloji bir bilim olarak ortadan kalkmış ve Marxizm ideolojisinin araştırmacısı vazifesine bürünmüştür (Cheng ve So, 1983: 478). Sonuç olarak sosyolojinin tamamen yok sayıldığı ve tepki ile karşılaştığı 1952-1978 arasındaki dönemde asıl amaç bilim yapmaktan ziyade mevcut bilinenlerin kanıtlanması şeklini almıştır. (Freedman, 1962: 170).

Çin'de başka bir dönem "Mao Zedong dönemi" olarak geçmektedir. Bu dönem, 1952-1978 yıllarını kapsamaktadır. 1949 yılında gerçekleştirilen devrim, üretimdeki asıl gücüne kavuşabilmesi için devamlı kendini yenilemek ve kabul ettirmek zorundadır. Bu sebeple 1952-1978 yılları arasında "sürekli devrim" fikri ağırlık kazanmıştır (Kerr, 2023: 161). Bu dönem Çin'in tarihinde en büyük sorunları yaşadığı dönemlerden biri olarak görülmektedir. Kıtlıklar, gelirlerdeki adaletsiz dağılım, devrimin beklenen sonuçları vermemesi, yoksulluk ve buna benzer birçok sorunun yaşandığı bu dönem, Çin toplumu için zorluklarla geçmiştir. Yaşanan toplumsal sorunlar sosyolojik bakış açısı yerine Marxist, Leninist, Maoist ideolojilerle çözülmeye çalışılmıştır. Bu durum da başlı başına daha büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Bu süreç, sosyalist devrimin devamlılık konusunda başarısız olduğunu ve mevcut sorunları daha da büyüttüğünü göstermiştir (Sheng ve Sheng, 2003: 282). Her ne kadar Mao

Zedong'un düşünceleri bu dönemde daha çok benimseniyor gibi görünse de katı komünist bakış açısı aynı zamanda bu dönemde aşınmaya başlamıştır (Rocca, 2011: 103-104). İşte tam da bu sebeple toplumsal dönüşüm ve modernleşme için sosyolojiye ihtiyaç duyulmuştur (Sheng ve Sheng, 2003: 283).

Çin Sosyolojisinin Yeniden İnşası

Çin sosyolojisinde 1980'lerden itibaren yeni bir dönemle karşılaşılmaktadır. Bu yeni dönemin ortaya çıkışında 1976'da Mao Zedong'un ölmesiyle Çin Komünist Partisi'nin başına Deng Xiaoping'in geçmesi etkili olmuştur. Deng Xiaoping, Çin'in kalkınması sürecinde çok sayıda toplumsal sorunla mücadele ettiğini görmüştür. Bunun çözümünün de market ekonomisine dahil olmaktan geçtiğinin farkına varmıştır. Bu tarihten itibaren Çin, artık kapalı bir ekonomi olmaktansa kalkınmasını market ekonomisi içerisinde komünist bir ülke olarak gerçekleştirmek istemiştir. İşte bu toplumsal dönüşüm sürecinin de sosyoloji tarafından yönetilebileceği düşünülmüştür (Sheng ve Sheng, 2003: 371-375). Yalnızca Marxist ideolojinin toplumu kalkındırmaya yetmeyeceğini fark eden parti yönetimi uzun yıllardır politikalarında hata yaptığını itiraf etmiştir. Deng Xiaoping bu konu hakkında; "Çok uzun süredir siyaset, hukuk, sosyoloji, uluslararası ilişkileri görmezden gelip ihmal ettik şimdi bu hatadan ders çıkarıp en kısa sürede bunları yeniden oluşturmalıyız. Sosyal bilimleri (hak ettiği değeri vererek) tekrar kurmalıyız." (Sheng ve Sheng, 2003: 285-286) demiştir.

Bu açıklamalar, somut politikaları da beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimlerin yeniden kurulması gerektiğine yönelik ifadeler Başbakan Yardımcısı Yao Yilin tarafından da onaylanmıştır. Yao Yilin, ilerleyen günlerde çok sayıda Amerikalı sosyoloğu ülkesinde ağırlayarak sözlerinin arkasında olduklarını ve yeniden sosyal bilimleri kuracaklarını kesin bir şekilde kamuoyuna göstermiştir (Cheng ve So, 1983: 482-483). Bu durum, sosyal bilimlerin amacını net bir şekilde belirttiği için Çin sosyolojisinin de resmi olarak tekrar başlatıldığı tarih olarak

görülebilmektedir. Zhou ve Pei, Çin'de sosyolojinin bu tarihten itibaren başlatılabileceğini ifade etmişlerdir (1997: 569).

Sosyolojinin önemli bir konuma getirilmesinde Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin rolü büyüktür. Akademi, 1977 yılında kurulmakla beraber sosyal bilimleri yeniden filizlendirmeyi kendine amaç edinmiştir. Daha kurulduğu yıl sosyolojinin Çin toplumu için mümkün olup olamayacağını tartışmaya açmıştır. "Yasaklanmış bilim" olarak görülen sosyolojinin Çin toplumuna uygun olduğunu sıklıkla ifade ederken sosyoloji biliminin Çin toplumuna kazandıracağı çok şey olduğu konusunda kamuoyunu arkasına almıştır. Bu fikri kanıtlamak amacıyla sosyolojiye giriş dersleri verilmeye başlanmıştır. Ülkede uzun süredir sosyoloji biliminin yasaklı olması sebebiyle yurtdışından çok sayıda sosyolog getirilmiştir. 1979-1980 yıllarında Hubei, Jiangsu, Pekin, Tienjin ve Şangay'da bölgesel sosyoloji örgütleri kurulmuştur. Bununla beraber Fudan Üniversitesi'nde ilk sosyoloji bölümü kurulmuştur. Tüm bu gelişmeler yeni sosyolojinin gidişatını belirlemede önemli rol oynamıştır (Cheng ve So, 1983: 482).

Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Çin'in genelinde sosyal bilimlerdeki tek karar mercii olmuştur. Sosyolojinin yeni politikalar doğrultusunda ampirik çalışmalar düzenlemesi ve teorik bilgi üretmekten ziyade faydalı çalışmalar yapması gerektiği düşüncesini kabul ettirmiştir (Zhou ve Pei, 1997: 572). Bu politikalar doğrultusunda Çinli sosyologlar, çok sayıda saha çalışması gerçekleştirmiştir. Toplumsal sorunların asıl kaynaklarını aramak ve bunlara çözüm yolları üretmek amacıyla araştırmalarda bulunmak maksadıyla çalışmışlardır. Bu amaç doğrultusunda özellikle ilk 10 yıllık periyotta Çin toplumu hakkında çok sayıda veri üretilmiştir (Qi, 2016: 4).

Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Çin'in kalkınması sürecinde bazı temel konuların ön plana çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Çin'in çok sayıda sorunla mücadele etmesine rağmen bazı temel sorunların hızlı şekilde çözülmesi

gerektiğini öne sürmüştür. Örneğin, şehirlerin çok yoğun göç alması sebebiyle şehirlerde ve kırsal alanlarda yeni sorunlar görülmeye başlanmıştır. Kentlerin ve köylerin kalkınması sürecinin sağlıklı yürütülememesi nedeniyle kentlerde suç oranları giderek yükselmiştir. Özellikle çocuk suçluluğu arttığı için bu alana yönelik sosyolojik çalışmaların ağırlık kazandırılması planlanmıştır (Sheng ve Sheng, 2003: 418; Zhou ve Pei, 1997: 569).

Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin sosyal araştırmaların hangi konular üzerinde olacağına yönelik sıklıkla açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu açıklamalar devamlı şekilde yapılmakla beraber araştırma konularında fazla bir değişiklik olmamıştır. Örneğin, Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin başkanlığını yapmış olan Lu Xueyi, Çinli sosyologların 10 temel alan üzerinde çalışmalar gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunlar sırasıyla; küçük kasabalar, nüfus, evlilik ve aile, sosyal güvenlik, sosyal indeks sistemi, çocuk suçluluğu, modernleşme problemleri, kamu hizmeti ve sosyal çalışma, uyumlu ekonomi ve sosyal gelişme ve son olarak sosyal güvenlik artışının tüm boyutları şeklindedir (Sheng ve Sheng, 2003: 338-339.)

Saha araştırmaları yapılırken kırsal alandaki değişimin incelenmesi önemsenmiştir. *100 Country Surveys* (100 Köy Anketleri) isimli çalışma kapsamında özellikle kasabalarda çok fazla sosyolog saha araştırmasına katılmıştır. Bu sosyologlar, kent-kır ilişkisi, yaşam koşulları, sosyal sorunlar, sosyal yapı, eğitim ve sosyal düzen gibi konularda veriler elde etmişlerdir. Modernleşme sürecinin kalkınma alanına yönelik en çok önemsenen ve iyileştirilmesi istenen kasabalardaki bu araştırmalar büyük bir ciddiyet ve kontrol içerisinde yapılmıştır (Zhou ve Pei, 1997: 570). Çin, sosyal bilimler içerisinde saha çalışmalarına çok önem vermiştir.

Çin hükümeti, Çin'deki sosyoloji bölümlerinin uzun süredir kapalı olmasının sorunlarını yaşamıştır. Uzun süredir sosyolog yetiştirilemeyen Çin'de

sosyolojinin yeniden kurulması döneminde sosyolojiyi öğretecek profesör bulmakta zorluk çekilmiştir. Bu noktada da 1930-1950 yılları arasında Çin sosyolojisine damgasını vurmuş olan Fei Xiaotong adeta kurtarıcı göreviyle Çin sosyolojisinin başına getirilmiştir. Fei Xiaotong öncülüğünde 1980 ve 1981 yıllarının yaz aylarında sosyoloji kursları düzenlenerek buradaki öğrencilere öğrenci yetiştirebilecekleri düzeyde hızlandırılmış sosyoloji eğitimi verilmiştir. Pekin'de düzenlenen bu eğitimlere ülkenin 20 farklı bölgesinden öğrenciler katılmıştır. Burada 16 farklı alan üzerinden eğitimler verilmiştir. Bu alanlar; Marxist sosyoloji dersleri, sosyolojinin kazandırdıkları, sosyolojinin modernliğe etkisi, sosyal araştırmada istatistik ve analitik düşünce, sosyal psikoloji, küçük gruplar sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, kent sosyolojisi, sosyolojide araştırma metotları, örnek deney ve istatistiksel analiz, kolektif davranışlar, uygulamalı antropoloji, demografi, eğitimde sosyal ve kültürel perspektifler, Çin ve yabancı sosyoloji tarihi ve son olarak sosyolojide temel kavramlardır. Tüm bu çalışmaların yanında Fei Xiaotong, Nankai Üniversitesi'nde özel bir eğitim programı açmıştır ve 40 kişiye (bunlara 40 yoldaş da denilmektedir) 1 sene boyunca yoğun bir sosyoloji eğitimi vererek ülkenin farklı yönlerine sosyoloji öğretmesi amacıyla göndermiştir (Sheng ve Sheng, 2003: 288-295). Fei Xiaotong, çok geniş bir yetkilendirme ile kısa zamanda sosyolojiyi tekrardan kurmaya çalışmıştır.

Sosyolojinin yeniden inşası sürecinde önemli faktörlerden birisi de üniversitelerin sosyoloji müfredatlarının belirlenmesidir. Eğitim Bakanlığı'nın sosyoloji müfredatı incelendiğinde Çin'in Marxist düşünce çerçevesinde modernleşirken aynı zamanda toplumsal sorunlara çözüm yolları arayacak bir müfredat hazırladığı görülmektedir. Bu konuda lisans, yüksek lisans ve doktora müfredatlarının ders içerikleri şu şekildedir;

Lisans için seçmeli dersler: politik ekonomi, Marxist prensipler, Çin devrimi tarihi, dünya ekonomi politiği ve uluslararası ilişkiler, temel hukuk, ideoloji ve etik, İngilizce, hesaplama (calculus), lineer cebir, olasılıksal istatistik, bilgisayar, modern bilim ve teknolojiye giriş, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, geleneksel Çin kültürüne giriş, sosyolojiye giriş, sosyal psikoloji, Batı sosyoloji tarihi, sosyal araştırma metotları, antropoloji, halkla ilişkiler bilimi, organizasyonel sosyoloji, demografi, aile sosyolojisi, cinsiyet sosyolojisi, sosyal tabakalaşma, modernlik çalışmaları, sosyal yapı, sosyal sigorta, Çin toplumunun tarihi, araştırma teknikleri analizi, Çin'de azınlıklar, SPSS programı, pratik halkla ilişkiler, Modern Çin'de sosyal sorunlar, küçük gruplarda kültürel değişme, sosyal bilimlerdeki Japonca, Japon ve Çin kültürü karşılaştırması, girişimcilik, Çin düşünce tarihi, temel beden eğitimi, işçi kültürü, beden eğitiminde özel eşyalar, üniversite öğrencileri için temel tıp, bitirme tezi, mezuniyet ödevi, pratik.

Yüksek lisans müfredatı: Marxist teorinin temelleri, Kapital'den seçme konular, temel dil bilgisi, özelleştirilmiş İngilizce, sosyal bilimlerde araştırmaya giriş, matematiksel analitik metot ve teknikler, istatistik ve teknik, doğa bilimleri metodu, sosyolojiye giriş, yabancı sosyoloji tarihi, sosyal psikoloji, sosyal araştırma metotları, teorik sosyoloji, uygulamalı sosyoloji, antropolojiye giriş, organizasyonel sosyoloji, öğretmenlik pratiği, sosyal deney, sosyal modernleşme, sosyal sigorta bilimi, demografik ekonomi, iş ekonomisi.

Doktora öğrenimi: Marxism ve modern sosyal ideolojiler, yabancı dil, ikinci yabancı dil, metodoloji, hukuk biliminin gelecekteki

durumu, sosyolojik metot çalışmaları, Çin sosyolojisi çalışmaları, sosyolojik teori çalışmaları, öğretme pratiklerindeki sosyal araştırma (Sheng ve Shen, 2003: 301-304).

Sosyolojinin ön plana çıkması sürecinde müfredatların belirlenmesinin yanında yayın imkânı sunan dergiler de kurulmuştur. İlk kurulan *Study of Sociology (Sosyoloji Çalışmaları)* dergisinin ismi değiştirilerek *Correspondence of Sociology* (Sosyoloji Yazıları) olmuştur ve 1986 yılında yayın hayatına başlamıştır. Derginin asıl amacı Mao Zedong'un düşünceleri çerçevesinde sosyal sorunlarla ilgili araştırmaları yaymaktır. 1982 yılında yayınlanmaya başlayan *Sociology and Social Investigation (Sosyoloji ve Sosyal Araştırmalar)* dergisi ise teori ve pratik uyuşmazlıkları konu alan bir dergidir. Teori ve pratiği birleştirmeye ve sosyal sorunlara bu şekilde çözümler üretmeye çalışmaktadır. Üçüncü ve son dergi ise *Society (Toplum)* dergisidir. Bu dergi aile, metot, yabancı sosyoloji gibi konularda yazılar yayınlamaktadır (Shen ve Shen 2003: 329-330).

Çin sosyolojisi, günümüzde müfredat, yayınlanan dergiler gibi doğrudan akademik üretimlerin yanında küreselleşme düşüncesiyle beraber uluslararası düzeyde eğitim ve programlara da dahil olmayı planlamaktadır. Bu doğrultuda, Çin Sosyoloji Enstitüsü de uluslararasılaşma sürecinde amaca yönelik çalışmıştır. Lewis Coser, Eric Olin Wright ve Marion Levy gibi isimleri Çin'e getirerek onlara kısa süre için ders verdirmiştir. Bununla beraber 2004 yılında Dünya Sosyoloji Kongresi Beijing'de yapılmıştır. Toplamda 1200 katılımcının 621'i yabancı katılımcı olarak Beijing'e gelmiştir. 89 farklı alandan 36 tanesi doğrudan küreselleşme konusuyla alakalı olmuştur. Ancak kongrenin asıl önemi ilk defa Asya kıtasında Japonya dışında bir ülkede düzenlenmiş olmasıdır (Chen, 2018: 108-109).

Uluslararasılaşma süreci sebebiyle Çin'deki üniversiteler uluslararası denklik sağlamaya çalışmışlardır. Özellikle Hong Kong Çin'in dünyaya açılan kapısı

olduğu için bu konularda dünyaya karşı bir imaj çizme rolünü üstlenmiştir. Hong Kong'un ekonominin dünyadaki merkezi olmaya yönelik politikasının yanında bölgenin de "eğitimde kavşak noktası" olması planlanmaktadır (So, 2018: 277). Hong Kong, Pekin ve Nanjing çok sayıda uluslararası projede yer alırken Qinghua, Beijing Normal, Fudan ve Zhongshan Üniversiteleri de doktora derecesinde uluslararası denklik alabilmiştir (Chen, 2018: 112-113).

Çin sosyolojisinin yeniden inşası sürecinde sosyolog yetiştirmenin önemine vurgu yapılmış ve bunun için hızlı bir üniversiteleşme sürecine gidilmiştir. Sosyolojiyi kurumsal bazda üretmenin önemi vurgulanmıştır. 1996 yılında 25 fakültede sosyoloji bölümü varken (Sheng ve Sheng, 2003: 297) 2008 yılına gelindiğinde 74 lisans, 87 yüksek lisans ve 16 doktora programı bulunmaktadır (So, 2018: 270). Bu bölümler parti programları ile uyumlu şekilde çalışarak toplumsal uyumu aramaktadırlar. Bugün Çin, Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte sosyoloji alanında en fazla saha araştırması yapan ülke konumundadır (Zhou ve Pei, 1997: 570).

2000'li yılların başından itibaren Çin sosyolojisi içerisinde önemli işlere imza atmış ve 2010'lardan itibaren Çin sosyolojisinin popüler ismi hâline gelmiş olan Alvin Y. So'ya göre Çin sosyolojisi, ampirik tartışmaya odaklanan, tartışmalı teorik konuları görmezden gelen, pragmatik ve kamusal sosyolojiyi benimseyen, profesyonelleşme ve uluslararasılaşma misyonunu benimseyen bir sosyoloji amacı gütmektedir (So, 2018: 270-272).

Çin sosyolojisinin kısa zamanda çok fazla iş yaptığını söylemek mümkündür. Buna rağmen günümüz durumunun oldukça yetersiz olduğunu söyleyen isimler de vardır. Çin sosyolojisinin çözdüğü problemlerden daha fazla problemin hâlâ önünde durduğu belirtilmiştir. Örneğin Çin'de sosyoloji akademik kurumlar içerisinde belirli merkezlerde toplanmıştır. Bu merkezler daha çok Beijing ve Shangai gibi metropollerdir. Ülkenin geneline yayılmamıştır. Bu sebeple

araştırmalar da sınırlı coğrafyalar içerisine sıkışıp kalmıştır (Chen, 2018: 136). Coğrafi sınırlara ek olarak üretilen yayınlarda saha çalışmasının dışındaki teorik metinler büyük çoğunlukla çevirilere dayanmaktadır. Bu sebeple aslında sosyoloji hâlâ Batı çevirileri ile şekillenmektedir. Bir başka sorun olarak teorinin geri planda bırakılması gösterilebilmektedir. Teorik çalışmalardan ziyade Çin sosyolojisi ampirik çalışmaları odak noktasına almıştır. Sosyolojinin yeni kurulan bir disiplin olarak görülmesi de sorunları beraberinde getirmektedir. 1990'larda bile sosyoloji temeli sağlam olan sosyologlar iyi düzeyde yetişememiştir. Bu da sosyolojinin yeniden yapılanma döneminin başında sosyoloji kadrolarının bir bölümünde hem eksik kalmasına hem de yetersiz sosyoloji profesörlerinin yetişmesine sebep olmuştur (Sheng ve Sheng, 2003: 340-342).

> Çin sosyolojisi günümüzde iki yüzlü olarak tanımlanabilir. Bir tarafta üniversite eğitim sistemini güçlendirmeye çalışan müfredatı doğru biçimde standardize etmeye çalışan araştırma fonlarını ve altyapılarını geliştiren ve profesyonel bir seviyeye çıkarmayı amaçlayan yapı bulunurken diğer tarafta bilgi üretiminin sıkı biçimde kontrol edildiği ve merkezi bürokratik devletin her yanına müdahale edebildiği bir araştırma şekline dönüştü. İktidar ve onun ideolojik aygıtı her yerde kendisini hissettirmeyi başarmıştır (Chen, 2018: 133-134).

Chen, iktidarın sosyolojik çalışmalara doğrudan müdahale ettiğini ve yönlendirdiğini söylemiştir. Küreselleşme ve uluslararasılaşma düşünceleri doğrultusunda çalışma konularının genişletildiğini fakat sınırlı ölçüde bunlara imkân sağlandığını dile getirmiştir. Örneğin cinsiyet çalışmaları Çin'de son dönemde ağırlık kazanmasına rağmen hükümetin izin verdiği ölçüde çalışmalar gerçekleştirilebilmektedir (Chen, 2018: 135). Bugün Çin hükümetinin baskıcı tutumu nedeniyle sosyolojinin geri plana itildiği söylenebilir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çin, günümüzde dünyaya yön veren, bütün toplumların ekonomisine etki eden, ekonomik ve teknolojik gelişmeleriyle tanınan bir ülke olmasına rağmen Çin'in sosyolojisi ülkemizde bilinmemektedir. Oysa Çin'de sosyolojinin ortaya çıkışı Batı toplumlarında sosyolojinin ortaya çıkışıyla benzerlikler göstermektedir. 19. yüzyılda çok sayıda iç karışıklık, isyan ve işgal ile uğraşan Çin İmparatorluğu, çözümü modernleşme düşüncesinde bulmuştur. Aşağılanma yüzyılından kurtulmanın yolunun modernleşme düşüncesinden geçtiği düşünülmüştür. Bu sebeple modernleşmeyi savunan düşünürlerin fikirleri ön plana çıkmıştır (Sheng ve Sheng, 2003: 88-90). Liu'nun belirttiği gibi 19. yüzyılda Çin'in kurtuluşu için feodalitenin parçalanması, muhafazakâr fikirlerin ortadan kalkması ve katı bürokrasinin kaldırılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Çin sosyolojisi, Çin'in modernleşmesi için ortaya çıkmıştır (2020: 83).

Çin'de sosyoloji, 19. yüzyılda kapitalist ülkelerin Çin'de yol açtığı iktisadi ve politik kargaşalara ve Çin toplumunun genel problemlerine çözüm bulmak amacıyla doğmuştur. Bu amaç doğrultusunda Çin sosyolojisi, Spencer ve Durkheim sosyolojisinden hareketle sosyal dayanışma ve sosyal bütünleşme nosyonunu öne çıkarmıştır. 1950'lere kadar Spencer ve Durkheim ekolünün etkili olduğu Çin sosyolojisi, 1947'de Mao Zedong'un öncülüğünde gerçekleşen Komünist Devrim'in etkisiyle yön değiştirmiş ve Marxist sosyolojinin etkisi artmaya başlamıştır. Çin sosyolojisi 1970'lerin sonunda özellikle Mao Zedong'un ölümünden sonra Çin toplumunun dünyaya açılması, ekonomisinin kapitalist sisteme dâhil olmasıyla Marxist sosyolojiden uzaklaşmış ve Amerikan sosyolojisinin etkisine girmiştir. Amerikalı sosyologların etkisiyle Çin sosyolojisi empirik bir eğilim kazanmıştır. Teorik çalışmalar yerine saha çalışmaları yaygınlaşmıştır. Bu çerçevede çok sayıda Sosyoloji Bölümü açılmıştır. Çinli

sosyologlar, oldukça kapsamlı bir ortak müfredat hazırlayarak sosyoloji öğrencilerini iyi bir şekilde yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Çin sosyolojisi hiçbir zaman metodolojik olarak kendi yolunu bulamamıştır. Günümüzde Çinli sosyologlar, metodolojik olarak Weber, Parsons ve Goffman gibi sosyologların fikirlerinden etkilenmeyi sürdürmüşlerdir (Sheng ve Sheng, 2003: 448). Özellikle Goffman, Çin sosyolojisinin şekillenmesinde temel bakış açılarından birisi olmayı sürdürmektedir (Qi, 2017: 16). Kuruluş döneminden beri Çin sosyolojisini yerlileştirmeyi kendine amaç edinen Çinli sosyologlar bu hedeflerine ulaşamamışlardır. Adeta bir slogan haline gelen "Batı çerçevesi, Çin gerçekliği" fikri hayata geçirilememiştir. Sosyolojiyi "Çinlileştirmek" düşüncesi ile kendi ülkelerine uyarlama fikri arka planda hep ulaşılamamış bir hedef olarak kalmıştır. Çin sosyolojisinin hâlâ alması gereken çok yol vardır (Chen, 2018: 135). Çinli sosyologlar Zhou ve Pei'nin belirttiği gibi Çin sosyolojisinin kurumsallaşması Batı sosyolojisi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Batı sosyolojisinin tanıtımı Çin sosyolojisinin temelini oluşturmuştur. Çinli sosyologlar Batı sosyolojisi sayesinde toplumsal değişimleri incelemek ve sosyolojik bilgi üretmek konusunda önemli adımlar atmışlardır (1997: 572).

Sonuç olarak, bu makalede Çin sosyolojisinin özgün bir söz söylemekten hâlâ uzak olduğu tespit edilmiştir. Çin sosyolojisi her ne kadar "sosyolojiyi Çinlileştirmek" amacı taşısa da aktarmacı sosyoloji anlayışından kurtulamamıştır. Makalemizde Çin'in kendine özgü bir sosyoloji anlayışının olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan Çin sosyolojisinin uzun bir geçmişe sahip olduğu, sağlam bir kurumsallaşma süreci içinde bulunduğu ve saha çalışmalarına önem verdiği tespit edilmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Bian, Y., ve Zhang, L. (2008). "Sociology in China." Contexts, 7(3): 20-25.

Brown, K. (2023). *Çin*. İstanbul: Liberus Kitap.

Chen, H. F. (2018). *Chinese Sociology*. London: Springer Nature.

Cheng, L. and So, A. (1983). "The reestablishment of sociology in the PRC: Toward the Sinification of Marxian Sociology." Annual Review of Sociology, (9): 471-498.

Dillon, M. (2016). *Modernleşen Çin'in tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eberhard, W. (2022). *Çin tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Freedman, M. (1962). "Sociology in China: A Brief Survey." The China Quarterly, 10: 166-173.

Hanlin, L., Ming, F., Ying, W., Bingyao: and Wang, Q. (1987). "Chinese sociology, 1898-1986." Social Forces, 65 (3): 612-640.

Holcombe, C. (2021). *Doğu Asya tarihi- Çin, Japonya, Kore*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Jaivin, L. (2023). *Kısa Çin tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.

Jing, T. (2022). *The origins and continuity of Chinese sociology*. Gateway East, Singapore: Springer Nature.

Keay, J. (2020). *Çin tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kerr, G. (2023). *Kısa Çin tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Kissinger, H. (2014). *Çin*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Liu: (2020). *Origin and expansion of chinese sociology*. Gateway East, Singapore: Springer Nature.

Marx, K. (1977). *Çin üzerine*. İstanbul: Günce Kitap.

Qi, X. (2016). "Sociology in China Editor's introduction." Journal of Sociolgy, 52 (1): 3-8.

Qi, X. (2017). "Reconstructing the concept of face in cultural sociology: in Goffman's footsteps, following the Chinese case." The Journal of Chinese Sociology, 4 (19): 1-17.

Rocca, J. L. (2011). *Çin'in sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Rong, M. (1996). Institutionalization of sociology in China. (Der.) In Su-Hoon Le. Sociology in East Asia and Its Struggle for Creativity: Proceedings of the ISA Regional Conference for Eastern Asia, (pp. 45-49). November 22-23, Seoul, Korea.

Sarieddine, T. (2021). "Middle Kingdom enters Middle East- A world sytem analysis peripheralization along the Maritime Silk Road initiative", Journal of World-System Research, 27 (1): 177-201.

Sheng Z. H. and Sheng, L. Y. (2003). *A history of chinese sociology*. Pekin: Renmin University Press.

Skinner, G. W. (1951). "The new sociology in China." The Far Eastern Quarterly, 10 (4): 365-371.

Snow, E. (2015). *Çin üzerinde kızıl yıldız*. İstanbul:Yordam Kitap:

So, A. Y. (2018). "Büyük Çin'de sosyolojinin gelişimi (Anakara Çin, Tayvan, Hong Kong)." Sosyoloji Divanı, 12 (6): 269-280.

Sonoda: (2018). "Japon sosyolojisinin gelişimi ve Asya ile ilişkisi." Sosyoloji Divanı, 12 (6): 281-297.

Wallerstein, I. (2004). *Dünya sistemleri analizi bir giriş*. İstanbul: Aram Yayıncılık.

Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve jeokültür*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Zhou, X. and Pei, X. (1997). "Chinese sociology in transnational society." Contemporary Sociology, 26 (5): 569-572.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

China is one of the most enigmatic countries in the contemporary world. Having preserved its existence since ancient times and producing one of the highest cultures until modern times, China has been marginalized within the modern world system. The Western world's prejudiced view of China, stemming from cultural differences, has led to a lack of comprehensive knowledge about the country globally.

Today, China has become a focal point of global attention. Its economic growth has catalyzed advancements in various other fields. With the concept of modernization, China has entered a process of both social and economic transformation. These developments have necessitated a closer examination of China. However, China remains a civilization that is not well-known in our country. While there are studies on Chinese philosophy, culture, and history, there has been no research conducted on Chinese sociology. While we possess substantial knowledge about French, German, and American sociology, we lack any significant understanding of Chinese sociology. Hence, this article aims to explore the historical development, major trends, prominent figures, and current state of Chinese sociology.

The Emergence of Sociology in China

Until the 19th century, China was the largest economy in the world. Its large population, coupled with its significant production and trade volumes, made it the dominant global economy. However, by the 19th century, Western European countries sought to colonize the world under imperialist ambitions. This resulted in the Opium Wars, which marked one of the most devastating

defeats in Chinese history. The aftermath plunged China into a prolonged period of turmoil, characterized by internal strife and external conflicts. It was during this turbulent era that sociology began to emerge in China, coinciding with the modernization process in the late 19th century. Early efforts were dominated by theoretical discussions and translation activities. From the early 20th century onwards, attempts at institutionalizing sociology and conducting empirical research became more prominent. The first empirical investigations into Chinese social issues began in the 1910s, often funded by foreign organizations aiming to understand the structure of Chinese society.

The Development of Chinese Sociology

The 1920s are characterized as a period of efforts to establish an independent path for Chinese sociology. This era witnessed the founding of associations and publications by Chinese scholars, such as the establishment of the Chinese Sociological Society in 1922 and the launch of the journal Sociological World in 1927. Several sociology associations emerged during this period, eventually uniting under the umbrella of the All-China Sociological Society.

The period between 1925 and 1936 was marked by efforts to "Sinicize" sociology. Extensive fieldwork—estimated to exceed 9,000 studies—was conducted, and numerous official institutions were established to carry out these empirical studies.

The 1930s, however, saw China plunge into another period of crisis due to Japan's invasion and colonial activities. Despite these challenges, academic sociology departments continued to develop, focusing on sociological research and addressing the question of how societal integration could be achieved. China emerged from these crises under the leadership of Mao Zedong and the Communist Revolution. The Marxist orientation of the revolution directly influenced the trajectory of sociology in China. Mao's effective management of social organization became a cornerstone of the Chinese Communist Revolution. From this period onward, sociology was tasked with facilitating the establishment of the new system, producing scientific knowledge, and guiding policy-making. A comprehensive plan for social development was deemed essential, given the longstanding educational deficiencies of the population.

In 1952, a major transformation occurred when the Ministry of Education decided to shut down all sociology departments nationwide. Sociology existed as an exceptional field between 1952 and 1957 but was officially labeled a "prohibited discipline" thereafter. Sociologists who opposed this decision faced significant suppression. Despite the challenges, limited fieldwork continued

during the 1957–1978 period, often conducted under the guise of Marxist studies.

The 1980s marked the beginning of a new era in Chinese sociology, driven by Deng Xiaoping's leadership following Mao's death in 1976. Recognizing the societal issues hindering China's development, Deng emphasized market integration as a solution. The Chinese Academy of Social Sciences, established in 1977, played a pivotal role in reviving sociology and advocating its relevance to Chinese society. Since its inception, Chinese sociology has aimed to localize itself, adapting Western thought to suit Chinese society. However, it has remained significantly influenced by American sociologists, especially during its foundational years. Today, internationalization efforts have led Chinese universities to seek global accreditation, with Hong Kong serving as a gateway for China's international engagement.

Conclusion and Discussion

Sociology in China emerged in the 19th century to address the economic and political turmoil caused by capitalist countries and to solve the broader societal issues facing China. Inspired by the sociological traditions of Spencer and Durkheim, early Chinese sociology emphasized notions of social solidarity and integration. However, the Communist Revolution of 1947, led by Mao Zedong, shifted the focus to Marxist sociology. By the late 1970s, especially after Mao's death, Chinese sociology moved away from Marxist influences and came under the sway of American sociology due to China's economic integration into the capitalist system. In conclusion, this study finds that Chinese sociology has yet to develop a distinct voice. Despite its aspiration to "Sinicize sociology," it remains constrained by a derivative understanding of the discipline

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 03.01.2025 Yayına Kabul Tarihi:11.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1612651
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Demir, M. (2025). Meta-Anlatılarda İktidar: Karl Marx ve Max Weber'in Karşılaştırmalı Analizi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 638-673.

META-ANLATILARDA İKTİDAR: KARL MARX VE MAX WEBER'in KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ[1]

Murat DEMİR*

Öz

Sosyal bilim şemsiyesi altında yer alan kesimler tarafından ele alınan iktidar, birçok düşünür tarafından ilgi alanları doğrultusunda yeniden inşa edilmiştir. Bu yoğun tanım ve açılımları, sistematik biçimde bireysel olarak incelemek pek olası değildir. Bundan dolayı bu açılımları tetikleyen Karl Marx ve Max Weber'in iktidar konusunda ifade ettiklerini incelemek, geçmişi okumayı mümkün kıldığı gibi mevcut iktidarı da daha anlaşılır kılmaktadır. Yapılan okumalar neticesinde, çalışma nesnesi olan ikilinin "iktidar nedir?" sorusuna verdiği cevapların, birbirinden kopuk olmadığı görülmüştür. Marx için iktidar emek-sınıf-devlet üçgeninde işlenirken; Weber, iktidarı analitik bir zemine çekerek rasyonalite-otorite-etki ve en önemlisi tarihsellik üzerinden okumaya çalışmaktadır. Weber'in, Marx ile kurduğu düşünsel temasın bu denli yoğun olmasının sebebi aynı kaygıyı taşıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki isim kapitalist uygarlığa karşı insan öznesini savunmaktadır. Lakin Marx bunu büyük oranda ekonomik zeminde yaparken Weber daha çoğulcu nedenlerle bunu analitik bir zeminde açıklayarak Marx'ın bıraktığı boşlukları doldurmaktadır.

[1] Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. G. Şevket Avcıoğlu danışmanlığında hazırlanan "Modern ve Postmodern Sosyal Teoride İktidar" başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmasından türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, murademir3547@gmail.com, Konya/Türkiye

Anahtar Kelimeler: *Meta- Anlatılar, Karl Marx, Max Weber, İktidar*

POWER IN META-NARRATIVES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KARL MARX AND MAX WEBER

Abstract

Power, which is dealt with by segments under the umbrella of social science, has been reconstructed by many thinkers in line with their interests. It is not possible to systematically analyse these intensive definitions and expansions individually. Therefore, analyzing what Karl Marx and Max Weber, who triggered these expansions, expressed about power makes it possible to read the past and makes the current power more understandable. As a result of the readings made, it has been seen that the answers given by the two, who are the object of study, to the question "what is power?" are not disconnected from each other. While for Marx, power is processed in the triangle of labour-class-state, Weber tries to read power on an analytical ground through rationality-authority-effect and most importantly historicity. The reason why Weber's intellectual contact with Marx is so intense is that they have the same concern. Both names defend the human subject against capitalist civilization. However, while Marx does this largely on economic grounds, Weber fills the gaps left by Marx by explaining this on an analytical ground for more pluralistic reasons

Keywords: *Meta-narratives, Karl Marx, Max Weber, Power*

1. GİRİŞ

Sosyal teoride belli başlı alanların kendisine mal edilen hatta gün geçtikçe daha çok anlaşılmaktan ziyade anlamsal olarak bulanıklaşan iktidar, Hobbes'un 17. yy. egemen devlet temelli açılımlarından oldukça uzaktır. Nitekim ulus-devletin yükselişiyle beraber iktidarın kavranması konusunda da belirgin değişimler meydana gelmiştir. Daha önceki süreçte olgularda meydana gelen değişimler üzerinden iktidar okunmaktaydı. Meydana gelen yeni düzenden dolayı tüm basit okumaların ve anlamaların önüne set çekilir. İktidar, tözsel sabit form olarak sürekli bir devinim halinde olan bir yapı olarak kabul edilmiştir. Nitekim bundan dolayı her dönemin iktidar okuması kendisine hastır. Sosyal bilimlerin içerisinde

iktidara yönelik yapılan bu okumaların büyük bir kısmı kuramlar üzerinden yapılır. Genel anlamda kuramlar ise çağın düşünce yapısını ve nedenselliklerini kendi içlerinde taşırlar. Bunun yanı sıra dönemsel olarak bilgi yapısında, toplumsal alanda, ekonomide, politikada vb. alanlarda ortaya çıkan iktidar biçimlerinin geneli kendilerinden önceki dönemlerin belli başlı epistemolojik ve ontolojik değerlerini üzerinde taşıdığı gibi kendilerinden sonra gelmesi mümkün olan yapıları da şekillendirmiştir.

Sosyal bilimler içerisinde iktidara yönelik kuramsal açılımlar süreç içerisinde birçok safhada yeniden inşa edilmektedir. İktidarın form yönünden belli aralıklarla deri değiştirdiği varsayımı büyük oranda kabul edilse de tözsel etkinliği birçok açıdan sabittir. Nitekim bu çalışmanın nesnesi konumunda olan Marx ve Weber'in iktidara yönelik sağladıkları açılımlar, günümüzde büyük oranda etkinliğini yitirse de iktidarı anlama konusunda başvurulan kaynaklar bu teorisyenlere aittir.

Sosyal teorinin klasik anlatıları olarak da ifade edilen bu anlatıların en temel özelliği felsefi ve multidisipliner bir arka plana sahip olmalarıdır. Arka planda yer alan bu iki özellik pek çok isimde olduğu gibi Marx ve Weber'de kendisini açık bir şekilde iktidar nosyonunda ortaya koymaktadır. İktidar sosyal teori literatürü içerisinde iki hat üzerinden okunmaktadır: Bunlardan ilki tahakküm-tabiiyet ilişkisidir. Bu ilişkiyi mümkün kılan en belirgin değer "etkidir" (Lewandowski, 1995). Tahakküm ilişkisi üzerine kurulu olan bir iktidar her zaman etki üretir. Etki toprak temelli iktidardan, bilgi temelli iktidara değin her zaman iktidarın doğası itibariyle kişilerden bağımsız olarak otorite tarafından üretilen bir gizli bir eylemselliktir (Kojeve, 2020). İkinci hat ise iktidarın tanımında derin bir revizyona sebep olan mikro fiziksel iktidardır (Foucault, 1982; Lewandowski, 1995). Bu iktidar yapısal olarak daha önceden Marx ve Weber'in iktidar teorisi

üzerine kurulu olsa da ortaya koyduğu biçim ve bu iktidarın kendini var etme tarzı, klasik anlatılarda yer alan iktidardan birçok yönden farklıdır.

İktidarın bu denli farklı karakterlere bürünebilmesinden dolayı kendisini her yanıyla tartışmak pek olası değildir. O yüzden yukarıda ifade edilen iktidar biçimlerinden sadece birincisi bu çalışmanın odağındadır. Hatta daha dar anlamda klasik sosyal teoride yer alan Marx ve Weber'in tahakküm-tabiiyet temelli iktidar açılımları bu çalışmanın muhatabıdır. Marx, iktidar mefhumunu devlet ve sınıf temelli bir ilişki üzerinden okumaktadır (Kurz, 2019: 35-37; Marx, 2021a). Ona göre burjuva tabanlı iktidar, asıl anlamda emek-mülkiyet bütünlüğünün bozulmasının ardından gerçek anlamda varlığını ileri bir boyuta taşıyarak devletle bütünleşik bir hale gelmiştir (Yeniçırak, 2021). Mülkiyetten arınmış olan emeği dolaşıma sokan sistem artı değer olarak burjuvazinin iktidarını pekiştirmektedir. Bu doğrultuda proleter sınıfın, burjuva temelli iktidar ile mücadele etmesi pek olası da değildir. Çünkü devlet kurumuyla bütünleşen iktidar, proleter sınıfa karşı genellikle bir uyuşturma politikası gütmektedir. Weber ise kısmen de olsa Marx ile aynı düşünsel zemine sahiptir. Ama Weber'in sağladığı açımların daha analitik bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz (Laswell ve Kaplan, 1950). Weber salt iktisat temelli açılımların aksine sosyo-kültürel değişimleri teorisine dahil ederek bir iktidar teorisi inşa etmeye çalışmıştır (Uphoff, 1989: 312). Weber için iktidar, salt sınıfsal tahakküm ilişkisi üzerinden okunabilecek bir durum değildir. İktidar birinin bir diğeri üzerinde etkiye sahip olmasıdır. Bu etki etkilenen kişinin rızasından bağımsızdır. Tamamıyla etkileyen kişinin tasarrufudur. Kısacası, Weber'in kişiler arası ilişkilerle tanımladığı iktidar fenomeni, onu söz konusu fenomene dair tespitlerinden sadece bir tanesidir. Onun yanı sıra rasyonalitenin ve bürokratik işleyişin (Löwith, 1999; Rubinstein ve von Maravic, 2010) artmaya başladığı bir düzende de iktidar kişilerden bağımsız olarak kurumlarda ruh bulmuştur.

Bu iki düşünürün iktidar hususunda ifade ettiği noktalar birbirinden farklı olsa da onları birbirine yaklaştıran noktalarda mevcuttur. Sözgelimi, hem Marx hem de Weber iktidarı, sadece politik bağlamda yorumlamamıştır. Her ikisi de iktidarı, meşruluk kazanma pratikleri üzerinden okumuştur. Öyle ki, bu iki düşünürün etkisini kendilerinden sonraki teorisyenlerde de görmek mümkündür. Örneğin Weber'in iktidar teorisinin saç ayaklarından biri olan "meşruluk teorisi" ve Marx'ın devlet temelli iktidarının meşruiyet kaynağı olan "egemen düşünceler"i; Foucault'nun "dispozitif"inde, Sorel'in "yönetici mit" inde, Durkheim'in "kolektif temsil"lerinde, Laswell'in "otorite sembolleri"nde, Mannheim'ın "ideolojisi"nde, Agamben'in "istisna hali"nde, Bourdieu'nun "simgesel iktidarı"nda kendisine açıkça yer bulmaktadır. Bu çalışmada, Marx ve Weber'in iktidar konusunda sağladıkları açılımları daha açık kılmak ve iktidarın, klasik isimlerin düşünce dünyasındaki karşılığını karşılaştırmalı bir biçimde ortaya koyabilmeyi amaçlamaktayız. Bu doğrultuda "Marx ve Weber'in iktidara yaklaşımında kesişen noktalar nelerdir", "iktidarı hangi parametreler üzerinden okumaktalar", İktidar kuramına yönelik sağladıkları açılımlardaki farklılaşmalar nelerdir", "metodolojik yönelimleri ile iktidar açılımları bütünlük sağlamakta mıdır?" gibi sorulara çalışma boyunca cevap arayacağız.

2. KARL MARX'TA İKTİDAR VE ÖZGÜRLÜK

Modernitenin hakim olduğu toplumlarda işçi sınıfının yapısı büyük oranda değişmiştir. Önceki süreçlerde hane, bir üretim atölyesi gibi işlerken; modern kapitalist sistemle beraber üretim araçları, evlerden atölyelere taşınmıştır. Sermaye sahibi, evlerden alınıp atölyelere taşınan bantların tek bir sahibi olmaya başlamıştır (Gorz, 1986). Atölyelerdeki üretimin profesyonel bir nitelik kazanmasıyla beraber modern anlamda iş bölümü daha belirgin hale gelmiştir. Artan iş bölümüyle beraber emek-mülkiyet bütünlüğü de büyük oranda parçalanmıştır (Yeniçırak, 2021). Böylece işçinin kendi emeğine yabancılaşma

durumu, daha çok ön plana çıkmış ve artı değerle beraber burjuva iktidarı pekişmiştir. Aslına bakıldığında Marx için yabancılaşma kapitalist uygarlıkla beraber ortaya çıkmamıştır. Daha önceden de farklı toplumlarda belirgin olamayan biçimlerde varlığını sürdürmekteydi (Yeniçırak, 2021: 202-203)

Yani, onun için iş bölümü ve özel mülkiyet bir madalyonun iki yüzüdür (Marx ve Engels, 2017a: 211). İlk çalışmalarında işbölümüne yabancılaşma, özel mülkiyet ve toplumsal çatışmanın kaynağı olarak bakan Marx, ilerleyen metinlerinde iş bölümünün endüstri toplumunun vazgeçilmez bir kaidesi olduğunu kabul etmiştir (Marx ve Engels, 2017b: 14-26). Sanayi dönemiyle beraber artmaya başlayan iş bölümü, ürünün tamamını üretmekten alıkoyup, sadece belli bir parçada emeğinin nesneleşmesine sebep olmuştur. Böylece öznenin etkinliği emekten arınmış ve böylece emek şeyleşmiştir. Çünkü yeni tip üretim tarzı ile bireyin çok yönlü emeğinin ıskartaya çıkması eş zamanlıdır (Callinicos, 2015). Emeğin ıskartaya çıkmasında aktif rol oynayan sermayenin, yapısal etkinliği daha fazla olduğu için iktidar olma veya iktidarda faal olarak rol alma biçimi oldukça fazladır. Yani, Marx için iktidarın karşılığı, üretim araçlarına sahip olmaktan geçmektedir.

Ekonomi, Marksist teoride başat kurum durumundadır. Bu durumdan ötürü üretim araçlarına sahip olan kimseler toplumun genel temayüllerini de belirleme gücüne sahiptir (Marx ve Engels, 2017b). Bu duruma binaen Marx ve Engels'in ortak çabaları sonucu ortaya koydukları *Komünist Manifesto'*da: "Egemen düşünceler sıklıkla egemen sınıftan mülhemdir. Başka bir deyişle toplumun maddi gücünü elinde bulunduran kesim aynı zamanda egemen zihinsel, üst akıldır" (Marx ve Engels, 2018: 217). Burjuva sınıfının bu denli belirlenimci bir etkiye sahip olan bir iktidar biçimi olduğunu sadece manifestoda değil, aynı zamanda ikilinin beraber kaleme aldıkları *Alman İdeolojisi* (2017)

başlıklı metinde iktidarın, düşünceyi dahi şekillendiren bir form olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir:

> Yönetici sınıfın düşünceleri, her zaman yönetime özgü düşüncelerdir: yani toplumu yöneten maddi gücü oluşturan yönetici sınıf, aynı zamanda yönetici entelektüel güçtür. Maddi üretim araçlarına sahip olan sınıf, sonuçta zihinsel üretim araçlarını da kontrol eder, böylece zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşüncesi tamamen yönetici sınıfa bağlı olur. (Marx ve Engels, 2017a: 217)

Bu düşünce irdelendiğinde Marx'ın doğrudan "devlet iktidarını" üst belirlenimci olarak kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Burada devlet iktidarı olarak ifade edilen kesim ise doğrudan devletle bütünleşen burjuva kesimidir.

Devletin bu şekilde bir sınıfla bütünleşmesi düşünürü birçok yönden karamsarlığa sevk etmiştir. Marx için iktidar karşısında özgürleşmiş bir işçi sınıfından bahsetmek pek mümkün değildir. Hatta ve hatta burjuva devleti tarafından proleter sınıfa bahşedilecek olan özgürlük bile aldatıcıdır (McQuarie ve Spaulding, 1989: 22-25). Çünkü özgürlük devlet aracılığıyla elde edilemez. Devlet aracılığıyla işçi sınıfının elde ettiği siyasal özgürlükler aslında işçi sınıfının etkililiğini sindirip kaybetmek amacıyla yapılmaktadır[2]. Marx'ın bu hususta ki haklılığı aslında ulus-devletle ortaya çıkmaktadır. Devletle bütünleşen iktidar yapıları, işçi sınıfının yersiz yurtsuz olduğu varsayımını (Avcıoğlu, 2015: 107) hiçe sayarak işçi sınıfını ulus söylemine sıkıştırmakta ve burjuva iktidarına karşı olabilecek sert refleksleri dindirmektedir. Nitekim suyun karşı tarafı için de Marx aynı fikirdedir. Marx devletin özgürleşip, egemen sınıfın boyunduruğundan çıkması durumuna da ihtimal vermez[3]. *Gotha Programının Eleştirisi*'nde de işçi

[2] Devlet iktidarı tarafından üretilen sahte özgürlükler ve rüşvetler, proleter sınıfı kolektif bilinçten uzaklaştırdığı gibi proletaryanın içinden lümpen sınıfın çıkmasını da sağlamıştır ki, bu ortak hareket etme dürtüsünü sekteye uğratmaktadır (Marx, 2015).

[3] Devlet, her anlamda Marx için burjuva sınıfının işlerinin kolaylaştırıldığı hatta yeri gelince proletaryanın sermayeye karşı artırdığı tansiyonu düşüren bir burjuva destekli bir oluşumdur (Marx ve Engels, 2018). Yani, devletin desteğiyle oluşabilecek bir emek

sınıfının amacı, devleti özgür kılmak değil, devleti iktidar konumundan indirip, halka bağımlı hale getirmek olmalıdır (Marx, 2017c: 605-607) şeklinde ifade etmiştir.

Sınıf mücadelesinde devamlı egemen sınıftan yana saf tutan devletin özgürleşmesi, işçi sınıfının temel kazanımlarının başında gelmemektedir. Hatta Marx, düşüncelerini biraz daha ileri bir boyuta taşıyarak işçi sınıfında müşterek bir bilincin oluşması, tüm insanlığın kurtuluşu adına gerekli olduğunu düşünmektedir. Çünkü proletaryanın sadece üretimle ilişkilendirilmesi insanın köleliğini içerir (Marx, 2017b: 118). Bundan dolayı Marksist teoride geçen özgürlük vurgusu baştan aşağı yabancılaşma, sömürü ve tahakküm ilkelerine karşı ortak bir alanda konumlandırılmıştır (Siler, 2021). Bu durumda, iktidarla girilen mücadelenin büyük oranda emeğin özgürleşimine yönelik olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

Modern endüstriyel toplumlarda proletaryanın üretici etkinliği, en başından itibaren kendi emeğine ve kendi ihtiyaçlarına yabancılaşmasıyla başlar. Marx bu durumu ihtiyaç temelli bir üretim değil artı değer temelli olduğunu, bunun da tamamıyla sermayenin arzusunu pekiştirdiği gerekçesiyle çalışanların kendi benliklerine yabancılaştığını ifade etmektedir (Giddens, 1981: 50-51). İşçi sınıfının burada iktidara, devlete veya sermaye sahiplerine[4] karşı, özgürlük adına verdiği mücadele topyekûn insanlık adına verdiği bir mücadeledir (Löwith, 1999). O, hiçbir şekilde herhangi bir kurum adına, herhangi bir mücadeleye girmez. Marx bunu elyazmalarında da açıkça dile getirmektedir: İşçi sınıfının

özgürleşmesine hiçbir şekilde ihtimal vermez. Karl Marx'ın burjuva ile bütünleşen devlet yapısı için ayrıca bkz. (Marx, 2017a)

[4] Karl Marx için burjuvazi, iktidar ve devlet üçlüsü aslında her yanıyla aynı şeyi ifade etmektedir. Çünkü Marx için devlet, burjuvazinin haklarını korumak için vardır. İktidar ise doğrudan sermayenin gücüne itaat ettiği için burjuva sınıfının güdümündedir (Marx, 2021b).

amacı asla devleti burjuvaziden kopartıp özgürleştirmeye yönelik değildir. Çünkü devlet sınıflar arasında meydana gelen çatışmalarda mütemadiyen üst sınıfı haklı çıkarmaya yönelik politikalar sürdürmektedir (Marx, 2017c: 607). Üst sınıfı birçok noktada haklı çıkaran devlet iktidarının, burjuvaziyle müşterek hareket ettiğini öne süren Marx'ın haklılığı bu durumda su götürmez bir gerçeğe dönüşmektedir. Neticede devlet, iktidar konumunda olan sınıfın kabul ve retlerini uygulayabilmek için başvurduğu meşru araçtır (Marx ve Engels, 2018: 43). Benzer bir açıklamayı Poggi, Weber için yapmaktadır:

> Weberyan imgelem birbirinin varlığında faaliyet gösteren bireyler veya gruplar arası asimetriyi ve bu asimetrinin üst kısmında konumlanmış olanların kullandığı ayrıcalıkları vurgulamıştır. Durağan ve istikrarlı bir iktidar ilişkisinde kaynakları ve kapsamı ne olursa olsun iktidarın her halükârda üst kısmında toplandığını, diğer bir deyişle ilişkinin sıfır toplamlı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. (Poggi, 2020: 441).

Rasyonel üretim sisteminin dünyaya ve sosyal pratiklerin tamamına hâkim olmaya başladığından bu yana hem yabancılaşma hem de sömürü ciddi anlamda irtifa kazanmıştır (Dahl, 1957: 210). Çünkü bireyde ortaya çıkmaya başlayan alışkanlıklar üretimin süreğenliğini sağlamaktadır. Nitekim akıl, aydınlanmadan bu yana artık her şeyi içine alıp yutan, ekonomik aygıtın yardımcısından başka bir şey olmamaya başlamıştır. Tam anlamıyla rasyonel bir araç haline gelmiştir. Akıl, maddi üretimin katı bir şekilde hesaplanmış manipülasyonları gibi, tehlikelerle yüklü diğer tüm araçları üretmeye uygun evrensel bir araç olarak işlev görür (Löwy, 2018: 147). Aklın ve emeğin her yönden kuşatılmış olması nedeniyle Marx'taki özne, anti-kapitalist duruşa tabidir. Marx'ın öznesi, sermayenin sahip olduğu güce karşı da tepki gösteren bir emek temelli oluşumudur. Yani Marx için bir özne vardır ve bu özne tam anlamıyla sermayeye ve sömürüye karşı konumlanmıştır. Ayrıca Marx'a göre sınıfsal oluşumların hakim olduğu toplumlarda bireyler genellikle bir sınıfın bireyi olarak diğer sınıfsal oluşumlarla etkileşime girerler. Ancak komünist yapının geçerlilik

kazandığı toplumlarda bireyler sınıf oluşumundan uzak, kendi özgür iradeleri çerçevesinde birey olarak hareket ederler (Nigam, 1996: 18). Sınıflı yapıya sahip toplumlarda hâkim olan sistematik bölünme ve rasyonel sınıflandırma biçimleri dahi komünist toplumda geçerliliğini yitirir (Aron, 2017). Bu tür bir sınıflandırma ve zorunluluğun ortadan kalktığı bir sınıf yapısında insanlar kendilerini hiçbir şekilde tek bir alanda uzmanlaşmak zorunda hissetmeyecektir. Bir kişi tamamen "kendi isteğine bağlı" olarak birden fazla alanda bilgi sahibi olabilir ve bunu sonsuza kadar sürdürebilir.

3. MAX WEBER'DE RASYONALİTE VE İKTİDAR

Weber'de kesin bir biçimde rasyonelliğin ne'liğine dair bir kurgu oluşturmak bir hayli zordur. Weber çalışmalarının belli başlı kısımlarında rasyonalitenin tanımını yapmaktan kaçınmaktadır. Ama kesin olan bir şey varsa, o da rasyonelliğin tamamıyla modern Batı toplumuna has bir süreç olduğudur(Weber, 2012a). Bununla beraber rasyonelleşme durumları türevlenebilir bir gerçekliğe sahiptir. Misal siyasal alana ait olan rasyonelliği "rasyonel yasal otorite" kavramıyla, eylem alanında sergilenen rasyonel davranışlara "araç rasyonelliği-değer rasyonelliği" kavramlarıyla karşılık bulmuştur. Sonuç olarak rasyonalite sadece belli başlı bir alanda meydana gelen bir anlayış ilkesi değildir. O, içinde yer aldığı toplumsal öbeklerin şekillenmesinde ve anlamlılık kazanmasında etkin bir role sahiptir. Bunun beraberinde bir nosyon olarak her anlamda içinde yer almaya başladığı gerçekliğe anlam katar rasyonalite. Nitekim bu gerçekliklerden biri de doğrudan iktidarın kendisidir. Rasyonaliteyle beraber iktidar, sıradan etkileşimle ve iletişimle kişiler arasında kurulan bir alt üst ilişkisi olmaktan çıkmıştır. İktidar, kişilerden bağımsız, siyasi veya kültürel anlamda onların yönelimlerini şekillendiren çok yönlü bir yapı olarak Weber'de kendisine yer bulmuştur. Rasyonelleşme süreci, sosyal hayatın olağan akışına dışarıdan ve dolaylı olarak

etki etmeye başlayan amaç hesapları ve karlılık mevzusuyla batı toplumlarında gün yüzüne çıkan uzun vadeli bir değişim sürecidir (Löwith, 1999). Söz konusu olan hareketliliğin yeşerdiği dönem ise Aydınlanma'dır. Aydınlanma aklının sahip olduğu olgusal üslup, mistik fikirlere ve deneylenemeyen üst kültür öğelerini reddetmesidir. Bu reddedişler birçok alanda değişim yaratmıştır. Rasyonalite, pasif bir şekilde dünyaya adapte olan veya belli başlı bir rutine uyan hareketlilik değildir. O genelde dünyaya, özelde ise modern Batı toplumuna hükmeden modern bir kuvvettir (Collins, 2017: 89). Bulaştığı veya işlendiği yapıların içsel veya dışsal tüm yapılarında kökten bir değişim yaratmaktadır. Kökten değişimin meydana geldiği bu yapıların içerisinde ise belli başlı kontrol mekanizmaları vardır. Bu mekanizmaların sürekli hareket halinde olmaları, toplumun her noktasında kendilerine yer edinmeyi sağlamıştır. Özellikle bazı kurumlar için rasyonelleşme devrim niteliğinde bir etki yaratmıştır.

Söz konusu hareketliliğin salt sanayi veya iktisatla sınırlı olmadığını öne süren Weber, ortaya koyduğu çalışmalar içerisinde kült bir niteliğe sahip olan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (2011) çalışmasında buna dair yerinde örnekler görebiliriz. Weber bu çalışmasında her ne kadar mistik tercihler ile iktisadi kazançlar arasındaki analitiği çözümlüyor olsa bile aslında temel hedefi, karlılığı hesaplamaya dönük olan rasyonelliğin kapitalist toplum için ne tür bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır (Jensen, 2018: 28). Özetle dinsel, gündelik, ekonomik hayat gibi çeşitli alanlardaki tarihsel bağlar birbirleriyle bazı noktalarda kesişmelerine rağmen çok yönlü bir kapsayıcılığa sahip değillerdir. Weber için bu rasyonelleşme süreci, tekil kaynaklar üzerinden kısmi olarak okunmaktan ziyade birden fazla tarihsel arka plan ve muhtelif kaynakla, hız ve kapsayıcılık temelli bir süreci imlemektedir.

Rasyonelleşmeyle beraber meydana gelen teknik, matematik ve diğer fen bilimlerindeki gelişmeler ve hesaplamalar, çağ insanının mistik gerekçelerden

uzaklaşmasını sağlamakla birlikte onu büyük ölçüde bu güçlerden medet ummaktan da uzak kılmıştır (Löwith, 1999: 17). Nitekim Weber söz konusu durumu "büyüsü bozulmuş dünya" olarak vurgulamaktadır. Rasyonelleşme dönemine binaen Weber değer kazanan bilgi için dört adım saymaktadır (Brubaker, 2017: 55-56): 1-) Gerek sosyal bilimlerde gerekse de fen bilimlerde söz konusu olmaya başlayan profesyonelleşmeyi onaylayan sertifikaların değerinin artması. Bu yönde meydana gelen değişimlerin sonucu olarak kaba beden işçiliği yerine ince fikir işçiliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca daha önceki dönemlerde kadının sadece hane içinde sınırlı tutulan hakkı, yaygınlaşan eğitimle beraber başka alanlarda kendisine yer bulmaya başlamıştır. 2-) Herhangi bir alanda söz konusu olamaya başlayan en yüksek rütbedeki profesyonel ile kendisine söz konusu olan alanların her birinde amatör şekilde geliştiren kişinin gün geçtikçe aşama yer değiştirmeye başlaması. 3-) Dünyanın gün geçtikçe daha çok bilgi endeksli olmaya başlaması ve büyüsü bozulan dünyada mevcut eylemlerin neredeyse tamamına yakınının rasyonelleşmesi. 4-) Matematiğe ve akılcı düşünceye dayalı eylemin artan önemi.

Weber'in Nietzsche'den devralıp da ifade ettiği büyüsünü yitiren dünya *"Entzauberung"* izahı neredeyse tüm çalışmalarında ön plana çıkmaktadır. Weber için rasyonelleşme durumu, soyut olan değerlerden ve üst kültüre ait olan birçok yaşam biçiminden vazgeçilmiş olunmasıdır (Özlem, 2001). İlaveten rasyonalitenin ön plana çıkmasında etkili olan bir diğer olay ise karizma üzerinden bir okumaya girişmiş olmasıdır. Weber'e göre çağdaş yaşam o denli rasyonel bir nitelik kazanmaya başlamış ki, giz ve kutsal dolu olan Tanrıyı kovmuştur. Tanrının insan eliyle kovulmasından sonra karizmanın yani tanrının elçisi olarak görülen kişinin eylemleri eleştirilerin odağında yer almaya başlamıştır (Weber, 2019: 248) ve otorite sorgulanabilir bir niteliğe bürünmüştür.

Yeni-Kantçı kanattan eleştirel teoriye göre rasyonel iktidarı üretip, genelleştiren yegâne eylem Aydınlanmadır. Aydınlanma, insana aklını kullanmada belli bir özgürlük alanı tanımışsa da bireyi kendi aklıyla vuran bir silaha dönüşmüştür. Burada aklı genel yaşamın merkezine oturtan yönetici kesimler, insanın denetimi ve karar alıcı mekanizmaların tamamını rasyonelleştirdiği insanın gerek akılla gerek ruhla kaçabileceği olası her alanı sınırlandırmış oldu[5]. Haliyle yapısal olarak iktidar, karar alma mekanizmaları açısından topyekûn bir değişim yaşamıştır. Sonuç olarak yeni bir toplum tipi karşımıza çıkmaktadır. O da büyüsü bozulmuş denetim toplumudur (Deleuze, 1992). Büyüsü bozulmuş dünyada yer alan yönetim mekanizmalarının tamamı bürokratik usule göre merkezi bir niteliğe kavuşturulmuştur. Kesin hesaplanabilirlik eylemi, bütün kontrol mekanizmalarının merkezileşmesinden kaynaklanmaktadır. Bu takip edilebilirlik ilkesi aslında bir yandan yeni iktidarın, modernist ilkelerle beslenen yeni bir formunu imlemektedir. Bu form sadece hesaplanabilir ilkeler üzerine kurulu değildir. Onlar kadar bilgi üzerinde de belli başlı tasarruflara sahiptir. Nitekim bilginin bir güç unsuruna dönüştüğü çağda iktidarı beslemesi de pek tabiidir. Ayrıca modern toplumda bilgi salt teorik bir işleyişe sahip değildir. O, birçok noktada teknolojiyle veya genel işleyişle harmanlanarak iktidara güç konusunda ve katma değer üretme konusunda ön planda tutulmaktadır (Brubaker, 2017: 30). Böylelikle söz konusu bilgi-işlem araçlarına sahip olan sınıf, üretim bandında yer alan öznenin performansını devamlı kontrol etmektedir.

Weber'in rasyonalite ile kastettiği şey aslında her toplumsal katmana etki eden hesaplanabilirlik ilkesinin hâkim olma durumudur. Nitekim rasyonelleşme,

[5] Bu hususta en ciddi teorik çalışmalardan biri olan Herbert Marcuse'un *Tek Boyutlu* İnsan kavramsallaştırması bahsi geçen durumu özetler niteliktedir. Aslında Aydınlanmanın mirası olan akıl/bilgi moderniteyle beraber iktidarın himayesinde varlığını sürdüren değerlerden biridir. Dolayısıyla iktidarın arzuladığı değişimden yana olmayan veya "…şartlara uymayan kişi toplumsalın mevcut sınırları dışına itilir ve toplumdan uzaklaştırılır. Böyle bir düzende tek boyutlu -rasyonel- toplum her şey çok boyutlu toplum hiçbir şeydir" (Marcuse, 2010, s. 121).

Weber için modern Batı toplumlarının gelişimini açıklamak adına oldukça elverişli fikir olarak karşımıza çıkmaktadır (Löwith, 1999). Weber'in imzasını taşıyan eserlerin birçoğunda Batı ve Doğu uygarlıklarını rasyonalite ve kapitalizm temelli incelemektedir (Dusza, 1989: 72-73). Söz konusu olan Doğu toplumlarına, Batı toplumlarına kıyasla kapitalizmin daha geç uğradığını ifade etmiştir (Yeniçırak, 2021). Bunun da sebebini, Doğu ve Batı toplumları arasındaki gelişmenin benzer dinamiklerle ilerlememesine dayandırmaktadır. Batı ve Doğu toplumlarında, kapitalist düzeyin farklı olmasının başlıca sebebi, batı toplumlarında uygulanan rasyonel kurallar çok daha sistemli ve disiplin edici bir nitelikte uygulanmaktaydı ki Batı'da iktidarın işleyişi konusunda da doğudan bir ayrışma söz konusu olmuştur. Yani bu ayrışma, sadece bürokratik işleyişi veya eğitim sistemini kapsamıyordu. Sanattan mimariye, sağlıktan politikaya neredeyse toplumsal alanların tamamında sistemli bir şekilde bu rasyonel kurallar uygulanmıştır (Swingewood, 2010: 191). Bu sistemli pratiklerin daim olmasındaki en büyük faktör bürokrasi gibi bir sistemin ortaya çıkmasıdır. Bürokrasi, rasyonelleşmenin başladığı Batı toplumlarının tam anlamıyla akılcılaşmaya meyil gösterdiği yegâne örneklerdendir (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 34). Gerçek anlamda Doğu uygarlığında tam olarak bir rasyonalitenin oluşması pek mümkün değildir. Ama gün geçtikçe söz konusu modern dünyanın ahlaki belirlenimciliği artmakta ve bu husus bir tür tam teşekküllü rasyonelleşmenin ortaya çıkmasını mümkün kılabilir.

Rasyonelleşme ilkesi, Weber'in tarihsel felsefesinin mihenk taşlarından biridir. O kurumsal yapıları sınıf, statü ve parti ekseninde bir süreç içerisinde yorumlamaktadır (Weber, 2011a: 75). Ayrıca şuna dikkat kesilmek gerekiyor ki, iktidar yapıları akılcılaşmanın bu denli artığı bir yapıda aksi yönde radikal bir tepkiyle karşılaşmamıştır. Onlar söz konusu şartların gereklilikleri nelerse o şartları karşılayacak şekilde değiştirilmişlerdir. Yani Weber'e göre klasik iktidarın hakimiyet sürdürdüğü toplumlardan bugüne değin iktidarın sadece yapısı

değişmemiştir. Aynı zamanda iktidarın kaynaklarının değişime uğradığı gibi iktidar yapısal anlamda da ciddi bir değişim yaşamıştır. Burada rasyonelleşme aslında iktidarın yeni bir biçim almasında en büyük etkenlerden biridir. Sözgelimi, artan nüfus ve ihtiyaçlara bağlı olarak bürokrasi gibi bir birimin devletin ve iktidarın ayakları olmaya başlaması rahatlıkla anlaşılabilecek bir durumdur. Burada bürokratik sistemi başlıca örnek olarak vermemizin sebebi oldukça planlı ve bilimsel kazanımlarla oluşmuş olmasının yanında daima disiplin ve denetimin aktif bir şekilde işleyen birimlerin başında gelmesidir. Bilimsel bir arka plana sahip olan bürokratik işleyiş denetime ciddi anlamda değer verir. Denetim ise sadece dünyanın bileşenlerine indirgenerek nesnelleştirilmesiyle mümkündür. Bilimcinin bakışı, bu nedenle nüfuz eden parçalara ayıran ve nesnelleştiren bir bakıştır. Bu tür bir bakış, dünyayı kontrol altına almaya çalışan insana bu denetimi sürekli ve düzenli hale getirme olanağı tanıyan evrensel teknolojilerin ortaya çıkmasını sağlar. Dünyayı birçok yönden kontrol altına alamaya çalışan bu bakış, insanın sürekli ve düzenli bir biçimde kontrolü sağlayan teknik yapının ortaya çıkmasını sağlar (Allan, 2020: 285). Bu teknolojik yapı, modern dünyada bürokrasidir. Bu konuda Weber şöyle bir açıklamaya yer vermektedir: Disiplin genel anlamda en akılcı ürünlerden biri olan bürokrasi ile yoğun bir benzerlik taşımaktadır. Tıpkı bürokrasi de olduğu gibi disiplin, kişilerin üstünde olan bir yapıdır. Bundan ötürü kendisine tabii olunmasını isteyen iktidarın güdümüne girip, anlamlı veya anlamsız her dediğini onaylayan ve ne tür konulardan desteğinin alınacağını doğal bir şekilde önceden bilinmektedir (2012b: 514). İktidarın bürokrasi kılığında kabuk değişimini yine o şu cümlelerle açıklamaktadır: “Feodal zümrelerin yönetim araçları ellerinden alınmış ve yerlerine çağdaş bürokratik devletin maaşlı memurları geçmişti. Modern devlet silahların ve araçların mülkiyetini millileştirmişti (2011a: 74). Özetle, bugün yükselmekte olan işçinin emeği değil memurun diktatörlüğüdür.

En nihayetinde Weber bürokratik sistemi bir rasyonelleşme temayülü, rasyonelleşmeyi ise doğal olarak var olan insanoğlunun mekanikleşip sıradanlaşması ile bir tutmaktadır. Nitekim burada rasyonelliğe biçilen rol ise tamamıyla kişi özgürlüğünü kısıtlayan bir oluşum olarak görülmektedir. Bürokrasinin mekanizasyonu tarafından elekten geçirilen şahıslardan üste çıkanlar bürokratik yapıya uygun olarak kabul edilmektedir. Bu uygunluk hususu sadece bir teste tabi olduktan sonra biten bir süreç değildir. Çok daha önceden bürokratik işleyişe dahil olacak olanlar belli bir hazırlık ve eğitim sürecinden geçtikten sonra bir uygunluk durumlarına bakılmaktadır (Weber, 2019: 75). Uygun olanlar kahramanlıktan, insanca kendiliğindenlikten, yaratıcılıktan muaf olmayı kabul etmiş bir şekilde bir koltuğa oturtulmaktadırlar.

Sosyal teorinin özne merkezli tartışmalarının büyük kısmına bakıldığında; radikal rasyonelleşme hareketi insanı canlı yapısından arındırıp, parçalanmaya müsait bir makine konumuna getirmiştir. Bunun beraberinde Radikal rasyonalizasyona ait olan her örneğin altında, kaçınılmaz bir biçimde irrasyonaliteyi doğuracağı yazılmıştır (Weber, 2012b: 514). Bu durumu öngören Frankfurt Okulu düşünürleri gibi -bilhassa eleştirel bir zemine sahip olan- düşünürler tarafından, rasyonelliğin çıkış noktası olarak kabul edilen Aydınlanma hareketi yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Ama söz konusu durumda Weber, içinde yaşadığı toplumu sırf yüceltmek adına, sosyoloji yazılarında sınıf kavramını incelerken ortaya koyduğu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, rasyonalizme her ne kadar bazı eleştiriler yöneltse de kimi durumlarda oldukça pozitif kanılara sahip bir düşünürdür. Örneğin Doğu topluluklarının rasyonalite gibi bir değerle oldukça geç tanışmalarının sebebi, sürdürmüş oldukları geleneksel yaşam biçiminden kaynaklıdır (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 133). Aksi tarihin çizgiselliğinde geri gidildiğinde eski Almanya yani Prusya ve 16. yy. Fransa'sında uygulanan politika ve yaptırımlar Doğu toplumlarını gölgesinde bırakır. İlaveten bugünden geçmişe baktığımızda devletlerin lağvedilmesi ve demokratik işleyişi mümkün kılan

devrimlerin Batı toplumunda gün yüzüne çıkmasındaki başlıca etmen, mevcut yaşamın tüm alanlarında iktidarın söz sahibi olmaya başlaması ve aşırı baskıdan üretiğini göz ardı etmemek lazım.

3.1 Max Weber' in Otorite ve Bürokrasisinde İktidarın İzini Sürmek

Weber için iktidar, toplumsal hayat içerisinde yer alan herhangi bir aktörün iletişimin temelinde yer alan ihtimallere bakılmaksızın muhatabının göstermiş olduğu dirence rağmen, kendi arzusunu muhatabı olan kişiye benimsetmiş olma durumudur (Weber, 2012a: 163). Yani, iktidarın işleyebilmesi için bir kurumun veya yapının bulunması zorunlu değildir. Önemli olan verilen kararlarla, kişiyi doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkileme gücüdür (Weber, 2019: 93). Sözgelimi babanın aile içinde bir iktidar temsili olduğu yazılı herhangi bir kurala dayanmamaktadır. Ama babanın varlığı ve son sözü söyleme gücü onu iktidar konumuna taşımaktadır.

Weber'e göre birbiriyle ilişkili iki iktidar özelliği vardır: İktidar bir tarafın başarısının tam güvencesinin ihtimaline işaret etmektedir. İkinci olarak iktidar her zaman bir potansiyeldir. Çünkü bir şeyin yapılmasından ziyade tercih edildiği takdirde bir şeyler yapabilme, etki yaratabilme kapasitesine işaret etmektedir (Poggi, 2019). Başka bir ifade ile iktidarın var olmak gibi bir kaygısı olmamalıdır. Zaten iktidar ile kurulan ilişkiler duygusal bağlılıktan, sonsuz riayetten gelmektedir. Ayrıca iktidar, toplumsal onur ve prestij getirmesi yönüyle değerli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidarın elde edilmesiyle kazanılan prestij ve itibarın yanında bu iktidarın süreğenlik sağlayabilmesi için ayrıca korunması gerekmektedir. Çünkü iktidar mücadelesi toplumsal yaşamın her alanına yayılmıştır (Swingewood, 2010: 200-201). İktidar, kurumsal olarak meşru olan devletin çatısı altında yer aldığından ötürü, devletin ideolojik aygıtlarını iktidar mücadelesinde aktif bir şekilde kullanmaktadır. Özetle devlet, iktidarın güçlerindedir. Yönetmek burada kayıtsız şartsız bir başkası üzerinde dayatma

gücünü son noktaya kadar elinde bulundurma yetisinden gelmektedir ki bunu pratiğe döken birim ise doğrudan devlettir. Devlet, doğuşuyla beraber özerk güçlerini de eline alan tek örgütlenme biçimidir. Yani türetilmemiş bir örgütsel biçimdir (Weber, 2012: 78).

Weber için iktidar, sadece rasyonel bir forma bürünen toplumların doğal bir parçası değildir. İktidar karizmatik ve geleneksel yapılı toplumlarda da mevcuttur. Lakin rasyonel toplumlarda olduğu kadar belirlenimci ve simgesel bir yöne sahip değildir. Weber'in iktidarı özellikle rasyonelleşme üzerinden okumasının sebebi ise rasyonelleşme kaynaklı normatif güç ve yapılardır. Bunların belki de en önemlisi bürokrasidir. Modern rasyonel toplumun içten bağlı olduğu ilkeler olan ölçülebilirlik, normatiflik ve dakiklik gibi durumların geçerli olduğu rasyonel yapılardan biridir (Weber, 2011b). Bu biçimsel yapının içinde yer alan insanların sorumluluğu, dahil oldukları parçanın gerekliliklerini yerine getirmektir. Ayrıca denetleyici birer unsur olarak görev alan iç organlar çalışanlar üzerinde sürekli bir kontrole sahiptirler. Bu kontrol çalışan öznelerden, çalıştıkları süre içerisinde maksimum hızla verimli olmalarını talep etmektedir.

Bu duruma dikkatleri çeken Weber, insanın bu denli kendisine yabancılaşacak kadar çalışmasını *"rasyonalitenin demir kafesi"* şeklinde yorumlamaktadır. Bu hususta bir diğer açıklama ise A. Swingwood'dan gelmektedir: Ona göre toplumsal birimlerin baştan aşağı bürokratikleşmesi modern kapitalizmin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (2010: 204). Bürokratik yapının getirisi olan rasyonelleşmiş yapılar her ne kadar toplumlara ve sermaye sahiplerine yüksek kâr oranı, devamlı kontrol ve teknik ilerleme konusunda olağanüstü bir katkı sunmuş olsa da bunun bedeli olarak insan ruhunu parçalamış ve öznenin insani özünü tamamıyla boşaltmıştır. Hatta öznenin bu akılcılaşma öncesi sahip olduğu özgürlüğü sekteye uğratmıştır. Bu gelişmeyle beraber her yönden

şeffaflaşan özne, iktidarın tüm stratejilerine karşı savunmasız hale gelmiş ve bilgi temelli iktidarın kurumsallaşmasını sağlamıştır. İnsanın modern toplumda bu denli tutsak kalmasını "*serfliğin demir kafesi"* veya *"büyüsü bozulmuş dünya"* şeklinde izah edilmektedir(Löwy, 2018; Yeniçırak, 2021: 149) . Foucault bu durumu özgürleşen bireyin iktidar tarafından yeniden üretilip, estetize edilmesi şeklinde yorumlamaktadır (Foucault, 2021: 263-265). Bu tip durumların mümkün kılınabilmek amacıyla iktidar toplumsal özneleri çepeçevre sarar (Deleuze, 2006). Nitekim iktidarın disipline edici politikaları direnç ve tenkidin silindiği zeminlerde daha çok öne çıkmaktadır. Yani, olası bir emre veya sözsel uyarıya karşı bireyin kalıplaşmış bir itaat etme durumu disiplin olarak (Bauman, 2018) okunmaktadır. Ya da başka bir ifade ile *"idealleştirilmiş ikameci iktidar"* ın varlığı otoritenin etkisini sürekli toplumsal fenomenler üzerinde canlı tutarak (Sennet, 2021) disipline etmektedir.

Rasyonel hesaplama, bürokratik makine içindeki her çalışanı işleyen çarkın küçük bir dişlisiyle aynı düzeyde tutar. Böylelikle bu sistemde sömürüden kaçmanın yolunu daha büyük bir çark dişlisine dönüşmek olarak kabul ettirir. Bürokratikleşme arzusu işlerlik yönünden birçok kazanım sağlamış olsa da çalışan özneyi sesiz bir rutin çerçevesinde hiçliğe sürükler (Yeniçırak, 2021). Bunun da başlıca sebebi bürokratik sistemi idare eden kesimlerin, merkezi bir konumda olmasından dolayı kişilerin performanslarını net bir biçimde hesaplayabilmesidir (Weber, 2012b: 223). Bürokrasinin bir diğer işlevi de enerjinin harcanacağı kategorileri önceden belirlemiş olmasıdır. Özneler bürokratik sistem içerisinde işleyen bir makinenin ana çarkları gibi işlemektedir. Bu çarklar genellikle sabit şekilde işleyen makinenin birer parçası olarak görülür (Giddens, 2014). Özetle Weber için bürokrasinin en yüksek iktidar biçimi olarak görülmesinin sebebi, insanlar yerine kuralların, kişisel ağlar yerine hiyerarşinin aktif rol almasıdır (Slatery, 2018: 43). Lakin bu organizasyon biçimi tüm topluluklarda aynı şekilde işlemez. Söz gelimi Max Weber için bürokratik işleyiş

sadece Batı toplumlarına has bir rasyonalitedir. Yani Weber'in kavramlarıyla, geleneksel ve karizmatik otoritenin yasal ussal otoriteye üstün geldiği toplumların tersine, Batı toplumunu yararcılıkla, dolayısıyla da çıkarların tutkulara (Touraine, 2022: 75) galip gelmesiyle tanımlamıştır.

Weber'in iktidarı tanımlama hususunda ifade ettiklerinin yanı sıra iktidar üzerine kurduğu parametreler şunlardır: Sınıf, parti, statü, otorite. Büyük sınıfsal yapıların güç veya iktidar olarak ortaya çıkabilmesi iki temel faktöre ihtiyaç duyulur. Bunların ilki güçlünün her zaman güçsüze komşuluk etme arzusudur. İkincisi ise iktisadi anlamda olabilecek en iyisi olabilmek (Collins, 2017: 184-186). Çünkü egemen iktidarın varlığını sürdürebilmesi için parasal konuda da yönlendirici olabilecek kadar güçlü olmalıdır.

Sınıflar sıradan kitleler ya da sessiz yığınlar değildir. Mantığa dayalı toplumsal eylemin bireysel sembolleri olarak öne çıkarlar. Öyle ki bu mantıksal eylemler sürekli hale geldikçe bir sınıf oluşumundan söz edilebilir. Sınıf olmanın temel noktaları şunlardır: Ortak nedenler, ortak gelirler, ortak temsiller (ekonomik anlamda) (Weber, 2012b: 293). Weber burada sınıf kavramının öncüllerini ifade ederken tamamen ekonomi merkezli düşünmektedir. Ancak benzer tarihsel yapılar ve dinamikler belli bir kesimi sınıfsal konuma getirebilmektedir. Örneğin ulus sahibi olmak tek başına ekonomik bir anlam taşımasa da özünde bu insanların vatandaşlığa geçerek elde ettikleri onurlu pay sayesinde bir sınıfa dahil olunmaktadır. Bu sınıfsal birliktelikten ortak bir iktidar çıkarılabilir (Weber, 2005). Ayrıca Weber'in iktidar çatısı altında ele aldığı bir diğer kavram da statüdür. Statü, sınıf oluşumunun tersi yönde hayat bulan bir toplumsal prestij durumu olarak karşımıza çıkmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 127). Statü, bir kişinin toplumsal uzamda bulunduğu konuma binaen ortaya çıkan bir etki gücüdür (Marshall, 2021: 697). Weber bu durumu *Ekonomi ve Toplum (2012b)'* un ikinci cildinde *"etkili toplumsal itibar"* şeklinde ifade etmektedir. Weber, her

ne kadar tabakalaşma teorisini statünün iktisadi yanı üzerinden okumuş olsa da *statü onuru*, sadece iktisadi düzeyin kendisinden devşirilemez. O uygulanabilirliği açısından salt ekonomik ve sınıfsal oluşumun karşısında yer alır (Turner, 2000). Bunun yanında iktidarı imleyen sınıfsal oluşumların herhangi birine tabi olduğu için iktidarın kazanımlarından yaralanan kişiler statü söz konusu olduğunda başka türlü eylemler sergilemek zorundadırlar. Çünkü statü sıklıkla kazanılmış olmaktan çok toplumsal yapı tarafından kişiye eylemleri doğrultusunda verilen ayrıcalıktır. Ritzer statünün elde edilmesini tüketim ve göstergeler üzerinden okuyor olsa da statüyü salt tüketim bağlamında ele almak, büyük oranda hatalı olduğu gibi aynı zamanda eksiktir (Ritzer, 2022). Sözgelimi aristokrat bir aileye mensup olmak veya iktidar partisinin bir üyesi olarak kamusal alanda görünmek kişilere statü kazandırdığı gibi iktidarlarını da büyük oranda güçlendirir (Pakulski, 2020: 821-823).

İktidar öğeleri içinde üçüncü bir saç ayağı olan partiler, iktidar *(Herrschaft)* ve güç *(Macht)* yapılarının içerisinde kendilerine yer bulup burada yeşerirler (Brubaker, 2017). Bu yapı içerisinde sürekli bir biçimde bir egemenlik mücadelesi verilir. Partiler yapıları gereği, tabakalı toplumların en sistematik yapılarıdır. Weber'in bazı ifadeleri her ne kadar sadece politik alandaki partiyi vurguluyormuş gibi okunsa da aslında kullandığı parti nosyonu salt politik değildir. O politik alandaki belli bir kesimi imlediği gibi sosyal yaşamdaki belli bir topluluğun ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesini de parti olarak yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Tüm partilerin, iktidara gelmek gibi mutlak bir amacı vardır. Başka bir ifade ile; ne olursa olsun temel hedef toplumsal eylemi etkilemeye yöneliktir.

Doğaları gereği partilerin ya özümsedikleri politikaları ya da iktidarlarını aktif kılmak için ortaya çıkarlar. Söz konusu yapı sıklıkla belli başlı dinamiklere sahip olan bir örgüt içinde oluşmaktadır (Weber, 2012a: 406). Ayrıca partilerin

sosyolojik oluşumu esasında üzerinde etki oluşturmak istedikleri toplumsal eylemin türüne ve otorite yapısına göre şekillenmektedir.

Rasyonel yasal otorite sisteminde bireysel anlamda uzmanlık gerektiren durumların yanında her yönüyle normatif bir biçimde işleyen bir yapı vardır. Öyle ki Weber diğer tüm otorite biçimlerinin veya kendi çalışmalarında yer alan teorilerin ideal tiplerini tasarlarken rasyonel otoritenin ideal tipini tasarlamaktan kaçınmamıştır. Ona göre bürokrasi, rasyonel otoritenin en ideal formudur. Rasyonel otoritenin hakim olduğu toplumlarda geçerli olan bürokratik işleyiş, hiçbir boşluğa ve çatlağa sahip olmayan, oldukça sistematik bir akışa sahip olan, parçalanamaz ve bölünemez bir şekilde işler.

Rasyonel otoritenin bu denli sistemli olduğu toplumsal işleyişe karşın Weber geleneksel otoriteyi ön plana koymuştur. Geleneksel iktidar biçimine sahip olan bu iktidar formu, tamamıyla gelenek ve göreneklerden beslenmektedir. Geleneksel iktidarın hakim olduğu toplumsal yapılarda, öznel olmayan kurallardan ve net bir biçimde tanımlanmış görev alanlarından bahsetmek mümkün değildir. Nitekim bu hususta en iyi örneklerden biri patrimonyal yapıdır. Bu yapıda yer alan bireyler rüştünü ispatlayamamış, bireyselleşme adına herhangi bir adım atamamış ve karar alma sorumluluklarının henüz var olmadığı düşüncesiyle tüm tercih haklarını baba otoritesine teslim etmişlerdir (Vergin, 2004: 59). Ayrıca geleneksel yapılar arasında geçiş sistemli kurallar dâhilinde yerine getirilmemektedir. Burada tamamıyla geleneğin kutsal kıldığı kişinin buyruklarına riayetler atamalar ve geçişler sağlanabilmektedir. Yapı gereği sistemli bir işleyişinden bahsetmek oldukça zordur. Ama söz konusu itaat ve otorite kabulünün oluşmasındaki en büyük etken otorite sahibi olan kişinin geleneğin yükünü taşıyor olmuş olma düşüncesidir (Weber, 2005: 55). Gelenekle seçilmiş mutlak iktidar konumunda bulunan ya da o konum için

geleneksel yöntemlerle seçilmiş olan bireydir. Söz konusu otoriteyi tehdit edecek gelişim ise karizmaya sahip olan bir otoritenin ortaya çıkmasıdır.

Diğer otorite tiplerine kıyasla karizmatik otoritenin ortaya çıkmaya başladığı toplumlarda gözle görülür bir değişimin yaşanması kaçınılmaz bir durumdur. Geleneksel yapıları yıkmak ve yeniden oluşturmak, bu eylemler aslında karizma sahibi olan kişinin yapamayacağı şeyler değildir. Lakin karizma kendi iktidarını süreğen kılabilmek tebaasını eylemleriyle cezbedip heyecanlandırmak zorundadır. Başka bir ifade ile karizma tebaasını büyülemek zorundadır. Aksi durumda atalet haline bürünen karizma, iktidarını kaybettiği gibi rutinleşip yok olmakla karşı karşıya kalacaktır (Vergin, 2004: 55). Karizma gelenekten ve rasyonel yönetimden kaynaklı olan tüm tekdüze işleyişlerin karşısında yer alır (Weber, 2019: 57). Bunun beraberinde, karizma sahibi olan otoriteye itaat ile diğerlerine olan itaat birbirinden farklılık arz etmektedir: Yasal otorite söz konusu olduğunda itaat, yasal olarak kurulmuş kişiler üstü düzene yöneliktir. Söz konusu emirlerin biçimsel yasallığı nedeniyle ve sadece otoritenin yetkisi kapsamında, otoritenin yetkisini uygun şekilde kullananlara kadar uzanır (Weber, 2012a: 335). Geleneksel otorite söz konusu olduğunda, itaat, geleneksel olarak tanınan otorite konumunu işgal eden ve (kendi alanı dahilinde) gelenek tarafından sınırlandırılan şefin şahsına yöneliktir.

Son olarak şayet Weber bu döngünün genelinde haklı ise sivrilen tek yapı yasal ussal otorite olur. Mevcut durumda söz konusu otorite biçimleri arasında hiçbir gerilimin olmamaya başlaması toplumun genelinde bir rasyonelleşmenin var olmaya başladığını gösterir (Weber, 2012c). Bu durum Weber'i oldukça tedirgin etmektedir. Çünkü rasyonelleşmiş bir toplum kendisinin tabiriyle *demir kafese* dönüşür (Weber, 2005: 81). Sonuç olarak Weber'in otorite temelli iktidar açılımı büyük oranda dinamik ve döngüsel bir yöne sahiptir.

4. SONUÇ

Marx ve Weber, çalışmalarının merkezine kapitalizm ve yabancılaşma ilkelerinin modern toplumda nasıl kök saldığı üzerine birbirine yakın açılımlar getirmişlerdir. Lakin temel dayanak noktaları birbirinden ayrışmaktadır. Sözgelimi, Marx burjuva iktidarında iyice belirgin hale gelen yabancılaşmanın başlıca sebebini metaya sahip olanların artı değeri ele geçirmesine dayandırmaktadır. Weber ise demir kafes olarak kurguladığı bu yabancılaşmanın temel sebebinin aşırı rasyonelleşme ve bürokratikleşme olduğunu açıkça ifade etmektedir (Yeniçırak, 2021). Öyle ki, Marx, iktidarın bu etkinliğinden kurtulmanın yolunu doğrudan bu sistemi ilga etmekten geçtiğini ifade ederken Weber demir kafesten kurtulmanın yolunun olmadığını ifade etmiştir (Löwy, 2018). İkili sermaye ile beslenen bu iktidardan kurtuluşun mümkünatları konusunda her ne kadar birbirinden ayrışsa da iktidarı kabulleniş tarzları açısından ortak noktada yer almaktadır.

Sözgelimi, iktidarın mikro-fiziksel ve tahakküm-tabiiyet ayrışmasında her iki isim ikinci yol olan tahakküm-tabiyet kısmında yer almıştır. Bu iki ismin aynı başlık altında olması, onları ortak argümanlarla bu konuya yaklaştıklarını göstermemektedir. Marx'ın iktidarı daha ceberut ve emek sömürüsüne dayanan ilkeler üzerine inşa edilmiş olsa da Weber'de iktidar daha rasyonel ve yumuşak güç üzerine kurumsallaşmış bir fenomendir. Ayrıca her iki isimde belirgin olan bazı parametreler vardır. Marx'ta materyalizm ve diyalektik felsefe ön plandayken; Weber'de bu durum yerini rasyonalizm ve eylem teorisine bırakmaktadır.

Bunun beraberinde iktidara olan bakış açıları ve iktidarı üzerine kurdukları zemin birbirinden ayrışmaktadır. Marx öne sürdüğü argümanlar doğrultusunda iktidar teorisini ağırlıklı olarak iktisadi alan üzerine kurarken, Weber bunu statü, parti ve sınıf parametreleri üzerine kurmaktadır. Weber, tarihselliği ön planda

tutan çalışmalarıyla Marx'ın tek biçimli bakış açısını dolaylı anlamda eleştirmekten uzak durmamıştır. Ama tamamıyla tarihsel materyalizme karşı çıkmaz. Onun karşı olduğu şey Marx'ın tek biçimli, indirgemeci tavrıdır. Nitekim Marx'ın kendi teorisini büyük ölçekte ekonomik nedensellik üzerine inşa etmiş olması, kendi teorik çizgisini takip eden isimler tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur. Sözgelimi, Marx'ın ekonomi temelli açılımlarının aksine Batı Marksist kanatta ortaya çıkan Gramsci gibi isimler Marksist postulatın temellerini oluşturan iktisadi dayanağa ciddi anlamda karşı çıkar. zira, hegemonya yaratan burjuva iktidarına karşı olası bir kurtuluş çaresinin yalnızca proleter sınıfta saklı olmadığını, sömürülen tüm kesimlerin topyekun hareket etmesiyle başarıya ulaşacağını ortaya koymuştur. Nitekim ortaya koyduğu tarihsel blok kavramıyla büyük oranda bu duruma işaret etmektedir. Ona göre üst ve alt sınıfların birbirleri üzerinde inşa ettikleri idare etme gücü tarihsel süreç içerisinde değişim yaşayabilir (Gramsci, 2024). Yani her iki sınıfsal gurup belli bir dinamizm çerçevesinde işlemektedir. Benzer şekilde Althusser de Marx'ın devletin egemen sınıfın güdümünde olan bir yapı olduğu kabulüne, indirgemeci bir tavra sahip olduğu gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Ona göre toplum ekonomik, siyasal ve ideolojik düzeylerden oluşmaktadır. Marx'ın devlet ve egemen sınıf kavramsallaştırması görünürde olduğu gibi düşünsel anlamda da oldukça basit bir varsayımdır (Althusser, 2019). Marx'a yönelik yapılan bu temel eleştiriler ilerleyen süreçte daha analitik ve sofistike açılımların da ortaya çıkmasında etkide bulunmuştur. Sözgelimi, Marksist iktidar tartışmalarının devam ettiği çevrelerde bir dönem ciddi bir alan kaplayan Miliband ve Poulantzas gibi isimler Marksist iktidar kuramını kapitalist devlet sorunu çerçevesinde yeniden kurgulamak ve dayanaklarını daha da sağlamlaştırmak amacıyla ön plana çıkmışlardır. Miliband, Marx'ın ekonomi temelli iktidar açılımının aksine devlet ve sınıf temelli iki ayrı iktidar yapısının varlığını ön plana çıkarmaktadır. Ona göre ekonomik güç ve mülkiyet sahipliğiyle sınıflarda toplanan iktidar olgusu

vardır. Lakin bu devletin, iktidar gücünü elinde bulunduran sınıfların güdümünde değildir (Miliband, Poulantzas vd., 1990). Benzer bir açılım Poulantzas'tan gelmektedir: Marx'ın ifade ettiği devlet, bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde etkide bulunması için elinde bulundurduğu araç varsayımına açıkça karşı çıkmaktadır. Ona göre devlet toplumsal sınıflar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların ve çelişkilerin belli bir düzeye kadar kontrolünü sağlayan bir oluşumdur. Ona göre devletin ekonomik, ideolojik veya politik bir işlevi yoktur. Konumunun ona tahsis ettiği en önemli işlev birleştirme işlevidir. Devletin bu birleştirici işlevi aslında sınıf çıkarına hizmet edicidir. Fakat bu sınıf, toplumsal yapı içindeki bir düzeyin bir başka düzeye yansıması değildir (Poulantzas, 2023). Çünkü sınıfsal oluşumda salt ekonomik düzey etkili değildir. Bir toplumsal oluşumun her türlü dokusu ya da üretim biçimlerinin bütün düzeyleri etkilidir.

Bununla beraber Marx'ın iktidar nüvesi olarak sadece ekonomiyi seçmesi Weber'e her ne kadar eleştirilmeye uygun bir zemin sunmuş olsa da Weber'in kendi teorisinin saç ayakları olan statü, parti, iktidar, sınıf, tabakalaşma vb. gibi kavramları açıklarken sık bir şekilde iktisadi kaidelerden yararlanmaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran bazı çevreler ise Weber'in, Marx'a yeterince karşı çıkmadığını ifade etmektedir. Hatta Marx'a karşı çıkmak bir yana dursun Marx'ın genel savlarını destekleyip, kimi eksik yanlarını tamamlamaya giriştiği ileri sürülmektedir. Buna göre Weber, Marksist geleneğe karşı olmaktan çok çalışmalarını bu gelenek içerisinde sürdürmüştür.

Marx ve Weber'i iktidar konusunda birbirinden ayıran bir diğer husus ise iktidarı kabulleniş tarzlarıdır. Marx, iktidarı daha tek biçimli ve yapılara indirgenmiş bir iletişim hali olarak okumaktadır. Yani, X'in Y üzerindeki tahakkümünü ve yaptırım gücünü Y'nin iradesinden bağımsız olarak ortaya konulduğunu ifade ederken, Weber aynı düşünceyi paylaşmakla birlikte iktidarı daha ilişkisel bir zeminde ele almaktadır. Hatta Weberyan yaklaşımın iktidar kabulünün daha

karşılıklı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Yukarıdaki karşılaştırmalı ifadelerin sağladığı başka bir açılım mevcuttur: Weber, iktidarı doğrudan etkide bulunacak olan failler üzerinden okumaya girişirken, Marx, iktidarı failler kadar yapılarla da okumaya çalışmaktadır. Sözgelimi, Marksist iktidar anlayışı daha hibrit bir yapıdayken Weberyan iktidar tarzı, yapı yönünden daha saf ve monolitiktir. Bahsi geçen kabuller aslında her iki düşünürü bazı hususlarda paradoksal bir anlayışa sevk etmiş olabilir ama hareket noktaları göz önünde tutulduğunda paradokstan ziyade sofistike olanın gücünden beslendikleri açıktır. Marx iktidar teorisini geliştirirken yoğun bir şekilde ekonomi temelli bir alan üzerinden okuma yapmıştır. Ama daha sonra bu okumayı hem failler hem yapılara indirgeyerek tek biçimli bir kabulden çoklu bir tümele kaymıştır. Weber ise Marx'ın tersine, çoklu dayanak noktalarını faillere indirgeyerek daha dar bir alana girmiştir.

İktidar hususunda bu ikilinin zamansal olarak yola çıktıkları nokta neredeyse aynıdır. Marx, asıl iktidar eleştirilerini modern sanayi çağıyla daha belirgin olan iş bölümü üzerinden okumaktadır. Marx'a göre artan iş bölümü emeği parçalamıştır. Hatta emeğin bütünlüklü görüntüsünü sekteye uğratıp, özneyi emek konusunda bilinçsiz kıldığı gerekçesiyle devlet ve burjuva temelli iktidarın, bu dönemle beraber daha belirgin olamaya başladığını ortaya koymuştur. Marx'ın yanı sıra Weber de iktidarın hikayesini kurgularken takribi olarak bu zaman diliminden hareket etmektedir. Lakin Weber bu kurguyu rasyonalite üzerinden okumaktadır. Genel anlamda yola çıkış noktalarına bakıldığında her iki ismin dayanak noktası aynıdır. Aydınlanmanın getirisinden biri olan rasyonalite, hayatın her yanına sindiği gibi insanın üretim tarzının üzerinde de doğrudan bir etkiye sahiptir. Hatta Marx'ın ifade ettiği; işin bölünmesi hususu ve her işten/parçadan bir profesyonelin sorumlu olma durumu, rasyonelleşen üretim tarzının, emeğe aleni müdahalesidir. Bunun dışında, hem Marx hem de Weber'in uzlaşım sağladığı alanlar da elbette mümkündür. Bunları ise şu şekilde

sıralayabiliriz: Sosyal sınıflaşmayı veya başka bir deyişle tabakalaşmayı, iktidarı elde edenler ve bunların mülkiyet konumları üzerinden okumak. Her yönüyle rasyonel bürokratik devleti kapitalist varoluşun zaruri bir etmeni olarak kabul etmek veya bunun tam aksi. Son olarak, kurumsal olarak devletin temel genlerinde şiddetin var olduğunu ifade etmektedir. Yani devlet, şiddet temelli bir kurumsal yönetim mekanizmasıdır. Bununla beraber her iki isim de devletin süreğen biçimde işleyebilmesi hususu göz önünde bulundurduğundan şiddet, devlet için kaçınılmaz bir tercihtir.

Şiddeti kullanma tasarrufuna sahip olan iktidarın değişmesi gerektiği fikri Weber tarafından her ne kadar sistemli ve planlı olması gerektiği düşüncesi önerilmiş olsa da Marx bu değişimin çok daha şiddetli ve kökten olması gerektiğini savunmuştur. Hakeza Marx'ın devlet hususunda belirttiği kimi fikirlerin praksis temelli olmasından dolayı devlet iktidarına verilecek her türlü tepkinin eylem temelli olması gerektiğini savunmuştur. Özetle biri toplumun yeniden dizaynı için kökten bir değişimi öncelerken, öteki yavaş ve sistemli bir değişimi daha yerinde bir eylem olarak görmektedir. Birinde kaos aktif bir rol oynarken, ötekinde kozmos anlayışı söz konusudur. Marx için üretim araçları sınıfsal ve sömürü düzeninin anlaşılmasında ne kadar önemliyse, Weber içinde siyasal yapı türlerinin anlaşılmasında politik iktidar ve maddi araçlar o kadar önemlidir.

Sonuç olarak hem Marx hem de Weber'in iktidar hakkında öne sürdükleri görüşler aslında yapısal olarak felsefi arka planlarıyla net bir biçimde uyum içindedir. Marx'ın iktidar tasavvuru daha iktisadi ve sınıf merkezliyken, Weber'in iktidar tasavvuru rasyonelleşme ve otorite merkezlidir. Bu iki düşünürün iktidar hususunda müşterek oldukları nokta ise iktidarın tabiiyet-tahakküm ilişkisinden ortaya çıkan etkinin kendisinde saklı olduğu gerçeğidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Allan, K. (2020). *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori*. Çev., Aksu Bora, Simten Coşar ve Hakan Ergül. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev., Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları.

Avcıoğlu, G. Ş. (2015). "Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (31): 97-110.

Bauman, Z. (2018). *Yasa Koyucular ve Yorumcular*. Çev., Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları.

Brubaker, R. (2017). *Rasyonalitenin Sınırları: Max Weber Sosyal ve Ahlaki Düşüncesi Üzerine Bir Deneme*. Çev., Baysar Tanıyan ve Güney Çeğin. Ankara: Phoneix Yayınları.

Callinicos, A. (2015). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*. Çev., Yasemin Tezgiden. İletişim Yayınları.

Collins, R. (2017). *Max Weber: Bir Klavuz*. Çev., Taylan Banguoğlu. Ankara: Phoneix Yayınları.

Dahl, R. A. (1957). "The Concept of Power." *Behavioral Science*, *2*(3): 201-215.

Deleuze, G. (2001). Denetim toplumları konusunda bir ek. Çev., Ulus Baker. (142-143). 23 Ekim 2024 tarihinde Birikim Dergisi'nin veri tabanından alınmıştır.

Deleuze, G. (2016). *Müzakereler*. Çev., İnci Malak Uysal. İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Dusza, K. (1989). Max Weber's Conception Of The State. International Journal of Politics, Culture, and Society, 3(1): 71-105.

Engels, F. (2019). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökenleri*. Çev., Mustafa Tüzel. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Foucault, M. (1982). "The Subject and Power." Critical Inquiry, 8(4): 777-795.

Foucault, M. (2021). Özne ve İktidar. Çev., Osman Akınhay ve Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. New York: Macmillan Press.

Giddens, A. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Çev., Ali Esgin. Ankara: Phoneix Yayınları.

Gorz, A. (1986). *Elveda Proletarya*. Çev. Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Gramsci, A (2023). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*. Çev., İbrahim Yıldız. Ankara: Dipnot Yayınları.

Jensen, H. (2018). *Weber ve Durkheim: Metodolojik Bir Karşılaştırma*. Çev., Deniz Boyraz. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kojeve, A. (2020). *Otorite Kavramı*. Çev., Murat Erşen. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kurz, H. D. (2019). Karl Marx and "Invisible Hand". *Fiscaoeconomia*, *3*(2): 19-54.

Laswell, H. D., ve Kaplan, A. (1950). *Power and society; A Framework for Political Inquiry*. New Hawen: Yale University Press.

Lewandowski, K. (1995). "Rethinking Power and Subjectivity After Foucault." Symplokē, *3*(2): 221-243.

Löwith, K. (1999). *M. Weber ve Karl Marx*. Çev., N. Yılmaz. İstanbul: Doruk Yayınları.

Löwy, M. (2018). Demir Kafes: Max Weber ve Weberci Marksizm. Çev., N. Çetinkaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marcuse, H. (2010). *Tek Boyutlu İnsan/İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*. Çev., Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.

Marx, K. (2015). *Le 18 Brumaire: De L. Bonaparte*. Carolina: CreateSpace Pub.

Marx, K. (2017a). 1848-1857 Mektupları. İçinde G. Ateşoğlu (Edt. ve Çev.), *Hayalet Marx: Seçme yazılar* (ss. 385-387), Ayrıntı Yayınları.

Marx, K. (2017b). "Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları." *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. (Der. ve Çev.) Ateşoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 107-150.

Marx, K. (2017c). "Gotha Programının Eleştirisi." *Hayalaet Marx: Seçme Yazılar*. (Der. ve Çev.) Güçlü Ateşoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 604-610.

Marx, K. (2019). *Ücret, Fiyat, Kar*. Çev., Erkin Özalp. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2021a). *1844 El Yazmaları*. Çev., Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K. (2021b). *Kapital-2*. Çev., Naim Satılgan ve Mehmet Selik. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K., ve Engels, F. (2017a). "Alman ideolojisi." *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. (Der. ve Çev.) Güçlü Ateşoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 202-232

Marx, K., ve Engels, F. (2017b). *Felsefe İncelemeleri*. Çev., Cem Eroğlu. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K., ve Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto*. Çev., Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev., Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. İstanbul: Bilim Sanat Yayınları

McQuarie, D., ve Spaulding, M. (1989). "The Concept of Power in Marxist Theory: A Critique And Reformulation." Critical Sociology, 16(1): 3-26.

Miliband, R., vd. (1990). *Kapitalist Devlet Sorunu*. Çev., Murat Belge, Atilla Aksoy. İstanbul: İletişim Yayınları

Nigam, A. (1996). "Marxism and Power." Social Scientist Journal, *24*(4/6): 3-22.

Özbil, S. (2019). "Kafka'nın Güncelliği: Hâlâ veya Her Zaman." Birikim Dergisi, (358-359), 162-168.

Özlem, D. (2001). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. Ankara: İnklap Kitapevi.

Pakulski, J. (2020). "Sosyal Statü." Çev., Aylin Ecdaroğlu. *Sosyoloji Sözlüğü*. (Der.) Bryan S. Turner. İstanbul: Pinhan Yayıncılık. 821-823.

Poggi, G. (2019). *Modern Devletin Gelişimi*. Çev., Şule Kut ve Binnaz Toprak. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Poggi, G. (2020). İktidar. *Sosyoloji Sözlüğü*. (Der.) Bryan S. Turner. İstanbul: Pinhan Yayıncılık. 438-444

Ritzer, G. (2022). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek: Tüketim Katedrallerindeki Süreklilik ve Değişim*. Çev., Funda Payzin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ritzer, G., ve Stepnisky, J. (2018). *Sosyoloji Kuramları*. Çev., Himmet Hülür. Ankara: Deki Yayınları.

Sennet, R. (2021). *Otorite* (6. Baskı). Çev., Kâmil Durand. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Siler, Y. (2021). *Özgürlük Yanılsaması: Marx ve Rousseau*. İstanbul: Yordam

Kitap.

Slatery, M. (2018). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Çev., Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz. Bursa: Sentez Yayınları.

Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev., Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Touraine, A. (2022). *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*. Çev., Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turner, B. S. (2000). *Statü*. Çev., Kemal İnal. İstanbul: Doruk Yayınları.

Uphoff, N. (1989). "Distinguishing Power, Authority & Legitimacy: Taking Max Weber A This Word By Using Resources-Exchange Analysis." Polity, 22(2): 295-322.

Vergin, N. (2004). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yeniçırak, H. (2021). Fransız Devrimi, İlerleme ve Gelenek: Devrime Reaksiyonel Olarak Sosyoloji. İstanbul: Kadim Yayınları.

Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*. Bahadır Akın. Ankara: Adres Yayınları.

Weber, M. (2011a). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Çev., Medeni Beyaztaş. İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2011b). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. Çev., Özer Ozankaya. İzmir: Cem Yayınevi.

Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve Toplum-1*. Çev., Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum-2*. Çev., Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2012c). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. Çev., Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Küre Yayınları.

Weber, M. (2019a). *Sosyoloji Yazıları*. Çev., Taha Parla. İstanbul: Metis Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

This study includes a comparative analysis of the various ideas and perspectives on the phenomenon of power developed by two important figures of social sciences, Marx and Weber, in their classical works. The main reason for choosing these two as the object of study is that they are the obligatory reference sources of all discussions from classical power theory to post-structuralist power theory. In fact, a large part of the theses developed on places such as prison camps, hospitals and asylums, which are the objects of study of postmodern thinkers, contain the power expansions included in these classical narratives, even if not explicitly. As a matter of fact, the vast majority of propositions considered as poststructuralist or postmodern already have a basis that implies a return to the classics.

The most fundamental characteristic of these narratives, also known as the classical narratives of social theory, is that they have a philosophical and multidisciplinary background. These two features in the background have clearly manifested themselves in the concept of power in Marx and Weber, as in many names. In the social theory literature, power is generally read along two lines: The first of these is the relationship between domination and subordination. The most prominent value that makes this relationship possible is influence. A power based on a relationship of domination - from power based on land to power based on knowledge - always produces influence. Due to the nature of power, influence is always an act produced by the authority, independent of individuals. The second line is micro-physical power, which leads to a profound revision of the definition of power. Although this power is structurally based on Marx and Weber's theory of power, the form it takes and the way it manifests itself is in many ways different from the power in classical narratives.

Since power can take on so many different characteristics, it is not possible to discuss it in all its aspects. For this reason, only the first of the above-mentioned forms of power has been the target of this study. In a narrower sense, in classical social theory, Marx and Weber's explanations of power based on domination-submission are the object of this study. Marx reads the concept of power through a state and class-based relationship. According to him, power is structurally a form of domination that develops in the shadow of capital and haunts the working class. It is not possible to struggle against this form. Because power, integrated with the state institution, always pursues a policy of anesthesia against the proletarian class. Weber, on the other hand, has partly the same intellectual ground as Marx. However, the intellectual projection

provided by Weber is more analytical. In contrast to his purely economics-based expansions, Weber attempted to construct power by including socio-cultural changes in his theory. For him, power is not a situation that can be read only in terms of class domination. Power signifies the capacity of one person to produce influence on another. This influence is independent of the consent of the affected person and is entirely at the disposal of the influencer. In short, Weber's statement that power is hidden in interpersonal relations is only one of his explanations of the style of power. Moreover, in an order where rationality and functioning began to increase, power took root again in institutions independently of individuals. In other words, for Weber, power is not just a relational form that can be reduced to an area of everyday life. For him, power is literally the control systems that become systematic with rationality. As a matter of fact, in the later period, names such as M. Foucault deepened the expansions they inherited from Weber and started to disclose different forms of power. However, the recent expansions made by Foucault and his peers again lead to Weber's definition of “influencing” power.

Marx, while developing his theory of power, read it through a purely economic-based field, but then reduced this reading to both agents and structures, moving from a uniform assumption to a multiverse. Weber, on the other hand, unlike Marx, entered a narrower field by reducing multiple fulcrum points to agents. In other words, while expressing his understanding of power, he acted from a single reality (economy) that he accepted as a whole. Weber, on the contrary, tries to reach a universal reality based on multiple parameters. To summarise, Marx's point of departure is the point Weber tries to reach, and Weber's point of departure is the point reached by Marx.

As a result, the starting point of both of them on power is the same. Marx reads power through the division of labour, which is the result of the modern industrial age. According to Marx, the increasing division of labour atomizes labour. He even states that power began to exist in this period on the grounds that it interrupts the universal visibility of labour and renders the subject unconscious about labour. Both Marx and Weber start from this time period while constructing the story of power, but Weber reads this fiction through rationality. The starting point of both names is the modern capitalist system. Rationality, which is one of the benefits of the Enlightenment, not only permeates every aspect of life, but also directly affects the mode of production of human beings. As a matter of fact, the division of labour and the fact that a professional is responsible for each job/part is the intervention of the rationalized mode of production in labour. Apart from this, there are of course areas where both Marx and Weber agree. We can list them as follows: Reading social stratification, or in other words, stratification, through those who obtain

power and their property positions. Recognizing the multifaceted rational bureaucratic state as a fundamental element of capitalist existence and vice versa. Finally, he states that violence is inherent in the genes of the state. In other words, the state is an institutional mechanism of governance based on power and violence.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e–ISSN:1308–7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1541911
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Bilik, N. (2025). İS Birinci Yüzyılda Yahudi Peygamber Hareketleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 674–703.

İS BİRİNCİ YÜZYILDA YAHUDİ PEYGAMBER HAREKETLERİ

Necmettin BİLİK*

Öz

Bu çalışma İS birinci yüzyılda Yehuda'daki peygamber hareketlerini incelemektedir. İS birinci ve ikinci yüzyıllarda Yahudilerin Roma'ya karşı direniş ve isyanlarının ideolojik bir boyutu vardı. Bu ideoloji, Yahudi eskatolojisi ve mesih beklentileriyle şekillenen siyasi özgürlük ve teolojik kurtuluş beklentisine dayanıyordu. İS birinci yüzyılın ortalarından itibaren Yehuda'daki birçok insan, çöllere çekilen ve halka eskatolojik kurtuluş vadeden peygamberleri takip etti. Bu durumu açıklayacak şekilde Yahudilerin inançlarına tehdit olarak gördükleri yabancı yönetime karşı takındıkları ideolojik tutum, bu dönemin Yahudi literatüründe açıkça ifade edildi. Buna karşılık, İS birinci yüzyıl Yahudi tarihiyle ilgili ana kaynağımız olan Iosephus, Yehuda'da peygamber olarak takip edilenlerin ideolojisini açıkça belirtmekten kaçındı. Bu çalışma, Yahudi toplumunu önemli ölçüde etkileyen eskatolojik ideolojiyi, peygamber hareketlerini ve Iosephus'un bunlara karşı tutumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yahudi eskatolojisi, peygamber hareketleri, Yehuda, Iosephus*

* Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Gıda İşleme Bölümü, nbilik@adiyaman.edu.tr, Adıyaman/Türkiye

JEWISH PROPHETIC MOVEMENTS IN THE FIRST CENTURY CE

Abstract

This study analyses the prophetic movements in Judaea during the first century CE. In the first and second centuries CE, Jewish resistance and revolts against Rome had an ideological aspect. This ideology was based on the expectation of political freedom and theological redemption, shaped by Jewish eschatology and messianic expectations. From the middle of the first century CE, many people in the Judaea followed prophets who retreated into the wilderness and promised the people eschatological deliverance. In a way that explains this situation, the ideological attitude of the Jews towards foreign rule, which they saw as a threat to their faith, is clearly expressed in the Jewish literature of this period. In contrast, Iosephus, our main source for first–century CE Jewish history, refrained from explicitly stating the ideology of those who were followed as prophets in Judaea. This study aims to examine the eschatological ideology, prophetic movements, and Iosephus' attitude towards them, which had a significant impact on Jewish society.

Keywords: *Jewish eschatology, Prophetic movements, Judaea, Josephus*

1.GİRİŞ

Yahudi toplumunda önemli bir krizin yaşandığı İÖ ikinci yüzyıl ile İS ikinci yüzyıl arasındaki zamanı tanımlayan en önemli olgu, yaygın eskatolojik[*]/apokaliptik[†]

[*]Grekçe son, son şeyler anlamındaki eschatos (ἔσχατος) sözcüğünden köken alan, İbranice aharit ha–yamim (אחרית הימים), ahir zaman, günlerin sonu, zamanın sonu olarak ifade edilen eskatoloji kavramı; basitçe, bir çağın sonu ve özellikle gelecek, yeni bir çağın (Mesih Çağı) başlangıcı anlamına gelmektedir.

[†]Modern literatürde eskatoloji kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılan, Grekçe apokalypsis (ἀποκάλυψις) kökünden, örtülü olanı açmak anlamındaki apokalipse kavramı; İncil literatüründeki tek Sinoptik apokaliptik kitap olan *Vahiy Kitabı*'nın (1:1) başlangıç cümlesinde vahiy, ilahi ilham anlamında kullanıldı. Ancak, bu kitaptaki eskatolojik anlatılardan dolayı ilk anlamı değişerek, kozmik felaketler (kıyamet) ile yeni bir çağın başlaması, Tanrı Krallığı'nın gerçekleşmesi, iyilik ile kötülük arasındaki mücadelenin sona ermesi ve özellikle bu dünyadaki nihai yargılamaya vurgu yapan Yahudi eskatolojisinden farklı olarak öte dünyada bireysel yargılama için kullanıldı. İÖ ikinci ve İS ikinci yüzyıl arasındaki Yahudi sosyal, politik hareketleri ve dünya görüşünü ifade etmek için

ve bu dönemde Yahudi eskatolojisinin ayrılmaz bir parçasına dönüşen mesihanik[‡] beklentilerdi (Sacchi, 1990: 150–167). Yahudiler, yabancı yönetimlere uyum sağlamalarına rağmen, Seleukos yönetimine –IV. Antiokhos Epiphanes'in Hellenistik reformuna– karşı Makkabi isyanıyla karşı çıkarken, Hellenistik kültürü askeri gücüyle domine eden Roma yönetimine karşı bir dizi büyük ölçekli halk isyanıyla tepki gösterdiler. Roma hâkimiyetine fethedilmiş ve kutsal değerleri aşağılanmış bir topluluk olarak giren Yahudiler, içinde bulundukları durumu, Tanrı'nın müdahalesini gerektiren bir kriz zamanı olarak gördüler ve yeniden canlanan eskatolojik–mesihanik beklentilerle 'kurtarıcı' ve 'kurtuluş' arayışı içinde oldular.

Yehuda'da liderlikleri ve mücadele yöntemleriyle ayrışan Roma karşıtı hareketler, bu farklılıklarına rağmen Yahudi inanışına dayanan ortak bir direniş ideolojisine sahiptiler. İS birinci yüzyılda, kabaca bir tasnifle: Dördüncü Felsefe ile Sicarii, Kumran topluluğu (Esseniler?) ile Erken Hristiyan hareket, karizmatik dini liderler, kral (mesih–kral) olarak takip edilen savaşçı isyan liderleri ve mucizevi kurtuluş vaadiyle halkı kentleri terk etmeye ikna eden peygamberler Yahudi toplumunda etkili oldular. Bütün bu hareketler ve kişiler, Yehuda'da adalet ve kutsallığın yitirilmesinin nedeni olarak gördükleri yabancı yönetime ve bununla işbirliği içindeki ruhban aristokrasiye karşı direniş göstererek kutsal bir mücadele içinde olduklarına inandılar.

---

kullanılan apokaliptik kavramı, genel olarak Yahudilerin 'Son' ve 'Yeni Çağ' ile ilgili beklentilerini karşılayan eskatoloji kavramıyla büyük oranda örtüşmektedir (Collins, 2003: 44–52; Hogeterp, 2009:340).

‡ Yahudi eskatolojisi ile içiçe geçmiş olan mesihanizm; Yakındoğu'daki Tanrı Krallığı geleneğiyle benzerlikler gösteren, kökenleri Tanah'ın yorumuna dayanan, sürgün sonrası Yahudi umutlarıyla ilişkili, politik–dünyevi (Davud Krallığı) ve teolojik–aşkın (Tanrı Krallığı) boyutları olan Yahudi kurtuluş ideolojisidir (Collins, 2010: 52–141). İkinci Tapınak Dönemi'nde (İÖ 586 – İS 70) gelişen ulusal düzeydeki eskatolojik inanışlar, tanrısal planın aracı olarak, tanrısal vaatleri gerçekleştirecek kurtarıcı fikri ile Yahudi tarihinde mesihanizm olarak etkili oldu.

İS birinci yüzyıl Yahudi tarihi için temel antik kaynak olan Iosephus (İÖ 37/38–İS 100), Yahudi toplumunda ilk örnekleri İS 30'lu yıllarda görülen ve Büyük isyan (İS 66–73/4) öncesindeki on yıllar içinde yaygınlık kazanan, peygamber hareketleri ve özellikle bu hareketlere liderlik yapan kişiler hakkındaki bilgilerimizin de birincil kaynağıdır. İncillerdeki birkaç kısa değiniye karşın bu kişiler hakkındaki imajı belirleyen Iosephus'un anlatılarıdır. Ancak, Iosephus'un bu kişileri harekete geçiren ideoloji hakkında sessiz kalması ve taraflı tavrı bu hareketlerin anlaşılmasında önemli bir sorun alanıdır. Iosephus'un sessiz kaldığı eskatolojik dünya görüşünü anlamamızı sağlayan kaynaklar ise İÖ ikinci yüzyıl ile İS ikinci yüzyılı kapsayan dönemin Yahudi düşünce tarzını yansıtan anonim apokaliptik literatür (Charlesworth, 1983), bu dönemin eskatolojik–mesihanik topluluklarına ait Kumran Yazmaları (García Martínez, 1994; Vermès, 2004; Wise, Abegg ve Cook, 1996) ve İncil literatürüdür. Ayrıca, Iosephus'un Yehuda Eyaleti'nde Roma karşıtı hareketler içinde tanıttığı peygamberlerin; başta tanımlanması, Yahudi peygamberlik geleneği içindeki yerleri, sosyal konumları, faaliyetleri ve dini ideolojileri hakkındaki modern eleştirel çalışmalar da İS birinci yüzyıl Yahudi tarihindeki eskatolojik hareketlerin ve gölgede kalmış Yahudi peygamberlerin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Barnett, 1981: 679–697; Collins, 2010: 216–219; Hengel, 1989: 229–245; Horsley ve Hanson, 1985: 135–189; Horsley, 1985: 454–461; 1986: 3–27; 1992: 276–295; Evans, 2005: 439–441; Gray, 1993: 112–144; Webb, 1991: 333–348). Antik literal kaynaklara ve modern yorumlarına dayanan bu çalışmada, İS birinci yüzyıl Yahudi peygamber hareketleri ve özellikle peygamberlik iddiasındaki kişiler hakkındaki temel kaynağımız olan Iosephus ile Yahudi toplumundaki yaygın eskatolojik–mesihanik ideolojiyi öğrendiğimiz Kumran Yazmaları, İnciller ve apokaliptik literatürdeki temel yaklaşım farklılıklarından yola çıkarak İS birinci yüzyılda eski peygamberleri model alarak halka kurtuluş vadeden kişiler, liderlik yaptıkları hareketler ve bunların ideolojisi incelenmektedir.

2. YEHUDA'DA ESKATOLOJİK BEKLENTİLER VE PEYGAMBER HAREKETLERİ

İS 6'da Roma eyaleti olarak düzenlenen Yehuda'da (İbranice:יהודה=Yehuda, Latince: Iudaea) görülen ilk eskatolojik hareketler; Vaftizci Yahya (İS yaklaşık 26–29?), Nasıralı İsa (İS yaklaşık 27–30/33?) ve Yahudiler tarafından 'yarı–Yahudi' olarak görülen Samarialı topluluktan, Iosephus'un ismini belirtmediği "Samarialı" (İS 36?) olarak tanıtılan bir kişi liderliğinde başladı. Bu hareketler Yehuda'da praefectus Pontius Pilatus'un (İS 26–36), Galilaea ve Peraea'da ise tetrark Herodes Antipas'ın (İÖ 4–İS 39) yönetici olduğu 30'lu yıllarda ortaya çıktı. İS 40'lı yıllardan itibaren Büyük İsyana (İS 66–73/4) kadar devam eden sürede ise Galilaea ve Peraea bölgelerini de kapsayan Yehuda Eyaleti'nde başka birçok kişi peygamber olarak takip edildiler. Bütün bu kişiler halka yakın olan eskatolojik kurtuluşu duyurdular.

Vaftizci Yahya

Vaftizci Yahya, İncillerde, vahşi doğada katı diyet kurallarına göre yaşayan ve taraftarlarını Ürdün (Şeria) Nehri'nde vaftiz eden eskatolojik bir peygamber olarak tanıtıldı (Webb, 1991: 47–91). Açık bir suç işlememesine rağmen Iosephus'a (*Antiquitates Iudaicae* XVIII. 116–119) göre isyan hazırlığında olduğundan kuşkulanıldı ve halkı etkileme kabiliyeti nedeniyle tehdit olarak görüldüğünden Herodes Antipas tarafından tutuklatılarak Machaerus Kalesi'nde katledildi. İncil yazarına (Markos 6: 14–29) göre, Vaftizci Yahya; Herodes Antipas'ı üvey kardeşinin eşi Herodias ile yaptığı evlilikten dolayı açıkça eleştirdiği için, yani kişisel nedenlerle, Machaerus Kalesi'nde katledildi. Bu olayı Herodes Antipas'ın ilk evliliğini kızıyla yaptığı Arabia kralı IV. Aretas'a karşı girdiği savaşta bozguna uğraması (*Antiquitates Iudaicae* XVIII. 109–114, 136) bağlamında anlatan Iosephus'un anlatısının tarihi ve coğrafi gerçekliğe daha yakın olduğu düşünülmektedir (Baumgarten, 1999: 81–83; Hengel, 2005: 35–36). Ancak Iosephus, Vaftizci Yahya'nın bir isyana yol açacak kadar halk üzerinde

etkili olduğunu belirtmesine rağmen, diğer peygamberler ile ilgili anlatılarında yaptığı gibi Vaftizci Yahya'nın faaliyetlerini de eskatolojik kimliğinden arındırarak anlatmaktadır. İS birinci yüzyıldaki ilk eskatolojik peygamber olan Vaftizci Yahya'nın faaliyetleri ve dini ideolojisi, Nasıralı İsa ile ilişkisi esas alınarak ve İncillerdeki kristolojiye uygun bir anlatımla günümüze ulaştı (Markos 1:2–3,7–8). Aslında Vaftizci Yahya, Tanah'taki öncülleri örnek alan, kalabalık takipçi topluluğuyla Palaestinae toplumunda görülen eskatolojik–mesihanik kişiler ile benzer özellikler gösterdi. Vaftizci Yahya, İncillerde Nasıralı İsa'nın öncüsü olarak tanıtılmasına rağmen bu iki eskatolojik peygamberin takipçileri rakip hareketler olarak varlıklarını sürdürdüler (Enslin, 1975: 1–18; Gager, 1998: 39; krş. Webb, 1994:179–229).

Nasıralı İsa

Nasıralı İsa hakkındaki bilgilerimizin kaynağı İncil literatürüdür. Iosephus'un Nasıralı İsa hakkındaki anlatısı (*Antiquitates Iudaicae* XVIII. 63–64?) ise bu dönemdeki eskatolojik kişiliklere yönelik pejoratif üslubun dışında kaldığı ve Nasıralı İsa'yı "bilge" (σοφὸς=sophos) ve "mesih" (χριστὸς=christos) olarak tanıttığı için açıkça şüphelidir. Nasıralı İsa, 30'lu yıllarda hem Kudüs'teki yerel ruhban aristokrasiye hem de Roma yönetimine kendi tarzında karşı çıkan eskatolojik bir peygamber olarak küçük bir takipçi topluluğu ile Galilaea'daki kentlerin dışında, köy ve kasabalarda halka şifa dağıttı, mucizeler gösterdi ve vaazlar verdi. Halka verdiği vaazlarda eskatolojik bir tema olarak "Tanrı Krallığı"nın yakın olduğunu duyurdu (Dunn, 2003: 383–487). Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilenlerden biri olan (Markos 1: 9) Nasıralı İsa, Vaftizci Yahya'nın katledilmesinden sonra ıssız bir yerde toplanan 5.000 kişilik Galilaealı bir topluluk (Markos 6: 30–44) tarafından peygamber olarak karşılandı ve kendisine, kral (mesih–kral) olduğu kabul ettirilmeye çalışıldı (Yuhanna 6: 14–15). Bu olay İncillerde bir sofra mucizesi olarak anlatılsa da yerleşim

alanlarından çıkarak yabanda toplanan bu sıra dışı kalabalığın Vaftizci Yahya'nın öldürülmesiyle ilişkili bir isyan hazırlığı içinde olduğu ve Nasıralı İsa'nın bu hareketin liderliği için ikna edilmek istendiği düşünülmektedir (Montefiore, 1962; 135–141).

İS yaklaşık 30 yılında Pesah (Hamursuz) festivali için Kudüs'e gelen Nasıralı İsa, İncil yazarlarına göre halk tarafından "kurtarıcı" (Luka 24; 19–21), "kral", "Davud'un oğlu" ve "peygamber" olarak karşılandı (Markos 11:1–10; Matta 21:1–11; kronoloji ve tartışmalar için bkz.: Sanders, 1993: 54, 282–290). Festival haftasında, Tapınak civarında bir rahatsızlık yaratan Nasıralı İsa; İncillerde 'Tapınağın temizlenmesi' olarak bilinen (Markos 11:15–19), aslında Tapınağın eskatolojik beklentilere göre yıkılıp yeniden inşa edilmesiyle ilgili olan, ancak niteliği açıkça belirtilmeyen bir olay (Sanders, 1985: 63–76; 1992a: 76–78) veya bu belirsiz olayla ilişkili olarak Tapınak Dağı'nda gerçekleşen muhtemel bir kalkışma (Markos 15: 6–7, 27) sonucunda tutuklandı. Başrahip Ananus'un oğlu Caiaphas başkanlığındaki yerel Yahudi yönetimi (Sanhedrin) tarafından sorguya çekildi (Markos 14:53). Nasıralı İsa'nın "Mesih" ve "Tanrı Oğlu" olduğu iddiasına yönelik suçlamalar (Markos 14: 60–62) sonucunda, yargılama için Yehuda eyalet yöneticisi Pontius Pilatus'a, Pilatus tarafından yönetim bölgesinden bir kişi olduğu için Herodes Antipas'a gönderildi; ancak yargılanmadan Pilatus'a geri gönderildi. Pilatus'un yargılaması sonucunda Nasıralı İsa, kral ("Yahudilerin Kralı") olduğunu iddia etmekle suçlandı (Markos 15: 1–5, 15, 18, 26) ve iki eşkıya (λῃσταί=lestai) ile birlikte Roma'nın isyancı ve eşkıyalara uyguladığı çarmıha germe cezası verilerek, politik bir suçlu olarak cezalandırıldı (Hengel, 1995: 41–58; Sanders, 1993: 10–14). Roma hukukuna göre bu yargılama ve cezalandırma sıra dışı bir uygulamaydı (Millar, 1990: 378).

Samarialı Peygamber

Nasıralı İsa'nın çarmıha gerilmesinden kısa bir süre sonra, İS 36'da Samaria'da bir kişi, Gerizim Dağı'nda gömülü olduğunu iddia ettiği Musa Peygamberin tapınak kaplarını ortaya çıkaracağını vaat ederek halkı etkiledi. Silahsız olan kalabalığa Pontius Pilatus'un gönderdiği müfrezenin müdahalesi sonucunda Samarialı ile birlikte takipçisi olan birçok kişi katledildi (Iosephus, *Antiquitates Iudaicae* XVIII. 85–87). Bu dönemde Samarialılar arasında Musa Peygamber tarafından Gerizim Dağı'nda saklanmış olduğuna inanılan kutsal tapınak kaplarının bulunmasıyla, eskatolojik zamanın başlayacağı inanışı yaygındı (Barnett, 1981: 679).

Theudas, Mısırlı, İsmi Belirtilmeyen Kişiler ve Ionathes

Büyük İsyandan önceki otuz yılda Yehuda'da birçok kişi peygamber olarak takip edildi. Halka kentleri terk etme çağrısı yapan bu kişiler, Yahudi toplumunun aşamadığı derin krizin yaklaşan eskatolojik zamanda tanrısal müdahaleyle çözüleceğini vadederek kalabalıkları etkilediler. Iosephus'un bilinçli bir şekilde kısa bilgilerle tanıttığı kişiler şunlardır: Cuspius Fadus (İS 44–46) yönetiminde peygamber (προφήτης=prophétés) olduğunu ilan eden, Ürdün Nehri'ni mucizeyle ("emrederek") ikiye ayıracağını vadeden ve kalabalık halk kitlesini Ürdün Nehri'ne gitmek üzere eşyalarıyla birlikte kendisini takip etmeye ikna eden, "majisyen/sahtekâr" (γόης=goés) olarak tanıtılan, Theudas adlı bir kişi (*Antiquitates Iudaicae* XX. 97–99; krş. Elçilerin İşleri 5: 36); Antonius Feliks (İS 52–60) yönetiminde, takipçilerine mesihanik "özgürlük işaretleri" (σημεῖα ἐλευθερίας) göstermeyi vadeden, "sahtekâr" ve "aldatıcı" olarak tanıtılan, ismi belirtilmeyen bir kişi (*Bellum Iudaicum* II. 258–260; *Antiquitates Iudaicae* XX. 167–168); İS 56'da, peygamber (προφήτης) olduğunu ilan eden (*Antiquitates Iudaicae* XX. 169), Halka Kudüs'ün surlarını mucize ile ("emrederek"), başka bir

anlatıda ise "güç kullanarak" yıkacağını ve Kudüs'ü Roma yönetiminden kurtaracağını vadeden, ikna ettiği kalabalık kitleyi çöllerde toplayıp Zeytin Dağı'na çıkaran, "majisyen/sahtekâr" (γόης=goés) ve "sahte peygamber" (ψευδοπροφήτης=pseudoprophétés) olarak tanıtılan, muhtemelen Mısır'dan gelmiş bir Yahudi olduğu için ismi belirtilmeden "Mısırlı" olarak tanıtılan bir kişi (*Bellum Iudaicum* II. 261–263; *Antiquitates Iudaicae* XX. 169–172; krş. Elçilerin İşleri 21: 38); Porcius Festus (İS 60–62) yönetiminde ismi belirtilmeyen, "sahtekâr" olarak etiketlendirilen bir kişi (*Antiquitates Iudaicae* XX. 188); İS 70'de kuşatma altındaki Kudüs halkına Tanrı'nın emriyle Tapınağa çıkacağını ve burada "kurtuluş işaretleri" (τὰ σημεῖα τῆς σωτηρίας) alacağını ilan eden, ikna ettiği 6.000 kişiyle Tapınak avlusunda Tanrı'nın müdahalesini bekleyen, "sahte peygamber" (ψευδοπροφήτης) olarak tanıtılan, ismi belirtilmeyen bir kişi (*Bellum Iudaicum* VI. 283–287); İS 73'de Palaestinae'den Kyrene'ye iltica eden, 2.000'den fazla silahsız takipçisini ("Sicarii'yi") alâmetler (σημεῖα=sēmeia) ve göksel işaretler, vizyonlar (φάσμα=phásma) gösterme vaadiyle çöllere yönlendiren, mesleği dokumacılık olan Ionathes adlı bir kişi (*Bellum Iudaicum* VII. 437–450; *Vita* 424–425). Ayrıca, Büyük İsyan öncesindeki dört yılda faaliyetleri ve tavrıyla eyalet yöneticileri Antonius Feliks ve Albinus'un dikkatini çeken, eyaletteki peygamberlerden farklı bir şekilde davranarak Kudüs'ün düşüşünü kehanetlerle haber veren ve halk arasında yüksek sesli ağlamalarla Kudüs'e ağıtlar yakan, Iesous ben Ananias adlı bir kişi, Iosephus'un peygamber olarak takip edilenlere yönelik negatif tavrına uygun bir kişilik olarak kaydedildi (*Bellum Iudaicum* VI. 300–309).

Kimlik, İdeoloji ve Yöntem

İS birinci yüzyıl Yahudi toplumunda birçok kişi eskatolojik kurtuluş için halka kentleri ve yerleşim alanlarını terk etme çağrısı yaptı. Yahudi toplumundaki diğer hareketlerden liderlikleri ve yöntemleriyle ayrışan bu kişiler, ayırt edici

bazı temel özelliklere sahiptir. Iosephus, birçok defa, "tanrısal ilham altında" olduklarını iddia eden bu kişilerin faaliyetlerinin merkezinde, alâmetler ve mucizeler göstermek, Tanrı'nın müdahalesi ile "özgürlük" ve "kurtuluş" sağlamak olduğunu belirtmektedir (*Bellum Iudaicum* II. 259; VI. 285; VII. 438; *Antiquitates Iudaicae* XX. 168). Bu kişiler, beklenen eskatolojik kurtuluşun yakın olduğunu ve bunun tanrısal müdahaleyle sağlanacağını duyuran, bunun için halka alâmetler ve mucizeler göstermeyi vadeden dolayısıyla yöntem olarak şiddeti benimsemeyen peygamberlerdi. Bu özellikleriyle Yehuda Eyaleti'nde Roma yönetimine karşı silahlı direniş göstererek kitleleri etkileyen diğer hareketlerden farklılık gösterdiler. Bu farkı açık bir şekilde ortaya koyan çalışmasında Barnett, (1981: 686–689) bu kişileri "alâmet peygamberleri" olarak tanımladı. Evans, (2007: 55–63) ise ilk eskatolojik peygamber olan Vaftizci Yahya'nın, öncüleri oluşuna vurguyla bu kişileri "kurtuluş peygamberleri" olarak tanımladı. İncelediğimiz dönemdeki Yahudi peygamberlerin söz ile mesaj iletmek yerine beklenen 'Son' ile ilişkili olarak kurtuluşu "işaret eden" veya "sağlayan" alâmetler, mucizeler göstermeleri ya da bunu vadetmeleri (Gray, 1993: 123–133); ayrıca tanrısal müdahale beklentisiyle çöllere (ἔρημος), ıssız yerlere, yabana (ἐρημία) çekilmeleri (Iosephus, *Bellum Iudaicum* II. 259; *Antiquitates Iudaicae* XX. 160, 188) Tanah'ta örneklerini gördüğümüz Yahudi peygamber geleneğine dayanmaktaydı (Evans, 2005: 439; Gray, 1993: 137). İS birinci yüzyılda Yahudi toplumundaki eskatolojik beklentilere uygun bir şekilde halka çöllere çekilme çağrısı yapan bu kişiler, Gray (1993: 133–143) tarafından, ortak özellikleri olan bir "tip" olarak tarif edildi. Iosephus bu kişilerin ve takipçilerinin geldikleri sosyal yapı veya kimlikleriyle ilgili açıklama yapmadan bunları genellikle "büyük bir kalabalık" olarak tanıttı. Bu kişiler her zaman aynı ölçekte kitlesel ve büyük kalabalıklar üzerinde etkili olmadılar, bazıları küçük bir takipçi topluluğuyla faaliyetlerini sürdürdüler. Peygamberlik iddiasında bulunan bu kişiler, Yehuda'da yerel yönetici sınıfı oluşturan ruhban zümreye mensup

değildi, sıradan halktan kişilerdi. Webb tarafından "halk peygamberleri" olarak tanımlanan bu kişilerin kurtuluş çağrısına uyanlar da kırsal alanda veya kentlerde yaşayan sıradan halktan kişilerdi (Webb, 1991: 333–338).

Yehuda'daki kalabalıkların uğradıkları şiddete rağmen tekrar ve tekrar kendilerine kurtuluş ve özgürleşme vaadinde bulunan kişileri takip ederek Kudüs'ten ve diğer yerleşim alanlarından çöllere çekilmeleri, politik ve teolojik boyutları olan bir rahatsızlığın göstergesiydi. İS birinci yüzyıl Yahudi toplumundaki bu önemli olgunun yakın geçmişteki örneği Haşmonay yönetiminde Kudüs'ü terk ederek çöllere çekilen Kumran topluluğu idi (Dabrowa, 2011: 2: 501–510). İS birinci yüzyıldaki peygamber hareketlerinin Kumran topluluğu ile benzer nedenlerle çöllere çekildiklerini savunan D. R. Schwartz, (1992: 37–43) Büyük İsyana kadar devam eden bu olguyu, Yehuda toplumunda derin bir ayrışmaya ve rahatsızlığa neden olan üç önemli etken ile açıklamaktadır. Bunlardan ilki, kutsal kabul edilen Kudüs'ün ve Tapınağın profanlaştığı inanışıydı. İkincisi, ruhban aristokrasinin geleneksel kimliğini, Zadok soyundan gelen meşruiyetini ve yabancı yönetimle işbirliği yapmalarından dolayı Yahudiliği temsil yeteneğini yitirdikleri inanışıydı. Üçüncüsü, yabancı yönetim ve kentlerdeki Hellenistik etkilerin Yahudi kimliğini ve inancını tehdit ettiği inanışıydı. Yehuda'daki teolojik krizi ve sosyal, politik rahatsızlığı açıklayan bu durum haklı bir tespitle peygamberler ve takipçilerinin çöllere çekilmesinin temel nedenleri olarak gösterilmektedir. Kumran topluluğunun çöllere çekilmesi de benzer bir tutumla Kudüs ve Tapınağın profanlaştığı, yitirilen kutsallığın çöllerde aranması gerektiği ve Tanrı'nın zamanın sonunda vadettiği kutsallığı sağlayacağı inancına dayanmaktaydı. Bu eskatolojik beklentiler; bazı Kumran Yazmalarında (11QTemp, 4Q174), Kudüs ve Tapınağın yeniden inşası, Tanrı'nın halkının 'Yeni Kudüs'te toplanması ve Tanrı'nın Tapınakta belirmesi olarak ifade edildi (Baumgarten, 1999: 83–85; García Martínez, 1992: 180–213; Schiffman, 2010: 81–97). İS birinci yüzyıl Yahudi toplumunda –Kumran topluluğunda

olduğu gibi– çöllere çekilen kalabalıkların, güçlü bir inançla, Tanrı'nın mucizevi bir şekilde tarihe müdahalesi beklentisi içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Iosephus'un anlatılarında, eyalet yöneticileri tarafından faaliyetlerinin isyan hazırlığı olarak görüldüğü ve her defasında üzerlerine askeri birlikler gönderilerek bu kişilerle birlikte takipçilerinin büyük bir kısmının katledildiği belirtilmesine rağmen –birçok bakımdan diğer peygamber hareketlerinden farklılık gösteren Mısırlı'nın liderliğindeki hareket dışında– bu hareketlerin silahlı ve isyan hazırlığı içinde olduklarına dair açık kanıtlar verilmemektedir. Iosephus'un *Bellum Iudaicum*'un II. (258–265) ve VI. (268) kitaplarında, birçok peygamberin Büyük isyandan hemen önce isyancılar ile işbirliği içinde oldukları ve Yehuda'yı kargaşaya sürüklediklerini retoriğine rağmen, bu kişilerin ve takipçilerinin kentleri terk ederek çöllere çekilme eğiliminde ve silahsız oldukları *Antiquitates Iudaicae*'da ve *Bellum Iudaicum*'un VII. kitabında özellikle belirtilmektedir. Iosephus'un yaklaşık yirmi yıllık bir aralıkla kaleme aldığı bu kitaplardaki yaklaşım farkı; Roma'da Yahudi inanışına yönelik değişen tutuma paralel olarak, Iosephus'un peygamber anlatılarının da Yahudileri koruma amacıyla konjonktürel olarak değiştiğini göstermektedir (D. R. Schwartz, 1992: 29–35). Diğer taraftan peygamber hareketlerinin eskatolojik ideolojisiyle birlikte özgürlük ve kurtuluş için benimsedikleri yöntemi de önemli ayırt edici bir özellik olarak ön plana çıkarmaktadır. İnciller ve Iosephus'da, Herodes Antipas'ın emriyle başı kesilerek katledilen Vaftizci Yahya'nın şiddet kullanma eğiliminde olduğunu gösteren herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Politik bir suçlu olarak çarmıha gerilen Nasıralı İsa'nın, teolojik bir tema olarak "eskatolojik şiddet" konusundaki iki farklı tavrı İncil literatüründe birlikte yer aldığından bu konudaki gerçek tavrının ne olduğu tartışmalıdır (Bermejo–Rubio, 2014: 1–105; Nickel, 2021: 14–35, 116–190). Nasıralı İsa'nın, yaşadığı toplumdaki diğer hareketlere, özellikle Zelotlara (Dördüncü Felsefe ve Sicarii) benzer bir şekilde şiddeti yöntem olarak savunduğunu iddia eden Eisler, (1931: 381–392, 457–460) ve Brandon,

(1967: 42–44, 63–64, 200–201, 244–245, 283–321, 327) çizgisine karşı Hengel, (1971: 1–35; 1973: 29–59) Nasıralı İsa'nın şiddeti ret eden bir yaklaşımı temsil ettiğini, bu nedenle Yahudilerin savaşçı mesih portresine uymadığını savunmaktadır. Collins, (1994: 107–112; 2010: 231–232) ise yukarıda ifade edilen ikinci görüşün tamamlayıcısı olarak, İncillerdeki kurtarıcı mesih vurgusu ile birlikte Nasıralı İsa'nın hem Yeşaya 61'deki ve Kumran Yazmasındaki (4Q521) mesih ile paralellik gösterdiğini hem de İlyas Peygamber (İbranice: Eliyahu, Grekçe: Elias) gibi eskatolojik peygamber özellikleri gösterdiğini savunmaktadır. Modern bakış açısıyla hakkında birçok farklı değerlendirme yapılmış olsa da Nasıralı İsa'nın, yaşadığı yüzyılın dönümünde, eskatolojik beklentilere uygun bir şekilde savaşçı mesih olarak geri dönmesi beklenmekteydi (Vahiy 19:11–12). Bu inanış o kadar güçlüydü ki takipçileri, kendi yaşam süreleri içinde Nasıralı İsa'nın geri geleceğine inanmaktaydı (Markos 13:24–31).

Nasıralı İsa'dan kısa bir süre sonra, ikna ettiği kalabalık bir toplulukla Gerizim Dağı'na çıkarken birçok takipçisiyle birlikte katledilen Samarialı Peygamber ise halka eskatolojik zamanın başladığını haber veren mucizevi bir işaret göstermeyi vadetmişti. Eskatolojik bir tema olarak, ikna ettiği kalabalıklara "eşyalarını yanlarına alarak", kendisini Ürdün Nehri'ne kadar takip etmeleri çağrısında bulunan Theudas'ın Ürdün Nehri'ni mucize göstererek ("emrederek") ikiye ayırma vaadinin de isyan hazırlığı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Iosephus'un anlatısına göre, eyalet yöneticisi Cuspius Fadus (İS 44–46), yola çıkmış kalabalığın üzerine bir süvari birliği göndererek birçoğunun beklenmedik bir saldırıyla katledilmesini sağlamıştı. Bu saldırıda sağ ele geçirilen Theudas'ın başı kesilerek Kudüs'te sergilenmişti (Iosephus, *Antiquitates Iudaicae* XX. 97–99; krş. Elçilerin İşleri, 5: 36). Theudas'ın vadettiği mucize sembolik bir eylemdi. Bu vaadiyle, muhtemelen Musa (Çıkış 15: 1–18) ve Yeşu (Yeşu 1:1–4, 3:1–17, 4:21–22) gibi eski peygamberlerin kurtuluş ve fetih sağlayan mucizevi işlerini model almaktaydı.

İS birinci yüzyıldaki peygamber hareketleri içinde, Kral Davud modelindeki mesih–kral hareketleri gibi şiddeti yöntem olarak kullanan tek kişi olan Mısırlı, bu bakımdan mesih–peygamber özellikleri göstermektedir. Iosephus'un anlatısına göre, Kudüs halkını ikna ederek çölde etrafına topladığı 30.000 kişiyle birlikte Zeytin Dağı'na çıkan Mısırlı, "güç kullanarak" Kudüs'ü ele geçirmeyi amaçladı (*Bellum Iudaicum* II. 261–263). Yaklaşık yirmi yıl sonra kaleme alınmış olan başka bir anlatıya göre –takipçilerinin tam sayısını vermeden, Roma askeri birliklerinin saldırısı sonucunda 400 kişinin katledildiği, 200 kişinin tutsak alındığı– daha küçük bir toplulukla Zeytin Dağı'ndan surlara "emrederek", yani mucize göstererek, yıkılacak olan surlardan Kudüs'e girmeyi amaçladı (*Antiquitates Iudaicae* XX. 169–171). Iosephus'un konjonktürel nedenlerle yöntemlerini ve bununla uyumlu olarak katılımcı sayılarını farklı gösterdiği her iki anlatıda da Mısırlı'nın amacı profanlaşmış olduğuna inanılan Kudüs'ü ve Tapınağı (Tapınak Devleti'ni) Roma yönetiminden kurtararak kutsallığı yeniden sağlamaktı.

Mısırlı'nın liderliğindeki hareket, Büyük İsyan öncesinde aynı sosyal tabana dayanan, politik özgürlüğü şiddet kullanarak sağlamayı amaçlayan mesihanik hareketler ile eskatolojik kurtuluşu tanrısal müdahaleyle sağlamayı amaçlayan peygamber hareketlerinin iç içe geçtiğini göstermektedir. Iosephus, Mısırlı için ayrıca Kudüs'te "tiranlık kurma" suçlamasında bulunarak aslında bu hareketin mesihanik karakterini ima etmektedir *(Bellum Iudaicum* II. 262). Mısırlı'nın Kudüs'ten çöllere çekilen takipçileriyle birlikte eskatolojik vaatlerin gerçekleşmesinde sembolik bir öneme sahip olan Zeytin Dağı'na (Zekeriya 14:1–9) çıkmaları ise halk üzerindeki tanrısal müdahale beklentisini ve bu hareketin eskatolojik karakterini göstermektedir. Iosephus'a göre, Roma eyalet kuvvetleri tarafından takipçilerinin çoğu öldürülen, geriye kalanların tutsak alındığı veya evlerine sığındıkları bu kalkışmadan sonra Mısırlı bir daha ortalıkta görülmedi. Bu 'kayıp' kurtarıcının etkisi devam etmiş olmalı ki, İS 50'li yılların sonlarında

Kudüs'te bulunan Tarsuslu Paulus'a (İS 33–64), Kudüs'teki askeri tribunus tarafından, yakın zamanda isyan başlatıp, 4.000 isyancı ("Sicarii") ile çöllere çekilen Mısırlı olup olmadığı soruldu (Elçilerin İşleri 21: 38). Mısırlı'nın Zeytin Dağı'ndaki kalkışmasından sonra, Iosephus'un artık açıkça Roma karşıtı direniş hareketleri içinde konumlandırdığı; yine de "elleri daha temiz" ifadesiyle yöntemlerinin isyancılardan farklı olduğunu belirttiği "birçok peygamber" (προφῆται) Yehuda'daki kargaşa ve isyanın (Roma ile savaşın) sorumlusu olarak gösterilen Sicarii ve isyan liderleriyle işbirliği içinde gösterildi (*Bellum Iudaicum* II. 258–260; VI. 286).

Büyük İsyanın en zorlu zamanında bir iç kale olan Tapınak şiddetli çatışmalarla kuşatma altındayken, Iosephus'un ismini belirtmediği bir kişinin, eskatolojik kurtuluş vaadiyle ikna ettiği kalabalık halk kitlesiyle birlikte Tapınak avlusunda Tanrı'nın kurtuluş işaretleri göstermesini ve mucizevi kurtuluşu bekledikleri ifade edildi. Iosephus'un "sahte peygamber" olarak tanıttığı bu kişi, aralarında kadın ve çocukların da olduğu 6.000 kişiyle birlikte, Roma lejyonlarının ateşe verdiği Tapınak avlusunda can verdi (*Bellum Iudaicum* VI. 284–285). Iosephus'un bu türden faaliyetlerini kaydettiği son kişi, İS 73'te Kyrene'de 2.000 kişiden fazla takipçisiyle ("Sicarii") çöllere çekilen Ionathes'dir. Iosephus'a göre, Libya yöneticisi Catullus'un üzerlerine gönderdiği yaya ve atlı birlikler bu kişileri "silahsız oldukları için" kolaylıkla ele geçirip birçoğunu katlettiler. Ionathes ele geçirildikten sonra bir komplo ile ilişkili olarak zincirlenerek Roma'ya getirildi, çeşitli işkencelerle sorgulandıktan sonra yakılarak cezalandırıldı (*Bellum Iudaicum* VII. 437–450). Iosephus'un anlatılarından, Mısırlı dışında, İS birinci yüzyılda ortaya çıkan Yahudi peygamberlerin ve liderlik yaptıkları hareketlerin, Roma yönetimine veya yerel yönetime karşı silahlı direniş göstermedikleri gibi politik özgürlük arayışında da olmadıkları anlaşılmaktadır (Smith, 1999: 567). Sanders'e (1992b: 279–289) göre bu kişilerin, Yahudi toplumundaki yaygın beklentilere uygun olarak, halka vadettiği dinsel, eskatolojik kurtuluş idi.

Yahudilerin Haşmonay ile Herodes krallıklarına ve eyalet sistemi içinde Roma yönetimine karşı sürekli muhalefetinde temel motivasyon teokratik bir yönetimde yaşama isteğiydi.

3.TARTIŞMA ve SONUÇ

İÖ ikinci yüzyıl ile İS ikinci yüzyıl arasındaki dönemde kaleme alınan Yahudi literatüründen, Yahudi toplumunda, en azından yazılı materyal bırakan çevrelerde, eskatolojik–mesihanik beklentilerin oldukça yaygın olduğu kanıtlanmıştır (Oegema, 1998: 103–195). Yahudi eskatolojisi, bu dönemde, Yahudilerin geleceğiyle ilgili bireysel, ulusal ve kozmik düzeydeki inanışlar bütünü olarak gelişti (Grabbe, 2000: 163–185). İkinci Tapınak Dönemi'nde, Yahudi toplumundaki farklı çevrelerde beklenen 'Son' ile ilgili ortak eskatolojik anlayış; eskatolojik/apokaliptik savaş ve Tanrı'nın tarihe müdahalesiyle seçilmişlerin üstünlük sağlayacağı, tanrısal yargılama ile kötülerin şiddetle cezalandırılacağı, yasaya sadık olanların ödüllendirileceği, Kudüs ve Tapınağın tekrar kutsallık kazanacağı, göğün ve yerin yenileneceği, insanlık üzerinde nihai yargının gerçekleşeceği 'Yeni Çağ' fikri etrafında şekillenen gelecek algısına dayanmaktaydı (Hogeterp, 2009: 106–109).

Iosephus tarihinde karşıt bir polemik içinde olsa da bu dönemdeki eskatolojik–mesihanik beklentilerin Roma karşıtı direniş hareketlerinin ideolojisi (Hengel, 1989: 229–312; Parente, 1984: 183–205; Rhoads, 1976: 170–173) ve Yahudi toplumunda bir dünya görüşü (S. Schwartz, 2001: 74–87) olarak yaygın ve etkili olduğu kabul edilmektedir (krş. Rajak, 2002: 164–188). Yehuda'da şiddeti yöntem olarak kullanmayan eskatolojik peygamber hareketleriyle birlikte Roma yönetimine karşı açık bir şekilde silahlı direniş gösteren Dördüncü Felsefe ve Sicarii ile politik faaliyetleri açıkça bilinmeyen Kumran topluluğu (Esseniler?) ve Erken Hristiyan topluluğun da bu dönemin yaygın eskatolojik–mesihanik

ideolojisiyle hareket ettikleri ve bu beklentiler içindeki kişi ve grupların 'zamanın sonunda' yaşadıklarına inandıkları anlaşılmaktadır.

Iosephus, bir rahip olarak İS birinci yüzyıldaki Yahudi toplumunda yaygın eskatolojik beklentileri iyi bilmesine rağmen, peygamber olma iddiası ile ortaya çıkan kişiler ve takipçilerinin faaliyetleri hakkında bilinçli bir şekilde asgari düzeyde bilgi vermektedir. Bu hareketlerden bahsettiğinde ise çöllerde toplanan silahsız kalabalıkların Roma yönetimi tarafından niçin isyan hazırlığı içinde görüldüğünü açıklamak yerine, Roma askeri birlikleri tarafından nasıl cezalandırıldıklarını anlatmaktadır. Bu kişileri Roma bakış açısıyla ve özellikle pejoratif etiketlerle tanıtmaktadır (*Antiquitates Iudaicae* XX. 97, 167; *Bellum Iudaicum* II. 261; VI. 285–286). Bu taraflı yaklaşımıyla birlikte, Iosephus'un, peygamberler ve takipçilerinin temel motivasyonlarını ve amaçlarını –yani eskatolojik ideolojiyi– açıklamaktan özellikle kaçındığı, yaygın bir görüş olarak kabul edilmektedir (Bilde, 2016: 151–169; Collins, 1998: 194–195; Evans, 2001: 73–76; 2005: 439–441; Grabbe, 2000: 177–181; Gray, 1993: 114–123; Horsley ve Hanson, 1985: 161–187; S. Schwartz, 2001: 89). Iosephus, (*Bellum Iudaicum*, V. 362–419; VI. 312–313) ayrıca, peygamber hareketlerini de içinde gösterdiği Roma karşıtı hareketlerin Yahudilerin kurtuluşunu garanti eden Tanrı'nın iradesine, tanrısal plana ve özellikle bununla ilgili zamanlamaya aykırı hareket ettiklerini savunmaktadır (Nickel, 2022:129–139; Rhoads, 1976: 171–172). Iosephus'un bu iddiasıyla, Roma karşıtı hareketlere yönelik taraflı tutumunu teolojik tarihyazımı içinde gerekçelendirme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Iosephus, tarihyazımında görülen bu tutumunu ayrıca etkileyen kişisel bir faktör olarak, Yahudiliğin önemli kurumlarından biri olan peygamberliğin kendi zamanında devam etmediğine inanmaktaydı (Iosephus, *Contra Apionem* I. 40–41; Feldman, 1990: 400–407; Gray, 1993: 7–34; Jassen, 2007: 17–18; Mason, 2019: 524–556).

Yahudiler arasında her ne kadar Babil sürgününden sonra peygamberlik kurumunun sona erdiği kanaati yaygın olsa da İÖ ikinci yüzyıldan itibaren Yahudi toplumunda bazı kişilerin peygamber özellikleri gösterdiği bilinmektedir. Iosephus'un ifadelerinden Haşmonay Ioannes Hyrkanos'un (İÖ 135–104) bir peygamber olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (*Antiquitates Iudaicae* XII. 299–300; *Bellum Iudaicum* I. 68). Ayrıca, İÖ ikinci yüzyılda, tarihsel kimliği tartışmalı olsa da "takipçilerinin mesihanik beklentilerinin odağında olan" (Eshel, 2008: 29–61), kendisiyle ilişkili olduğu düşünülen bazı Kumran Yazmalarına (4Q491, 4Q427) göre kendi zamanında eskatolojik bir kişilik olarak kabul edilen (Abegg, 1997: 61–73) ve pek çok açıdan peygamber özellikleri gösteren Doğruluk Öğretmeni de muhtemelen eskatolojik bir peygamber olarak takip edilmekteydi. İS birinci yüzyıl Yahudi toplumunda ise farklı Yahudilik anlayışlarının temsil edildiği bazı çevrelerde, hâlâ eski peygamberlik geleneğinin devam ettiği anlayışı hâkimdi (Horsley, 1985: 435–463; Jassen 2007: 11–19; Sommer, 1996: 31–47). Bu anlayışı yansıtan İncil yazarı (Markos 6: 14–15; 8:27–29), hem Vaftizci Yahya'nın hem de Nasıralı İsa'nın Yahudi toplumunda, ya beklenen İlyas Peygamber ile ilişkilendirildiklerini ya da eski peygamberlere benzer peygamberler olarak görüldüklerini aktarmaktadır. İncillerde Vaftizci Yahya'nın beklenen İlyas Peygamber olduğu da ima edilmektedir (Markos 9:11–13). Erken Hristiyan harekette olduğu gibi bazı Kumran Yazmalarında da (1QS 9:11; 4Q175; 4Q521; 4Q558) –muhtemelen bir mesih figürü olarak– Yahudi eskatoloji geleneğinde beklenen İlyas Peygambere benzer bir eskatolojik peygamber beklenmekteydi (Collins, 1994: 98–112; 2010: 128–141; Jassen, 2007: 133–155).

İS birinci yüzyılda Yehuda'daki beklentileri karşılamak üzere ortaya çıkan kişilerin gerçekte kendilerini kim/ne (peygamber? mesih?) olarak gördükleri ise temel literal kaynaklardaki enigmatik ifadelerden dolayı kesin çözümü olmayan bir sorundur (O'neill, 1969: 153–167; Tabor, 2003: 179–189). Yahudi toplumundaki dini yaşam ve ayrışan grupların çeşitliliği içinde birçok kişinin eskatolojik–

mesihanik beklentileri karşılamak üzere ortaya çıkması, doğal olarak bu adaylara yönelik derin bir şüpheye, her bir hareketin mensuplarının kendilerini 'gerçek İsrael' olarak ilan etmelerine ve diğerlerini heretik olarak suçlamalarına neden oldu (Baumgarten, 1997: 3, 181–182; 2007: 6–10). Iosephus, bu kişilerden, Theudas'ın (*Antiquitates Iudaicae* XX. 97) ve Mısırlı'nın (*Antiquitates Iudaicae* XX. 169) kendilerini peygamber ilan ettiklerini açıkça belirtmesine rağmen isimlerini, dolayısıyla kimliklerini gizlediği diğer kişilerin kendilerini peygamber veya mesih ilan ettiklerine dair bir ifade kullanmadı. Muhtemelen bu kişiler de kurtuluş beklentisi içindeki kalabalıklar tarafından kurtarıcı olarak takip edildiler. Iosephus'un Yahudi peygamberler ile ilgili ketum ve taraflı tavrına karşın Yahudi toplumunda görülen kurtarıcı beklentisindeki çeşitlilik, bu beklentiyle ilgili konjonktürel değişim ve bu konudaki sosyal gerilime ilişkin önemli ipuçları İncil yazarları tarafından sağlanmaktadır. Nasıralı İsa'nın, takipçilerine yönelttiği; 'ötekiler' tarafından kim olarak görüldüğü (Markos 8:27–28; krş. Markos 14:61–62) ve ayrıca Vaftizci Yahya'nın takipçileri aracılığıyla Nasıralı İsa'ya yöneltilen; gelecek olanın, beklenen kişinin kendisi mi olduğu (Matta 11:3) sorularındaki anlam katmanlarıyla birlikte Theudas, Nasıralı İsa ve Census isyanı lideri Galilaealı Ioudas'ın ve bunların liderliğindeki hareketlerin tanrısal olup olmadığı bağlamında –kronolojik olarak hatalı olmasına rağmen– birlikte anılması da (Elçilerin İşleri 5:30–37) bu kişilerin 'dışarıdan' kim olarak görüldüklerine ilişkin şüpheli bakışı ve Yahudi toplumundaki kurtarıcı beklentisini yansıtmaktadır. İncillerde, Nasıralı İsa için kullanılan unvanların konjonktürel olarak ve çeşitli birleşimlerle değişiklik göstermesi ise kurtarıcı beklentisindeki değişim ve çeşitliliği yansıtmaktadır (Oegema, 2011: 131–142). İS birinci yüzyılın son çeyreğinde kaleme aldığı eserlerinde Iosephus'un "sahtekâr", "majisyen" ve "sahte peygamber" etiketleriyle suçladığı kişilere yönelik yaklaşımında olduğu gibi İS ikinci yüzyılın ortalarından itibaren bazı Yahudi çevrelerden de Nasıralı İsa'ya "majisyen", "Tanrı'nın halkını yoldan çıkaran" ve "sahte peygamber"

suçlaması yapıldı (Stanton, 1994: 164–180). Bu suçlayıcı yaklaşım, Yahudi toplumunda eskatolojik beklentilerin neden olduğu sosyal gerilimi ve bunun sonucundaki ayrışmayı açıklamaktadır.

Büyük İsyan öncesinde otuz yılı aşkın bir süre Yehuda'da etkili olan peygamberler, İS birinci yüzyıl Yahudi tarihinin ihmal edilmiş karakterleridir. Bunun ilk bakışta görülen nedeni, muhtemelen iddialarında 'başarısız' oldukları için "sahtekâr" kabul edilen bu kişiler hakkında Iosephus'un karşıt polemiği (*Bellum Iudaicum* II. 259–263; *Antiquitates Iudaicae* XVIII. 85–87; XX. 97–98, 167–171), İncillerde Nasıralı İsa'nın 'antitezi' olarak bahsedilen "sahte peygamberler" ve "sahte mesihler"e dikkat çekilen 'ex eventu' kehanetler (Markos 13: 5–22) ve Rabbinik literatürdeki derin sessizlik ile ortaya konulan etkili negatif tavırdır. İS birinci yüzyıldaki Yahudi peygamber hareketleri içinde, yaydığı inanç esasları günümüze kadar gelen Vaftizci Yahya'nın takipçilerinin özel durumu bir yana, Nasıralı İsa'nın takipçileri olan ilk Hristiyan kuşakların, 'ikinci geliş' beklentisiyle canlı tutulan mesihanik ütopyayı Roma dünyasına yayarak beklenmedik bir etkide bulunmaları, bu bakış açısının yerleşmesinde ayrıca önemli bir etkide bulundu. Birinci binyılın ilk asrında, Yahudi toplumundaki eskatolojik beklentileri yansıtan bütün bu kişilere ve takipçilerine yönelik örtülü önyargılı bakış, özellikle yirminci yüzyıldan itibaren artan bilgi materyaline paralel olarak, İkinci Tapınak Dönemi Yahudiliği, Erken Hristiyan hareket ve tarihsel İsa çalışmalarının etkisiyle değişme eğilimi göstermektedir. Sonuç olarak, İS birinci yüzyılda yaygın olgu olarak Yahudi toplumundaki eskatolojik beklentileri yansıtan, kentleri terk etme eğilimindeki kitleleri çöllere yönlendiren Yahudi peygamberler; pek yakında gerçekleşmesi beklenen 'Son' ile ilişkili alâmetler ve mucizeler göstermeyi vadederek, Tanrı'nın tarihe müdahalesini ve 'Yeni Çağ' ile gelecek olan mucizevi kurtuluşu amaçladılar. Roma yönetimi ve yerel ruhban aristokrasi tarafından mevcut düzene tehdit olarak görüldüler, her defasında şiddete maruz kaldılar, Mısırlı dışında bütün

liderleri ve taraftarlarının büyük bir kısmı katledildi. Bu hareketlerden sadece Vaftizci Yahya ve Nasıralı İsa'nın takipçileri varlıklarını sürdürerek mesajlarını yayabildiler. Diğer hareketler ise günümüze ulaşan yazılı materyal bırakmadılar. Nasıralı İsa'nın takipçileri, sıra dışı ve evrensel bir etki göstererek diğerlerini gölgede bırakmış olsa da bütün bu peygamber hareketleri, İS birinci yüzyıl Yahudi toplumundaki eskatolojik beklentilerin gücünü ve etkisini göstermeleri bakımından benzerdir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

Abegg, M. G. (1997). "Who Ascended to Heaven? 4Q491, 4Q427, and the Teacher of Righteousness." Craig A. Evans, and Peter W. Flint (Eds.). Eschatology, Messianism, and the Dead Sea Scrolls. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co. 61–73.

Barnett, P. W. (1981). "The Jewish Sign Prophets –A.D. 40–70: Their Intentions and Origin." New Testament Studies, 27(5), 679–697.

Baumgarten, A. I. (1997). The Flourishing of Jewish Sects in the Maccabean Era: An Interpretation. Leiden; New York: Brill.

Baumgarten, A. I. (1999). "The role of Jerusalem and the temple in 'end of days' speculation in the second temple period." L. I. Levine (Ed.), Jerusalem: Its sanctity and centrality to Judaism, Christianity, and Islam. New York: Continuum. 77–89.

Baumgarten, A. I. (2007). "Josephus on Ancient Jewish Groups from a Social Scientific Perspective". S. J. D. Cohen & J. J. Schwartz (Eds.). Studies in Josephus and the Varieties of Ancient Judaism: Louis H. Feldman Jubilee Volume. Leiden; Boston: Brill. 1–13.

Bermejo–Rubio, F. (2014). "Jesus and the Anti–Roman Resistance." Journal for the Study of the Historical Jesus, 12(1–2), 1–105.

Bilde, P. (2016). "Josephus and Jewish Apocalypticism." E.–M. Becker, M. H. Jensen, & J. Mortensen (Eds.), Collected Studies on Philo and Josephus. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 151–169.

Brandon, S. G. F. (1967). *Jesus and the Zealots.* Manchester: Manchester University Press.

Charlesworth, J. H. (Ed.). (1983). *Old Testament Pseudepigrapha, Volume 1: Apocalyptic Literature and Testaments.* New York: Doubleday.

Collins, J. J. (1994). "The Works of the Messiah." Dead Sea Discoveries, 1(1), 98–112.

Collins, J. J. (1998). *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature* (2nd ed.). Grand Rapids; Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Co.

Collins, J. J. (2003). "Prophecy, Apocalypse and Eschatology: Reflections on the Proposals of Lester Grabbe." L. L. Grabbe & R. D. Haak (Eds.), Knowing the End from the Beginning: The Prophetic, the Apocalyptic and Their Relationships. London: T&T Clark. 44–52.

Collins, J. J. (2010). *The Scepter and the Star: The Messiahs of the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature* (2nd ed.). Grand Rapids; Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Co.

Dabrowa, E. (2011). "The Hasmoneans in Light of the Dead Sea Scrolls." A. Lange, E. Tov, & M. Weigold (Eds.), The Dead Sea Scrolls in Context: Integrating the Dead Sea Scrolls in the Study of Ancient Texts, Languages, and Cultures. Leiden: Brill. Vol. 2, 501–510.

Dunn, J. D. G. (2003). *Christianity in the Making, Volume 1: Jesus Remembered.* Grand Rapids (Mich.); Cambridge (UK): W.B. Eerdmans Publishing Company.

Eisler, R. (1931). *The Messiah Jesus and John the Baptist.* Çev., A. H. Krappe. (Abridged ed.). London: Methuen & Co.

Enslin, M. (1975). "John and Jesus." Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, 66(1–2), 1–18.

Eshel, H. (2008). *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*. Grand Rapids; Jerusalem: Ben–Zvi Institute.

Evans, C. A. (2001). *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies*. Boston; Leiden: Brill.

Evans, C. A. (2005). *Ancient Texts for New Testament Studies: A Guide to the Background Literature.* Peabody, Mass.: Hendrickson Publishers, Inc.

Evans, C. A. (2007). "Josephus on John the Baptist and Other Jewish Prophets of Deliverance." A. Levine, D. Allison & J. Crossan (Eds.), The Historical Jesus in Context. Princeton: Princeton University Press. 55–63.

Feldman, L. H. (1990). "Prophets and Prophecy in Josephus." Journal of Theological Studies, 41(2), 386–422.

Gager, J. G. (1998). "Messiahs and Their Followers." P. Schäfer & M. R. Cohen (Eds.), Toward the Millennium: Messianic Expectations from the Bible to Waco. Leiden: Brill. 37–46.

García Martínez, F. (1992). Qumran and Apocalyptic: Studies on the Aramaic Texts from Qumran. Leiden: E. J. Brill.

García Martínez, F. (1994). *The Dead Sea Scrolls Translated: The Qumran Texts in English. Translated by F. García Martínez*. Çev., W. G. E. Watson. (2nd ed.). Leiden; New York; Cologne; Grand Rapids: E.J. Brill; William B. Eerdmans Publishing Co.

Grabbe, L. L. (2000). "Eschatology in Philo and Josephus." A. Avery–Peck & J. Neusner (Eds.), Judaism in Late Antiquity. Volume 4: Death, Life–After–Death, Resurrection and the World–to–Come in the Judaisms of Antiquity. Leiden: Brill. 163–185.

Gray, R. (1993). *Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidence from Josephus*. New York; Oxford: Oxford University Press.

Hengel, M. (1971). *Was Jesus a Revolutionist?* Çev., W. Klassen. Philadelphia: Fortress Press.

Hengel, M. (1973). *Victory over Violence: Jesus and the Revolutionists.* Çev., D. E. Green. Philadelphia: Fortress Press.

Hengel, M. (1989). The Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I until 70 A.D. Çev., D. Smith. Edinburgh: T. & T. Clark.

Hengel, M. (1995). *Studies in Early Christology*. Çev., R. Kearns. Edinburgh: T & T Clark.

Hengel, M. (2005). The Charismatic Leader and His Followers. Çev., J. Greig. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers.

Hogeterp, A. L. A. (2009). *Expectations of the End: A Comparative Traditio–Historical Study of Eschatological, Apocalyptic and Messianic Ideas in the Dead Sea Scrolls and the New Testament*. Leiden: Brill.

Horsley, R. A. (1985). "'Like One of the Prophets of Old': Two Types of Popular Prophets at the Time of Jesus." The Catholic Biblical Quarterly, 47(3), 435–463.

Horsley, R. A. (1986). "Popular Prophetic Movements at the Time of Jesus: Their Principal Features and Social Origins." Journal for the Study of the New Testament, 8(26), 3–27.

Horsley, R. A. (1992). "'Messianic' Figures and Movements in First–Century Palestine." J. H. Charlesworth (Ed.), The Messiah: Developments in Earliest Judaism and Christianity. Minneapolis: Fortress Press. 276–295.

Horsley, R. A., & Hanson, J. S. (1985). *Bandits, Prophets, and Messiahs: Popular Movements in the Time of Jesus*. Minneapolis; Chicago; New York: Winston Press.

Iosephus, *Antiquitates Iudaicae.* Josephus. (1930–1965). *Jewish Antiquities*, I–IX. Translated by H. St. J. Thackeray, R. Marcus, A. Wikgren, & L. H. Feldman. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Iosephus, *Bellum Iudaicum.* Josephus. (1927–1928). *The Jewish War,* I–III. Translated by H. St. J. Thackeray. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Iosephus, *Contra Apionem. Vita.* Josephus. (1926). *The Life. Against Apion*. Translated by H. St. J. Thackeray. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Jassen, A. P. (2007). *Mediating the Divine: Prophecy and Revelation in the Dead Sea Scrolls and Second Temple Judaism.* Leiden: Brill.

Kitabı Mukaddes Şirketi. (2002*). Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Mason, S. (2019). “Prophecy in Roman Judaea: Did Josephus Report the Failure of an ‘Exact Succession of the Prophets’ (Against Apion 1.41)?” Journal

for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period, 50(4/5), 524–556.

Millar, F. (1990). "Reflections on the Trial of Jesus." P. R. Davies & R. T. White (Eds.), A Tribute to Geza Vermes: Essays on Jewish and Christian Literature and History. Sheffield: JSOT Press. 355–381.

Montefiore, H. (1962). "Revolt in the Desert?" New Testament Studies, 8(2), 135–141.

Nickel, J. P. (2021). *The Things That Make for Peace: Jesus and Eschatological Violence.* Berlin; Boston: De Gruyter.

Nickel, J. P. (2022). "Eschatological Expectation and Revolutionary Violence: Israel's Past as Indicative of Its Future in 1QM and Josephus' Jewish War." C. A. Evans, B. LePort, & P. T. Sloan (Eds.), Visions and Violence in the Pseudepigrapha. London: T&T Clark. 123–140.

Oegema, G. S. (1998). *The Anointed and His People: Messianic Expectations from the Maccabees to Bar Kochba*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Oegema, G. S. (2011). *Early Judaism and modern culture: literature and theology*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co.

O'Neill, J. C. (1969). "The Silence of Jesus." New Testament Studies, 15(2), 153–167.

Parente, F. (1984). "Flavius Josephus' Account of the Anti–Roman Riots Preceding the 66–70 War, and Its Relevance for the Reconstruction of Jewish Eschatology during the First Century A.D." Journal of the Ancient Near Eastern Society, 16(1), 183–205.

Rajak, T. (2002). "Jewish Millenarian Expectations." A. M. Berlin & J. A. Overman (Eds.), The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology. London; New York: Routledge. 164–188.

Rhoads, D. M. (1976). *Israel in Revolution, 6–74 CE: A Political History Based on the Writings of Josephus*. Philadelphia: Fortress Press.

Sacchi, P. (1990). *Jewish Apocalyptic and Its History*. Çev., W. J. Short. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Sanders, E. P. (1985). *Jesus and Judaism.* Philadelphia: Fortress Press.

Sanders, E. P. (1992a). "The Life of Jesus." H. Shanks (Ed.), Christianity and Rabbinic Judaism: A Parallel History of Their Origins and Early Development. Washington, D.C.: Biblical Archaeology Society. 41–84.

Sanders, E. P. (1992b). *Judaism: Practice and Belief, 63 BCE–66 CE.* London; Philadelphia: SCM Press; Trinity Press International.

Sanders, E. P. (1993). *The Historical Figure of Jesus*. New York: Penguin Books.

Schiffman, L. H. (2010). "Community without Temple: The Qumran Community's Withdrawal from the Jerusalem Temple." Qumran and Jerusalem: Studies in the Dead Sea Scrolls and the History of Judaism. Grand Rapids: Eerdmans. 81–97.

Schwartz, D. R. (1992). "Temple and Desert: On Religion and State in Second Temple Period Judaea." Studies in the Jewish Background of Christianity. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

Schwartz, S. (2001). *Imperialism and Jewish Society, 200 B.C.E. to 640 C.E.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Smith, M. (1999). "The Troublemakers." J. Sturdy, W. D. Davies, & W. Horbury (Eds.), The Cambridge History of Judaism. Volume 3: The Early Roman Period. Cambridge: Cambridge University Press. 501–568.

Sommer, B. D. (1996). "Did Prophecy Cease? Evaluating a Reevaluation." Journal of Biblical Literature, 115(1), 31–47.

Stanton, G. (1994). "Jesus of Nazareth: A Magician and a False Prophet Who Deceived God's People?" J. B. Green & M. Turner (Eds.), Jesus of Nazareth: Lord and Christ: Essays on the Historical Jesus and New

Testament Christology. Grand Rapids; Carlisle: Eerdmans; Paternoster Press. 164–180.

Tabor, J. D. (2003). "Are You the One? The Textual Dynamics of Messianic Self–Identity." L. L. Grabbe & R. D. Haak (Eds.), Knowing the End from the Beginning: The Prophetic, the Apocalyptic, and Their Relationships. London; New York: T & T Clark International. 180–191.

Vermès, G. (2004). *The Complete Dead Sea Scrolls in English. Translated by G. Vermès.* London: Penguin Books.

Webb, R. L. (1991). *John the Baptizer and Prophet: A Socio–Historical Study.* Sheffield: JSOT Press.

Webb, R. L. (1994). "John the Baptist and His Relationship to Jesus." B. D. Chilton & C. A. Evans (Eds.), Studying the Historical Jesus: Evaluations of the State of Current Research. Leiden: Brill. 179–229.

Wise, M. O., M. G. Abegg, & E. M. Cook. (1996). *The Dead Sea Scrolls: A New Translation*. London: Harper Collins.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study examines the prophetic movements associated with eschatological messianic expectations in Jewish society in the first century CE. In Provincia Judaea, prophet movements that took their followers outside the cities and settlements, promising to show signs and wonders to their followers and expecting God's intervention in history were a widespread phenomenon. This study focuses on identifying the ideological origins of the prophet movements that were influential in Provincia Judaea for thirty years prior to the Great Revolt and analyzing how these 'pseudo–prophets' appear in Josephus' account.

Method

Based on the comparative analysis of ancient and modern literal material, this study is focuses on specifically on the analysis of the account of Josephus, which is the primary source for Jewish history in the first centuries BCE and CE. Josephus is the only source – apart from a few references in the Gospels – about the social and religious activities of the prophets in the Provincia Judaea. However, it is known that Josephus had a biased attitude towards the people and events he described in the background of the history of the revolt. The fact that Josephus tells these people from his own personal perspective, isolating them from their ideologies and goals, is one of the main problems in understanding the movements of the prophets. For this reason, Josephus' account are compared with literal materials that clearly reflect the eschatological hopes of this period, such as Apocalyptic literature, Dead Sea Scrolls and New Testament, which we examine. This analysis, focuses on identifying the ideological origins of the prophetic movements and how they appear in Josephus' account. The result of the study is a clearer understanding of the relationship between eschatological–messianic expectations, which are clearly expressed in the literature outside Josephus, and the historical figures in Josephus. Thus, the seemingly ambiguous impact of eschatological messianic ideology on the social and political life of the Jews in the first century CE can be more clearly understood through the movements of the prophets.

Findings

Jewish eschatology is based on beliefs and expectations regarding the future and destiny of God's people (Israel). The idea of the eschatological war with the coalition of evil after the period of chaos and turmoil and God's intervention in history, the final judgment in which the evil will be severely punished and the good will be rewarded, and the idea of the Kingdom of God in which Jerusalem and the Temple will be sanctified again in the period of universal peace that will come with the messiah, have an important place in these expectations. These eschatological expectations appeared as a central theme in Apocalyptic literature, the Dead Sea Scrolls, and New Testament literature in the period between the Maccabean revolt and the Bar Kokhba revolt. During this period, many people who led social and political movements were probably followed as messiahs or prophets. In the 30s CE the first eschatological prophets, John the Baptist and Jesus of Nazareth (their records in Josephus are doubtful), and the unnamed Samaritan Prophet; Apart from Theudas and the unnamed Egyptian Prophet, who were active since the 40s and claimed to be prophets, it is understood that other people whose names are not given by Josephus were also followed as prophets. Jonathan, who took refuge in Cyrene after the Great Revolt, is the last person recorded by Josephus as set going the people with

eschatological hopes. These prophets, who were active in Provincia Judaea for thirty years, directed their followers from cities and towns to wilderness. With the exception of the Egyptian Prophet's, uprising on the Mount of Olives – these movements did not use weapons and did not act with a political purpose. However, their activities were seen as preparations for revolt, and Rome used violence against these people. In this period, although not explicitly stated by Josephus, eschatological expectations, which were influential as a worldview in some circles of Jewish society, appear to have been the main motivation for the activities of the prophets and their followers.

Conclusion and Discussion

In this study, two important problem areas regarding the prophetic movements were analysed. The first is Josephus' attitude to hide the eschatological and messianic expectations of the Jews in his historical account. This tendency is especially evident in his very brief and biased information about the prophetic movements. In contrast to this attitude of Josephus, eschatological and messianic expectations were clearly expressed in Jewish literature between the second century BCE and the second century CE. The second problem area is Josephus' use of carefully chosen hostile labels in his obligatory accounts about the prophets, which hinder the understanding of these figures and the movements they led. In the Judaea from the 30s CE onwards, many people followed as prophets, they promised signs of deliverance and wonders to the people and retreated to the wilderness with their followers. Josephus labelled these people as charlatans, impostors and deceivers. The main reason for this attitude, which was influential in Josephus' historiography, was examined in the study. To conclude, during the period we have analyzed eschatological expectations were widespread among Jewish sectarian movements and probably a large part of Jewish people. The belief that the imminent end of the world, the expectation of God's intervention in history, and the expectation of a redeemer were effective in the spread of rebellion psychology. The Jewish prophets, who kept the eschatological expectations alive by influencing the people of Judaea for about thirty years, were, for various reasons, portrayed as impostors both in the history of Josephus and in the 'ex eventu' prophecies of the Gospels. As a result of this influence, which continues to this day, these important figures, who were followed as prophets, such as John the Baptist and Jesus of Nazareth, have been overshadowed in Jewish history.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 06.02.2025 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1634434
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Okumuş, N., Kargın, A. (2025). Döngüsel Ekonomi Kapsamında Atık Miktarlarının Bulanık Mantık ile Hesaplanması: Türkiye Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 704-736.

DÖNGÜSEL EKONOMİ KAPSAMINDA ATIK MİKTARLARININ BULANIK MANTIK İLE HESAPLANMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Nuh OKUMUŞ* ***Abdullah KARGIN****

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'deki 81 ilin ayrı ayrı yıllık atık miktarlarını belirlemek amacıyla yapay zeka destekli bir uygulama yapıldı. Bu uygulama için bulanık mantık temelli Fuzzy Matlab ara yüzü kullanıldı. Uygulamanın kullanılabilirliğini görmek için TÜİK tarafından belirlenen 2020 yılı toplam atık verileri kullanıldı. Atıkların sınıflandırılmasında Sanayi, Maden-Termik, Sağlık Kuruluşu ve Nüfus kriterleri göz önünde bulunduruldu. Bu sınıflandırma, TÜİK verilerinin bu kategoriler altında sınıflandırılmış olması nedeniyle tercih edilmiştir. Bu uygulama ile 81 ilden 2020 yılında toplanması gereken atık miktarı belirlendi. Böylece illere göre atık miktarını tahmin etmek ve atık yönetimi süreçlerinde verimliliği artırma amaçlandı. Elde edilen bulgular, yerel yönetimlerin ve ilgili paydaşların atık yönetimi stratejilerini iyileştirmelerine yönelik somut veriler sunarak, sıfır atık hedeflerine ulaşma yolunda daha etkin politikalar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Yapay zekâ destekli atık yönetimi sistemlerinin kullanımının artırılması, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda atıkların ekonomiye kazandırılmasına da olanak sağlayacaktır.

* Doktora Öğrencisi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, okumus27@gmail.com, Gaziantep/Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi. Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü, kargin@gantep.edu.tr, Gaziantep/Türkiye.

Sonuç olarak, bu tür araştırmalar, Türkiye'nin atık yönetiminde verimliliği artırırken, aynı zamanda sıfır atık hedefine ulaşma yolunda bir adım daha atılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Bulanık Mantık, Fuzzy Matlab Ara Yüzü, Yapay Zeka, Atık Miktarı, Sıfır Atık, Geri Dönüşüm.*

CALCULATION OF WASTE QUANTITIES WITHIN THE SCOPE OF CIRCULAR ECONOMY WITH FUZZY LOGIC: THE CASE OF TURKEY

Abstract

In this study, an artificial intelligence-supported application was developed to determine the annual waste quantities of 81 provinces in Turkey. Fuzzy Matlab interface based on fuzzy logic was used for this application. In order to see the usability of the application, the total waste data for 2020 determined by TurkStat was used. Industrial, Mining-Thermal, Health Institution and Population criteria were taken into consideration in the classification of waste. This classification was preferred as TurkStat data is classified under these categories. With this application, the amount of waste to be collected from 81 provinces in 2020 was determined. Thus, it was aimed to estimate the amount of waste by province and increase efficiency in waste management processes. The findings obtained can help local governments and relevant stakeholders develop more effective policies towards achieving zero waste targets by providing concrete data to improve waste management strategies. Increasing the use of AI-supported waste management systems will not only increase environmental sustainability, but will also allow waste to be recycled into the economy. As a result, such research will not only increase efficiency in Turkey's waste management, but also contribute to taking another step towards achieving the zero waste target.

Keywords: *Fuzzy Logic, Fuzzy Matlab Interface, Artificial Intelligence, Waste Amount, Zero Waste, Recycling.*

1. GİRİŞ

Sıfır atık ve döngüsel ekonomi, atık ve kirliliği azaltmayı, kaynakların verimli kullanımını artırmayı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi amaçlayan bir

yaklaşımdır. Geleneksel lineer ekonomi modelinin aksine, ürünleri, malzemeleri ve bileşenleri mümkün olduğunca uzun süre kullanımda tutmayı hedefler. Bu sistem, ‘‘al-yap-at’’ modelinin tersine "azalt, yeniden kullan ve geri dönüştür" prensiplerine dayanır. Bu sistem, atık miktarını ve kirliliği azaltırken kaynak verimliliğini artırır, yeni iş olanakları yaratarak ekonomik büyümeye ve sürdürülebilir bir geleceğe katkı sağlar (https://sifiratik.gov.tr, 2019). Tuğaç (2025) Türkiye'deki yeşil konutların, kentsel dönüşüm projelerinde insana yakışır yaşam alanları oluşturulmasına ve konut hakkının gerçekleştirilmesine katkı sağlayarak iklim ve afet dirençliliğini artırmak ve küresel iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynayabileceğini vurguladı. Budak ve Keçeci (2024) temizlik ve kozmetik sektöründeki ürünlerin sıfır atık hareketindeki performansları, ekonomik ve sosyal boyutlarını ele almışlardır. Kutlu (2024) meyve ve sebze atıklarının sıfır atık yaklaşımıyla sirke ve turşu üretimi için kullanım potansiyelini artırarak, gıda israfını azaltmayı ve atık yönetimini iyileştirmeyi amaçlayarak bu yöntemlerin sürdürülebilir gıda üretimine katkı sağlama potansiyelini vurguladı. Ülgüdür vd. (2024) yılında sıfır atık yönetiminin bireysel, kurumsal ve toplumsal çabayı gerektirdiğini, doğru uygulamalarla sürdürülebilirlik ve döngüsel ekonomiye geçişin mümkün olduğunu, ancak hatalı uygulamaların başarıyı engelleyebileceğini elde ettiler.

Bulanık mantık ve kümeler 1965 yılında Zadeh tarafından tanımlandı (Zadeh, 2024). Bulanık mantık, klasik mantık sistemlerinden farklı olarak, belirsizlik ve karmaşıklığı modelleme amacı güden bir mantık sistemidir. Klasik mantıkta bir şey ya doğru (1) ya da yanlış (0) olarak değerlendirilirken, bulanık mantıkta bu durumlar arasındaki herhangi bir değeri alabilir. Yani, bir ifade 0 ile 1 arasında herhangi bir değerde olabilir, örneğin 0,85 doğru, 0,42 yanlış olabilir. Bu sayede, gerçek dünyadaki belirsiz, kesin olmayan verileri daha doğru bir şekilde modelleyebilir. Yapay zeka uygulamalarında, özellikle uzman sistemler, kontrol sistemleri ve makine öğrenimi gibi alanlarda, bulanık mantık insan benzeri karar

verme süreçlerini simüle etmek için kullanılır. Örneğin, otomatik iklimlendirme sistemleri, otonom araçlar ve dil işleme uygulamaları bulanık mantığın sağladığı esneklikten faydalanarak daha hassas ve uyarlanabilir çözümler üretebilir.

Sıfır atık, kaynakların etkin kullanımını ve atık üretiminin minimize edilmesini hedefleyen bir yaklaşım olarak, sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşım, çevresel kirliliği azaltırken ekonomik büyümeyi teşvik eden bir sistem olarak öne plana çıkmaktadır. Türkiye ve dünya genelinde gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar, yapay zekâ teknolojilerinin atık yönetimi ve geri dönüşüm süreçlerini optimize ederek sıfır atık hedeflerine ulaşmada önemli bir katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Yıllık atık miktarının doğru bir şekilde belirlenmesi, atık yönetim stratejilerinin belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye'deki 81 ilin yıllık atık miktarlarını belirlemek ve sıfır atık hedefine yönelik veri temelli bir model sunmak amacıyla yapay zekâ kullanıldı. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafında belirlenen 2020 yılı verileri kullanılmıştır (TÜİK, 2020). Türkiye genelindeki atıklar dört ana kategoride sınıflandırılmıştır: belediyelerden elde edilen nüfus atıkları, sanayi kuruluşlarından çıkan endüstriyel atıklar, hastanelerden elde edilen tıbbi atıklar, madenlerden ve termik santrallerden elde edilen atıklar. Bu sınıflandırma, TÜİK verilerinin bu kategoriler altında sınıflandırılmış olması nedeniyle tercih edilmiştir. Çalışmada, Matlab programının Fuzzy Matlab ara yüzü kullanılarak bulanık mantık tabanlı bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntem, 81 ilden toplanması gereken atık miktarını tahmin etmeyi ve atık yönetimi süreçlerinde verimliliği artırmayı amaçlamaktadır. Bu yöntem ile 2020 yılı Türkiye geneli atık miktarı verileri ile her bir il için atık tahminleri yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin sıfır atık hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamak amacıyla önemli bir rehber sunmaktadır. Elde edilen bulgular, yerel yönetimlerin ve ilgili paydaşların atık yönetimi stratejilerini iyileştirmelerine yönelik somut veriler sunarak, sıfır atık hedeflerine ulaşma yolunda daha etkin politikalar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Yapay

zekâ destekli atık yönetimi sistemlerinin kullanımının artırılması, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda atıkların ekonomiye kazandırılmasına da olanak sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu tür araştırmalar, Türkiye'nin atık yönetiminde verimliliği artırırken, aynı zamanda sıfır atık hedefine ulaşma yolunda bir adım daha atılmasına katkı sağlayacaktır.

2. LİTERATÜR TARMASI

Dünya nüfusunun hızla artması ve sınırlı kaynakların üzerindeki baskının giderek artması, atık yönetimini ve çevresel sürdürülebilirliği kritik bir hale getirmiştir. Artan tüketim alışkanlıkları ve üretim süreçleri, çevreye ve ekosistemlere yönelik tehditleri artırırken, sıfır atık yaklaşımı bu sorunlara çözüm sunmaktadır. Sıfır atık, atıkların üretim aşamasından başlayarak azaltılması, yeniden kullanılması, geri dönüştürülmesi veya enerji olarak değerlendirilmesini amaçlayan, çevresel ve ekonomik faydaları olan bir stratejidir. Küresel ölçekte giderek daha fazla benimsenen bu yaklaşım, ülkeler, şehirler ve şirketler tarafından yenilikçi atık yönetimi çözümleri geliştirilerek desteklenmektedir. Bu çabalar, sadece çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda ekonomik verimliliği de artırmaktadır (https://sifiratik.gov.tr, 2019). Bu çabalara en büyük destek ise yapay zekâdan gelmektedir. Yapay zekâ, atık yönetiminde devrim yaratabilecek potansiyele sahip bir teknoloji olarak dikkat çekmektedir. Yapay zekâ destekli sistemler, atık ayrıştırma, yönetim ve geri dönüşüm süreçlerini daha verimli ve etkili hale getirerek sıfır atık hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Sıfır atık yönetiminde yapay zekânın kullanımı ile ilgili literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Lanzalonga vd. (2024) yapay zekanın kamu hizmetlerinde atık yönetimi ve döngüsel ekonomi modellerini iyileştirmedeki rolünü, Alia Servizi Ambientali Spa örneği üzerinden analiz ettiler. Alfarra vd. (2024) atık biokütlenin gazlaştırılmasının modellenmesi için makine öğrenimi ve derin öğrenme yaklaşımlarının etkinliğini, avantajlarını, dezavantajlarını incelediler. Udupi vd.

(2024) akıllı şehirler için sürdürülebilir atık yönetimi uygulamaları ve akıllı teknolojiler aracılığıyla atık üretimi ve yönetim sistemi üzerine bir çalışma yapmıştır. Kuok vd. (2023) yapay zekanın küresel ısınma ile mücadelede net sıfır emisyon hedefine ulaşma potansiyelini, kirlilik azaltma ve atık yönetimi süreçlerindeki etkisini sistematik bir şekilde değerlendirmiş ve bu alanda karşılaşılan engelleri kapsamlı bir şekilde haritalandıran bir çalışma yaptılar. Kurniawan vd. (2023) yapay zeka tabanlı dijitalleşmenin dairesel ekonomi çerçevesinde atık geri dönüşüm endüstrisinde sürdürülebilirlik, operasyonel verimlilik ve çevresel etkilerin optimizasyonu üzerindeki potansiyelini sistematik bir şekilde inceleyen bir çalışma gerçekleştirdiler. Chen vd. (2021) yapay zekayı kullanarak elektronik atıkların (e-atık) içerdiği tehlikeli kirleticileri yaparak bu kirleticilerin iklim değişikliği ve insan sağlığı üzerindeki etkilerini değerlendiren kapsamlı bir çalışma yapmıştılar. Shennib ve Schmitt (2021) yapay zeka ve döngüsel ekonomiye yönelik teknolojilerin sürdürülebilir atık yönetimi ve mevcut uygulamalarını inceleyerek, açık ve iş birliğine dayalı veri paylaşımının önemini vurgulamakta ve bu alanda yeni araştırma ve geliştirme fırsatları önerdiler. Abdallah vd. (2020) yapay zeka tekniklerinin atık yönetiminde tahmin, optimizasyon ve planlama gibi alanlardaki mevcut uygulamaları analiz ettiler.

Geri dönüşüm, atıkların yeniden işlenerek ekonomiye kazandırılmasını sağlayan ve doğal kaynak tüketimini azaltarak çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunan önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, hem çevresel etkilerin minimize edilmesine hem de döngüsel ekonomiye geçişin hızlandırılmasına olanak tanımaktadır. Ergün ve Ener (2024) 2013-2022 yılları arasındaki verilerle Türkiye'de demir çelik sektörü ihracatı ile demirli atık, hurda ve gemi söküm ithalatı arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizleri ve Toda-Yamamoto nedensellik testi ile inceleyerek sonuçlar ve öneriler sundular. Kaplan ve Soyluk (2024) deprem atıklarının etkin yönetimi, geri dönüşüm yöntemleriyle yapı sektöründe değerlendirilmesi ve sürdürülebilir atık yönetimi için afet atık mevzuatlarının düzenlenmesi gerektiğini

vurguladılar. Katrancıoğlu vd. (2024) kiralık ürünlerin geri kazanımında farklı departmanların hedeflerini dikkate alarak bulanık ÇKKV yöntemleriyle en uygun geri kazanım opsiyonlarını belirlemek ve karar süreçlerini optimize etmek için bir model sundular.

Geri dönüşüm, atıkların çevreye zarar vermeden tekrar kullanılmasını veya değerlendirilmesini sağlayan kritik bir süreç olup, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması açısından önemlidir. Bu sürecin etkinliği, atıkların doğru bir şekilde ayrıştırılması ve işlenmesiyle doğrudan ilişkilidir (https://sifiratik.gov.tr, 2019). Yapay zekâ gibi yenilikçi teknolojiler, atık yönetimi süreçlerindeki karmaşıklığı azaltarak geri dönüşüm oranlarını artırır ve atık yönetim maliyetlerini düşürür. Bu teknolojiler, atık tesislerinde kullanılarak atıkların hızlı ve doğru bir şekilde sınıflandırılmasını ve işlenmesini sağlar, bu da geri dönüşüm sürecinin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanır. Yapay zekâ algoritmaları, sürekli olarak iyileştirilerek ve optimize edilerek atık yönetimi süreçlerindeki verimliliği artırırken, çevresel sürdürülebilirliği destekler ve ekonomik faydalar sağlar. Bu nedenle, yapay zekâ tabanlı çözümlerin geri dönüşüm alanında yaygınlaşması, daha temiz ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adımı temsil etmektedir. Yapay zekânın geri dönüşümde kullanımı ile ilgili literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Golafshani vd. (2024) geri dönüştürülmüş agrega betonun (RAC) basınç dayanımını tahmin etmek ve optimize etmek için makine öğrenme tekniklerini kullanarak, sürdürülebilir geri dönüşümü destekleyen bir yaklaşım geliştirdi. Qi vd. (2024) maden atıklarının güvenli yönetimini ve geri dönüştürülmesini destekleyen yeni bir yöntem geliştirdi. Qi (2024) otellerde enerji verimliliğini artırmak, atık yönetimini iyileştirmek ve karbon ayak izini azaltmak için yapay zeka teknolojilerinin kullanımının önemini vurgulayarak sürdürülebilir ve geri dönüşümü destekleyen yeni sürdürülebilir bir yaklaşım sundu. Arputharaj vd. (2024) gelişmiş atık yönetimi ve geri dönüşüm verimliliği

için akıllı sistemlerde, endüstriyel nesnelerin interneti ve yapay zekadan yararlanma üzerine bir çalışma yaptı. Erkinay vd. (2021) atık yönetimi ve geri dönüşüm süreçlerinde karşılaşılan zorlukları göz önünde bulundurarak makine öğrenimi algoritmalarının bu alanlardaki kullanımını analiz ederek bu alandaki son gelişmeleri incelediler. Yu vd. (2021) yapay zekâyı kullanarak atık yönetim sürecini optimize etmek ve geri dönüşümü artırmayı amaçlayan yeni bir yaklaşım sundular. Yu ve Grammenos (2021) geri dönüşüm süreçlerini iyileştiren ve gerçek zamanlı atık sınıflandırması yapabilen açık kaynaklı bir yapay zeka modeli sunmuştur. Wilts vd. (2021) yapay zeka kullanımı ile belediye atıklarının ayrıştırılmasını otomatizme eden, geri dönüşüm oranlarını ve malzeme saflığını artırmayı hedefleyen yeni bir yaklaşım sundular.

Türkiye, hızla gelişen ekonomisi ve artan nüfusuyla birlikte atık yönetimi konusunda önemli bir zorlukla karşı karşıyadır. Bu zorluk, atıkların etkin bir şekilde kontrol edilmesini ve işlenmesini gerektirirken, aynı zamanda sürdürülebilir bir atık yönetim stratejisinin geliştirilmesini de kaçınılmaz hale getirmektedir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde atık yönetimi uygulamaları çeşitlilik gösterse de, genel anlamda atık yönetimi altyapısının güçlendirilmesi ve atıkların doğru bir şekilde işlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, çevresel sürdürülebilirlik ve kaynakların etkin kullanımı açısından stratejik bir öneme sahiptir. Atıkların etkin bir şekilde yönetilmesi, çevresel kirliliğin azaltılmasına, doğal kaynakların korunmasına ve ekonomik faydaların maksimize edilmesine yönelik kritik bir adımdır. Türkiye'deki atıklarla ilgili literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Özbakır ve Nurtanış (2024) sosyal pazarlama programıyla Türkiye'de geri dönüşüm davranışını geliştirmek için bir çalışma yaptılar. Türkten ve Ceyhan (2024) Türkiye'de domates üretiminde oluşan organik atıkların seralarda topraksız tarım teknolojisiyle geri dönüştürülmesini çalıştılar. Kocak vd. (2024) Bandırma ve Balıkesir' deki bor atık yataklarının doğal radyoaktivite düzeyinin belirlenmesi üzerine çalıştılar. Erdebilli ve Devrim (2022) tıbbi atıkların tahmin

edilmesinde makine öğrenimine dayalı topluluk oylama regresyonunu Türkiye için elde ettiler. Oğuz (2021) belediye katı atık üretimi tahmini için makine öğrenimi yaklaşımlarını elde etti. Özer ve Yay (2021) belediye atık yönetim sistemlerinin karşılaştırmalı yaşam döngüsü analizini Kırklareli için çalıştılar. Baki ve Ergun (2021) belediye katı atık yönetimini Türkiye'de döngüsel ekonominin değerlendirilmesi üzerine incelediler. Çakar vd. (2020) yılında Türkiye'de gıda atıklarının çevresel etkisinin değerlendirilmesi üzerine bir çalışma yaptılar.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'deki 81 ilin yıllık atık miktarlarının belirlenmesi için Matlab programının bulanık mantık destekli Fuzzy Matlab ara yüzü kullanıldı. Çalışma, TÜİK'in 2020 yılı verileri doğrultusunda, Türkiye genelindeki atıkların dört ana kriter (Sanayi, Maden Termik, Sağlık Kuruluşu, Nüfus) sınıflandırılması ile bu kriterlere göre her ilin 2020 yılı için toplam atık miktarının belirlenmesi yapay zeka yöntemlerinden biri olan Fuzzy Matlab ara yüzü kullanılarak yapıldı. Böylece 2020 yılının Türkiye genelindeki toplam atık miktarına göre her ilde toplanması gereken atık miktarı belirlendi. Bu sayede, yerel yönetimler ve diğer paydaşlar için somut veriler sunarak sıfır atık hedefine ulaşmasına yönelik etkili politika geliştirilmesine yardımcı olunması amaçlanmaktadır. Tablo 1'de 2020 yılına göre illerin sanayi kuruluşu sayısı (Maliye ve Sosyal Politikalar, 2020), maden-termik sayısı (Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, 2020), sağlık kuruluşu sayısı (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2020) ve nüfus (TÜİK, 2020b) sayısı verildi. Bu verilere göre her ilde toplanması gereken atık miktarı belirlendi.

Tablo 1. 2020 yılı Türkiye'deki illerin kriterlere göre verileri

İLLER	SANAYİ	MADEN-TERMİK	SAĞLIK KURULUŞU	NÜFUS
Adana	1.657	166	32	2.258.718
Adıyaman	257	71	12	632.459
Afyonkarahisar	921	113	22	736.912
Ağrı	58	12	9	535.435
Amasya	198	61	7	335.494
Ankara	5.260	185	84	5.663.322
Antalya	1.444	68	46	2.548.308
Artvin	88	8	8	169.501
Aydın	788	89	23	1.119.084
Balıkesir	1.000	155	25	1.240.285
Bilecik	286	72	8	218.717
Bingöl	91	5	8	281.768
Bitlis	76	14	8	350.994
Bolu	289	59	11	314 802
Burdur	337	70	8	267.092
Bursa	5.096	129	42	3.101.833
Çanakkale	403	274	14	541.548
Çankırı	101	73	9	192.428
Çorum	386	44	16	530.126
Denizli	1.582	170	23	1.040.915
Diyarbakır	494	38	28	1.783.431
Edirne	270	19	11	407.763
Elazığ	287	57	13	587.960
Erzincan	118	34	10	234.431
Erzurum	133	24	21	758.279
Eskişehir	779	172	15	888.828
Gaziantep	2.705	1	32	2.101.157
Giresun	175	20	17	448.721
Gümüşhane	67	17	6	141.702
Hakkâri	37	11	4	280.514
Hatay	780	127	23	1.659.320
Isparta	332	33	15	440.304
Mersin	1.363	12	26	1.868.757
İstanbul	23.416	51	235	15 462.452
İzmir	4.984	119	61	4.394.694
Kars	83	14	8	284.923
Kastamonu	258	33	18	376.377
Kayseri	1.499	169	27	1.421.455
Kırklareli	347	38	10	361.737
Kırşehir	107	82	6	243.042
Kocaeli	2.924	89	29	1.997.258
Konya	3.121	436	45	2.250.020

Kütahya	421	267	13	576.688
Malatya	550	57	19	806.156
Manisa	1.676	228	28	1.450.616
Kahramanmaraş	774	196	18	1.168.163
Mardin	319	15	12	854.716
Muğla	650	205	22	1.000.773
Muş	81	9	7	411.117
Nevşehir	274	35	10	304.962
Niğde	191	69	8	362.071
Ordu	309	19	17	761.400
Rize	257	7	11	344.359
Sakarya	1.078	68	18	1.042.649
Samsun	637	27	26	1.356.079
Siirt	44	5	8	331.070
Sinop	127	7	7	216.460
Sivas	302	143	19	635.889
Tekirdağ	1.785	23	19	1.081.065
Tokat	218	80	15	597.861
Trabzon	464	22	22	811.901
Tunceli	31	17	6	83.443
Şanlıurfa	748	13	19	2.115.256
Uşak	593	47	8	369.433
Van	200	24	14	1.149.342
Yozgat	171	68	15	419.095
Zonguldak	271	114	12	591.204
Aksaray	300	15	10	423.011
Bayburt	19	4	5	81.910
Karaman	247	37	6	254.919
Kırıkkale	152	7	7	278.703
Batman	277	5	13	620.278
Şırnak	136	58	8	537.762
Bartın	115	18	3	198.979
Ardahan	36	0	3	96.161
Iğdır	51	3	4	201.314
Yalova	201	60	7	276.050
Karabük	159	75	6	243.614
Kilis	72	2	3	142.792
Osmaniye	248	0	10	548.556
Düzce	440	10	8	395.679

Tablo 2'de TÜİK verilerine göre 2020 yılında Türkiye genelinde sanayi, madentermik, sağlık kuruluşu, nüfus kriterlerine göre toplam atık miktarı verildi. Tablo 2'deki toplam atık miktarları Şekil 1'deki verilere göre hesaplandı (TÜİK, 2020a).

Sanayi kriterinin toplam atık miktarı için Şekil 1'deki imalat sanayi işyerleri ve organize sanayi bölgelerine ait toplam atık miktarları alındı. Maden-termik kriterinin toplam atık miktarı için Şekil 1'deki termik santraller ve maden işletmelerine ait toplam atık miktarları alındı. Sağlık kuruluşu kriterinin toplam atık miktarı için Şekil 1'deki sağlık kuruluşlarına ait toplam atık miktarı alındı. Nüfus kriteri için Şekil 1'deki hane halkına ait toplam atık miktarı alındı.

Oluşan atık miktarı, 2018, 2020 (Ton)

	Toplam atık miktarı		Tehlikeli atık miktarı		Tehlikesiz atık miktarı	
	2018	2020	2018	2020	2018	2020
Toplam	**94 870 818**	**104 848 864**	**15 078 573**	**30 876 658**	**79 792 245**	**73 972 206**
İmalat sanayi işyerleri	**22 881 144**	**23 867 866**	3 677 320	4 597 274	19 203 824	19 270 593
Termik santraller	**26 127 134**	**24 375 356**	13 805	10 012	26 113 329	24 365 343
Maden işletmeleri(1)	**17 387 029**	**27 581 875**	11 176 581	26 044 730	6 210 448	1 537 144
Organize sanayi bölgeleri	**286 843**	**279 067**	111 733	116 720	175 110	162 347
Sağlık kuruluşları	**89 454**	**109 683**	86 916	106 570	2 538	3 113
Hanehalkı(2)	**28 099 214**	**28 635 018**	12 218	1 352	28 086 996	28 633 665

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

(1) Dekapaj malzemesi/ pasa hariç atık miktarıdır.

(2) Hanehalkından kaynaklı atık miktarı, Belediye Atık İstatistikleri Anketi sonuçları kullanılarak tahmin yöntemiyle hesaplanmıştır.

Şekil 1. Türkiye geneli 2018-2020 yılları artık miktarları

Kaynak: TÜİK, 2020a

Tablo 2. 2020 Yılı Türkiye Geneli Kriterlere Göre Toplam Atık Miktarı

	SANAYİ	MADEN TERMİK	SAĞLIK KURULUŞU	NÜFUS
Atık miktarı (Ton)	24.146.933	51.957.231	109.683	28.635.018

Bu bölümde, Fuzzy Matlab ara yüzünde kullanılan bulanık kümeler ve özel üyelik fonksiyonları, yapay zeka temelli Fuzzy Matlab ara yüzünün çalışma prensibi ve adımları ile Tablo 1'deki verilerin Fuzzy Matlab ara yüzünde kullanılması verildi.

3.1. Bulanık Kümeler ve Özel Üyelik Fonksiyonları

Bu bölümde, bulanık küme, üçgen bulanık sayı ve üçgen bulanık üyelik fonksiyonları verildi. Ayrıca, süreç değerlendirmesi için Fuzzy Matlab arayüzü kullanarak yeni bir yapay zeka uygulaması verildi.

Tanım 1: (Zadeh,1965) B bir evrensel küme olsun. B üzerinde bir A bulanık kümesi

$$A = \{\langle a, \mu_A(x)\rangle : a \in B\}$$

şekilde tanımlanır.

Burada,

$$\mu_A : B \to [0,1]$$

olmak üzere

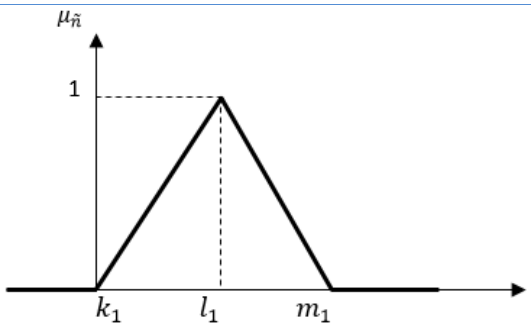
$\mu_A(x)$, A kümesinin üyelik fonksiyonudur.

Tanım 2: (Dubois & Prade,1980) Bir $\tilde{n} = [k_1,\ l_1,\ m_1]$ üçgen bulanık sayısı reel sayı üzerinde tanımlı özel bir bulanık kümedir ve

$$\mu_{\tilde{n}}(a) = \begin{cases} (a - k_1)/(l_1 - k_1), & k_1 \le a < l_1\ ise \\ 1, & a = l_1\ ise \\ (m_1 - a)/(m_1 - l_1), & l_1 < a \le m_1\ ise \\ 0, & a < k_1\ veya\ a < m_1\ ise \end{cases}$$

üyelik fonksiyonuna sahiptir.

Burada, $\mu_{\tilde{n}}$ özel olarak üçgen bulanık üyelik fonksiyonu olarak adlandırılır ve bu üyelik fonksiyonunun grafiği Şekil 2' de verildi.

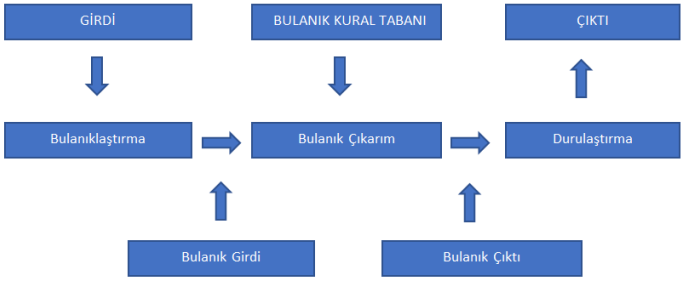


Şekil 2. $\tilde{n} = [k_1,\ l_1,\ m_1]$ Üçgen Bulanık Üyelik Fonksiyonu

3.2. Fuzzy Matlab Uygulaması

Fuzzy Matlab arayüzü, bir bulanık çıkarım sisteminin üyelik fonksiyonlarını ve kurallarını verilerden otomatik olarak ayarlamanıza olanak tanır. Tasarlanan bulanık mantık sistemleri bu ara yüz sayesinde değerlendirilebilir. Ayrıca, bulanık çıkarım sistemini yapay zeka tabanlı kara kutu modellerini açıklamak için bir destek sistemi olarak da kullanılabilir (Mathworks, 2021). Fuzzy Matlab ara yüzünün çalışma algoritması Şekil 3'de verildi. Bu uygulamada uzmanlar tarafından belirlenen problemin kriterleri girdi olarak ve istenilen sonuç çıktı olarak sisteme tanıtılır. Yine uzmanlar tarafından her bir girdi ve çıktı bulanık üyelik fonksiyonları kullanılarak derecelendirilir. Böylece bulanıklaştırma adımı da tamamlanmış olur. Fuzzy Matlab ara yüzünde iki adet bulanık çıkarım metodu bulunmaktır. Bunlardan Sugeno çıkarım metodu tek bir durulaştırma yöntemine sahip iken Mamdani çıkarım metodu birden fazla durulaştırma metoduna sahip ve kullanıcılara daha fazla tercih sunmaktadır. Daha sonra her bir girdinin derecelerine ve çıktının derecelerine göre olası bütün durumlar bulanık kural olarak sisteme girilir. Böylece bulanık girdi elde edilir ve bulanık kural tabanı oluşturulur. Bu kurallar neticesinde girdiler ve çıktının bulanık üyelik fonksiyonlarının grafikleri bulanık çıktıları oluşturur. Durulaştırma adımında ise

bulanık çıktılardan elde edilen değer ve grafiklere göre sonuç (çıktı) elde edilir (Mathworks, 2021). Örneğin Mamdani çıkarım yöntemindeki Centroid durulaştırma yöntemi bulanık çıktılardan elde edilen grafiklerin kapsadığı kapalı alanın ağırlık merkezini sonuç olarak alırken Bisector durulaştırma yöntemi bulanık çıktılardan elde edilen grafiklerin kapsadığı kapalı alanı iki eşit parçaya ayıran değeri sonuç olarak hesaplar.



Şekil 3. Fuzzy Matlab Algoritması

Bu bölümde, TÜİK'in 2020 yılı verileri doğrultusunda, Türkiye genelindeki atıkların dört ana kriter (Sanayi, Maden Termik, Sağlık Kuruluşu, Nüfus) sınıflandırılması ile bu kriterlere göre her ilin 2020 yılı için toplam atık miktarının belirlenmesi için Matlab 2023a programının Fuzzy Matlab ara yüzü kullanıldı. Bu uygulama için atık miktarlarının sınıflandırılmasında kullanılan Sanayi, Maden Termik, Sağlık Kuruluşu, Nüfus kriterleri girdi olarak belirlendi ve kısaltmaları Tablo 3'de verildi.

Tablo 3. Fuzzy matlab Ara Yüzü Uygulaması için Girdiler ve Kısaltmaları

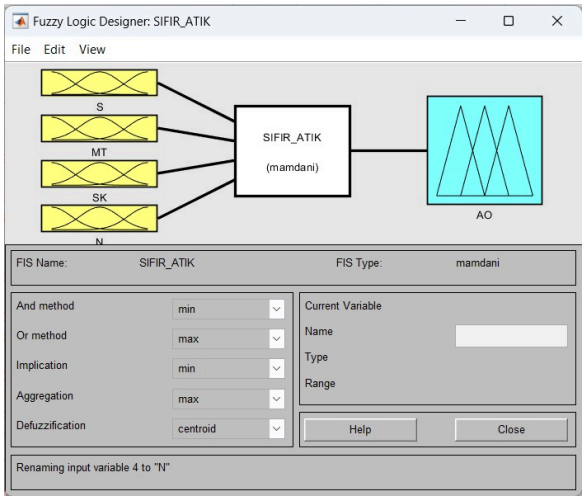
Girdiler	Kısaltmalar
Sanayi	S
Maden Termik	MT
Sağlık Kuruluşları	SK
Nüfus	N

Çıktı olarak ise her ilin atık oranı belirlendi ve Tablo 4'te kısaltması verildi.

Tablo 4. Fuzzy Matlab Ara Yüzü Uygulamasının Çıktısı

Çıktı	Kısaltma
Atık Oranı	AO

Ayrıca bu uygulamada Mamdani çıkarım yöntemi seçildi ve durulaştırma yöntemlerinden Centroid durulaştırma yöntemi kullanıldı. Şekil 4'te uygulamanın girdileri, çıktısı, bulanık çıkarım yöntemi ve durulaştırma yöntemi Fuzzy Matlab ara yüzünde görülmektedir.



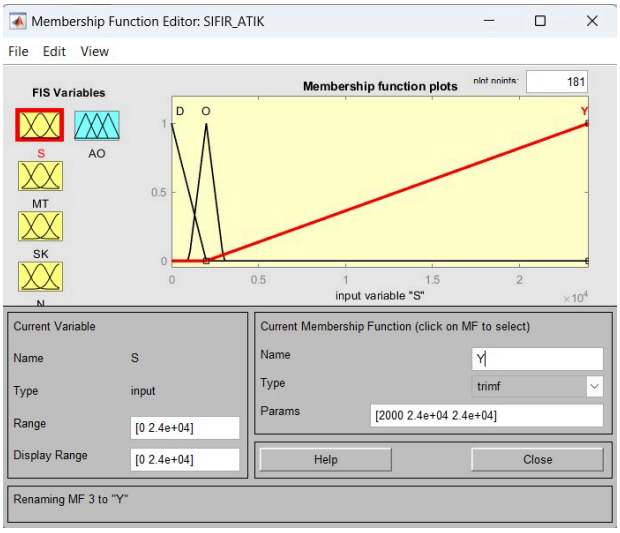
Şekil 4. Fuzzy Matlab Ara Yüzü Algoritması

Sanayi girdisini bulanıklaştırmak için düşük, orta ve yüksek dereceleri belirlendi, bunlara ait kısaltmalar ve bulanık üyelik fonksiyonları Tablo 5'de verildi. Sanayi girdisindeki değerler o ildeki sanayi kuruluşlarının sayısını temsil etmektedir. Türkiye'de 2020 yılında bir ile ait en yüksek sanayi kuruluşu sayısı 23.416 (İstanbul ili) olduğundan bu girdinin değer aralığı 0-24.000 olarak belirlendi.

Tablo 5. Sanayi Girdisi için Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları

Bulanık Üyelik Fonksiyonları	Kısaltmalar	Bulanık Sayı
Düşük	D	[0, 0, 2.000]
Orta	O	[1.000, 2.000, 3.000]
Yüksek	Y	[2.000, 24.000, 24.000]

Sanayi girdisinin bilgilerinin Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 5'te verildi.



Şekil 5. Sanayi Girdisi için Fuzzy Matlab Ara Yüzünde Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları

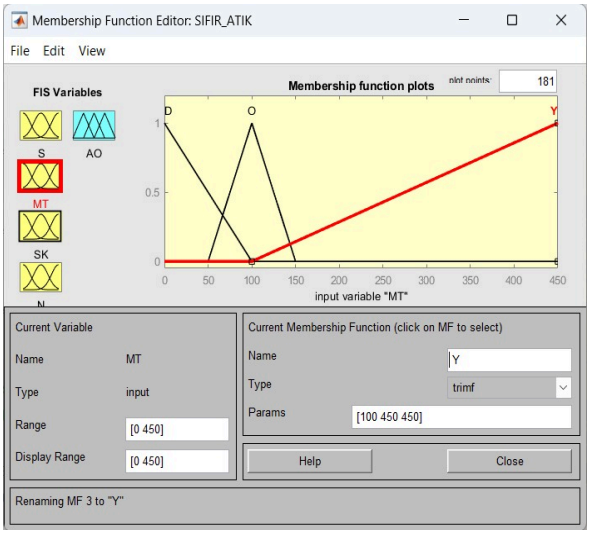
Maden-Termik girdisini bulanıklaştırmak için düşük, orta ve yüksek dereceleri belirlendi, bunlara ait kısaltmalar ve bulanık üyelik fonksiyonları Tablo 6'da verildi. Maden-Termik girdisindeki değerler o ildeki Maden sayısı ve Termik santral sayısı göz önünde bulundurularak hesaplandı. Bu hesaplama yapılırken Maden ve Termik santrallerin atık miktarları göz önünde bulundurularak bir termik santralin bir madene göre 48 kat daha fazla atık verebileceği görüldü. Bu

çıkarıma istinaden Türkiye'de 2020 yılında bir ile ait en yüksek Maden-Termik değeri 436 (Konya ili) olduğundan bu girdinin değer aralığı 0-450 olarak belirlendi.

Tablo 6. ***Maden-Termik Girdisi için Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları***

Bulanık Üyelik Fonksiyonları	Kısaltmalar	Bulanık Sayı
Düşük	D	[0, 0, 10]
Orta	O	[50, 100, 150]
Yüksek	Y	[100, 450, 450]

Maden-Termik girdisinin bilgilerinin Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 6'da verildi.



Şekil 6. Maden-Termik Girdisi için Fuzzy Matlab Ara Yüzünde Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları

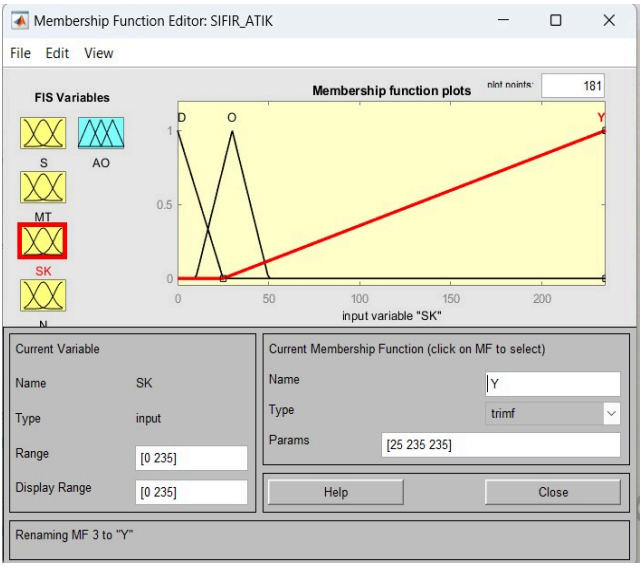
Sağlık Kuruluşu girdisini bulanıklaştırmak için düşük, orta ve yüksek dereceleri belirlendi, bunlara ait kısaltmalar ve bulanık üyelik fonksiyonları Tablo 7'de verildi. Sağlık Kuruluşu girdisindeki değerler o ildeki sanayi kuruluşlarının sayısını

temsil etmektedir. Türkiye'de 2020 yılında bir ile ait en yüksek Sağlık Kuruluşu sayısı 235 (İstanbul ili) olduğundan bu girdinin değer aralığı 0-235 olarak belirlendi.

Tablo 7. ***Sağlık Kuruluşu Girdisi için Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları***

Bulanık Üyelik Fonksiyonları	Kısaltmalar	Bulanık Sayı
Düşük	D	[0, 0, 25]
Orta	O	[10, 30, 50]
Yüksek	Y	[25, 235, 235]

Sağlık Kuruluşu girdisinin bilgilerinin Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 7'de verildi.



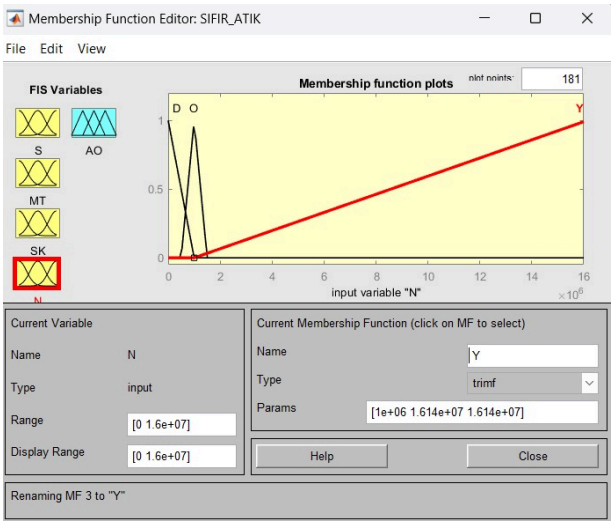
Şekil 7. Sağlık Kuruluşu Girdisi için Fuzzy Matlab Ara Yüzünde Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları

Nüfus girdisini bulanıklaştırmak için düşük, orta ve yüksek dereceleri belirlendi, bunlara ait kısaltmalar ve bulanık üyelik fonksiyonları Tablo 8'de verildi. Nüfus girdisindeki değerler o ildeki nüfus sayısını temsil etmektedir. Türkiye'de 2020 yılında bir ile ait en yüksek Nüfus sayısı 15.462.452 (İstanbul ili) olduğundan bu girdinin değer aralığı 0-16.000.000 olarak belirlendi.

Tablo 8. ***Nüfus Girdisi için Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları***

Bulanık Üyelik Fonksiyonları	Kısaltmalar	Bulanık Sayı
Düşük	D	[0, 0, 1.000.000]
Orta	O	[500.000, 1000.000, 1500.000]
Yüksek	Y	[1.000.000, 16.000.000, 16.000.000]

Nüfus girdisinin bilgilerinin Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 8'de verildi.



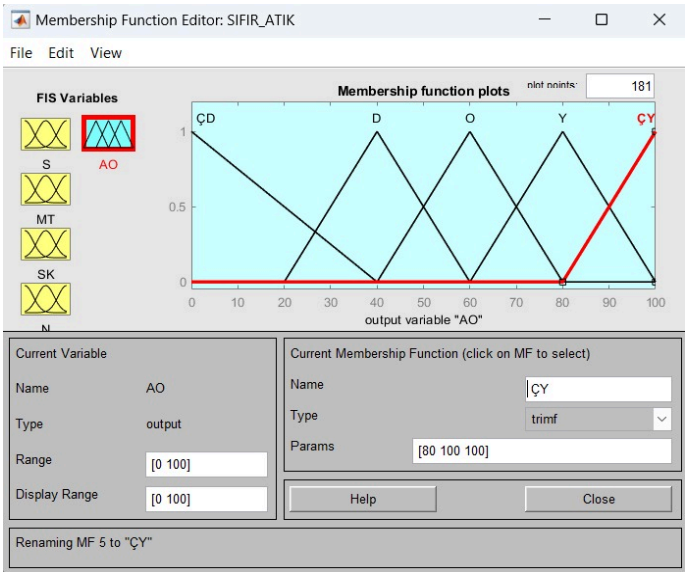
Şekil 8. Nüfus Girdisi için Fuzzy Matlab Ara Yüzünde Bulanık Üçgen Üyelik Fonksiyonları

Atık oranı çıktısını bulanıklaştırmak için çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek dereceleri belirlendi, bunlara ait kısaltmalar ve bulanık üyelik fonksiyonları Tablo 9'da verildi. Atık oranı çıktısındaki değerler yüzdelik olarak hesaplanmak istendiğinden çıktının aralığı 0-100 olarak belirlendi.

Tablo 9. ***Atık Oranı Çıktısının Bulanık Üyelik Fonksiyonları***

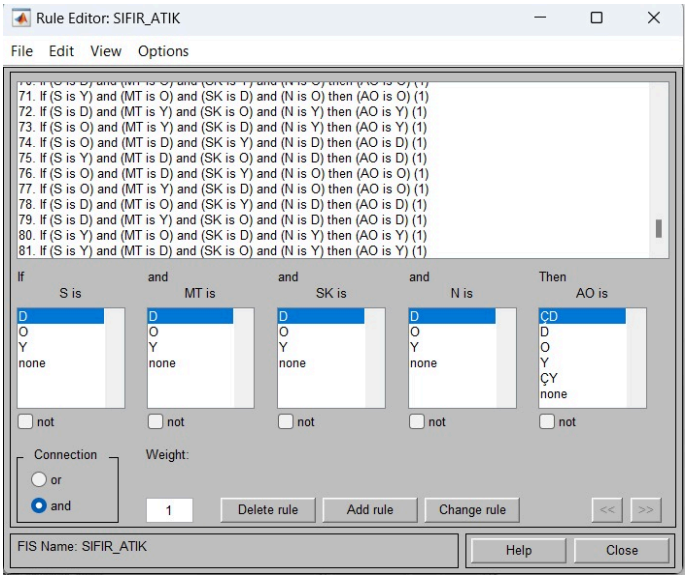
Bulanık Üyelik Fonksiyonları	Kısaltma	Bulanık Sayı
Çok Düşük	ÇD	[0, 0, 40]
Düşük	D	[20, 40, 60]
Orta	O	[40, 60, 80]
Yüksek	Y	[60, 80, 100]
Çok Yüksek	ÇY	[80, 100, 100]

Atık oranı çıktısının bilgilerinin Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 9'da verildi.



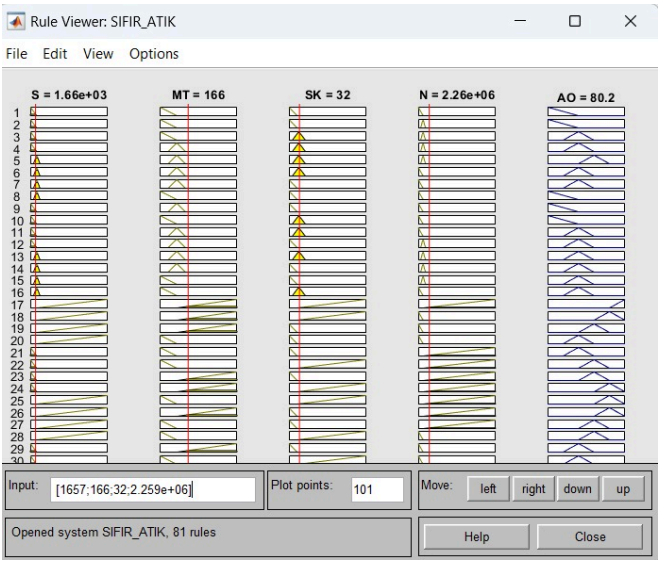
Şekil 9. Atık Oranı Çıktısının Fuzzy Matlab Ara Yüzündeki Görüntüsü

Bu uygulamada Sanayi, Maden-Termik, Sağlık Kuruluşu ve Nüfus girdilerinin her birinin düşük, orta ve yüksek olmak üzere 3 derecesi olduğundan bulanık kural tabanı için toplam 81 kural belirlenip Fuzzy Matlab ara yüzüne girildi. Bu kurallardan bazıları Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 10'da verildi.



Şekil 10. Fuzzy Matlab Uygulamasında Bulanık Kurallar

Adana ilinin girdileri olan sanayi kuruluşu sayısı 1.657, Maden- termik Kuruluşu sayısı 166, Sağlık kuruluşu sayısı 32 ve Nüfus sayısı 2.258.718 değerleri Fuzzy Matlab ara yüzüne girilerek Atık oranı çıktısı 80,2 olarak belirlenmiştir. Adana ilinin Atık Oranı çıktısının Fuzzy Matlab ara yüzündeki görüntüsü Şekil 11'de verildi.



Şekil 11. Adana İli' nin Fuzzy Matlab Ara Yüzünde Atık Oranı

Benzer şekilde her bir ilin Sanayi, Maden-Termik, Sağlık Kuruluşu ve Nüfus girdileri Fuzzy Matlab ara yüzüne girilerek her bir ilin Atık oranı çıktısı belirlendi. Her bir ilin Fuzzy Matlab ara yüzündeki Atık Oranı değeri Tablo 10'da verildi.

Tablo 10. Türkiye'deki İllerin Fuzzy Matlab Ara Yüzünde Atık Oranları

İl	Atık Oranı	İl	Atık Oranı
Adana	80,2	Konya	90,5
Adıyaman	26,1	Kütahya	45,2
Afyonkarahisar	36,9	Malatya	31,6
Ağrı	15,6	Manisa	64,2
Amasya	16,2	Kahramanmaraş	50,6
Ankara	91	Mardin	19,1
Antalya	70	Muğla	54,5
Artvin	14,1	Muş	14,7
Aydın	37,5	Nevşehir	14,6
Balıkesir	61,5	Niğde	16,2
Bilecik	15,8	Ordu	28,7
Bingöl	14,1	Rize	14,9
Bitlis	14,3	Sakarya	33
Bolu	18,4	Samsun	41,4

Burdur	16,1	Siirt	14,2
Bursa	80,4	Sinop	13,9
Çanakkale	43,1	Sivas	38,1
Çankırı	15,6	Tekirdağ	48,2
Çorum	19,5	Tokat	25,1
Denizli	54,9	Trabzon	34,1
Diyarbakır	60	Tunceli	13,7
Edirne	14,9	Şanlıurfa	50
Elazığ	22,2	Uşak	15,1
Erzincan	14,6	Van	23,7
Erzurum	32,3	Yozgat	25,9
Eskişehir	50	Zonguldak	25,3
Gaziantep	65,7	Aksaray	14,7
Giresun	16,5	Bayburt	13,5
Gümüşhane	13,7	Karaman	14,4
Hakkari	13,9	Kırıkkale	13,9
Hatay	60	Batman	22,7
Isparta	16,1	Şırnak	19,3
Mersin	61,2	Bartın	13,5
İstanbul	80	Ardahan	13,2
İzmir	90,9	Iğdır	13,5
Kars	14,1	Yalova	16,1
Kastamonu	16,1	Karabük	15,3
Kayseri	62,6	Kilis	13,3
Kırklareli	14,6	Osmaniye	15,7
Kırşehir	14,3	Düzce	14,6
Kocaeli	70,1		

Tablo 10'daki atık oranları ve 2020 yılı toplam atık miktarları dikkate alınarak her bir il için atık miktarı belirlendi ve elde edilen atık miktarları Tablo 11'de verildi.

Tablo 11. ***Türkiye'deki İllerin Atık Miktarı***

İl	Atık Miktarı (Ton)	İl	Atık Miktarı (Ton)
Adana	3.227.939,399	Konya	3.642.500,195
Adıyaman	1.050.489,006	Kütahya	1.819.237,666
Afyonkarahisar	1.485.174,113	Malatya	1.271.856,422
Ağrı	627.878,4866	Manisa	2.583.961,464
Amasya	652.027,6592	Kahramanmaraş	2.036.580,219
Ankara	3.662.624,505	Mardin	768.748,6599
Antalya	2.817.403,466	Muğla	2.193.549,841
Artvin	567.505,5552	Muş	591.654,7278

Aydın	1.509.323,285	Nevşehir	587.629,8657
Balıkesir	2.475.290,188	Niğde	652.027,6592
Bilecik	635.928,2108	Ordu	1.155.135,421
Bingöl	567.505,5552	Rize	599.704,452
Bitlis	575.555,2794	Sakarya	1328.204,491
Bolu	740.574,6252	Samsun	1.666.292,907
Burdur	648.002,7971	Siirt	571.530,4173
Bursa	3.235.989,123	Sinop	559.455,831
Çanakkale	1.734.715,562	Sivas	1.533.472,458
Çankırı	627.878,4866	Tekirdağ	1.939.983,529
Çorum	784.848,1083	Tokat	1.010.240,386
Denizli	2.209.649,289	Trabzon	1.372.477,974
Diyarbakır	2.414.917,256	Tunceli	551.406,1068
Edirne	599.704,452	Şanlıurfa	2.012.431,047
Elazığ	893.519,3848	Uşak	607.754,1762
Erzincan	587.629,8657	Van	953.892,3162
Erzurum	1.300.030,456	Yozgat	1.042.439,282
Eskişehir	2.012.431,047	Zonguldak	1.018.290,11
Gaziantep	2.644.334,396	Aksaray	591.654,7278
Giresun	664.102,2455	Bayburt	543.356,3827
Gümüşhane	551.406,1068	Karaman	579.580,1415
Hakkari	559.455,831	Kırıkkale	559.455,831
Hatay	2.414.917,256	Batman	913.643,6953
Isparta	648.002,7971	Şırnak	776.798,3841
Mersin	2.463.215,601	Bartın	543.356,3827
İstanbul	3.219.889,675	Ardahan	531281,7964
İzmir	3.658.599,643	Iğdır	543.356,3827
Kars	567.505,5552	Yalova	648.002,7971
Kastamonu	648.002,7971	Karabük	615.803,9003
Kayseri	2.519.563,671	Kilis	535.306,6585
Kırklareli	587.629,8657	Osmaniye	631.903,3487
Kırşehir	575.555,2794	Düzce	587.629,8657
Kocaeli	2.821.428,328		

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'deki 81 ilin yıllık atık miktarlarını belirlemek ve sıfır atık hedefine yönelik veri temelli bir yöntem sunmak amacıyla bulanık mantık temelli Fuzzy Matlab ara yüzü kullanarak bir yapay zekâ uygulaması kullanıldı. Bu uygulamada sanayi, maden-termik, sağlık kuruluşu ve nüfus kriterlerine göre her ilin 2020 yılı verileri kullanıldı. Uygulamanın sonucunda her ilden 2020 yılında toplanılması gereken atık miktarı belirlendi, Tablo 10'da atık oranları ve Tablo

11'de atık miktarları verildi. Tablo 10 ve Tablo 11 incelendiğinde İstanbul İli en yüksek Sanayi, Sağlık Kuruluşu ve Nüfus değerlerine sahip olmasına rağmen Maden- Termik değeri diğer illere göre düşük olduğundan toplam atık miktarında 2020 yılı için 6. sıradadır. Konya İli diğer kriterlerde yüksek değerlere sahip olmamasına rağmen en fazla Maden-Termik değerine sahip olduğunda atık miktarı sıralamasında Türkiye genelinde 2. sıradadır. Bu sonuç toplam atık miktarında Maden-Termiklerden kaynaklanan atık miktarının toplam atık miktarına ne kadar fazla etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte atık miktarının en yüksek olduğu 6 il arasında Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana İlleri bulunmaktadır. Ayrıca en yüksek atık oranına sahip il Ankara olurken 2020 yılında Ankara'dan toplanılması gereken atık miktarı 3.662.624,505 tondur. En düşük atık oranına sahip il Ardahan olurken 2020 yılında Ardahan'dan toplanması gereken atık miktarı 531.281,7964 tondur. Böylece bu çalışmadaki uygulamadan faydalanılarak Türkiye genelinde her ilin yıllık toplanan atık miktarı ile toplanması gereken atık miktarları karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma sonucunda geri dönüşüme gitmeyen atık miktarı belirlenebilir ya da ne kadar atığın toplanılamadığı belirlenebilir. Dolayısıyla bu çalışma yerel yönetimlerin ve ilgili paydaşların atık yönetimi stratejilerini iyileştirmelerine yönelik somut veriler sunarak, sıfır atık hedeflerine ulaşma yolunda daha etkin politikalar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca bu çalışmadaki yapay zekâ destekli atık yönetimi uygulamasının ve benzer uygulamaların kullanımının artırılması, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda atıkların ekonomiye kazandırılmasına da olanak sağlayacaktır. Bu çalışmadan faydalanılarak araştırmacılar toplam atık miktarı belirlemek yerine özel olarak her bir kriterin (sanayi, maden-termik, sağlık kuruluşu ve nüfus) atık miktarını ayrı ayrı belirleyebilir. Ayrıca gelecek her bir yıl için toplanılması gereken atık miktarı önceden belirlenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Abdallah, M., Talib, M. A., Feroz, S., Nasir, Q., Abdalla, H., & Mahfood, B. (2020). Artificial intelligence applications in solid waste management: A systematic research review. *Waste Managemeænt*, *109*, 231-246.

Alfarra, F., Ozcan, H. K., Cihan, P., Ongen, A., Guvenc, S. Y., & Ciner, M. N. (2024). Artificial intelligence methods for modeling gasification of waste biomass: a review. *Environmental Monitoring and Assessment*, *196*(3), 309.

Arputharaj, J. V., Varkey, J. M., Vagadia, R., & Ayyasamy, R. K. (2024). Leveraging Intelligent Systems and the AIoT/IIoT for Enhanced Waste Management and Recycling Efficiency. In *Intelligent Systems and Industrial Internet of Things for Sustainable Development* (pp. 266-291). Chapman and Hall/CRC.

Baki, O. G., & Ergun, O. N. (2021). Municipal Solid Waste Management: Circular Economy Evaluation in Turkey. *Environmental Management and Sustainable Development*, *10*(2), 79-92.

Budak, Y., & Keçeci, M. (2024). Sıfır Atık ile Yeşil Dönüşüm: Türkiye'nin Geleceği İçin Çevre Dostu Kozmetik ve Temizlik Ürünleri. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, *13*(3), 145-155.

Cakar, B., Aydin, S., Varank, G., & Ozcan, H. K. (2020). Assessment of environmental impact of FOOD waste in Turkey. Journal of Cleaner Production, 244, 118846.

Chen, J., Huang, S., BalaMurugan, S., & Tamizharasi, G. S. (2021). Artificial intelligence based e-waste management for environmental planning. *Environmental Impact Assessment Review*, *87*, 106498.

Erdebilli, B., & Devrim-İçtenbaş, B. (2022). Ensemble voting regression based on machine learning for predicting medical waste: a case from Turkey. *Mathematics*, *10*(14), 2466.

Ergün, Ü. R., & Ener, M. (2024). Demir Çelik Sektöründe Geri Dönüşüm Ekonometrisi: Türkiye Örneği. TroyAcademy, 9(2), 119-142.

Erkinay Ozdemir, M., Ali, Z., Subeshan, B., & Asmatulu, E. (2021). Applying machine learning approach in recycling. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, *23*, 855-871.

Dubois D, Prade H (1980) Fuzzy sets and systems: Theory and applications. Academic Press, New York

Golafshani, E. M., Kim, T., Behnood, A., Ngo, T., & Kashani, A. (2024). Sustainable mix design of recycled aggregate concrete using artificial intelligence. *Journal of Cleaner Production*, 140994.

Kaplan, E., & Soyluk, A. (2024). Deprem Sonrası Atık Yönetimi: Atık Betonun Geri Dönüşümü ve Mimaride Kullanımı için Öneriler. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, *9*(Special Issue), 140-162.

Katrancıoğlu, S., Kılıç, H. S., Kalender, Z. T., & Uslu, Ç. (2024). Farklı kurumsal amaçlar altında bulanık ÇKKV tekniklerine dayalı en iyi geri kazanım

opsiyonunun belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *39*(3), 1849-1864.

Kocak, I., Eke, C. A. N. E. L., Buyuk, B., Kamislioglu, M., & Ozaydin Ozkara, R. (2024). Determination of natural radioactivity level of boron waste deposits in Bandirma, Balikesir, Turkey. *International Journal of Environmental Science and Technology*, *21*(1), 845-856.

Kuok, F., Monyrath, B., & Promentilla, M. A. B. (2023). AI Application to Pollution Reduction and Waste Management Toward Net Zero: A Systematic Review. *Chemical Engineering Transactions*, *103*, 499-504.

Kurniawan, T. A., Othman, M. H. D., Liang, X., Goh, H. H., Gikas, P., Kusworo, T. D., ... & Chew, K. W. (2023). Decarbonization in waste recycling industry using digitalization to promote net-zero emissions and its implications on sustainability. *Journal of environmental management*, *338*, 117765.

Kutlu, G. (2024). Mutfakta Sıfır Atık Yaklaşımıyla Sirke ve Turşu Üretimi Üzerine Bir Derleme. *Gastro-World*, (4), 10-25.

Lanzalonga, F., Marseglia, R., Irace, A., & Biancone, P. P. (2024). The application of artificial intelligence in waste management: understanding the potential of data-driven approaches for the circular economy paradigm. *Management Decision*.

Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, İl Maden Potansiyelleri. (https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/il-maden-potansiyelleri : Erişim: 03.06.2024)

Maliye ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Ekonomik Rapor 2020. (https://tobb.org.tr/MaliveSosyalPolitikalar/Sayfalar/EkonomikRapor.php : Erişim:03.06.2021)

Mathworks, 2021. (https://www.mathworks.com/ : Erişim 03.06.2021)

Oğuz, P. (2021). Machine learning approaches for municipal solid waste generation forecasting. *Environmental Engineering Science*, *38*(6), 489-499.

Özbakır Umut, M., & Nurtanış Velioğlu, M. (2024). A recycling story: Developing recycling behavior in Turkey with social marketing program. *Journal of Public Affairs*, *24*(1), e2900.

Özer, B., & Yay, A. S. E. (2021). Comparative life cycle analysis of municipal waste management systems: Kırklareli/Turkey case study. *Environmental Science and Pollution Research*, *28*(45), 63867-63877.

Qi, C., Hu, T., Zheng, J., Li, K., Zhou, N., Zhou, M., & Chen, Q. (2024). Artificial intelligence-based prediction model for the elemental occurrence form of tailings and mine wastes. *Environmental Research*, 118378.

Qi, Y. (2024). Incorporation of artificial intelligence toward carbon footprint management in hotels to create sustainable, green hotel: Mini review. *Tourism Management and Technology Economy*, *7*(1), 51-55.

Shennib, F., & Schmitt, K. (2021, October). Data-driven technologies and artificial intelligence in circular economy and waste management systems: a review. In *2021 IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS)* (pp. 1-5). IEEE.

Sıfır Atık, 2019. (https://sifiratik.gov.tr/ :Erişim: 27.01.2025)

Tuğaç, Ç. (2025). Türkiye'de Konut Hakkının Gerçekleştirilmesinde Yenilikçi Bir Çözüm: Yeşil Konutlar. İnsan ve İnsan, 12(39), 91-110.

Türkten, H., & Ceyhan, V. (2024). Trade-off recycling the organic wastes generated in tomatoes production under greenhouses with soilless agricultural technology in Turkey. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 1-14.

TÜİK, Atık İstatislikleri 2020a. (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2020-37198 : Erişim: 03.06.2021)

TÜİK, Yıllara Göre İl Nüfusları 2020b. (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210 : Erişim: 03.06.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatislikleri Yıllığı 2020. (https://www.saglik.gov.tr/TR-84930/saglik-istatistikleri-yilliklari.html : Erişim: 03.06.2021)

Udupi, P. K., Jose, M., & Ullah, A. (2024). AI-Enabled Smart City Waste Management System. In *Handbook of Artificial Intelligence for Smart City Development* (pp. 76-99). CRC Press.

Ülgüdür, N., Aydemir, M., & Malkoç, E. (2024). Bir Kamu Kurumunda Sıfır Atık Yönetim Sistemi Uygulamasının Değerlendirilmesi. *Journal of the Institute of Science and Technology*, *14*(1), 125-139.

Wilts, H., Garcia, B. R., Garlito, R. G., Gómez, L. S., & Prieto, E. G. (2021). Artificial intelligence in the sorting of municipal waste as an enabler of the circular economy. *Resources*, *10*(4), 28.

Yu, K. H., Zhang, Y., Li, D., Montenegro-Marin, C. E., & Kumar, P. M. (2021). Environmental planning based on reduce, reuse, recycle and recover using artificial intelligence. *Environmental Impact Assessment Review*, *86*, 106492.

Yu, Y., & Grammenos, R. (2021). Towards artificially intelligent recycling Improving image processing for waste classification. *arXiv preprint arXiv:2108.06274*.

Zadeh, L.,1965, Fuzzy Sets, Inform and Control, 8, 338-353

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Zero waste plays an important role in ensuring sustainability as an approach that aims to ensure efficient use of resources and minimize waste generation. This approach stands out as a system that encourages economic growth while reducing environmental pollution. Various studies conducted in Turkey and around the world reveal that artificial intelligence technologies make a significant contribution to achieving zero waste targets by optimizing waste management and recycling processes. Accurately determining the annual amount of waste is of great importance in determining waste management strategies. In this study, artificial intelligence was used to determine the annual waste quantities of 81 provinces in Turkey and to present a data-driven model for zero waste targets. In the study, data for the year 2020 determined by the Turkish Statistical Institute (TurkStat) was used. Waste in Turkey is classified into four main categories: population waste from municipalities, industrial waste from industrial enterprises, medical waste from hospitals, and waste from mines and thermal power plants. This classification is preferred because TurkStat data are classified under these categories. In the study, a fuzzy logic based model was developed using the Fuzzy Logic Toolbox interface of Matlab program. This model aims to estimate the amount of waste to be collected from 81 provinces and increase efficiency in waste management processes. With the model, waste forecasts were made for each province with Turkey-wide waste amount data for 2020. This study provides an important guide to contribute to Turkey's achievement of zero waste targets. The findings can help local governments and relevant stakeholders develop more effective policies towards achieving zero waste targets by providing concrete data to improve waste management strategies. Increasing the use of AI-supported waste management systems will not only increase environmental sustainability, but will also allow waste to be recycled into the economy. As a result, such research will contribute to improving efficiency in Turkey's waste management while at the same time taking another step towards achieving the zero waste targets.

Method

In this study, the fuzzy logic supported Fuzzy Matlab interface of the Matlab program was used to determine the annual waste quantities of 81 provinces in Turkey. The study was carried out by using the Fuzzy Matlab interface, which is one of the artificial intelligence methods, to classify the wastes across Turkey according to four main criteria (Industry, Mining-Thermal, Health Institution, and Population) and to determine the total amount of waste of each province for

2020 according to these criteria, in line with TURKSTAT's 2020 data. Thus, the amount of waste to be collected in each province was determined according to the total amount of waste in Turkey in 2020. In this way, it is aimed to provide concrete data for local governments and other stakeholders to help develop effective policies to achieve the zero waste targets. Table 1 shows the number of industrial establishments, number of mining and thermal power plants, number of health institutions and population of provinces according to 2020. According to this data, the amount of waste to be collected in each province was determined.

Conclusion and Discussion

In this study, an artificial intelligence application using a fuzzy logic based Fuzzy Matlab interface was used to determine the annual waste amounts of 81 provinces in Turkey and to present a data-based method for zero waste target. In this application, 2020 data of each province was used according to the criteria of industry, mining-thermal, health institution and population. As a result of the application, the amount of waste to be collected from each province in 2020 was determined, waste rates are given in Table 6 and waste amounts are given in Table 7. When Table 6 and Table 7 are analyzed, it is seen that although Istanbul province has the highest Industrial, Health Institution and Population values, it ranks 6th in the total amount of waste for 2020 since its Mining-Thermal value is low compared to other provinces. Although Konya province does not have high values in other criteria, it ranks 2nd in Turkey in terms of waste amount when it has the highest Mining-Thermal value. This result shows how much the amount of waste from Mines-Thermic affects the total amount of waste. However, Ankara, Istanbul, Izmir and Adana are among the 6 provinces with the highest amount of waste.

Thus, by utilizing the application in this study, the amount of waste collected annually and the amount of waste that should be collected can be compared for each province in Turkey. As a result of this comparison, the amount of waste that is not recycled or how much waste is not collected can be determined. Therefore, this study can provide concrete data for local governments and relevant stakeholders to improve their waste management strategies and help them develop more effective policies towards achieving zero waste targets. In addition, increasing the use of the AI-supported waste management application in this study and similar applications will not only increase environmental sustainability, but will also allow waste to be recycled into the economy. Using this study, researchers can determine the amount of waste specifically for each criterion (industrial, mining-thermal, health institution and population) separately instead of determining the total amount of waste. Also, the amount of waste to be collected for each future year can be determined in advance.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 28.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1541793
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Ergün, Ş., Işık, N. (2025). Diyarbakır/Suriçi Akkoyunlu Dönemi Mescitleri Mimarisi ve Yapısal Sorunları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 737-771.

DİYARBAKIR/SURİÇİ AKKOYUNLU DÖNEMİ MESCİTLERİ MİMARİSİ YAPIM TEKNİĞİ, MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

Şule ERGÜN* ***Nursen IŞIK*****

Öz

Mescit, İslam dininde camilerden daha küçük, namaz kılınan, secde edilen ibadet yeridir. İslam'ın yayıldığı coğrafyalarda birçok uygarlık ve toplum, mescitler inşa etmiştir. Geniş bir coğrafyaya yayılan İslam Medeniyeti ile mescit tipolojileri çeşitlenerek siyasi, toplumsal, coğrafi ve tarihi etkenler ile şekillenmiştir. Diyarbakır Suriçi Bölgesinde yer alan Akkoyunlu Dönemi Mescitleri, Kuzey Mezopotamya olarak nitelendirilen bölgede, 15. ve 16. yüzyılın ilk döneminde hüküm sürmüş bir medeniyetin eserleri olarak günümüze ulaşmıştır. Yapım yılı ve yaptıran ile ilgili detaylı bir bilgiye sahip olunmayan mescitler, günümüze kadar aktif olarak kullanılmakta olup, özgün işlevini sürdürmeyi başarmıştır. Çalışmada, bu mescitlerin mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniği, yapısal sorunlarının tespiti amacıyla yerinde saha çalışması yapılmış ve mevcut durumları fotoğraflarla belgelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Diyarbakır, Akkoyunlu Dönemi, mescit, kültürel miras, koruma.*

* Arş.Gör. Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı. sule.ergun@dicle.edu.tr, Diyarbakır, Türkiye.

** Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı. isikcn@gmail.com, Diyarbakır/Türkiye.

DIYARBAKIR/SURICI AKKOYUNLU PERIOD MASJID ARCHITECTURE, CONSTRUCTION TECHNIQUE, CURRENT SITUATION AND PROBLEMS

Abstract

A masjid is a place of worship in Islam, smaller than mosques, where prayer is performed and prostration is performed. Many civilizations and societies built masjids in the regions where Islam spread. With the Islamic Civilization spreading over a wide geography, masjid typologies have diversified and been shaped by political, social, geographical and historical factors. The Akkoyunlu Period Masjids located in the Diyarbakır Suriçi Region have survived to the present day as the works of a civilization that reigned in the first period of the 15th and 16th centuries in the region described as Northern Mesopotamia. The masjids, for which there is no detailed information about the year of construction and the person who built them, are actively used until today and have managed to maintain their original function. In the study, on-site field work was carried out to determine the architectural features, materials and construction techniques, and structural problems of these masjids, and their current conditions were documented with photographs.

Keywords: *Diyarbakır, Akkoyunlu period, masjid, cultural heritage, conservation.*

1. GİRİŞ

15. yüzyılın başında Diyarbakır'a egemen olan Akkoyunlular 1469 yılına kadar kenti başkent olarak kullanarak bölgede, Türk kültürünün yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bölgede, İslam kültürünün gerektirdiği cami, mescit, medrese, zaviye, tekke gibi dini yapılar inşa ederek bölgenin zengin tarihi dokusunda birçok eser bırakmışlardır (Keleş, 2006; Tuncer, 2008; Sözen, 1971; Yılmazçelik, 2012). Ancak bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Suriçi Bölgesinde, Akkoyunlu Dönemi mescitleri olarak nitelendirilen Taceddin (Sözen, 1971: 120,

271), Hacı Büzürk (Büzrük), (Sözen, 1971: 122), İbrahim Bey[1] (Tuncer, 2012: 160, 212; Sözen, 1971: 117, 270), Kaşık (Karışık) Budak[2] (A. Bulduk, El- Cezire, s. 240'dan aktaran Yılmazçelik 2014: 110; Sözen 1971: 114), Kavas-i Sağir[3] (Tuncer, 2012: 189) mescitleri, tarihi ve kültürel değerleriyle günümüze ulaşabilmiş nadir yapılardandır.

Çalışmanın amacı, kültür mirası olan Akkoyunlu mescitlerinin, saha gözlemlerine dayalı olarak mimari özelliklerinin tanımlanmasıyla mevcut durumları ve yapısal sorunlarının ortaya çıkarılarak korunmasını sağlamaktır. Kültürel varlıkların mevcut durumlarının tespiti, çağdaş koruma yöntemlerinin önemli aşamalarından biri olup yapılan saha çalışmaları, arşiv niteliği taşımaktadır ve gelecekte yapılabilecek çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada literatür taraması, saha araştırmaları olarak iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. Literatür taramasında; tarihi yapılarda görülen yapısal sorunlar ve tespit yöntemleri araştırılmıştır. Ayrıca, mescitler ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelenerek yapının tarihi ve mimari özellikleri araştırılmıştır. Halifeoğlu'nun (2009) *Diyarbakır Suriçi Bölgesinde Yer Alan Mescitler*, Tuncer (2012)'in *Diyarbakır Sur İçi Anıtları ile Köşkler ve Bağ Evleri ve* Sözen (1971)*'in Diyarbakır'da Türk Mimarisi* adlı yayınları yapıların genel özelliklerini ve mimarisini tanımlayan temel kaynak olarak yararlanılan başlıca yayınlar olmuştur. Alan araştırmalarında; yerinde gözlemlenen yapıların iç, dış ve çevre fotoğrafları çekilmiş ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Yapıların konumu, koruma ve

[1] Artuklu Dönemi'nde yapılmış olabileceğine dair görüşler vardır (Bulduk, El- Cezire, s. 237'den aktaran Yılmazçelik, 2014; 112).
[2] Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olabileceğine dair görüşler vardır (Akmaz Bilgiç, 2020: 40).
[3] Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olabileceğine dair görüşler vardır (Sözen, 1971: 125; Tuncer, 2012: 189).

günümüz durumu ifade edilerek gözleme dayalı tespit edilen yapısal sorunları açıklanmıştır.

3. TARİHİ YAPILARDA YAPISAL SORUNLAR VE TESPİTİ

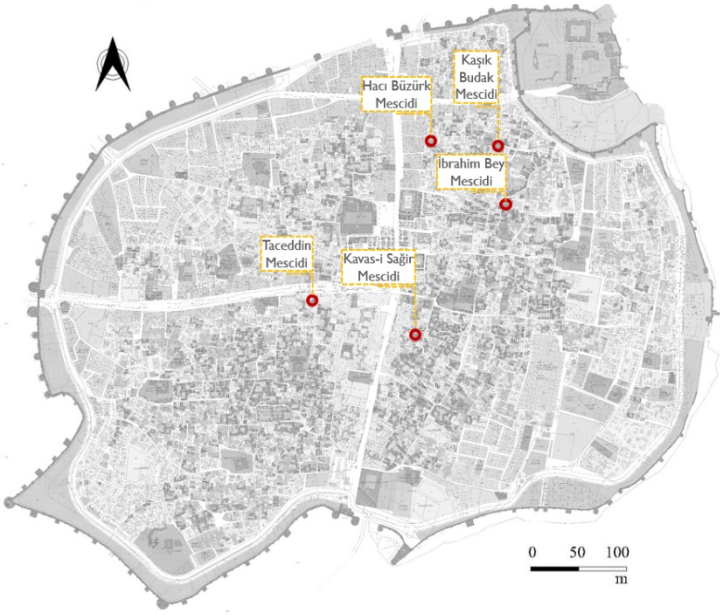
Tarihi yapılar, ulusal ve uluslararası olarak insanlığın ortak mirası kabul edilmekte ve korunması gerekmektedir (Charter for The Conservation of Historic Towns and Urban Areas, 1987; European Charter of the Architectural Heritage, 1975; The Venice Charter, 1964; T.C. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Bu bağlamda, topraklarında kültürel ve doğal miras unsurları bulunduran her ülkenin, kültürel miras olan tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamada yükümlülüğü bulunmaktadır (Convention Concerning The Protection of The World Cultural and Natural Heritage, 1972). Tarihi yapıların korunmasında başlıca alınacak önlemlerden biri; yapısal sorunların tespiti amacıyla yapılan analiz çalışmalarıdır. Dünya çapında kültürel mirasın korunması ile ilgili çalışmaları standardize eden çağdaş koruma ilkelerinde yapıya zarar vermeyen yöntemlerle yapısal sorunların tespiti önemsenmektedir (ICOMOS, 2003). Yapısal hasarların tespitinde saha çalışmalarına bağlı gözlemsel tespitler, modern koruma yöntemlerinin en önemli aşamalarından biridir. Tarihi yapılarda; zaman içinde doğa ve insan kaynaklı birçok hasar türü oluşabilmektedir. Eklenti, yanlış müdahale ve onarım gibi sorunlar insan kaynaklı olurken deprem, heyelan, rüzgâr veya iklim değişikliği gibi sebeplerle yapılarda oluşan çatlama, çürüme, bitkilenme, aşınma gibi problemler doğa kaynaklı olabilmektedir.

Cami, mescit ve türbe gibi anıtsal yapılarla ilgili yapılan onarım çalışmalarının anlatıldığı çalışmalarda; temel ve üst yapıda oluşan problemlerin oluşma nedenlerinden birinin zemin kaynaklı olduğu ifade edilmiştir (Ökten vd., 2021; Sesigür ve Çılı, 2014; Sarı, 2008; Utkan, 2014).

Tarihi yapılarda meydana gelen yapısal problemlerin her yapı özelinde değerlendirilmesi, bu problemlere yönelik rasyonel mühendislik çözümleri ile koruma önerileri ve ilkeleri doğrultusunda müdahale kararlarının alınması gerekmektedir (Ahunbay, 2021; ICOMOS, 2003). Tarihi yapıların, yapısal sorunlarının tespit edilerek özgün sanatsal ve kültürel nitelikleriyle yok olmasını önlemek kültürel belleğin sürekliliği açısından önem arz etmektedir.

4. DİYARBAKIR SURİÇİ AKKOYUNLU DÖNEMİ MESCİT MİMARİSİ

Suriçi Bölgesinde Akkoyunlu Dönemi'nde inşa edildiği kaynaklarda ifade edilen beş mescit bulunmaktadır. Bu mescitlerden üç tanesi Suriçi Bölgesinin kuzeybatı diliminde, biri güneybatı ve diğeri güneydoğu diliminde yer almaktadır (Şekil 1).



Şekil 1. Diyarbakır Akkoyunlu Dönemi Mescitlerinin Suriçi'ndeki Konumu

Kaynak: Diyarbakır Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı (2017) yeniden düzenlenmiştir.

4.1. Taceddin Mescidi

Akkoyunlular Döneminde yapım tarihi ve inşa ettireni bilinmeyen (Sözen, 1971: 120) Tacettin Mescidi, Ziya Gökalp Mahallesi, Melik Ahmet Caddesi, Behrampaşa Sokakta yer almaktadır. Doğusunda sokak, kuzeyi ticari dükkanlar, güney ve batıda kâgir pasaj ile çevrili olan yapı, I. grup korunması gereken kültür varlığıdır. (T.C. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı, İstanbul, Toplantı Karar No ve Tarihi: A-2082, 19.01.1980; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 25.11.2010, 3528). Mevcut hali ile özgün yapısal niteliklerinin büyük bölümünü kaybeden yapı, aktif olarak kullanılmakta olup özgün işlevini sürdürmektedir (Şekil 2).



Şekil 2. Taceddin Mescidi Konumu (Google Earth) ve Giriş Cephesi (2025)

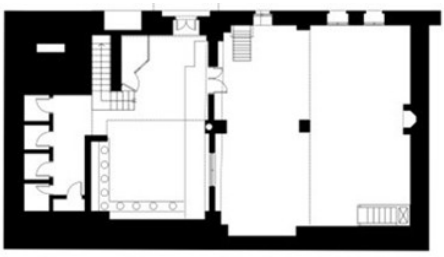
Mimari Özellikleri ve Yapım Tekniği

Yapı, dörtgen planlı avlunun güney ve kuzey kanadına yerleştirilmiş mahallerden oluşmaktadır. Yapıya, özgün mimarisi dışında yeni birimler ve katlar eklenmiştir. Doğu cephesindeki avlunun kuzeybatısında abdesthane, kuzeyinde hela ve kuzeydoğusunda görevli odası ile üst kata çıkan merdiven mevcuttur.

İki açıklı sivri kemerli, sütunlarla taşıtılan son cemaat yeri, harim bölümüne eklenmiştir. Son cemaat yerinin batı cephesi kapalı (sağır) olan doğu cephesinde, harimde yer alan pencere boyutlarına yakın ölçüde bir pencere yer almaktadır.

Özgün döşemesi tespit edilemeyen bu bölümde ara kat (kadınlar mahfili) ile kadınlar mahfili ve harim bölümünün üzerine yeni kat eklenmiştir.

Harim bölümüne son cemaat yerinin kuzeyinden ulaşılmaktadır. Dikdörtgen plan düzenindeki harim bölümü, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta üzerinde sonradan eklenen kat mevcuttur. Batı cephesi kapalı (sağır) olan harimin doğusunda, iki adet pencere ve güneyinde yenilenen mihrap ve minber bulunmaktadır (Şekil 3).



Şekil 3. Taceddin Mescidi Planı

Kaynak: Halifeoğlu, 2009: 324

Yapının doğu cephesi ve son cemaat yerini avludan ayıran bölümde özgün yapısal detaylar bulunmaktadır. Sade düzendeki doğu cephesinde kemerli kapı ve lokma demirli pencereler bulunmaktadır. Üzerinde iki sıralı bingi taşları olan çift merkezli sivri kemerli kapı, iki kademelidir. Kapatılan son cemaat yeri kuzey cephesinde, özgün sütun başlığı ve sivri kemer izleri bulunmaktadır (Şekil 4).



Şekil 4. Taceddin Mescidi Özgün Yapısal Nitelikli Cepheleri

Yığma yapım sistemi ile inşa edilmiş yapının ana yapım malzemesi bazalt taştır. Yapının üst örtüsü betonarme döşeme ile değiştirilmiş olup, betonarme kirişler eklenmiştir. Özgün detayların bulunduğu doğu duvarında derzli moloz örgülü bazalt taşı ve tuğla kırıkları ile devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapıya sonraki müdahalelerle beton, çimento esaslı sıva, boya, ahşap, çelik, mermer, PVC malzemeler eklenmiştir. Yapıdaki özgün detaylar, giriş saçağında bingi taşları ile son cemaat yerindeki iyon düzenindeki sütun başlığıdır (Şekil 5).



Şekil 5. Taceddin Mescidinde Yer Alan Süsleme Öğeleri

Yapının Mevcut Durumu ve Sorunları

Özgün yapısal öğelere müdahalelerin olduğu yapıda, yapının harim bölümüne betonarme kat ile yeni mahallerin eklenmesi tespit edilen temel sorunlardır. Kat yüksekliği ve döşemelerin değiştirilmesi ile özgün yapım sistemi kısmen yok olmuştur. Kapsamlı onarım ve restorasyon çalışmalarının yapılmadığı yapıda kullanıcılar tarafından niteliksiz müdahalelerin yapılması, yapısal sorunları arttırmıştır. Avlu giriş kapısındaki özgün sal taşında kırık hasarı ile doğu cephesindeki pencerelerin üzerindeki lentolardaki düşey ayrışmalar yapısal sorun oluşturacak düzeydedir. Yapıda dış ortam koşulları etkisi ile bozulmalar mevcut olup taşıyıcı duvarlarda, bağlayıcı harç kayıpları bulunmaktadır (Şekil 6).



Şekil 6. Taceddin Mescidinde Gözleme Dayalı Tespit Edilen Yapısal Sorunlar

4.2. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi

Akkoyunlular Döneminde inşa edilen ve yapım tarihi bilinmeyen yapı, Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi olarak adlandırılmıştır (Sözen, 1971: 122). Tuncer (2008: 4), 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında Seyyit Cafer Mescidinin yerine sonradan inşa edilmiş olabileceğini belirtmiştir. Tapuda kâgir cami olarak nitelendirilen yapı, I. grup korunması gereken kültür varlığıdır (T.C. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı, İstanbul, Toplantı Karar No ve Tarihi: A-2082, 19.01.1980; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 18.12.2009, 2754). Cevatpaşa Mahallesi, Yıldız Sokakta yer alan yapının batı cephesi sokak, güney cephesi apartman, kuzey ve doğu cepheleri ise kâgir evler ile çevrilidir. Mevcut hali ile özgün mimarisinin bir kısmını kaybeden yapı, özgün işlevi ile aktif olarak kullanılmaktadır (Şekil 7).



Şekil 7. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi Konumu (Google Earth) ve Giriş Cephesi (2025)

Mimari Özellikleri ve Yapım Tekniği

Dikdörtgen plan düzenindeki yapı, kuzey ve güney kanatlarından oluşan ortası avlulu plan düzenindedir. Yapıya avlunun batısından ulaşılmakta olup avlunun kuzeyinde hela, abdesthane, görevli odası gibi niteliksiz yapılar; doğusunda sağır duvar ile çiçeklik yer almaktadır. Özgün taş malzemeli avlunun bir bölümü niteliksiz üst örtü ile örtülmüştür. Avlunun güneyinde doğu-batı doğrultusundaki son cemaat yeri, dikdörtgen formdadır. Son cemaat yerinin kuzeyinde; ortasında sütunu bulunan iki kemer ile tepe pencereleri olan iki adet pencere yer almaktadır. Son cemaat yerinin duvarlarında kaş kemerli kandillik adı verilen nişler mevcuttur. Bu bölümde kemerler arası ahşap doğramalı cam ile kapatılmış ve nişler işlevsiz hale getirilmiştir. Son cemaat yerinin doğu cephesinin bir bölümü benzer biçimde kapatılarak yeni bir mahal oluşturulmuştur (Şekil 8).



Şekil 8. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi Kapatılan Son Cemaat Yeri (2025)

Harim bölümüne son cemaat yerinin güneyinden girilmekte olup, harim doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plan düzenindedir. Harim bölümünde mahali “üç ‘sahın”a bölen dört adet silindir gövdeli sütun yer almaktadır. Kuzeyinde iki tepe penceresi bulunan yuvarlak kemerli kapı, iki niş ve dört adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Doğu cephesi kapalı olan harim bölümünün batısında, iki pencere mevcuttur. Sokağa bakan pencereler kuzeydekilere göre yüksek kotta konumlandırılmıştır. Harimin güneyindeki mihrap özgün olup iç bükey formunda

yuvarlak kesitli olup minber yenilenmiştir. Özgün döşemesi tespit edilemeyen mahalin üst örtüsü ahşap kiriş görünümlüdür (Şekil 9).



Şekil 9. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi Planı ve Harim Bölümü

Kaynak: Plan: Halifeoğlu, 2009: 325

Yapının, kuzey, doğu ve güney cepheleri kapalıdır. Yıldız Sokak üzerindeki batı cephesinden, tek merkezli yuvarlak kemer ve yuvarlak kemer içerisindeki düz kemer ile iki kademeli girişi bulunmaktadır. Giriş bingi taşlarıyla taşıtılan saçak, çörten ve harpuşta elemanlarıyla hareketlendirilmiştir. Cephede yuvarlak geometrik motifli şebekeli tepe pencereleri olan pencere açıkları dikdörtgen formda lokma demirlidir (Şekil 10).



Şekil 10. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi Giriş ve Avlusu

Yığma yapım sistemi ile bazalt taş kullanılarak inşa edilmiştir. Özgün yapısal niteliklerin korunduğu yapının üst örtüsü betonarme olarak değiştirilmiştir. Avlu döşemesinde gözenekli bazalt taşın kullanıldığı yapının, duvarları ince yonu olarak örülmüştür. Yapının tepe pencerelerinde alçı şebekeli cam kullanılmıştır. Yapıda

özgün yapı detayları dışında; betonarme, çimento esaslı sıva, boya, ahşap, demir malzeme ile yapının ilk yapım detaylarından farklı biçimde üretilmiş ekler bulunmaktadır.

Yapı, sade düzende olup, son cemaat yerinde yer alan sütun başlığı, sokak cephesinde yer alan bingi taşları iç bükey, avluya bakan giriş cephesinde yer alan bingi taşları dış bükey geometrik formdadır. Harim bölümündeki sütunlardan üçü, geometrik düzeni ile oluşturulmuş olup yalnızca biri iyon düzenine benzer formdadır. Yapının avlu cephesini oluşturan son cemaat yeri cephesi, açıklıklar, bingi taşları, çörtenler, harpuşta ve sütun ile hareketlendirilmiştir. Cephede pencere açıkları dikdörtgen, kemer açıklıkları, sivri kemer formundadır. Tepe pencereleri, yuvarlak geometrik motifli şebekeden imal edilmiştir (Şekil 11).



Şekil 11. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi Bingi Taşı, Sütun ve Pencere Detayları (2024)

Yapının Mevcut Durumu ve Sorunları

Yapıda özgün mimari dokusunda kısmi müdahaleler bulunmaktadır. İlk müdahalelerden biri yapının üst örtüsünün betonarme olarak değiştirilmesi ile kuzey bölümünde yeni yapım mahallerin düzenlenmesidir. Koruma ilkelerine uymayarak yapılan ekler, yapının taşıyıcı sistemi ve taşıma kapasitesinin değişmesine neden olmuştur. Yapıda tespit edilen en önemli yapısal sorun sokak cephesinin güney tarafında, üst köşeden başlayarak eğrisel devam eden kırıklar ve ayrışmalardır. Aynı duvarın apartmana bitişik bölümünde nem problemleri mevcuttur. Nemden dolayı duvarın harim bölümüne bakan güney cephesinde

sıva/boya dökülmeleri ile taşıyıcı duvarlarda bağlayıcı harç ve sıvalarda kayıplar bulunmaktadır. Yapıda kullanıcıların yaptığı niteliksiz müdahaleler özgün mimaride kısmi bozulmalara neden olmuştur (Şekil 12).



Şekil 13. Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi Mevcut Durumu ve Sorunları (2025)

4.3. İbrahim Bey Mescidi

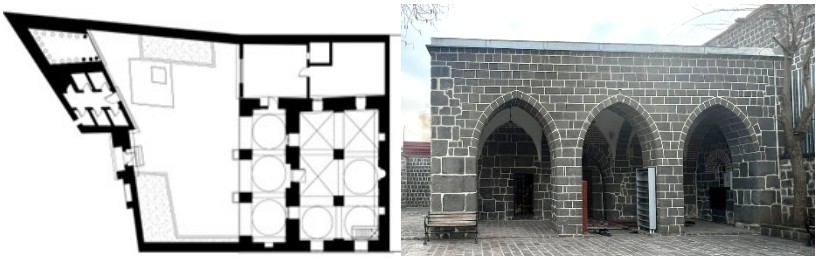
Akkoyunlular Dönemi mescit yapısı olarak nitelendirilen yapının kurucusu, Akkoyunlu Kasım Padişahın yeğeni İbrahim Bey'dir (Sözen, 1971: 117). Suriçi Bölgesinin kuzeydoğusunda bulunan yapı, Dabanoğlu Mahallesi, Dabanoğlu Sokakta yer almaktadır. Kuzeydoğu cephesinden aralık, güneydoğu cephesinde kâgir evler, kuzey ve batı cephelerinden ise sokak ile çevrilidir. Tapuda, kâgir mescit ve arsası olarak nitelendirilen I. grup korunması gereken kültürel varlıklarından biridir (T.C. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı, İstanbul, Toplantı Karar No ve Tarihi: A-2082, 19.01.1980; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 18.12.2009, 2754). Yakın dönemde onarım geçiren mescit, özgün yapısal niteliklerinin bir bölümünü kaybetmiş olup, aktif kullanılarak, özgün işlevini sürdürmektedir (Şekil 14).



Şekil 14. İbrahim Bey Mescidi Konumu (Google Earth) ve Giriş Cephesi (2025)

Mimari Özellikleri ve Yapım Tekniği

Yapıda onarım sonrasında, özgün mimari nitelikleri kısmen bozulmuştur, L planlı avlunun güney ve kuzeydoğu kanadına yerleştirilmiş mahallerden oluşmaktadır. Dikdörtgen planlı yapının avlusuna kuzey cepheden ulaşılmaktadır. Avlunun kuzeyinde sokağa bakan anıtsal çeşme ile bir bölümü yeni yapım olan hela ve abdesthane; doğu ve batısında sokak duvarları mevcuttur. Taş döşemeli avlunun güneyinden yapının son cemaat yerine ulaşılmaktadır (Şekil 15).



Şekil 15. İbrahim Bey Mescidi Planı ve Harim Bölümü (2025)

Kaynak: Plan: Halifeoğlu, 2009: 326

Son cemaat yeri, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plan düzenindedir. Kuzeyinde iki kare formlu ayak (paye) ile üç kemer; batısında yuvarlak kemerli bir niş; doğusunda dikdörtgen bir açıklığı bulunmaktadır. Döşemesi taş olan mahalin üzeri kubbelidir. Sivri kemerlere oturan kubbelerde pandantif ile kubbeye geçiş sağlanmıştır (Şekil 16).



Şekil 16. İbrahim Bey Mescidi Son Cemaat Yeri (2025)

Son cemaat yerinin güneyinden ulaşılan dikdörtgen plan düzenindeki harim bölümü, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Harimi "üç 'sahın"a ayıran kare formlu iki ayak (paye) bulunmaktadır. Mahalin kuzeyinde iki açıklıklı (tepe penceresi) kapı ile yuvarlak kemerli iki pencere yer almaktadır. Kapı açıklığı, sivri kemer içerisinde yer alan düz kemer ile iki kademeli oluşturulmuş olup tepe pencere, kareye yakın bir formdadır. Harimin doğusunda, tepe pencereli dikdörtgen formlu iki pencere; batısında yüksek kotta konumlandırılmış dikdörtgen formlu iki pencere yer almaktadır. Doğu cephesinde yer alan tepe pencerelerinden kuzeydeki, dikdörtgen açıklığın içerisine yerleştirilmiş yuvarlak kemer formundadır. Güneyde, mihrap nişi, üç yuvarlak kemerli tepe penceresi ile dikdörtgen formlu iki niş bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan mihrap, daha önceki çalışmalarda ifade edilen (Halifeoğlu, 2009: 326) formda değildir. Yakın dönemde yapılan onarımlarda mihrabın özgün durumuna yönelik bir değişim gerçekleşmiş olup mihrap, iç bükey yuvarlak kesitli olarak değiştirilmiştir. Yapının minberi yenilenmiştir. Harimin üst örtüsü yelken (asma kubbeli) ve çapraz tonozludur (Şekil 16).



Şekil 16. İbrahim Bey Mescidi Harim Bölümü

İbrahim Bey Mescidi 'nin güney ve güneydoğu cepheleri dışında diğer cepheleri açıktır. Sokak cephesi, açıklıklar, bingi taşı, çeşme ve harpuşta ile hareketlendirilmiştir. Cephede, pencere açıkları kareye yakın dikdörtgen, kapı açıklığı ise eğrisel formdadır. Giriş kapısının hemen batısında yer alan sivri kemerli çeşme yer almaktadır. Teknesi kırılan ve kısmi bozulmaya uğrayan çeşme günümüzde aktif olarak kullanılmamaktadır. Avlu giriş kapısı, sokak cephesinden sivri kemer ve sivri kemer içerisinde yer alan yuvarlak kemer ile iki kademeli, kapının avluya bakan cephesinden ise, Bursa tipi kemer ve bu kemer içerisinde yer alan düz kemerle iki kademeli olarak düzenlenmiştir. Her iki cephe de giriş kapısı üzerinde saçaklık oluşturan bingi taşları ise tek sıradır (Şekil 17).



Şekil 17. İbrahim Bey Mescidi Sokak Cephesi

Yapı, yığma yapım sistemi ile bazalt taştan inşa edilmiştir. Özgün yapısal niteliklerin bir bölümünün korunduğu yapıda onarım sonrası yapımlarda özgün niteliklerin ayrımı zorlaşmıştır. Yapının özgün duvar örgüsünde kullanılan bazalt taş boyutları oldukça büyük olup ince yonuludur. Ancak onarım sonrası yapılan örgülerde kullanılan bazalt taşı, kesme taş olup boyutları farklılaşmaktadır. Gözenekli, gözeneksiz bazalt taş ile tuğla parçaları duvarlarda karmaşık bir düzenle yer almıştır. Gözenekli bazalt taş genelde avlu döşemesinde kullanılmıştır. Duvarlarda rastgele kullanılan tuğla ise tepe pencere, niş ve kubbe kemeri ve kemer alınlığı gibi yapının bazı bölümlerinde bir düzen içerisinde yer almıştır. Yapının tepe pencereleri, alçı şebekeye gömülü camdan imal edilmiştir. Yapıda özgün yapı detayları dışında üretilmiş ekler mevcuttur.

Yapı tepe pencerelerinin şebekeleri, ritmik düzen ile oluşturulmuş yuvarlak motiflidir. Yapının avluya ve sokağa bakan giriş cephesinde yer alan bingi taşları ise dış bükey geometrik desenlidir. Harim giriş kapısı üzerinde tuğla ile oluşturulmuş bir süsleme yer almaktadır (Şekil 18).



Şekil 18. İbrahim Bey Mescidi Malzeme Detayları

Yapının Mevcut Durumu ve Sorunları

Yeni onarım geçirmiş yapıda, tespit edilen önemli sorunlardan biri üst örtüde yer alan nem problemidir. Özellikle harim ve son cemaat yerinin kubbe ve tonozlarında yoğun nem problemleri bulunmaktadır. Su ve nem kaynaklı hasarların görüldüğü doğu duvarının zemine yakın bölümlerinde yosunlaşmalar başlamıştır. Onarımlar sonrası özgüne uygun olmayan yapılan tamamlamaların yanında ve harim giriş kapısı lentosundaki düşey yönde oluşan kırık olduğu tespit edilmiştir (Şekil 19).



Şekil 19. İbrahim Bey Mescidi Gözleme Dayalı Yapısal Sorunları

4.4. Kaşık Budak Mescidi

Akkoyunlular Dönemi mescit yapısı olarak nitelendirilen Kaşık Budak Mescidi (Sözen, 1971: 114), Cevat Paşa Mahallesi, Yiğit Ahmet Sokakta bulunmaktadır. Kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri sokakla, diğer cepheleri kâgir evler ile çevrilidir. Arsa olarak nitelendirilen kâgir yapı, I. grup korunması gereken kültür varlığıdır (Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 18.12.2009, 2754). Özgün yapısal niteliklerinin büyük bir bölümünü kaybeden yapı, dini amaçlı özgün işlevini aktif olarak sürdürmektedir (Şekil 20).



Şekil 20. Kaşık Budak Mescidi Konumu (Google Earth) ve Giriş Cephesi (2025)

Mimari Özellikleri ve Yapım Tekniği

Kaşık Budak Mescidi, dikdörtgen plan düzeninde avlulu, avlunun güney ve kuzeydoğu kanadına yerleştirilmiş mahallerden oluşmaktadır. Batı cephesinden ulaşılan avlunun kuzeyinde, hela, abdesthane ve görevli odası; batısında, hazire mevcut olup, sokak duvarında bir yazıt bulunmaktadır (Şekil 21). Hazire ile son cemaat yeri arasında kalan bölümde, kadınlar mahfiline ulaşan merdiven yer almaktadır. Taş döşemeli avlunun doğusunda yer alan sokak duvarında, farklı biçim ve boyutlarla oluşturulmuş niş ile duvarın önünde kullanım amacı tespit edilemeyen dikdörtgen formlu bir tekne bulunmaktadır. Sokak duvarları, yuvarlak kesitli harpuşta ile örtülüdür.



Şekil 21. Kaşık Budak Mescidi Planı ve Avludan Görünüm (2025)

Kaynak: Plan: Halifeoğlu, 2009: 327

Avlunun güneyindeki son cemaat yeri, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup dikdörtgen formludur. Bu bölümün kuzeyinde iki sütun ile üç kemer yer almaktadır. Kemerlerin sütunlara bakan duvara bitişik bölümlerinde karşılıklı yer alan, beş dilimli, sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Son cemaat yerinin batısında, dikdörtgen bir niş ile bir kapı mevcuttur. Kapı ile kadınlar mahfiline ulaşan merdiven altının depolama amaçlı kullanıldığı bir mahale ulaşılmaktadır. Doğu cephesi sağır duvarlı olan son cemaat yerinin döşemesi bazalt taş olup üst örtüsü betonarme olarak yenilenmiştir. Bu bölümün üst katı kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Plan düzleminde kadınlar mahfilinin güneyinde yarım daire formlu açık çıkma mevcuttur. Bu bölümün kuzeyinde, üç pencere, batı ve doğusunda ise birer niş bulunmaktadır (Şekil 22).



Şekil 22. Kaşık Budak Mescidi Son Cemaat Yeri (2025)

Son cemaat yerinin güneyinden ulaşılan harim, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plan düzenindedir. Harimin kuzeyinde dikdörtgen formlu tepe pencereli kapı ile iki pencere yer almaktadır. Doğusunda dört adet pencere ile dikdörtgen bir niş, batısında üç adet pencere bulunmaktadır. Kare formdaki pencereler yüksek kotta konumlanmıştır. Pencerelerin boyutları ve formları (kareye yakın) ile cepheye yansıyan görüntüleri ile (duvar örgü sistemindeki düzensizlikler, betonarme lento) özgün olmadıkları düşünülmektedir. Batıda ayrıca çeşitli boyutlarda dikdörtgen formlu beş niş vardır. Harimin güneyinde, yenilenmiş mihrap nişi ile minber bulunmaktadır. Döşemesi tespit edilemeyen harimin üst örtüsü betonarme döşeme olarak yenilenmiştir (Şekil 23).



Şekil 23. Kaşık Budak Harim Bölümü (2025)

Yapı, güney ve güneydoğu cephelerinden kapalı olup, diğer cepheleri açık durumdadır. Sokağa yansıyan batı cephesi, açıklıklar, bingi taşları, harpuşta ve kitabeler ile hareketlendirilmiştir. Yapının harim bölümünün cepheye yansıyan bir kısmı önündeki yapıdan dolayı algılanamamaktadır. Cephede dikdörtgen formlu pencere açıklıkları harim ve kadınlar mahfilinde olup kadınlar mahfilindeki açıklık süslü bir şebeke ile örtülüdür. Kadınlar mahfiline çıkan merdiven boşluğunda ise beş dilimli sivri kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklık gridal bir şebeke ile örtülüdür. Kadınlar mahfili üst örtüsünde yer alan bingi taşları iç bükey formdadır. Yapının sokağa bakan kuzey cephesi; çeşme ve açıklıklar ile hareketlendirilmiştir. Çeşme yuvarlak kemerli olup günümüzde kullanılmamaktadır. Çeşmenin her iki

yanında ince uzun dikdörtgen formlu pencereler yer almaktadır. Çeşmenin tam ortasında ise ortası delik daire formlu bir taş ve onun altında bir saçak taşı olarak nitelendirilecek çıkıntı bulunmaktadır. Yapının sokak ile ilişkili doğu cephesi batı cephesine benzer bir cephe düzenlenmesine sahiptir (Şekil 24).



Şekil 24. Kaşık Budak Mescidi Sokak Cepheleri

Yapı, yığma yapım sistemi ile bazalt taştan inşa edilmiştir. Yapının özgün duvar örgüsünde bazalt, genel olarak ince yonu taş olarak kullanılmıştır. Yapının avlu ve sokak cephesinde yer yer düzgün kesme taş kullanılmıştır. Sokağa bakan duvarda bazalt taşın yanında tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Yapının bazı bölümlerinde uygulanan farklı teknik ve malzemelerle yapılmış devşirme malzemeler bulunmaktadır. Cas süslemeli taşların cephede dağınık bulunması, harim bölümünün batı ve doğusundaki açıklıkların boyutlarındaki farklılıklar, farklı yapı malzemeleri ile üretilmiş hazire bölümündeki teknik uyumsuzluklar, avlunun doğusunda farklı malzemelerle üretilmiş nişin teknik düzensizliği, yapıda dikkat çeken bazı uygulamalardır. Yapıda özgün yapı detayları dışında farklı teknik ve malzeme ile üretilmiş ekler de mevcuttur.

Yapının avlu cephesi, kemer, sütun, bingi taşları, cas süsleme ve kitabeler ile hareketlendirilmiştir. Cephede kemerler, yuvarlak basık kemer formunda olup kemerlerin kilit taşları geometrik süslemelidir. Yuvarlak kesitli sütun başlıkları lale motifli olup çift sıra bilezikleri mevcuttur. Cephenin çeşitli yerlerinde yıldız veya kıvrımlı motiflerle oluşturulmuş cas süsleme görülür. Bingi taşları dış ve iç bükey

formda çeşitli düzenlerdedir. Cephenin sütun başlıkları, merdiven kovası ve ortada yer alan kemer üzerinde toplam dört adet yazıt bulunmaktadır. Avluya giriş kapısı üzengi taşlarında silindir biçimli süsleme öğeleri; avlunun doğusundaki nişte, lale motifli taş süslemeler yer almaktadır. Yapının hazire bölümü dörtgen ve beşgen tabanlı geometrik süslemeli taşlar ile çevrelenmiştir. Hazire bölünü çevreleyen bir duvarda genellikle havuzlarda kullanılan yıldız motifli kadeh mevcuttur (Şekil 25).



Şekil 25. Kaşık Budak Mescidindeki Süsleme Öğeleri

Yapının Mevcut Durumu ve Sorunları

Yapıda nem problemi temel sorunlardan biridir. Harim bölümünün zemine yakın duvarları ile komşu yapı ile ilişkili olan güney duvarında su ve neme bağlı dökülmeler ile yosunlaşmalar mevcuttur. Islak hacimlerin zemine yakın bölümlerinde harç kayıpları bulunmaktadır. Onarımı ve konumlandırılması hatalı yapılan yağmur iniş boruları, yapıda suya bağlı problemleri arttırmıştır. Yapının üst örtüsünün betonarme olarak değiştirilmesi ile kuzey bölümünde yeni eklerin düzenlenmesi yapısal özelliklerin değişmesine neden olmuştur. Hela ve görevli

odasının bulunduğu kuzey kanatta ayrışma hasarları olduğu görülmüştür. Yapıda niteliksiz ek, boya ve sıva uygulamaları bulunmaktadır (Şekil 26).



Şekil 26. Kaşık Budak Mescidi Gözleme Dayalı Yapısal Sorunları

4.5. Kavas-ı Sağir Mescidi

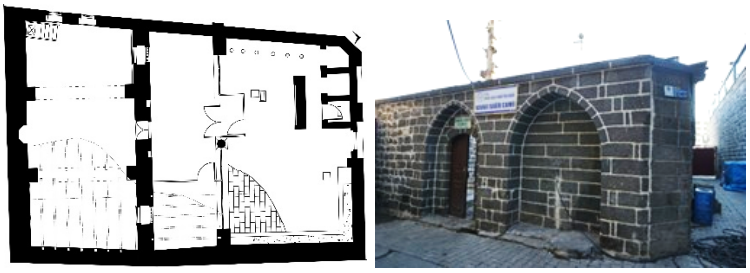
Akkoyunlular Dönemi mescit yapısı olarak nitelendirilen yapı (Tuncer, 2012: 188), Savaş Mahallesi, Küçük Kavas Sokakta yer almaktadır. Kuzey ve kuzeybatı cepheleri sokak, diğer cepheleri kâgir evler ile çevrilidir. Cami olarak nitelendirilen kâgir yapı, I. grup korunması gereken kültür varlığıdır (T.C. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı, İstanbul, Toplantı Karar No ve Tarihi: A-2082, 19.01.1980; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 18.12.2009, 2754). Mevcut hali ile özgün yapısal niteliklerini kaybeden yapı, dini amaçlı özgün işlevini aktif olarak sürdürmektedir (Şekil 27).



Şekil 27. Kavas-ı Sagir Mescidi Konumu (Google Earth) ve Giriş Cephesi (2025)

Mimari Özellikleri ve Yapım Tekniği

Kavas-ı Sağir Mescidi, dikdörtgen plan düzenli, avlunun güney ve kuzeybatı kanadında konumlanmış mahallerden oluşmaktadır. Avlunun kuzeybatısında, hela ve abdesthane; doğusunda bahçe duvarı mevcuttur. Yapı, bulunduğu çevrede güney ve doğu cephelerinden kapalı diğer tüm cephelerden açıktır. Sokağa yansıyan ve avluya girişi sağlayan kuzey cephesinde; sivri kemerli bir niş içerisinde yer alan basık kemerli kapı ile sivri kemerli bir çeşme bulunmaktadır. Yapının sokağa yansıyan batı cephesinde ise yuvarlak geometrik şebekeli tepe pencereleri ve lokmalı parmaklıklı pencereler mevcuttur. Ayrıca bu cephenin duvar örgüsünden sonradan kapatıldığı düşünülen bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Şekil 28).



Şekil 28. Kavas-ı Sagir Mescidi Planı ve Giriş Cephesi (2025)

Kaynak: Plan: Halifeoğlu, 2009: 333

Yapı, yığma yapım tekniği ile bazalt taş malzeme ile inşa edilmiştir. Gözenekli ince yonu bazalt taş kullanılan yapının avlu ve sokak duvarlarının bazı bölümleri ise kaba yonu bazalt taş malzemeden yapılmıştır. Yapının kapı ve pencerelerinde alçı, ahşap, demir ve cam malzemeler kullanılmıştır. Yapıda özgün yapı detayları dışında farklı teknik ve malzeme ile üretilmiş ekler de mevcuttur.

Avlunun güneyindeki son cemaat yeri, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde, iki açıklıklı kemerlerle geçilen ve ortasında sütunlu son

cemaat yerinin batısında, yuvarlak kemerli tepe penceresi; güneyinde, iki adet dikdörtgen pencere, dört adet yuvarlak kemerli tepe penceresi ve kapı ile kaş kemerli iki niş bulunmaktadır. Bu bölümün doğusu ise sağır duvardır. Döşemesi taş olan mahalin üst örtüsü, ahşap kirişlidir (Şekil 29).



Şekil 29. Kavas-ı Sagir Mescidi Son Cemaat Yeri

Son cemaat yerinin güneyindeki harim bölümü, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Harim bölümünü üç "sahın"a ayıran iki sivri kemer bulunmaktadır. Harimin batısında sokağa açılan iki adet dikdörtgen formlu pencere ile üç yuvarlak kemerli tepe penceresi mevcut olup doğu duvarında açıklık bulunmamaktadır. Sade plan düzenindeki yapının tepe pencereleri, oldukça süslüdür. Tepe pencerelerinde bitkisel motif ve renkli cam ile süsleme yapıldığı görülmektedir (Şekil 29).



Şekil 30. Kavas-i Sağir Mescidi Süsleme Öğeleri

Üst örtüsü ahşap kirişlerle geçilen harim bölümünün güneyinde; üç dilimli, yuvarlak kemerli, geometrik ve iç bükey mihrap nişi bulunmaktadır. Batısında yer alan "sahın"ın güney cephesinde tepe penceresi ile yenilenmiş minber yer almaktadır. Mihrap nişinde kalker- bazalt taş malzemeli almaşık örgülüdür.

Yapının Mevcut Durumu ve Sorunları

Yapıda, nem problemi tespit edilen temel sorunlardan biridir. Harim bölümünün zemine yakın duvarları ile son cemaat yerinin doğu ve batı duvarlarında neme bağlı dökülmeler mevcuttur. Çatıdan gelen yağmur iniş boruları, yapının özgününe aykırı biçimde yapılmış olup boruların yönlendirilmesi doğrudan avlu döşemesi üzerine yapılmıştır. Borulardan sızan sular, taşlar arasında bitkilerin oluşmasına sebep olmuştur. Önceden kapatılmış olduğu kaynaklarda ifade edilen son cemaat yerinde (Halifeoğlu, 2009: 333) niteliksiz eklerden kaynaklanan taş hasarları mevcuttur. Ayrıca, kullanıcı kaynaklı yapılan uygulamalar ile bakımsızlığa bağlı bozulmalar olduğu görülmüştür (Şekil 31).



Şekil 31. Kavas-i Sağir Mescidinde tespit edilen sorunlar

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dini yapılar, toplumların ibadet eylemlerini gerçekleştirdikleri mekanlardan oluşmaktadır. Toplumun inanç değerlerini yerine getirdiği bu yapıların konumları, mimari özellikleri ve boyutları bulundukları çevreye göre değişiklik göstermektedir.

Mescitler, özellikle mahallelerde konumlanan küçük boyutlu ibadet mekanlarıdır. Her mahallede bir ya da daha fazla inşa edilen bu yapılar, genellikle kent kimliğine ve kültürüne göre düzenlenmiş plana sahiptir.

Diyarbakır'daki Akkoyunlu Döneminde inşa edilen mescitlerin mimari özellikleri, yapım tekniği ve yapısal sorunlarının incelendiği bu çalışmada öncelikle kapsamlı literatür araştırması yapılmıştır. Literatür taramasında elde edilen verilerle yerinde saha çalışması yapılarak, mevcut durumları değerlendirilerek mimari analizleri yapılmıştır.

Taceddin, Hacı Büzürk (Büzrük), İbrahim Bey, Kaşık Budak ve Kavas-i Sağir mescitleri özelinde yapılan bu araştırmada yapıların tamamı; 1. grup tescilli korunması gereken kültür varlığı olarak; toplumun dini, sosyal, ekonomik ve kültürel ortak gereksinimlerini karşılayan, inşa edildikleri dönemin mimari ve sanat anlayışını yansıtan, simgesel, anıtsal, izlenim gibi değerleriyle korunması gereken yapılar olduğu tespit edilmiştir. Genellikle mahalle içerisinde konut yerleşimleri arasında kalan ve ortalama 250 m^2 tapu alanı olan yapılar, camiden daha küçük olarak ifade edilen mescit mekân boyutları ile uyumludur. Yapıların konut yerleşimleri arasında bulunmaları ise umumi değil mahalli olduklarını göstermektedir.

Yapılarda mekânsal olarak; avlu, son cemaat yeri, harim, abdesthane ve hela gibi mahaller hepsinde ortak mekanlar olarak bulunurken, Kaşık Budak Mescidinde, ayrıca kadınlar mahfili ve hazire yer almaktadır. Taceddin Mescidinde, kadınlar mahfili bulunmasına rağmen bu mahalin özgün olmadığı düşünülmektedir. Plansal olarak; revaklı ve enine dikdörtgen plan düzeninde olan yapıların dört adeti düz dam ile, İbrahim Bey Mescidi ise kubbe ile örtülüdür.

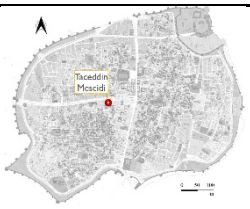
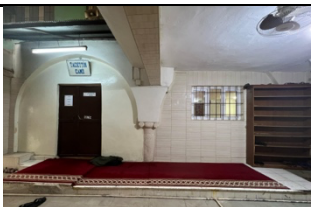
Sokak cepheleri genel olarak sade olan yapıların harim ve/veya son cemaat yerinden sokağa açılan pencere açıklıkları bulunmaktadır. Bu yapılardan yalnızca

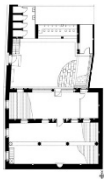
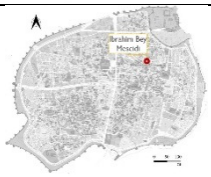
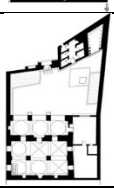
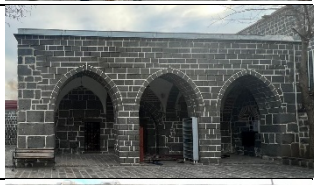
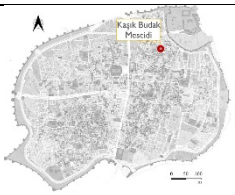
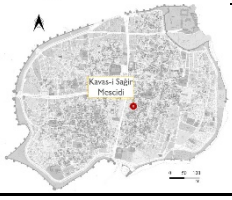
Kaşık Budak Mescidinde doğrudan sokağa açılan bir pencere bulunmamaktadır. Yapının, kâgir evler ile çevrili olan harim bölümünde çevreyi rahatsız etmeyecek kadar yüksek bir kotta pencere açıklıkları yer almaktadır. Yapıların avlu cepheleri, genellikle sütunlu ve kemerli olup iki veya üç gözlüdür. Bunlardan yalnızca İbrahim Bey mescidinde sütun yerine ayak (paye) bulunmaktadır.

Yapım tekniği ve malzemesi, Diyarbakır geleneksel kent dokusunda olduğu gibi yığma yapım tekniği inşa edilmiş olup, genellikle yapı malzemesi olarak yöresel bazalt taş kullanılmıştır. Diyarbakır geleneksel mimarisinde sıklıkla görülen bingi taşı, harpuşta, çörten, şebeke, tepe penceresi gibi yapı elamanları bu mescitlerde de mevcuttur.

Mescitlerde, mimari olarak ayırıcı olabilecek yapı elemanı, bazalt taş malzemeden kavis sağlanmış iç bükey mihraplardır. Diğer mihraplardan farklı olarak Kavas-ı Sağir Mescidinde bazalt-kalker malzemeli almaşık örgü kullanıldığı görülmektedir. Akkoyunlu Dönemi yapılarında mimari bezemeye oldukça önem verildiği kaynaklarda ifade edilmektedir (Doğan & Doğanay, 2017: 656). Ancak süsleme öğesi bakımından Akkoyunlu Dönemi'ne referans verdiği düşünülen bir detaya ulaşılamamıştır. Kaşık Budak Mescidinde süsleme öğeleri, incelenen diğer mescitlere göre yoğun olmasına rağmen bu öğelerin devşirme olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1. Diyarbakır Akkoyunlu Dönemi Mescitleri Genel Mimari Özellikleri

Yapı Adı	Suriçi'ndeki Konumu	Planı	Avlu Cephesi
Tacettin Mescidi (14-15. yy.)			

Hacı Büzürk (Büzrük) Mescidi (14-15. yy.)			
İbrahim Bey Mescidi (14-15. yy.)			
Kaşık (Karışık) Budak Mescidi (14-15. yy.)			
Kavas-ı Sağir Mescidi (14-15. yy.)			

Mescitler yapısal olarak değerlendirildiğinde; dini amaçlı özgün işlevini sürdüren bu yapıların kültürel niteliklerinin göz ardı edildiği, yapıların yapısal sorunları ile ilgili yeterince önlem alınmadığını tespit edilmiştir. Yapılara bitişik olarak konumlanan çevre yapıların mescitlerde oluşturduğu ayrışma, çatlama ve neme bağlı bozulmalara sebep olduğu görülmüştür. İncelenen yapılar ile ilgi gerekli önlemlerin alınarak bozulmaların giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca yapı kullanıcıları tarafından yapılan müdahalelerle niteliksiz eklerin olduğu ve yapıların özgünlüğünün kısmen bozulduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak; toplumun inanç kültüründe önemli yeri bulunan mescitlerin incelendiği bu çalışmada, geçmişte mahalle kültürünün önemli bir parçası olan bu yapılara ilginin azaldığı ve cemaatin daha büyük veya farklı ibadet mekanlarına yönelmesi yapıların kullanım sıklığını azaltmıştır. Mescitlerin geçmişten

günümüze ulaşma süreçlerinde geçirdiği değişimler ve niteliksiz müdahaleler ile hatalı restorasyonlar bu yapılarda sorunların meydana gelmesine neden olmuştur.

Akkoyunlu Dönemi kültür mirası olarak günümüze ulaşan bu nadir yapıların güvenle geleceğe aktarılması ve özgün yapısal nitelikleri sürdürmesi; esaslı onarım gerektiren koruma çalışmaları ile mümkün olabilecektir.

Çalışmada incelenen Akkoyunlu Dönemi mescitleri başta olmak üzere, Diyarbakır ve diğer kentlerdeki nitelikli kent kimliğine katkı sunan ve kent kültür envanterinde yer alan mescitlerin koruma ilkeleri ışığında yeniden restore edilerek gelecek kuşaklara ulaştırılması oldukça önemli ve gereklidir. Mescitler başta olmak üzere günümüze ulaşan dini yapıların korunması ve yaşatılması ile sürdürülebilirliğinin sağlanması, bu yapıların geçmişten geleceğe bir inanç ve kültür köprüsü görevi üstlenmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Tablo 2. Diyarbakır Akkoyunlu Dönemi Mescitleri Yapısal Sorunları

	Duvarda Ayrışma/Kırık	Zeminde Oturma/Çökme	Kemer Örgü Hasarı	Bitki Oluşumu	Bağlayıcı Harç Kayıpları	Su ve Nem Sorunları	Niteliksiz Yenileme ve Muhdesler
Tacettin Mescidi	✓				✓		✓
Hacı Büzürk Mescidi	✓				✓	✓	✓
İbrahim Bey Mescidi	✓		✓			✓	✓
Kaşık Budak Mescidi	✓	✓				✓	✓
Kavas-ı Sağir Mescidi				✓		✓	✓

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Akmaz Bilgiç, E. (2020). *Diyarbakır Hoca Ahmed (Ayni Minare) Camii Restorasyon Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Charter for The Conservation of Historic Towns and Urban Areas. (1987). Washington. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf adresinden erişildi.

Convention Concerning The Protection of The World Cultural and Natural Heritage. (1972). Paris. https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf adresinden erişildi.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 18.12.2009, 2754.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar Tarihi ve No: 25.11.2010, 3528.

Doğan B. & Doğanay A. (2017). "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme." İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6: 1, 652-682.

European Charter of the Architectural Heritage. (1975). Amsterdam. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

adresinden erişildi.

Halifeoğlu, F. M. (2009). Diyarbakır Suriçi'nde Yer Alan Mescitler. *Nebiler, Sahabiler, Azizler, Krallar Kenti Diyarbakır*.

Keleş, H. (2006). "Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler." Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 38: 63–80.

Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler, (2003). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf adresinden erişildi.

Ökten, Mehmet S., Balaban Ökten, B., Ekinci S. (2021). "Altyapı ve Kazı Çalışmalarının Tarihi Yapılara Etkisi Şeyh Murad Efendi Mescidi, Adile Sultan Türbesi ve İskender Paşa Camii." bāb Mimarlık ve Tasarım Dergisi, 2 (2): 200-219.

Sarı, M. S. (2008). *Temellerin Takviyesi ve Uygulamadan Örnekler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sesigür, H., Çılı, F. (2014). "Edirne Mihrimah Sultan Camisinde Yapılan Onarım ve Güçlendirme Çalışmaları." Restorasyon Yıllığı Dergisi, 9: 72–79.

Sözen, M. (1971). *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*.

T.C. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı, İstanbul, Toplantı Karar No ve Tarihi: A-2082, 19.01.1980.

The Venice Charter. (1964). Venice. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden erişildi.

Tuncer, O. C. (2008). "Diyarbakır Vakıf Yapıları, Mahalleleri ve Dinsel Haritası (1511-1950)." Vakıflar Dergisi, 31: 1–24.

Tuncer, O. C. (2012). *Diyarbakır Suriçi Anıtları İle Köşkler ve Bağ Evleri*. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Utkan, U. (2014). *Tarihi Yapılarda Karşılaşılan Geoteknik Problemler ve Uygulanan Zemin İyileştirme Yöntemleri.* Çukurova Üniversitesi.

Yılmazçelik, İ. (2014). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840) (Fiziki,*

İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı) (OSTİM Mesl). Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XIV. Dizi-Sayı 21.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Akkoyunlus, who dominated Diyarbakır at the beginning of the 15th century, left many works in the rich historical texture of the region by building religious structures such as mosques, masjids, madrasahs, zawiyas and lodges (Keleş, 2006; Tuncer, 2008; Sözen, 1971; Yılmazçelik; 2012). Taceddin (Sözen, 1971: 120, 271), Hacı Büzürk (Büzrük), (Sözen, 1971: 122), İbrahim Bey (Tuncer, 2012: 160; Sözen, 1971: 117, 270), Kaşık (Karışık) Budak, which are described as masjids of the Akkoyunlu Period in Suriçi, (A. Bulduk, El-Cezire, p. 240, cited in Yılmazçelik 2014: 110; Sözen 1971: 114), Kavas-i Sağir (Tuncer, 2012: 189) masjids are among the rare structures that have survived to the present day with their historical and cultural values. The aim of the study is to ensure the preservation of buildings of such high cultural and historical importance by identifying their architectural and artistic features based on field observations and revealing their damage status.

Method

In the study, a two-stage method was followed: literature review and field research. In field research, the building was observed on site, interior, exterior and environmental photographs were taken, and documentation was carried out. The location of the buildings, their conservation and current condition are expressed, and the structural problems identified based on observation are explained.

Masjids: Its general description (history, location, current state of preservation), plan features, façade features, construction technique and material, decorative elements and structural problems based on observation are expressed in detail. While expressing the general definition of structures; A brief description of the environmental situation of the building is made by stating the neighborhood, street, block and parcel number. Information about building function information, title deed area, conservation registration of buildings and their status is given. Plan features; The general description is expressed in the order of street, courtyard, last congregation place and harim, and each location is discussed in its entirety with its facades, flooring and roof information. In the facade features, street and courtyard facades are defined.

Findings (Results)

The findings of the study constitute all the data expressing the architectural and artistic features of the buildings and their structural problems based on observation, depending on the method of the study.

Conclusion and Discussion

In this research conducted specifically for Taceddin, Hacı Büzürk (Büzrük), İbrahim Bey, Kaşık Budak and Kavas-i Sağir masjids, all of the buildings; As a group 1 registered cultural property that needs to be protected; It has been determined that *they are structures that meet the religious, social, economic and cultural common needs of the society, reflect the architectural and artistic understanding of the period in which they were built, and should be protected with their symbolic, memorial, monumental and impression* values. The buildings, which are generally located between residential settlements within the neighborhood and have an average title deed area of 250 m^2, are compatible with the size of the masjid space, which is expressed as smaller than the mosque. The fact that the structures are located among residential settlements shows that they are local, not public. Spatially in buildings, while spaces such as the courtyard, last congregation place, “harim”, ablution room and toilet are common to all of them, Kaşık Budak Masjid also has a women's place of worship and a hazire. Although there is also a women's place of worship in Taceddin Masjid, it is thought that this place is not original. Planally; Four of the buildings with porticoes and transverse rectangular forms are covered with flat roofs, and İbrahim Bey Masjid is covered with a dome. Buildings with generally plain street facades have window openings opening to the street from the sanctuary and/or narthex. Among these buildings, only Kaşık Budak Masjid does not have a window opening directly to the street. In the sanctuary section of the building, which is surrounded by masonry houses, there are window openings at a level high enough to not disturb the environment. The courtyard facades of the buildings generally have columns and arches and have two or three eyes. Of these, only the Ibrahim Bey Masjid has piers instead of columns. The construction technique and material are basalt stone with masonry construction technique, as in the traditional urban fabric of Diyarbakır. Building elements such as load bearing (bingi) stone, harpuşta, gutter (çörten), railing (network, şebeke) and skylight which are frequently seen in Diyarbakır, are also present in these masjids. In masjids, the architecturally distinctive structural element is the concave mihrabs carved from basalt stone. Unlike other mihrabs, it is seen that basalt and limestone were used in Kavas-ı Sağir Masjid. It is stated in the sources that architectural decoration was given great importance in the buildings of the Akkoyunlu Period (Doğan & Doğanay, 2017: 656). However, no detail thought to

refer to the Akkoyunlu Period in terms of ornamentation could be found. Although there are many decorative elements in Kaşık Budak Masjid, it is thought that these elements were moved from another place. When the masjids are evaluated structurally; It has been determined that the cultural qualities of these buildings, which continue their original function for religious purposes, are ignored and sufficient precautions are not taken regarding the structural problems of the buildings. Damages such as decomposition, cracking and moisture caused by the surrounding structures located adjacent to the masjids are quite high. Necessary precautions should be taken regarding these structures, and the damage should be eliminated. There are also practices such as haphazard additions, painting and plastering that are carried out by building users without awareness of conservation. These practices may obscure structural problems. It is also predicted that these practices may increase structural damage in the long term. These rare structures, which have survived to the present day as the cultural heritage of the Akkoyunlu Period, should be safely transferred to the future and maintain their original structural qualities; It will be possible with conservation works that require major repairs.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 49 Nisan 2025

Yayın Geliş Tarihi: 01.01.2025 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1611375
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Demir, Y. (2025). Müşterilerin Unesco'nun Gastronomi Şehirleri'nde Bulunan Asırlık Aile Lokantalarındaki Gastronomi Mirası Algılamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 772-804.

MÜŞTERİLERİN UNESCO'NUN GASTRONOMİ ŞEHİRLERİ'NDE BULUNAN ASIRLIK AİLE LOKANTALARINDAKİ GASTRONOMİ MİRASI ALGILAMALARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Yeliz DEMİR*

Öz

Bu araştırmanın amacı, UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından giren şehirlerdeki asırlık aile lokantalarına ilişkin müşterilerin gastronomi mirası algılamalarını incelemektir. Yapılan literatür taraması sonrasında Gaziantep'te İmam Çağdaş ve Afyonkarahisar'da Aşçı Bacaksız lokantalarının asırlık aile lokantası statüsünde olduğu tespit edilmiştir. Bu lokantaların Google Haritalar uygulamasındaki müşteri yorumları veri olarak kaydedilerek içerik analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonrasında müşterilerin gastronomi mirası algılamalarında iki lokantada da işletme konseptinin ve miras yemeklerin öne çıktığı tespit edilmiştir. Müşteriler, işletme konsepti bağlamında Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasını "Şehirle bütünleşmiş işletme", "Tarihi lokanta" ve "Aile lokantası" olarak nitelerken müşterilerin önemli bir kısmı Gaziantep'teki asırlık aile lokantasını "Şehirle bütünleşmiş işletme" olarak nitelendirmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, yelizdemir@isparta.edu.tr, Isparta/Türkiye.

Anahtar Kelimeler: *Asırlık aile restoranları, gastronomi mirası, miras lokantalar, UNESCO, Yaratıcı Şehirler Ağı.*

CUSTOMERS' PERCEPTIONS OF GASTRONOMICAL HERITAGE IN CENTURY-OLD FAMILY RESTAURANTS IN UNESCO'S GASTRONOMICAL CITIES: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

This research aims to examine the gastronomy heritage perceptions of customers regarding century-old family restaurants in cities included in UNESCO's Creative Cities Network in gastronomy. After the literature review, it was determined that İmam Çağdaş in Gaziantep and Aşçı Bacaksız in Afyonkarahisar have the status of century-old family restaurants. The customer comments of these restaurants in the Google Maps application were recorded as data and examined with content analysis. After the study, it was determined that the business concept and heritage dishes were prominent in the customers' perceptions of gastronomy heritage in both restaurants. While customers describe the century-old family restaurant in Afyonkarahisar as "a business integrated with the city", "historical restaurant", and "family restaurant" in terms of the business concept, a significant portion of the customers describe the century-old family restaurant in Gaziantep as "a business integrated with the city".

Keywords: *Centuries-old family restaurants, gastronomic heritage, heritage restaurants, UNESCO, creative cities network.*

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK) miras kavramını hukuki ve mecazi anlamda tanımlamaktadır. Hukuki anlamda miras "*Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet; kalıt, bırakıt, tereke*", mecazi anlamda ise "*Kalıtım yoluyla gelen herhangi bir özellik*" veya "*Bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey*" olarak tanımlamaktadır (https://sozluk.gov.tr/, 2024). Bu tanımlamalardan miras kavramının maddi, biyolojik ve kültürel yönleri olduğu anlaşılmaktadır. 1972 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kültürel alanların ve doğanın korunması amacıyla "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir (https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44, 2022a). Koçak ve Can (2018: 151) 20. yüzyılın sonunda uluslararası alanda kültürel miras kapsamının, somut ve somut olmayan kültürel miras olarak kullanılmaya başlandığını aktarmaktadırlar. UNESCO'nun ise 17 Ekim 2003'te kabul ettiği "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre somut olmayan kültürel miras listesinde yemek ve gastronomi unsurlarının da bulunduğu görülmektedir (https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri, 2022b).

Gastronomik öğelerden sayılan bir mutfağın yemeklerinin, ürünlerinin, pişirme yöntemlerinin, araç-gereçlerinin, sunumlarının ve etkinliklerinin bir sonraki nesle aktarımı aracılığıyla gastronomik miras kavramı ortaya çıkmaktadır (Bayram, 2018: 362; Dikme vd., 2023: 1505; Oğan, 2024: 76). Gastronomi, kültürel mirasın bir unsuru olarak destinasyonun kimliğini güçlendirmektedir (Lima vd., 2024: 329). Başka bir anlatımla, kültür, gastronomi mirasını besleyen önemli faktörlerden biri olarak gösterildiğinden gastronomi mirası bir bölgede kültür

turizmini (Kaşlı vd., 2015) ve gastronomi turizmini besleyen bir olgu (Küçük ve Saatcı, 2022) olarak değerlendirilebilir.

Ulusal literatürde, gençlere ölüm ve doğum ile ilgili gastronomik miras unsurların aktarım seviyesi (Dikme vd., 2023), gastronomik miras içerisinde değerlendirilen yöresel yemeklerin restoran menülerinde bulunma durumu (Aydın vd., 2018) ve gastronomi mirasının sürdürülebilirliği (Kaşlı vd., 2015; Küçük ve Saatcı, 2022) ile ilgili çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Uluslararası literatürde ise gastronomik miras unsurlarını değerlendiren (Romagnoli, 2019), gastronomi mirası kavramı ile gastronomi turizmi (Gačnik, 2012), destinasyon gelişimi (Nilsson vd., 2011), yerel (Rivza vd., 2022) ve bölge turizminin gelişimi (Kalenjuk Pivarski vd., 2023) arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar bulunmaktadır.

İlgili literatürde gastronomi mirasını restoranlar bağlamında inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Uggioni vd., 2010; Mareth ve Turgarini, 2018; Huete-Alcocer ve Hernandez-Rojas, 2022). Uggioni vd. (2010) Brezilya'nın Santa Catarina kentindeki Florianópolis belediyesindeki geleneksel Azor restoranlarında, gastronomik miras kalitesini değerlendirdikleri araştırmada gastronomik miras kalitesinin değerlendirilmesi adı verilen yöntemin uygulanmasıyla, tipik yemeğin sembolik ve duyusal karakteri korunarak yeterli hijyen ve sanitasyon kontrolünün sağlandığı bulunmuştur. Mareth ve Turgarini (2018) Sukabumi şehrinde gastronomik kültürel miras restoranını ziyaret eden turistlerin çoğu tarafından bu restoranın gastronomik miras restoranı olarak nitelendirildiğini belirtmektedirler. Huete-Alcocer ve Hernandez-Rojas (2022) Dünya miras şehri olan Córdoba'da (İspanya) yaptıkları araştırmada turistlerin geleneksel restoranlarda yaşadıkları olumlu gastronomi deneyiminin şehir imajı üzerinde olumlu etkisi olduğu bulunmuştur.

İlgili literatürde en az 100 yıllık restoranlar asırlık restoranlar (Aldemir ve Sormaz, 2021: 71; Odabaş ve Kaygısız, 2021: 76) olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmada, asırlık yiyecek içecek işletmeleri, tarihe tanıklık edip günümüze kadar geldiğinden işletme konsepti, hizmet anlayışı veya mutfakla ilgili geçmişten günümüze bazı kültür ve gelenekleri aktarmada önemli bir rolü olduğu varsayılmaktadır (Çelik vd., 2020; Demirci, 2023). Başka bir anlatımla, gastronomi mirası ile kültür arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Tarihin ise kültürü beslediği kabul edilmektedir (Öztürk vd., 2015: 3). Jhearmaneechotechai (2024: 335) restoranlar bağlamında yaptığı araştırmada, mirasın bir nesilden diğerine aktarılmasında gerekli olan süre olarak 50 yılı kabul etmektedir. Asırlık aile lokantalarında kuşaklar arasında işletmecilik anlayışının, işletme konseptinin, yemek kültürünün aktarıldığı görülmektedir (Demirci, 2023). Bu bağlamda araştırmanın temel amacı Türkiye'de UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından giren şehirlerdeki asırlık aile lokantalarında müşterilerin gastronomi mirası algılamalarını incelemektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun (UNESCO) 2004 senesinde düzenlediği yürütme kurulunun 170. toplantısında alınan kararla 116 şehrin katılımıyla Yaratıcı Şehirler Ağı kurulmuştur (https://www.kulturportali.gov.tr/portal/yaraticisehirleragi). UNESCO, Yaratıcı Şehirler Ağı'nın temel misyonunun yaratıcılığı ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açılardan sürdürülebilir kalkınmanın stratejik bir faktörü olarak kabul eden şehirlerle ve şehirler arasındaki işbirliğini güçlendirmek olduğunu vurgulamaktadır (https://www.unesco.org/en/creative-cities/mission?hub=80094, 2023b). 20.07.2024 tarihinde UNESCO'nun resmî web sitesinden alınan verilere göre dünya çapında 354 şehir Yaratıcı Şehirler Ağı'na

dahildir (https://www.unesco.org/en/creative-cities/grid?hub=80094). Dahası Yaratıcı Şehirler Programı'nın 72 ülkesinden 180 şehir, sürdürülebilir kentsel gelişim politikalarının merkezine kültür ve yaratıcılığı koymuştur (https://www.unesco.org/en/creative-cities/unesco-cities-platform?hub=80094, 2023c). UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı, el sanatları ve halk sanatı, tasarım, film, gastronomi, edebiyat, medya sanatları ve müzik olarak yedi alanı kapsamaktadır (https://www.kulturportali.gov.tr/portal/yaraticisehirleragi; https://www.unesco.org/en/creative-cities/mission?hub=80094, 2023b). Türkiye'de UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'nda tasarım alanında İstanbul (2017), zanaat ve halk sanatları alanında Kütahya (2017) ve Bursa (2021), müzik alanında Kırşehir (2019) ve Şanlıurfa (2023), gastronomi alanında ise Gaziantep (2015), Hatay (2017) ve Afyonkarahisar (2019) bulunmaktadır (https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/6212, 2023a).

Odabaş ve Kaygısız (2021: 72) 100 seneden fazla varlığını sürdüren işletmelerin asırlık işletmeler olarak nitelendirildiğini ve bu işletmelerin büyük bir geleneğin, değerin ve mirasın temsilcisi olduğunu aktarmaktadırlar. Eryılmaz (2022: 519) ise bu kategoriye giren işletmelerin, asırlık ifadesi yerine tarihi ve meşhur ifadelerini kullanmayı tercih ettikleri belirtmektedir.

Aile işletmelerinin genel özellikleri ile ilgili olarak Özdeş (2019: 3) bu işletmelerin, ailenin temel ihtiyaçlarını gidermek ve/veya mirasın aile içinde kalması için kurulduğunu, aile geçiminden sorumlu kişilerce yönetildiğini, yönetimin farklı kademelerinde ailenin diğer bireylerinin görev aldığını, şirket kararlarında ailenin etkisinin olduğunu ve en az iki kuşağın şirkette farklı kademelerde çalıştığını aktarmaktadır.

Aile lokantalarında, bir nesilden diğerine işletmecilik anlayışının, işletme konseptinin ve geleneksel mutfak kültürünün (yemek tarifleri, yemek pişirme teknikleri ve kullanılan malzeme gibi) geçtiği görülmektedir (Sürmen ve Bayraktar, 2018; Tetik, 2022; Demirci, 2023). Bu kültür ve geleneğin 50 yıldan kısa sürede (39 yıl) (Yıldız, 2019: 1129), (45 yıl) (Aksöz vd., 2014: 300) veya 50 yıldan uzun sürede (55 yıl) (Yıldız, 2019: 1130) bir nesilden diğerine geçtiği de belirtilmektedir. Dahası bir asrı aşan sürede hizmet veren aile lokantalarında da kuşaklar arasında işletme kültürü ve geleneğinin aktarıldığı vurgulanmaktadır (Demirci, 2023). González-Macías vd. (2024: 221) tarafından aile restoranlarında ailevi ve kültürel mirasın güçlendirilmesinin, yeni müşterileri işletmeye çekmek ve tekrarlanan ziyaretleri teşvik etmek için karlı bir strateji olduğu belirtilmektedir. İlgili literatürde asırlık aile lokantalarının tarihini, işletmecilik anlayışını, geleneklerini ve kültürünü işletmecinin bakış açısıyla inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Sürmen ve Bayraktar, 2018; Çelik vd., 2020; Demirci, 2023). Bu araştırmalar miras niteliğinde olan lokantaların kültür ve geleneğiyle ilgili önemli bulgular sağlamaktadır. Bununla birlikte asırlık aile lokantaları ile ilgili müşterilerin bakış açısının, deneyiminin ve algılamalarının incelenmesi konusunda literatürde önemli bir boşluk olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Josiam vd. (2004: 453) müşterilerin, tarihi restoranları ziyaret etmesinde yeni yemek deneyimine daha fazla önem verdiklerini vurgulamaktadırlar. Buna ilaveten Romagnoli (2019) UNESCO'nun gastronomik miras unsurlarını değerlendirdiği çalışmasında, insanların çoğunluğu tarafından kültürel mirasın ne olduğu bilinmese de insanların bu kavramı gelenekler, özgünlük ve toplulukla ilişkilendirme eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Elde edilen bilgilere göre bu araştırmanın amacı, Türkiye'de UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından dahil olan şehirlerdeki asırlık aile lokantalarına ilişkin müşterilerin gastronomi mirası algılamalarını incelemektir.

3. YÖNTEM

UNESCO'nun yaratıcı şehirler ağına gastronomi alanından girmek için aday şehirlerin açıklaması gereken kriterler;

> "*şehir merkezinin ve/veya bölgenin karakteristik özelliğine sahip iyi anlamda gelişim göstermiş gastronomi, *fazla sayıda geleneksel restoran ve/veya şefin olduğu aktif bir gastronomi topluluğu, *geleneksel yemek yapmada kullanılan endojen (içsel) bileşenler,*yerel bilgi birikimi, geleneksel mutfak pratikleri ve endüstriyel/teknolojik ilerlemeye rağmen ayakta kalan pişirme teknikleri, *geleneksel yiyecek pazarları ve geleneksel yiyecek endüstrileri, *gastronomi festivallerine, ödüllere, yarışmalara ve diğer geniş hedefli bilinme araçlarına ev sahibi olma geleneği, *çevreye saygı ve sürdürülebilir yerel ürünlerin desteklenmesi, *kamuoyu tarafından takdir görülmenin arttırılması, eğitim kurumları kapsamında beslenmenin desteklenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması programlarının, aşçılık okullarının ders içeriklerine eklenmesi" olarak belirtilmiştir (Zhu ve Yasamı, 2021: 1407).

Bu bağlamda UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından giren şehirlerde köklü bir gastronomi mirası ve kültürü olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmada Türkiye'de UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından giren Gaziantep (2015), Hatay (2017) ve Afyonkarahisar (2019) şehirlerinde bulunan asırlık aile lokantalarının çevrimiçi müşteri yorumları araştırmanın verilerini oluşturmaktadır.

İlgili literatürde Hatay'da asırlık aile lokantasıyla ilgili bir bilgi bulunmamıştır (Aldemir ve Sormaz, 2021; Odabaş ve Kaygısız, 2021; Eryılmaz, 2022; Genç vd., 2023). Bu nedenle Hatay kapsam dışı bırakılmıştır. Literatürdeki bilgilere göre

Gaziantep'te 2 ve 3. kuşak tarafından işletilen (Odabaş ve Kaygısız, 2021: 87) ve 1887 yılında açılan İmam Çağdaş (Aldemir ve Sormaz, 2021: 76; Odabaş ve Kaygısız, 2021: 87; Eryılmaz, 2022: 527; Genç vd., 2023: 566) ve 1881 yılında açılan (Çelik vd., 2020: 1295; Aldemir ve Sormaz, 2021: 75; Eryılmaz, 2022: 526) ve 4. Kuşak tarafından işletilen (Çelik vd., 2020: 1293) Aşçı Bacaksız lokantalarının Google Haritalar müşteri yorumları veri olarak toplanıp içerik analizi ile incelenmiştir. İçerik analizinde metinler kodlara, alt-kategorilere ve kategorilere gruplandırılmıştır (Hazar ve Altun, 2018: 58). Bu araştırmadaki gastronomi mirasına ilişkin kategoriler literatürdeki çalışmalardan üretilmiştir (Demir, 2016; Mareth ve Turgarini, 2018; Almansouri vd., 2022; Demirci, 2023).

Google Haritalar üzerindeki ilgili lokantaların çevrimiçi müşteri yorumları Gaziantep için 24.07.2024 tarihinden bu şehrin UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na girme yılı olan 2015 yılına kadar geriye gidilerek kaydedilmiştir. Benzer bir yaklaşımla Afyonkarahisar için 26.07.2024 tarihinden bu şehrin UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na girme yılı olan 2019 yılına kadar geriye gidilerek Google Haritalar uygulamasındaki çevrimiçi müşteri yorumları kaydedilmiştir. Buna ilaveten sadece Türkçe ve İngilizce çevrimiçi müşteri yorumları dikkate alınmıştır. Ayrıca asırlık aile lokantalarının müşteri yorumlarının gastronomi mirası algılaması ile ilgili olmasına odaklanılmıştır. Bu bağlamda Aşçı Bacaksız lokantası için toplam 1276 ve İmam Çağdaş için 3016 çevrimiçi müşteri yorumları analiz edilmiştir.

Arslan (2022: 399) araştırmada iç geçerliliği arttırmanın bir yolu olarak akran bilgilendirilmesini belirtmektedir. Bu araştırmada iç geçerliliği arttırmak için Google Haritalar yorumları tarafsız bir uzman ve araştırmacının kendisi tarafından kaydedilmiştir. Araştırma kategorilerinin belirlenmesinde farklı bir uzman görüşüne daha başvurulmuştur. Bu araştırmada aktarılabilirliği sağlamak için

Guba ve Lincoln (1982: 248) tarafından belirtilen kriterler (teorik/amaçlı örnekleme ve ayrıntılı aktarım) dikkate alınmıştır. Bu bağlamda Google Haritalar üzerindeki ilgili lokantaların müşteri yorumlarının kaydedilme tarihinden ilgili şehirlerin UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na girme yıllına kadar geriye gidilerek kaydedilmiştir. Dahası araştırmanın yöntemi, analizi, bulguları ve sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bunlara ilaveten ilgili bazı bölümlerde doğrudan örnek müşteri yorumlarına da yer verilmiştir. Bu araştırmanın bulguları ve sonuçları sadece ilgili lokantaların Google Haritalar müşteri yorumlarına dayandığından araştırmada tarafsızlık kriteri de (Guba, 1981: 80; Guba ve Lincoln, 1982: 246) sağlanmıştır. Ayrıca Guba ve Lincoln (1982: 248) tarafından belirtilen araştırmada doğrulanabilirlik denetimini sağlamak için sonuç bölümünün elde edilen bulgular doğrultusunda yazıldığından emin olmak amacıyla bağımsız bir araştırmacıdan görüş alınmıştır. Yalçın (2022: 224) araştırma etiğini sağlamak için görüşme yapılan kişilerin kimliklerinin gizli tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda araştırma etiği için Google Haritalar üzerinden yorum yapan kişilerin kimlikleri gizli tutulmuştur.

4. BULGULAR

Şekil 1a'da Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasına (Aşçı Bacaksız) ve Şekil 1b'de Gaziantep'teki asırlık aile lokantasına (İmam Çağdaş) ait Google Haritalar uygulamasındaki gastronomi mirasına ilişkin müşteri yorumlarının kelime bulutu gösterilmektedir. Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının kelimelerinin toplam frekansı 26572'dir (Şekil 1a). Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının frekans sıklığı en yüksek olan kelimeler sırasıyla yemek (n=324), ekmek (n=249), yer (n=231), lezzet (n=216), mekân (n=193), kadayıfı (n=189), tandır (n=186), Afyon (n=185) ve et (n=185) olarak tespit edilmiştir. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının kelimelerinin toplam frekansı 61072'dir (Şekil 1b). Gaziantep'teki

asırlık aile lokantasının frekans sıklığı en yüksek olan kelimeler ise sırasıyla güzel (n=637), iyi (n=624), Gaziantep (n=591), yemek (n=540), yer (n=508), Antep (n=484), baklava (n=454), lezzetli (n=437), nazik (n=417), Ali (n=413), lahmacun (n=406), mekân (n=381), kebap (n=337), kebabı (n=298) ve lezzet (n=268) olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda asırlık aile lokantalarında müşterilerin gastronomi mirası yorumlarının lokanta ve yemeklerle ilgili olduğu anlaşılmıştır.



Şekil 1a. Afyonkarahisar'daki Asırlık Aile Lokantasının Google Haritalar müşteri yorumlarının kelime bulutu



Şekil 1b. Gaziantep'teki Asırlık Aile Lokantasının Google Haritalar Müşteri Yorumlarının Kelime Bulutu

Gaziantep ve Afyonkarahisar şehirlerinde bulunan asırlık aile lokantalarında müşteri deneyimlerinde gastronomi miras algılamalarını tespit etmek için Google Haritalar uygulaması üzerindeki çevrimiçi müşteri yorumlarının kod, alt-kod ve kategorileri belirlenmiştir. Buna göre kategoriler miras yemekler, işletme konsepti, atmosfer unsurları ve menü olarak oluşturulmuştur (Demir, 2016; Mareth ve Turgarini, 2018; Almansouri vd., 2022; Demirci, 2023). Tablo 1 asırlık aile lokantalarının kategori sıklıklarını göstermektedir. Tablo 1'deki kategorilerin sıklıkları incelendiğinde Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının gastronomi mirası ile ilgili müşteri yorumlarının %48,52'sinin işletme konsepti, %38,32'sinin

miras yemekler, %7,41'inin menü ve %5,75'inin atmosfer unsurları ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının gastronomi mirası ile ilgili müşteri yorumlarının %47,27'sinin miras yemekler, %44,14'ünün işletme konsepti, %6,52'sinin atmosfer unsurları ve %2,07'sinin menü ile ilgili olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda sıralama değişmesine karşın asırlık aile lokantalarında müşterilerin gastronomi mirası algılamasının önemli bir kısmının işletme konsepti ve miras yemekler kapsamında olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 1. Kategori Sıklıkları

Afyonkarahisar'daki Asırlık Aile Lokantası		
Kategori	n	%
İşletme konsepti	937	48,52
Miras Yemekler	740	38,32
Menü	143	7,41
Atmosfer Unsurları	111	5,75
Toplam	1931	100

Gaziantep'teki Asırlık Aile Lokantası		
Kategori	n	%
Miras yemekler	936	47,27
İşletme konsepti	874	44,14
Atmosfer unsurları	129	6,52
Menü	41	2,07
Toplam	1980	100

Şekil 2'de müşterilerin Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantası ile ilgili işletme konseptine ilişkin algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli gösterilmektedir. Modelde işletme konsepti kategorisi altında "Miras işletme (n=432)", "Şehirle bütünleşmiş işletme (n=222)", "Geçmişten günümüze geçen işletmecilik anlayışı (n=147)" ve "Miras servis yöntemi (n=136)" alt-kategorileri toplanmıştır.

Miras işletme alt-kategorisi altında "Tarihi lokanta (n=202)", "Aile lokantası (n=129)", "Esnaf lokantası (n=50)", "Geleneksel lokanta (n=35)" ve "Asırlık lokanta (n=16)" kodları bulunmaktadır. Eryılmaz (2022) asırlık Türk firmaları üzerinde yaptığı araştırmada literatürde bu firmalar için "asırlık", "kıdemli", "en eski" gibi ifadeler kullanılmasına rağmen firmaların kendilerini nitelemek için "tarihi" ve "meşhur" ifadelerini kullandığını belirtmektedir. Bu araştırmada ise

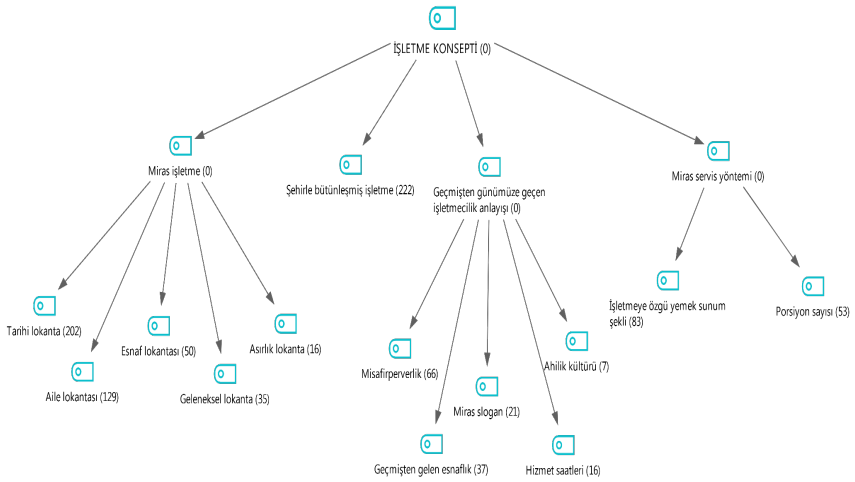
müşteri yorumlarının önemli bir çoğunluğunun bu lokantayı tarihi lokanta ve aile lokantası olarak betimlediği buna karşın müşteri yorumlarının çok azında bu işletme için asırlık lokanta ifadesinin kullandığı tespit edilmiştir.

Şehirle bütünleşmiş işletme ile ilgili müşteri yorumların bir kısmında Afyonkarahisar'a gelindiğinde bu lokantanın ziyaret edilmesi gerektiğini şu sözlerle aktarmışlardır: "*…bundan sonraki durağımız belli*", "*… geçişinizde … uğramalısın*", Şehirde tavsiye üzerine lokantaya gittiklerini aktaran yorumlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda müşteriler tarafından "*…tavsiye üzerine gittiğimiz*", "*Tavsiye … gittiğim …aile işletmesi…*" gibi yorumların yapıldığı da görülmektedir.

Geçmişten günümüze geçen işletmecilik anlayışında "Misafirperverlik (n=66)", "Geçmişten gelen esnaflık (n=37)", "Miras slogan (n=21)", "Hizmet saatleri (n=16)" ve "Ahilik kültürü (n=7)" kodlarına yer verilmiştir. Müşteri yorumların bazılarında işletmede kültürün varlığından söz edilmiştir. Örneğin, "*…burasının bir kültürü yansıttığıdır*", "*... yeni jenerasyon işletiyor … esnaflık geleneğini atadan…*", "*esnaflık anlayışın… eskilerin anlattığı gibi sade, sahici … asil*" gibi yorumların bu kapsamda yapıldığı anlaşılmıştır. Müşterilerin bazısı ise işletmedeki miras sloganla ilgili yorum yapmışlardır. Örneğin "*Nasibiniz varsa yersiniz*", "Herk*es nasibini kazanır*", "*Dükkâna selâm ile gelen selâm ile gidiyor…*". Demirci (2023) bir aile işletmesi üzerinde yaptığı araştırmada miras sloganın işletmenin çalışma ve hizmet verme şeklini etkilediğini ortaya koymuştur. Bu araştırmada da müşterilerin bazısının işletmenin sloganı ile ilgili bilgi sahibi olduğu ve bu duruma bağlı olarak işletmenin çalışma ve hizmet verme şekli ile ilgili farkındalığa da sahip olduğu anlaşılmıştır.

"İşletmeye özgü yemek sunum şekli (n=83)" ve "Porsiyon sayısı (n=53)" kodları miras servis yöntemi alt-kategorisi altında toplanmıştır. Müşteri yorumlarında asırlık aile lokantasında sırada bekleyen müşterilerin de yemek yiyebilmesi için

kişi başı tek porsiyon servisinin yapıldığını aktaran yorumlar olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda "*2. porsiyonu isteyene, kapıda müşteri sıra beklerken verememem … tatması lazım ama bekleyen olmadığı için elbette veririm dedi…*", "*...2. Porsiyonu versek size de yemek kalmazdı dediler*" yorumları bu duruma örnek olarak gösterilebilir.



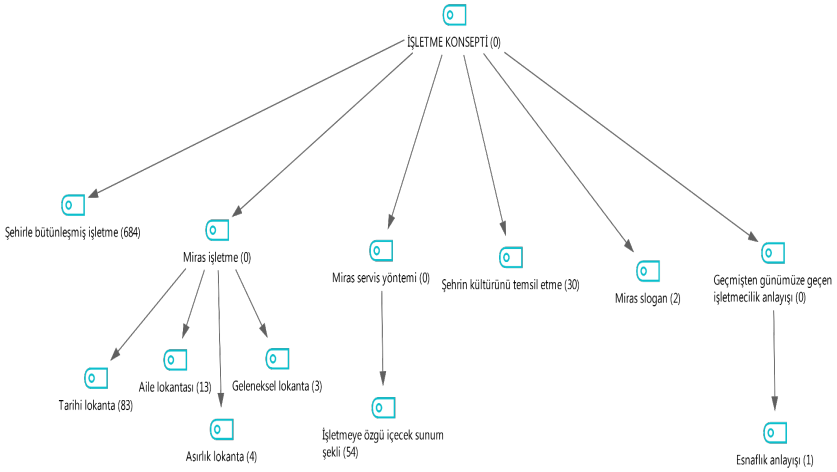
Şekil 2. Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının işletme konsepti hiyerarşik kod-alt kod modeli

Müşterilerin, Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının işletme konsepti ile alakalı algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli Şekil 3'te ayrıntılı gösterilmektedir. Şekil 3'teki model incelendiğinde bu lokantanın işletme konsepti kategorisi altında "Şehirle bütünleşmiş işletme (n=684)", "Miras işletme (n=103)", "Miras servis yöntemi (n=54)", "Şehrin kültürünü temsil etme (n=30)", "Miras slogan (n=2)" ve "Geçmişten günümüze geçen işletmecilik anlayışı (n=1)" alt-kategorilerinin toplandığı görülmektedir.

Müşteri yorumlarının önemli bir kısmında Gaziantep'te bulunan asırlık aile lokantasının şehirle bütünleşmiş olduğu vurgulanmaktadır. Örnek olarak *"Antep'e …..uğramadan dönmeyin …", "...Antep …..burayı da es geçemezdik"*, "*Gaziantepe gidipte ……. yemek …. yemek ayrıcalıktır*" yorumları gösterilebilir. Dahası müşterilerin bazısı bu lokantanın şehrin kültürünü temsil ettiğini düşünmektedir. Bu konuda "*Gaziantep kültürünü yaşayan bir mekan", "... gittiğinizde, … yörenin adabımı, uyumunu gösteren sistemleri …"* gibi yorumların olduğu tespit edilmiştir. Hernandez-Rojas ve Alcocer (2021) tarafından İspanya'nın güneyindeki Córdoba'da gerçekleştirilen araştırmada geleneksel bir restoranda yemekle ilgili tatmin edici deneyimin, destinasyonun imajı ve yerel gastronomi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu dahası ziyaretçilerin o destinasyonu önerme ve tekrar ziyaret etme niyetlerini de artırdığı tespit edilmiştir.

"Tarihi lokanta (n=83)", "Aile lokantası (n=13)", "Asırlık lokanta (n=4)" ve "Geleneksel lokanta (n=3)" kodları miras işletme alt kategorisi altındadır. Yine Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasına benzer bir sonuç Gaziantep'te bulunan asırlık aile lokantası için de elde edilmiştir. Müşterilerin bir kısmının bu işletmeyi tanımlamak için tarihi lokanta ifadesini kullandığı saptanmıştır.

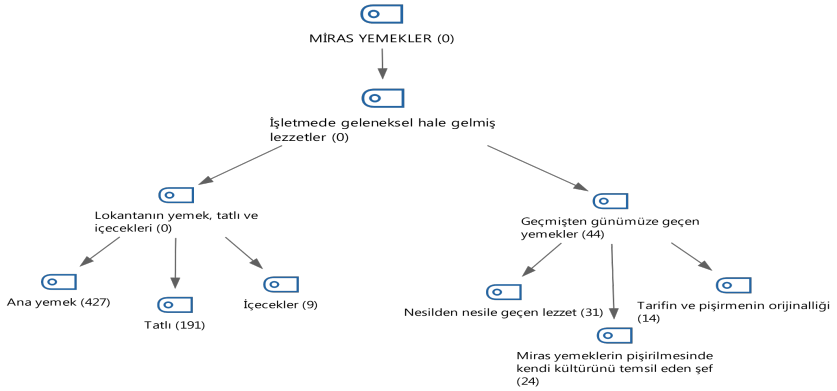
Miras servis yöntemi alt-kategorisi altında "İşletmeye özgü içecek sunumu (n=54) bulunmaktadır. Lokantaya özgü ayran sunumu ile ilgili "*Ayran bakır kasede… özel kaşığı ile içiliyor…*", "*eşsiz … kasesinde ayran da … bu benim için bir ilkti*.", "*Tastan kepçeyle ayran içme … ayrı bir hoştu*" yorumların yapıldığı görülmektedir.



Şekil 3. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının işletme konseptinin hiyerarşik kod-alt kod modeli

Şekil 4'te müşterilerin Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının miras yemeklerine ilişkin algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli gösterilmektedir. Modelde "Lokantanın yemek, tatlı ve içecekleri (n=627)" ve "Geçmişten günümüze geçen yemekler (n=113) alt-kategorileri bulunmaktadır.

Lokantanın yemek, tatlı ve içecekleri alt-kategorisi altında "Ana yemek (n=427)", "Tatlı (n=191)" ve "İçecekler (n=9)" kodları toplanmıştır. "Nesilden nesile geçen lezzet (n=31)", "Miras yemeklerin pişirilmesinde kendi kültürünü temsil eden şef (n=24)" ve "Tarifin ve pişirmenin orijinalliği (n=14)" kodları geçmişten günümüze geçen yemekler alt-kategorisi altındadır. Bu kapsamda müşteri yorumlarının önemli bir çoğunluğunun lokantada servis edilen yemeklerle ilgili olduğu bulunmuştur.

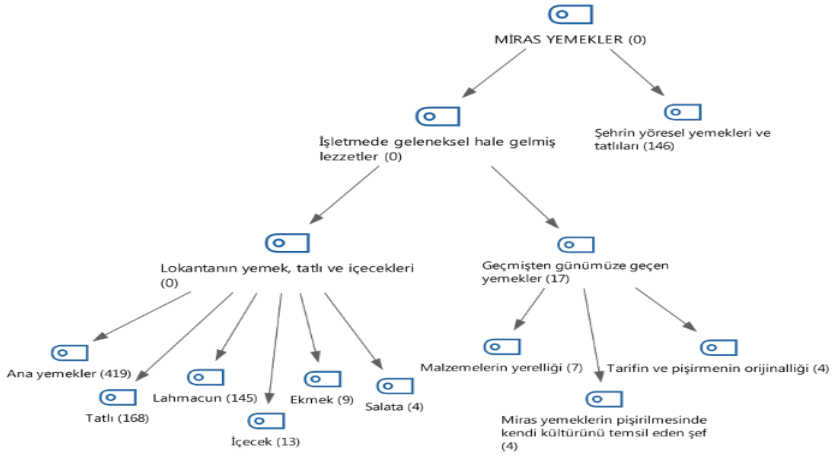


Şekil 4. Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının miras yemeklerinin hiyerarşik kod-alt kod modeli

Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının miras yemeklerinin hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 5'tedir. Miras yemekler kategorisi altında "Lokantanın yemek, tatlı ve içecekleri (n=758)", "Şehrin yöresel yemek ve tatlıları (n=146)" ve "Geçmişten günümüze geçen yemekler (n=32)" alt-kategorileri bulunmaktadır.

Lokantanın yemek, tatlı ve içecekleri alt-kategorisi altında "Ana yemek (n=419)", "Tatlı (n=168)", "Lahmacun (n=145)", "İçecek (n=13)", "Ekmek (n=9)" ve "Salata (n=4)" kodları toplanmıştır. "Malzemelerin yerelliği (n=7)", "Miras yemeklerin pişirilmesinde kendi kültürünü temsil eden şef (n=4)" ve "Tarifin ve pişirmenin orijinalliği (n=4)" kodları geçmişten günümüze geçen yemekler alt-kategorisi altındadır. Müşteri yorumlarının önemli bir çoğunluğunun Gaziantep'teki asırlık aile lokantasında servis edilen yemeklerle ilgili olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte yorumların bir kısmında ise bu lokantada servis edilen yemeklerin şehrin yöresel yemekleri olduğu vurgulanmıştır. *"...Antep lezzetlerini tadabileceğiniz güzel…", "Gaziantep mutfağına özgü yemeklerin oldu…*" bu kapsamda yapılan örnek yorumlar olarak gösterilebilir. Safi vd. (2020: 150) Türkiye'de lokantalarda

yöresel yemeklerin servis edilmesinin hem yöre insanının hem de dışarıdan gelen turistleri cezbettiğini vurgulamaktadırlar.

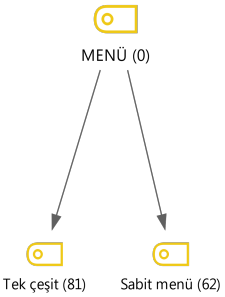


Şekil 5. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının miras yemeklerinin hiyerarşik kod-alt kod modeli

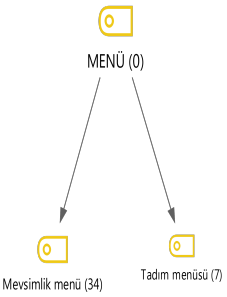
Şekil 6'da müşterilerin Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının menüsü ile ilgili algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli gösterilmektedir. Şekil 6'daki menü kategorisinin altında "Tek çeşit (n=81)" ve "Sabit menü (n=62)" alt kategorileri toplanmıştır. Bu lokantanın menüsü ile ilgili olan müşteri yorumlarının önemli bir çoğunluğunda işletmenin tek çeşit yemekte uzmanlaştığı vurgulanmaktadır. Dahası tek yemek sunumunun işletmenin hizmet verme şeklini de etkilediği anlaşılmıştır. Çelik vd. (2020: 1295) Aşçı Bacaksız lokantasında tandır kebabının, Özbek pilavının ve manda kaymaklı ekmek kadayıfının geçmişteki aynı usul ve tekniklerle hazırlanıp servisinin yapıldığı belirtmektedirler.

Müşterilerin, Gaziantep'teki asırlık aile lokantasındaki menü algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli Şekil 7'de gösterilmektedir. Modele göre

"Mevsimlik menü (n=34)" ve "Tadım menüsü (n=7)" alt-kategorileri Şekil 7'deki menü kategorisi altında toplanmıştır. Müşteri yorumlarının bazısında işletmede mevsimlik menü olduğu ve müşterilerin tadım menüsünde ise lokantanın yemek çeşitlerini tatma fırsatını yakaladıklarını aktaran yorumlar bulunmaktadır.



Şekil 6. Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının menüsünün hiyerarşik kod alt-kod modeli



Şekil 7. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının menüsünün hiyerarşik kod-alt kod modeli

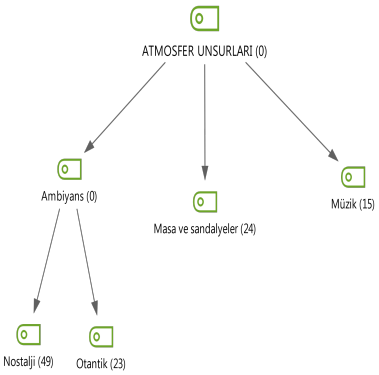
Müşterilerin, Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının atmosfer unsurlarına ilişkin algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli Şekil 8'dedir. Atmosfer unsurları kategori altında "Ambiyans (n=72)", "Masa ve sandalyeler (n=24)" ve "Müzik (n=15)" alt-kategorileri toplanmıştır.

Ambiyans alt-kategorisi altında "Nostalji (n=49)", "Otantik (n=23)" kodları bulunmaktadır (Şekil 8). Müşterilerin bazısı Afyonkarahisar'daki asırlık aile restoranında nostalji hissettiklerini şu sözlerle aktarmışlardır: *"Ortam tam bir nostalji kokuyor…", "Eski turk filmlerinden … bir sahneye … gibi hissedeceksiniz…", "70 lere gitmişsiniz hissiyatını veriyor"*. Chen vd. (2020: 604) Çin'in Yangzhou kentindeki geleneksel restoranlar üzerinde yaptıkları araştırmada nostaljik duyguların müşterilerin deneyim algılamalarını arttırdığını ve deneyim algılamalarının da sadakat niyetini etkilediğini bulmuşlardır.

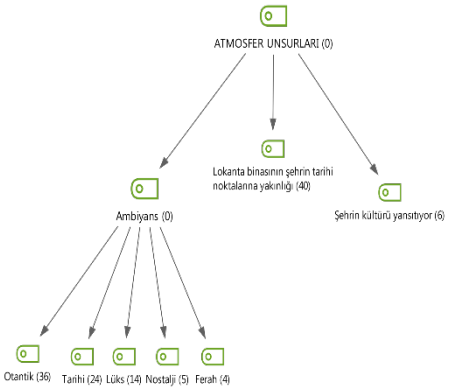
Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının masa ve sandalyeleri ile ilgili yorumlarının da yapıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, *"Masalardaki sandalyelerin dışarıya bakmasının sebebi bile var. (Gelen müşteriyi buyur etmek için öyle konuluyormuş)", "...mekanda sadece 1800'lerden kalma 6 mermer masa…", "...Sandalyeleri masaya yan koyma alışkanlığı hala devam ediyor…"* .

Şekil 9'da müşterilerin, Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının atmosfer unsurları ile ilgili algılamalarının hiyerarşik kod alt-kod modeli gösterilmektedir. Modelde, atmosfer kategorisi altında "Ambiyans (n=83)", "Restoranın şehrin tarihi noktalarına yakınlığı (n=40)" ve "Şehrin kültürünü yansıtıyor (n=6)" alt-kategorileri bulunmaktadır. Müşteri yorumlarının bir kısmında bu lokantanın şehirdeki tarihi noktalara yakınlığı vurgulanmıştır. Bu konu ile ilgili "*Gaziantep'in tarihi mekanlarının ortasında bulunan bu tarihi restaurantda…", "Antep'in tarihi dokusuyla iç içe…", "Gaziantep'in eski yakasında…"* gibi yorumların olduğu tespit edilmiştir.

Gaziantep'teki aile lokantasının ambiyans alt kategorisi altında "Otantik (n=36)", "Tarihi (n=24)", "Lüks (n=14)", "Nostalji (n=5)", "Ferah (n=4) kodları toplanmıştır. Müşteri yorumlarının bazısında lokantanın otantikliği ile ilgili şunları söylemişlerdir; "*otantik bir restoranda yemek yiyerek geçirilen harika bir zaman", "...Mekan çok otantik…", "Atmosfer otantik*". Çelik vd. (2020: 1292) otantiklik olgusunun kendine özgü, orijinal, hakiki, gerçek, samimiyet ve saflık gibi kavramlarla belirtildiğini aktarmaktadırlar. Song ve Kim (2022: 3332) tarafından İngiliz tüketicilerin üzerinde yapılan araştırmada restoranların geçmişi ve sahiplik türünün tüketicilerin otantik gastronomik deneyimlerini olumlu yönde etkilediği bulunmuştur.



Şekil 8. Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının atmosfer unsurlarının hiyerarşik kod alt-kod modeli



Şekil 9. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının atmosfer unsurlarının hiyerarşik kod alt-kod modeli

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmadaki bulgulara göre Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasında çevrimiçi müşteri yorumlarının önemli bir kısmının işletme konsepti ve miras yemeklerle ilgili olduğu benzer şekilde Gaziantep'te bulunan asırlık aile lokantasıyla ilgili çevrimiçi müşteri yorumlarının önemli bir kısmının miras yemekler ve işletme konsepti ile ilgili olduğu anlaşılmıştır. Her iki asırlık aile lokantasında miras yemekler kapsamında müşterilerin önemli bir çoğunluğunun lokantanın yemeklerine odaklanıldığı anlaşılmıştır. Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasında servis edilen yemek temelde lokantanın işletme konseptini ve menüsünü de etkilemektedir. Çünkü müşteri yorumlarının bir kısmında bu lokantada tek çeşit menünün servis edilmesi, yemek bittiğinde servisin de bitmesi, sırada bekleyen başka müşteri olması durumunda ikinci porsiyonun verilmemesi gibi işletmeye özgü uygulamalardan bahsedilmektedir. Çelik vd. (2020: 1295) Aşçı Bacaksız lokantasının üzerinde yaptığı araştırmada da işletmede sunulan menünün (tandır kebabı, Özbek pilavı ve manda kaymaklı ekmek

kadayıfı) geçmişten günümüze aynı usul ve tekniklerle pişirilip servisinin yapıldığını belirtmektedirler. Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının miras yemekleri ile ilgili müşterilerin işletmede sunulan ana yemek çeşitlerinden daha sık bahsettikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte dikkate alınacak sayıda müşteri yorumunda bu lokantada servis edilen yemeklerin Gaziantep'in yöresel yemekleri olduğu da belirtilmektedir. Buna ilaveten müşteri yorumlarının bazısında ise mevsime göre lokantada menü değiştirildiği de vurgulanmıştır.

Her iki asırlık aile lokantasının müşteri yorumlarının önemli bir bölümünde işletme konseptinin aktarıldığı görülmektedir. Müşterilerin önemli bir bölümünün Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasını tarihi lokanta ve aile lokantası olarak nitelendirdikleri tespit edilmiştir. Bununla beraber dikkat çekecek sayıda müşteri yorumunda Gaziantep (n=684) ve Afyonkarahisar'daki (n=222) asırlık aile lokantalarının şehirle bütünleşmiş işletme olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Huete-Alcocer ve Hernandez-Rojas (2022) Dünya Miras alanlarındaki geleneksel restoranların geleneksel gastronomiyi ve destinasyon imajını olumlu etkileyebileceğini vurgulamaktadırlar.

Müşteri yorumların bazısında Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasında nostalji, Gaziantep'teki asırlık aile lokantasında ise otantiklik hissettikleri aktarılmıştır. Müşteriler tarafından hissedilen nostaljinin yemek deneyimi algılanmasını ve sadakat niyetlerini (Chen vd., 2020: 604), restoranın geçmişinin ve sahiplik türünün ise otantik gastronomi deneyimlerini (Song ve Kim, 2022: 3332) olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Bazı müşteri yorumlarında Gaziantep'teki asırlık aile lokantasının şehrin tarihi noktalarına yakınlığı ile ilgili bilgi verildiği saptanmıştır. Jhearmaneechotechai (2024: 335) Bangkok'un tarihi merkezi olan Rattanakosin'deki sıradan restoranlar ve günlük yiyeceklerin sıradan insanların gündelik yaşam mirasını temsil ettiğini ileri sürmektedirler.

Bu araştırmada uygulamaya yönelik elde edilen sonuçlara göre UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından giren şehirlerdeki asırlık aile lokantalarının işletme konsepti ve miras yemekleri kapsamında müşterilere gastronomi mirasını aktardıkları söylenebilir. Müşteriler için lokantada sunulan yemeklerin özellikleri (lokantaya özgü olması, lezzeti, tarihi vb.) oldukça önemlidir. Bununla birlikte lokantanın tarihi lokanta olması da müşterilerin dikkatini çekmektedir. Müşteriler tarafından bu statüdeki lokantaların şehirle bütünleşmiş olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır. Bu bulgu gastronomi şehirlerindeki asırlık aile lokantalarının şehrin imajı üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle müşteri yorumlarının bazısında Afyonkarahisar'daki asırlık aile lokantasının miras sloganından bahsedildiği görülmüştür. Bu bağlamda asırlık aile lokantaları misyonunu, vizyonunu ve çalışma şekillerini müşteriye aktarırken miras sloganlarını daha çok kullanmaları gerekmektedir. Bu yolla müşterilerin asırlık aile lokantalarındaki yemek deneyimleri daha anlamlı bir nitelik kazanabilir. Bu lokantalarda servis personelleri müşterinin yemek deneyimi anlamlandırmada aktif birer temsilci rolünü üstlenebilirler.

Araştırmadan elde edilen teorik sonuçlara göre, bu araştırmanın sonuçları Afyonkarahisar ve Gaziantep şehirlerindeki asırlık aile restoranları ile sınırlıdır. Bununla birlikte araştırmanın genelinde müşteri yorumlarında memnuniyet veya şikâyet durumları irdelenmemiştir. Doğrudan müşterilerin bu lokantalardaki gastronomi mirası algılamaları incelenmiştir. Buna karşın yapılan araştırma UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanından giren şehirlerdeki asırlık aile restoranlarının gastronomi mirası üzerindeki etkilerini müşteri bakış açısıyla ortaya koyduğundan literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İleride araştırmacılar asırlık aile lokantalarında yemek deneyimi yaşayan müşterilerle yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış görüşmeler yaparak müşterilerin gastronomi mirası algılamaları ile ilgili daha derin bilgiler

sağlayabilirler. Buna ilaveten asırlık aile lokantalarının destinasyon imajı üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik anket çalışmaları da yürütülebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalede herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalede herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Aksöz, E.O., Acar Gürel D., Moğol, M. (2014). "Bir Aile İşletmesinin İş Değerlerinin İncelenmesi: Birsen Kebap Eskişehir", III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 04-05 Nisan, Aydın.

Arslan, E. (2022). "Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik." Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (51): 395-407. https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878

Aldemir, N. ve Sormaz, Ü. (2021). "Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bir Asrı Aşan Tecrübe: Asırlık Restoranlarımız." Aydın Gastronomy, 5(1): 71-80. https://doi.org/10.17932/IAU.GASTRONOMY.2017.016/gastronomy_v05i1006

Almansouri, M., Verkerk, R., Fogliano, V., & Luning, P. A. (2022). "The Heritage Food Concept and its Authenticity Risk Factors-Validation by Culinary Professionals." International Journal of Gastronomy and Food Science, 28: 100523. https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2022.100523

Aydın, Ş., Eren, D. ve Sözbilen, G. (2018). "Gastronomik Miras İçerisinde Yer Alan Yöresel Yemeklerin Restaurant Menülerinde Kullanılması: Göreme Örneği", International Gastronomy Tourism Studies Congress, 20-22 September, Kocaeli.

Bayram, Ü. (2018). "Gastronomik Kültürel Miras Olarak Buldan Günbalı." Journal of Tourism and Gastronomy Studies. 6(1): 361-371. https://doi.org/10.21325/jotags.2018.192

Chen, Q., Huang, R., & Zhang, A. (2020). "A Bite of Nostalgia: The İnfluence of Nostalgia in Consumers' Loyalty İntentions at Traditional Restaurants." Journal of Hospitality and Tourism Management, 45: 604-614. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.10.016

Çelik, S., Sandıkcı, M. ve Cerit, A. (2020). "Esnaf Lokantalarında Otantiklik: Aşçı Bacaksız Örneği." Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 8(2): 1291-1305. https://doi.org/10.21325/jotags.2020.608

Demir. Y. (2016). *Restoran Atmosferinin Tüketici Davranışı Üzerindeki Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Demirci, U. (2023). "Sürdürülebilirlik Faaliyetleri Temelinde 167 Yıldır Devam Eden Bir Aile İşletmesi: Tarihi Kalkanoğlu Pilavı." Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 10(1-Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU Armağan Sayısı): 257-274. https://doi.org/10.47097/piar.1269860

Dikme, S., Aksu, K. ve Yaman, M. (2023). "Gençlerin Gastronomik Miras Farkındalığı: Doğum ve Ölüm Yemekleri." Journal of Gastronomy,

Hospitality and Travel, 6(4): 1504-1520. https://doi.org/10.33083/joghat.2023.350

Eryılmaz, M. (2022). "Asırlık Türk Firmaları Üzerine Bir Araştırma." Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 5(3): 519-543. https://doi.org/10.33712/mana.1191974

Gačnik, A. (2012). "Gastronomy Heritage as a Source of Development for Gastronomy Tourism and as a means of Increasing Slovenia's Tourism Visibility." Academia Turistica, 5(2): 39-60.

Genç, G., Akyürek, S., & Kızılcık, O. (2023). "Cumhuriyetin 100. Yılında Restoran İşletmeleri: Gelişimsel Süreç ve Önemli Olaylar." Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(49-1): 559-578. https://doi.org/10.31795/baunsobed.1353585

González-Macías, C. J., Sandoval-Chávez, D. A., Valero-Quezada, A. M., & Reyes-Escalante, A. Y. (2024). The Role of Familiness and Cultural Heritage in Touristic Family-Owned Restaurants of Juarez, Mexico. The Smart Innovation, Systems and Technologies (221). Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-9765-7_20

Guba, E. G. (1981). "Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries." ERIC/ECTJ Annual Review Paper, 29(2): 75-91. https://doi.org/10.1007/BF02766777

Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1982). "Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry." ECTJ 30, 233–252.https://doi.org/10.1007/BF02765185

Hazar, Z. ve Altun, M. (2018). "Eğitsel oyunlara yönelik öğretmen görüşleri ve yeterliliklerinin incelenmesi." *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *13*(1): 52-72.

Huete-Alcocer, N., & Hernandez-Rojas, R. D. (2022). “Does Local Cuisine İnfluence The İmage of a World Heritage Destination and Subsequent Loyalty to that Destination?” International Journal of Gastronomy and Food Science, 27: e100470. https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2022.100470

Jhearmaneechotechai, P. (2024). “Ordinary Urban Heritage of Rattanakosin: Ordinary restaurants and everyday foods of the historic center of Bangkok.” Frontiers of Architectural Research, 13(2): 335-348. https://doi.org/10.1016/j.foar.2023.11.006

Josiam, B. M., Mattson, M., & Sullivan, P. (2004). “The Historaunt: Heritage tourism at Mickey's dining car.” Tourism Management, 25(4): 453-461. https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00126-2

Kalenjuk Pivarski, B., Grubor, B., Banjac, M., Đerčan, B., Tešanović, D., Šmugović, S., Radivojević, G., Ivanović V., Vujasinović, V., & Stošić, T. (2023). The sustainability of gastronomic heritage and its significance for regional tourism development. Heritage, 6(4): 3402-3417. https://doi.org/10.3390/heritage6040180

Kaşlı, M., Cankül, D., Köz, E. N. ve Ekici, A. (2015). “Gastronomik Miras ve Sürdürülebilirlik: Eskişehir Örneği.” Eko-Gastronomi Dergisi, 1(2): 27-46.

Koçak, B. ve Can, H. (2018). “Kültürel Mirasın Korunmasında Belediye Birliklerinin Rolü: Koca Yusuf Projesi Örneği”. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14): 148-164.

Küçük, E. ve Saatcı, G. (2022). “Yerel Etkinliklerde Gastronomi Mirasının Yaşatılması Üzerine Bir Araştırma: Çanakkale Örneği.” Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 6(1): 184–201. https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.947

Lima, J., Serra, J., Borges, M. D. R., & Marujo, N. (2024). “Is Gastronomy İmportant For UNESCO World Heritage Sites’ Tourists? A Case Study From

Portugal." Anatolia, 35(2): 326-338. https://doi.org/10.1080/13032917.2023.2191268

Mareth, A., & Turgarini, D. (2018). "Tourists' Perception on Gastronomic Heritage Restaurant as a Tourist Attraction in The Sukabumi, Indonesi", In 3rd International Seminar on Tourism (ISOT 2018), 9-12 December, Bandung, Indonesia.

Nilsson, J. H., Svärd, A. C., Widarsson, Å., & Wirell, T. (2011). "Cittáslow'eco-Gastronomic Heritage as a Tool For Destination Development." Current Issues in Tourism, 14(4): 373-386.

Odabaş, T. ve Kaygısız, E. G. (2021). "Kurumsal İtibarı Yönetmede Stratejik Bir Araç Olarak İnternet Siteleri: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Asırlık Aile İşletmeleri Örneği". JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 6(S1): 71-89.

Oğan, Y. (2024). "Gastronomik Kimlik ve Miras Bağlamında Bir Bibliyometrik Analiz." Tourism and Recreation, 6(1): 76-88. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1433457

Özdeş, E. (2019). *Asırlık Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirlik Sürecinin İşleyişi Üzerine Bir Araştırma,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, A., Kılıçarslan, D., Demir, Y. ve Caber, M. (2015). "Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin Türkiye kültürel miras unsurları ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin tespiti." 16. Ulusal Turizm Kongresi, 12-15 Kasım, Çanakkale.

Rivza, B., Foris, D., Foris, T., Privitera, D., Uljanova, E., & Rivza, P. (2022). "Gastronomic Heritage: A Contributor to Sustainable Local Tourism Development." Geo Journal of Tourism and Geosites, 44(4): 1326-1334. https://doi.org/10.30892/gtg.44418-950

Romagnoli, M. (2019). “Gastronomic Heritage Elements At UNESCO: Problems, Reflections on and İnterpretations Of A New Heritage Category. “International Journal of Intangible Heritage, 14: 158-171. http://doi.org/10.35638/ijih.2019..14.009

Safi, İ., Atnur, G. ve Küçükyıldız, D. (2020). “Dışarıda Yeme Kültürü ve Lokantalar: Rize Örneği.” Mukaddime, 11(1): 124-153. https://doi.org/10.19059/mukaddime.712092

Song, H., & Kim, J.-H. (2022). "Effects of History, Location and Size of Ethnic Enclaves and Ethnic Restaurants on Authentic Cultural Gastronomic Experiences.", International Journal of Contemporary Hospitality Management, (34)9: 3332-3352. https://doi.org/10.1108/IJCHM-09-2021-1126

Sürmen, Y. ve Bayraktar, Y. (2018). “Trabzon Şehrinde 1856 Yılından Beri Pilavı Gramla Satan Bir İşletme: Kalkanoğlu Pilav Lokantası.” Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (09): 47-73.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK). Miras. 12.06.2024 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ web sayfasından alınmıştır.

Tetik, N. (2022). “Malatya Hacı Baba Sinan Et Lokantası: Dördüncü Kuşak Aile Şirketi ve Başarı Hikayesi.” Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (23): 103-114.

Türkiye Kültür Portalı. Yaratıcı Şehirler Ağı. 20.07.2024 tarihinde https://www.kulturportali.gov.tr/portal/yaraticisehirleragi web sayfasından alınmıştır.

Uggioni, P. L., Proença, R. P. D. C., & Zeni, L. A. Z. R. (2010). “Assessment of Gastronomic Heritage Quality in Traditional Restaurants.” Revista de Nutrição, 23: 7-16.

UNESCO (2022a). UNESCO Dünya Mirası. 12.06.2024 tarihinde https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44 web sayfasından alınmıştır.

UNESCO (2022b). Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye. 12.06.2024 tarihinde https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri web sayfasından alınmıştır.

UNESCO (2023a). "Şanlıurfa UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında." 20.07.2024 tarihinde https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/6212 web sayfasından alınmıştır.

UNESCO (2023b). "Mission Statement." 20.07.2024 tarihinde https://www.unesco.org/en/creative-cities/mission?hub=80094 web sayfasından alınmıştır.

UNESCO (2023c). "UNESCO Cities Platform." 20.07.2024 tarihinde https://www.unesco.org/en/creative-cities/unesco-cities-platform?hub=80094 web sayfasından alınmıştır.

UNESCO Creative Cities Network. "Creative Cities List." 20.07.2024 tarihinde https://www.unesco.org/en/creative-cities/grid?hub=80094 web sayfasından alınmıştır.

Yalçın, H. (2022). "Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji." Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2): 213-232.

Yıldız, E. (2019). "Yaşayan ve Yaşatılan Mutfak Kültürü; İzmir Esnaf Lokantaları Üzerine Bir Değerlendirme." Route Educational and Social Science Journal, 6(7): 1123-1135.

Zhu, H., & Yasamı, M. (2021). "Developing Gastronomic Resources: Practices of UNESCO Creative Cities of Gastronomy." Geo Journal of Tourism and Geosites, 39: 1406-1414. https://doi.org/10.30892/gtg.394spl11-784

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The main purpose of the research is to examine the gastronomic heritage perceptions of customers in century-old family restaurants in cities included in UNESCO's creative cities network in the field of gastronomy in Türkiye.

Method

There is no information about the century-old family restaurant in Hatay in the relevant literature (Aldemir and Sormaz, 2021; Eryılmaz, 2022; Genç et al., 2023; Odabaş and Kaygısız, 2021). For this reason, Hatay was excluded from the scope. According to the information in the literature, Google Maps customer reviews of İmam Çağdaş restaurants, which were opened in 1887 and operated by the 2nd and 3rd generations in Gaziantep (Odabaş and Kaygısız, 2021: 87) (Aldemir and Sormaz, 2021: 76; Eryılmaz, 2022: 527; Genç et al., 2023: 566; Odabaş and Kaygısız, 2021: 87), and Aşçı Bacaksız restaurants, which were opened in 1881 (Aldemir and Sormaz, 2021: 75; Çelik et al., 2020: 1295; Eryılmaz, 2022: 526) and operated by the 4th generation (Çelik et al., 2020: 1293), were collected as data and examined through content analysis. In the content analysis, the texts were grouped into codes, sub-categories, and categories (Hazar and Altun, 2018: 58). The categories related to gastronomy heritage in this research were produced from studies in the literature (Demir, 2016; Mareth and Turgarini, 2018; Almansouri et al., 2022; Demirci, 2023).

The reviews of the relevant restaurants on Google Maps were analyzed from 24.07.2024 for Gaziantep to 2015, the year this city entered the UNESCO Creative Cities Network. With a similar approach, the reviews of the relevant restaurants on Google Maps were analyzed from 26.07.2024 for Afyonkarahisar to 2019, the year this city entered the UNESCO Creative Cities Network. The customer reviews of the relevant restaurants written in English and Turkish on Google Maps were selected. The focus was on the customer reviews of the relevant restaurants related to the perception of gastronomic heritage. In this context, a total of 1276 Google Maps customer reviews were analyzed for Aşçı Bacaksız restaurant. This number was 3016 for İmam Cağdaş.

Findings (Results)

After the content analysis, it was understood that a significant number of customers in the century-old family restaurant in Afyonkarahisar were about the business concept and heritage dishes. Similarly, a significant part of the customer comments about the century-old family restaurant in Gaziantep were about heritage dishes and the business concept. It was understood that most of the customers in both century-old family restaurants focused on the restaurant's dishes within the scope of heritage dishes. The food served in the century-old family restaurant in Afyonkarahisar fundamentally affects the business concept and menu of the restaurant. Some customer comments mention business-specific practices such as serving a single type of menu in this restaurant, the service ending when the meal is finished, and not giving a second portion if other customers are waiting in line. In the research conducted by Celik et al. (2020) on the Aşçı Bacaksız restaurant, it was stated that the menu offered in the business (tandır kebab, Ozbek pilaf, and buffalo clotted cream bread kadayıf) has been cooked and served with the same methods and techniques from past to present. It has been determined that customers of the century-old family restaurant in Gaziantep mention the heritage dishes more frequently than the main course varieties offered by the restaurant. In addition, a considerable number of customer comments also state that the dishes served in this restaurant are local dishes of Gaziantep.

It is seen that the business concept is conveyed in a significant part of the customer comments of both century-old family restaurants. It was determined that a significant part of the customers described the century-old family restaurant in Afyonkarahisar as a historical restaurant and a family restaurant. However, it was determined that a remarkable number of customer comments evaluated the century-old family restaurants in Gaziantep (n=684) and Afyonkarahisar (n=222) as businesses integrated with the city. Some of the customer comments stated that they felt nostalgia in the century-old family restaurant in Afyonkarahisar and authenticity in the century-old family restaurant in Gaziantep. It was determined that some customer comments provided information about the proximity of the century-old family restaurant in Gaziantep to the historical points of the city.

Conclusion and Discussion

According to the results obtained in this research for application, it can be said that the century-old family restaurants in cities that are included in UNESCO's

creative cities network in the field of gastronomy convey their gastronomy heritage to consumers within the scope of business concept and heritage dishes. In the context of consumers, the characteristics of the dishes served in the restaurant (being unique to the restaurant, taste, history, etc.) are quite important. In addition, the fact that the restaurant is a historical restaurant also attracts consumers' attention. It has been understood that restaurants with this status are evaluated by consumers as integrated with the city. In this context, it shows that century-old family restaurants in gastronomy cities have an impact on the image of the city. It has been observed that the heritage slogan of the century-old family restaurant in Afyonkarahisar is mentioned in some of the comments of the customers. In this context, century-old family restaurants should use heritage slogans more while conveying their mission, vision, and working methods to the customer. In this way, the consumer's dining experiences in century-old family restaurants can become more meaningful. Another striking point in the research is the importance of service personnel. Similarly, the service personnel in these restaurants can take on the role of active representatives in making the consumer's dining experience meaningful. According to the theoretical results obtained from the research, the results of this research are limited to the century-old family restaurants in the cities of Afyonkarahisar and Gaziantep. However, customer comments on satisfaction or complaints were not examined in the general research.